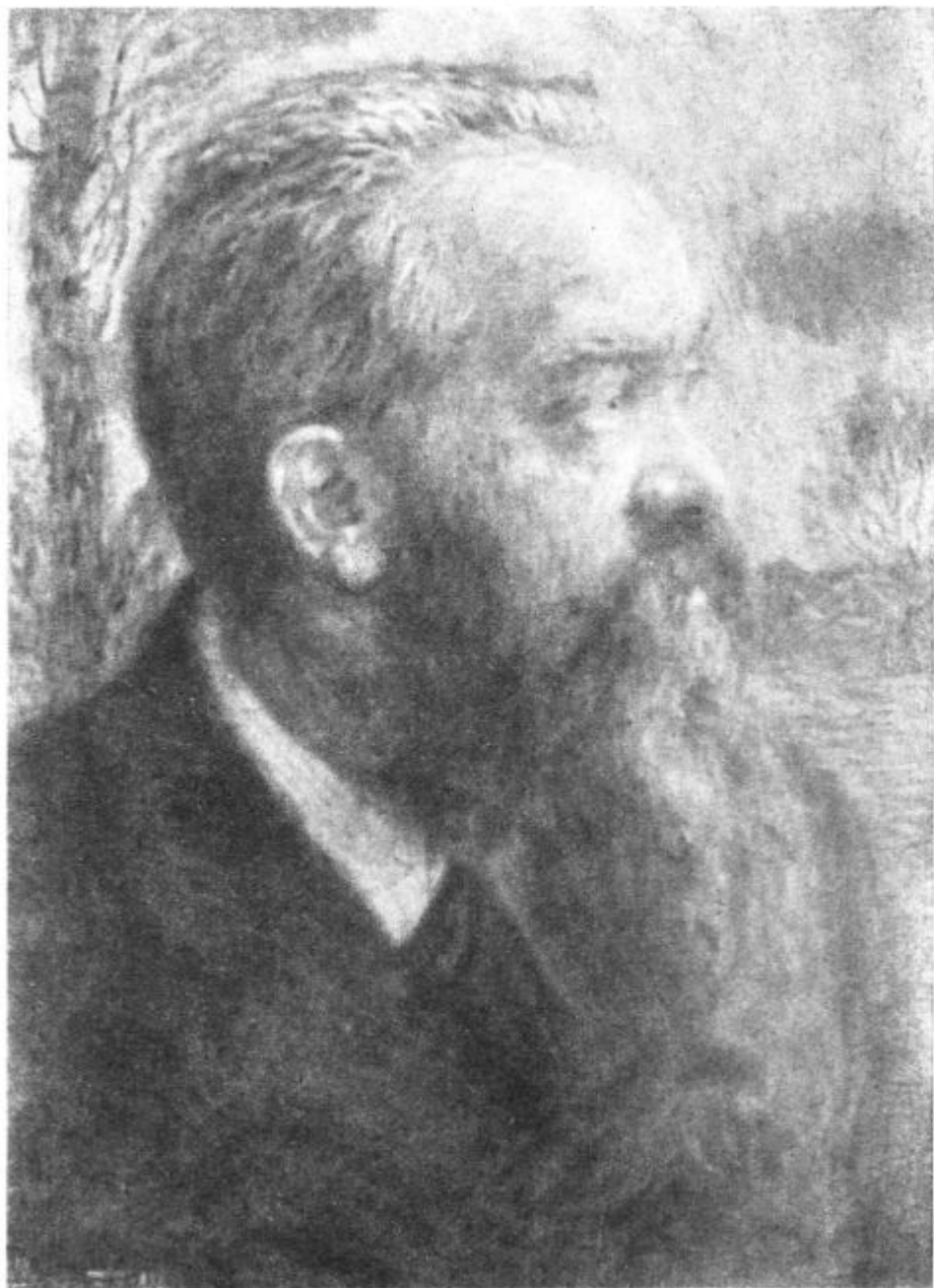

Fran Klemenčič: Anton Asker (olje; 1909)

AŠKERČEV ZBORNIK

OB STOLETNICI
PESNIKOVEGA ROJSTVA

CELJE
1957

Uredil
VLADO NOVAK

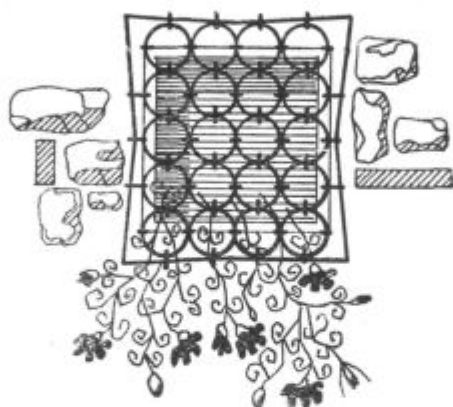
Prin 82.0

2005/567

Izdal in založil
Odbor za proslavo stoletnice Aškerčevega rojstva
v Celju

RAZPRAVE IN ČLANKI

AŠKERČEVA PODOBA¹

Marja Boršnik

Nad polovico svojega življenja je Aškerc preživel na kmetih, pičlo četrtno v celjski ljudski in srednji šoli ter v mariborskem bogoslovju, drugo četrtno v celjski ljudski in srednji šoli ter v mariborskem bogoslovju, drugo okolje, na katera je bil vezan, kaj malo razvojnih možnosti, je vendar prehodil s pomočjo neumornega študija in nenehnih potovanj za tedanje razmere zdaleč nadpovprečno idejno pot. Občudovanja vreden je napor, kako se je osamljeni pesnik dvignil nad ozko okolje ter si priboril moderno izobrazbo in miselnost, ki je razen redkih izjem, živečih pretežno zunaj domovine, zdaleč presegala njegovo generacijo. Pospeševala mu jo je naravnost fanatična težnja po spoznanju, močna, kasneje bolestna ambicija, sposobnost premagovanja čustvenih ovir in neustrašena, brezkompromisna doslednost.

V tedanji oportunistični mlačnosti in strahopetnosti je edinstven pogum, kako se je iz lastnih sil povzpел od kmečkotradicionalne miselnosti svojega mladostnega okolja in rodu in fevdalne miselnosti svojega poklica na višino najdoslednejših meščanskodemokratičnih pogledov in dejanj. Tragično za nas in zanj, da se je to dogajalo v času, ko je naš razkrajajoči se liberalizem lahko samo še drobil njegove moči. V času, ko se je pri nas klerikalizem razvijal v moderno organizirano kapitalistično gospodarsko silo, ki se ji je posrečilo priboriti duhovno in gmotno oblast v našem javnem in zasebnem življenju, je bil Aškerc v klavrno popuščajočem taboru nenačelnih nasprotnikov edini, ki si je upal z jasno svetovnonazorsko barvo na dan. Bil je prvi, ki je tvegäl načelni boj z mahničevskim dogmatizmom in se ni ustrašil izpovedovati svojega svetovnega prepričanja, ki se je v opreki z dobo dosledno razvijalo v materializem.

Kdor ne občuti, kakšno duhovno omrtvelost povzroča vsakršna dogmatičnost, nikoli ne bo mogel preceniti tega pomembnega dejanja, s katerim si je drznil majhen podeželski duhovnik zadati tej naši sto in stoletni zasuznjenosti sunek v srce. Vsako novo Aškerčevo dejanje je pomenilo tako pogumen odklon od naše hlapčevske tradicije, da je naravnost legendarno trgalo vezi, s katerimi smo bili Slovenci prikovani na suženjsko dogmatično statiko. Ker je bil Aškerčev pojav te vrste ne samo prvi, marveč hkrati edinstven, je njegov nastop za nas pomenil podobno duhovno revolucijo kakor nastop protestantizma. Le da se je protestantizem pri nas pojavil skupinsko in da je zamenjal le eno dogmo z drugo, medtem ko je ostal Aškerc v svojem brezkompromisnem načelnem boju v javnosti sam in ga je v bistvu le to pokopalo, da se mu za zavrženo dogmo ni posrečilo za vse življenje najti novo živo vero.

¹ Predelano zadnje poglavje iz monografije o Aškercu, ki izide v srbskem prevodu pri založbi Nolit v Beogradu.

V osemdesetih letih je bil preprost, udaren glasnik svoje dobe. Stal je sredi najaktualnejšega življenja trdno na realnih tleh. Bil je pripravljen sebe in svoje delo do zadnjega predati našemu kulturnemu razvoju. Ta razvoj je slutil v nadaljevanju Levstikove poti. Kakor Levstik je tudi Aškerc videl sredstvo za doseg napredka v brezkompromisnem boju in doslednosti. Tudi on je šel brez ovinkov, kot sta mu narekovala pogum in vera v lastno delo, predvsem pa brezmejna poštenost.

A prav ob takšnem svetlem vzgledu njegova pot ni bila lahka. V javnost je stopil v času, ko je Levstikova borbenost že prekoračila svoj višek, ko je Levstik že hodil osamljeno, vase pogreznjeno pot, medtem ko je v našem kulturnem življenju prevladovala Sritrarjeva mehka spravljivost. Čeprav je našel v Levcu in v njegovem »Zvonu« stvarnega podpornika za svojo smer, je vendarle potreboval vso silo in osredotočenost, da se je rešil Sritrarjeve in Gregorčičeve sentimentalne elegike in se uveljavil v samostojnem realističnem izrazu.

Aškerčeve balade in romance iz osemdesetih let so nekaj novega, povsem svojevrstnega v razvoju slovenske poezije: močne so in enostavne, kakor iz žive skale izklesane.

Kljub tragičnim usodam svojih junakov je Aškerc v tem času izrazil optimist, saj so tudi usode teh junakov veliko bolj izraz heroizma kakor pa notranje tragike. Notranja tragika je produkt razdvojenosti, protislovnosti, medtem ko je heroizem Aškerčevih junakov enovit, lapidaren, nezapleten, kakor iz ene same žlahtne rude vlit, ki bi ji rekli zvestoba. Zvestoba do sebe samega, do naroda, do družbe, do vzorov, ki jim služijo. Saj so te pesmi, kakor so veren dokument ljudskega ali zgodovinskega izročila, hkrati tudi izraz pesnikove lastne heroične osebnosti. To osebnost drži pokonci velika vera v vrednote liberalizma, v vrednote gesel francoske revolucije. Ta vera je v njem tako enovita, kakor je čisto in preprosto življenje podeželskega kaplana, ki po njej živi in se dá zaradi nje pribijati na križ. To je umetniško najdovršenejši izraz našega realizma v vezani epiki, hkrati pa — kot je opazil že Cankar — tudi najvernejša izpoved tedanje napredne miselnosti in najčistejša slika vrednot slovenskega liberalizma: narodnosti in svobode.

Aškerčev realizem je v času njegove vrhunske ustvarjalnosti izredno plastičen in krepak. Nadvse ekonomičen v sredstvih, služi lahko za vzor iskrenega, jasnega, prirodnega izražanja brez fraz, brez najmanjše nepotrebne navlake.

Prav takšna kot njegovi verzi je tudi njegova proza v pismih, člankih in razpravah: stvarna, odkrita, dosledna, brez vsakršnega zavijanja. Takšna je tudi njegova kritičnost: neustrašena, pravična, brez težnje po povečevanju celó tam, kjer gre za priznanje kvalitét lastnega naroda pred svetom.

Devetdeseta leta, druga faza pesnikovega ustvarjalnega razvoja, ki jo lahko imenujemo kritičnorealistično, je skoraj v celoti izraz realnega dogajanja v prostoru in času. Če bodo kdaj naše kričeče družbene in нравstvene napake, ki jih tu bridko zasmehuje, prebolene, bo ta plodovita faza njegove bolj aktualno prizadete aktivnosti kakor pa iz notranjih globin privrele umetnostne izpovednosti morda upravičeno v glavnem pozabljena.

Aškerc osemdesetih let, Aškerc Balad in romanc pa bo z najpomembnejšimi pesmimi ostal; nekatere bolj obledele bo pač bodoči izbor izmenjal z marsikatero kasnejšo, med njimi tudi z nekatero tiho, lirično, ki priča, da Aškerc ustvarjalno skoraj do smrti ni povsem usahnil in da je pod pepelom

bobnečih besed do konca tlela žerjavica, ki bi se bila v drugačnih razmerah lahko še razžgala v pomemben plamen. Toda Aškerc je bil ena najbolj tragičnih žrtev naše gmotne in duševne majhnosti: gmotne, ki je njemu kot večini drugih onemogočala neodvisno ustvarjanje, duševne, ki ga je z nezrelo kritiko pretirano metala v zrak in ob tla.

Globoko kot Aškerc pesnik je zaoral tudi Aškerc občan in prav tu se je pokazala moč dragocene osebnosti, ki razen v Levstiku pri nas do danes ne bi našla para po svoji neupogljivi etični sili.

Njegova načelnost je skrajno dosledna in brezkompromisna, hkrati pa nesebična in stvarna: nobena osebna žalitev je ne more omajati; kadar gre za interese vsega naroda, kadar slutí nevarnost od zunaj, takrat ne vidi strank, temveč en sam narod, ki je dolžan vse razlike posameznikov in posameznih skupin podrediti težnji za ohranitev celote.

Zavedal se je, da si bomo samo združeni mogli priboriti narodno in kulturno neodvisnost. Ker pa je bil prepričan, da si, številčno majhni, te neodvisnosti sami ne bomo mogli ohraniti, se je oprl na slovanstvo. V zavesti, da smo Slovenci del slovanstva in da nam more le tesna povezava s Slovani dati tisto veljavo in samozavest, ki nam omogoča odpor proti tujemu nasilju in boj za lastno samobitnost, je od prvih početkov z veliko ljubeznijo proučeval bogastvo slovanske zemlje, kulture in tradicije, zajemal iz njega zavest in moč za svoje delo in tako našel tudi neposrednih stikov in povezav z bratskimi narodi. V tem pogledu je napravil Aškerc več kot kateri koli literarni predhodnik, težej po resnici, kakršna je, in kritično motreč vse napake in slabosti.

Aškerc je vse življenje ostal zvest Svetopolkovi oporoki, vse življenje je veliko trpel zaradi slovenske in slovanske nesloge in se mučil z zavestjo, da zgodovina slovanstva ni drugega kot večni boj proti nasilju in bratskemu izdajstvu. Prepričan, da se dá samo s kritično obogatitvijo pravih duhovnih vrednot med Slovani doseči resnično in trajno soglasje, je nenehno stremel po medsebojnem kulturnem oplajanju. Svojo realno povezavo s slovanstvom je tako razširil in poglobil, da ga lahko imenujemo najbolj razgledanega in zavednega Slovana med slovanskimi književniki ne le v njegovi dobi, marveč sploh. Od tod moč, da je mogel zadnji dve desetletji prejšnjega stoletja tako brezobzirno rasti v samostojno kritično smer, kakršne upogljive domače razmere niso dopuščale. Od tod sila, ki je z njo rušil nadvlado nemškega jerobstva.

Že v prvi zbirki je Aškerc doslednejši od svoje dobe. Ni pa v njej premagal le pesniške tradicije in svetovnonazorske neizrazitosti svojih sodobnikov, več: tudi samega sebe.

Aškerc se je namreč že od zgodnje mladosti razvijal v dve smeri: v zakrknjenega samotarja, težko dostopnega soljudem, ki se nenehno trudi, da bi razrešil namen in smoter svojega življenja, hkrati pa v upornika in borca, ki bi rad reformiral življenje in svet. V svoji prvi pesniški dobi pa je predvsem umetnik, osredotočen v življenje, kakršno je. Tesna spojenost z ljudstvom je premostila njegovo samotarstvo, iz nje je črpal snov in ljubezen za svoje najmočnejše pesmi.

Toda že v tej prvi dobi se koj od početka rahlo oglašá tudi druga smer, ki ji ni primarno življenje, marveč ideja, tendenca. Odraža se tudi po slogu, ki je monoton in se vse bolj približuje prozi. Do Mahničevega prvega napada je še povsem slabotna in je tudi Aškerc ne ceni. Ceniti pa jo prične kot sredstvo za boj proti sovražniku. V začetku devetdesetih let postaja Aškercu

pesništvo skoraj samo še sredstvo za boj zoper obstoječe verske, družbene in politične razmere. Sredi devetdesetih let doseže ta upor svoj višek — v času, ko se najpogumnejši slovenski liberalci najbolj približa socializmu. Pod vplivom socialnodemokratskih gesel postaja Aškerčeva socialna pesem socialistična, vendar ostane to le epizoda v njegovem idejnem kakor tudi pesniškem razvoju.

Zvestoba do novih »narodnonaprednih« delodajalcev mu je onemogočala ostrejši kritičnorealistični razmah. Prašne stene ljubljanskega mestnega arhiva, ki so mu dajale nov bridek kruh, so mu utesnile boj in nemir. Skozi eno samo lino je odslej lahko še svobodno vihtel svoj rapir: proti klerikalizmu. Za rastoči imperializem sicer ni imel zaprtih oči: angleška kolonialna politika ga je enako vznemirjala kakor rusko ali špansko samodržstvo, ob velikih svetovnih dogodkih se je zmerom znova postavljaj v obrambo šibkejšega, v napad proti izkoriščevalcem zatiranega ljudstva, naroda, človeka. Njegova socialna pesem, ki je imela v osemdesetih letih globoke korenine v osebnem življenju, pa se je v naslednjih desetletjih vse bolj razblijala v abstraktnem svetu. Saj se njegova demokratična miselnost ni mogla spojiti s proletarsko razredno zavestjo. Prepoštena, da bi se zadovoljila s klavnim kompromisarstvom usihajoče liberalne stranke, predosledna in prezvesta njenim tolikokrat zatajenim in opljuvanim »idealom«, da bi jih po vzgledu najnaprednejše mlade generacije mogla povezati z novim družbenim redom — proletariatom, je ta njegova demokratična miselnost nihala med obema, dokler ni obždela v preperelem psevdo-liberalnem taboru. Od tod rastoča nedoslednost med hotenjem in dejanjem, od tod njegov beg v romantiko, od tod njegovo vse bolj naivno in utopično reševanje socialnih krivic z individualnimi obračunavanji. Ker razredne družbe, razrednega boja ni doumel, se do sistematične družbene kritike nikoli ni povzpел.

Njegov nastop je bil izrazit, silen, elementaren, toda bil je enobarven. Aškerc je to čutil, zato je grabil po preteklosti in po tujini, da bi se bogatil z novimi motivi. S silo je hotel prekričati svojo enoličnost, pa je siloma vanjo zapadal. Veliko je zakrivila njegova neprožnost, veliko tudi nekdanji poklic, ki ga je omejeval v razgibanosti. Idejno pa je ostal do konca tako pereč, da le redkokatera od njegovih pesmi — vključivši tudi tiste, ki so oblikovno pod vsako kritiko, še danes ne bi zadevale v živo.

Aškerc je naš najizrazitejši epik, to je, navzven, v vnani svet usmerjeni pesnik. Povzdigoval je razum in aktivnost, zavestno je stremel po tem, da naš narod osvobodi pohlevnosti, ponižnosti in hlapčevstva — lastnosti, tako značilnih za podrejene, zaslužnjene narode. Zmerom se je zavzemal za šibkega, krivic pa ni maral požirati. Hotel je živeti po načelu: kdor te po levem licu udari enkrat, tega mahni po desnem licu dvakrat in še stoj s pripravljenimi pestmi.

V dobi »moderne« pa se je moral boriti proti toku in je prej ali slej moral omagati. Zlasti, ker je bil v svoji radikalni doslednosti in neustrašenosti popolnoma osamljen, a ga je vezanost na liberalno stranko — predvsem zvestoba in hvaležnost — ovirala, da bi šel svojo pot, hkrati pa ga silila, da je pričel prikrivati njen naraščajoči razkroj. Od tod pesnikov beg v tujino in v preteklost. Od tod tendenčno in romantično potvarjanje naše zgodovine, ker realistu klavrna današnjost ne nudi dovolj junaške snovi. Tragično je, če je epik poklican, da kleše iz granita, pa ima na razpolago le kup mehkega lojevca.

Izrazito moški, družbeno povezan ustvarjalec je, njegova pesem se le redko prepaja z izpovednim, ženskim, osebnim elementom. Tik pred zatonom življenja je spoznal, da to ni samo njegova življenjska, marveč tudi stvariteljska tragika.

Le močno srčno srečanje z žensko je oplodilo njegovo liriko, da je še danes živa, in prepajalo tudi njegovo balado in romanco s tistim poetičnim čarom, ki ga pri njem drugače pogrešamo. Tik pred zatonom življenja je Aškerc spoznal, da le ljubezen, le spojitev moškega in ženskega elementa daje nesmrtnost. Kolikor je bilo v njem ljubezni, toliko bo ostal nesmrten tudi on.

Kakor je ostal Aškerc osamljen kot človek, tako je ostala osamljena tudi njegova pesem. Njegova enostavna, hladna stvarnost kljub vsemu pretiranemu navdušenju tedanje dobe za njegovo pesem ni našla korenin, da bi se zaplodila. Aškerc Balad in romanc je presvojevrsten, da bi ne zavzemal povsem svojega mesta v razvoju slovenskega pesništva. Toda mladina je našla pot do njega šele tedaj, ko je pesnik že prekoračil svoj višek. V devetdesetih letih, ki so tako prepojena z Aškercčevimi idejami, da bi jih lahko imenovali desetletje Aškercčevega realizma, dobi tudi Aškerc četo sobojevnikov in epigonov. Značilno pa je, da se ti oklepajo samo njegove idejno tendenčne smeri — njegove socialne, orientalsko prepleskane, pretežno satirične epike, medtem ko jim ostane Aškercčeva krepka kmečka balada nedosegljiva. Z rastočo »moderno« pa s presenetljivo naglico umira sled takšnega vpliva.

Idejno pa pomeni Aškercčev nastop tolikšno prelomnico v našem duhovnem življenju, da lahko šele od tu naprej govorimo o razvoju našega modernega človeka.

»... če druge koristi ne bo imela literaturica naša od moje poezije, no to korist pa bo imela gotovo, da bodo za nami drugi talentiranejši in svobodnejši ljudje laglje pisali svobodno besedo,« piše 24. jan. 1894 Turnerju. — To svoje poslanstvo je Aškerc pogodil. Mladi generaciji je zoral ledino za njen svobodni ustvarjalni razmah. Zato ga lahko imenujemo najizrazitejšega predhodnika »moderne«, čeprav se je ta od njega sprostila in krenila z njegove toge, linearne enousmerjenosti na zapletena pota protislovnega človeka dvajsetega stoletja. Vendar, kako bi si mogli predstavljati Cankarjevo družbenonacionalno kritičnost in bojevitost, kako Župančičevo svetovnonazorsko vrtanje brez elementov Aškercčevega duha!? Le da je Župančič v duhu Emersonove filozofije ostal v duhovnih krogih etičnega prečiščevanja svobodno se razvijajoče osebnosti, Aškerc pa je težil z globoko vero v družbeni razvoj preko sebe v tostransko družbeno skupnost.

Kakor vsako klasično delo je tudi njegovo klasično delo nastajalo v času, ko je bil sposoben, kot sam pravi, zajemati »iz globočine svoje čuteče duše, iz svoje očiščene individualnosti, iz svojega 'jaz-a' in iz realnega življenja«. Kasneje pa se vse bolj naturalistično preveša v vnanji svet in mu slučajna predmetnost, anekdotičnost čedalje bolj zatemnjuje jedro stvari. »Moderna« s svojo simbolistično težnjo po bistvu, po »srcu v sredini« pa se usmerja obratno in se od preloma stoletja naprej z njim ne more več srečati drugače kakor v čedalje ostrejši polemiki.

Ker po svoji umetniški moči »moderna« daleč presega Aškerc in vse, kar nam je dalo prejšnje stoletje razen Prešerna, njenega vpliva niti svetovna vojna z duhovno anarhijo, ki ji je sledila, ni zabrisala. Šele zadnje desetletje pred drugim svetovnim klanjem je s svojo afirmacijo tostranskega človeka in

s svojo vero v novo družbeno skupnost omogočilo realizem, kakršnega zastopa v vezani besedi dotlej pri nas edinole Aškerc. Šele tako se je bilo mogoče približati Aškerčevi pravi podobi, ki jo je preteklost krivila po svojem svetovno-nazorskem okusu.

Danes nam časovna odmaknjenost že omogoča, da damo Aškercu priznanje, ki ga zasluži. Iz številnih njegovih knjig bo neusmiljeni čas izluščil nekaj epskih pesmi, ki bodo med epsko vezano besedo najbrž še dolgo časa vzdržale na prvih mestih. Pozornemu bralcu se bo posrečilo ujeti tudi nekaj tihe lirike, ki ne zastari, če je pristen izraz iskrenega srca. — S tem pa Aškerčev pomen za naš čas še zdaleč ni izčrpan. Predvsem je danes vidna njegova izklesana osebnost — težak, trden kamen v zgradbi našega duhovnega razvoja. Danes, ko čutimo, kako potrebujemo ljudi, ki delajo in se žrtvujejo, postaja Aškerčeva življenjska pot dragocena in vredna spoštovanja vsakomur ne glede na svetovno naziranje: zaradi odkrite, neupogljive poštenosti in zaradi spoznanja, da je bil eden tistih, ki ni zakopal nobenega talenta, marveč je, kolikor so to dopuščale okoliščine, do zadnjega pomnožil in dal vse, kar je imel.

ASKERČEVE BALADE IN ROMANCE (1890)

Anton Slodnjak

Prva knjiga našega epika ima v literarni zgodovini in v zavesti našega človeka, kolikor pozna domače pesništvo in mara zanj, častno mesto in dobro ime. Navzlic temu ne moremo trditi, da smo jo že ocenili kot umetnostno in družbeno dejanje določene literarne osebnosti v določenem času. Še vedno namreč rajši ponavljamo vtise nekdanjih bralcev in kritikov ter domneve in in ugotovitve literarnih zgodovinarjev¹, kakor da bi poskušali sami spoznati, za čim je Aškerc stremel s pesmimi te zbirke in kaj je z njimi res uresničil. Slišijo se pa med nami celo trdi in neprijazni glasovi — daljni odmev nekdanjih bojnih klicev moderne — ki odrekajo celotnemu Aškercčevemu delu, torej tudi naši knjigi, značaj in veljavo umetniškega dejanja ter ga potiskajo v vrsto literarno-družbenih dokumentov. Glede na to je pač upravičeno, ako poskušamo v pričujočem spominskem članku, ki pa ne izvira iz trenutnega jubilejnega razpoloženja, orisati Aškercovo ustvarjalno voljo in moč v Baladah in romancah. Morebiti se nam bo na ta način razkrila bolj neprisiljeno kakor po kakšni drugi poti — umetnostna vrednost tega dela.

Po zasnovi je naša knjiga pretehtan obračun o desetletni literarni dejavnosti. Od pesnika so ga izsilili globoki notranji razlogi in glasne zahteve časa. Kljub temu končna odločitev ni bila preprosta stvar, temveč posledica težke življenjske in umetniške odločitve.

Aškerc je morebiti prvi spoznal, da je konec osemdesetih let prišla naša literatura na kritično razpotje. Stritarjanstvo je bilo z vsemi svojimi odtenki razbito in idejno ter umetnostno mrtvo. Zavedal se je, da ga niso uničili samo Levstikovi skoraj dvajset let trajajoči podtalni in javni napadi niti Mahničevi ikonoklastični naskoki v zadnjem desetletju. Slutil je, kaj je pomenila za zmago nad izumetničenim formalizmom in preživelim, že davno nazadnjaškim svetoboljem — njegova pesem. Toda ni bil slep tudi za globoke družbene pretrese in premike, ki so bili znanilci novih strastnejših družbenih in političnih bojev, v katerih bo poezija morebiti sploh potisnjena v dnevno agitacijo ali pa dvignjena v novo umetnostno obliko in funkcijo... Čutil je, da bi oboje moglo biti nevarno njegovemu osebnemu in umetniškemu obstoju, kar je bilo v njegovi zavesti — eno.

Toda kaj naj stori zoper to grozečo nevarnost on, ki se je oklenil literarnega dela zato, da bi mogel vztrajati v svojem prenatrpanem iz duhovne objestnosti in patriarhalne pokorščine izbranem poklicu? Na to so mu narekovali temperament, talent, literarna izobrazba, osebna osamljenost in poklicna odtujenost pač samo en odgovor. V odločitvi za izdajo Balad in romanc so bile te komponente njegove zavesti še v dokaj harmoničnem ravnovesju. Zato je bil tudi

¹ Ivana Prijatelja v uvodu v Aškercovo čitanko (1913) z živahno, genetično in interpretacijsko jasno označitvijo in Marje Boršnikove v monografiji Aškerc (1939).

končni rezultat umetniško in življenjsko pomemben. Nesreča njegovega delovanja in življenja se je pričela šele potem, ko so ostale komponente začele preraščati njegov talent.

Gotovo pa je, da že pri urejanju svoje prve knjige Aškerc ni vedno dovolj pazil na zakonitosti svojega in vsakerega poetičnega talenta, ker je izločil iz nje skoraj vse lirske motive in z njimi vse tiste iracionalne elemente ustvarjalne domišljije, ki so končno vedno odločilni za obnavljanje njene izčrpane dejavnosti. To je toliko bolj tragično, ker je vsa prejšnja leta pisal lirske pesmi in je svoje lirske pravice trdo branil zoper Levčeve nasvete, naj se drži samo epike². Levčev je hotel imeti kot urednik in zlasti kot šolnik epske pesnitve za uredniško in šolsko rabo. V njegovi zahtevi je skrit, ne da bi se bil morebiti sam tega zavedal, važen del Levstikove kritične teorije in njegovega literarnega programa. Levstik je mislil, da lirika ne more podati »celega velikega dela«, temveč da so lirske pesmi samo »kosi«, fragmenti čustvenega, največkrat erotičnega življenja³. Ta misel je izvirala iz njegovega osnovnega estetsko-kritičnega prepričanja, da je edino človekov značaj, kakor proseva skozi podobe človekovega duhovnega in telesnega delovanja v literarnem delu, kriterij lepote ali nelepote tega dela. Zato je tudi sodil, da sta epika in dramatika višji obliki ali stopnji poezije kakor lirika. Ta karakterološki kriterij, ki ga je Levstik uporabljal predvsem v smislu življenjske veličine in pristnosti, je bil razvojno izredno pomemben za razcvet našega pripovedništva in za početke naše dramatike v 50. in 60. letih prejšnjega stoletja⁴. Toda že od 1866 ga je spodrival in končno odplaval iz zavesti literarnega naraščaja pa tudi mnogih starejših pisateljev Stritarjev nauk o poeziji kot upodabljanju večnega razglasja med pesnikovim vrojenim idealom življenja in njegovo tragično realnostjo. Ta nauk je odprl zatvornice pristni in namišljeni liričnosti, ki jo je doslej dušila epična usmerjenost naše literature po 1848. letu. Pričela se je splošna, a idejno ozka in oblikovno epigonska lirizacija in poetizacija naše literature. To je bila doba zapoznelega svetobolja, ki je potegnila talente in epigone v svoj megleni krog.

Levstik je gledal sovražno na to papirnato afektacijo brez umetniške izvirnosti in življenjske resničnosti. Iz posebnih zapletenih razlogov se ni mogel javno bojevati zoper njo. Zato jo je preganjal v pogovorih in pismih ter jo je konec 70. let zaustavil in končno potisnil na obod literarnega življenja. Dne 20. in 21. decembra 1878 je pokazal v obširnem pismu samemu Stritarju, kje so zmote njegove literarne teorije in prakse ter mu je pri tem najhuje očital, da je uvedel v našo literaturo dekadentno svetobolje in zapustil — slovansko, t. j. realistično smer⁵.

² Ko je šest let kasneje izdal v Lirskih in epskih poezijah tudi izbor svoje lirike, je bilo v osebni in literarnorazvojni pogledu prepozno. Uspeh prve knjige je polagoma porajal v njegovi ustvarjalni zavesti sami krivo misel, da je epika višja forma poezije kakor lirika. Zato je poslej vpletal tudi v lirske motive epske elemente. S tem je pa dajal moderni najmočnejše orožje zoper samega sebe.

³ Prim. Levstikovo Zbrano delo IV, 28.

⁴ Zdi se, da si je Levstik storil to estetsko teorijo iz soigre svojega k normativnosti težečega temperamenta in Aristotelove in Lessingove poetike. Če presojamo njegova poglobljena dela (Martina Krpana, Junteza in Tugomerja) po tem kriteriju, se nam odkrivajo zanimive zakonitosti, o katerih bo morebiti govor drugje.

⁵ Prim. njegove besede iz pisma: »S čimer drugi uže pešajóci narodi svoje literature završújejo (Weltschmerz, Ehebruch itd.), s tem Slovenci svoje ubogo ubogo literatúrišče začenjamo... Zatorej bi sodil jaz, da je vse naše slovstvo na krivem potl.« (Stritarjeva zapuščina v NUK.)

Približno v istem času, ko je Levstik pisal to pismo, je doživljal v mari-borskem bogoslovju triindvajsetletni Aškerc usodne spremembe v svojih življenjskih ciljih in pričakovanjih. Ker je zaslutil, da mu teološki študij in duhovniški poklic ne bosta dala tistega spoznanja in tiste moči nad soljudmi, ki bi mogla biti zadostna izravnava za veliko žrtev, izsiljeno od rodovne navezanosti, tradicije in lastnega nejasnega hlepenja po nadpovprečnem vpogledu v bistvo narave in življenja, je začel misliti na to, da bi si z literarnim delom ustvarjal potrebno ravnovesje med izjalovljenim religioznim pričakovanjem in nalomljeno življenjsko zavestjo. Glede na ta osnovni vzgon k literarni tvornosti ne bi bil mogel trajno sprejeti svetobolja, četudi ga ne bi bili temperament, poreklo, doba in okolje naravnost silili, da se spoprime z njim. Ker je moral pesniti zato, da je premagoval konkretne nevarnosti v sebi in okoli sebe, je moral biti tudi v verzih konkreten, stvaren in — nepoetičen v tedanjem smislu besede. Razložek med njim in Gregorčičem ni bil samo v karakteroloških in socioloških značilnostih in posebnostih tega ali onega, temveč predvsem v tem, da je Aškerc religiozno razočaranje doživel osebno prej, časovno pa pozneje in globlje kakor oni.

Po vsem tem je bilo naravno, da je bil Aškerc v svojem literarnem stremljenju bližji Levstikovi kakor Stritarjevi literarni teoriji. Ker ni mogel sprejeti svetobolja, bi bil moral kot pesnik ali v resignacijo ali v upor. Resignacija bi pa bila bolj ali manj istovetna z izgubljenim religioznim pričakovanjem, zato mu je preostajal samo — upirajoči se realizem. Ako bi bil zdaj hotel v liriko, bi bil moral razkriti pekel svojih dvomov, razočaranj in obupov. Tako bi bil postal naš prvi moderni lirik. Toda ni imel tiste »čeznaturne« odkritosti, da bi se izpovedoval — neposredno. Zato je tudi v liričnih poizkusih zablodil večkrat v svetobolje, v glavnem pa si je izbral posredno pot — preko epskega oblikovanja takšnih zgodb — pot, ki bi naj izražala krivičnost in nesmiselnost družbe in sveta, v katerem mora človek doživeti njegovo — nesrečo. Poglavitna misel ali poanta teh zgodb izvira iz končnega razkritja veličine ali nizkotnosti značaja, ki proseva skozi prikazano situacijo ali razmišljanje.

Tu se je pa Aškerc vnovič srečal z Levstikom in zato je sorazmerno lahko ustrezal Levčevim uredniškim in pedagoškim željam. Pri tem je pa vendarle slutil nevarnost, ki grozi modernemu pesniku samih epskih motivov v verzih. Najbrž pa še ni vedel, da je moderna epska oblika — pripovedna proza, ki edina more do kraja razsvetliti vse, kar novodobnega človeka zanima na nekem dogajanju. Odkar je prenehala potreba recitiranja pesniških umetnin, ker so se izšolali legijoni potencialnih individualnih bralcev, je verzificirana epika prišla v stisko. Njeno mesto sta zavzela roman in povest, ki se nista polastila samo vseh starih epskih motivov, temveč sta odkrila vrsto novih. Obenem sta ustregla bralčevemu zanimanju za komplekse vzporednih dogajanj in motivov, ki bude pogosto mnogo več podoživljanja in estetskega užitka kakor gola fabula balade ali druge verzificirane epske pesnitve.

Zdi se, da na pripovedno prozo Aškerc nikoli ni mislil. Za njo je bil kakor vse kaže, preveč »poetično« razpoložen in literarno preenostransko izobražen. Kakor naš narodni epik je mogel tudi on prikazovati samo poglavitne faze dogajanja, misleč pri tem edino na bežen, a nedvoumen oris značajev in jasnost situacije, podoben bolj lesorezcu 16. kakor realistu ali impresionistu 19. stoletja. Zavedal se je pa pomembnosti lirike kot obnovitvenega elementa vsaktere poetične tvornosti, toda zaradi svoje kritične življenjske situacije si je kljub vsej premočrtnosti značaja ni upal niti domišljati niti objavljati v taki

obliki in količini, da bi mogla kaj več pričati o njem kakor njegova epika in se uveljaviti poleg nje. S tem si je pa sam izpodrezal korenine umetniške rasti in si tudi ni pridobil potrebnega ustvarjalnega ravnovesja v poklicnem neuspehu.

Te končne usode si Aškerc 1889, ko je urejal našo knjigo, še ni mogel biti popolnoma svest, toda več stvari priča, da jo je slutil, a ubežati ji ni mogel. Bila je del njega samega. Kakor je tudi gledal na svoje desetletno pesniško delo, vedno znova se mu je kazalo, da mu ni dalo zaželene varnosti v čedalje hujši negotovosti življenjskega položaja. Pričakovanje, da bo v literarnem delu našel to, kar je izgubil zaradi napačne izbire poklica, je bilo sicer vedno bolj nestrpno, a tudi vse bolj in bolj prazno. V nič se mu je tudi razkadilo tiho upanje, da bo mogel živeti v skrajnem primeru nekakšno — dvojno življenje. Kljub temu je hotel vztrajati v literaturi. Toda tudi v tem ni bilo rešitve. Racionalni elementi njegove duševnosti so bili še vedno močnejši kakor emocionalni. Zato ni mogel ubežati v čisto liriko, ki bi ga edina mogla rešiti tragične situacije, temveč se je oklepал lirske-epske refleksije in že v prvi knjigi do kraja razvite baladne in romančne tehnike. To mu pa ni dajalo potrebne notranje sprostitve, niti ni blažilo njegovih poklicnih težav, saj je oboje bilo bolj izraz krčevitega notranjega upiranja kakor osvobajanja. Aškerc je vnašal v literarno sfero svoje osebnosti tragiko poklica, a ni imel moči, da bi se do kraja osvobodil s popolno lirično izpovedjo. Zato mu je tudi v osebno in poklicno življenje nenehoma vdiral zavest o izjalovljenem umetniškem uspehu. To mu je podžigalo sovraštvo do poklica, obenem je pa zaviralo radikalno in hitro odločitev. Ko se je slednjič odločil, je bilo prepozno za človeka in pesnika.

Toda 1889 je bil še čas za to. O tem priča deset pesnitev naše knjige, v katerih je osebno-izpovedni element jasen, v nekaterih kar dominanten. Te pesnitve so: Trije popotniki, Slikarjeva slika, Javor in lipa, Poroka, Pevčev grob, Svetinja, Čaša nesmrtnosti, Solus, Balada o potresu in Prva mučenica. Čeprav so skoraj vse zložene v epski tehniki, ki je najbolj ustrezala Aškercčevemu temperamentu in njegovi literarni vzgoji, je jasno, da je njihova matica pesnikovo osebno življenje ter da je njihova epska faktura kaj prozorna mimikrija, ki bi naj varovala avtorja pred prelaskim istovetenjem prikazanih dogodkov in situacij z njegovimi izkušnjami in konflikti.

Mogoče šele danes lahko spoznamo, kako težko je bilo Aškercčevu življenje že v osemdesetih letih. Prav omenjene pesnitve pričajo, da ga ni nikoli nič intimnega vezalo niti z dogmami niti s cerkvijo, s katerimi je pa prostovoljno stopil v najbolj usodno razmerje. Delitev življenjske zavesti na literarno dejavnost in duhovniška opravila, ki se mu je sprva zdela mogoča in upravičena, je postajala nevarna za celotno njegovo osebnost. Rešila bi ga samo popolna moralna odgovornost za vsakero literarno in poklicno dejanje. Vsak izgovor na pritisk in krivice predstojnikov je bil ničeven, dokler je hotel opravljati funkcije cerkvene organizacije. Res je, da v tedanjih razmerah ni vedel ne kod ne kam in da tudi najbolj izraziti slovenski liberalci ne bi bili razumeli njegove javne apostazije, toda ker je hotel biti pesnik, je bil dolžan svojemu novemu poklicu na ljubo storiti vse, da bi mogel svobodno, t. j. umetniško in moralno avtonomno prikazovati lastno in sočlovekovo tragično-zapleteno življenje. Enostransko, dasi objektivno še tako upravičeno obtoževanje krivic zgodovine, družbe, vlade itd. ne more dati umetniško polne in življenjsko prepričljive podobe življenja. Samo tista podoba življenja, ki razodeva zavesten boj človeka z lastno naturo za red v sebi, je obžarjena z lepoto. Toda ustvariti jo more samo tisti, ki s popolno moralno odgovornostjo živi osebno in umetniško živ-

ljenje. To je Aškerc večkrat zaslutil, a trajno tega ni mogel priznati. Zato ni dal kljub silnemu ustvarjalnemu hotenju kdo ve kaj takih podob niti se ni razvijal kot pesnik, čeprav je končno pretrgal vse zveze s cerkvijo. Toda s tem je menjal samo delodajalca, ne da bi si priboril ustvarjalno svobodo. To je pa še pospešilo njegov osebni in literarni razkroj.

Zato je naravno, da so mu najbolj uspele nekatere zgodovinske in socialne karakterološke slike in nekaj lirskih izpovednih fragmentov. Glede na te motive ni mogel zamenjati bistvenega z nebistvenim, vsaj dokler je živel med ljudstvom in dokler se je boril s samim seboj, četudi iz omenjenih razlogov ni mogel ustvariti popolnih, občeveljavnih umetnin. Kljub temu priča več historičnih motivov prve knjige ne le o užaljenem nacionalnem čustvovanju, temveč tudi o globokem umetniško-moralnem prepričanju človeka, ki je spoznal, da sta narodnostni boj ljudstva in njegovo socialno trpljenje del občega boja za človečanske in socialne pravice in da končna zmaga v tem boju ni odvisna od razdelitve sil, temveč predvsem od moralne vrednosti ali nevrednosti zastopnikov obeh taborov. Pesnitve: Brodnik, Svetopolkova oporoka, Judit, Celjska romanca, Boj pri Pirotu, Slovenska legenda, Napoleonov večer, List iz kronike Zajčke, Atila in slovenska kraljica, Ilirska tragedija in zlasti vseh deset pesmi Stare pravde govore o tem, da si je bil samotni štajerski kaplan med tedanjimi Slovenci edini v svesti, kakšna je bila zgodovina njegovega rodu, kdo so bili njegovi junaki, kdo sovražniki, kje vrhunci in kje prepadi njegovega življenja. Vsaj edini je upal na to jasno pokazati. Njegovi zgodovinski kriteriji so humani, sodba pravična in izražena povečini s prepričljivimi, četudi preprostimi umetniškimi sredstvi. (In vendar se zdi, da je na to bogastvo historičnih pesnitev delovalo tudi Aškercovo ugibanje, da bo z njimi najlaže vzbudil odmev v izobraženem in preprostem bralcu.)

Historične motive dopolnjujejo in osvetlujejo realistične podobe sodobnega vaškega življenja. Tudi teh je deset (Poslednje pismo, Zimska romanca, Na sedmini, Svatba v Logeh, Vinska bajka, Črnošolec, Mejnik, Botra, Godčeva balada, Uroki).

V njih je Aškerc upodobil južnoštajersko vas s čudovito ljubeznijo in globokim smislom za njeno kolektivno in individualno življenje. To je morebiti najboljši del knjige. Tu se vrsti življenjska tragika s humorjem, primitivnost z globoko srčno bolečino, brutalnost s finim moralnim čustvovanjem, trpljenje s tiho življenjsko radostjo, praznoverje z ironijo in z zdravim razumom. Z vsebino sta zrastle beseda in melodija teh najboljših žanrskih slik vaškega življenja, kar jih premore v vezani besedi naša literatura. To je dopolnilo Jurčičevim, Tavčarjevim in Kersnikovim »kmečkim slikam in povestim«.

Nekaj samosvojega pa so tri socialne parabole naše zbirke (Stari grad, Anka in Dvorski norec). To so tri drzne in rezke prisposode, ki neusmiljeno obtožujejo preživeli in gospodujoči družbeni red ter bude kljub navidezni sklepni resignaciji prvih dveh in v prazno izzvenevajoči obtožbi »dvorskega norca« revolucionarno razpoloženje in voljo.

Bolj obrobnega, zdaj ilustrativnega zdaj sproščajočega namena ali pomena je ostalih pet pesnitev (Vaška lipa, Tri ptice, Kristus in Peter, Ukrajinska duma, Legenda o toplicah⁶).

⁶ Morebiti bi se ta ali ona dala uvrstiti v kako drugo skupino, vendar ne bi spremenile njihovega posebnega niti celotnega obraza naše zbirke.

Kljub dobro opazni premišljenosti izbora za svojo prvo knjigo nam je Aškerc razodel v njenem poetičnem svetu — samega sebe. Zastrl je svojo erotično bolečino, a še te ne popolnoma. Njegov poetični ali »pripovedovani« svet je v zgodovinski in sodobni podobi doživljen in prikazan izrazito v eni dimenziji: človek trpi zaradi hudobnosti sočloveka. Samo v Baladi o potresu in v paraboli Solus je vzrok trpljenja množice in poedinca druge. Razen v zadnji pesnitvi manjka torej v Aškerčevem svetu druga dimenzija, t. j. spoznanje, da človek trpi tudi zaradi boja s svojo naturo in da je ta boj za umetnostno upodobitev življenja odločilnejši kakor prvi. Na prvi mah ni mogoče spoznati, odkod ta trpki, enostranski, četudi borbeni pesimizem. V njem je nedvomno mnogo osebne bolečine, toda ta je stilizirana in stopnjevana v nekako stvarno ali konkretno svetobolje. Tako se vrača ta nadomestek evropskega izobraženca za izgubljeno religijo tudi v Baladah in romancah, četudi je Aškerc bil prepričan, da se bojuje zoper njega. Ta tragični *qui pro quo* omiljujeta res vera v narodni prerod nezavednega ljudstva in slutnja, da je boj za pravice socialno zatiranega človeka pred durmi. Kako izbojevati prvo, pesnik sluti, a kako doseči drugo, mu je še temno in tako ostane v bistvu vse življenje.

Ker je spoznal v samem sebi ničnost religiozne tolažbe, jo omeni v vsej zbirki samo enkrat, a še tedaj v najbolj obupni brezuspešnosti (Balada o potresu). Rešuje se z zavestjo pomembnosti pesniškega dela za narodni in socialni napredek, z vero v zmago svobodne misli, kasneje tudi s predanostjo naravi. Kljub temu trpi, ker si s tem ne more utešiti osrednje bolečine, ki mu kipi iz sovraštva do poklica in iz nemoči, da bi se mu iztrgal. Zato so tudi podobe njegovega poetičnega sveta večinoma tragične. Humor se zbudi v njem, le kadar ga prevzamejo nekatere človeške in pokrajinske značilnosti južnoštajerskega rodnega ali službenega kraja (Godčeva balada, Svatba v Logeh, Vinska bajka, Celjska romanca). Takrat zasije njegov svet v svetlejših obrisih in njegov človek se sprošča v šali, v spravljenem nasmehu in domoljubnem zanosu.

Pesniški nastavek je v vseh pesmih neposreden, stvaren, pri mnogih čisto ljudski. Raste navadno sunkovito, včasih tudi gostobesedno in tekoče. Pripovedovanje je pogosto pretkano z dvogovori, večkrat je pa en sam bolešno poantiran dialog ali monolog. Njegov akustično-gramatikalni ekvivalent je zavestno naraven ali vsakdanji, le redko je rahlo poetiziran, v glavnem je pa v primeri s pesniškim jezikom stritarjancev zavestno depoetiziran do vsakdanje govornice. Na to delujejo poleg Aškerčevega temperamenta in njegove ustvarjalne volje — zakoni in fenomeni njegovega rodnega govora, do katerega je segal usodni vpliv germanskih in ugrofinskih jezikovnih elementov z ene in hrvaških z druge strani, medtem ko so se uveljavljali onstran zasavskega hribovja v dialektih, iz katerih je nastal knjižni jezik, zlasti romanski, a seveda tudi germanski akustični in psihični elementi.

Vse to je v organski zvezi s plastiko, zvenom in metrično podobo Aškerčevega verza. V mnogih pesmih naše zbirke čutimo na dnu vsega notranji vzgon ali naval, ki žene snov v ravni črti kljub navadno trikratnemu zaustavljanju do sklepnega verza, ki povzroča s svojo nepomirljivostjo, da se nam snovni elementi preneso tako rekoč zoper voljo v zavest, kjer bude nova vprašanja, nove dvome in proteste. Zato Aškerčeve pesnitve navadno ne povzročajo v bralcu sprostitev in pomiritve, temveč ga vznemirjajo in silijo k uporu.

Ta vzgon čutimo tudi v posameznih verzih, ki jih Aškerc sicer z veliko skrbjo skuša prisiliti v alternirajočo shemo, kakor jo je zapovedovala Stritarjeva šola, pa se mu trgajo iz nje ne samo zaradi akustičnih zakonov njegovega jezika, temveč tudi zaradi življenjskega protesta in nemira. V nekaterih pesmih nas njegov verz res še spominja Levstikovih epskih vrstic, drugod srečujemo rimani in nerimani deseterci, tam vežejo jamske in anapestične stopice nadštevilni nenaglašeni zlogi, tu imamo spet čisto jamske, ondi daktilsko-trohejske stihe. Toda podoba je, da vse to nekako utesnjuje to, kar bi pesnik hotel povedati, četudi si ni mogoče misliti, kako bi se mogel drugače razodeti. Tudi trodelna kompozicija balade, o kateri se je Aškerc poučil kakor o marsičem drugem v Langewieschejevi poetiki⁷, ne ustreza njegovemu temperamentu in doživljanju, ki se neurejeno vali k nedoseženi sprostitev. Bralec čuti, da je mehanski red tuj Aškercovi naturi, četudi ga je pesnik zavestno gojil in ga kasneje razvil ne samo v verzih, temveč tudi v samem sebi in v odnosih do drugih do tragičnega — filistrstva. Tako tuji so tudi nekateri motivi v naši zbirki, kakor Trije popotniki (Uhland), Javor in lipa (Heine), Pevčev grob (Prešeren), Svetinja (Gregorčič), Uroki (Levstik, Gregorčič).

Izvirno Aškercve so samo tiste pesnitve naše zbirke, v katerih prekipevajo verzi iz ozke metrične struge in se besno zaganjajo v historične in sodobne tirane in malike. Četudi pogrešamo v njih psihološke osvetlitve in vsestranske upodobitve človekovega boja s temnimi notranjimi, ne samo zunanjimi protičloveškimi silami, nas vendarle globoko vznemirjajo in tudi — moralno očiščujejo, ker čutimo v njih kljub vsemu iskreno hotenje zvezane, a ne zlomljene osebnosti, ki je bila tako značilna za naše kulturno življenje proti koncu prejšnjega stoletja. Zato bodo ohranile kljub raznim upravičenim in neupravičenim pomislekom častno mesto v zgodovini naše literature in v zavesti vsakogar, ki mu je slovenstva mar.

⁷ V literaturi jo navajamo kot Kleinpaulovo Poetiko, dasi je nemški šolnik Kleinpaul samo zasnoval nekaj osnovni poetični nauk »za šolo in dom«, izvedel pa ga je in do VIII. izdaje razširil in poglobil westfalski literat Wilhelm Langewiesche (1807—1884).

AŠKERČEV DOM IN ROD

Janko Orožen

Odlomki iz večjega spisa o gospodarsko-socialni zgodovini
Rimskih Toplic in njihove okolice.

TEVČE — PRVOTNI DOMAČI KRAJ AŠKERČEVEGA RODU

Aškerčev rod izvira iz Tevč, ki spadajo v neposredno laško področje. Od Laškega so oddaljene eno uro. Ako se iz mesta napotimo v južni smeri, pridemo po marijagraški cesti v Marija Gradec, kjer pustimo na desni strani staro-davno, na skalnati vzpetini tik nad Savinjo in železnico stoječo cerkev, ki je zavzela mesto nekdanjega gradu in slovi po gotških freskah. Cesta nas popelje ob Lahomščici navzgor. Že kar ob početku obidemo graščino, naslednico nekdanjega gradu, ki je v preteklosti včasih spadala v sestav laške gosposčine, včasih pa je bila samostojna. Ob potoku stojita bivši valjni mlin in nekdanja Withalmova cementarna, na drugi strani ceste je pa večja hiša s trgovino in gostilno. V celoti majhno sklenjeno naselje. Nad bivšo cementarno vidimo v visokem bregu potoka skalnate peči, zgrajene iz litvanskega apnenca, nad njimi pa po pobočju raztreseno naselje Lahomšek. Gredoč dalje po dolini, pridemo v Lahomno, kjer je blizu ceste nekaj osamljenih kmetij, po sončnem južnem pobočju pa mnogo majhnih domačij, ki zavzemajo mesta nekdanjih zidanic. Ko je še uspevala stara vinska trta, je bila tu velika Lahomenska vinska gorica z vinogradi, podložnimi laški gosposčini. Danes delajo tam, kjer je nekdanj rasla vinska trta, gosto senco sadna drevesa, ki se z gozdom zlivajo v enotno zeleno odejo. Kjer se na južni strani potoka pobočje prvič zlekne, tam je nastal prostor za dvojce zaselkov, za Harje na zahodu in Stopice na vzhodu. Nad cesto in potokom vidimo razvaline nekdanje di Centove papirnice in poznejše druge Withalmove cementarne. Kjer se z leve strani Reka izliva v Lahomščico, tam se cepi tudi cesta. Stranski krak vodi skozi Reko (kjer je šola) proti Svetini, glavni krak pa proti bližnjim Tevčam in oddaljenemu Št. Rupertu.

V Tevčah smo kmalu. Tu je bil rojen umetnostni zgodovinar dr. Avgust Stegenšek, odtod je bil pesnika Antona Aškerca praded. Samo malo dalje je na levi strani nad dolino cerkvice sv. Petra, za njo vidimo na drugi vzpetosti Velešče, odkoder so predniki zgodovinarja Ignacija Orožna in njegovega nečaka zemljepisca in zgodovinarja Franca Orožna. Tevče in njihova okolica so se lepo oddolžile slovenski kulturi.

Zaselek Tevče leži tik nad Lahomščico, kjer je južno pobočje drugič nekoliko uleknjeno in je gozd izsekan. Nekoliko više je nastal na zahodni strani zaselek Kladje, na vzhodni pa Leskovica. Med njima vodi pot na Vrh (Št. Lenart). Smo na terciarnem svetu, ki mu tvorita podlago litvanski apnenec in laški lapor, iz doline sega proti jugu celo proga mladih naplavin.

Tevče (Telče) se prvič javljajo konec XIII. stoletja v tako imenovanem habsburškem urbarju, ki se čuva v monakovskem arhivu. Obsegale so tedaj osem kmetij (in villa: Tellzach sunt 8 hube). Pripadale so laški deželnoknežji gosposčini. V obeh velikih laških urbarjih iz XVI. stoletja (1524 in 1582) pa Tevč ni več. Bile so že last jurkloštrske gosposčine. Vendar navaja cenilni spisek iz leta 1542 samo enega samostanskega podložnika v Tevčah: Jerneja (Jarne zu teltz). Terezijanski kataster iz sredine XVIII. stoletja in franciscejska zemljiška knjiga iz početka XIX. stoletja pa podajata za sam zaselek šest kmetij. Toliko jih je v njem tudi danes. Zaselek, zdaj popolnoma skrit med sadnim drevjem, je napol sklenjenega značaja. Štiri domačije si slede druga za drugo nad dolinico ob začetku pobočja, a nad poslednjo izmed njih sta zadnji dve.

Prva domačija je Aškerčeva (urb. št. 231, vl. št. 118, h. št. 6). Sedanja poslopja ne stoje na prvotnem mestu. Ko je stara domačija leta 1839 zgorela, so zgradili nova poslopja zahodneje, v večji oddaljenosti od sosedu, kajti bali so se ponovnega požara. Aškerci so gospodarili na kmetiji vsaj blizu 200 let, do leta 1882, ko jo je na dražbi kupil Ignacij Sajtl.

Druga domačija je Jajčnikova (urb. št. 233, vl. št. 102, h. št. 3). Do leta 1826 so na kmetiji gospodarili Knezi. Njim so sledili: dva Medveda, Martin in Anton, Anton Racman, Jožef Gorišek in Valentin Vodišek. Leta 1882 je tudi Jajčnikovo kmetijo kupil Ignacij Sajtl in jo je združil z Aškerčevo. Sajtlovi so še danes na njej, čeprav so kmetijo zopet osamosvojili. Prvotno hišno ime je Jajčnik, ki pa je popolnoma pozabljeno, zastareva že tudi hišno ime Skrinjar.

Tretja domačija je Goriškova (urb. št. 234, vl. št. 116, h. št. 5). Do leta 1820 so na njej gospodarili Goriški. Odtlej do danes so na kmetiji Polanci. Hišno ime Gorišek je pozabljeno, delno še uporabljajo hišno ime Gabršek.

Četrta domačija je Bakunova, (urb. št. 230, vl. št. 83, h. št. 7). Do leta 1819 so na njej gospodarili Bakuni. Sledili so jim: Jurij Javeršek, Franc Srebot, dva Oblaka, Lovrenc in Andrej, in Mihael Lapornik. Izza leta 1885 so na kmetiji Požlepi. Staro hišno ime Bakun je popolnoma pozabljeno, kot staro, toda še rabljeno velja že tudi hišno ime Oblak.

Peta domačija je Somihova (urb. št. 235, vl. št. 147, h. št. 4). Do leta 1816 so na kmetiji gospodarili Sikoleti. Sledili so jim trije Semeti, Mihael st., Mihael ml. in Anton. Leta 1882 so kmetijo kupili Polanci in jo združili s svojo. Leta 1894 jo je Andrej Ramšak obnovil. Poslej sta drug za drugim gospodarila na kmetiji Štefan Rabozu in Jožefa Oblak. Izza leta 1903 je na njej Gradišnikov rod.

Šesta je Požlepova domačija (urb. št. 229, vl. št. 76, h. št. 1). Na kmetiji so do leta 1874 gospodarili Požlepi. Sledili so jim: dva Lapornika, Luka in Mihael, ter Suštarji, ki so na kmetiji še danes. Ob potoku je imela kmetija mlin s hišo, ki je imel urb. št. 269.

Nekoliko vzhodneje, med potokom in zaselkom Kladje, na Križevi gorici, je Martinačeva kmetija (urb. št. 232, vl. št. 89, h. št. 25). Na njej so do leta 1838 gospodarili Krašovci. Po zadnjem izmed njih, Martinu, je nastalo hišno ime Martinač. Za Krašovci je bil na kmetiji Anton Knez, izza leta 1876 je pa v posesti Ojsterškovega rodu.

K Tevčam se prištevata tudi dve precej oddaljeni kmetiji na Klancu, ki je na pomolu med sotočjem Lahomščice in Reke: Jajčnikova in Pajkova.

Na Jajčnikovem (urb. št. 271, vl. št. 97, h. št. 8) so Jajčniki gospodarili do leta 1839. Sledili so jim: dva Oblaka, Martin in Andrej, dva Pajka, Andrej in Jožef, in (leta 1921) Karel Lapornik.

Na Pajkovem (urb. št. 163, vl. št. 94, h. št. 28) so se Pajki ohranili do današnjega dne. Kmetija je imela mlin ob potoku.

Ob potoku so bili prvotno trije mlini. Pajkov mlin s hišo in posestvecem (urb. št. 272, vl. št. 85, h. št. 22) je že leta 1832 prišel v tuje roke. Kupil ga je Stefan Marinko. Njemu so sledili: sin Mihael, dva Kneza, Ferdinand in Karel, in Jožef Polanc. Leta 1927 je pa Andrej Šuštar priključil posest Požlepovi kmetiji. Medtem je mlin propadel. Malo više je bil Požlepov mlin, ki ga je vzela povodenj lansko leto (1954). Tudi pri tem mlinu sta bili hiša in posestvece (urb. št. 269, pozneje 229 a, vl. št. 108, h. št. 2). Ko je temeljna kmetija prišla v druge roke, je to posest očuval Andrej Požlep, oženjen z Uršulo Videc. Z njegovo hčerko Amalijo se je leta 1921 poročil Vincenc Aškerc, ki s svojo ženo še danes gospodari. Najvišje, v Sovpoti, je bil pod steno, imenovano Peč, tretji mlin s hišo in posestvecem (urb. št. 270, vl. št. 15, h. št. 9), kjer je izza leta 1873 gospodaril Gumzek, ki mu je leta 1920 sledil Jožef Rajh. Mlin še stoji in še vedno nosi Gumzekovo ime.

Sončno pobočje, ki s severne strani gleda na kmečko naselje, je bilo nekdanj pokrito s samimi vinogradi. To je bila sloveča Tevška gorica, kjer sta si vrhovno oblast delili laška in jurkloštrska graščina. Danes vinogradov ni več, mesto zidanic zro skozi gosto sadno drevje v dolino hišice. Ena izmed njih stoji skoraj čisto na vznožju blizu Požlepovega mlina — v Starčevi dolini. Z njo je združena majhna kmetijica. Nekdaj je v njej gospodaril Ferdinand Starc, ki je bil kot sejmski mešetar in živinski prekupčevalec znan daleč naokrog. Danes pa gospodari v njej priletni Martin Krašovec, potomec tistih Krašovcev, ki so nekoč na Križevi gorici imeli lepo kmetijo. Po trpki mladosti, ki jo je preživel v vinogradniški hišici v bližnjih Bregih, in po trdem moškem delu na cesti ga je v tej hišici zalotila starost. V eni izmed ostalih vinogradniških domačij (gorska št. 21, vl. št. 66, h. št. 19) je izza leta 1887 imela svoj dom Katarina Aškerc. Izročila ga je sinu Antonu Aškercu, od tega sta ga prevzela hči Neža in zet Adam Hrastnik.

Na zahodnem koncu tevškega sveta je tik nad potokom v novejšem času nastala večja domačija v bistvu nekmetiškega značaja. Tu je na poprej Somihovem svetu zgradil žago lastnik marijagraške cementarne Oton Withalm (leta 1882). Od njega sta leta 1886 kupila žago Andrej Stegenšek, sloveč tesarski in stavbni mojster, in žena Ana roj. Cepuš, ki sta kmetijo v Leskovici, zaselku, ki je tik nad Tevčami, prodala Jožefu Aškercu. Andrej Stegenšek je poleg žage zgradil večjo hišo za gostilno in trgovino (urb. št. 235 f, gorska št. 26, vl. št. 155, h. št. 31). Od druge Andrejeve žene, vdove Helene, je leta 1927 kupil to posest Jožef Aškerc ml., poročen z Marijo, roj. Lapornik, in prenesel sem težišče tevškega debela Aškerčevega rodu.

Tevške kmetije so bile srednje velikosti, merile so po 20 oralov in še nekaj čez. Travnike so imele ob potoku in okrog domačij, njive nad zaselkom, kjer precej nagnjeno pobočje še danes napravi vtiis izsekane gozdne jase, vinogradi so bili na sončnih bregovih na nasprotni strani doline. Gozd in gmajna sta bila na vzhodni strani zaselka in sta mejila na svet Rjavčka, sosednega zaselka.

V fevdalni dobi so se tevške kmečke rodbine trdno držale svoje grude. Aškerce, Bakune, Požlepe, Pajke, Jajčnike, Krašovce in Sikoletre srečavamo tudi v najstarejših matičnih knjigah laške nadžupnije, ki segajo nazaj do XVII. stoletja. V liberalni dobi so se kmetje manj trdno držali. Borba v svobodi je postala težka in kmetje se niso mogli in znali prilagoditi novemu času. Marsi-

kateri izmed njih je moral kmetijo prodati, ta in oni je počakal, da mu je zapel boben. Najprej so podlegli Krašovci na Križevi gorici. Posebno hudo je postalo v sedemdesetih in osemdesetih letih. Polja so slabo rodila, vinska trta je odrekla, sadnega drevja je bilo še malo. Vinograde so še kopali, toda često za kopače niso imeli niti kruha niti pijače. Tedaj je nastopila huda ura za tevške kmetije. Samo dve sta ostali v rokah starih lastnikov, Gorišek-Polančeva v zaselku in Pajkova na Klancu, vse ostale so prišle v druge roke, med njimi tudi Aškerčeva.

ASKERČEV ROD V TEVČAH

Tevče so prvotno spadale pod laško pražupnijo, izza leta 1789 pa pripadajo na novo ustanovljeni župniji pri Sv. Lenartu na Vrhcu. Ohranjene laške in šentlenartske matične knjige so glavni vir za starejšo zgodovino Aškerčevega rodu. To in ono povedo o njem tudi zemljiško-posestni viri: terezijanski in jožefinski kataster ter franciscejski urbar ali starejša zemljiška knjiga, ki jo deloma dopolnjujejo ohranjene zbirke listin. Najstarejši znani Aškerc je bil Jurij. Živel je v Tevčah in ni dvoma, da je že kmetoval na poznejši Aškerčevi kmetiji. Žena mu je bila Marjeta. Umrl je leta 1762. Vendar v Tevčah ni bil rojen, niti se ni tam oženil, kajti v laški rojstni in poročni knjigi ga ne najdemo, pač pa je ob vpisu smrti pripis, da je umrl, ko je bil star 80 let; rodil so je torej leta 1682. Kje, ni mogoče reči. Spričo predpisov, ki so tedaj še oteževali prehod iz gosposčine v gosposčino, je verjetno, da je treba njegov rojstni kraj iskati v območju jurkloštrske gosposčine. Toda prav iz tiste dobe manjkajo urbarialni zapiski, sto let poprej so pa priimke še redko uporabljali.

Jurij in Marjeta sta se poročila pred letom 1720, kajti tedaj so se jima v Tevčah začeli roditi otroci. V laški rojstni knjigi jih je vpisanih devet, vsaj dva, Mihael in Marija, sta kot otroka umrla, kajti ti imeni se pojavljata dvakrat.

Otroci so si sledili v tem redu: Katarina (roj. 5. sept. 1719), Adam (roj. 12. januarja 1721), Mihael (roj. 24. novembra 1724), Marija (roj. 19. julija 1726), Marija (roj. 22. junija 1728), Gregor (roj. 4. marca 1730), Marjeta (roj. 23. marca 1732), Mihael (roj. 29. septembra 1734), Jurij (roj. 17. aprila 1737).

Najmlajši izmed otrok, Jurij, se je priženil v bližnjo Leskovicu na hišo št. 14, kjer sta z ženo Marjeto imela več otrok.

Kmetijo v Tevčah je prevzel sin Mihael (mlajši), ki se je 17. januarja 1757 poročil z Marjeto, hčerjo pokojnega Matija Deželaka.

Mihael Aškerc in žena Marjeta sta imela 6 otrok: Tomaža (roj. 17. decembra 1757), Andreja (roj. 23. oktobra 1760), Matijo (roj. 29. februarja 1762), Heleno (roj. 9. maja 1765), Jurija (roj. 12. marca 1767) in Antona (roj. 25. maja 1772).

Značilno je, da je bila Matiji poleg Blaža Rička botra Jera Sovin in da sta bila Antonu boter in botra Maks Sovin in njegova žena Jera. Maks Sovin in Jera sta bila gospodarja na Štempetovem v Govejem potoku v Čečah pod Kalom.

Mihaela Aškerca in njegove žene Marjete otroci so prenesli Aškerčev rod na razne kmetije, tudi v okolico Rimskih Toplic.

Mihael Aškerc je gospodaril do leta 1808. Tedaj je iz neznanega vzroka izročil kmetijo vnuku Martinu, sinu drugorojenca Andreja in Jere, roj. Bobnič, ki mu je bilo tedaj šele 16 let. Sin Andrej je bil že od leta 1792 gospodar na

TEVŠKO DEBLO

Jurij
*1682 †1762
∞
Marjeta

Katarina *1719 Adam *1721 Mihael *1724 Marija *1726 Marija *1728

Blaž *1790 Martin *1792
∞
Marjeta, roj. Zupan Jurij *1796 Matija *1798

Frane *1814
∞
Lucija, roj. Vidic Marija *1818 Mihael *1820 Jera *1824

Anton Franc
∞
Marija, roj. Stegensšek Mihael *1833,
por. v Modriču Marija *1837 Jožef *1860
∞
Marija, roj. Ugl Marjeta *1864

Neža *1876 Marija *1882 Helena *1887 Rozalija *1888 Jožefa *1883 Jožef *1887 Amalija *1897 Marija *1897 Franc *1901 Neža *1903 Frančiška *1906
∞
Marija, roj. Lapornik

Jožef *1923 Ferdinand *1924 Ludovik *1926

AŠKERČEVEGA RODU

Gregor *1730 Marjeta *1732 Mihael *1734
∞
Marjeta, roj. Deželak Jurij *1737
∞
Marjeta, roj. Leskovica

Tomaž *1737 Andrej *1760
∞
Jera, roj. Bobnič Matija *1762
∞
Uršula, roj. Derčun, vd. Hrušovar Helena *1765
∞
Gregor Golob Jurij *1767
∞
Helena, roj. Zupan Anton *1772
∞
Ana, roj. Pelko

Marija *1804 Andrej *1808
∞
Jera Sadušak, roj. Mačkovšek, potomci na Sp. Sadušakovem in Korenovem v Rečici in Trbovljah

Martin *1826 Katarina *1832 Anton *1837
∞
Jožefa, roj. Lapornik

Janez *1860 Anton *1864
∞
Marija, roj. Flis Marija, *1870 Jožef *1877
∞
Terezija, roj. Teršek Anton *1883 Vincenc *1886
∞
Amalija, roj. Požlep Martin, 1888*

Marija *1892 Neža *1895 Antonija *1898 Marija *1912 Anton *1918 Jožef *1927 Martin *1921 Vincenc *1924 Rozalija *1926 Franc *1929 Avguštin *1932 Angela *1938

vinogradniški lastnini (urb. št. 233 $\frac{1}{2}$), ki jo je kupil od Marka Kneza, gospodarja na Jajčnik-Škrinjarjevem. Vendar je stvarno Andrej gospodaril tudi na Aškerčevem. Oče Mihael je umrl leta 1811 in na zapuščinski razpravi, ki je bila leta 1815, je sin Andrej posestvo prevzel tudi pravno.

Mihaelov sin Matija se je 9. februarja 1789 oženil z vdovo Uršulo Hrušovar, roj. Derčun. Preselil se je na Senožeti h. št. 5 nad Rimskimi Toplicami. Bil je pesnikov praded.

Mihaelova hči Helena se je leta 1799 poročila z Gregorjem Golobom, gospodarjem na Jajčnikovem v Stopicah št. 7, ki je bilo podložno laški graščini. Njeni potomci (izza leta 1881 se pišejo Hrastnik), gospodarijo na kmetiji še danes.

Mihaelov sin Jurij se je leta 1789 oženil s Heleno Zupan in priženil Zupanovo ali Kokotčevo kmetijo na Globokem št. 15.

Najmlajši sin Mihaela Aškerc, Anton, se je leta 1806 oženil z Ano Pelko na Klancu št. 9; umrl je v Tevčah št. 21 leta 1832. Ker ga ne najdemo v starejši zemljiški knjigi, očitno ni imel nikake posesti.

Andrej Aškerc, ki je sledil očetu na domači kmetiji v Tevčah, je imel z ženo Jero, roj. Bobnič 6 otrok: Blaža (roj. leta 1790), Martina (roj. leta 1792), Jurija (roj. leta 1796), Matija (roj. leta 1798), Marijo (roj. leta 1804) in Andreja (roj. leta 1808).

Andrej Aškerc je umrl leta 1832. Domačo kmetijo je prevzel sin Martin, ki mu jo je bil ded Mihael namenil že leta 1808. Martin se je 25. januarja 1813 poročil z Marjeto Zupan iz Reke, ko je bilo njemu 21 in nevesti 17 let.

Martin Aškerc in Marjeta sta imela 7 otrok: Franca (roj. leta 1814), Marijo (roj. leta 1818), Mihaela (roj. leta 1820), Jero (roj. leta 1824), Martina (roj. leta 1826) Katarino (roj. leta 1832) in Antona (roj. leta 1837).

Martinov brat Andrej se je 28. januarja 1827, komaj 19 let star, poročil z vdovo Jero Sadušak, roj. Mačkovšek, v Zgornji Rečici št. 115. S tem je priženil kmetijo Spodnjega Sadušaka, na kateri gospodarijo njegovi potomci še danes (izza leta 1897 pod imenom Jančič). S Spodnjega Sadušakovega so prišli Aškerci h Korenu v Spodnji Rečici in od Korena v Trbovlje.

Martin Aškerc je na domači kmetiji v Tevčah gospodaril do leta 1850. Tedaj je izročil kmetijo sinu Francu, ki je bil poročen z Lucijo, roj. Vidic.

Franc Aškerc in žena Lucija sta imela šest otrok: Antona, Franca, Mihaela (roj. leta 1853), Marijo (roj. leta 1857), Jožefa (roj. leta 1860) in Marjeto (roj. leta 1864).

Kmetijo je leta 1872 prevzel sin Franc Aškerc ml., poročen z Marijo, roj. Stegenšek. Vendar je že po devetih letih podlegel gospodarskim težavam. Graška Mestna hranilnica je kot upnik zahtevala dražbo. Sodišče ji je ugodilo. Posestvo sta izdražila Ignacij in Marija Sajtl, ki sta prišla iz Št. Ruperta. Leta 1882 jima je sodišče posestvo pravno prisodilo. Sajtli so na njem še danes.

Franc Aškerc je nato kot najemnik živel v neki kočariji v Leskovici, pri Stegenšku si je služil kruh kot hlapec in žagar.

Franc Aškerc ml. in žena Marija sta imela 4 hčere in nič sinov. Nežo (roj. leta 1876), Marijo (roj. leta 1882), Heleno (roj. leta 1887) in Rozalijo (roj. leta 1888).

Francetov brat Mihael se je oženil v Modrič pri Trobendolu.

Brat Jožef je služil vojake, ko je kmetija propadla. Ko se je vrnil domov, si je med Tevčami in Leskovico zgradil hišico (h. št. najprej 4, nato 22). Kasneje je pa od Andreja Stegenška kupil kmetijo v Leskovici (h. št. 12).

Pogled z vrha Stražnika na Šmarjeto in Rimske Toplice

Jožefov sin Jožef Aškerc ml. je leta 1927 kupil od vdove Helene, bivše Stegenškove druge žene, domačijo ob potoku in nadaljeval tam žagarsko, trgovsko in gostilniško obrt. Bil je tudi spreten barantavec. Poročen je bil z Marijo, roj. Lapornik. Imela sta otroke: Jožefa (roj. leta 1923), Ferdinanda (roj. leta 1924) in Ludvika (roj. leta 1926). Marija je leta 1949 po moževi smrti sama prevzela posest. Izročila jo je sinu Jožefu najmlajšemu.

Anton se je poročil z Jožefo Lapornik in priženil v Kladju domačijo s h. št. 1. Njuni otroci: Marija (roj. 1870), Jožef (roj. leta 1877), Anton (roj. leta 1883), Vincenc (roj. leta 1886) in Martin (roj. leta 1888).

Jožef je prevzel domačijo doma, Anton je padel v prvi vojni, Vincenc se je poročil leta 1921 z Amalijo Požlep (št. 2), Martin je bil v Ljubljani orožnik.

Otroci Vincenca Aškerca in Amalijske Požlep: Martin (1921), Vincenc (1924), Rozalija (1926), Franc (1929), Avguštin (1932), Angela (1938).

Otroci Jožefa in Terezije, roj. Teršek (v Kladju): Marija (1912), Anton (1918), Jožef (1927).

Leta 1860 je Katarina, hči Martina Aškerca, rodila nezakonskega sina Janeza in leta 1864 Antona. Leta 1887 je kupila vinogradniško kmetijico (gorska št. 10). Leta 1890 sta jo prevzela Anton Aškerc in Marija, roj. Flis. Njuni otroci: Marija (1892), Neža (1895), Antonija (1898).

Deblo Aškerčevega rodu izvira torej iz Tevč. Tam in v okolici je rod močno razširjen, razen tega sta Jurij in Matija Aškerc zanesla rod v okolico Rimskih Toplic, kjer se je prav tako razrasel. Toda v matičnih knjigah srečamo tudi Aškerce, ki jih zaradi pomanjkljivih virov ne moremo več spraviti v sklad s tevškim deblom. Tako sta sredi XVIII. stoletja živela v Jagodičah (Podhumu) pri Laškem, Mihael in Uršula Aškerc, ki sta imela več otrok. V Laškem samem je leta 1798 umrla štiriinšestdesetletna Jera Aškerc.

A leta 1806 je Jurij Aškerc, z domačim imenom Sekirnik, zaradi starosti izročil svojo kmetijo (št. 10) v Modriču pri Št. Rupertu zetu Janezu Brečku in hčeri Mariji.

Ker so ti Aškerci iz iste pokrajine ko njihovi tevški soimenjaki, pač ne moremo dvomiti, da izvirajo oboji iz nekega starejšega skupnega debla.

V zvezi s poreklom je tudi Aškerčev priimek. Pesniku je ugajala misel, da je orientalskega izvora (turški askar — vojak-stražnik). Misel je vsekakor verjetna, saj taka imena niso redka. V laških urbarjih iz XVI. stoletja zadenemo često na Martolozе, ki so živeli po zaselkih blizu Tevč in v Selu pri Sv. Miklavžu, kjer je Martoloz še danes hišno ime. Ime Šergan, ki je v širši pokrajini še bolj razširjeno od Aškerčevega, utegne biti prav tako turškega izvora. A v laških krstnih knjigah najdemo nekolikokrat navedbo, da so krstili Turka (mohamedanca). Iz navedenega bi torej smeli sklepati, da pesnikova razlaga lastnega priimka ni čisto brez osnove.

GLOBOKO, DOMAČI KRAJ STRANSKE VEJE AŠKERČEVEGA RODU

Jurij, sin Mihaela Aškerca, je leta 1789 iz Tevč zanesel Aškerčev rod v Globoko.

Globoko je majhen zaselek na levem bregu Savinje, jugovzhodno od železniške postaje. Ves zaselek je prvotno pripadal laški gosposčini, neznano kdaj je eno kmetijo dobila laška nadžupnijska gosposčina, medtem ko so štiri ostale pod graščinsko gosposčino. Laške kmetije so imele svoje domačije na nekoliko dvignjenem dolinskem dnu tik pod gozdnatim pobočjem, nadžupnijska kmetija pa je bila nekoliko više, na stranskem proti Savinji padajočem širokem in položnem hrbtu.

Ob nastanku terezijanskega katastra (1751) so bile v Globokem samo tri laške kmetije, kajti dve sta se bili že združili v eno.

Na kmetiji z urbarialno številko 19 in poznejšo hišno številko 18, je tedaj gospodaril Jurij, a leta 1789 (ob nastanku jožefinskega katastra) Jakob Zupan. To je bila očitno stara županska kmetija. Hišno ime je bilo Kokotec.

Na kmetiji z urbarialnima številkami 20 in 21 in poznejšo hišno številko 16 je tedaj gospodaril Valentin Črešnovar, a leta 1789 Anton Knez.

Na kmetiji z urbarialno štev. 22 in poznejšo hišno št. 18 je tedaj gospodaril Adam Topličar in leta 1789 Boštjan Topličar.

Topličarjevo kmetijo je leta 1799 na dražbi kupil Jurij Knez. Knezovo je torej poslej obsegalo tri prvotne kmetije. Jurij Knez se je poročil z Marijo Zupan, ki je bila doma iz Tremerij. Vendar se je kmetija kmalu skrčila na urbarialno številko 21, kajti številko 20 je kupil Kokotec (leta 1839), ki je s tem močno povečal svojo kmetijo, a številko 22 Jakob Radišek (1844).

Na nadžupnijski globoški kmetiji (urb. št. 3, hišna št. 11) so v XVIII. in v početku XIX. stoletja gospodarili Kokolji. Vendar so do početka XIX. stoletja Kokoljevo prištevali k Lokam, kjer so bile (tik nad sedanjo postajo) še tri druge kmetije.

AŠKERČEV ROD NA GLOBOKEM

Jurij Aškerc se je leta 1789 priženil na Kokotčevo. Poročil se je z Jakoba Zupana hčerjo Heleno. Posestvo sta prevzela šele leta 1804.

Jurij Aškerc in Helena roj. Zupan, sta imela vsaj štiri otroke: Andreja, Mihaela, Matevža in Marijo.

*Pogled z vrha
Stražnika na
Senožeti in Globoko.*

Jurij Aškerc je umrl pred svojo ženo. Ta je leta 1828 prepustila kmetijo sinu Andreju. Andrej se je poročil s Cecilijo, roj. Belej, in je imel z njo šest otrok: Janeza (roj. 20. junija 1831), Martina (roj. 11. novembra 1834), Nežo (roj. 9. januarja 1836), Elizabeto (roj. 19. novembra 1838), Tomaža (roj. 11. decembra 1841) in Stefana (roj. 19. decembra 1844).

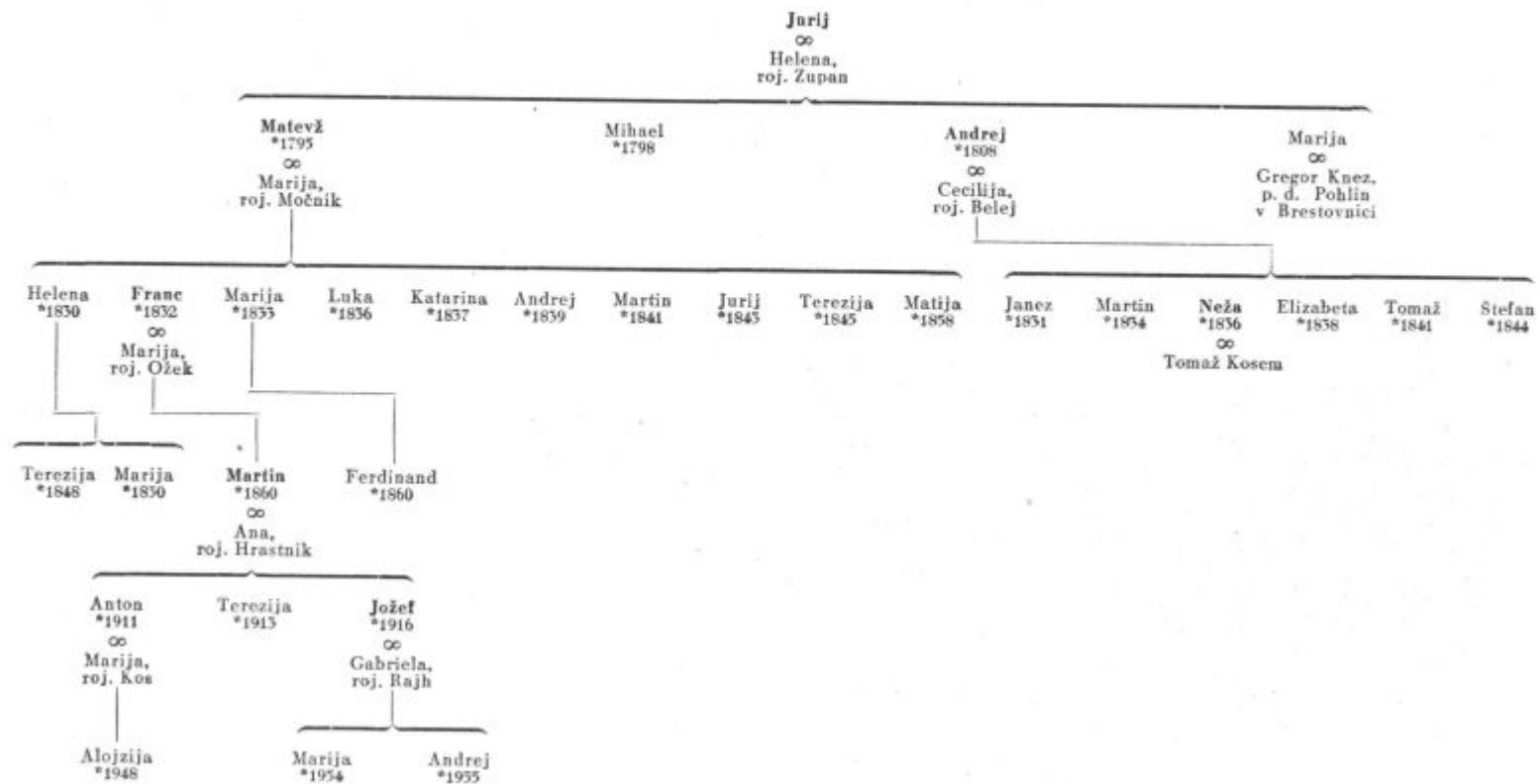
Andrej je umrl 21. aprila 1855. Posestvo je prevzela hči Neža, ki se je leta 1858 poročila s Tomažem Kosmom. S tem je izginilo s kmetije Aškerčevo ime, a tudi starejši imeni Kokotec in Zupan sta se začeli pozabljati. Kosmovi so bili na kmetiji komaj štirinajst let. Nato je še hitreje prehajala iz rok v roke, dokler je niso leta 1903 dobili Gabršeki, ki so na njej še danes.

Zato se je pa ohranil Aškerčev rod na Kokoljevem. To kmetijo si je Jurij Aškerc na neznan način pridobil za sina Mihaela. Toda kmalu jo je prevzel Mihaelov brat Matevž, ki se je okrog leta 1829 poročil z Marijo Močnikovo iz Veniš (v loški župniji). Nadaljnji lastniki: Franc Aškerc (izza leta 1846), Martin Aškerc (izza leta 1907), izza leta 1911 z Ano, roj. Hrastnik, kot solastnico, Ana sama (izza leta 1936), Jožef Aškerc in Gabriela, roj. Rajh (izza leta 1953).

Jurija Aškerca in Helene hči Marija, se je pa poročila z Gregorjem Knezom, p. d. Pohlinom, v Brestovnici.

GLOBOŠKA VEJA AŠKERČEVEGA RODU

30

SENOŽETI, DOMAČI KRAJ PESNIKOVE VEJE AŠKERČEVEGA RODU

Matija, sin Mihaela Aškerca, je leta 1789 zanesel Aškerčev rod tudi na Senožeti.

Senožeti so majhen zaselek, ki zavzema srednji del severnega pobočja koničastega Stražnika. Od Rimskih Toplic, ki so na vznožju, jih loči pas lepega, večinoma listnatega gozda.

Senožeti se javljajo že v Otakarjevem urbarju (1265—1267), toda še terezijanski kataster (1751) pozna samo dve senožeški kmetiji, Tabrovo in Borinovo (p. d. Derganovo).

Ob popisu hiš leta 1771 pa sta bili v zaselku še dve nadaljnji kmetiji: Knezova in Hrušovarjeva. Prva se je odcepila od Tabrove, druga od Borinove (Derganove).

Na Derganovem so bili Borini do leta 1899. Kratko dobo so bili na kmetiji Magdalenci in Jani, izza leta 1908 pa gospodarijo na njej Senice.

Na Hrušovarjevem so do leta 1795 gospodarili Hrušovarji, potlej pa Aškerci.

Na Tabrovem so bili Tabri do leta 1892, ko so jim sledili Logarji.

Na Knezovem so izza XVIII. stoletja gospodarili Pavlinci, leta 1889 so jim sledili Prebevški, a izza leta 1892 so na kmetiji Podpečani.

AŠKERČEV ROD NA HRUŠOVARJEVEM (NA SENOŽETIH)
IN NA KNEZOVEM (V GLOBOKEM)

Hrušovarjevo

Hrušovarjevo (urb. št. 346 a in 345 b, vl. št. 66, h. št. 5) je mlajša kmetija. V velikih laških urbarjih iz XVI. stoletja je še ne najdemo. Tudi v terezijanskem katastru (1751) je ni. Pač pa je že vključena v popis hiš, ki so ga izvršili leta 1771.

Hrušovarjevo se je odcepilo od Derganove kmetije na Senožetih. To dokazujeta urbarialni številki obeh kmetij: Derganovo ima 346, a Hrušovarjevo izpeljanko: 346 a. V stari, franciscejski zemljiški knjigi je v rubriki upnikov (dedičev) vpisanih in prečrtanih petero Borinovich, ki so tedaj gospodarili na Derganovem.

Iz dejstva, da terezijanski kataster Hrušovarjeve kmetije še nima, smemo z zanesljivostjo sklepati, da tedaj pravno še ni obstajala. Stvarno je pa zelo verjetno že bila. Iz laških rojstnih knjig je razvidno, da so bili Hrušovarji na Senožetih že v prvi polovici XVIII. stoletja.

Leta 1703 se omenjata Matija Hrušovar in žena Helena. Tedaj se jima je rodil sin Jurij. Tudi Jurijeva žena je bila Helena. Juriju in Heleni se je 9. maja 1728 rodil sin Pongrac. Kje naj bi bila živila Matija in Jurij, ako ne na Hrušovarjevem? Glede Pongraca je pa itak vsak dvom izključen, saj ga kot lastnika navaja tako jožefinski kataster kakor franciscejska zemljiška knjiga. Da so posamezne odcepljene kmetije obstajale že pred letom 1751, čeprav jih terezijanski kataster ne navaja, za to imamo dokaz na področju trboveljske župnije. Mariborski pokrajinski arhiv hrani trboveljski župnijski urbar iz leta 1744 in v njem je navedenih več odcepljenih kmetij, ki jih terezijanski kataster še ne navaja. Očividno jih ne priznava zato, ker je

SENOŽEŠKA IN OGEŠKA VEJA AŠKERČEVEGA RODU

Matija
∞
Uršula,
roj. Derčun,
vd. Hrušovar

Jurij
*1790

Franc
*1792
∞
Uršula,
roj. Klenovšek

Lucija
*1794

Marija
*1797

Jakob
*1805
∞
Terezija,
roj. Kandolf

Marija
*1822
∞
Martin
Pepevnač

Anton
*1824
∞
Agata,
roj. Knez

Franc
*1826
∞
Jožefa,
roj. Jarh,
vd. Župan

Gašper
*1830
†1841

Jakob
*1832
†1834

Agata
*1833
∞
Matevž
Kmet

Apolonija
*1833

Elizabeta
*1838
∞
Jožef
Škofca

Franc
1829
∞
Terezija,
roj. Kandolf

Gašper
*1831

Jožef
*1833
†1839

Terezija
*1835

Marija
*1836

Lucija
*1839
∞
Jožef
Ožek

Martin
*1842
∞
Marija,
roj. Gorišek

Ožbalt
*1845

Matevž
*1848

Cecilija
*1847

ANTON
*9. I. 1856
†10. VI. 1912

Marjeta
*1858

Marija
*1860

Mihael
*1862
∞
Neža,
roj.
Podpečan

Janez
*1864
∞
Rozalija,
roj. Kurnik

Elizabeta
*1867
†1911

Marija,
*1860
†1863

Ana
*1867
†1870

Alojzija
†1864

Jernej
*1865

Jurij
*1868

Jera
*1871

Jožef
*1874

Mihael
*1877

Jožefa
*1909
†1909

Anton
*1910
∞
Ana,
roj. Rojnik

Leopold
*1911
†1937

Jožef
*1913
†1914

Mihael
*1914
†1944

Janez
*1917
†1918

Viktor
*1919
†1919

Avust
*1922
∞
Ana,
roj. Belej

Ignacij
*1925
∞
Ljudmila,
roj. Opepek

Alenka
*1943

Anka
*1945

Anton
*1946

Anton
*1952

Ana
*1956

Rozalija
*1953

Mihael
*1956

Aškerčeva domačija na Senožetih (Hrušovarjevo)

tedaj še veljalo splošno načelo o nedeljivosti kmetij. Toda življenje je bilo močnejše od veljavnega prava, kmetije so se vendarle cepile.

Na kak način se je Hrušovarjevo odcepilo od Derganovega, tega ne vemo. Morda ga je hčerka dobila za doto, morda je bilo kupljeno. Iz vpisa Borinovih otrok kot upnikov bi smeli misliti na prvo možnost. Ker je kmetija zaokrožena in leži na obrobju senožeškega sveta, je prav verjetno, da je bila tam prej Derganova pristava; ker je tik na južni strani kmetije gozd, je misel, da je nastala z iztrebljenjem, prav verjetna. Toda gozd je moral biti iztrebljen že pred letom 1542, saj bi sicer bila posest dominikalna in ne urbarialna. Hrušovarjevi so bili pač na prejšnji pristavi kot nekaki najemniki, šele po nastanku terezijanskega katastra so se iz najemnikov prelevili v samostojne kmete.

Pongrac Hrušovar, prvi pravi lastnik odcepljene kmetije, se je 3. febr. 1749 poročil z Marijo, hčerko Jožefa Veleja (Blaja iz okolice Toplice). Z njo je imel vsaj šestero otrok: Tomaža, Heleno, Štefana, Nežo, Marjeto in Jero.

Za naslednika na kmetiji je bil določen Tomaž. Njega so 4. februarja 1782 pri Sv. Marjeti poročili z Uršulo, hčerjo Franca Derčuna in njegove žene Uršule. Mlada žena je bila morda doma s kmetije ob Savinji, kjer so sedaj Flisi in ki še vedno nosi Derčunovo hišno ime. Oče je umrl leta 1794 (po mrliški knjigi v okolici Toplice), ko je bil 104 leta star. Kdaj je umrla mati, ni znano. Ob očetovi smrti Derčunov ni bilo več na kmetiji, bili so pa še na sosednjem Frančevem. Vsekakor gre za isti rod.

Ko je Pongrac poročil sina Tomaža, žena Marija verjetno ni več živela, sicer bi je duhovnik pri vpisu poroke ne bil prezrl. Vendar pa Pongrac kmetije ob sinovi poroki še ni dal iz rok.

Tomaž Hrušovar in Uršula sta imela tri hčerke, Heleno, Jero in Marijo. Živa je ostala Marija, ki se je pozneje poročila z nekim Rupnikom.

Tomaž Hrušovar je konec osemdesetih let umrl in mlada vdova je ostala pri hiši. Vživela se je v vlogo gospodinje. Tudi tast jo je kot tako priznaval, čeprav je imel še svoje otroke.

Matija Aškerc in Uršula, roj. Derčun, ovd. Hrušovar.

Uršula, ovdovela Hrušovarka, se je vnovič poročila. Za ženina si je izbrala Matijo Aškerca iz Tevč. Poroka se je vršila 9. februarja 1789 v Laškem. Priči sta bila Martin Bakun iz Tevč in Martin Borina s Senožeti. Četudi Matija ob poroki še ni postal pravni lastnik (odnosno solastnik) kmetije, na katero se je priženil, ga vendar matične knjige redno označujejo kot Hrušovarja, pri tem tu in tam izpuščajo celo priimek.

Dne 20. aprila 1795 sta pa pred graščinsko gosposko v Laškem Matija Aškerc in Uršula kmetijo tudi pravno prevzela. V denarju sta morala šteti 160 goldinarjev, kar je bila tudi za tedanje čase majhna vsota. Izmed Pon-gračevih otrok so še živele vse štiri sestre: Neža in Helena sta bili že poročeni na širski strani (v loški gosposčini), prva se je po možu pisala Brinovec, a druga Verbič, Marjeta in Jera pa sta bili še doma, Jera se je pozneje poročila z nekim Pelkom. Prvi dve sestri sta bili gotovo že dobili svoj delež, ko sta se poročili, saj sta se leta 1795 odrekli nadaljnjim zahtevam, tretja se jim je odrekla leta 1798 in četrta leta 1799. Verjetno je Matija za odpravo sester uporabil tudi svojo doto. Ko se je ženil, mu je oče v Tevčah dal 60 goldinarjev, pozneje (1808), ko se je oče v Tevčah odrekel kmetiji, je pa dobil še 96 goldinarjev in 2 krajcarja. Njegova dota je bila torej skoraj enaka vsoti, ki jo je moral šteti za Hrušovarjevo. Ostali bratje in sestre v Tevčah so dobili enak delež.

Matija Aškerc in žena Uršula sta imela petero otrok: Jurij se je rodil 2. aprila 1790, Franc 27. marca 1792, Lucija 9. decembra 1794, Marija 3. septembra 1797 in Jakob 2. maja 1803.

Matija in Uršula sta skromno, vendar dobro gospodarila. Ko je Uršula leta 1815 umrla, je bilo posestvo brez dolga.

Zapuščinska razprava

Iz zapisnika o zapuščinski razpravi, ki je bila po Uršulini smrti, je razvidno, da sta cenilca cenila zemljišča na 560 in poslopja na 100 goldinarjev. V hramu je bilo 3 škafe ajde in 6 škafov pšenice, ajdo sta cenila po 5 in pšenico po 6 goldinarjev. V hlevu je bilo troje glav, dva voliča sta cenila na 80 in kravo na 30 goldinarjev. Ker je bilo že po kolinah, je bila v svinjaku samo ena plemenska svinja, ki sta jo cenila na 10 goldinarjev. Zanimiva je visoka cena žita in živine, ki je gotovo v zvezi s slabimi letinami.

Posestvo je prevzel sin Franc, in sicer za 660 goldinarjev, za vsoto, na katero so bila cenjena zemljišča z nepremičninami. Očetu je poleg zaženila, ki je znašalo 30 goldinarjev, pripadla polovica prevzemnine: 330 goldinarjev. Vendar si oče denarja ni dal izplačati, ampak ga je pustil v posestvu. Sin Franc se je obvezal, da ga bo primerno hranil in oblačil. Gosposka je vzela desetek od 660 goldinarjev, nekaj je bilo stroškov za pogreb, za cenitev in za pisarniško delo. Vse to so odšteli od 330 goldinarjev, ki so ostali po odbitku očetove polovice. K vsoti, ki so jo tako dobili, so prišteli vrednost premičnin. Tako so dobili 416 goldinarjev 56 krajcarjev. Ta vsota je bila določena za otroke kot dediče po materi. Ker je bila Uršulina hči iz prvega zakona, Marija, por. Rupnik, že dobila skoraj ves svoj delež, so vsoto 416 goldinarjev 56 krajcarjev razdelili med Matijeve in Uršuline otroke: Jurija, Franca, Jakoba in Marijo (Lucija je že umrla). Vsak izmed otrok je dobil nekaj nad 104 goldinarje.

Iz zapuščinskega zapisnika je tudi razvidno, kake in katere parcele je kmetija obsegala. Navajajo se: njiva, senožet in sadovnjak Na bregu, njiva Pod žlebom, njiva in travnik Pod hribom, dve parceli gmajne Na Grmadi. Gmajna je bila razdeljena po nastanku kmetije. Pač pa se ne omenja gozd v Borovkah, ki ga je pozneje kmetija imela. Gozdno pobočje so namreč delili razmeroma pozno. Bilo je poprej gosposčinsko. Tudi šmarjetska kuracija, ki je bila ustanovljena šele leta 1789, je dobila svoj del. O pozni delitvi priča tudi ustno izročilo, ki se je do danes ohranilo pri Borovšaku: sedanji gospodar je slišal od očeta, da so si kmetje razdelili gozd sami. Hrušovarjevo je bilo najbolj oddaljeno, pa je vendar dobilo svojo postat najbolj na zahodu. Mladim kmetijam so pri delitvah gmajn in gozdov radi dajali najslabše deleže.

Franc Aškerc in Uršula, roj. Klenovšek

Franc Aškerc se je 17. februarja 1821 oženil z Uršulo, roj. Klenovšek. Njemu je bilo tedaj osemindvajset in nevesti šestindvajset let. Nevesta je bila hči Valentina Klenovška in Lucije, roj. Peklar. Valentin in Lucija sta bila gospodarja na Bilbajevem, in sicer na severni izmed še ločenih dveh Bilbajevih kmetij, ki so ju tedaj šteli h Klenovemu. Lucija je bila Pintarjeva s Sevc.

Oče Matija je gotovo izprva pridno pomagal sinu pri gospodarstvu. Kmetijo sta nekoliko povečala s tem, da sta leta 1821 prikupila od Tabrovega njivo Pod Lokoj (urb. št. 345 b). Matija je umrl 5. februarja 1833, ko je bil star 74 let.

Franc Aškerc in Uršula, roj. Klenovšek, sta imela osmero otrok: Marijo (roj. 21. januarja 1822), Antona (roj. 20. maja 1824), Franca de Paula (roj. 30. marca 1826), Gašperja (roj. 5. januarja 1830, umrl 25. maja 1841), Jakoba (roj. 3. januarja 1832, umrl 17. maja 1834), dvojčki Agato in Apolonijo (roj. 23. januarja 1835) in Elizabeto (roj. 1. novembra 1838).

Franc je umrl 6. aprila 1851, star 58 let, žena Uršula pa leta 1885 (15. julija), stara 87 let.

Ostali Matijevi in Uršulini otroci: Jurij, Marija in Jakob

Jurij in Marija sta ostala doma: Jurij je umrl 15. aprila 1834.

Jakob, najmlajši izmed otrok, se je 4. februarja 1826 oženil s Terezijo roj. Kandolf, in ustanovil ogeško vejo Aškerčevega rodu. Terezija je bila doma na Kovačevem. Leta 1828 sta od Jurija Terškega kupila sedanje Pokarjevo, ki je tedaj nosilo domače ime Hrastovčanovo, in leta 1838 sta od ženine matere in očima prevzela tudi sosednje Kovačevo, kjer sta bila mlin in kovačnica.

Jakob Aškerc in Terezija sta imela devetero otrok: Franca (roj. 1829), Gašperja (roj. 1831), dvojčka Jožefa in Terezijo (roj. 1835, Jožef umrl 1839), Marijo (roj. 1836), Lucijo (roj. 1839), Martina (roj. 1842), Ožbalta (roj. 1845) in Matevža (roj. 1845).

Jakob in Terezija sta leta 1860 izročila Kovačevo hčeri Luciji in zetu Jožefu Ožeku.

Hrastovčanovo sta pa izročila sinu Francu, ki se je leta 1865 oženil s Terezijo roj. Kandolf z Belega (Čehovinovo). Franc je bil izučen mizar in je Kovačevo leta 1881 prodal.

Z ženo sta imela petero otrok: Jerneja (roj. 1865), Jurija (roj. 1868), Jero (roj. 1871), Jožefa (roj. 1874) in Mihaela (roj. 1877).

Ko je bilo Hrastovčanovo prodano, sta po zamenjavi prišla nanj Lucija in njen mož Jožef Ožek. Jožef je prinesel k hiši ime Pokar, kajti bil je skladiščnik (pokar) na postaji.

Martin, srednji Jakobov sin, je bil delavec. Od očeta je dobil nekaj zemlje v Stojanškovem grabnu in si je tam postavil hišico. Leta 1879 se je oženil z Marijo, roj. Gorišek.

Lucije Aškerčeve in Jožefa Ožeka potomci so še danes v kraju, ostali ogeški člani Aškerčevega rodu so pa odšli v širni svet.

Franca Aškerc in Uršule hči Marija in Elizabeta ter sin Franc

Najstarejši otrok Franca Aškerc in Uršule, Marija, se je 18. februarja 1849 poročila z Martinom Pepevnakom iz Suhega Dola. Pred zakonom je imela hčer Cecilijo (roj. 1847, umrlo 1914), ki je ostala doma na Hrušovarjevem.

Elizabeta, najmlajša izmed otrok, se je 19. februarja 1871 poročila z Jožefom Škofcem iz Gorice pri Sv. Jederti, ki je tam kovaško obrt prevzel po očetu Antonu in je bil znan daleč naokrog.

Sin Franc je bil mizar in se je 20. oktobra 1860 poročil z Jožefo, roj. Jarh, ovd. Zupan. V Lurdu ga je leta 1891 na koru zadela kap.

Anton Aškerc in Agata, roj. Knez

Pređen je Franc umrl, je 20. avgusta 1850 izročil kmetijo najstarejšemu sinu Antonu za 800 goldinarjev. Od tega so dobili ostali otroci: Marija, Franc, Agata, Apolonija in Elizabeta po 79 goldinarjev 30,5 krajcarjev dote. Prevzemna pogodba ni ohranjena, kajti v knjigo vezana zbirka listin laškega graščinskega urada se je med zadnjo vojno izgubila prav za to leto, ki je bilo zadnje pred uvedbo državnih sodišč.

Anton Aškerc se je 13. februarja 1854 poročil z Agato Knez z Globokega. S tem si je pridobil upanje, da postane gospodar na Knezovem, kajti Agata je bila edina hči Jurija Kneza ml. in Marije, roj. Zupanove iz Tremerij. Kmetija je leta 1751 obsegala dvojno urbarialno številko (20 in 21) in leta 1799 je Jurij Knez prikupil še Topliško kmetijo (urb. št. 23), ki je prišla na dražbo. Tako je kmetija obsegala tri manjše kmetije in je bila velika. Nikakor pa ni bila notranje trdna. Mlajšega Jurija Kneza je reševal iz stisk tast Ignacij, ki se je dal za dolžnih 811 goldinarjev na posestvo vknjižiti. A. Jurij Knez ml. si je tudi pri sosedu Andreju Aškercu (Zupanu ali Kokotcu) izposodil 200 goldinarjev. Da se reši iz stiske, mu je leta 1839 prodal kmetijo z urbarialno štev. 20. To je bilo še premalo. Leta 1844 je prodal tudi urb. štev. 23, in sicer Jakobu Radišku-Peklaču, ki je prodal svojo prejšnjo kmetijo topliškim. Iz odcepitve dveh kmetij lahko razumemo, zakaj je bilo pri preostali kmetiji tako malo gospodarskih poslopj: hišica (št. 17), gospodarsko poslopje (ki ga pozneje zemljiška knjiga navaja kot stavbišče) ter kozolec na Grobelcah (nad cesto).

Po poroki se je Anton Aškerc preselil na Globoko, čeprav je kmetijo prevzel šele leta 1869. Dne 9. januarja 1856 se je Antonu in Agati rodil prvo-rojenec Anton. Botra sta bila Maks Sušteršič in Helena Maček¹. Leta 1857

¹ Mačkovi so bili tedaj na Benovem (Kapelarjevem) v Dolenjem, Sušteršiči so bili tedaj v kraju, navajajo jih (sicer bolj redko) cerkveni spisi, v zemljiško-posestnih spisih jih pa ni ne tedaj ne prej in ne kasneje.

Miha Maleš: Anton Aškerc in njegova rojstna hiša v Globokem (lesorez; 1922)

se je rodil še sin Janez, ki pa je umrl že 10. maja 1857. Pri Antonu je kurat zapisal, da se je rodil na Senožetih, pri Janezu kot rojstni kraj navaja Globoko, pri obeh pa je bila babica stara mati Marija Knez, medtem ko je bila pri prvih otrocih, ki so se rodili na Senožetih, babica stara teta Terezija Aškerc z Ogeč in pri poznejših Derganka s Senožeti. Tudi staro rodbinsko izročilo pravi, da se je Anton rodil na Globokem. Sicer pa tudi noben starejši človek ne pravi drugače. Upoštevajoč oboje (babico in rodbinsko izročilo), sem mnenja, da moramo vendarle Globoko smatrati kot pesnikov rojstni kraj. Navedbi v rojstni knjigi ne moremo v polni meri verjeti, kajti župnik Vinkovič, star mož, se je pri vpisu Aškerčevih še enkrat zmotil. Po rojstvu drugega otroka sta se Anton in Agata preselila na Senožeti. Tam se jima je rodilo še pet otrok: Marjeta, ki je v indeksu navedena kot Marija (roj. 20. maja 1858, umrla 21. septembra 1859), Marija (roj. 10. avgusta 1860, umrla 1863), Mihael (roj. 5. septembra 1862), Janez (roj. 30. avgusta 1864), Elizabeta (roj. 11. novembra 1867).

Agata, Antonova žena in pesnikova mati, je umrla 7. januarja 1868 za pljučnico, stara šele 34 let.

Drugi člani rodbine

Ko sta se Anton Aškerc in žena Agata preselila na Senožeti, sta ostala v Globokem stara dva, Jurij Knez in žena Marija, sama. Vendar sta se pozneje, ko sta oslabela, tudi ona preselila na Senožeti. Tam je Jurij umrl 2. aprila 1878, ko mu je bilo 76 let, Marija pa je leta 1883 še živela².

Na Senožetih je bilo v hiši več prostora, a bilo je tam tudi več ljudi. Živela je še Antonova mati, Frančeva vdova Uršula, roj. Klenovšek; umrla je 15. julija 1885, stara 84 let. Brat Franc, mizar, je bil še doma, dokler se ni leta 1860 oženil. Poleg tega so bile pri hiši tri Antonove sestre: Agata, Apo-

² Vendar je v šmarješki mrliški knjigi ne najdemo, tudi v šmiklavški je ni, morala je umreti kje drugje, morda v bolnišnici, toda tega danes ni mogoče ugotoviti, ker je povodenj leta 1954 uničila arhiv celjske bolnišnice.

lonija in Elizabeta. Elizabeta je odšla od hiše leta 1871, ko se je poročila k Sv. Jederti. Agata in Apolonija sta pa ostali trajno doma. Agata je bila kopališčarka v toplicah, kjer je bila zaposlena v dobi sezone, Apolonija je pa delala na kmetiji. Kot četrta ožja sorodnica je bila doma tudi Cecilija, Antonova nečakinja, nezakonska oči starejše Antonove sestre Marije, ki je že leta 1849 zapustila rojstno hišo, ko se je poročila v Suhi Dol. Po moževi smrti pa se je Marija vsaj začasno z vsemi otroki zatekla na Hrušovarjevo.

Število rodbinskih članov je pa še naraščalo. Ne samo, da se je množilo število Antonovih in Agatinih otrok, tudi Agata, Apolonija in Cecilija so imele otroke, ki so deloma ostali živi. Agata je 25. maja 1860 rodila hčer Marijo in 22. julija 1867 Ano. Apolonija je 29. maja 1864 dala življenje Alojziji, Cilka pa 10. aprila 1870 Mariji in 6. avgusta 1874 Lovrencu. Do smrti Antonove žene Agate (1868) so bile torej pri hiši tri rodilje: žena Agata sama in sestra Agata in Apolonija, po Agatini smrti pa ena: Cecilija.

Gospodarske težave

Ni najmanjšega poročila o tem, da bi bil Anton Aškerc lahkomišeln ali zapravljiv kmet, kakršnih je bilo v njegovem času nekoliko v ožji in širši okolici. Da je bil tak, bi o njem še danes govorili, kakor vedo za vse ostale. Nasprotno, bil je priden in marljiv gospodar, zasajal je sadno drevje, znal je za hišo napraviti vse, celo dobro je tkal, a tkalci so bili med kmeti redki tudi tedaj. Med ljudmi je imel ugled, saj je bil sedem let krajevni šolski ogleda (nadzornik) in več let cerkveni ključar. Da je bil naprednega mišljenja, o tem priča že to, da je poslal svojega prvorojenca Antona v šole. Kmetje se za kaj takega večinoma še danes težko odločijo, ako jim sploh taka misel pride v glavo. Bil je v mlajših letih vedrega duha, toda po ženini smrti, ko so nanj čedalje bolj pritiskale skrbi, je postal zamišljen in nejevoljen. Sin Anton piše o tem teti Agati in jo prosi, naj bo z očetom potrpežljiva, ako je kdaj siten.

Anton Aškerc je prevzel posestvo na Senožetih v času, ko so bili pravkar ukinili kmečko podložnost in začeli kmetom poleg davkov vsako leto odrežati tudi odkupnino. Ko je posestvo prevzel, je bilo brez dolga, toda prevzemna vsota (800 goldinarjev) je bila razmeroma visoka in mu je izplačevanje dote delalo težave. Leta 1869 je prevzel še Knezovo na Globokem. Kaže, da je bilo to posestvo zadolženo in je Antonu Aškercu povečalo skrbi in bremena. Ker prevzemna pogodba ni ohranjena, je kaj določnega težko reči. A številna rodbina z lastnimi otroki in z otroki sester in nečakinje ter dvojim prevžitkom mu je močno povečala skrbi. Moral se je zadolževati.

Dolgovi so naraščali, posestvo je bilo nerešljivo. Antonov sin Anton, pesnik, piše teti Agati in se ji zahvaljuje, ker je rešila Hrušovarjevo, da ga ni odnesla Zoretova voda. Mislil je na Martina Potočina, Zoreta, gostilničarja pri Sv. Petru nasproti Radečam in lastnika broda. Ta je bil namreč glavni upnik.

Vendar se dražba ni dala preprečiti. Prva osemdeseta leta so bila usodna za toliko kmetij v okolici, podleglo jim je tudi Hrušovarjevo, komaj leto dni pozneje, ko je na dražbi prišla v druge roke tudi temeljna Aškerčeva kmetija v Tevčah. Na Hrušovarjevem se je vršila dražba 14. aprila in na Antonovem (Knezovem) 18. aprila 1883. Vzklicna vsota za Hrušovarjevo je bila 1356 goldinarjev in za Antonovo 687 goldinarjev.

Med upniki je bila na prvem mestu davkarija (58 gold. 12,5 krajcarja). Na drugem mestu je bila Uršula Aškerc s prevžitkom, kapitalno ocenjenim s 659 goldinarji. Njej in hčeram Agati, Apoloniji in Elizabeti je pripadala tudi dota po 95 goldinarjev 95,5 krajcarja. Dolg Potočinovi vdovi Mariji je znašal 1368 goldinarjev 80 krajcarjev, Agati Aškerčevi kot prevzemnici po Juriju Teršekju 185 goldinarjev in Konstantinu Trappu 210 goldinarjev, Jeri Volavškovi 200 goldinarjev, Mariji Černetovi 330 goldinarjev, Konstantinu Trappu kot prevzemniku po Jeri Blajevi 100 goldinarjev. Dva dolga pa sta bila manjša (40 goldinarjev in 78 goldinarjev 10 krajcarjev).

Posestvo je izdražila posestnikova sestra, teta Agata za 1356 goldinarjev. S tem so bili kriti davkarija (z neko večjo mlajšo vsoto je pa propadla), vdova Uršula za prevžitek, ona in hčere za doto, cerkev in z manjšim zneskom Marija Potočin. Drugi dolgovi so vsaj začasno propadli. Po smrti matere Uršule bi šele postal prost njen preostali kapitalizirani prevžitek.

Teta Agata je z dražbo prevzete obveznosti poravnala, tudi z materjo se je dogovorila glede dote in sodišče jo je 26. oktobra 1883 pripoznalo kot lastnico Hrušovarjeve kmetije.

Med upniki na Antonovem (Knezovem) je bila na prvem mestu prav tako davkarija za ostanek 66 goldinarjev 21 krajcarjev. Na drugem mestu je bila prevžitkarica Marija Knez s tremi obveznicami v skupni vrednosti 322 goldinarjev 59 krajcarjev. Drugi upniki so bili isti ko pri Hrušovarjevem. Davkarija je dobila svoj zaostanek, Marija Knez vse in Marija Potočin še 304 goldinarjev 87 krajcarjev. Drugi upniki so propadli (med njimi tudi davkarija s poznejšo terjatvijo).

Tudi to posestvo je izdražila teta Agata in sicer za 687 goldinarjev. Ko je poravnala prevzete obveznosti, med njimi izplačilo Mariji Knezovi, jo je sodišče prav tako 26. oktobra 1884 priznalo kot lastnico Antonovega (Knezovega) posestva.

Teta Agata kot lastnica Hrušovarjevega in Antonovega

Obe posestvi sta torej ostali v rokah Aškerčevega rodu, vendar je bila posest negotova, odvisna od Agatine volje.

Agata se je leta 1886 poročila s topliškim hlapcem Matevžem Kmetom, ki je prišel na Hrušovarjevo. Matevž je bil sin Matija Kmeta in Jere, roj. Savšek, gospodarjev na Južnovi kmetiji, ki je bila tam, kjer sta danes trboveljska separacija in elektrarna. Navidezno se ni v hiši nič spremenilo, samo vodstvo je prevzela Agata. Bila je skopa in samosvoja ženska, ki na svojo zunanost ni prav nič dala.

Tudi po nakupu posestva je Agata še imela denar, saj je od Franca kupila dve gozdni parceli (leta 1900 in 1905) in travnik od Tabra (1909). Pač pa je prodala neki svoj gozd, ki je bil preveč od rok.

Vendar se je število članov rodbine polagoma manjšalo. Dne 15. julija 1885 je umrla mati Uršula, stara 84 let. Dne 23. aprila 1911 je umrl nekdanji gospodar Anton Aškerc, pesnikov oče, star 85 let. Zadnja leta ni bil več doma. S podporo sina pesnika je živel najprej pri Bogiliču in nato pri Farju (Jarhu), končno se je preselil k sinu Mihaelu in snahi Neži, ki sta prebivala pri Knezu na Senožetih. Pri njih je ostal do smrti. Otroci Agate in Cilke ter Apolonije so pomrli večinoma že prej: Agatini hčeri Marija 11. marca 1863 in Ana 21. decembra 1870, Cilkina hči Marija 18. decembra 1871 in sin Lovrenc

26. avgusta 1893, star 19 let. Živa pa je ostala Apolonijina hči Alojzija. Prav tako so živeli otroci prejšnjega gospodarja Antona Aškerca in Agate, roj. Knez: Anton, Mihael, Janez in Elizabeta.

Izmed njih je Anton, pesnik, zapustil domačo hišo, ko je šel leta 1868 študirat. O počitnicah se je vračal domov. Ko je leta 1881 nastopil službo, so postali obiski redkejši; še redkeje je prihajal domov, ko je domačija postala Agatina last. Odkar je zapustil duhovniški poklic, ga pa dom ni več videl. Očetu je pošiljal mesec za mesecem podporo, z bratoma Mihaelom in Janezom pa se je srečaval samo na Zidanem mostu.

Mihael se je 9. novembra 1908 oženil. Za nevesto si je izbral Nežo, hčer Jurija Podpečana in Helene roj. Potekev, ki sta tedaj gospodarila na Knezovem na Senožetih 11. Ženinu je bilo tedaj 46, a nevesti 22 let. Ob poroki je Mihael zapustil domačo hišo in je z ženo prebival na njenem domu. Tam so se jima rodili otroci: Jožefa (roj. 11. marca 1909, umrla 16. septembra 1909), Anton (roj. 20. maja 1910), Leopold (11. januarja 1911), Jožef (20. februarja 1913).

Agata se je zaradi Mihaelove ženitve zelo jezila. Bala se je, da ji ne bo več delal na kmetiji. Sicer pa ni dobil od nje niti za obleko. Tudi po poroki je Mihael izprva še hodil delat na Hrušovarjevo. To se je pa nehalo, ko si je leta 1913 kupil Okrožnikovo kmetijico na Lukovici in se nanjo preselil. Tam sta se mu rodila še sinova Avgust (21. avgusta 1922) in Ignacij (15. julija 1925).

Prej ko Mihael se je oženil njegov mlajši brat Janez. Za ženo si je izbral Rozalijo, roj. Kurnik. Leta 1900 sta si ob cesti pod Brezovo njivo pri Zidanem mostu kupila hišo in nekaj zemlje, ki je nekdaž pripadala veliki Mrzлак-Pepevnjakovi kmetiji. Pozneje je Janez odšel kot rudar v Nemčijo in je domačijo leta 1916 prodal Alojziju Ručmanu.

Elizabeta, najmlajši otrok Antona Aškerca in Agate Knezove, je umrla leta 1911 v Ljubljani.

Dne 11. julija 1911 je umrl tudi Matevž Kmet, Agatin mož. Apolonijo je pa Agata spodila od hiše. Dom se je tako izpraznil. Hišico na Globokem je Agata dala v najem krovcu Bebru. Po njegovi smrti je bivala v njej njegova hči Irčka z nezakonskim sinom Jožefom, ki je popravljal orgle, in še z nekaterimi člani rodbine. Pozneje so ti ljudje odšli v Kozjico, kjer so si pred vhom v sotesko zgradili bajto. Dom je pa opustel. Tik pred prvo svetovno vojno je še imel streho, danes spominjata nanj samo še ostanek temeljnega zidu in groblja, vsa prerasla z grmovjem, preko katerega se vzpenja sadno drevje.

Hrušovarjevo in Knezovo v cerkvenih rokah

Leta 1917 je Agata posestvo dala iz rok, toda ne svojim ljudem. Dne 22. januarja je Andreju Kokotcu na Gračnici prodala več parcel, ki jih je imel ta že več let v najemu (parcele 935/3, 941, 942, 949, 943, 944.)

Neugodno je na Agato vplival šmarjetski župnik Franc Trop. Obiskoval je starko na domu. Pregovoril jo je, da mu je v stiski dala najprej nekaj denarja, nato pa je, da bi dobila odpuščanje grehov, vso preostalo posest odstopila cerkvi.

Dne 14. januarja 1917 jo je prodala župnijski cerkvi sv. Marjete za 2000 kron. Prodaja pa je bila samo formalna, kajti še isti dan je župnijski cerkvi (ki jo je zastopal župnik Franc Trop) pred laškim notarjem dr. Mravljakom (Mravlaggom) v navzočnosti dveh prič kot posebno ustanovo volila obe

posestvi. Radi odmere desetka so ju cenili na 5000 kron. V smislu ustanove naj bi se vsako leto na dan sv. Matevža (21. septembra) čitala slovesna maša za Matevža in Agato in vsako nedeljo in zapovedan praznik naj bi duhovnik s prižnice za oba molil očenaš in češčenomarijo. Vendar si je Agata pridržala pravico dosmrtnega uživanja obeh posestev, toda s pridržkom, da od posestva in gozdov ne sme ničesar prodati, davke pa mora plačevati sama.

Glede izvedbe darilne pogodbe so bile neke težave pri namestništvu in ordinariatu. Zato so ji 17. maja pred notarjem in pričami dodali dodatek, po katerem se posestvi volita ne župnijski cerkvi, ampak izrecno: ustanovi Matevža in Agate Kmet pri župnijski cerkvi sv. Marjete pri Rimskih Toplicah.

Toda Agata posestev ni uživala, ampak ju je kar izročila cerkvi. Župnik ju je dajal v najem. Pri tem so zlasti poslopja trpela veliko škodo, kajti nihče jih ni popravljaj.

Mihael, Agatin nečak in pesnikov brat, ki je imel po sorodstvu, delu in veselju do kmečkega dela pravico do kmetije, je s tožbo skušal izpodbiti veljavnost tetine darilne pogodbe. Vendar brez uspeha. Agata je kmalu večkrat izjavila, da jo peče vest. To je njeno nekako moralno opravičilo.

Agata ni več dolgo živela. Dne 5. aprila 1919 je umrla zapuščena v stari šoli nasproti župnišču. Sorodniki so ji poskrbeli za pogreb. S tem, da jih je popolnoma prezrla, si je pokvarila ime, ki ga je imela kot podpornica svojega nečaka, pesnika. Seveda, to je delala v nadi, da bo iz njega postal duhovnik. Bila je tudi v tem pogledu ekstremnejša od drugih kmečkih ljudi.

Dne 12. junija 1932 je Zgodovinsko društvo v Mariboru odkrilo na domu na Senožetih spominsko ploščo z napisom: V tej hiši je preživel svojo mladost Anton Aškerc, pesnik balad in romanc. 1856—1912. Zgodovinsko društvo v Mariboru.

Župnik Jakob Bohak je dal svoj pristanek na to, da se plošča vzida, in jo je sprejel v varstvo.

Obnova kmetije in domačije

Po svetovni vojni je postala posest na Senožetih in na Globokem splošno ljudsko premoženje. Upravo je prevzel OLO v Celju. Ta pa je posestvo izročil pesnikovemu nečaku Ignaciju in njegovi ženi Ljudmili. S tem je bilo vrnjeno Aškerčevi rodbini.

Za stoletnico pesnikovega rojstva je OLO sklenil, da domačijo obnovi. V sporazumu z Zavodom za varstvo spomenikov je osnoval poseben odbor za obnovo Aškerčeve domačije.

S svojim pietetnim dejanjem se je ljudska oblast poklonila spominu velikega pesnika epika, rodbini, iz katere je izšel, in rojakom kraja, kjer je preživel svojo mladost in si pridobil prve vtise ter mnogo pobud za svoje pesniško ustvarjanje.

Na obnovljeni domačiji smo dne 10. junija 1956 obhajali stoletnico pesnikovega rojstva.

Netiskani viri: matične knjige v Laškem, pri Sv. Lenartu, Sv. Jederti, Sv. Miklavžu in Sv. Marjeti; stara in nova zemljiška knjiga; zemljiško-posestni spisi: župnijska kronika pri Sv. Marjeti; šolska kronika pri Sv. Marjeti (v Rimskih Toplicah). Širske matične knjige so bile med vojno v Loki in so z loškimi vred zgorele.

AŠKERC IN NJEGOV SVET POD STRAŽNIKOM IN BOROVKAMI

Anton Aškerc

Aškerca poznamo predvsem iz let njegovega literarnega dela, njegovega boja za napredek, kakor nam ga opisujejo njegovi znanci iz literarnih in drugih javnih krogov, ki so ga srečavali na ulici in ki so imeli kakršnokoli priliko, da so ga spoznali. Njegova človeška podoba je močno pod vtisom zadnjih let njegovega življenja v Ljubljani, ko se zapira vase in se krčevito bori za uveljavljanje svojih nazorov, ko z raznimi potovanji beži iz naših ozkih domačih razmer v daljni svet, kakor bi hotel bežati pred samim seboj. Kot človeka ga poznamo tudi iz njegovih del, vendar čestokrat dobivamo vtis, kakor da je prišel v naše javno kulturno življenje kot odrasel, že izklesan človek, ki je bil že ob pričetku svojega literarnega nastopa zrel mož, kakor da ni imel tudi on svoje mladosti in da ni tudi on, kakor vsakdo, šel skozi mladostne sanje, dvome in iskanja. Kake razmere so ga oblikovale kot otroka, kako mesto zavzema v njegovi duševnosti svet pod Stražnikom in Borovkami¹, njegov domači kraj, kako gledajo nanj svojci²; to so vprašanja, ki ne morejo biti brezpomembna, ko ob stoletnici njegovega rojstva skušamo priti do njegove zaključne človeške podobe. Odgovor na ta vprašanja lahko iščemo v pesnikovi korespondenci z domačimi in v spominih njegovih najbližjih sorodnikov in najožjih rojakov.

Po zaslugi naših literarnih zgodovinarjev dr. Ivana Prijatelja, dr. Antona Slodnjaka in dr. Marje Boršnikove, avtorice obsežne monografije o Aškercu in urednice njegovega zbranega dela, je notranji lik Aškerca človeka precej dognan, zato bi bilo preveč pričakovati, da bi mogel s tem prispevkom odkriti kaj bistveno novega. Vendar se zdi, da smo dolžni rešiti vse spomine in morda opozoriti na nekatera doslej še premalo osvetljena mesta Aškerčeve korespondence, ki se nanašajo na njegova mlajša leta in predvsem na tisti svet, ki ga je Aškerc nosil v sebi, kot spomin na svoj dom in na svoje domače. Mislim, da ne more biti za osvetlitev Aškerčevega značaja brez pomena še tako droben spomin, ki naj kakorkoli prispeva k razjasnitvi vprašanj, kako je Aškerc kot človek gledal na svoj domači kraj, zlasti zato, ker je v svojih literarnih delih o tem razmeroma zelo malo povedal. Morda bi kdaj pozneje, kakor so to storili nekateri književniki, napisal kakšne spomine na svojo mladost, toda bil je preveč sredi boja, da bi se lahko spuščal v idilo svojih mladih let; morda tudi niso hranila zanj dovolj mikavnih in lepih spominov, da bi se s hrepenenjem vračal nazaj. Iz njegovih pisem, zlasti iz poslednjih, ki jih je pisal domačim, čutimo poleg nežnega in pristranskega odnosa tudi neko

¹ Tako pravijo domačini severni strani Kopitnika.

² Prvi je na te probleme opozoril že Josip Wester s svojim spominskim spisom »V Aškerčevem rojstnem kraju« (LZ 1912, str. 427—434).

Aškerčevi ožji sorodniki (fotografija; ok. 1900). Od desne na levo: sestra Liza, brat Miha, oče Anton in brat Janez z ženo.

trpko občutje ob misli na dom. Marsikaj je v spominih privlačilo pesnika, pa mu tudi branilo, da bi se povračal domov, kakor da bi se bal odpirati že zaceljene rane.

Poleg tega se mi je zdelo vredno ohraniti in zapisati tudi razne spomine o pesnikovih svojcih, ker ne osvetljuje samo njihovih lastnih značajev, ampak posredno pomagajo osvetliti tisto okolje, v katerem je pesnik rasel in se v mladih letih oblikoval, ter tako prispevajo k jasnejši podobi pesnikove duševne fiziognomije. Predvsem gre tu za pesnikovega očeta Antona, teto Ajtko, ki je že znana kot podpornica mladega Aškerca dijaka, in končno za njegove brate, sestro in druge, ki sestavljajo najožji krog pesnikovega doma, njegove »domače hiše«.

Pesnikov oče Anton predstavlja že tretji rod Aškercev, ki živijo na Hrušovarjevi domačiji na skrajnem spodnjem koncu velike senožeti in pod vasjo istega imena. Nad sto let so živo čutili povezanost s svojim domačim krajem in nepretrganost domačega ustnega izročila. Vključevali so se v vse življenjske običaje in v način življenja svojega okolja, preživljali težke gospodarske razmere, ki so nastopile za naše kmečke domove sredi XIX. stoletja zaradi odkupnine in davkov po odpravi podložništva. Pomagati so si skušali s pridnostjo in delavnostjo, kakor so vedeli in znali. Pesnikov oče je priženil tudi

na Globokem enako veliko posestvo in tako se je njegovo premoženje na zunaj utrdilo. Številna družina, za katero je moral skrbeti, in druge gospodarske težave, vse to je postavljalo pred njega prevelika bremena, da se je moral zadolževati, in ko je sin Tone študiral v celjskih srednjih šolah, so njegovega očeta že trle težke skrbi. Pri gospodarskih težavah mu je večkrat pomogla sestra Ajtka, a tudi ona, ki je bila rojena v tesnih razmerah, je gledala predvsem na svoje lastne osebne koristi in je denar bratu le posojala.

Pri vseh teh razmerah pa je pesnikov oče vsaj v začetku svojega gospodarjenja veljal v bližnji okolici za uglednega gospodarja. Spoštovali so njegovo sposobnost, da je znal prijeti za vsako delo; bil je tesar in znan tudi kot tkalec. Že prve Mohorjeve knjige se pojavljajo tudi v njegovi hiši in pozneje je ob priliki neke licitacije za umrlim župnikom Janezom Kunejem kupil vse njegove knjige, med njimi tudi nekaj letnikov Bleiweisovih Novic, od katerih je še danes ohranjen letnik 1850, nekaj zvezkov Slomškovih Drobčin in najstarejše Mohorjeve knjige. Moža so poznali kot duhovitega, originalnega človeka, ki je bil po srcu dober, v izražanju pa nagel in tudi oster. Zaradi njegovega hitrega govorenja in jedrnate besede, s katero je skušal vzbuditi tudi svojega sobesednika in pri tem stalno uporabljal besedo: »Digo, digo!«, se ga je tudi ta beseda prijetela kot vzdevek in so mu domači in bližnji znanci navadno rekli Digo. Imel je veliko smisla za humor. Še danes kroži med starejšimi ljudmi vrsta anekdot, ki dobro kažejo, kako je cenil duhovito in dobrodušno šalo in kako se je znal originalno in kratko odrezati. Znano je, da je mlatičem dal obesiti na pod na kavljje, kamor so obešali cepce, gnjat, klobase in drugo svinjino, da je lahko vsak sam odrezal, kolikor je hotel in kadar je hotel. Dejal jim je: »Mlatite v redu, pa ni treba preveč hiteti. Dalj ko boste mlatili, dalj bo potica!« To je bilo v skladu z lepo navado, da je bilo treba mlatičem dobro postreči.

Še pred letom dni mi je pripovedoval devetinosemdesetletni Brezovšek, po domače Rihtarjev Jur iz Ogeč, kako je Digo nekoč, ko je nesel smodnik iz Zidanega mosta, lakonično odgovoril nekemu znancu, ki ga je vprašal, kaj nese. Bil je namreč cerkveni ključar in je kot tak še posebej skrbel, da so ob posebnih slavnostih pri fari streljali z možnarji ali, kakor je on dejal, s štuki. Tako je torej nekoč nesel smodnik v košu, ki ga je pokril s suknjičem. Srečal ga je nek znanec in ga vprašal: »Oče, kaj pa nesete?« Dobil je kratek odgovor: »Tja gor pridi, pa boš slišal.« Znanec je takoj uganil, da nese Hrušovar smodnik in je vedel, da se bo streljanje res dobro slišalo.

Vsi ljudje, ki so ga spoznali, so ga spoštovali kot odkritosrčnega in dobrodušnega človeka, ki je povedal besedo vedno naravnost in brez ozira na levo in desno zabrusil v brk vsakemu, kar mu je bilo na srcu. Imel je velik smisel za natančnost izražanja in ni bila njegova navada, da bi na dolgo pleteničil. Zaradi vseh teh lastnosti, zaradi močnatosti in ker je vedel veliko povedati tudi o tem, kako je včasih bilo, je bil med ljudmi še posebno priljubljen. Smrt njegove žene, ki mu je zapustila še majhne, nebogljene otroke, je bila velik udarec za celotno hišo. Zaradi otrok se ni hotel drugič poročiti, bilo pa je v hiši tudi veliko drugih sorodnikov, ki so mu po svoje skušali pomagati, a bili so mu bolj v breme kot v pomoč. Tako so, ko je pesnik Aškerc preživel svojo mladost, živeli na domu še starši pokojne matere in starši pesnikovega očeta, dalje teta Ajtka, brata Miha in Janez in sestra Liza. Poleg tega pa od časa do časa še otroci njegovih sester, ki so se zatekli k njemu in jih ni mogel odgnati, ker je bil predober. Zaradi težkih gospodarskih razmer, ki so težile v tistih časih

slovenske kmetije in še posebej zaradi nesreče, ki je zadela hišo, ker je izgubila gospodinjjo in mater, je pesnikov oče zabredel v dolgove in padel v roke ode-ruhom. Večkrat je pripovedoval o tem moj oče Miha, kako se je nekoč zgodilo, da je prišel upnik Zore z vozom in je za obresti, ki jih pesnikov oče ni mogel plačati, odpeljal s poda vso pravkar omlačeno pšenico.

Sledove o teh težavah najdemo tudi v pislih pesnika Aškerca, ki jih je pisal domov. Tako v pismu³, ki ga je pisal iz Maribora 23. 12. 1879, najdemo tudi naslednji stavek, namenjen teti Ajtki: »... Hvala Vam tudi, da nazaj držite in podpirate, da se hiša v graben ne zvrne!« V pismu⁴, ki nima datuma in je bilo priloženo pismu številka 5, najdemo naslednji odstavek: »Končno se Vam draga teta še zato zahvalim, ker ste tako plaz ustavili, ne tisti plaz tam dol pri Zidanem mostu, ampak Zoretov plaz, ki je hotel Hrušovarjevo domačijo v Škatlo potegniti!«⁵

Teta Ajtk a je s svojimi prihranki, kot kopališčarica v bližnjih Toplicah, lahko pomagala bratu ugnati nevarne upnike, toda s tem se je uveljavila tudi ona kot upnik in kmalu za tem 1883. leta je sama prevzela posestvo Hrušovarjevo in tudi priženjeno domačijo na Globokem. Če bi bilo posestvo prodano, bi po pripovedovanju mojega očeta bil dolg poplačan pa bi še ostalo za otroke za doto. Teta Ajtk a je torej dobila posestvo po nizki ceni, pri tem pa so se dogovorili tako, da bo pozneje vse izročila otrokom prejšnjega gospodarja, ker sama ni imela otrok. Ko pa je posestvo prevzela, so vedno bolj prihajale do veljave sebične poteze njenega značaja in se je začela uveljavljati kot gospodar, ki ne mara deliti svojega premoženja z drugimi. V hiši je postajalo vedno bolj neznosno in pogosti prepiri so privedli tako daleč, da je končno prejšnji gospodar in brat moral od doma in je zadnja leta svojega življenja moral preživljati pri tujih ljudeh. Prizadeti so bili tudi otroci, ker so bili opeharjeni za doto. Nazadnje se je stvar končala tako, da je teta dala vse svoje premoženje cerkvi in je tako posestvo začasno prešlo v tuje roke.

Teta Ajtk a je v naši literarni zgodovini zaradi podpiranja nečaka Antona nekoliko enostransko označena kot sicer dokaj svojevrstna, a vendar dobra ženica. Resnici na ljubo pa je treba povedati, da je bila precej sama svoja in je bila v veliki meri kriva, da se je pri Hrušovarjevih razbilo pravo družinsko vzdušje.

Breme domačih skrbi, ki so trle njenega brata, je ni tako prizadelo, kakor njega. Njena služba v bližnjem kopališču, kjer je živela od napitnin, pa je tudi po svoje pripomogla, da je polagoma zamrl v njej tisti osebni ponos, ki je tako značilen za ljudi, ki živijo v težkih razmerah. Bolj ko je prihajala v leta, bolj je podlegala eni sami strasti, kako kopičiti denar. Polagoma se je razvila v pravo skopuljo in v njej so zamrla vsa druga človeška čustva do domačih

³ NUK Ms 972 Č 5; gl. objavo Josipa Westra v Zis 21/1937, 360.

⁴ NUK Ms 972 Č 6; gl. Zis 21/1937, 362.

⁵ Pesnik misli na plaz, ki se je v noči od 15. do 16. januarja 1877 utrgal s strmega pobočja Kozja na levem bregu Savinje na nasprotni strani današnjega kamnoloma pri Zidanem mostu. Plaz je bil tako silen in potegnil je tako velike mase zemlje in kamenja, da je zasul dve hiši, pretrgal železnico in popolnoma zaprl Savinjo. Narasla voda na gornji strani plazu je vdrla v takratno tovarno olja in jo opustošila tako, da so se velike zaloge olja razlile po novonastalem jezeru. Med okoliškimi prebivalci, ki so se z zasilnimi čolni vozili po vodi in zajemali na vodi plavajoče olje, je bil tudi pesnikov brat Miha. Ta velika naravna katastrofa je bila med prebivalstvom še dolgo v spominu. — Škatla je ime za del gozda v bližini pod hišo, kjer so veliki skalnati prepadi.

ljudi. Privoščila ni niti sebi niti drugim dobre hrane, čeprav so doma na posestvu veliko pridelali. Sadje je obilno rodilo, v hlevu so imeli vedno par težkih volov, saj so imeli dvoje posestev in bi jim ne bilo treba trpeti pomanjkanja. Značilno je, da se je moj oče o njej izražal sicer z nekim spoštovanjem, ki gre teti, a rad je ni imel, dosti bolj toplo je govoril o njenem možu Matevžu, ki je bil končno čisto tuj človek; priženil se je nekako tri leta po tem, ko je Ajtka postala posestnica na Hrušovarjevem.

Poznala se je z njim že dolgo vrsto let, bil je kočijaž na Toplici, in skupaj sta živela v divjem zakonu. Ni znano, a verjetno je, da je imela svoja dva nezakonska otroka Marijo (1864) in Ano (1867) z njim. (Otroka sta že mlada umrla.) Zanimivo pa je, da je po pripovedovanju mojega očeta tedanji župnik Janžek napravil vsemu temu kar originalen konec. Neke nedelje je oba s prižnice oklical kot ženina in nevesto, ne da bi ju poprej sploh o tem vprašal. Morala sta se vdati in tako ju je leta 1886 poročil, ko je bilo teti že enainpetdeset let.

Tudi pozneje je še dolgo hodila v poletnem času na Toplico v službo in je vse prihranke nalagala v hranilnico. Veljala je za zelo bogato, a nikdar ni povedala nikomur, koliko ima. Postajala je vedno bolj odljudna in ni trpela nobenega od svojih ljudi, posebno če ni bil sposoben, da bi ji delal zastoj. Nekoč se je zgodilo, da se je zatekla k njej njena nesrečna sestra Marija, ki je bila poročena v Šavni peči v bližini Zidanega mosta, a je njeno gospodarstvo propadlo, da je morala nazadnje beračiti. Ajtka jo je brezobzirno nagnala od hiše in jo surovo ozmerjala kljub temu, da je bila vsa slabotna in potrebna pomoči. Vsa potrta in objokana, da tako ravna z njo njena lastna sestra, je prišla na Senožeti, kjer so jo sprejeli pri Knezovih, in jo pridržali toliko časa, da se je okrepila. Ravnanje tete Ajtke pa je naletelo pri vseh sosedih na ostro obsojanje.

Zaradi vsega tega se moramo čuditi, kako to, da je v razmerju do svojega nečaka Antona čisto drugačna, lahko rečemo, pravo nasprotje tisti Ajtki, ki jo sicer poznajo njeni svojci in bližnji sosedje. Iz pisem pesnika Aškerca čutimo, da je vendar bilo med njima mnogo pristrčnosti in iskrenosti, saj mu je rada pomagala z denarnimi podporami, kadarkoli jo je zato zaprosil. Lahko razumemo, kaj je pomenilo zanjo, da bo z njeno pomočjo postal njen nečak »gospod«, kar je bila v pojmovanju revnih in zaostalih kmečkih ljudi v tistih časih najvišja čast, ki jo je lahko dosegel kmečki sin. Končno pa je tudi upala, da ji bo nečak duhovnik, ki ji je v pismih tako pristrčno izražal hvaležnost, tudi pomagal, da ji bo oproščeno njeno vse prej kakor pobožno življenje v njenih mladih letih. Bili bi pa krivični, če ne bi hoteli razumeti, da se tako trd značaj pač lahko razvije v neizprosno surovem času, ki je tako stiskal naše preproste kmečke ljudi v tisti dobi. V globini njene duševnosti je bilo še nekaj pristnega, človeškega in ne moremo zanikati, da je bilo v njenem odnosu do nečaka Antona tudi mnogo pravega iskrenega, skoro materinskega, čustvovanja in jo je tudi ganilo, ko je čutila v njegovih pismih in tudi sicer, kako se je po bridki izgubi svoje matere navezal nanjo.

Izmed ljudi iz domače hiše se je pesnik Aškerc poleg tete in očeta najbolj navezal na svojega brata Miho. Z njim se je razgovarjal dostikrat tudi pozneje in ga je bolj cenil kakor brata Janeza, s katerim se po značaju nista tako ujemala. Najmlajši brat Janez je bil predvsem praktičen človek in se je bolj znašel v gospodarskih prilikah kakor drugi domači. Bil je strojnik v tovarni v Zidanem mostu in si je v bližini postavil tudi lastno hišo, pri tem pa

*Anton Aškerc kot bogoslovec
fotografija; 1879, 80)*

mu je pomagal oče, ki mu je kot večč tesar sam napravil ostrešje. Pozneje se je Janez izselil v Nemčijo, kjer je živel do zadnje vojne kot upokojen elektrostrojničnik. Morda je pesnika Aškerca motilo, ker v njem ni našel pravega razumevanja do domače hiše in tistega spoštovanja do tradicij, ki so bile značilne za brata Miho. Ogledoval se je za udobnejšim in lažjim življenjem v velikem svetu in se je zanj prav lahko odločil. Brat Miha pa je bil ves navezan na dom, doma delal v upanju, da bo posestvo nekoč njegovo, in bil tako nekako poosebljena tradicija in nadaljevanje domačega Hrušovarjevega rodu. Iz Aškerčevih pisem, ki se niso vsa ohranila, pa tudi iz pripovedovanja mojega očeta, (pesnikovega brata) in matere Neže, vidimo, kako je bil Aškerc vesel, ko je zvedel, da se je brat poročil in ko je dobil prvega sina. Zavzemal se je tudi zato, da bi brat doma prevzel posestvo in je v tej zadevi celo posredoval pri teti Ajtki, ki pa o tem ni hotela še nič slišati in tako je pri tem posredovanju tudi ostalo, pesnik pa se ni dalje spuščal v domače razmere. Bilo je to leta 1908 in istega leta v jeseni se je moj oče tudi poročil z Nežo Podpečan, hčerjo sosedu, po domače Kneza, ki se je kot bivši rudar priselil iz Zabukovce na Senožeti. Teta Ajtka tega njegovega koraka ni gledala z zadovoljstvom in je v tem tudi iskala izgovor, da je kljub posredovanju nečaka Antona lahko odlašala z

izročitvijo posestva in celotnega gospodarstva nečaku Mihaelu, čeprav sama ni imela otrok.

Vsi domači, kakor tudi moj oče Miha, so pesnika Aškerca zelo spoštovali in ga imeli tudi radi. Vselej, kadar je moj oče govoril o njem, je pripovedoval z nekim posebnim žarom pravega bratovskega čustva in najglobljega zaupanja. Nikdar ni prišlo med njima do kakšnega nesoglasja, čeprav ni mogel do kraja razumeti pesnikovega odločnega odklona od cerkve. Ljubezen do knjige in do branja je bila v hiši splošno znana in tudi moj oče je imel veliko knjig, ki jih je rad posojal tudi drugim. Bil je od leta 1898 dosmrtni ud Mohorjeve družbe in je rad prebiral Večernice in razne druge knjige. Tudi pri njem smo otroci spoznavali odpor in sovraštvo do krivic, ki jih je prizadejala gospoda preprostemu človeku tlačanu. Od očeta smo zvedeli, da so morali včasih kmetje hoditi na tlako, in izmed knjig, ki jih je imel, je posebno cenil Stric Tomovo kočo, ki opisuje trpljenje črnih sužnjev v Ameriki. Tudi pesniške zbirke, ki jih je brat pošiljal domov, je oče večkrat prebiral, posebno rad je bral iz prve njegove knjige⁶.

Tako za očeta pesnikovega, kakor tudi za njegova sinova Miho in Janeza, je značilno, da so bili trezni ljudje. Otroci nismo nikdar videli, da bi bil oče vinjen, kar sicer ob raznih priložnostih ni tako redek pojav. Vendar je bil tudi oče Miha rad dobre volje in je včasih celo zapel kako pesem, še rajši pa je poslušal lepo in ubrano petje. V odnosu do svojih otrok je bil vedno dober oče, ki pa svoje nežnosti na zunaj ni pokazal. Bil je v besedah kratek in stvaren, ob nedeljah in ob kakih drugih prilikah pa je vedno našel časa, da je odgovarjal na vprašanja in lepo razložil marsikaj, kar je zanimalo otroško radovednost, in večkrat povedal kaj zanimivega iz življenja na svojem domu in v bližnji okolici, kar je sam doživel ali pa tudi slišal pripovedovati od svojega očeta. Doma je bilo kljub pomanjkanju prav srečno vzdušje, kakršno je možno med ljudmi, ki se imajo prav iskreno radi.

Pravih veseljakov, ki bi imeli v sebi godčevsko naturo, da bi zabavali druge ljudi, v Aškerčevem rodu ni bilo. Bilo pa je prijetno občevati z njimi zaradi smisla za dovtip in za duhovito šalo. Po pripovedovanju očeta Mihaela bi bil v tem pogledu vendarle neka izjema brat pesnikovega očeta Franc, ki je bil zelo vesel človek in velik šaljivec.

Med takimi ljudmi in v takem okolju je dobival poznejši pesnik prve vtise o domačih navadah, o težavah in o prijetnih kakor tudi resnih trenutkih kmečkega življenja tistih časov. Pozneje, ko je študiral v bližnji gimnaziji, je sicer stanoval v Celju, vendar pa je prihajal domov na počitnice in tako z domačim življenjem še dolgo časa obdržal prave stike. Ko je umrla mati, je bilo sinu Antonu dvanajst let, njegovemu bratu Mihi šest in Janezu štiri leta. Oče mi je večkrat pripovedoval, kako je brata strašno prizadela materina smrt in se je še spominjal, kako se je jokal, da ga ni bilo mogoče utolažiti. Tudi njega je izguba prizadela in se je še medlo spominjal, kako se mu je čudno zdelo, da je bil brat Janez ob tem dogodku čisto ravnodušen in je celo prepeval neko veselo pesem, med tem ko je mati ležala na mrtvaškem odru. Kako je vse to prizadelo otroke, se je najbolj zavedal najstarejši sin Anton. Iz očetovega pripovedovanja smo občutili, da ga je najbolj prevzela bratova žalost in je šele ob njej zaslučil izgubo, ki je zadela vso hišo.

⁶ O tem gl. Fr. Roš: Zmagovita pravda Aškerčevega rodu, Obzornik 1956, str. 26—29.

V jeseni istega leta, ko mu je umrla mati, je šel Anton v Celje v četrti razred osnovne šole in naslednje leto se je vpisal v gimnazijo. Ob težki izgubi svoje matere se je toliko bolj živo spominjal vsega lepega, kar ga je vezalo nanjo. S seboj je ponesel lepe spomine na domačo hišo in na veselo brezskrbno mladost. Težko doživlja ob smrti matere in njegov korak v nov, neznan svet, kamor ga je vodila želja po spoznanju, pa sta nadarjenemu kmečkemu otroku že zgodaj dala nek pečat resnosti, ki je tako značilna za njegova študentska leta. Vsa njegova pisma, ki jih je pisal domov, kakor tudi njegovi odnosi do domačih ljudi, ki so mu tudi ohranili vso ljubezen, pa nam dokazujejo, da so najnežnejša leta njegove mladosti hranila toliko bogastva in spominov, da je še pozneje v življenju iz njih lahko zajemal. In prav iz primerjave tega svojega revnega in zapostavljenega sveta z velikim, a Slovencem nenaklonjenim in krivičnim svetom se je porodilo pesniku Aškercu tisto pesniško ogorčenje in ogenj, s katerim se bori za pravico vseh ponižanih in zatiranih.

Iz pisem teti Ajtki in očetu Antonu⁷, ki so ohranjena in zajemajo dobo od zaključka študija na celjski gimnaziji do zadnjih let njegovega življenja v Ljubljani, čutimo poleg iskrenega nagnjenja do domačih ljudi določen smisel za humor in v nekaterih tudi neko zadržano domotožje. V njih čutimo zdravega in pristnega človeka, ki si je že izbral svojo življenjsko pot ter hoče slediti načelom, za katere se je odločil in jim podrediti samega sebe in vse svoje moči. Ker so pisma že znana⁸, želim opozoriti le na nekatera mesta, ki označujejo pesnikov odnos do doma in do domačih. Pesnikova pisma bratu Mihi, mojemu očetu⁹, so znana le v odlomkih¹⁰. Tu bom navedel nekatera dobesedno v celoti druge samo v odlomkih in povzetkih. Posamezne značilne stavke iz danes izgubljenih pisem bom navedel po spominu. Oče nam je pisma večkrat bral in te značilne stavke navajal dobesedno.

V prvih pismih največkrat prosi za denarno podporo in tudi obširneje poroča, kako se mu godi. Pri tem je vedno duhovit in vplete kako šalo; tako, da je lahko opaziti, kako si na ta način skuša z duhovitostjo pomagati iz zadrege. Njegove želje so izražene vljudno, vedno pa čutimo za njimi nek ponos in se prav nikjer ne poniža. V pismu teti Ajtki, iz Maribora 1878, v katerem je precej ironije in očitno kaže nezadovoljstvo s poklicem, za katerega študira v bogoslovju, je tudi značilno, kako ga vznemirjajo in težijo neurejene razmere doma. Zanima se za zdravje domačih in je zanje v skrbah, posebno pa ga teži neprijetna slutnja, da se doma kregajo med seboj. To spoznamo iz naslednjih besed: »Pravite tudi, da zdaj so druge stiske. Rad bi seveda vedel, kaj je tudi to, ali zopet kak domači kreg in jeza ali kaj drugega? Če ni drugih stisk, kakor morebiti domača jeza, prosim Vas vse skupaj, spoprijaznite se in živite kolikor mogoče v miru, imejte potrpljenje drug z drugim — več Vam nočem pridigovati, tudi še nimam take pravice!«¹⁰

V že omenjenih pismih iz Maribora, kjer se zahvaljuje teti, da je prišlo na pomoč in z denarjem, ki ga je posodila, pomagala rešiti dom nevarnega upnika Zoreta, vidimo, kako še živi z domom in doživlja vse domače težave in skrbi. Za prisrčno navezanost na dom je zelo značilno tudi pismo, ki

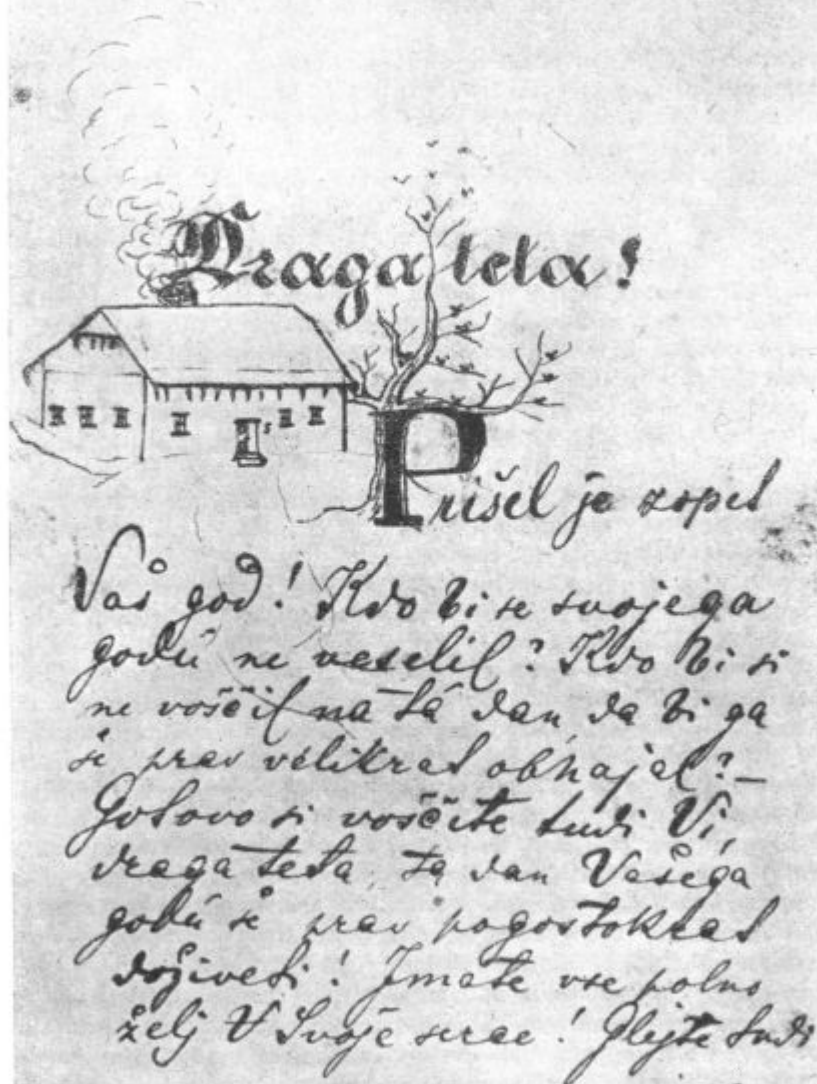
⁷ NUK Ms 972 Č a št. 1—28.

⁸ Objavil jih je Josip Wester v ŽiS 21/1937, str. 356—366.

⁹ NUK Ms 972 Č št. 1—5.

¹⁰ Omenja jih Josip Wester v ŽiS 21/1937, str. 366.

¹¹ NUK Ms 972 Č št. 3; ŽiS 21/1937, str. 359.

ja čutim & Vami te ser in
čelim, da bi Vam dobrodijovi
Bog vse vse kar o tebe
& tibi, vse to izpolnil in
dodelil. Le stopite na prag
in poslušajte tičke ki
lebajo tam gor po slivi pri
nisi, kako Vam sporočajo,
kar sem jim rekel. In naj
Vam napojejo in povejo.
Tiste tice sem jaz poslal
čez hribe in doline, da
Vam prinesejo moje voščila.
Bog Vas okreni & mnogo
sporoči — voši

Vam Vas

iz srca hvalečni

Toney

Usherboro, febr. 81. —

ga je pisal iz Maribora teti za god. V njem je narisal domačo hišo in pred njo drevo in na vejah polno ptičkov. V pismu¹¹ piše naslednje:

»Draga teta!

Prišel je zopet Vaš god! Kdo bi se svojega godu ne veselil? Kdo bi si ne voščil na ta dan, da bi ga še prav velikokrat obhajal? — Gotovo si voščite tudi Vi, draga teta, ta dan Vašega godu še prav pogostokrat doživeti!...» Dalje pravi v pismu: »Le stopite na prag pa poslušajte ptičke, ki letajo tam gor po slivi pri hiši, kako Vam sporočajo, kar sem jim rekel, da naj Vam zapojejo in povejo. Tiste tice sem jaz poslal čez hribe in doline, da Vam prinesejo moje voščilo!...» V pismu, ki ga naslavlja na teto in očeta s prvega službenega mesta v Podsredi¹², primerja hribe, ki jih mora pri izvrševanju službe premagovati, z domačim Stražnikom in Borovkami. V tem pismu čutimo, da mu je dolg čas po domačem kraju, ko je sedaj tako odrezan od sveta, »tako Bogu za hrbtom. Samo enkrat še potem, ko sem prišel v ta kraj, sem železnico videl in mašino žvižgati slišal — drugače smo mi čisto skriti za devetoj goroj, da nas za kar bodi ne najdejo Turki. —«

V svojem domačem kraju pod Stražnikom in Borovkami je vsak dan slišal žvižgati vlak, ki ga je spominjal na daljne kraje. Domačija sicer ždi v zatišju in bližnji griči in hribi zapirajo razglede, vendar ne daleč pod domom teče ob Savinji železnica, ki veže ta njegov domači svet, ki ga je vedno nosil s seboj v srcu, z ostalim velikim svetom. Vse to pa je na novem službenem mestu pogrešal.

Tudi po letu 1883, ko je teta prevzela doma posestvo, se še oglašala s pismi in jo pozdravlja, toda že skoraj na prvi pogled lahko opazimo, da so bolj izraz vljudnosti, spoštovanja in da v njih ni več tiste prisrčnosti kakor prej. Skoraj vsi dopisi so zelo kratki in hladni razen dveh, in sicer pismo iz Mozirja 13. aprila 1894 in pismo iz Ljubljane 4. januarja 1910. V razdobju med 1883. letom in med zadnjim pismom, ki je naslovljeno na teto, je vsega skupaj trinajst dopisov. Oba dopisa, ki sta v rokopisni zbirki NUK (Ms 972) brez datuma in označena kot zadnja s št. Č 27 in Č 28, spadata sicer gotovo v to razdobje, vsekakor pa pred leto 1908, saj je že v pismu bratu Mihi 9. marca 1908 jasno izpričano, da oče več ne stanuje doma in se je že preselil od Bogiliča na Ogečah k Jarhu v Šmarjeti in torej ne more pismo št. 27, v katerem še v pismu teti pozdravlja tudi očeta, kot da je še doma, biti med zadnjimi pismi. Verjetno, da je to pismo pisano tudi pred letom 1907, ker je po vsej domnevi že tedaj oče stanoval pri tujih ljudeh, kar lahko sklepamo iz pisem bratu Mihi. Tudi za pismo NUK Ms 972 Č št. 28, naslovljeno na teto z nazivom 'Ljuba tetka' bo glede na ton po vsej priliki pravilna domneva Josipa Westra, ki je obe dve pismi razvrstil nazaj pred pismi iz leta 1910 in 3. januarja 1905 ter jima dal v svoji objavi¹³ zaporedni številki XXI in XXII.

V tem razdobju se je posebno spremenil ton prisrčnosti do tete, odkar so se razmere doma tako zaostrole, da pesnikovemu očetu ni bilo več mogoče ostati doma pri sestri. Iz petih pisem bratu Mihaelu, ki se vsa nanašajo na domače razmere, čutimo, da se je pesnik močneje angažiral, da vpliva, da se

¹¹ NUK Ms 972, Č št. 71; Zis 21/1937, str. 360—361. Glej reprodukcijo na str. 50 do 51 v tem zborniku.

¹² NUK Ms 972, Č št. 11; Zis 21/1937, str. 363.

¹³ Zis 21/1937, str. 365—366.

stvari kakorkoli uredijo, če ne drugače, pa je pripravljen plačevati za očeta stanovanje in oskrbo pri tujih ljudeh. Tudi v pismu, ki ga je pisal iz Mozirja 13. aprila 1894 z naslovom 'Ljuba tetka', ki je, odkar je postala teta gospodar na Hrušovarjevem, prvo nekoliko obširnejše, je toplina nekako prisiljena. V pismu je sicer precej zgovoren, toda vsa zgovornost je usmerjena na to, da prepriča teto, naj ga ne obišče v Mozirju, kakor sama želi, pač pa naj pride raje v Celje, kamor bo prišel tudi on, ker mu je tako veliko ljubše. Drugo pismo, ki je brez datuma in po vsej verjetnosti tudi iz Mozirja, kakor domneva J. Wester, in v katerem tudi ogovarja teto z ljuba tetka, pa je tako značilno za pesnikovo predstavo o domači hiši, da ga v celoti navajam.

Ljuba tetka!

Hribi in doline so med nami, pa ti ne branijo, da ne bi mislili drug na drugega. Jaz Vas večkrat obiščem v duhu, priletim k Vam gledat, kaj kaj delate. Učasi Vas najdem za pečjo, včasi ste v kuhinji, za mizoj, včasi greste kam ven pogledat... Matevža vidim, da nekaj delajo in sekaajo, Miha pa sedi tamle za mizoj in prebira Mohorske bukve. Ravno zdajle se je enmalo nasmejaj, je že kaj šaljivega našel notri itd. Božič imamo tukaj lep, brez snega. [Tu se dopis konča; konec ni ohranjen]¹⁴

Prvo pismo bratu je datirano z 29. XI. 1906. V njem brat Anton takoj v začetku ugotavlja, da ga nič kaj ni razveselilo, ker je tudi od druge strani slišal praviti, da teta z očetom grdo ravna. »Torej je vendar res«, pribije takoj za tem v pismu. V naslednjem stavku pa zagrabi ostro brata Miho za besedo, češ kako more pisati, da so oče rekli, da jim je včasih poslal kako denarno podporo, ko jim vendar stalno pošilja najmanj po 8 kron. V vsem pismu gre na videz zato, kakor da je važna beseda, ne pa bistvo, kar pesnika najbolj razburja, da teta z očetom grdo ravna. Zelo značilen je tudi zaključek pisma, v katerem ostro in odločno poudari, da so razmere doma žalostne in grde ter zagrozi: »...pridem v kratkem sam mirit — pa domov me ne bo!...« Povabil ju bo očeta in brata morda v gostilno k Vančuri (danes Nova pošta). V pismu pozdravlja brata in očeta, za teto pa ni imel pozdrava. Pismo se v celoti glasi¹⁵:

Dragi brat!

Ljubljana, 29. XI. 06.

Prejel sem Tvojo zalepko, ki me ni nič kaj razveselila. Že od neke druge strani sem slišal praviti, da teta z očetom grdo ravna. Toraj je vendar res. Pa nekaj družega se mi tudi čudno zdi v Tvojem pismu. Ti pišeš, da so oče rekli, da sem jim včasih* poslal kako denarno podporo. Tega ne razumem prav. Jaz pošiljam na pošto v Rimske Toplice za očeta vsak mesec redno najmanj po 8 (osem) kron, ob praznikih tudi več, po 10 (deset) kron. Saj ta denar vendar dobivajo oče vsak mesec, ali ne? Zakaj torej pravijo, da sem jim pošiljal včasii!? Ne včasii, ampak redno vsak mesec!! Tako je! Razume se pa samo ob sebi, da, kar storim za očeta, storim zato, ker so moj oče. — To je

¹⁴ NUK Ms 972, Č št. 28, obj. Jos. Wester, gl. op. 12.

¹⁵ NUK Ms 972, Č št. 1.

* Aškerčeva podčrtavanja v pismih smo v tisku lahko označili takole: enkrat podčrtane besede so natisnjene s pokončnim nerazprtim tiskom, dvakrat ali večkrat podčrtane besede pa z razprtim tiskom (op. uredn.).

moja dolžnost! — Prašaj torej očeta, če prejemajo denar vsak mesec in odgovori mi nemudoma! Zdaj prvega decembra ali že danes jim pošljem spet in v nedeljo, ali pa že jutri 30. XII. [XI.] 2. decembra dobijo na pošti 10 kron (deset kron). To mi odgovori ročno, ker si ne pustim očitati, da se ne menim za očeta. Sicer pa so razmere pri Vas doma tako žalostne in grde, da pridem v kratkem sam mirit — pa domov me ne bo! Bom že pisal, kam prideta Vidva — menda k Vančuri. Pozdravljam Tebe in očeta

Vajin
Tona

»Junake« Ti pošljem!

Naslov na kuverti:
Spoštovani gospod
Miha Aškerc, zasebnik
nad Rimskimi Toplicami
št. 5.
Römerbad

Cez mesec dni sledi drugo pismo¹⁶, v katerem je pesnik končno spoznal, da je treba očetu priskrbeti nekje »kvartir«. Na koncu poudari: »Beračili pa ne bomo, ne pri teti, ne nikjer drugod.«

Ljubljana, 24. XII. 06.

Dragi brat!

Po nakaznici pošiljam za očeta 10 kron. Obiskat Vaju ne morem priti, ker je nekaj prišlo vmes. Naročam Ti pa tole: Ako oče res ne morejo izhajati s teto doma, potem seveda tete ne bomo prosili, ker nismo berači! Tako nizko se ne moremo ponižati, da bi še prosili teto za prenočišče — tisto ne!

Zato pa poišči kje v šmarjetski fari kako hišo, ki bi hotela vzeti očeta na stanovanje in hrano. To ti laglje poiščeš ko jaz, ki ne poznam več gospodarjev. Oče bi imeli v taki hiši nekaj prevžitek, svojo postel, ki jo preskrbim jaz sam, in prevžitek (hrano) bom plačeval tudi jaz. Pomenita se z očetom in premislita, kje bi se dobila taka hiša. Morebiti bi se dobilo kaj takega tudi na Zidanem mostu pri Gajžletovih?

Pomislite in potem, kadar najdeš kaj, mi piši nemudoma. Imenuješ mi lahko več takih hiš, o katerih mislita, da bi hotele sprejeti očeta — za denar. Pa morata seveda sama prašati poprej v dotičnih hišah. Tako je. Drugega izhoda ni. Zato bi zdaj nič ne pomagalo hoditi k Vama, dokler ne vem, kje si si izbral za očeta nov »kvartir«. Beračili pa ne bomo ne pri teti ne nikjer drugod! Pričakujem pa odgovora do novega leta.

Lepo Vaju pozdravljam

Anton Aškerc

Pismo bratu Mihi 15. avgusta 1907 poroča, kako je z zdravjem očeta, ki je imel raka na nosu in se je zdravil v Ljubljani v bolnišnici. V pismu prav tako čutimo vso skrb, s katero se je zavzel za svojega očeta¹⁷. O tej bolezni mi je oče večkrat pripovedoval, ker je tudi sam obiskal svojega očeta v Ljub-

¹⁶ NUK Ms 972, Č št. 2.

¹⁷ NUK Ms 972, Č št. 3.

ljani v bolnišnici. Pesnik Aškerc je za očeta zelo skrbel in je skušal ustreči vsaki njegovi želji. Oče pa svojega sina ni spoznal, ker je nosil brado. Ko je prišel Miha k njemu v bolnišnico, mu je pravil, da ga obiskuje nek gospod. »Je tako dober; vse imam, kar želim.« Ko sta obiskala svojega očeta skupno oba sinova Miha in Tone, tedaj je bil oče ves začuden, ko je spoznal sina z brado. Ta se je smejal in rekel: »Ali me niste poznali?« Oče je bil ginjen in prvič, odkar je sin nosil brado, sta se prisrčno pogovarjala med seboj.

Ljubljana 15. 8. 07.

Dobro jutro!

Morebiti Te zanima zvedeti, kako se godi očetu. Zdravnik, s katerim sem dobro znan, mi je rekel, da imajo raka. Zanimarjali so tako dolgo, da se je prisadil rak.

Ali jim ni mogel nihče pri Vas doma poprej reči, da bi bili šli k zdravniku?! Sicer je pa očetu težko kaj svetovati, ker so čez vse mere trmasti in svojeglavi. Namesto kakega izvedenega dohtarja so povpraševali za svet stare babe! Zdaj pa imajo vruga na licu.

V špitalu so jim izrezali in izžgali rano. Rana zdaj celi in je boljše. Počutijo se oče dobro, saj imajo dobro postrežbo. Obiskal sem jih že dvakrat.

Špital plačujem seveda za očeta jaz sam vse. Plačal sem dozdej že 57 kron (sedeminpetdeset kron). Za 15 dnij velja v špitalu 28 kron 50 vinarjev. Za sedaj sem plačal do 28. avgusta III. razred. Morebiti pridejo o Mali Maši že domov in potem se bodo morali doma zdraviti kakor jim bo tukaj zdravnik naročil.

Rana bo morala biti zmerom zavezana v čisto pavolo in ruto. Nevarnosti torej za sedaj ni nobene; če pa rana popolnoma zaceli, še ne vemo.

Te lepo pozdravlja Tvoj

Tona

Naslov na kuverti:

Gospod Miha Aškerc,

hiš. št. 5.

nad Rimskimi Toplicami

(Römerbad)

(Stajersko)

Naslednje pismo je datirano z 9. marcem leta 1908 in se glasi¹⁸:

Ljubljana, 9. III. 08
(u ponedeljek)

Dobro jutro!

Včeraj sem dobil od Bogiliča priloženo karto, na kateri piše, da so se oče že preselili od njega k Jarhu, danes pa mi Ti pišeš, da so oče še pri Bogiliču! Torej, kdo ima prav: Ti ali Bogilič? Kaj je resnica? Ali so še pri Bogiliču ali so se res že preselili in kdaj?

Meni se zdi, da je vsa tista dolina tam pri Rimskih toplicah nekoliko zmešana in ne čisto pri pameti!

Jaz sem teh komedij sit do grla!

¹⁸ NUK Ms 972, -C št. 4.

Prosim, odgovori mi čim prej, ker hočem izvedeti resnico. Karto je dal Bogilič na pošto v Laškem! Zakaj? Teti bom v kratkem pisal zaradi tebe. Odgovori! Pošiljam Ti papirja.

Brat Anton

K zdravniku hoditi ni treba več. Natura si bo sama pomagala! Oče so le sitni, drugega nič!

Naslov na kuverti:
Gospod Miha Aškerc,
hiš. št. 5, pri »Hrušovarju«
Rimske Toplice
Römerbad

Močno nerazpoloženje Aškerčevo nad razmerami doma je prišlo v tem pismu še prav posebej do izraza. Pesnik skriva notranjo vznemirjenost in bolečino za ostrimi besedami, kakor da mu gre bolj za logiko, za resnico in kakor da niso pri tem ranjena njegova čustva. Oče ni imel pri tujih ljudeh pravega obstanka in so ga skušali samo izkoriščati. Po pripovedovanju pesnikove sva-kinje, moje matere Neže, je bil pesnikov oče nastanjen najprej pri Bogiliču, od koder se je pozneje preselil k Jarhu v Šmarjeti. Od tam se je pozneje spet preselil k Magdalencu, danes Hohkraut, pa tudi tam ni imel obstanka. Niso mu dajali za starega človeka primerne hrane. To pa ni bilo edino, kar je očeta težilo, saj si lahko mislimo, da ga je moralo boleti, ko se je spomnil na svoj dom, kamor se ni smel vrniti. Sin Anton mu je iz Ljubljane še vmes pošiljal kak denar za priboljšek, kar pa je oče dostikrat nekoristno zapravil. Zaradi visoke starosti si je tudi težko pomagal in je bil videti zelo zapuščen. Pred božičem leta 1909 ga je srečala moja mama (ki je bila tedaj že eno leto poročena s pesnikovim bratom in Hrušovarjevim sinom Mihaelom) v bližini današnje Stare pošte, pred tedanjo gostilno Šolinc. Prosil jo je, naj bi mu kupila zajtrk, češ da je lačen. Preden pa je mama mogla to storiti, ga je prav pred hišo vrgla neka slabost, kakor božjast. Mama je šla hitro domov in po očeta sta prišla sin Miha in mamin brat Cena. Z njeno pomočjo so ga skupno spravili h Knezovim na Senožeti, kjer je tedaj stanoval na domu svoje žene sin Miha. Od tega dne je do svoje smrti ostal pri Knezovih. Tudi tja je Aškerc stalno pošiljal mesečno po 10 kron.

Zanimanje za usodo domačije in živ interes za brata Mihaela se vidi tudi iz pisma od 31. marca 1908¹⁹.

Dobro jutro!

Ljubljana, 31. III. 08.

Storil sem vse, kar je bilo mogoče.

Pisal sem teti in poslal pismo gospodu Vančuri, da ji ga je prebral, pa teta je odgovorila, kakor mi piše danes g. Vančura, da grunta ne da nikomur iz rok, dokler živita oba, Ajtka in Matevž.

Pravi, da se boji, da bi se ji godilo, kakor se godi marsikateremu pre-vžitkarju, da mora stradati in poslušati psovke mladih.

Nekaj je resnice na tem, da mladi radi prezirajo stare in jih zaničujejo.

¹⁹ NUK Ms 972, Č št. 5.

Jaz torej na to stran ne morem nič več siliti tete. Obljubila pa je, da napravi te dni testament, ki bo veljaven šele po njeni smrti in s katerim boš tudi ti zadovoljen... Sedaj pa napravi Ti po svoji pameti! Ako ostaneš pri njej in ji služiš, je torej bolj verjetno, da Ti kaj zapusti, kakor pa, če jo zapustiš in greš drugam služiti. Ako ostaneš doma, ravnaj lepo s tetoj in ne jezi je ter se ne prepiraj z njo, ker bo potem še slabše za tvojo prihodnost. Ako pa na vsak [način] hočeš na Toplico iti služiti, pa stori po svoji glavi! Jaz si umivam roke kakor Pilatuž.

Jaz ne morem nič več storiti. Razume se pa samo ob sebi, da ti bom tudi zanaprej pomagal kakor bom mogel. Samo na Kranjsko ne smeš priti, ker sem ti že po zimi odsvetoval, saj veš, zakaj tako. Bog Ti daj srečo!

Tvoj brat

Tona

Iz tega pisma in tudi iz poznejšega pripovedovanja mojega očeta in matere vidimo, da je bilo pesniku Aškevcu popolnoma znano, v kakšnih razmerah je živel njegov brat, ki mu teta ni dala posestva in je zato že mislil zapustiti domačijo in si poiskati kje drugje primerno službo. Zato mu svetuje, naj potrpi in obljublja, da mu bo tudi v naprej vedno pomagal. Lahko si mislimo, da bi najraje videl, da ostane Miha doma, da se nadaljuje Aškečev rod na domači zemlji in da njegov dom ostane še naprej v domačih rokah.

Zadnje Aškečevo pismo teti ima datum 4. I. 1910²⁰. V njem čutimo neko utrujenost, kakor da leži med vrsticami tiho neutolažljivo domotožje. Tudi v tem pismu pozdravlja teto ob njenem godu. Upa, da sta z možem Matevžem zdrava, saj je slišal praviti, da je še teta močna, ker še zmeraj služi na Toplici. »Tudi jaz sem se postaral, imam že 54 let« pravi dalje v pismu. Večkrat je tudi po nekaj dni bolan, toda druge sitnosti so, ki jih mora prenašati. Zadovoljen ni, ker oče nima nikdar miru, čeprav pošteno zanj plačuje... »Plačujem rad, ker je moja dolžnost, ko bi le imel mir, kjer stanuje. Zdaj se je spet preselil, in sicer tja gor na Senožete. Pa ne verjamem, da bi ostal dolgo pri Knezu.« Na koncu izrazi svojo nevoljo nad očetom in pravi, da je prepričan, da je bil oče kriv, če je prišlo kdaj do prepira, ker je siten. Obsodba očeta skriva v sebi rahel očitek teti, predvsem pa neko trpkost in potrptost, ki da slutiti, kaj se v pesnikovi notranjosti dogaja, ko čuti, kako je doma. Z očetom, na katerega ga veže toliko lepih mladostnih spominov, gre h koncu. Brat Miha, v katerem je videl pravega predstavnika Hrušovarjevega rodu, ki je bil ves navezan na zemljo, delaven in priden in ki je imel tudi pravi čut za vrednost domačega izročila in spoštovanje do spominov, ki so živeli od rodu do rodu pri Aškercih, ne dobi od tete posestva in si skuša urediti svoj življenjski krog izven doma. Tako se je vse doma nekam krhalo in podiralo. Pesnik s trpkostjo občuti, kako se ruši njegova slika o domu, ki bi mu bila tako potrebna kot opora, ko se čuti vedno bolj osamljenega.

Morda je to poslednje pismo posebno vplivalo na teto Ajtko, da je v svojem odnosu do brata, ki je bil pri Knezovih, nekako popustila. Nekaj pred smrtjo ga je obiskala. Bila je prijazna z njim. Pred obličjem bližajoče se smrti so stopila v ozadje vsa nasprotja, ki so se posebno povečala v zadnjih letih. Govorila mu je: »Le tiho bodi, Tona, saj bo še vse dobro. Boš videl, da boš še

²⁰ NUK Ms 972, Č št. 25; ŽIS 21/1927, str. 366.

ozdravel. Potlej boš pa prišel k meni. Bomo spet živeli lepo skupaj, kakor včasih.« Segla sta si v roke in vsaj za trenutek se je staremu možu nasmehnila sreča, a bolj kot lep spomin, kakor pa pravo zaupanje v prihodnost. Najlepše pa je bilo zanj, ko je slišal toplo besedo od sestre Ajtke. Za tem nista več govorila, ker je kmalu nato umrl.

Pesnikovi trpki občutki, ki so mu grenili misel na dom vselej, kadar se je spomnil na razprtije med domačimi, zlasti med očetom in teto Ajtko, se odražajo v pesniško zastrti obliki, a vendar dovolj jasno tudi v pesmi Na domu, ki jo je napisal leta 1882, ko je bil še v Podsredi. Tu je, odrezan od sveta, živo začutil hrepenenje po domači idili, kar posebno čutimo iz dveh verzov, ki se v pesmi ponovita, ko govori o svojem domu: »Ves kakor nekdaš še si mi zdiš, ko izmed drevja ljubko blestiš.« V tej pesmi srčno pozdravlja svoj dom, ki ga zopet vidi pred seboj. Pozdravlja ga kot varni pristan svojih mladih dni, kjer je nekoč sanjal sladke sanje in še ni poznal nemirnega življenja. Sedaj pa že dolgo vesla v varljivem čolnu, odkar je zapustil svoj dom, in ne ve, kam vse ga bo še v čolnu zaneslo: ve le to, »da v morski propad vtaplja se srčnih vedno več nad!« Zadnji dve kitici te pesmi se glasita:

*Tebe le videt enkrat še vsaj
prišel sem, dom moj, zgubljeni raj!
Ves kakor nekdaš še si mi zdiš,
ko izmed drevja ljubko blestiš.*

*Z rosnim očesom moram od tod,
v tuje spet kraje žene me pot;
zdrav mi ostani mili moj dom!
morda te videl nič več ne bom.*

Po pripovedovanju moje mame in očeta navajam še naslednje spomine, ki označujejo odnos pesnika do brata Miha:

Med ljudmi, ki so živeli v bližnji okolici, je bila tudi neka starejša žena, ki so ji po domače rekli Ljubljancanka, ker je govorila ljubljansko narečje in je bila od tam doma. Ta je šla nekoč v Ljubljano obiskat pesnika Aškerca in mu povedala novico, da bo Neža zibala. (Neža in Miha tedaj še nista bila poročena, vendar sta se poročila še pred rojstvom prvega otroka, hčerke Pepce.) Namesto da bi se, kakor je ona pričakovala, Aškerc razburil, pa je bil tega zelo vesel in je ženici dal 5 goldinarjev, ker mu je prinesla tako veselo novico. Po povratku domov je o tem pripovedovala in ni mogla razumeti, kako to, da jo je za to novico nagradil, ljudje pa so se ji smejali.

Ko se je moj oče ženil, mu je Aškerc poslal 10 goldinarjev in tudi druga poročna darila, med njimi dve lepi odeji, zaboj steklenic črnega piva, kompletno perilo za brata in dva ducata robcev, na katerih so bile všite inicialke MA in nekaj že nekoliko ponošenih oblek. Pisal je tudi pismo, ki je danes izgubljeno; v njemu izraža posebno veselje, da je brat Miha dobil mlado ženo, »da se Aškerčev rod ohrani«.

Moj oče je šel svojega brata pesnika večkrat tudi v Ljubljano obiskat. Ob taki priliki ga je moj oče nekoč vprašal nekoliko zaskrbljeno, kaj bo z njim, ker se je odmaknil od vere. Brat Anton mu je mirno odgovoril: »Ne zamerim ti, Miha, da te takšne stvari motijo, in vem, da vsega tega še ne moreš razumeti. Kaj misliš, kaj je škof ali papež; prav tako je človek in rojen od

matere, kakor jaz in vsakdo. Toda enemu pomaga bogatija, da se v življenju prebija naprej, drugemu pa laž. Jaz pa lagal ne bom!« Te besede mi je tudi oče večkrat pripovedoval²¹.

Ko je leta 1911 umrla sestra Liza, sta se oba udeležila pogreba v Ljubljani. O tem je oče večkrat pripovedoval, da sta se peljala za pogrebom v kočiji. Rahlo je rosilo in brat pesnik je dejal nekako potrto: »Se nebo se joče.« Bilo mu je težko, ker je imel svojo sestro rad, čeprav ji tega ni pokazal. Po pripovedovanju nekaterih ljudi, ki so pesnika poznali, sta se s sestro v Ljubljani večkrat srečala, a se dolgo nista pozdravljala, ker je bil Aškerc hud nanjo zaradi njenega prizadevanja, da bi ga spet pridobila za vero, kakor je sama trdila; bila je namreč zelo pobožna. Nekoč pa je bila vsa srečna, ko ji je ob nekem srečanju prijazno pokimal.

Ob tem pogrebu sta se z bratom pesnikom dosti razgovarjala, o domu in o tem, kako moj oče živi. Med drugim mu je tedaj brat pesnik dejal o moji mami: »Upam da je brihtna; glej, da boš gledal nanjo, da ne bo preveč trpela, da se prehitro ne izgara.« Kljub temu, da v zadnjih letih ni prišel več domov, vidimo iz teh besed, kako se je zanimal za domače razmere in da je dobro ocenjeval domače ljudi. Njegova sodba, da bi utegnila biti bratova žena brihtna, je temeljila na tem, ker so bili Podpečani znani kot duševno prožni, veseli ljudje, ki so znali tudi v skromnih razmerah najti kako veselo urico v domačem krogu. Trije njeni bratje rudarji so se tudi že zanimali za nov čas, ki je kot socialna demokracija prodiral med rudarje.

Leta 1910, ko je zvedel, da se je bratu Mihi rodil njegov prvi sin Anton, je bil tega zelo vesel in je to tudi izrazil v svojem pismu mojemu očetu, ki se je izgubilo. Prav tako se je izgubilo tudi pismo, ki ga je pisal naslednje leto, ko se je rodil drugi sin, ki so mu dali ime Leopold. V tem pismu pa je bil zelo hud in je očeta pošteno oštel, zakaj so dali sinu nemško ime. V istem pismu pa tudi prizanesljivo ugotavlja, da bratu tega ne more zameriti, ker pač tega ne ve. Tako je pesnik Aškerc s pismi vzgajal svoje domače in s svojimi pripombami nanje zelo vplival. Moj oče si je zaradi velikega spoštovanja do njega marsikaj zapomnil. Značilno je, da je nanj vplival predvsem v smislu nacionalne zavesti. Zanimivo je, kako je moj oče pod njegovim vplivom mislil, da so Rusi Slovenci, kakor mi. To misel je imel od tod, ker mu je brat pisal iz Moskve, da tudi tam govorijo naš jezik. S takim naziranjem je oče tudi zelo vplival na nas otroke. Spominjam se še, da so v I. svetovni vojni ruski ujetniki, ki so morali delati v Zidanem mostu, večkrat zahajali v našo hišo in se je oče z njimi razgovarjal. Dobili so pri njem kruha, suhega sadja pa tudi mleka, za kar so prosili, ko pa so odhajali, je šel nekaj časa z njimi, da jim je pokazal najkrajšo pot, ker so se bali da bi jih kdo ne videl.

Z velikim spoštovanjem je govoril moj oče tudi o Ljubljani, ki da je slovensko mesto. Pripovedoval nam je, da je tam hiša, kjer je napisano »Slovinci, spoštujte svoj jezik!« Kadar je govoril o tem, kar mu je brat pesnik pripovedoval, je dostikrat navajal njegove besede v književni slovenščini, kar se nam je vsem zdelo posebno svečano in lepo.

Od leta 1892, ko je bil za provizorja v domači fari, se Aškerc ni več vrnil domov. Dvakrat je bila prilika, da bi to morali pričakovati. To je bilo leta 1908, ko se je ženil njegov najljubši brat, kateremu je tako prisrčno želel vso srečo

²¹ Gl. Obzornik št. 1/1956 str. 26.

in ga tudi bogato obdaril. Drugič bi bilo nujno, da bi bil prišel ob smrti svojega očeta leta 1910 vsaj na njegov pogreb. Niti prvič niti drugič se to ni zgodilo. Pred pogrebom očeta se je celo pripeljal do Zidanega mosta, kjer se je sestal z bratom Mihaelom, se z njim pogovoril o pogrebu, o vseh podrobnostih in tudi sam prevzel za obred vse stroške.

Vsiljuje se nam vprašanje, zakaj ni prihajal več domov. Pravega odgovora za to njegovo čudno ravnanje ne moremo najti, gotovo pa nam da slutiti teže notranje tragedije, ki se je dogajala v Aškercu človeku. Ne moremo si misliti, da bi ga pri tem oviralo denarno vprašanje ali morda čas, saj je našel dovolj prilike, da je lahko potoval v daljne kraje, v Rusijo, v Orient — Grčijo, Egipt itd. Povsod se je tudi spomnil svojih domačih in jim pošiljal s svojih potovanj pozdrave. Tako je poslal iz Rima knjigo s slikami mesta in v posvečilo napisal naslednje besede: »*To knjigo naj ima za spomin moja domača hiša. Vsak sme pogledati vanjo.*« Na kupoli cerkve sv. Petra pa je narisal puščico in pripisal: »*Tukajle sem bil.*« Knjiga se je izgubila, pač pa sta v muzeju na Aškerčevem domu hranjeni dve razglednici, naslovljeni na brata Miha, ki ju je poslal iz Rusije. S prvega potovanja 1901. je razglednica s sliko Moskve in ima napis: »*To je daleč, to je daleč! Pa tudi tukaj govorijo naš jezik. Lep pozdrav vsem iz Rusije, Tona.*« Drugo razglednico pa je pisal s svojega drugega potovanja 1902. leta iz Tiflisa. Na tej razglednici je na koncu pripisal pripombo: »*Vprašaj g. župnika kje je to.*« Ta pripomba nam razodeva, koliko mu je na tem, da bi domači vedeli, kje je in kaj je videl njihov sin.

Drugo možnost, da pesnik zato ne prihaja domov, ker mu dom nič ne pomeni, ker je do njega hladen, prav tako demantirajo navedena dejstva, kako se povsod, bolj ko je od doma oddaljen, bolj živo spominja svojih ljudi, dalje, kako se je iskreno veselil, da se Aškerčev rod ohrani po njegovem bratu in kako je zvesto in iskreno skrbel za svojega očeta tedaj, ko ta ni več imel prostora na svojem domu. Ostane nam edino še utemeljena domneva, da mu misli na dom povzročajo bolj žalost in potrnost, kakor uteho.

Bil je preveč navezan na lepe spomine iz svoje mladosti in na svoj dom, da bi mogel brez bolečine prenesti spoznanje, da je slika o njegovem domačem krogu, ki jo je nosil seboj v srcu in, ki je njemu tako važna notranja duševna opora, le iluzija. Značilne so besede, ki jih je ob smrti svojega očeta izrekel bratu Mihi, da ga na pogreb domov ne bo, češ da Šmarjetničani ne bodo gledali njegove brade. Dajo nam slutiti sledove bolečin, ki jih je doživljal, ko je moral trgati notranje vezi z domačimi, ki jih je imel iskreno rad, ko se je odločal zato, kar mu je narekovala njegova vest. Njegov boj za napredek in proti krivici in laži ga je stal težke žrtve in v tem lahko najdemo razlago za ta na videz nerešljiva vprašanja o njegovem odnosu do doma.

Iz časa, ko je pesnik Aškerc služboval v domači fari kot provizor (od 1. maja 1892 do 20. septembra 1892), je ohranjenih več spominov, ki pa so že večinoma objavljeni²². Po pripovedovanju očeta Miha in mame Neže navajam še naslednje:

Nekoč so prišli k njemu rudarji iz Hrastnika s prošnjo, da bi napravil procesijo do bližnje lurške cerkve. »Zakaj pa ne! To že lahko storim,« je dejal »samo nekoliko bolj počasi bom šel gor«. Res je vodil procesijo in po končanem obredu so mu rudarji ponujali večjo vsoto denarja, ki je pa ni hotel vzeti in jim je svetoval, naj denar dajo raje vbogajme ali pa ga zapijejo. Na zadnje

²² Marja Boršnik: Aškerc. Lj. 1939.

Aškerčeva razglednica, poslana bratu Mihi iz Moskve 11. septembra 1901

je le vzel 5 kron in jih je dal pevcem in pevkam ter cerkovniku, naj bodo enkrat dobre volje, sam zase pa ni hotel ničesar.

Med ljudmi v Šmarjeti in okolici je krožila tudi anekdota, ki mi jo je pripovedoval še danes živeči Valentin Peklar, upokojen delavec. Bil je nekoč v cerkvi in sam poslušal Aškercu, kako je pridigoval. Med pridigo se je močno razvnel in dejal, da se ne počuti srečnega v svojem poklicu in da bi bil očetu bolj hvaležen, ko bi ga bil poslal na Kobile (Veliko Kozje) kože past, kakor pa da ga je dal v šole, da je danes nesrečen na tem svojem mestu. Pri tem je udaril s pestjo po prižnici. Tedaj je v klopi sedel njegov oče s sklonjeno glavo in solze so mu tekle po licu.

Temu pripovedovanju ni treba priznati verjetnosti, da bi Aškerc kaj takega s prižnice govoril; naj je bil v svojih izjavah še tako odkrit in odločen, bi kaj takega težko pričakovali, ker je znano, da je bil do svojega očeta vedno spoštljiv in takten. Bolj značilno je to pripovedovanje zato, ker dokazuje, da je med očetom in sinom bilo nekaj, kar je oba težilo in bolelo. To misel močno podpira tudi dejstvo, da je v zadnjih trenutkih svojega življenja mislil na svojega očeta in mu je bilo težko, ker mu ni bil prijazen, odkar ni bil več duhovnik²³.

O tem, kako so gledali Aškerčevi svojci na njegovo odločitev, ko je prekinil z duhovskim poklicem, je govor že v prvi številki Obzornika 1956. Kljub temu, da niso mogli v celoti razumeti njegove odločitve, vendar jim je spoštovanje do njega, zlasti njegovo vzorno izpolnjevanje dolžnosti do očeta, utrdilo dovolj trdno prepričanje, da že ve kaj dela²⁴. Vedno so ta pesnikov korak smatrali za stvar njegovega najglobljega prepričanja, da se je zanj odločil zaradi poštenosti in svoje iskrene predanosti resnici, ker je sovražil hinavščino in licemerstvo duhovnikov. Moj oče Miha in mati Neža (pravtako tudi mnogi drugi sorodniki), sta se vedno čutila najbolj prizadeta, ako je kdo namigoval na kake druge razloge, n. pr. da je to storil zaradi ženske, ker se je kot duhovnik čutil preveč utesnjenev v celibatu. Z nobeno domnevo ali obsodbo pesnika Aškercu ni mogoče bolj razžaliti njegovih svojcev, kakor s poudarjanjem njegovega odnosa do žensk, ker vidijo v tem zmanjševanje vrednosti Aškerčeve težke, odgovorne in poštene odločitve, ki ga je v življenju mnogo stala. Zelo značilno je, da je v tem pogledu med njimi in pesnikom samim mnogo skupnega. Tudi pri njem imamo celo vrsto dokazov, kako si je prizadeval, da naj bi bil njegov spor s cerkvijo principialna zadeva. To nam dokazuje njegova natančnost v izpolnjevanju vseh predpisov, ki jih je od njega zahtevala njegova služba, in ki niso imeli direktne zveze z načelnimi vprašanji.

Iz vseh navedenih dopisov in spominov Aškerčevih najbližjih svojcev nam stopa pred oči njegova podoba kot lik poštenega in iskrenega človeka, ki je imel razumevanje za svoje ljudi, svoje bolečine pa ni rad razkrival, rajši se je skril za navidezno osornost in poudarjanje pravičnosti in resnice.

Njegovi ljudje, posebno še moj oče in moja mama ter tudi drugi sorodniki, pa so ga kljub temu razumeli in mu ohranili v svojih srcih topel spomin.

²³ Marja Boršnik, Aškerc, str. 408.

²⁴ Prim. o tem tudi pričevanje Josipa Westra v spominskem spisu »V Aškerčevem rojstnem kraju« (LZ 1912, str. 432).

AŠKERČEVA ZAPUŠČINA, KNJIŽNICA IN KORESPONDENCA

Josip Wester

Iz zapuščinskega akta, ki ga hrani NUK, povzemamo, da je bilo okrajno sodišče v Ljubljani takoj po pesnikovi smrti, dne 10. junija 1912, postavilo za kuratorja vse zapuščine magistratnega svetnika dr. Miljutina Zarnika, ki naj bi za čas, dokler se ne oglasijo dediči, oskrboval pesnikovo zapuščino. Le-ta je prevzel ključe Aškerčevega stanovanja na tedanji Bleiweisovi cesti št. 9 (sedaj Prešernova cesta št. 11, last akademika dr. Izidorja Cankarja).^{*} To stanovanje v visokem pritličju levo je garsonjera z večjo dvookensko sobo na ulični in kuhinjico na dvorišni strani. Kot sodni komisar je nato notar dr. Karel Schmidinger vpričo dr. Zarnika pregledal vse stanovanjske prostore in opravo v njih. V predalih pisalne mize se je našlo: 292,54 kron v gotovini, knjižica poštne hranilnice z vlogo 40,40 K, kontni izvleček iz tekočega računa pri poštni hranilnici 210,07 K, zlata žepna ura znamke »Glashütte« (s plačanim računom z dne 23. avg. 1911 za 756 K), zlata verižica (z računom za 58,38 K), srebrna precizijska ura, cenjena na 20 K, in srebrna žepna ura z verižico, cenjena na 15 K. V zapisniku je ugotovljeno: »Oporoke ni bilo nikjer najti, sploh nobene poslednje naredbe.«

Ze naslednji dan (11. junija) sta se bila prijavila pesnikova brata Miha in Janez Aškerc kot dediča ter sta kot svojega zastopnika pri inventuri, zapuščinski razpravi in razprodaji zapuščine pooblastila dr. Antona Bartola, notarskega kandidata v Ljubljani. Brata sta nato nekaj v zapuščino spadajoče obleke, perila in obuvala takoj v last prevzela. Odredila sta, da naj njiju pooblaščenec ostalo zapuščino po končani inventuri in ocenitvi ali na dražbi ali pa pod roko razproda.

V zapisniku v odstavku »Različna navodila in predlogi« sta dediča dala še tole izjavo: »Ker se nahaja v zapuščini silno veliko pisem in spisov, ki za zapuščino kot tako nimajo nobene denarne vrednosti, mogoče pa le kak literaričen pomen, predlagava, da se naj vsa mnogobrojna zapustnikova zasebna korespondenca in vsi njegovi rokopisi, vse kakor leži in stoji, pri bodoči inventuri iz zapuščine izločijo in izročijo zapustnikovemu intimnemu¹ prijatelju g. Jos. Westru, c. kr. prof. na II. drž. gimnaziji v Ljubljani, da naj jih po svoji previdnosti v literarične namene uporablja.«

^{*} Glej zapisek Pavla Kalana na str. 217—219. (Opomba uredn.)

¹ Prilastek »intimen« je vzeti cum grano salis. Ustreza pač le toliko, kolikor se more razgovor družbe pri gostilniškem omizju — bilo nas je 2 do 5 oseb (gl. Boršnik, Aškerc, str. 391) imenovati intimen. Gostilne, kamor smo v raznih dobah zahajali, so bile: Lloyd, Štrukelj, Malič, Friedl, Ilirija in Tratnik. Zajtrkovat je hodil Aškerc nekaj časa v kavarno Slon. V Aškerčevo družbo sem zahajal le v gostilni ali kavarni, nisem pa ga obiskoval ne v njegovem stanovanju ne v pisarni. Na sprehod, navadno v tivoljski park in Rožnik, je pesnik hodil vedno sam.

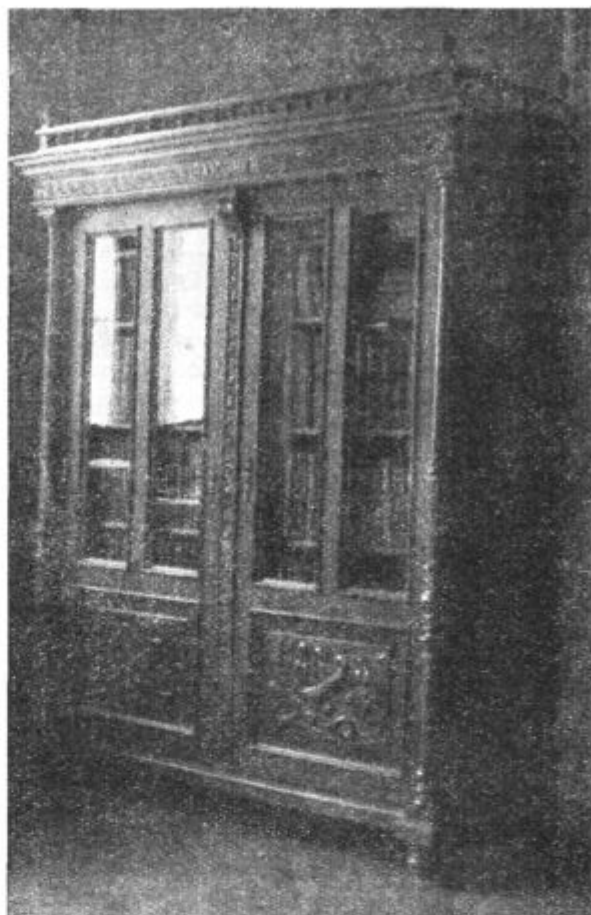
*Aškerčeva pisalna miza
(zdaj v ljubljanskem Mestnem muzeju)*

Prva inventura se je opravila že dne 11. junija. Navzoči so bili: oba pesnikova brata ter njiju pooblaščenec dr. Bartol, sodni komisar notar dr. Schmidinger, kot izvedenca pa urar in zlatar Milko Krapež in starinar Gregor Pugelj. Predmet te inventure je bila cenitev vseh dragocenosti ter popis in cenitev onih predmetov, ki sta jih brata takoj v last prevzela. Vse dragocenosti (žepne ure, 8 srebrnih novcev i. dr.) so bile cenjene na 345 K, obleka, perilo in podobno na 191,50 K. Da je cenilec stavil nizke postavke, kažejo te cene: zlata žepna ura 200 K, zlata verižica 100 K, zimski plašč 5 K, površnik 3 K, srajce (bilo jih je 22) po 1 K, rjuhe (8) po 10 K, žepni robci (27) po 10 vinarjev.

Cenitev hišne oprave in opreme je bila dne 15. julija. Kot cenilci so poslovali: mizarski mojster Ivan Mathian, urar Robert Kriegel in starinar Greg. Pugelj. V sobi je bilo tole pohištvo: postelja z omarico iz orehovega lesa (v renesančnem slogu), dvokrilna knjižna omara iz orehovine, na čelnem robu z izrezljanim meandrom in napisom BIBAIO⁸HKH, na srednjem podboju z izrezljano girlando in monogramom A; predalčnik iz orehovine s štirimi predali, okovanimi z medenino. Vse to pohištvo je bilo po navodilih naročnika Aškerca izdelano v Naglasovi mizarski delavnici. Dalje: pisalna miza iz temno lužene orehovine (v dorskem slogu), na levi stranici z izrezljanim velikim A, po pesnikovem načrtu izdelana v Mathianovi delavnici; otomana, miza, več stolov, štiri perzijske preproge (največji 555 × 110 in 270 × 150 cm), samovar iz niklja, dve majoliki, na steni trije handžari, na pisalni mizi brončena kipca Tolstoja in Napoleona. Stene so bile okrašene s podobami v okvirih: Homer v masivnem orehovem okviru, Trubar (po Groharjevem originalu), Sfinga in starogrški tempelj agrigentski.

Vse pohištvo, opremo in slike so ocenili na 2370,30 K. Da je bila cenitev nizka, pričajo nastavljene cene: pisalna miza 200, knjižna omara 120, velika

*Aškerčeva knjižna omara
(zdaj last inspektorja
Josipa Westra)*

preproga 400, manjša 300, Zeissov trieder 60, handžari po 10, Trubarjeva slika 40 kron.

Kakor priča zgornji seznam, je pesnik imel dokaj udobno, malone razkošno opremljeno samsko stanovanje. Boljšo opremo si je bil nabavil šele v zadnjih letih, kakor da si je hotel s tem ustvariti stalno vzdušje doma.

Na dražbi, ki so jo opravili dne 23. in 24. julija, sem si iz te zapuščine kupil pisalno mizo, knjižno omaro, predalčnik, posteljo z nočno omarico, sliki Homera in Trubarja ter več knjig. Pisalno mizo in stol, ki sem ga bil dal pozneje narediti v slogu pisalne mize v Mathianovi delavnici, in Homerovo sliko sem leta 1946 odstopil Mestnemu muzeju s priporočilom, da naj uredi posebno Aškerčevo spominsko sobo. V kupni pogodbi z MLO z dne 27. maja 1946 sem pristavil, da priznavam ljubljanski mestni občini prvenstveno pravico za odkup Aškerčeve knjižne omare in postelje z omarico, s čimer naj bi se popolnila oprema te spominske sobe. Tako bo imel Mestni muzej znamenito sobo, v kateri bi bil očuvan večji del pesnikove opreme. Osebo signaturo ji bo dal pesnikov portret v olju, delo slikarja Rudolfa Jakhla. To Aškerčevo sliko v olju sem bil leta 1915 odkupil od restavratorja Leopolda Tratnika, ki jo je imel v svojem lokalu kot spomin na svojega v neki dobi rednega gosta.

Knjižnica

Inventuro in cenitev knjižnice so opravili dne 16. julija, kot cenilec je posloval nemški knjigotržec Hugo Langer. Zadevni zapisnik navaja 178 postavk z naslovi knjig. Nekatere postavke so sumarične, n. pr. 137, kjer je navedeno samo število (146) raznih vezanih in broširanih knjig, brez naslova in avtorskega imena. Pod št. 149—176 je naštetih 34 ruskih knjig brez naslovov. Cenilec bržčas ni znal brati ruske azbuke in zapisnikar se ni potrudil, da bi bil zabeležil vsaj imena avtorjev. Zapisnik omenja tudi albume slik Ljubljane, Prage, Italije, Carigrada in 10 raznih potnih albumov.

Seznam v inventurnem zapisniku ni sestavno urejen ne po vsebini knjig ne po njih obliki ali jeziku, domnevno pač po redu, kakor so bile knjige v omari razvrščene. V naslednjem naj jih navedemo nekoliko pregledneje vsaj po jezikovnih skupinah. Po knjigah, ki jih je pesnik hranil v svoji knjižnici, moremo nekoliko presoditi njegovo miselnost in literarno zanimanje, saj je knjižnica vedno nekak odraz lastnikove duhovne fiziognomije.

Slovenske knjige: Dalmatin, Biblia (nepopoln izvod; po zapisku: kapitel 5, 6, 7 manjka, kompleten, s kazalom); p. Rogerius, *Palmarium empyreum*, I. del (1731); V. Vodnik, *Pismenost ali Gramatika za prve šole* (1811); Prešeren, *Kerst per Savici* (1836); Prešeren, *Poezije* (1847), v 2 izvodih, eden s poklonitveno beležko: Alojziji Chrobath; St. Vraz, *Narodne pesmi ilirske* (1839); Ant. Kremlj, *Dogodivščine Štajerske zemlje* (1845); S. Jenko, *Pesmi* (1865); Fr. Levstik, *Die slovenische Sprache nach ihren Redetheilen*; Zvon (Stritarjev) I. (1870); M. Cigale, *Znanstvena terminologija*; Jurčič in Stritar, *Pesmi Franceta Preširna*; Prešernov album; L. Pintar, *Poezije Fr. Prešerna*; S. Gregorčič, *Poezije* (6 zvezkov); Jos. Pagliaruzzi, *Poezije*; Iv. Vesel, *Ruska antologija*; K. Štrekelj, *Slovenske narodne pesmi*; J. Kersnik, *Zbrani spisi*; Iv. Tavčar, *Povesti* (5 zvezkov); J. Trdina, *Bajke in povesti o Gorjancih* (8 zv.), Bahovi huzari in Iliri; Fr. Milčinski, *Pravljice*; Mil. Pugelj, *Mali ljudje*; Z. Kveder, *Iz naših krajev*; Iv. Šorli, *Novele in črtice*; Murn-Aleksandrov, *Pesmi*; Ot. Župančič, *Čaša opojnosti*. — Knjige Iv. Cankarja ni bilo v knjižnici nobene. Cankarjevo Erotiko mi je bil Aškerc podaril 5. III. 1909, kar sem si zapisal v tem v platno vezanem izvodu, ki je sedaj moja last. — Še nekaj slovenskih knjig: Apih, *Slovenci in 1848. leto*; Kos, *Gradivo za zgodovino Slovencev*; Orožen, *Celjska kronika*; Gruđen, *Spomini na Francoze*; B. Vošnjak, *Na razsvitu in Ustava in uprava ilirskih dežel*. Drtina-Glonar, *Miselni razvoj evropskega človeštva*, Machar-Zalar, Rim. In končno: *Novi testament*, ki ga je izdala in založila Britanska in inozemska svetopisemska družba na Dunaju l. 1882. Ta knjiga je sedaj v moji lasti. — V knjižnici so bile tudi izdaje vseh Aškerčevih del v posameznih izvodih, Ljubljanskega Zvona pa samo trije letniki (1900, 1901 in 1902), ki jim je bil Aškerc urednik, in Alfreda Jensena švedski prevod Aškerčevih poezij *Slovenska ballader*.

Iz hrvatske književnosti je imel Aškerc tele spise: Mažuranić, *Smrt Smail-age Čengijića*; P. Preradović, *Pjesnička dela*; A. Šenoa, *Izabrane pjesme*; St. Vraz, *Izabrane pjesme*; V. Klaić, *Povjest Bosne*; Iv. Švear, *Ogledalo Ilirijuma*. Tu naj omenimo še italijanski prevod: M. Kušar, *Canti Jugoslavi*.

Češko slovstvo so zastopali: K. J. Erben, *Kytice*; S. Čech, *Pisné otroka*; El. Krásnohorská, *Ze Sumavy*; J. Vrchlický, *Anthologie in cvetnik České květy*.

Med ostalimi slovanskimi knjigami je bilo največ ruskih. Cirilice največji zapisnikar je v skupino ruskih knjig — v seznamu je pod št. 1—28

navedenih 34 knjig brez omembe avtorjev in naslovov — privzel nemara tudi kaj srbskih in bolgarskih knjig. Zakaj malo verjetno je, da bi panslovan Aškerc ne bil imel tudi nekaj takih knjig v svoji knjižnici. Spisek pač imenoma navaja Puškina (8 knjig) in Tolstoja (4 knjige), vem pa, da je bil v knjižnici tudi Lermontov, ki ga je pozneje na dražbi kupil Rasto Pustoslavšek.

Latinskih in grških klasikov Aškerc ni imel, pač pa dvojezično izdajo sv. pisma *Novum testamentum graece et latine*.

Mnogoštevilna je bila zbirka nemških knjig. V naslednjem naj jih navedemo kolikor toliko razvrščene po njih vsebini: Gomperz, *Griechische Denker*; Schmidt, *Griechische Mythen*; Sauerland, *Griechische Bildwerke*; Masquardt, *Privatleben der Römer*; Hamerling, *Hesperische Früchte*; Weber, *Democritus ridens*; *Monographien zur Weltgeschichte* (zv. XXVII); Schweiger-Lerchenfeld, *Kulturgeschichte*; Scherr, *Menschliche Tragikomödie*; Carneri, *Der moderne Mensch*; Calwer, *Sozialismus*; Hauser, *Weltgeschichte der Literatur*; Brandes, *Essays*; Brandes, *Moderne Bahnbrecher*; Nordau, *Konventionelle Lügen*; Nordau, *Paradoxe*; Nietzsche, *Also sprach Zarathustra*; Wiedemeister (?), *Caesarenwahnsinn*; Oldenberg, *Buddha, sein Leben und seine Werke*; Spiegel, *Awesta, die heiligen Schriften der Parsen*; Hardy, *König Ashoka*; *Die Sinnsprüche Amars*; Neumann, *Buddhistische Anthologie*; Plänckner, *Ta-Hio*; Renan, *Das Leben Jesu*, *Die Apostel*, *Paulus*, *Der Antichrist*; Dimitz, *Geschichte Krains*; Tetzner, *Die Slaven in Deutschland*; Kostrenčič, *Geschichte der protestant. Literatur der Südslaven*; Elze, *Primus Trubers Briefe*; Krones v. Marchland, *Die Freien von Saneck und ihre Chronik*; Supan, *Graf Ulrich II. von Cilli*; Puntschart, *Herzogseinsetzung und Huldigung in Kärnten*; Turnier zwischen *Ritter Lamberg und Pegam* (1807); Vega, *Vorlesungen über Mathematik*; Rohlender, *Die Zeugung beim Menschen*; Passarge, *Norvegische Balladen*. Končno bodi še omenjen nemški rokopis Prešernove hčere Ernestine Jelovšek *Erinnerungen an Dr. Fr. Prešeren* (382 strani). Ta rokopis si je bil Aškerc bržčas izposodil iz mestnega arhiva. (Prim. SBL I, 397).

Razen knjig, ki so v inventurnem zapisniku navedene z njih naslovi, je bila, kakor že omenjeno, pod št. 137 zbirka 146 anonimnih knjig in brošur. Iz te skupine sem si na dražbi nabavil tele knjige, ki jih hranim sedaj v svoji knjižnici: Serg. Stejn, *Slavjanskiye poety*, St. Peterburg 1908. V tem ruskem almanahu sta poleg hrvatskih, srbskih in poljskih pesnikov zastopana kot edina Slovenca Aškerc z 19 in Ot. Župančič s 5 pesmimi. Dalje: Tad. Stan. Grabowski, *Anton Aškerc, poeta slowieński*, Krakow 1906; to je bila edina knjiga v poljščini. Nemške brošure pa so: Delitzsch, *Babel und Bibel*; Subhadra Bhikschu, *Buddhistischer Katechismus* (3. in 7. izdaja); Winckler, *Die Gesetze Hammurabis, das älteste Gesetzbuch der Welt*.

Slovarje je imel Aškerc v svoji knjižnici tele: Ant. Janežič, *Slovensko-nemški slovar*; Wolf-Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar*; Filipović, *Deutsch-kroatisches Wörterbuch*; Rank, *Wörterbuch der tschechischen und deutschen Sprache*; Boohe, *Handwörterbuch der russischen und deutschen Sprache*; Hoppe, *Schwedisch-deutsches Wörterbuch*; Ingerslev, *Lateinisch-deutsches Schulwörterbuch*; Rost, *Griechisches Wörterbuch*.

Vsa knjižnica (knjige, rokopisi in slike) je bila cenjena na 685 kron. Sodni cenilec Hugo Langer je dodal na koncu zapisnika izjavo, da se v primeru pavšalne prodaje knjižnica lahko proda za 500 kron. — Zanimiva je končna pripomba, da se je v slovenščini napisano besedilo zapisnika pre-

stavilo v nemščino, na kar ga je cenilec »v polnem obsegu« potrdil. Zares značilen primer tedanje birokracije, da so za cenilca pretežno slovenskih in slovanskih knjig pritegnili trdega Nemca, ko je takrat živel v Ljubljani ugledni slovenski knjigotržec Lavoslav Schwentner.

* * *

Naknadno se je ugotovilo, da hrani ljubljanski mestni arhiv sveženj spisov o dražbi Aškerčeve premoženjske zapuščine. V tem zavoju so: dopis notarja dr. Karla Schmidingerja kot zastopnika obeh dedičev Mihaela in Janeza Aškerca na mestni magistrat s predlogom za izvršitev javne dražbe; inventarski seznam Aškerčeve zapuščine z 273 postavkami in navedbo izklicne cene posameznih predmetov, medtem ko sta rubriki za najvišji ponudek in ime izdražitelja vseskozi prazni; zapisnik, sestavljen pri dražbi, ki se je vršila dne 23. julija 1912 dopoldne in popoldne ter 24. julija dopoldne. Ta dražbeni zapisnik vsebuje na 8 straneh 209 postavk z navedbo prodanih predmetov, njih izdraženo ceno in imena kupcev. Za le-te je naveden vobče samo priimek brez imena in bivališča. Tako n. pr. je bil mehki klobuk prodan za 1 krono, istotako cilindar, srebrna tobačnica za 23,50 kron, handžar (iz Tiflisa) za 22,50, kranjska avba za 24, bronast kipec Tolstoja za 11,30 (kupil župnik Iv. Vrhovnik), kipec Napoleona za 20 (kupil Košir), slika Trubarja v olju, delo Groharjevo, za 40 kron (kupila soproga dvornega svetnika dr. Zupanca); veliki perzijski preprogi za 326 odn. 237 kron; Dalmatinova Biblija za 47 kron (kupil Ivan Vrhovnik). Končni znesek dražbenega skupička znaša 2640 kron.

Pri pregledu tega zapisnika sem ugotovil, da vsaj v enem primeru ni točen: kot kupec postelje in omarice je naveden Sevar (ljublanski antikvar), dejansko pa sem oboje izdražil jaz. Nepopoln je zapisnik vsaj v tem, da ne omenja zlate žepne ure, ki jo je po moji vednosti izdražila gospa dr. Zupančeva. Omenjena dva nedostatka dopuščata domnevo, da je dražbeni zapisnik morda še v drugih primerih nezanesljiv.

V tem fasciklu je tudi uradno poročilo magistratnega komisarja Frana Govekarja, ki se je po uradnem naročilu udeležil dražbe ter je za mestni arhiv odn. za mestno knjižnico kupil po izklicni ceni naslednje predmete: a) Lastnoročna pisma dr. Razlaga, Ernestine Jelovškove i. dr. za 15 kron. b) Alfred Jensen, Sloveniska ballader (švedski prevod Aškerčevih poezij) za 1 krono. c) V. Vodnik, Pismenost ali Grammatika za perve šole iz l. 1811 z uvezano pesmijo Ilirija oživiljena za 4 krone. d) Poezije dr. Fr. Prešerna iz l. 1847, izvod z akrostihom v magistralu in s Prešernovim lastnoročnim posvetilom Alojziji Crobathovi za 20 kron. e) Prešernov Kerst per Savici. Povest v verzih za 3 krone. f) Album s slikami pesnikovih prijateljev, častilk in raznih literatov, za 10 kron. g) Slika Janeza Snoilška, slovenskega luteranca na Švedskem, deda švedskega pesnika, za 2 kroni. h) Der Turnier zwischen den beyden Rittern Lamberg und Pegam. Laibach 1807, za 6 kron. i) Velika fotografija ruskih gostov Ljubljane z voditeljem Ant. Aškercem v sredini — iz l. 1910, za 3,30 kron.

Korespondenca

Na osnovi zgoraj omenjene izjave obeh dedičev (gl. str. 63) sem bil v svojo last prevzel vso korespondenco in rokopise, ki so bili shranjeni

v knjižni omari. Vseh dopisov (pisem, dopisnic in razglednic) je bilo 429 od 113 dopisnikov.

Najznamenitejši dopisniki so bili: Osk. Asbóth (2 dopisa), Ant. Bezenšek (2), Vikt. Bežek (59), Jar. Borecký (3), G. Brandes (1), Iv. Cankar (10), Fr. Celestin (1), Jos. Cimperman (18), Svat. Čech (1), Th. Elze (1), Vl. Frančev (7), Ant. Funtek (4), A. Gavrilović (2), Š. Gjalski (1), K. Glaser (5), Fr. Govekar (6), S. Gregorčič (10), Ot. Hauser (9), Iv. Hribar (3), škof Ant. Jeglič (1), A. Jensen (27), Zof. Kveder-Jelovšek (1), Fed. Korš (6), S. Kranjčević (2), Gr. Krek (4), Etb. Kristan (2), Jan Lego (15), Fr. Levec (43), Dan. Majaron (3), Ks. Meško (2), J. Murn (1), R. Mučnik (1), Ign. Orožen (13), Lj. Poljanec (3), Iv. Prijatelj (2), B. Raič (2), Jak. Sket (4), J. Stritar (1), Jov. Sundečič (1), Iv. Šorli (1), Fr. Šuklje (1), Iv. Tavčar (3), Jan. Trdina (5), Iv. Trinko (8), A. Trstenjak (3), P. Turner (2), M. Valjavec (1), M. Vamberger (4), Vas. Veličko (6), Iv. Vesel (3), Fr. Vidic (1), Jos. Vošnjak (4), Jar. Vrchlický (2), P. Zabolotskij (6), R. Zawiliński (8), N. Zupanič (1), Iv. Železnikar (4), in Ot. Župančič (3). Dalje: pismo Ot. Župančiča Drag. Ketteju z dne 24. aprila 1899 in Župančičev rokopis »Pesem mladine«.

V skladu je bilo tudi več Aškerčevih rokopisov pesmi, namenjenih za »Peti zbornik poezij«, osnutek »Poslednji Celjan«, rokopis »Atila v Emoni«, dnevnik na krovu »Semiramis«. Dalje: Aškerčeve osebne listine (rojstni list, gimnazijska spričevala, spričevala iz teološke dobe, dekreti iz kaplanske dobe, listine o disciplinarni zadevi s škofijskima ordinariatoma v Mariboru in Ljubljani, dekret o arhivarski službi i. dr.).

Aškerčevo korespondenco, dokler je bila v moji lasti (od julija 1912 do aprila 1948), so dobili na vpogled in uporabo: univ. prof. dr. Ivan Prijatelj, ki je prepisal vsa Levčeva pisma in jih upošteval v 2. izdaji Aškerčeve čitanke (1920); prof. dr. Marja Boršnik, ki je korespondenco uporabila v svoji standardni monografiji »Aškerc, življenje in delo«, Ljubljana 1939, in cand. phil. Anton Vratuša, ki je Levčeve dopise izkoristil za svojo doktorsko disertacijo »Levec in Ljubljanski zvon«, Ljubljana 1941.

Sam pa sem objavil: 1. Cankarjeva pisma Aškercu v Cankarjevem zborniku, Ljubljana 1921.

2. Aškerčeva pisma teti Ajtki, štiriindvajset po številu, ki mi jih je bila l. 1912 izročila Ajtka, eno pa pesnikov nečak stud. phil. Anton Aškerc, sem priobčil v reviji Življenje in svet, 1937, knj. 31, št. 23.

3. Iz pesniške rokopisne ostaline sem najprej v LZ 1912, nato pa v posebni knjigi objavil romantični ep Atila v Emoni, Ljubljana 1912, kot poslednje pesnikovo delo. Izmed ostalih rokopisov v vezani besedi (20 pesnitev) sem priobčil sedemnajst pesmi v LZ 1927, tri pesmi pa so ostale neobjavljene (gl. LZ 1927, 195). V istem letniku LZ je objavljen tudi spis v prozi Na krovu parobroda »Semiramis«.

Vso to korespondenco, rokopise in listine sem meseca aprila 1948 odstopil Narodni in univerzitetni knjižnici, ki jih ima sedaj shranjene v svojem rokopisnem oddelku.

KORESPONDENCA MED AŠKERCEM IN LJUDMILO POLJANČEVO

Janko Glazer

Do stikov med Aškercem in Ljudmilo Poljančevo je prišlo, ko je Aškerc postal urednik Ljubljanskega Zvona. Pred tem je Poljančeva sodelovala pri Slovenki, Vrtcu in Angeljčku, predvsem pa pri Domu in Svetu, na katerega jo je prav osebno vezal urednik Frančišek Lampe, ki ji je bil mentor. Ko je l. 1900 Lampe umrl, je ta vez odpadla — a že pred tem je pesnica navezala stik tudi z Zvonom; povod za to je skoraj gotovo bil novi urednik, ki ga je Poljančeva kot pesnika visoko cenila, soodločala pa je verjetno tudi želja da dobi dostop v vodilno literarno revijo.

Začenja se korespondenca prav s početkom Aškerčevega urednikovanja. Kakor se vidi iz prvega pisma, je Poljančeva izročila prve pesmi za Zvon najbrž osebno; biti je moralo to takoj, ko je Aškerc prevzel uredništvo, vsekakor že v decembru 1899, kajti še pred 3. januarjem 1900 (ko je pisano prvo pismo) je imel urednik od nje v rokah že novo pošiljko. Kar ji o tem piše, je v splošnem za Poljančevo spodbudno: priznava ji, da napreduje, eno pesem ji izrecno hvali, predlaga in določa ji za Zvon celo nov psevdonim (Nataša). Vendar so se upi, ki jih je to pismo v pesnici moglo zbuditi, izpolnili v resnici le v skromnem obsegu. Natašino sodelovanje v Aškerčevem Zvonu je neznatno. V letniku 1900 njenega imena sploh ni, v letniku 1901 je en sam njen prispevek, in še ta je več ko leto dni čakal na objavo (Mornarjeva ljubica), šele letnik 1902 ima štiri prispevke (Večerna romanca in tri Pesmi o Prekmurju). Da to ni bilo vse, ker je pesnica poslala in je del (najbrž znaten del) pesmi ostal neobjavljen, priznava Aškerc sam, ko omenja pesmi, ki so mu, »ne vem kako, zaostale« (pismo 3). Potrjuje pa to tudi pismo, ki ga je Poljančeva 18. dec 1902 pisala dr. Franu Zbašniku, uredniku Ljubljanskega Zvona za Aškercem (pisma hrani Študijska knjižnica v Mariboru); v njem poroča, da ji je Aškerc (pač ob zaključku urednikovanja) večino pesmi »na (njeno) željo vrnil«. Videti je, da se Aškerc za Natašine pesmi ni mogel ogreti. Značilno je, da so vse pesmi, ki jih je objavil, epskega ali objektivno meditativnega značaja, niti ene pa ni vmes, ki bi jo lahko smatrali za Natašino osebno izpoved; to je Aškercu očitvidno bilo »presentimentalno«, preveč »žensko«, kakor pravi v tu objavljenih pismih sam (1, 2, 13). Šele Zbašnik je dal na razpolago revijo tudi bolj osebnim izpovedim pesnice in tako se je Poljančeva šele pod njegovim uredništvom uveljavila v nekoliko večji meri.

Sicer pa korespondenca kaže, da stiki med obema niso bili samo stiki med urednikom in sotrudnico, ampak tako literarno kakor človeško širši in globlji: pesnica išče nasvetov in pomoči za izdajo svojih pesmi, Aškerc se dokaj zaupno zanima za njeno zdravje in zanjo sploh. Brez tega bi se bilo dopisovanje po l. 1902., ko je Aškerc uredništvo Zvona odložil, sploh prenehalo.

Precej podrobno nas pisma informirajo o nastajanju in izdaji Natašine pesniške zbirke. Misel nanjo se pojavi že l. 1902 (3), vendar le počasi dobiva določnejše oblike. Stvar se zavlačuje, deloma zaradi oklevanja založnika, deloma pa morda tudi po krivdi avtorice same, ki si o zbirki še ni dovolj na jasnem. Aškerc ji pregled rokopisa najprej odkloni, češ da nima časa in ne mara vsiljevati svojega okusa (3), pozneje (1904) pa ga njej »na ljubo« vendarle prevzame (11) in o pesmih tudi res napiše dokaj obsežno sodbo ter to in ono nasvetuje, tako glede izbora kakor glede ureditve in raznih tehničnih vprašanj, kakor so naslovi, tisk in celo pesnično ime (13). Kot kritik ni posebno prizanesljiv in ga zlasti motijo gostobesednost, sentimentalnost in prevladovanje erotike, vendar ima za avtorico tudi pohvalo. Priznava ji resničen lirski talent in jo med dotakratnimi slovenskimi pesnicami smatra celo za najbolj nadarjeno (13), prav se mu zdi, da bo izdala pesmi v knjigi (3, 5, 9), in ko po raznih zastankih in ovinkih (prim. o tem pripombo k 6. pismu) njene Poezije z Aškerčevim posredovanjem l. 1906. končno izidejo, a jih kritika sprejme deloma odklonilno, jo tolaži in ji daje poguma (18, 19). Ob njeni usodi na novo doživlja svojo lastno usodo ter ogorčeno in s prezirom zavrača kritiko ljubljanskih »kritičskih drvarjev«, ki jo smatra za krivično in v kateri vidi samo izraz literarnih kartelov in klik.

Poleg literarnih interesov, ki oba vežejo, je skoraj ves čas, ponekod bolj, drugod manj, čutiti v pismih tudi interese osebnega značaja. Nedvomno se je Aškerc v letih, ko so nastajala ta pisma, za Poljančevo zanimal, kakor poroča v svoji monografiji Marja Boršnikova — ali pa je to zanimanje segalo tako daleč, da bi bile »njegove misli ob njej osredotočene na eno samo vprašanje — poroka«, kakor pravi Boršnikova na istem mestu (Aškerc, 387), je težko reči. V pismih za to ni določne opore. Ponovno sicer Aškerc Poljančevi svetuje, naj se poroči, a izrecno ji želi »mladega« ženina (9), medtem ko se sam čuti starca. Možno pa je seveda, da je Poljančeva njegov nasvet občutila kot njegovo osebno željo, zlasti, ko ji za vzgled postavlja (poleg Marice I. in Zofke) Marico II., ki se je poročila z bivšim duhovnikom (9). Tudi Aškerčeve izjave o odnosu do žensk so take, da jih je mlado dekle moglo aplicirati nase: da žensk žal ne sovraži (1), da ga ženske zanimajo (13), da žensko družbo pogreša (19). Najbolj določna in osebna od teh izjav je zadnja, ko obžaluje, da ona ne živi v Ljubljani, da bi jo lahko kdaj »malo jezil«. Da do nje ni bil indiferenten, je izven dvoma. To kažejo tudi druga pisma. Ponovno jo vabi, naj se oglasi v Ljubljani, žal mu je, ko ga ni našla doma, nekaj kratki napoveduje, da jo bo obiskal, na enem mestu (sicer v zvezi s skrbjo za njene pesmi) zapiše celo, da jo »ima rad« (13); zamerja pa ji tudi, da »mlajšim adresam« daje prednost pred njim, starcem (19), in na Rusinjo Sonjo je naravnost ljubosumen (13). Pri vsem tem ji je naklonjen, se zanima za njeno zdravje in ji stoji ob strani tudi pri njenem literarnem delu, kolikor je to v skladu z njegovimi nazeri, kakor smo videli zgoraj. V vsej korespondenci pa je vidna neka distanca med njima, ki je nista prekoračila — pri Aškercu neka zadržanost in neodločnost, kakor da hoče prekriti, kar je v njem, in je rajši osoren, ko da bi se predajal čustvu. Od tod trenutne menjave razpoloženja, nenadne disonance, ki imajo svoj izvor verjetno bolj v Aškercu samem, v njegovem samotarstvu, »puščavništvu« (19) ko v konkretnih nesoglasjih medsebojnih odnosov. Ko ga Ljudmila vabi na Bled in predlaga za tem skupne izlete, on to odkloni in rezko podčrta razliko med seboj in njo: kaj bi on na Bledu, s čim naj tam ubija čas? A kakor da mu lastne ostrine

postane žal, vprašuje, kdaj se bo oglasila v Ljubljani — pa se zopet prepusti prvotnemu občutku, da sta si daleč, in v obrobem pripisu še enkrat izbruhne: »Dobre zabave!!« — podčrtano in z dvema klicajema. Ko dobi od nje kot spomin z Bleda njeno fotografijo, ji sicer piše o »lepi« Gorenjki Nataši, a kakor da hoče izključiti vsako osebno misel, dostavlja, da je slika »uvrstil med razne pisatelje, pesnike etc. v svojem albumu« (9). Tudi formalnosti v pismih, ogovori in zaključki, nam povedo le malo. Konvencionalno »blagorodno gospodično« prvega in tretjega pisma zamenja pozneje sicer za spoznanje bolj osebna »čislana gospodična«, kakor tudi ona njemu piše »čislani gospod«, a le enkrat dostavlja pisec tej »čislani gospodični« tudi njeno ime (19). Da jo ogovori »Draga gospodična Ljudmila«, se zgodi samo, ko se ona zdravi v Voloski; v istem dopisu omenja njene »sanjave« oči, a tik pred tem tudi njeno — debelost (15). Zaključuje pisma največkrat brezbarvno (S pozdravom, Z lepim pozdravom), v posameznih primerih je nekoliko bolj oseben (S pozdravom udani, S pozdravom Vaš, Lepo pozdravljam udani, Z lepim pozdravom Vaš), iz Egipta ji pošilja »vroč« pozdrav, intimnejši pa je samo v dveh dopisih: Vaš udani samotar (9), Vaš prijatelj (18). Da nianse, ki jih zaključki pisem pri vsej zadržanosti kažejo, najbrž niso brezpomembne, bi se dalo sklepati iz zaključka na razglednici pod št. 14, kjer je »Vaš« napisan v cirilici. Tudi drugače pisec večje uporablja cirilico in daje s tem dotičnim mestom značaj zaupnosti. Podpisan pa je povsod samo s priimkom ali začetnico. Poljančeva je v tem pogledu intimnejša: dvakrat se podpisuje z imenom, samo ko razočarana odgovarja na odklonitev vabila na Bled, je hladno formalna: Ljudm. Poljanec (6). Vendar je vprašanje, ali in koliko smemo ta izraz Ljudmiline intimnosti vzeti konkretno kot merilo za njen odnos do Aškercu: tudi v dopisih Zbašniku se podpisuje ponovno kot Ljudmila, nekaj kratki tudi kot Nataša. Podobno je s fotografijo, ki jo 19. sept. 1903 pošilja Aškercu (9): tri četrta leta pozneje jo pošilja tudi Zbašniku (Poljančeva Zbašniku 9. jun. 1904). Kolikor moremo primerjati po ohranjenih korespondencah, je v pismih Zbašniku celo bolj zaupna ko v pismih Aškercu. Ponovno mu piše razen o literarnih stvareh tudi o svojih srčnih zadevah: da si želi fanta, pa ne pozna nikogar, ki bi bil njen (8. maja 1903); da ima zopet nov ideal, »moj nezvesti ljubimec je pozabljen« (10. avg. 1904); da se je »mimogrede prav nerodno zaljubila« (28. nov. 1904); da njenega fanta ni »tam doli« (v Voloski). »Bog ve kje je — Jaz vzljubim včasih koga mimogrede in ga ne zabim nikoli več. Seveda sem v ljubezenskih stvareh sila neokretna... Mene bo moral nekdo premagati!« (24. maja 1905). Tri leta pozneje se izpoveduje: »Včasih si mislim, da sem se pregrešila na lastni sreči, ko nisem pred par leti vračevala ljubezni bogatemu starčku — bila bi pač danes bogata žena... ali srečna? Sicer pa... za to še je čas« (24. marca 1908). Nobena od teh izpovedi ni taka, da bi mogli ob njej misliti na Aškercu.

Točnejši vpogled v dejansko razmerje med obema bi nam nudilo morda »dolgo pismo«, o katerem poroča Marja Boršnikova (Aškerc, 388), da ga je Poljančeva napisala, ker pesnika ni hotela varati z upi: »med njima ne more biti drugega ko prijateljstvo«; to pismo pa se žal ni ohranilo. Kolikor moremo domnevati po gradivu, ki je na razpolago, pa bi morda vendarle lahko rekli: Poljančevi je laskalo, da je v priznanem pesniku imela prijatelja, več ji Aškerc najbrž ni bil; Aškercu je ona, »zdrava in cvetoča ter polna življenja« (9), bila verjetno več ko samo pesnica, a njegova ljubezen (če jo lahko tako imenujemo) je po vsej verjetnosti bila taka, kakor je svojo ljubezen označil leta 1900 v pesmi Čez sedem let:

Ce filozof sem še ko svoje dni?
Filozofija — to je moja strast!
Tako-le rad modrujem na primer:
Ce stopi ti življenje kdaj naproti
s šampanjca polnoj čašoj se penečoj —
ne pij, obrni hrbet, pojdi mimo!...

To je bilo napisano Vilhelmini Rischnerjevi, ne Ljudmili Poljančevi — vendar velja najbrž tudi za pesnikov odnos do nje.

Objavljam tu vse, kar se je od korespondence ohranilo in je v evidenci: sedemnajst Aškerčevih dopisov (med njimi je sedem pisem, ena vizitka, ena zalepka in osem razglednic) ter tri dopise Ljudmile Poljančeve. Aškerčeve dopise je hranila naslovljenka, po njeni smrti pa jih je po naklonjenosti njegovega brata Jožefa Poljanca, meščanskošolskega učitelja v pokoju, in nečakinje Katarine Vabičeve prejela Študijska knjižnica v Mariboru — razen prvih dveh pisem, ki jih je Poljančeva svojčas izročila prof. dr. Marji Boršnikovi in jih je Študijska knjižnica prejela od nje; obenem s korespondenco je ista knjižnica prevzela tudi Natašino pesniško ostalino in nekaj njenih knjig, med njimi šest zvezkov ruskih narodnih pravljic, ki jih je — po informaciji brata — prinesel Poljančevi Aškerc iz Rusije. Dopisov je bilo nedvomno več — konkretno kaže to pisemski ovitek s poštnim pečatom 17. 10. 05, ki je prazen — vendar je verjetno vsaj večina tega, kar je pisal Aškerc, ohranjena. Mnogo slabše je z dopisi Poljančeve, ki so povečini izgubljeni. Ohranila so se samo tri pisma iz leta 1903, ki jih je po Aškerčevi smrti iz njegove ostaline kupil šolski inspektor Josip Wester, leta 1948 pa jih izročil Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani.

Objavljam gradivo v kronološkem redu in točno po izvirnem besedilu; cirilica je prepisana v gajico, vendar je na to povsod opozorjeno. Kjer so pri pismih ohranjeni ovitki, in pri razglednicah navajam tudi naslove. Pri pojasnilih sem se omejil na najnujnejše; večinoma pojasnjujem samo stvari, za katere so viri teže dostopni.

1

V Ljubljani, dne 3. 1. 1900

Blagorodna gospodična!

Vašo pošiljatev sem prejel.

Opazil sem, da napredujete, čeprav Vam moram reči, da imam, kakor sem Vam že menda v Ljubljani povedal, precejšnje predsodke* zoper žensko duševno delo. Žensk samih pa, žal, ne sovražim.

Torej, lahko Vam rečem, da so nekatere stvari med poslanimi prav čedne. Posebno mi ugaja balada (ali romanca) »Mornar«, ki, četudi spominja na narodno pesem, je vredna, da pride v »Zvon«.

Ker pa pišete pod imenom »Bogomila« tudi v »Slovenko« in v »Dom in Svet«, s katerima listoma ne maram imeti nikakšne zveze, sem Vam ime spremenil: v »Zvonu« boste, ako Vam je prav, »Nataša«; je prav ljubko rusko ime. —

* O načinu označevanja podčrtavanj v tisku gl. op. na str. 53

Glavna stvar je zdaj za Vas, da čitate tudi druge pesnike, zlasti ruske, češke, da se naučite estetiške ekonomije.

Tudi piliti morate svoje reči, ležati pustiti dalje časa, predno jih pošljete za list.

Vsega najboljšega v novem stoletju! Razgled s Kapele je diven; jaz sem bil tam l. 1890.

Z lepim pozdravom!

Aškerc

Mornar: pesem je izšla pod naslovom Mornarjeva ljubica šele v februarju 1901 (LZ 1901, 105).

2

Čislana gospodična!

Žal mi je, da me niste našli doma. — Bila bi se lahko pomenila o marsičem. V to št. sem dal še »Večerno romanco«. Če mi pošljete kaj novega, boljšega, mi bo prav. Slutim, da bi se Vam utegnile kratke romance ali balade posrečiti. Tako-le momentne slike iz resničnega življenja. V liriki ste ženske, oprostite, včasih presentimentalne. Sicer pa ne vem, kaj še kaj krije Vaša miznica. Interpunkcije so v pesmih iste kakor v prozi, to je naravno. Zato se blagovolite v bodoče ravnati po tem pravilu.

Hvala za kompliment moji — »pomlajeni« muzi. Tri stvari so me v preteklem letu nekoliko oživile, o katerih pa bi bilo preobširno pisati. —

Z lepim pozdravom!

1. II. 02.

A

Pisano na vizitki z besedilom: A. AŠKERC.

3

Ljubljana, dne 9. 9. 1902

Blagorodna gospodična!

Pismo s pesmijo prejel. Hvala!

Prav je, da izdate svoje najboljše pesmi.

Svetujem Vam, da jih izdate rajša manj, pa tiste naj bodo same najboljše.

Pregledavati Vam jih, žal, ne utegnem. Tudi ima, kakor veste, vsak človek svoj individualni ukus; kar meni ne bi ugajalo, to je morebiti Vam samim všeč itd.

Vi boste Sami vedeli, kaj ste delali iz prave notranje potrebe — in to utegne biti najboljše...

Želim, da kmalu popolnoma okrevate.

Najradikalnejše zdravilo bi bilo za Vas menda, ko bi se — omožili!

Ako pridete v počitnicah kaj v Ljubljano, oglasite se kaj!

Julija sem bil na Kavkazu in v Krimu. Krasno potovanje!

Z lepim pozdravom!

Aškerc

P. S.:

Prilagam Vam nekaj Vaših pesmi, ki so mi bile, ne vem kako, zaostale. Vrnite mi tiste, ki jih še niste medtem morebiti kje drugje objavili.

A.

(Naslov:) Čislani gospod / Anton Aškerc, slov. pesnik / in uradnik / v Ljubljani. / (Poštni pečat:) Veldes-Bled 29. 7. 0 (zadnja številka nečitljiva).

Čislani gospod!

Na obljubo — da Vam poročam kaj z Bleda — pač nisem pozabila, a imela sem precej pisarij in poročil na razne strani in tako se je pismo zakasnilo. —

Počutim se tu prav dobro, imam prelepo stanovanje na Gradu. Družbe ravno nimam, pa je tudi ne pogrešam — Bled je dovolj lep in slikovit, človeku ni dolgčas samemu, če ima le količkaj fantazije. — Vendar bi mi bilo drago, da bi se videli enkrat tu gori, želela bi le, da mi naznanite svoj prihod in randevouz (!). Onega gospoda prof. Rusa sem videla že večkrat v parku, sploh je tu mnogo Slovanov največ menda Čehov.

Prosim Vas tudi za nekaj knjig (pesni) srbskih, čeških ali ruskih. V tako poetičnem kraju bi bilo škoda časa, porabiti ga za kake prozajiske knjige. — Knjige, kakor tudi pismo lahko naslovite L. P. poste restante — ker itako grem vsak dan sama na pošto. —

Ako ostanete za več časa na Bledu, lahko aranžiramo skupno nekaj izletov v okolico.

Zadnji čas sem urejala svoje pesmi. Kaj poreče založnik?

Mnogo pozdravov z lepega Bleda

udana

Bled dne 29. VII. 03.

Ljudmila

Prosim za nekaj knjig: Da naj bere ruske in češke knjige, ji je svetoval Aškerc sam (1), a njeni prošnji, da ji kaj pošlje, se ni odzval (6). Naslednje leto je za ruske pesnike prosila Zbašnika in pripomnila: »Prosila sem že lani Aškerca za nje, pa mi ni nič odgovoril« (Poljančeva Zbašniku 10. avg. 1904). Pač pa ji je Aškerc — kakor sem omenil že v uvodu — iz Rusije prinesel šest zvezkov ruskih pravljic, z lepimi ilustracijami I. Bilibina (Skazki. S.-Peterburg 1901—1903). V zvezkih so naslednje pravljice: 1. Skazka ob Ivane-careviče, Žar-ptice i o serom volke, 2. Carevna Ljaguška, 3. Peryško Finista Jasna Sokola, 4. Vasilisa Prekrasnaja, 5. Marja Morevna, 6. Sestrica Alenuška i Bratec Ivanuška. Belaja Utočka.

(Zalepka. Naslov:) Gospodična / Ljudmila Poljanec, / učiteljica in pisateljica / Bled / (Gorenjsko) (na levi:) poste / restante (Poštni pečat:) Laibach-Ljubljana 2. 8. 03.

Ljublj. 2. VIII.

Čislana gospodična!

Šele danes Vam utegnem odgovoriti; imel sem vse polno raznih poslov.

Na Bled ne pridem, čeprav nisem bil tam gori že tri leta. Me nič kaj ne zanima. Tudi je prihod po tisti prašni cesti sila dolgočasen. Bled je sam na sebi seveda biser, pa enkrat, dvakrat ga ima človek dosti. Premajhno je vse, preidilsko. Jaz pa imam rajši širje horizonte. Več dni bi jaz na Bledu ne prestal;

ne vedel bi, s čim naj ubijem čas... Ako se oglasite na povratku v Ljubljani, mi bo drago.

S pozdravom!

Aškerc (v cirilici)

(Ob levem robu:) Izbrane svoje pesmi morate izdati.

(Na gornjem robu:) Dobre zabave!! —

6

(Naslov:) Čislani gospod / Anton Aškerc / slov. pesnik in uradnik / v Ljubljani
— (Poštni pečat:) Veldes-Bled 5. 8. 03.

Čislani gospod!

Že sem sanjala o lepih izletih v Vašem spremstvu, kar mi dojde ona zalepka, pa mi hipno razdere vse moje upe. —

Vam je torej Bled preidilški. Jaz pa se počutim tukaj prav srečna, saj ima Bled sam na sebi mnogo zabave, okolica je naravnost slikovita! Pred nekaj dnevi sem bila na Prešernovem domu v Vrbi, prihodnje dni enkrat se peljem v Bohinj in pozneje še na Belopeneška jezera. Tako vidite, tudi jaz ne tičim vedno doma, na Bledu!

Vi imate rajše širje horiconte, umevam; Rusija in Krim in Norvegija i. t. d. Bled ni! A če bi ostali nekaj dni na Bledu, bi že vedeli, kako ubijati čas; saj ste poet in ta se navadno ne dolgočasi. Tudi jaz nimam družbe, pa sem Bogu hvaležna za to, človek navadno ni sam, kadar je sam! —

Kar se tiče izdaje pesmi, sem že in bom še izbirala. Bamberg je baje obljubil za polo 40 kron in izšle bi potem še le ob Vel. noči. — Pa pridejo takrat vsi moji mladostni grehi na dan. Bog mi bo dal, a ljudje ne dajo odveze! —

Na Bledu so prav lepe Rusinje in Čehinje. Sploh se čuje tu mnogo slovanskih jezikov, tudi Slovencev je mnogo. —

Ce prodam srečno svoje (prvotno: moje) poezije, pa potujem prihodnje leto na Rusko. Prej seveda se še moram naučiti nekoliko jezika!

Kaj pa ruske oz. češke knjige, ali ne smem misliti na nje!

Zdravstvujte!

5. VIII. 1903.

Ljudm. Poljanec

Belopeneška jezera: pravilno: Belopeški jezeri. Sedaj ju imenujejo navadno Klanški jezeri; ležita južnovzhodno od Fužin.

Bamberg je obljubil: O prizadevanju Poljančeve za izdajo pesmi nudijo razen tu objavljene korespondence precej dopolnilnega gradiva pisma, ki jih je Poljančeva pisala dr. Zbašniku. 3. sept. 1903 se mu zahvaljuje za posredovanje pri Bambergu in mu poroča, da se je oglasila pri njem tudi sama; obljubil mi je za polo tiskanih 20 K, nenatisnjenih 50 K, kakor Mešku. Z Vašo pogodbo sem bolj zadovoljna, ko mi je povprečno obljubil 40 K.« Iz nadaljnjih pisem se vidi, da je v začetku decembra 1903 poslala rokopis prof. Funtku, po nestrpnem čakanju in urgencah dobila končno obvestilo, da bi Bamberg založil »le boljše in še te dobro korigirane«, rokopis, ki so ji ga vrnil, da ga popravi, pa je Funtek »strašno poznamoval in to celo nekoje verze, ki so bili natisnjeni v Zvonu« (9. in 24. febr. 1904). Mimogrede je poskušala nato srečo pri Gorupu, pozneje zopet mislila na Bamberga, razen tega na Schwentnerja, vmes tudi na Slovensko Matico in na Hribarja, dokler ni končno (1906) knjiga vendarle izšla pri Schwentnerju; k tej končni rešitvi je nedvomno pripomogel s svojim posredovanjem Aškerc (prim. dopis 15).

(Razglednica: Paris. — L'Opéra, Académie Nationale de Musique. Naslov: Melle Ljudmila Poljanec / učiteljica na Kápetli / p: Radenci (Radein) / Autriche (na levi:) Styrie — (Poštni pečat:) Paris (dan nečitljiv) 8. 03.

Aškerc je pod sliko pripisal samo datum in podpis: 20/8 03 Aškerc

(Naslov:) Gospod / Anton Aškerc / sl. pesnik in pisatelj / v Ljubljani — (Poštni pečat:) Radkersburg-Spielfeld 18. 9. (letnica nečitljiva).

Čislani gospod!

Pošiljam Vam nekaj spominov z Bleda v revanžo za razglednico iz Pariza! Hkrati Vas vprašam za dober svet: Ali naj ločim idile in romance od ostalih lirskih pesmi? Vse so ljubavne vsebine vendar sem jih razdelila: I. Majski večeri, II. Neubrana lira, III. Vele rože in IV. Idile in romance.

Pesmi bo pred tiskom pregledal kakor je rekel g. Bamberg, njegov urednik g. prof. Funtek. Odgovornost za nje prevzemam sama, zaljubljene bodo in pa otožne, kakor je bila otožna moja mladost. Izidejo menda o Veliki noči — torej še časa dovolj!

Doma mi je dobro toda zdravniki so mnenja, da bi se umaknila ostri zimi na solnčni jug. Najbrž pojdem kam globlje v Italijo, v Toskano ali Florenco. — Cela stvar me pač mnogo stane, toda ni druge pomoči. Kal te nesrečne bolezni je v naši rodbini in padlo je že mnogo mladih žrtev.

Imam še mnogo načrtov, treba bo delati, dokler je še čas. Umreti bi bilo še prezgodaj!

V nadi skorajšnjega odgovora Vas pozdravlja
18. IX. 1903.

Ljudmila

Med »spomini z Bleda« je gotovo bila fotografija »Gorenjke« Nataše, za katero se Aškerc zahvaljuje v naslednjem pismu.

Razvrstitev pesmi je Poljančeva ponovno izpreminjala. V njeni ostalini, ki jo hrani Študijska knjižnica v Mariboru, je seznam (na posebni poli), v katerem so pesmi razvrščene v naslednje skupine: I. Majski večeri, II. Mlada lira, III. Iz naših gajev, IV. Vele rože, V. Iz mladih dni, VI. Idile in romance. Najbrž je to bila prvotna zamisel zbirke in morda je v tem obsegu in tako urejeno dobil zbirko v pregled Funtek. Na prvi strani pole je namreč s kopirnim svinčnikom napisano njegovo ime, v cirilici, a z napačnim (latinskim) znakom za u: Prof. Fintek. Načrt, kakor ga pesnica predlaga Aškercu v gornjem pismu, se v glavnem s prvotno zamisljo še krije, le da je število oddelkov zmanjšano. Končna razdelitev v knjigi pa je bistveno drugačna (Pesmi in romance, Intermezzo, Ob Adriji, Epilog), kar je povzročilo predvsem novo gradivo, ki je do izida zbirke še nastalo, glede prvega oddelka pa morda tudi Aškercovi nasveti; prim. pripombo k 13. pismu.

Ljubljana,
19. IX. 03

Čislana gospodična!

Tisti lepi »Gorenjki« Nataši povejte, da sem uvrstil njeno podobo med razne pisatelje, pesnike etc v svojem albumu. Hvala ji lepa za portret! —

To je prav, da je izdaja Vaših pesmi definitivno sklenjena. Bo čedna in (tu ena beseda manjka) knjiga in jaz se je veselim. Če razdelite zbirko po raznih kategorijah, je naravno. Treba pa ni posameznim skupinam dajati posebnega naslova. Dovolj je, če oddelke samo numerirate: I, II, III etc.

Pametni čitatelj itak posname iz vsebine, zakaj ste napravili odstavke. To je moje mnenje.

Pazite, da Vam korektorjeva pila morda ne popili kake lirske nijanse; to se lahko zgodi... Sicer pa je Funtek izboren korektor. Toda Vaš okus bodi odločilen!

Kaj Vam pa je, da že spet silite na jug? Ko sem Vas videl, ste se mi zdeli zdravi in cvetoči ter polni življenja. Omožiti se bode treba...

Tako daleč tja doli do Florence Vam ni treba. V Gorici se lahko zdravite; tam ni zime.

Ako pa boste potovali mimo Ljubljane, oglasite se kaj, da se kaj pomenimo.

Jaz sem bil letos v Milanu, Turinu, v Parizu, v Lijonu, Marseilleu in Nici. Pariz pa je črez vse! —

Ta teden je bil Vaš god. Dovolite, da Vam želim vsega najboljšega: zdravja, še nadaljnega lirskega navdihnjenja in pa — lepega mladega ženina! Marica I., Marica II. in Zofka se počutijo baje izvrstno. —

Blagor mu, kdor je še mlad!

Da spet kaj lepega objavite v naših revijah!

Bog Vas poživi!

Vaš udani

samotar Aškerc

10

(Razglednica: Ljubljana. Cesarja Franc Josipa Jubilejni most. Naslov:) Gospodična / Ljudmila Poljanec, / učiteljica in pisateljica / Voloska / pri Reki (Fiume) (na levi:) (Kuće broj 70.) — (Poštni pečat:) Laibach-Ljubljana 30. 12. 03.

Hvala Vam za spomin!

Želim, da Vas novo leto popolnoma ozdravi! —

Morebiti pridem v kratkem kaj tja doli k morju.

S pozdravom!

Aškerc

30/XII 03

11

(Razglednica: J. Černý: Ejhle kacíř [Jan Hus na grmadi; za besedo »kacíř« je Aškerc dostavil klicaj]. (Naslov:) Blagorodna gospodična / Ljudmila Poljanec (Nataša) / učiteljica in pisateljica / na Kápelí p: Radenci / (Radein) / Štajersko — (Poštni pečat:) Laibach-Ljubljana 23. 8. 0 (enica nečitljiva).

(Na levem robu:) Sinoč sem prišel domov in našel Vaše pismo. Le pošljite; Vam na ljubo rad pregledam.

(Spodaj:) Do kdaj Vam moram vrniti?

S pozdravom!

Aškerc (podpis v cirilici)

(Na desnem in gornjem robu:) Naša »kritika« je škandalozna. F. je pedant I. vrste.

F. je Funtek, Bambergov lektor in korektor. Tu se Aškerc izraža o njem nepovoljno, pač, da potolaži Poljančevo (prim. opombo k 6. pismu). Pičlo leto poprej (v 7. pismu) je istega Funtka označil za »izbornega korektorja«.

12

Ljubljana

22/9 04

Čislana gospodična!

Prosim, potrpite še kakih deset dni! Nisem še utegnil pregledati vsega rokopisa. Nujno delo. Julija sem imel pisan čas. —

S pozdravom!

Aškerc

13

Ljubljana

5. 10. 04

Čislana gospodična!

Proti »ženski« poeziji imam, kakor sem Vam menda že povedal, hude predsodke. Takisto pa Vam moram odkrito priznati, da ste Vi res lirski talent. Med vsemi Slovenkami, ki so doslej pisale verze, ste Vi gotovo najnadarjenejša.

Ali — ženska ste vendarle!

Vaše pesmi so pregostobesedne, predolge. Ne poznate estetične ekonomije, da bi se kratko izrazili. Na tem pogrešku bolehajo skoro vse Vaše lirske pesmi — predolge so!

To je ena.

2.) je 9/10 Vaših pesmij erotičnih. Sama ljubezen! Celo v ženske ste zaljubljeni! Kako je to mogoče?

4.) je Vaš akcent često popolnoma kriv. Na par mestih sem to označil, a je takih napak preveč. (Pelin — spomin pa je že rima. Sicer se govori tudi pèlin, pa pelin tudi!) Luči je nemogoče in se v književnem jeziku ne sme pisati.

Saj se take reči dajo popraviti.

Imam Vas rad, pa bi Vam v Vašem interesu svetoval, da izpustite vsaj eno tretjino vseh pesmij. Izpustite vse tiste, ki le ponavljajo thema o ljubezni, a ne povedo ničesar novega.

Veliko, veliko jih je premeških, presentimentalnih. Kakor ste Sami dobro povedali: take stvari so imele za Vas v gotovem hipu pomen, ker ste izrazili, kar ste čutili, ali Vaše čuvstvo ni bilo dovolj silno, da bi moglo suggerirati tudi komu drugemu (čitatelju) Vaše duševno stanje. Vam samim se zdi zdaj marsikaj — to ste rekli Sami — presentimentalno, nezanimivo, tem manj more zanimati čitatelja, kar ste Vi kdaj mimogredé občutili.

Premalo temperamenta!

Krajšajte torej Svoje rokopise, in čimbolj jih skrajšate, tembolje. In: pišite na eno stran papirja samo po eno pesem!

»Motto«, kakor Vi nazivate na prvi strani tisto četiristišje, ne izraža ničesar občega, zato bi ga jaz izpustil. Vsako stran zaznamujte s posebno številkoj, drugače se Vam vse zmeša.

Se nekaj: Ne podčrtavajte nikoli nikjer nobenega verza! Čitatelj mora sám najti pointo, ki ste jo Vi položili v pesem. Ako mu pa Sami kažete s prstom: »Glej, ljuba duša, to-le sem hotela povedati, to-le je glavna misel, to-le je jedro, pointa moje pesmi, je čitatelj lahko še razžaljen pa Vam poreče: »Kaj misliš ti Nataša, da sem tako neumen, da ne vidim, kaj si hotela povedati?«

Summa summarum: Uredite Svoj rokopis še enkrat, prepisite ga lepo čitljivo*. Vsega ne bo treba prepisavati. Oddelka sta zadosti menda samo dva: čisto lirski in pa romance, kar se označi menda samo z I. in II. Letos itak, ne verjamem, da bi mogli še Vi priti na vrsto. Pomislite: Maister, Spindler, Jesenko in ne vem še kdo...

Torej prvo je, da neusmiljeno krajšate ter da ne sprejmete ničesar v rokopis, čemur se zdaj ustavlja Vaš okus.

Kar se tiče redakcije: Ali bi ne bilo nemara boljše, ko bi med čisto lirske pesmi vrgli vmes po kako bolj epsko, tako da bi se bolj zakrila erotična monotonost in da bi se dosegla raznovrstnost v predmetih (sujetih).

Izmed erotičnih sprejmite samo tiste in takšne, ki izražajo Vaše čustvo na krepek, jedrnat in izviren način! Vso mehkužnost proč!

Mislim, da Vam bo samo ljubo, če sem Vam povedal svoje mnenje odkrito. Za preveč pametno Vas smatram, da bi mi mogli zameriti.

Té dni je bil pri meni poet začetnik ter me je hotel prositi za svet. V žepu je imel debel zvezek svojih rokopisov, pa sem odločno odklonil njegovo prošnjo. Odkar so naši slavni moderniki sklenili proti meni komplot in me sovražijo zato, ker sem jih svoj čas protežiral in uvažal v književnost, ne maram nikomur več pregledati rokopisa. Vi ste zadnja, kateri sem ustregel, in upam, da me zato ne boste — črtili.

Ali nič ne pridete o počitnicah v Ljubljano? Ali zmerom gledate tam s Svoje Kápele na Prekmursko? Ali ste še zaljubljeni v tisto Rusinjo iz Opatije? —

Ne, ne! Mene pa moški še niso nikoli zanimali, pač pa me zanimajo ženske, če so simpatične. —

Zelim Vam obilo uspeha pri Vašem nadaljnjem delu ter Vas lepo
pozdravljam

(Ob strani:) Pišite samo po e n i strani!

udani

Aškerc

P. S:

Razume se samo ob sebi, da je med Vašimi pesmimi dosti prave poezije, čiste lirike.

Ko bi tega ne bilo, bi rokopisa sploh ne bil pregledal.

»Ljudmila« je lepša nego brezbarvna »Mila«. Ljudmila je zgodovinska imenska oblika češke kraljice, »Mila« je neka skrajšana stvar, da človek že ne vé iz katerega imena. Ostanite — Ljudmila!

A.

Pisano na štirih pisemskih papirjih, ki jih je pisec označil s črkami: a), b), c), d). Celo v ženske ste zaljubljeni: mišljena je ruska plemkinja Sonja Knoop (Poljančeva Zbašniku 10. avg. 1904), ki jo je Poljančeva spoznala v Opatiji in ji napisala cikel »Baronesi Sonji«. Prim. tudi konec pisma.

Točko 3. je Aškerc pri naštevanju pomotoma preskočil.

Na par mestih sem to označil: Kolikor so rokopisi, ki jih je imel v rokah Aškerc, v ostalini Poljančeve ohranjeni, kažejo le malo njegovih pripomb in

poprakov. Tri mesta se tičejo naglasov, ostale pripombe nekaterih drugih jezikovnih pomanjkljivosti, apostrofa, rim, prozaičnosti, neekonomičnosti v izražanju. Navajam jih tu v celoti, na ta način, da citiram besedilo, ki ga Aškerc popravlja, potem pa dvopičjem v narekovajih Aškercovo pripombo: prošnje: »prósnje« — krópi: »kropí, krópi ni prav!« — zaspanka — uspavanka: »ni rima! Akcent je: uspávanka!« — moj ljubček zvest: »zvesti mora tukaj stati« — Očem ni mojim spanja: »ne slovensko, prisiljeno! Slovensko: Nocoj ne morem spatí ali kako drugače! (San mi ne zatisne očíj)« — zlepa: »izlepa« — ljub'ca: »ljub'ca? ljubica!« — razvlečeta — srečata: »to ni rima!« — opeva ko živ fonograf: »fonograf!!! proza!« — in fantje pa pojo: »in — pa! To je preveč!« — In za trenotek, kratek hip: »hip je isto ko trenotek, torej potrata besed!« — ob eni pesmi stoji splošna pripomba: »popraviti verz! to je ponavljanje! Glej 2. strofo!«

»Motto«: verjetno so za Motto bili določeni naslednji verzi, ki so pod tem naslovom ohranjeni v ostalini:

Ni rož v pomladi brez solzá
in brez bolesi ni mladosti —
Kdor pil v ljubezni ni bridkosti
sveta, življenja ne pozná —

Knjiga je izšla brez motta, kakor je to svetoval Aškerc.

Ne podčrtavajte: ta nasvet je upoštevala Poljančeva le deloma; tudi v knjigi ima še precej razprtega tiska.

Maister, Spindler, Jesenko: njihove zbirke (Poezije, Zapihal je jug, Pesmi) so res izšle h koncu leta 1904. Nekaj pesniških knjig pa je z letnico 1904 izšlo že prej: Zupančičeva Čez plan, Aškercov Zlatorog in Četrty zbornik poezij.

Med čisto lirske... kako bolj epsko: ta nasvet je Poljančeva upoštevala pri redakciji I. oddelka v zbirki (Pesmi in romance).

14

(Razglednica: gozdna pokrajina. Naslov:) Blagorodna gospodična / Ljudmila Poljanec, / učiteljica in pisateljica / na Kápeli p: R a d e n c i / (Radein) / Štajersko — (Poštni pečat:) Laibach-Ljubljana 3. 1. 0 (enica nečitljiva, verjetno 5).

Vsega najboljšega v novem letu tudi Vam! — Torej na svidenje? Z lepim pozdravom
Vaš Aškerc

(Od »Torej« do »Vaš« v cirilici.)

15

(Razglednica: Ljubljana. Muzejski trg z Valvazorjevim spomenikom. Naslov:) Blagorodna gospodična / Ljudmila Poljanec, / učiteljica in pisateljica / Voloska / poleg Reke (Fiume) (na levi:) / Pension: / Ernesta Volovca: / — (Poštni pečat:) Laibach-Ljubljana 15. 2. 05.

15/2. 05.

Draga gospodična Ljudmila! Upam, da Vam je že boljše. Če bo mogoče, pridem pogledat, če ste še tako debeli in — če imate še tako sanjave oči.

S pozdravom A. A.

(Vse v cirilici. Na gornjem robu v latinici.)

S Schwent. sem govoril zastran rokop. Rekel mi je, da sprejme in izda. —

S Schwentnerjem sem govoril: to posredovanje je Poljančevi ugla-dilo pot, da je njena zbirka naslednje leto res izšla v Schwentnerjevi založbi. V pismu 13. okt. 1905 Zbašniku piše Poljančeva o tem: »S Schwentnerjem sva se pogodila za izdajo pesmi; obljubil mi je 300 kron honorarja (7 pol). Tudi Hribar mi je

obljubil izdajo s pogoji, kakor pri Regaliju; samo, da bi moja knjiga izšla vezana, kar bi zahtevalo nekaj več stroškov in potemtakem bi ne preostalo mnogo za honorar. Najbrž se odločim za Schwentnerja.« O prejšnjih poskusih, da dobi založnika, gl. pripombo k 6. pismu.

16

(Razglednica: Prešernov spomenik v Ljubljani. Naslov:) Gospodična / Ljudmila / Poljanec, / učiteljica in pesnica / na Kápeli / p: R á d e n c i / (Radein) / Štajersko — (Poštni pečat:) Laibach-Ljubljana (datum nečitljiv) Bad Radein 14. 1. 06.

Hvala Vam lepa za čestitko ob moji 50-letnici!

*S pozdravom
udani*

Aškerc (podpis v cirilici)

17

(Razglednica: Le Caire, Sphinx. Naslov:) Gospodična / Ljudmila Poljanec, / učiteljica pesnica na Kápeli / p: R á d e n c i (Radein) / (Štajersko) / Austria (na levi:) via Trieste / (Evropa) — (Poštni pečat:) Caire 10. II. 06 Baden Nied. Österr. 15. III. 06 Bad Radein 15. 3. 06.

(Preko slike datum in podpis:) Kairo, 9/3 06

Aškerc

(Pod sliko:) *Vroč pozdrav iz črne Afrike! Tukaj je danes kakor pri Vas o kresu!*

18

(Naslov:) Blagorodna gospodična / Ljudmila Poljanec / učiteljica in pisateljica / na Kápeli / p: R á d e n c i (Radein) (na levi:) / :Štajersko: / — (Poštni pečat:) Laibach-Ljubljana 31. X. 06.

Čislana gospodična!

*Ljubljana
31. X. 06*

Razumem, da so Vas razburile nekatere kritike, saj so Vas prvi krat kritikovali.

Sčasom se Vam koža že utrdi. Med nami Slovenci pa mora človek imeti nosorogovo kožo.

Kartel obstoji, to je resnica. Jaz sem brez ugovora najradikalnejši slov. stihotvorec — toda kartelisti me črtijo in me bagatelizirajo, ker — ne spadam v njihov krog in ker nisem bil rojen na — Kranjskem! Podlo je pisal o mojih »Mučenikih« socialdemokraški organ. Jaz Vam ne morem poslati listov, ki jih želite, ker ne vem, kje bi jih našel. Je tudi čisto nepotrebno! Svetujem Vam kot star praktikus to-le:

Ako Vas veseli, pišite brez ozira na desno in na levo pesmi in jih objavljajte še v bodoče.

Študirajte zgodovino raznih literatur, svetovno zgodovino, naravoslovje itd., da si razširite obzorje. Kajti sama erotika dandanes ne zadošča. Moderni pesnik mora obsegati vse življenje.

S polemikoj ne bi dosegli uspeha. Najboljši odgovor kritikom je — pozitivno delo, vztrajnost in neomajnost! Ako boste nadaljevali v pesništvu, prepričate se sami, če imate kaj izvirnega v sebi ali ne. Kdor ni izviren, mora kmalu utihniti.

Jaz poznam do dna ljubljansko lit. kliko in zato jo — preziram!

Da ste mi zdravi! Ali ste sploh zdaj zdravi? Zakaj ne pridete nič v Ljubljano?

Vaš prijatelj Aškerc

Nekatere kritike: Od ocen, ki so jih o Natašinih Poezijah objavili Lj. Zvon (dr. J. Tominšek), Slovan (V. Levstik), Dom in Svet (dr. E. Lampe), Naš list (dr. I. Robida) in Naši zapiski (brez podpisa), je pesnico najbolj prizadela »uničujoča« ocena Robidova, ki vidi v njenih pesmih zgolj posnemanje Župančiča in Ketteja (Poljančeva Zbašniku 9. in 16. jul. 1906).

Socialdemokratski organ: Naši zapiski. V njih (1906, 47—48, 62—63) je Mučenike ocenil e.k. (Etbin Kristan). Ocena je napisana stvarno, priznava knjigi »marsikaj lepega«, pogrša pa poglobitve in primerne resnobe ter obžaluje, da niso izostale razne banalnosti in neuglajenosti. Da je Aškerc kritiko občutil kot »podlo«, kaže, kako je bil razbolel, razdražen in občutljiv.

19

Ljubljana

6. XI. 06

Čislana gdčna Ljudmila!

No, me veseli, če sem dosegel s svojim pismom vsaj to, da ste sklenili spet nadaljevati s pesnjenjem brez ozira na razne klike in karte.

Vem, kako je, če pisatelja ogloda kak kritiški drvaš, ki o umetniškem ustvarjanju nima nobenega sivega pojma nego vidi samo besede in besede kakor lisica v basni.

Jaz to vrsto liter. obrtnikov že davno zaničujem in korakam svojo pot, ki mi leži jasna pred očmi.

Med zadrugo kritikov pa farške rokovnjače ljublj. klerikal. listov niti ne štejem. Ti ljudje (?) so mi »luft«. Ali si morete misliti, da bi me ta banda kdaj priznavala, mene — apostata?! ...

Nadaljujte, pišite pa se uredite v estetični ekonomiji, da ne boste preveč gostobesedni ... Jaz sem Vas tukaj povsod zagovarjal in priporočal Vašo knjigo. Prosim, da mi verjamete ...

Iz Kaira sem Vam bil poslal m. marca razglednico, pa zato ni prav, da ste v Carigradu popolnoma pozabili na starca Aškerca. Seveda, imeli ste pač več mladih adres, katerim ste morali izpolniti obljube! Je že tako! —

Škoda, da ne služite v Ljubljani, bi Vas vsaj včasih malo jezilo. Tako pa živim čisto brez ženske družbe. In ne vem, kako je to, čim starejši sem, tembolj pogrešam ženske družbe. Pravi Anton puščavnik ... (Od »In ne vem« do puščavnik« v cirilici.) Ali objavite carigrajske vtiske? —

S pozdravom Vaš Aškerc (podpis v cirilici.)

20

(Razglednica: Abbazia. Sirocco. Naslov:) Gospodična / Ljudmila Poljanec, / učiteljica na / Kápel / pošta Radenci / Štajersko — (Poštni pečat:) Laibach-Ljubljana 6. I. 12.

Ljubljana, 7. I. 12

Zdravo novo leto!

Kaj ste popolnoma utihnili, gospodična? Kako se imate? Ste zdaj zdravi? Te dni sem se Vas spominjal ...

S pozdravom!

Aškerc (podpis v cirilici)

ASKERČEVA PISMA ŽUPANČIČU

Marja Boršnik

Pred osmimi leti sem objavila tri Župančičeva pisma Aškercu in eno Ketteju (NO 1949, 390—400). Tu to korespondenco dopolnjujem z Aškerčevimi pismi Župančiču, ki so mi po ljubeznivem posredovanju prof. Janka Glazerja in s privoljenjem gospe Ane Župančičeve kasneje prišla v roke.

Pričujoča korespondenca sicer ne odkriva nobenih bistveno novih pogledov na znameniti spor med Aškercem in »moderno«, ki je v naši literarni zgodovini v zvezi z Aškercem, Kettejem, Cankarjem in Slovenko pa tudi z Župančičem v omenjeni korespondenci že podrobno osvetljen, prinaša pa nekaj poglobitev in nians, ki plastično podoba teh trenj z nove strani dopolnjujejo. Ta pisma potrjujejo, da se je marsikateri, zlasti Župančičev dopis izgubil, našlo pa se je med njimi tisto Aškerčevo pismo z dne 24. aprila 1900, o katerem piše Cankar v nedatiranem pismu (med 25. apr. in 11. majem) Govekarju naslednje: *«Pismo, ki ga je pisal te dni Župančiču, bi mu vzelo polovico slave, da bi bilo natisnjeno kedaj v njegovem životopisu. Kaj tako naivnega, neizmerno otročjega še nisem čital.»* (CP I. 209.)

To pismo je samo odgovor oziroma obramba pred Župančičevimi očitki, s katerimi mu je ta 4. aprila v imenu mladih ali vsaj v svojem in Cankarjevem imenu prvič jasno razkril svoja razočaranja nad njim. Ob primerjavi obeh pisem postane jasno: 1. da Aškerčev zagovor napadenih pesmotvorov, tako Adrijaninovega, to je Ribaričevega, kakor Ganglovega, ni prepričljiv in da njegova pedagoška pojasnitev ni opravičljiv vzrok za objavo takšnih omlednih, bednih verzifikacij v tedanjem našem osrednjem glasilu; 2. da Aškerc ni dostopen za Župančičevo zahtevo po resni kritiki, še manj pa sprejemljiv za Župančičevo domislico po samozasmehovanju (Selbstpersiflage); 3. da mu pomeni vsaka kritika le politično opredelitev za liberalni ali klerikalni tabor in mu ostaja Župančičevo zavračanje takšnega omejenega stališča z zahtevo: *«zasadi nož v lastno meso in izreži rano!»* povsem nepojmljivo; 4. da se mu zdi Župančičeva nujnost po povezavi z vsem svetovnim gibanjem, to »okno v svet« že izvrtano, kot da je to dosegljivo z nekaj bolj ali manj pomembnimi svetovnimi prevodi.

Takšno Aškerčevo stališče dokazuje, da kot urednik noče ali pa več ne more ločiti biserov od črepinj, da se pa pri tem prav dobro zaveda, kaj bi pomenila za njegov časopis izguba takšne kvalitete, kot je Župančič, zaradi česar si ga skuša z vsem samozatajevanjem in pomirljivostjo ohraniti. Pri tem ravna z njegovo poezijo sicer samovoljno, vendar ne toliko, da bi tega ravnanja ne mogel po svoje opravičiti. Ker se ob ostri kritiki ni več pripravljen razvijati, ne bo več raste, kajti človek raste le toliko časa, dokler je zmožen vse odmrlo v sebi odvrčati, da lahko vse živo vase sprejema. Kje naj bo tak človek še dostopen za humor in kje naj avtoriteta, ki ljubosumno čuva svojo

pozicijo prenese samozasmehovanje! To pomeni okostenelost, kakršne ni kriv samo sam, marveč tudi stranka, ki si ga je prilastila in ji je v svoji premii poštenosti dolgoval zvestobo. Tako celega se je tej Narodno napredni stranki predal, da niti zaslutil ni, kako pomenja njena »narodnost« njegovo polno odmaknitev od živega ljudstva v meščanske narodnjakarske fraze in njena »naprednost« njegovo hiranje v slepi ulici arhivskega prahu. Od tod tudi rastoča votlost njegovega »realizma«, ki se vse bolj posiljuje z zlagano vero v ideale, kakršne je taista stranka že zdavnaj oskrunila in onečastila. Od tod nesposobnost, da bi šel z mlado generacijo »moderne« v razvoju naprej, zavrgel brezobzirno kakor ta, kar je bilo trohnobi zapisanega, in sprejemal vse, kar je nosilo v sebi kal bodočega razvoja. Toda Aškerc ni v nenehnem nemiru doma in po svetu iskal, kot je iskala »moderna«, čustveno osvežujočih poetičnih vrednot, nekaj svetovnih prevodov se mu je zdelo dovolj veliko okno v svet, ko mu ni šlo več toliko za vsestransko poglobitev človeka, za jedro, kolikor za enostranske spremembe v vnanjem dogajanju, za lupino: da v svojem Zvonu in s svojim duhom zaobseže le zmerom vse aktualno, »zmerom ‚a žour‘«, da grabi proč od emocionalnega le »po vseh strokah človeškega znanja« (Župančiču 13. III. 1900), ne da bi se mu še posrečilo zgrabiti kakšno bistveno novo spoznanje.

V tem času ima Aškerc komaj štiriinštirideset let, Župančič pa polovico manj, in še zdaleč bi ne bilo nujno, da ga mladi vržejo s prestola. Niti tri leta še niso minila od tega, kar mu je Župančič v pismu zatrjeval (25. septembra 1897), da se njegovi kritiki klanja »s popolnim zaupanjem«. Sicer prav ta korespondenca priča, da se njune vezi niso tako kruto in brezobzirno pretrgale kakor med Aškercem in Cankarjem, hkrati pa dokazuje, da globlja povezava tudi med njima ni bila mogoča. In ta prekinitev med Aškercem in med »moderno«, ki je bila v tistih časih družbenopolitično in psihološko tako nujna, ni tragična samo za Aškercia človeka in pesnika, marveč za ves naš tedanji duhovni razvoj: manjkali sta mu prav tisto žilavo zdravje in stvarna odpornost, ki sta v Aškercu prezgodaj izgubili ustvarjalno moč.

1

Ljubljana,
23. II. 99.

Blagorodni gospod!

Vašo pošiljatev sem ravnokar prejel.

Predlagam Vam pa takoj, da teh pesmij ne daste tiskati v »Zvonu«, ampak, da jih dodaste svoji zbirki*, ki se, kakor pravite, že tiska. Sami pravite, da je zbirka majhna; no, pa jo povečajte še s temi novimi pesmimi! To kaže storiti tudi zategadel, ker pišete, da so med poslanimi stvarmi nekatere najboljše, kar ste jih dosedaj objavili.

Torej čemu bi jih ne sprejeli že v toto prvo zbirko? Ali veste, če izdaste že v kratkem spet drugo? In pa boljše je, če je knjiga večja, boljše, saj: »wer vieles bringt, wird Manchem etwas bringen«.

Gotovo ste sprejeli že v to zbirko tudi »Zimske žarke«, »Roso mystico«, eno pesemco pa imam še jaz v miznici.

* O načinu označevanja Aškercjevih podčrtavanj v tisku gl. opombo na str. 53.

Jaz pojdem zdaj-le h gospodu Schwentnerju, mu razložim to stvar in mu namignem, naj Vam za té pesmi, ki jih še dodaste izdaji, nekaj navrže. Tako ni prav nikakega zadržka, da bi se te najnovejše Vaše stvari ne dodale zbirki. Ljudje bi se tudi po pravici čudili, zakaj objavljate med tiskom svoje nove pesmi v »Zvonu«, ko bi jih lahko objavili v svoji knjigi?!

Upam, da boste pritrdili nasvetu izkušenca in mi nemudoma odgovorili...

Vaših pesmij pač jaz nisem veliko popravljaj. V »rosi mystični« nisem razumel adjektiva »mogota« in mislim, da bi ga bilo jedva 3% čitateljev razumelo. Prof. Rutar mi je pravil, da je ta izraz iz — »Zlatoroga«. Jaz ne vem. Neko drugo besedo je pa nekdo drugi popravil v tej pesmi, ne, da bi bil jaz vedel za to! »Zimske žarke« sem dal tiskat nespremenjene, celo tisto opazko: »absintsko meglen večer« sem pustil, zaradi česar me je sam Govekar zbadal.

Ne najdete kmalu tolerantnejšega »urednika«, nego sem jaz in očitaj kakor: filister, pedant in celo — lo p o v (!), s kakršnimi ljubeznivimi epitheti me v svojih privatnih pismih do tukajšnjih prijateljev rači počaščati g. Cankar, menda ne zaslužim! Jaz sem se od nekdanj potegoval za vse mlade poete, tudi Cankarja sem izkopal takorekoč iz »arhiva« kamor so ga bili pokopali. Priporočal sem ga prof. Bežeku, priporočal ga Bambergu, no, sedaj mi očita lopovščine, če sem lani dal ponatisnit nekaj sodb ultraradikalnega lista »Neue Zeit« o takozvani najnovejši polymeterski »liriki«.

Verz naj bo verz, t. j. imej vsaj jeden karakteristikon, t. j. metrum, rythmus boljše rečeno, če vže rime nima. In pa neko jedro imej pesem — drugače je smešno brbljanje.

Dehmel, Lilienkron, Verlaine imajo res krasnih rečij, pa me ne briga, ali se imenujejo dekadenti ali kako drugače.

In kar je dobrega pri teh lirikih, ne imenujem jaz dekadenco, ampak, — no poezijo imenujem jaz to! Slabo je tisto, kar je dekadentno — kar že beseda označuje.

Ali nič ne čitate »Zeit«, »Wage« in druge revueje, kako oponujejo raznim prismođarijam, Arno Holzevim?

In »Zeit« in »Wage«, prosim, nista ne — slovenska, ne konservativna, nazadnjaška lista!...

In veste, gospod kolega, kar se tiče »popravljanja rokopisov«, bi imeli Vi sami druge nazore, ko bi bili včas na mojem mestu. Vsi uredniki vseh listov na svetu si pridržujejo pravico, da včas tu in tam kaj »popravijo«. To je že tako! Zaradi Hribarjevih pesmij me je g. Cankar čisto po nepotrebnem »nahrulil« v »Narodu«. To se je še drju Tavčarju čudno zdelo. Mene Hribarjeve pesmi niso mogle ogreti, zato jih tudi ocenjal nisem. Hribar ni sotrudnik »Zvonov«; čemu me torej Cankar sploh v dotiko spravlja z njim? On svojih pesmij ni izdal v nikaki »slavi«, ampak prav tiho je bilo vse; tudi »Dom in Svet« je dolgo molčal. Trej le nekoliko več logike, g. kolega Cankar! Pozdravite ga in [mu] pokažite mu to-le pismo! To je pravi vandalizem: svoje najboljše prijatelje zafkravati po listih!

Če se »mi« med seboj ne bomo trpeli — ali mislite, da nas bodo zagovarjali Lampetovci in »Dom-in Svetovci«?

Kadar izide Vaša in Cankarjeva knjiga, jaz jih gotovo ugodno ocenim, če Vam je sploh prav, da jih ocenim jaz. Pa za to utegnem še kdaj slišati, da sem filister, pedant in še kaj hujšega!

Veste, tako-le v 40. letih se človeku kri umiri, in mirneje potem sodi svet...

Tako.

Sedaj pojdem torej k g. Schwentnerju in mu predlagam, kakor sem Vam napisal!

Zdravstvujte!

S kolegijalnim

pozdravom!

Vaš

Aškerc

P. S. V kavarni: g. Schwentnerja ni doma. Odpeljal se je na Dunaj. Poiščite ga! —

I jaz bi Vam to nasvetoval v Vašem in Schwentnerjevem interesu

Zdravi!

Schweiger

Pripombe. Gotovo ste sprejeli že v to zbirko tudi »Zimske žarke«. »Rosa mystica«: Te pesmi so res izšle v zbirki Časa opojnosti, ki je tu mišljena: Zimski žarki, objavljeni v LZ 1898, 728 s., v samostojnem ciklu, Rosa Mystica, obj. v LZ 1899, 27, pa brez naslova v ciklu Albertina, str. 23.

V »rosi mystici« nisem razumel adjektiva »mogota«: Besedo mogota je Aškerc v tej pesmi na dveh mestih nasilno spremenil v plehko obrabljeno prekrasna in s tem upravičeno izzval Župančičev protest (pismo ni ohranjeno). Aškerc je pregledal, kaj je zapisal o mogoti Menciger v Abadonu: »...roža mogota, tista čarobna cvetka na Triglavu, ki se ti ž njo odpro vsi zakladi na snežnikovem sosedu Bogatinu« (IS IV. 74); »Tam blizu, kjer kipi v nebo bela glava snežnika Triglava, uzrete med planinskimi velikani na južnozahodni strani strmo piramido golega Bogatina. V tej gori je prostorna jama, večno razsvetljena, ki hrani v sebi bogastvo suhega zlata in dragih kamenov. V jamo drži priroden rov. Vhod vanj najdeš samo onda, ako si pod Triglavom utrgal čarobno rožo mogota, ki ti odpre ključavnico do vseh zakladov. Videl je že marsikdo to rožo na strmih stenah in čerch. Ako je pa čez strmine in prepade zlezal in splezal do nje in segel po njo, je namesto rože prijel jeznega strupenega modrasa, in bilo je po njem.« (Tam, str. 138; prim. še str. 142 s.)

Rutar mi je javil, da je ta izraz iz »Zlatoroga«! Prim. SR 1950, 127.

Neko drugo besedo je pa nekdo drugi popravil v tej pesmi: Katera bi bila ta beseda, se ne ve, ker je Župančič razen izraza mogota in spremenenih ločil pesem sprejel v zbirko tako, kakršna je v prvotisu.

»absintsko megljen večer« sem pustil: To geslo k zadnji pesmi v ciklu Kot bi viseli zlati sadovi je Župančič v zbirki opustil.

v svojih privatnih pismih do tukajšnjih prijateljev: Tu so vsekakor mišljena Cankarjeva pisma Govekarju, ki pa prav iz tega časa niso ohranjena. Saj še nekaj mesecev po tem, v prvem spet ohranjenem pismu, podobno zabavlja proti Aškercu: »Kakó lavira Aškerc okoli različnih 'struj', je že naravnost smešno. Kadar je milosten, napravi koncesijico z visocega prestola dol — a ob enem loví na vseh koncih in krajih, kjé bi dobil obrabljeno poleno, da ga vrže v proketo »dekadenco«. Zaduho ozračje ljubljanskega filisterskega literatstva ga bo potegnilo naposled popolnoma v malomestno prozo, prav dol v mlako pristno slovenske ozko-srčnosti...« (Govekarju 24. avg. 1899.)

če sem lani dal ponatisnit nekaj sodb ultraradikalnega lista »Neue Zeit«: »Zvonov« listničar, Proti dekadenci, LZ 1898, platnice, št. IX.

me je Cankar... nahrulil v »Narodu«: »Popevčice milemu narodu«, SN 13. febr. 1899, podlistek, v katerem si privošči Hribarjevo zbirko, Cankar takole zaključuje: »Letos je izdal Anton Hribar svoje 'popevčice' v vsi svoji slavi in v vsem svojem priznanju; realisti Aškerc ne pozna 'dekadence' in vodi kampanjo proti nji; drugače je ostalo vse pri starem. Tako bomo v svetem miru in ganljivem soglasju še dalje hribarili in pajkováli...«

jaz jih gotovo ugodno ocenim: Kljub Cankarjevim žalitvam, ki jih je Govekar še gorke prinašal Aškercu, se je ta potrudil, da Čašo opojnosti in Erotiko v junijski številki Zvona kolikor se da ugodno oceni, kar pa mu kot duhovniku in kot nasprotniku dekadence ni šlo gladko izpod rok.

Schweiger: Podpis Schwentnerjevega pomočnika (prim. 5. pismo).

2

Lj. 28/4 99

Blagorodni gospod Nikolajev!

Sinoč ob 6. smo ga torej spremili k sv. Krištofu. Kljub grdemu vremenu se je spreveda udeležilo nenavadno veliko odličnega občinstva: sam župan, rav. Senekovič, več profesorjev, nadz. Levec, veliko dam, skoro vsa srednješolska mladina... Petje na grobu. Govoril je v resnici poetično in ginjaivo Eng. Gangl.

Bil je žalostno-krasen-veličasten pogreb. Z g. Govekarjem sva storila, kolikor se je dalo storiti v tako kratkem času, da smo ga dostojno spremili k zadnjemu počitku. Jez sem dva dni tekal in se vozil po Ljubljani. Triglav je položil krasen venec na krsto. —

Kette je umrl v sredo ob 9. dop. Jaz sem ga bil šel spet obiskat tisto dopoldne. Ko vstopim, se zasmehlja... Videl sem pa, da trpi grozno... Vprašal sem ga, kako je itd. On: »Slabo! Bom šel, bom šel!...« Povem mu, da se ravnokar stavijo v »Zvonu« njegovi soneti... Spet se lahko nasmehlja... Izročim mu Schwentnerjevo pogodbo o nakupu ostaline (pesmij). Pokima. Božam mu v hladno roko. On me globoko - tužno pogleda, češ: »Zbogom!« Tolažim ga, kakor navada, kar mi je prišlo na jezik, čeprav sem videl, da so dnevi njegovi šteti. Da so že minute njegove štete, nisem slutil... Na to se je kmalu začela — agonija. Bila sva pri njem jaz in njegova postrežnica... Agonija je trajala kako četrte ure. Hropel je težko. Sicer pa izdahnul mirno. Mrtvaško svečo je držal sam v desnici. Zatisnivši mu oči sem takoj odtekel poskrbet, česar treba in z g. Govekarjem sva imela potem posvetovanja...

Na mrtvaškem odru sem ga dal fotografovat. Rovšek izdeluje zanimive slike. Upamo pa da ima kdo — njegovi kolegi? — fotografijo še iz zdravih njegovih dnij.

Literar. njeg. zapuščina je v varnih rokah... kaj več o pogrebu boste čitali v »Narodu«. Toliko v naglici... Pozdravljam Vas in g. Cankarja.

Vaš Aškerc

[Ob robah:]

O našem »Pisatelj. društvu« boste o priliki kaj izvedeli, kadar pridete v Ljub. — —

Kadar izidejo v knjigi zbrane njeg. pesmi, takrat bodo ljudje še-le spoznali, kaka zlata poezija je kipela iz Kettejeve duše...

Da, Kette je velik lirik!

P. S.: Ravnokar bil na Kettejevem grobu, pogledat.

Utrgal z venca te-le cvetlične liste in Vama jih pošiljam v spomin.

S pozdravom!

Aškerc

Pozdrav g. Cankarju! Na pošti, v naglici
Ljub., 28/4 99 pop. ob 5.

[Kuverta]: Blagorodni gospod
Oton Župančič,
stud. phil.

Wien
Porzellangasse 30

[S priloženim suhim cvetjem. Žiga:] Laibach-Ljubljana 28. 4. 99; Wien 29. 4. 99.

3

Ljubljana
13. 3. 900

Dragi gospod Zupančič!

V aprilski številki »Zvonovi« izide cyklus Vaših lirskih pesmij. Te pesmi so zadnje, ki jih še imam iz Vaše zbirke. Opozarjam Vas torej »Ex offio« kot urednik, da začnete misliti tudi kaj za prihodnjih 8 številčk Lj. Zvona! Upam, da ste letos z Zvonom bolj zadovoljni — kolikor [se] je pač mogoče. Popolnosti še nismo dosegli. To se razume! Jaz si želim više — više! Zmerom aktualne spise, zmerom »a žour«. — Revue po vseh strokah človeškega znanja —. Vsa vprašanja... Vse evropske literature, posebno pa slovanske...

Kdo naj vse take reči piše? Premalo imamo takih ljudi...

Kettejeve pesmi se že stavijo in tiskajo v »Narodni tiskarni«. Urejevanje njegove zapuščine ni baš lahko. Bo lepa knjižica.

Mislím, da je to pač vse, kar imam jaz v rokah. Seveda tudi to ni vse zrelo; treba vejati, izbirati, presejati.

Dodamo najboljše, kar je napisal. To sem si postavil za načelo.

Knjigi bo dodana tudi Kettejeva podoba. —

Z lepim pozdravom!

Vaš

Aškerc

P. S.: Če srečate kje gosp. Cankarja, prosim, recite mu, naj mi pošlje svoje obetane novele. —

[Kuverta]: Blagorodni gospod
Oto Zupančič,
stud. phil.

Wien
Universität

[Žig:] Laibach — Ljubljana 13. 3. 00; Wien 14. 3. 00.

Pripomba. cyklus Vaših lirskih pesmij: Iz lirike Otona Zupančiča: Pesem (Kvišku plava moje hrepenenje); To je tako!; Japonski motiv; Pri spovedi si bila nocoj...; Njeno pismo (LZ 1900, 201—202).

4

Ljubljana
2. 4. 900

Blagorodni gospod!

Dovolite, da stopim pred Vas s tem pismom in Vas prosim, da mi popolnoma naravnost, odkrito in brez ovinkov odgovorite.

Ker letos še niste ničesar poslali »Zvonu«, v »Slovenki« in pa v »Životu« pa ste objavili že več svojih pesmij, bi imel jaz povod misliti, da imate kaj

proti »Zvonu«, da se ne strinjate z listom in z njegovim urednikom ter da ste mu obrnili hrbet.

Nemogoče tudi ni, da je kdo intrigoval pri Vas proti meni in »Zvonu« in da ste ga poslušali. Intrigantov se med Slovenci ne manjka. Jaz sem toliko svobodoljuben človek, da Vas nikakor nočem pridušati in rotiti, da bi pisali za »Zvon«, ako bi Vam Vaše prepričanje ne dopuščalo pošiljati našemu listu svoje pesmi. —

Prosil bi Vas pa, da bi mi povedali svoje mnenje in tudi omenili, če je kdo intrigoval proti »Zvonu« — in kdo ter zakaj?

Nekaj že mora biti, ker na svoje zadnje pismo še nisem dobil odgovora od Vas.

Kakor staremu znancu in človeku, ki Vam je bil gotovo vsekdar naklonjen, boste tudi brez ovinkov odgovorili na današnje uljudno vprašanje.

S pozdravom!

Aškerc

[Kuverta:] Blagorodni gospod
Oton Zupančič,
stud. phil.

Wien
Universität

[Priporočeno; žig:] Laibach — Ljubljana 2. 4.

Pripomba. da je kdo intrigoval pri Vas proti meni: Aškerc misli na Cankarja.

5

[Ob paginaciji prvega lista (pisano je samo po eni strani lista:) 1 (ednajst strani)].

Ljubljana, 24. 4. 900

Gospod Zupančič!
Dragi kolega!

Hvala Vam lepa za poslane pesmi! Jedna izmed njih izide že v majski št. druge pa v junijevi. —

Oprostite, da Vam šele danes odgovarjam. Imel sem dosti posla, nekoliko sem pa tudi len v pisanju pisem, kadar ni ravno nujna potreba.

Vašemu obširnemu pismu odkraja nisem mislil odgovarjati, ker mi niste povedali ničesar novega; da pa ne boste mislili, da ste mi morebiti »sapo zaprli« ž njim, naj spregovorim par besed!

Reagujem »Punkt für Punkt«.
Gangl in Adrijanin?

Tudi marsikdo drugi ima sicer rajši ljubeznivega poštenjaka Gangla, nego pesnika Gangla, vendar pa ne morete reči, da so njegove pesmi čisto vse slabe. Tudi jutranja sonata ima nekaj poezije v sebi. Povem Vam pa, da sem mu odgriznil na koncu dve strofi, ker sta bili osebni. Njegov prolog o 1000 predstavi pa ima zanos in dobro izraža slovesni hip jubilejni. Zato sem ga sprejel, ker je res poetičen. V gledišču je bil naredil velik efekt. — Adrijanin je še mlad, a vidi se mu, da ima darú.

Tukaj moram opomniti, da so se pred par leti tudi nad nekaterimi pesmimi gospoda Aleksija Nikolajeva nekateri ljudje spotikali. N. pr. nad tisto: »Pod tvojim oknom sem šel sinoči. Pozdravljale so me tvoje rože — le ti me nočeš.« Knjige nimam pri rokah in zato ne citiram doslovno. Vidite, človek, t. j. urednik je včasih v zadregi in ne vé, ima li pred seboj pravega pesnika, ali dobrega posnemovalca. O Vas sem bil od nekdaj prepričan, da imate globok fond pesniškega talenta v sebi, in zato sem tiskal vse, kar ste mi poslali, čeprav dandanes morebiti sami nekaterih svojih pesmij ne prištevate k najboljšim...

Da dandanes včasih »mrgoli« po naši poeziji »sanjavih rož«, »umirajočih solnc« itd. — tega so krivi največ gospoda slovenski dekadenti, h katerim ste se tudi Vi s ponosom prištevati. Sedaj ste spoznali, da je dekadenca vendarle — neumnost...

Kdaj je pravi trenutek, ko naj se začne kakemu pesniku objavljati njegovi verzi? To je pač težko reči! Vsak, tudi največji pesnik ima takozvano mladostno epoho — svoje mladostne pesmi.

Včasih je jako važno, da se kakemu začetniku kaj tiska, ker ga to spodbode k nadaljnjemu delu. To je živa resnica, ki jo lahko potrdim sam in tudi Vi jo morate potrditi!

Jaz imam v urejanju že nekaj izkušenj. Nihče ne pade kot popolnoma zrel, dovršen in klasičen umetnik, pisatelj ali pesnik iz oblakov. Razvija se polagoma — a stopiti mora vendar-le v javnost, sicer sploh ne vé, ali velja njegovo delo kaj, ali ne! —

Ali mislite Vi, dragi kolega, da sem jaz popolnoma zadovoljen z Zvonom? Kaj še! Ali pa je dolžnost in naloga urednikova ta, da naj piše list sam? Kdo more in kdo zna vse?!

Ko sem prevzel uredništvo proti koncu m. novembra, nisem imel niti za eno št. gradiva! Razposlal sem nad 80 pisem raznim pisateljem in dobil sem kakih 10 odgovorov!

Naša kritika? Ni tako slaba!

Nota bene: urednik ni dolžen sam čitati vsake ocenjene knjige; zato pa je naprošeni kritik, ki je odgovoren za to, kar je napisal. Navadno se kritik tudi sam ponudi, da bo pisal o tem in onem.

Kaj je pisal Gangl o meni, kaj to meni očitata? Jaz ga nisem prosil, da naj kaj piše in kako naj piše! Sicer pa moram reči, da Gangl dobro čuti kaj je v poeziji lepo in dobro; on ima le to slabost, da piše preveč cvetličasto in lirsko.

Kakor sem rekel, jaz nisem odgovoren zato, če me je hvalil. Ali pa mislite, gospod kolega, da na mojih »Novih poezijah« sploh ni nič hvale vrednega in da se mora vse vkup zavreči?!

Ne verjamem!

In na jeden moment Vas opozarjam: Vi se vse preveč ozirate na to, kaj pišejo klerikalni listi. Njihova sodba o naši literaturi Vam je skoro merodajna.

To je fundamentalna zmeta!

Naši klerikalni listi ne hvalijo ničesar, kar ni po njihovem ukusu. To Vas naj nikar ne moti, če hvalijo v novejšem času Vas ali Cankarja. Tu igrajo posebni motivi! Nekateri hvalijo le zato, da morejo s tem druge indirektno ponižavati. Veliko vlogo igra pri klerikalcih tudi provincijalizem!

Kako pristranski so klerikalni listi, se vidi ravno iz ocene o Rudi. Kako cenim Cankarjevo dramo, sem mu sam povedal. A da ima »Ruda« velike ne-

dostatke, to spozna sčasom g. Cankar sam, zlasti, če bo videl svojo dramo na odru.

»Slovenec« pa ga ne more dosti povzdigniti in ne najde skoro nikake hibe na njem. A Vi in g. Cankar sta huda, ker je n. pr. »Narod« naštel par hib v »Rudi«!

Poudarjam pa, da jaz nisem v nikaki zvezi z onimi kritikami o »Rudi«, ki so stale v »Narodu«. Meni vse to nič mar! —

Torej ne vem, zakaj ste zaraditega nahrulili baš mene... —

Kaj je s prevodi v »Zvonu«?

Jaz sam ne vem, ljubi kolega! V mojem programu ste čitali, da bo prinašal »Zvon« tudi prevode, kakor bo kazalo. Nekaj takih prevodov sem naročil, a dobil jih še nisem. Da bi pa »Zvon« — kakor »Rundschau« — prinašal kar same prevode, to ne gre! Mi nismo Nemci! Kje pa naj objavljamo potem izvirne novele?

In gledé prevodov nismo sploh tako na slabem, kakor tožite! Tisto okno o svet je že zdavnaj izvrtano! Le pomislite, koliko prevodov iz ruščine, češčine, poljščine, francoščine in italijanščine in tudi angleščine so že objavile naše razne »knjižnice« (Gabrščekova, Krajčeva) in pa koliko takih prevodov so že prinesli naši dnevniki!

Sicer pa izhaja zdaj Prijateljeva studija o Tolstem; in v tej razpravi izide nekaj poglavij »Vstajenja«.

Neki prevod iz italijanščine mi je že obljubljen.

In no, za tri mesece sem imel »Suzano«, ki vendar ni slaba, — kaj?

Kar se tiče razprav, essayev iz tujih literatur — o le pošljite mi jih! Sprejemem z veseljem! Jaz sam pač ne utegnem prevajati. Tukaj je pa jako malo ljudi, ki bi hoteli ali znali prevajati. Jaz takorekoč ne poznam nikogar.

Razprav izvirnih pa imam pripravljenih; a vse ne more na enkrat v list. Ali ne vidite, kako tesen je »Zvonov« prostor?! kaj je to — 4 pole na mesec!

Pomislite tudi, da sem šele začel urejati list, da sem si komaj pridobil nekaj prakse in da moram sam voditi za »Zvon« obširno korespondencijo!

In še enkrat »kadilnica«?!

Zapomnite si: Ako kdo pohvali delo kakega liberalca, imenujejo to klerikalni listi »kadenje in kadilnico«.

Tavčarjeve novele smo pohvalili, ker so pohvale vredne — kadilnica! Govekar je moje Nove poezije omenil (ne ocenil!) pohvalno in to na svojo odgovornost, on sam je dal rokopis stavcu — kadilnica!

Groharja smo hvalili — kadilnica!

Sternena in druge slikarje smo pohvalili — kadilnica! Vaše »Pisanice« homo pohvalili — kadilnica! Ali hočete, da rečemo, da so »Pisanice« za nič?

Toda, pardon! »Pisanice« ugajajo »Slovincu« in menda tudi »Slovenskemu listu« in zato jih smemo tudi mi pohvaliti?

Ali res hočete Vi Dunajčani, da naj »Zvon« vselej čaka, kaj porekó o kakem književnem izdelku klerikalci — in potem naj šele mi zinemo?!

Interesantno načelo!

Jako pa dvomim, da bi Vam Dunajčanom ugajalo, če bi Vas in Vaše umotvore klerikalni listi samo grdo grajali in napadali. Fama govori, da ste tam na Dunaju jako občutljivi, kadar se kdo dotakne Vaše kože.

Kadar nas Ljubljancane kak liberalen kritik pohvali, smatrate to tudi Vi za »kadilo«; kadar pa Vas napada, takrat Vam pa ni ljubo. —

Ne — kritika mora biti objektivna. O tem ni treba govoriti, ker se samo ob sebi razume. Nam Ljubljancem se le jako čudno zdi, da Vi Dunajčani v novejšem času klerikalnim kritikam verjamete vse, liberalnim pa ničesar! To je originalno...

Gotovo se strinjate tudi s podlimi napadi »Katoliškega Obzornika« na moje literarno delo — ali ne?

Vaš predlog, da bi sami sebe persiflirali — je absurden. »Zvon« ni »Kiriki«, ne »Brencelj« ali »Brivec«, ampak bi rad bil resna revija.

Take persiflaže bi le kazale, da nismo zreli ljudje.

Gospod Prijatelj me je bil tukaj o veliki noči hudo napadel, da je »Zvon« za nič in da so vse ugodne kritike o mojih »Novih poezijah« takorekoč zlagane. Iz tega bi sodil, da imate Dunajčani proketo zaničevalne nazore o meni in da ste me vrgli že med staro šaro. Čudim se, da me še trpite, med častnimi člani »Slovenije«! — Hvala lepa! A če se mi upa g. Prijatelj v lice tako govoriti, kako govorite šele tam na Dunaju?! Govorite pa, kár hočete! Samo toliko Vam povem, da sem prepričan, da moje delo ni prazno, in tudi to vem, da še nisem duševno impotenten.

Sicer pa zabavljajte na Dunaju, kakor hočete, samo, da tudi delate! Vi, Prijatelj in Cankar zabavljate, pa tudi delate in pomagate »Zvonovemu« uredniku; povejte še drugim gospodom, ki zabavljajo na nas, da samo kritikovanje in zabavljanje še ni nikako delo, ampak jako cenena zabava, ki si jo lahko privoščijo vsak filister. —

Zastran »Karla« Ketteja ste se spet spravili na mene! Seveda, vsega sem jaz kriv! Kaj me briga, kar piše Schwentner v svojem listu: »Slovenska knjigarna«! To prilogo piše in ureja on sam in njegov mentor, g. Schweiger.

Za-me je Kette Dragotin. Basta!

Danes sem dokončal urejevanje njegovih poezij in se podpisal pod njegovim življenjepisom; to je: opravil zadnjo korekturo. V par dneh izide knjiga — circa 10 pol!

Gledé podpore sem govoril s predsednikom in blagajnikom pisateljskega društva. Rekla sta mi, da je Društvo pripravljeno poslati Vam nekaj, da pa morate radi formalnosti vložiti nekako »prošnjo« na društvo, t.j. na njegovega predsednika, prof. R. Peruška. Pošljite torej svojo vlogo čimprej, da Vam potem izplačajo denar. Jaz sem Vas, to se razume, lepo priporočil — za kar pa ne sprejemem nikakšne zahvale. —

Torej, dragi kolega, gospod Zupančič, le pomagajte, da bo »Zvon« boljši! Vi si ne morete lahko misliti, kako težko je pri nas dobiti kak primeren spis za takšen list! Koliko pa je ljudi, ki bi hoteli in znali pisati za takšen časopis! Mi se ne moremo meriti z velikimi narodi, kjer dajejo časopisi velike honorarje. In pogledajte n. pr., kakšen škandalozen papir je dala »Tiskarna« za aprilsko št.! Moral sem se pismeno pritožiti na upravni odbor »N. Tiskarne«. Vidite, povsod zadene človek ob zapreke. Tudi tukaj v Ljubljani ni vse odkritosrčno. In kakor Vam jaz nisem zameril Vašega ostrega pisma in raznih očitanj, ki jih [je] jaz pač nisem [sam kriv] zaslužil, tako mi tudi Vi ne smete mojega dolgega pisma zameriti!

Predno pa drugič sodite mene in nas uboge, preganjane liberalne pisatelje sploh, premislite poprej dobro, v kakih filistrskih razmerah tukaj živimo in se borimo.

Kakor rečeno, nikar ne mislite, da sem jaz sám z »Zvonom« n. pr. zadovoljen, kakršen je. Pa, pomagajte, da ga povzdignemo, spopolnimo!

Delajmo! — to je deviza naša. Delajte, g. Zupančič pa mi pošljite skoro spet kaj dobrega, bodisi karkoli primernega, aktualnega!

Lepo vas pozdravlja

Vaš

Aškerc

P. S.: Čitajte to pismo tudi drugim nezadovoljnežem!

Pripombe. poslane pesmi: Postrani klobuk..., LZ 1900, 288; Soneti I—IV, LZ 1900, 329—30.

N. pr. nad tisto: Pod tvojim oknom Berta, Čaša opojnosti, str. 13.

Prijateljstva studija: Tolstoj in njegov roman »Vstajenje«, LZ 1900, 215, 280, 376, 437, 536, 631, 687.

prevod iz italijanščine: A. Fogazzaro; z dovoljenjem avtorjevih prevela Marica Bartol, Srebrni križec, LZ 1900, 397—404.

»Suzano«: Mišljena je Govekarjeva naturalistična salonskomeščanska novela Suzana, ki je izhajala v prvih treh številkah tega letnika.

Tavčarjeve novele smo pohvalili: Z[bašnik], Tavčarjeve povesti, LZ 1900, 48—50, ki pa daje poleg hvale Tavčarju tudi rahlo lekcijo v zvezi s pretirano domišljijo, primerjajoč ga z dekadenti (s Cankarjem).

Govekar je moje Nove poezije omenil: Čeprav Govekar v tej »omembi« trdi, da Aškerčevo knjigo le naznanja, »pridržujoč si obširnejšo študijo za prihodnjo številko«, je to »naznanilo« tako prenatrpano s pretiranim hvalisanjem, da je pomenilo poleg podobne Ganglove »ocene« v Popotniku osrednjo tarčo za napade »modernistov« in središče zasmeha Aškerčeve kratkovidne samozaverovanosti.

Groharja smo hvalili: I. Franke, Groharjevi sliki, LZ 1900, 196 s.

Sternena in druge slikarje smo pohvalili: Sternénov »Cesar na konju«, Slikar Jožef Koželj, Slikar J. Kramaršič, Razstava Karpellusovih ilustracij, LZ 1900, 261 s. Anonimni avtor teh pokroviteljsko naivnih pohval je očitno Aškerc sam.

Vaše »Pisanice« bomo pohvalili: Tudi ta Ganglova pohvala (LZ 1900, 322—24) se ne razlikuje od ostalih niti po čitalniški primitivnosti niti po potrebi, da se obregne ob dekadentsko bolehnost, ki da kvari Čašo opojnosti.

»Pisanice« ugajajo »Slovincu« in menda tudi »Slovenskemu listu«: Še bolj kot krajši pohvalni članek o Pisanicah v Slovincu (21. apr. 1900) je moralo Aškerca razburiti navdušeno priporočilo o njih v Slovenskem listu (5. maja 1900), ker sledi tik za zasmehljivo uničujočo oceno njegovega Izmajlova.

s podlimi napadi »Katoliškega Obzornika« na moje literarno delo: Prim. Aškerčevo bibliografijo, 1936, 73—75, 77.

Zastran »Karla« Ketteja: V Slovenski knjigarni, prilogi LZ, najavlja 1. febr. 1900 izdajatelj in urednik L. Schwentner skorajšnji izid Izbranih poezij Karla Ketteja, namesto Karla pa že v naslednji najavi (1. aprila) stoji Dragotin.

V par dneh izide knjiga: Slovenska knjigarna jo 1. maja najavlja: »pravkar izšlo«.

Meni je prav, če napišete kratko oceno Kettejevih poezij. To boste storili tem lažje, ker ste občevali ž njim. Zato dodajte tudi jedrnato karakteristiko njegove osebnosti.

Ne prenaaglite se s spisom, ampak pišite premišljeno. Če pa hočete, da izide Vaš spis že v 6. št., ga moram imeti v rokah vsaj do 18. t. m.

Gosp. Cankarja ne zavidam, ker ga tako strašansko hvalijo naši reakcionarji in ultramontanci. Kaj si pač on misli o takih prijateljih?

S pozdravom!

A. Aškerc.

Pripombo. oceno Kettejevih poezij: Zaradi Kettejevih Poezij je prišlo do končnega preloma med Aškercem in Cankarjem, in tudi Župančič se je do neke mere odtegnil Zvonu in te najavljene ocene (njegovo pismo se ni ohranilo) ni objavil.

7

[Tisk:] UREDNIŠTVO »LJUBLJANSKEGA ZVONA«.

V Ljubljani, dne 22. X. 1900

Blagorodni gospod!

Prosim, da mi obljubljeni pesem za Prešernovo št. pošljete čim prej mogoče, vsaj do danes tedna. —

Z vsem spoštovanjem

Aškerc

Pripomba. obljubljeni pesem: Pesem mladine, 3. decembra 1900, LZ 1900, 736 (prim. faksimile zadnje kitice v NO 1949, 400).

8

[Tisk:] UREDNIŠTVO »LJUBLJANSKEGA ZVONA«.

V Ljubljani, dne 10. I. 1901

Čislani gospod!

Ko sva se bila tukaj lani ločila in ko ste odišli na Dunaj, ste dali nekako razumeti, češ, da ne boste več objavljali svojih pesmij v »Zvonu«.

Vkljub temu Vas vabim najuljudneje, da ostanete tudi v novem letu sotrudnik in da pošljete čimprej kako pesem za »Zvon«.

Če stvar mirno premislite, morate sami priti do prepričanja, da nimate nobenega povoda ali vzroka, da bi ne sodelovali pri »Zvonu«.

Več ne rečem...

Samo mirno sodite in objektivno ter prelistujte zadnje letnike »Zvone«... Zaradi tistega dostavka, ki sem si ga dovolil pod naslovom Vaše pesmi »Ob suši«, se jezite čisto po nepotrebnem.

Pesem je ostala nespremenjena in njen satirski duh ni ničesar izgubil vsled tistega dostavka, ki sem ga moral napisati, ker bi bil »Zvon« brez tega mojega dostavka pri Vaši pesmi — zaplenjen. Zaplembe nisem hotel riskirati, ker bi bil naprtil s tem tiskarni velike stroške!

Moj dostavek: »Kitajska romanca« je samo pesek v oči cenzurju, ker bi drugače mislil, da je Vaša pesem bogokletstvo in bi jo moral zapleniti — t. j. »Zvon« — po znanih paragrafi.

Mi pač ne živimo na kakem Böcklinovem otoku blažencev, ampak v čisto realnih razmerah, kjer vladajo gotovi zakoni. Midva, g. Župančič, teh razmer nisva ustvarila...

Sicer pa je bil moj dostavek popolnoma opravičen, ker je znano, da Kitajci jako resolutno postopajo z maliki, če jim kake želje ne izpolnijo, takega trdosrčnega malika včasih vržejo tudi iz templja. To sem čital že zdavnaj.

Dovolj o tem! —

Pričakujem, da mi pošljete v kratkem kaj lepega.

Ne bodite hudi name, saj tudi jaz nisem na Vas. Srečno novo leto!

Z lepim pozdravom! Vaš Aškerc

* To mi je bil rekel tudi neki odličen in izkušen uradnik.

[Kuverta:] Blagorodni gospod

Oton Zupančič,

cand. phil.

Wien

Universität

[Priporočeno: žig:] Laibach—Ljubljana 10. 1. 901.

Pripomba. »Ob suši«: LZ 1900, 686.

9

Ljubljana,
26. X. 901.

Dragi gospod!

V naglici.

Ravnokar sem bil pri Kopitarju in ga prosil, naj Vam pomaga v zadregi. On mi je obljubil, da Vam pošlje »Narodna tiskarna« na račun 10 gld po nakaznici še danes.

Šlo ni lahko, no pa ipak je šlo.

Zato pa se Vam priporočam, da ostanete v novem letu stalen sotrudnik »Zvonov«. Tega Vas ne prosim sedaj, ker ste v stiski, ampak, ker potrebujem dobrih pesmij. —

Gradec je za Slovence res tuje mesto, a samo na sebi ni grdo mesto. Eggenberg leži celo jako lepo in ima krasno okolico.

Po elektr. železnici zdrknete lahko v mesto, kjer v čitalnici akad. društva »Triglava« lahko čitate sloven. časnike.

Tudi graški mestni park je slovit.

Grad je imeniten in razgled je lep. Slovensko družbo dobite lahko, če je iščete. Dr. Krek, vseučiliški profesor Vas uvede v slov. družbo.

Seveda tujina je tujina, a tudi Dunaj je tujina!

»Korajža velja« in glavo pokoncu — pa kapo po strani!

Zdravstvujte!

Vaš

Aškerc

[Kuverta:] Wolgeb. Herrn

Oton Zupančič,

Einjährig-Freiwilliger

in der Officiers-Aspiranten-Schule

zu Eggenberg

Graz

(Eggenberg)

[Žiga:] Laibach — Ljubljana 26. 10. 01; Eggenberg 27. 10. 01.

[Vizitka:]

Dobro jutro!

Vsak dan sem pričakoval kake pesmi od Vas — pa nič, dasi ste bili obljubili. Pošljite vsaj kaj kratkega, malega, vsaj par strof, da nas bo več zastopanih v prvem zvezku! Pošljite s prvoj pošto, še je čas! Prepričan sem, da niste čisto brez verzov. Torej brž ko brž!

Z lepim pozdravom!

Aškerc

Ljubljana, 18. XII. 901.

[Kuverta:] Wolgeb. Herrn
Oton Zupančič,
Einjährig-Freiwilliger
in der Officiers-Aspiranten-Schule
zu Eggenberg

G r a z
— Eggenberg —

[Žig nečitljiv.]

Pripomba. Pošljite: Za januarsko številko LZ 1902 je Župančič prispeval pesem Na sveti večer, za februarsko pesem Zaprl sem oči..., potem pa za ves letnik nobene več.

SLOVENSKO GLEDALIŠČE IN ANTON AŠKERC

Iz gledališkega in slovstvenega gradiva za obdobje, ko se je oblikovalo
slovensko meščansko gledališče

Janko Traven

U V O D

Aškerc je od daleč spremljal gledališko dogajanje v Ljubljani. Nekaj sledov o tem je v njegovi korespondenci. Zlasti ga je zanimala izvirna slovenska dramatika, kolikor mu je prispevala v branje. O dramatični povesti Frana Skofiča »Gospod s Preseka« je celo navdušeno sodil, da je več vredna kot — Tugomer. Menijo, da je morda ob tem tisku prejel izpodbudo za svoj cikel o stari pravdi¹. Vsekakor je Aškerca privlačeval razvoj slovenskega gledališča zlasti po letu 1892, ko je slovesna otvoritev nove gledališke stavbe v Ljubljani po eni plati dokazovala uspeh vsenarodnega prizadevanja v gledališki kulturi, po drugi pa napovedovala nove možnosti razvoja. Ko se je pesnik preselil v Ljubljano in se je v njej za stalno naselil, ga je kmalu zajel val želja po neposrednem sodelovanju v gledališču. Ozko dotiko z njim mu je posredovalo mesto glavnega urednika najstarejše slovenske slovstvene revije, še bolj pa lastna izpodbuda in domala neukrotljiva slovstvena gorečnost.

Vendarle niso bile razmere v Slovenskem gledališču v Ljubljani (kakor se je gledališče imenovalo po določilih pravil Dramatičnega društva, v zgodovinski perspektivi pa ga za obdobje od 1892 do 1918 imenuje gledališka zgodovina »Slovensko deželno gledališče v Ljubljani«) ob času, ko je Aškerc nastopil službo arhivarja v slovenski prestolnici, prav nič rožnate in je gledališče delno že izgubilo blišč vsenarodne navdušenosti. Gledališče je ta mah preživljalo hudo stisko, ki časovno ni bila najnovejšega datuma, temveč je temeljila še v določenih izpremembah, ki jih je prineslo s seboj poslovanje gledališča v novih pogojih po letu 1892. Izpremembra pravil Dramatičnega društva z uvedbo vodstva gledališča v obliki tako imenovane intendance, s čimer je bilo v neki meri zoženo območje dotedanjega umetniškega in odgovornega vodje Ignacija Borštnika, je po njegovih izjavah vodila Borštnika k popuščanju delavnosti in do vidne mlačnosti v vodstvenih poslih. Sledil je njegov odhod iz Ljubljane. Obenem z njim je odšla tudi njegova soproga Zofija Borštnik-Zvonarjeva, s čimer je bilo okrnjeno izvršno umetniško vodstvo gledališča, pa tudi dramski ansambel kot tak zaradi odhoda dveh igralskih protagonistov.

Potrebna je bila največja energija predsednika Dramatičnega društva dr. Ivana Tavčarja in vsega odbora, da je društvo obvladalo položaj in našlo vsaj začasni izhod iz stiske. Res je še po letu 1894 dr. Tavčar energično zavrl nadaljnje secesije (n. pr. Avgusta Danilova, Nachtigallova-Slavčeva), za sezono

¹ Fr. Koblar: Starejša slovenska drama (Klasje 25), str. 197.

1894/95 pa nastavljal ponujajoče se tuje igralske moči. Če je društvo moralo svoje operne predstave že od vsega početka vzdrževati zvečine s pomočjo tujih pevcev in pevk, a s slovenskim vodstvom, so se po sili razmer zdaj tudi za dramski ansambel na široko odprla vrata tujcem. Po ponesrečenem poizkusu, da bi bilo stisko mogoče rešiti s hrvaškimi ali srbskimi igralci, so vedno v izdatnejši meri pritekali češki igralci. Izvršno umetniško vodstvo dramskih predstav je prešlo skoraj do prve svetovne vojne v roke čeških režiserjev, kolikor si ga ni samo nekaj let prej s svojo veliko nadarjenostjo in pridnostjo delno prilastil Hinko Nučič. Podobno je izvršno umetniško vodstvo opernih predstav po sporu z ustanoviteljem Slovenske Opere Franom Gerbičem prešlo v tuje roke... Komaj leta 1913 je po vrsti tujih dirigentov prvič zavihtel dirigentsko palico zopet slovenski dirigent, mladi Niko Štritof.

Kakorkoli pa označuje časovno obdobje po letu 1894 vdor tujcev zlasti v dramski ansambel in je bilo vsekakor dovolj žalostno dejstvo, da se je po zadnjih predstavah izpod Borštnikove režije šele 1912 zopet pojavila gledališka predstava Finžgarjevega »Divjega lovca« s slovenskim režiserjem in z izključno slovenskimi igralci od prve do zadnje vloge, to še ne pomeni, da to obdobje ne bi bilo v določeni meri koristno za razvoj slovenskega gledališča. Zlasti Dramatično društvo si je prizadevalo, da bi po letu 1894 s svojo intendantco in s pomočjo tujih vodstvenih režiserjev uresničilo svoj dolgoletni repertoarni načrt, ki ga je izdelal odbor z dr. Tavčarjem kot predsednikom in Antonom Trstenjakom kot tajnikom na čelu v letih 1890 do 1892, načrt, ki je upošteval klasično dramatiko s Shakespearom na čelu, načrt, za katerega Borštnik ni kazal skoraj nikakršne delovne navdušenosti. Ta načrt so postopno z mnogimi upi začeli uresničevati ne glede na težave. Ena med njimi je bilo pomanjkanje domačih igralcev, ki je sililo vodstvo društva k vedno novim namestitvam tujih igralcev. Naj opozorim na to, da med najbolj nadarjenimi domačimi dramskimi igralci, ki so nastopali ob koncu stoletja in ob prelomu stoletja na novo v našem dramskem ansamblu (Urbančič, Kranjc, Lovšin, Orehek, Perdan, Ogrinčeva, Nachtigallova-Slavčeva, Gizela Nigrinova, Polakova) ni niti eden ostal v domačem ansamblu. Ob prelomu v novo stoletje je bilo treba te hude izgube nadomestiti s ponudbami, kakršne so pač bile na razpolago.

K temu so se pridruževale še drugačne težave, med katerimi je eno ali drugo zakrivilo Dramatično društvo po nespretnosti vodilnih mož intendantce ali pa sploh s prijemi, ki niso bili dovolj premišljeni ali pa so se kljub najbolj-šim namenom pokazali kot premah. Mislim pri tem zlasti na premočno navdušenje nad prvimi uspehi mlade Slovenske Opere in preizdatno podpiranje njenega razvoja. Skoraj da so ob tem pozabili na dramske predstave, ker jim je bila vodilna misel političen uspeh opernih predstav v razmerju z nemškim gledališčem, ki od časa do časa opere ni gojilo (temveč od glasbenih predstav le opereto, največkrat v zelo skromnih mejah), pa jo je pozneje v tekmi s slovenskim gledališčem tembolj skušalo gojiti. Priznanje tujcev si je Dramatično društvo želelo pridobiti s čim bolj denarno podpiranimi opernimi predstavami, spočetka ne meneč se na zanemarjanje dramskih predstav. Pri nesorazmerno izdatnejšem podpiranju opernih predstav je društvo vztrajalo tudi poslej, četudi je politična zveza slovenske liberalne stranke z nemško stranko v deželnem zboru zagotovila slovenskemu gledališču tisto minimalno vsoto podpore, ki je dovoljevala hladnokrvnejše obravnavanje denarnega rizika predstav. Ne glede na to je bilo opazati od sezone do sezone upadek števila obiskovalcev pri določenih predstavah. Ker je šlo pri tem za dramske predstave,

ne mislim, da bi se to godilo po želji vodstva Dramatičnega društva, za katero vemo, da je izdatneje podpiralo operne predstave in s tem tudi dvigalo število obiskovalcev teh predstav. Zato se je zgrozilo ob statističnih podatkih obiska dramskih predstav in iskalo izhoda iz zagate; zdaj mu to tudi iz političnih razlogov ni moglo biti vseeno.

Na dejstvo, da število občinstva pri dramskih predstavah vidno upada, je začela kritika opozarjati vodstvo gledališča že dokaj zgodaj. V enem svojih zadnjih revialnih poročil je ugotavljal Funtek, da občinstvo pri nas preveč goji opero, oziroma preveč zanemarja dramo². Ugotavljal je hkrati, da bo naša gledališka umetnost šele tedaj na resnično trdni podlagi, kadar bo občinstvo pridno obiskovalo slovenske dramske predstave. Zdi se, da je prvo naše stalno gledališko občinstvo po prvem navdušenju jeseni 1892 delno samo izgubljalo zanimanje za slovenske dramske predstave, delno pa ga niso mogle pritegniti uprizoritve. Zbašnik je želel, da najde občinstvo pot nazaj k idealnemu stališču, ker naj bi ga ob koncu predstave ne smelo navdajati le zadovoljstvo zaradi užite zabave, temveč naj bi ga osrečevala tudi zavest, da je zadostilo svoji dolžnosti, pri čemer je mišljena narodna, ne še kulturna dolžnost. Pozneje se je ponovno povrnil k obravnavanju problematike odnosa občinstva do gledališča in oporekal temu, da bi bila kriva slabemu obisku nezrelost občinstva. Kot dokaz za to je navajal dokajšnji obisk klasičnih predstav, moral pa je hkrati ugotoviti slabši obisk pri uprizoritvah realističnih in naturalističnih dram, čemur da je krivo njih posebno svojstvo, da so čudno nasitljive. Glavni vzrok, da dramatične predstave pri nas niso »vlekle«, je bil po njegovem mnenju ta, da so bile navadno precej slabe, vsekakor pa malokdaj dovršene zaradi pomanjkanja primerno izvežbanega osebja³.

Ugotovitve kritike so se tedaj tikale glede tega vprašanja i sestave repertoarja i ravni igralskega ponazarjanja, kakršno je ta mah dosegel slovenski dramski ansambel, okrepljen že z nekaterimi tujimi igralci. Hkrati so načenjale tisto važno vprašanje vsakega gledališča, ki kaže njegovo moč, gibčnost in predornost njegove umetniško-igralske izraznosti v najobčutljivejši zunanji obliki: v boju za svoje občinstvo in v boju z njim. Morda je umestno pripomniti, da je to boj, ki ga mora izbojevati vsako novo gledališče samo in na uspehu tega boja utemeljiti svoj razvoj. Ko je izšlo Slovensko gledališče iz čitalniške dvoranice, ki jo je napolnjevalo od predstave do predstave tedanjega repertoarja na doseženi ravni izoblikovano gledališko občinstvo, in je stopilo v novo luč večje gledališke stavbe in pred širše gledališko občinstvo, ki ga je le delno vodilo v gledališko dvorano geslo rodoljubja, je bilo treba začeti z novim oblikovanjem občinstva s pazljivim posluhom za potrebe te nove stopnje v razvoju

² LZ 1895, str. 60. Pesnik Anton Funtek je bil ves čas, ko je urejeval LZ (1891 do začetka 1895), poročevalec o predstavah Slovenskega gledališča v Ljubljani. Leta 1893 je prevzel tudi poročanje o slovenskih predstavah v ljubljanskem nemškem uradnem listu in povzročal s svojimi kritikami, ki so danes važen zgodovinski vir, nezadovoljstvo odbornikov Dramatičnega društva in gledališke intendance. S poročili je moral leta 1897 začasno prenehati.

³ LZ 1895, str. 704 in LZ 1897, str. 320/321. Dr. Frana Zbašnika je za gledališkega poročevalca LZ pridobil urednik Viktor Bežek. Zbašnik je bil gledališki poročevalec LZ od konca 1895, ko je začel z velikim zaletom, do konca 1909, ko mu je navdušenje že dokaj splahnelo. Le letnika 1901 in 1902 nimata njegovih kritik. Zbašnik je bil morda edini izmed tedanjih naših gledaliških kritikov, ki se je za recenzijo skrbno teoretično pripravljval. Njegove kritike so bile preudarne, a dobrohotne in so veljale za mile.

gledališča in njegovega občinstva. Ta boj je bil ob koncu stoletja za Slovensko gledališče v velikem razmahu. Ta mah je žrtve plačevalo še gledališče.

Nedvomno ležijo za vsako živo bitje pogoji za njegov prospek v času, prostoru in okolju. Takemu živemu bitju nalik se razvija tudi gledališče, ki pomeni zase in za gledališko kulturo živ organizem. Če smo v tem uvodu z več odstavki podali vsaj blede podobo razvoja Slovenskega gledališča po letu 1892, smo to storili nalašč zato, da bo kolikor toliko določene vidna množica problemov, ki jih je sprožil nastop mladega Slovenskega gledališča v Ljubljani v trenutku, ko je Anton Aškerc nastopil svojo službo ljubljanskega mestnega arhivarja in se hkrati odločil za sodelovanje s Slovenskim gledališčem, da bi dal svoj prispevek k porajajoči se moderni slovenski dramatiki. Morda se mu je njena problematika ta mah zdela mnogo enostavnejša, kakor je bila v živi stvarnosti.

Aškerc si je pridobival svoje znanje o gledališču ponajveč iz teoretičnih knjig in morda še več iz priložnostnih revialnih člankov in razprav. Tako pripravljenega in nedvomno oboroženega z dobro voljo ga je zaneslo prizadevanje za udejstvovanje v gledališki hrušč v trenutku, ko se je v vodstvu intendantice Slovenskega gledališča v Ljubljani zgodila prevažna osebna izprememba v okoliščinah, ki so dokaj redke ne samo v gledališkem dogajanju, temveč tudi nasploh v življenju. Ekipa, ki je doslej upravljala gledališče (ki pa si še ni prislužila vzdevka starinov), je mirno (morda premirno, kar pa je ustrezalo razpoloženju, če se je v resnici svojega dela naveličala) izročila upravo gledališča mlajšim silam. Ta ekipa starih, ki jih je priložnostni gledališki poročevalec slovenskega delavskega lista imenoval »čudake«, je prepustila upravo gledališča mladim z vsemi problemi, ki jih sama ni znala rešiti in jih morda niti ni poizkušala rešiti. Navzlic temu se isti poročevalec po prvih predstavah nove intendantice nadeja, da se slovenska dramaturgija začenja dvigati iz tistega »groznega filistrstva, v katerem se je doslej nahajala«, potem ko je malo prej ugotovil Etbin Kristan, da so se vintendanci »nekatero razmere izpremenile, mlade sile so se polotile dela in to bode morda dobro...«⁴

Ne glede na to Aškerc pač ni izbiral trenutka svojega nastopa po samovolji in preračunano v časovnem obdobju prevala, temveč se mu je (tako rekoč) sam ponudil ob sovpadanju raznih komponent, ki jih je nosil s seboj razvoj našega gledališča. Pač pa je po svoji volji Aškercu pripadla izbira načina sodelovanja, ki ga je v kratkem časovnem razponu navezal na teoretično razpravljanje o biti gledališča, ga v danem trenutku razširil v žolčno polemiko (ne glede na problematično zunanjo obliko tega miselnega spopada), nastopil nič manj samovoljno kot dramatski oblikovalec, kritični presojevalec in na posled s poskusom organizatoričnega in administrativnega usmerjevalca našega gledališkega dogajanja že v preizkušeni zunanji obliki domačega gledališča. Kljub svojemu trmoglavemu vztrajanju v ustvarjalnem epskem zanosu na koncu svojih moči se je Aškerc predčasno odrekel — kakor bi odrezal — vsemu svojemu sodelovanju s slovenskim gledališčem brez vsakega najmanjšega namiga, da bi si enkrat samkrat zaželel zanosne in moško odkrite izpovedi o takem svojem porazu, ki je moral tako nagonsko in odločno osebnost, kakršna je bila Aškercova, gristi v nevarnih globinah. Kakšna zanimiva študijska snov za

⁴ Slovensko gledališče, -an (= Etbin Kristan), Delavec-Rdeči prapor, 10. oktobra 1899, šte. 28. Poročilo o uprizoritvi Jerneja Turazerja, Abditus (Prepeluh), Delavec-Rdeči prapor, 21. oktobra 1899, šte. 29.

izmero psiholoških globin premagane osebnosti v naponu velikega duševnega napora za izgubljeno in nedoseženo višino!

Toda ni naša naloga, da bi se kot psihologi spuščali v duševne globine takih razodevanj in merili njih razsežnosti. Preidimo prek te Aškerčeve osebne katastrofe s spoštljivim molkom filozofa vsaj na tem mestu, vsaj dokler nas nezadržno vabi bogata snov, da ji damo njeno mesto v zgodovini slovenskega gledališča. Nedvomno je namreč Aškerčevo sodelovanje s Slovenskim gledališčem — četudi je bilo kratkotrajno — prihajalo iz pesnikove ustvarjalne globine med drugim z iskreno željo, pomagati slovenskemu gledališču na noge, omogočiti tej vzvišeni kulturni ustanovi neoviran razvoj in ga podpreti z vsakim kulturnim sredstvom, ki se uvršča med ustrezna pomagala izbrancev pri ustvarjanju narodove samobitnosti.

I.

PROBLEM IZVIRNE SLOVENSKE DRAMATIKE OB KONCU STOLETJA

V naših uvodnih mislih se nismo dotaknili vprašanja, ki je pač dolgo kakor črv rilo po slovenski kulturni gmoti brez moči, da se ustvarjalno priključi splošnemu kulturnemu razvoju v Slovencih. Mislimo na vprašanje izvirne slovenske dramatike kot bitnega sestavnega dela živega gledališča. To vprašanje je kot bolna rana spremljalo delovni zanos mladega slovenskega gledališča ves čas njegovega obstoja in njegovim oblikovalcem grenilo njih delo zlasti po otvoritvi novega deželnega gledališča 1892.

Če kje, se je prav v tem vprašanju kazala oblikovalna nemoč slovenskega pisatelja v vsej svoji goloti. Ta nemoč je v prvi vrsti prepuščala slovensko gledališče z igralsko izraznostjo njegovih sodelavcev v togi nedelavnosti. Vsako ponovno uprizoritev že preizkušenih domačih del pa je bilo treba izzvati s silo in namesto da bi take uprizoritve pomenile vesel dogodek v slovenskem gledališču, so se ponajvečkrat uvrstile v vrsto drugih uprizoritev brez vsake posebne oblikovalne navdušenosti. Če pa je kdaj ustvarjalni zanos dramatika sprožil novo delo, ga je največkrat sprejel v svojo obdelovalnico arhiv, namesto da bi našlo edino pravo pot na odrske deske kot preizkuševališče. Iz treh razlogov so gledališki sodelavci po vodstveni oziroma igralski črti vztrajali pri skoraj negibni ravnodušnosti do slovenske izvirne dramatike: 1. ali jim novi dramski izvirni rokopisi sploh niso dohajali; 2. ali so starejša, že igrana dela puščali iz nerazumljive togosti brez vsakega živega odnosa v arhivu; 3. ali pa so nemoč svoje problematične igralske sposobnosti za oblikovanje izvirnih del skrivali v prazno, s tem da so tajili take in podobne možnosti.

Ves čas, dokler je bil Borštnik odgovorni vodja Slovenskega gledališča v Ljubljani, ni uprizoril niti enega Linharta, pa ga k taki oprezni nedelavnosti ni silila cenzura, ki bi mu nedvomno onemogočila uprizoritev n. pr. Jurčičevega Tugomera in bi mu potemtakem ne bilo treba skrivati nezmožnosti igralskega ansambla za tako tvegano uprizoritev. Navzlic temu so v prvem obdobju Borštnikovega vodstva prišli na oder kot ponovitev Ogrinčeva veseloigra, kot prve predstave pa Vošnjakove, nalašč za naše gledališče napisane izvirne igre, poizkus Borštnikove dramatizacije Tavčarjeve novele ter njegova izvirna narodna igra Stari Ilija, ki je Borštnika — ne glede na to, da je danes pozabljena — naredila za prvega tvorca slovenske ljudske igre. V drugem

obdobju Borštnikove delavnosti v novem gledališču je število v njegovi režiji uprizorjenih izvirnih del pomnožil s svojo obdelavo Jurčičeve Veronike Dese-niške kot slavnostne otvoritvene predstave, z novima Vošnjakovima dramama in nekaterimi ponovitvami.

Ta Borštnikov nastavek, ki je do neke mere upošteval doseženo tvorno sposobnost izvirne slovenske dramatike, so po njegovem odhodu lahko miselno poteptali, pustili repertoar dveh naslednjih sezon 1894/95 in 1895/96 brez vsake uprizoritve izvirnega domačega dela in se niso niti zmenili za to, da so v arhivu počivala še nekatera Vošnjakova dela, napisana nalašč za potrebe slovenskega gledališča in čakala na uprizoritev⁶. Ta skrajna nemarnost intendance je iz-zvala živahne proteste, ki so le delno našli milost v očeh iste intendance, prizadevajoče si, da bi z malovrednimi mašili problematičnih tujih del našla nadomestilo za izvirno slovensko dramatiko. Šele ob koncu sezone 1895/96 je skušala skriti tako svojo brezčutnost za prvo uprizoritev ene izmed Shakespea-rovih dram (*Othello*) na slovenskem odru in pa za imaginarno gmoto »slovan-skih« iger in odklonilno stališče našega občinstva do njih. Gledališče da je uprizorilo do sezone 1895/96 že lepo število slovanskih, zlasti čeških dram, neuspeh teh dram pa je intendantca naprtila občinstvu, češ da ni uspela niti ena, če ni bila lokalizirana⁷. S tem se je v javnosti prvič načelo vprašanje lokalizacije tujih prevedenih dram. Prikrojevanje tujih dram v smislu loka-lizacije je ta mah močno odločalo pri izbiri iger za repertoar in delno usmer-jalo poglede intendance ter zagospodovalo hkrati nad okusom povprečnega gledališkega občinstva tega časa.

Na svoj pohlevni način se je ob to prakso intendance takoj spodtaknil Zbašnik, ko je prevzel referat gledališkega poročevalca v Zvonu. Pohvalil je sicer intendantco, da ravna prav, da sega predvsem po slovanskih delih, toda njegovim vzorom bi ugajalo, »ako bi imeli toliko domačih proizvodov, da nam ne bi bilo potreba, si jih izposojat hoditi«. Po njegovem mnenju bi bil že skrajni čas, da nam kdo zopet kaj dramatičnega (izvirnega) spiše: »mi poznamo odličnega slovenskega pisatelja, ki že dalj časa goji misel, da bi poskusil kako dramatično delo. Morda bi ne odlašal več, ako bi mu prišla odkod kaka vzpod-buda...« Hkrati načenja Zbašnik v zvezi z vprašanjem izvirne slovenske dra-matike tudi vprašanje razpisane nagrade za izvirno dramatiko, vprašanje, ki je še dolgo časa pozneje čakalo na povoljno rešitev⁸. To, iz lastnega nagiba sproženo vprašanje je morala hočeš nočeš sprejeti gledališka intendantca kot nevaren opomin, ki ga ni bilo mogoče zatajiti, ker je njegov odmev prihajal tudi z drugih strani.

Res je intendantca že za gledališko sezono 1894/95 v reportoarnem načrtu napovedala uprizoritev Funtkove drame »Očetov spomin«, neznani pa so stvarni razlogi, ki so onemogočili uprizoritev, če ni pisatelj sam želel dramo predelati⁹. Ne glede na to ne razodeva repertoarni načrt za sezono 1895/96 nobene slovenske novosti, temveč objavlja po starem načinu le »slovanski« repertoar¹⁰. Nevoljo, ki jo je povzročil tak postopek intendance, je ponovno tolmačil Zbašnik

⁶ Vošnjakova predigra in poigra k Linhartovi »Županovi Micki« je čakala petnajst let v arhivu, da jo je našel Govekar, jo po svoje predelal in vrgel na oder leta 1905.

⁷ SN 4. in 9. septembra 1896.

⁸ LZ 1895, str. 705. Pisatelj, o katerem govori Zbašnik, je bil bržčas A. Funtek.

⁹ SN 15. septembra 1894. Morda je bila drama »Očetov spomin« prva zasnova Funtkove drame »Iz osvete«.

¹⁰ SN 17. septembra 1895.

z opozorilom, da bi morale naše gledališče imeti vendarle kolikor toliko (!) tudi ta namen, da bi pospeševalo domačo umetnost: »Najprej slovensko, potem slovansko in zatem šele, kar leži izven teh mej, to bi odgovarjalo našim vzorom...« Poročevalec skuša v isti sapi zagovarjati gledališko vodstvo, češ da se slovenske igre, kolikor se jih je doslej igralo, niso obnesle toliko, da bi »vleklo«. Ko nadaljuje z razpravljanjem o problematiki slovenske izvirne dramatike, Zbašnik vnovič opozarja na potrebo razpisa nagrad za izvirno dramatiko¹⁰.

Ob takih ponovnih napadih se je vendarle zganila ravnodušnost intendantice, da si je ob jesenski objavi repertoarnega načrta za sezono 1896/97 nenadno naložila »zlasti skrb, uprizorjati izvirne slovenske drame« hkrati z objavo, da namerava v novi sezoni uprizoriti Funtkovo dramo »Iz osvete«, Ogrinčevo veseloigro »V Ljubljano jo dajmo!« »in morda še kaj drugih dramatskih del, starejšega repertoarja slovenskega«¹¹. V dokaj enoličnem razvojnem poteku novejše zgodovine slovenskega osrednjega gledališča pomeni ta poteza intendantice domala nenavadno dejanje vsaj za obdobje do sezone 1898/99. S svojo odločitvijo, da odpre na stečaj vrata slovenski izvirni dramatiki, je sprožila tak dotok dramatskih poizkusov, da bi v prispodobi lahko uporabili Cankarjevo rečenico o moderni slovenski literaturi tudi za dramatiko: odprla so se ji vrata sama od sebe. Na mah se je vodstvo slovenskega gledališča zavedlo prve naloge slovenskega gledališča, uprizarjanja izvirnih dramatičnih del, in ko je po »večletni literarni suši« odprlo sezono 1896/97 z izvirno Funtkovo dramo, se je v predhodnem naznanilu tega velikega slovstvenega in gledališkega dogodka povzpelo do naslednjih zanimivih trditev: »... Vzlic slabemu vplivu nemške muze, vzlic veliki konkurenci, katero dela našemu odru, ne sme slovensko gledališče nikdar pozabiti, da mu zabava občinstva ni jedini namen, nego da ima poleg nje še vzvišenejših, zlasti pa da mora biti zavetišče in negovališče domače umetnosti dramatične in glasbene. Naša glasbena in dramatična literatura obseza le malo del trajne vrednosti, zato pa je novo izvirno dramatično delo važen moment v zgodovini našega kulturnega razvoja. Kadar se je doslej spravilo na oder kako novo domače delo, bilo je gledališče vselej natlačeno polno; občinstvo ni prišlo iz gole radovednosti in le zaradi zabave; zavedlo se je, da je za naš mali narod važen dan, ko pride na deske, ki pomenijo svet, novo izvirno delo, nekaj, kar je docela naše, in veseleč se tega, hiteli so ljudje v gledališče...«¹²

Ne glede na problematični uspeh, ki ga je dosegla Funtkova drama pri svoji prvi predstavi, je ostala v tej sezoni edina izvirna novost, potem ko je Dramatično društvo že ob koncu prejšnje sezone odklonilo uprizoritev drame dr. Ivana Robide »Strast in čast«¹³. Zato pa je gledališče uprizorilo v sezoni 1896/97 še dve starejši enodejanki v ponovitvi: »Berite Novice!« (Jurčič-Kernik) in »Kje je meja?« (Ogrinec).

Za sezono 1897/98 se je intendantica v domala istem razpoloženju ozirala v prvi vrsti na domače dramatsko slovstvo in je po objavljenem repertoarnem načrtu nameravala uprizoriti štiri izvirne enodejanske veseloigre, ki jih je spisal Rado Murnik (Napoleonov samovar, Stric iz Amerike, Narobe ideal,

¹⁰ LZ 1896, str. 391.

¹¹ SN 14. septembra 1896.

¹² SN 29. septembra 1896.

¹³ SN 16. aprila 1896. Robidovo dramo so uprizorili akademiki v Nemškem Gradcu.

Ljubezen na debelo), potem pa naj bi prišla na vrsto izvirna drama v treh dejanjih »Romantične duše«, ki jo je spisal Ivan Cankar. Po načrtu naj bi bili tem izvirnim igram pridruženi še dve izvirni pesmi Josipa Stritarja (Nosan in Glavan), ki naj bi ju v dramatični obliki uprizoril Inemann¹⁴. Intendanca je želela pridobiti za uprizoritev tudi izvirno Funtkovo enodejanko »Za hčere«, vendar je Funtek tako ponudbo odklonil¹⁵. Navzlic takemu repertoarnemu načrtu pa so v tej sezoni uprizorili le Murnikovo enodejanko »Napoleonov samovar«, ki je propadla, in Stritarjevo pesem »Nosan« (obe 12. oktobra 1897).

Naslednji repertoarni načrt za sezono 1898/99 je vnovič objavljal novo vrsto izvirnih dramatičnih del, ki naj bi čakala na uprizoritev. To so bila: Antona Medveda enodejanka »Cesar Friderik na Malem gradu«, tridejanka »Jakob Ruda«, ki naj bi jo bil napisal I. C. (= Cankar), Antona Medveda petdejanska žaloigra »Za pravdo in srce«, Bistrana dvodejanska veseloigra »Rendezvous«¹⁶, Jos. F. Knafliča tridejanska žaloigra »Težke verige«¹⁷, Silvina tridejansko dramo »Sosedje«¹⁸ in naposled narodna igra kot dramatizacija romana »Rokovnjači« (Jurčič-Kersnik), ki naj bi jo bila izdelala $x + y$ ¹⁹. Repertoarni načrt je napovedoval preveč²⁰, uprizorili so le Medvedovega »Cesarja Friderika« in žaloigro »Za pravdo in srce« v Govekarjevi priredbi, Govekarjevo dramatizacijo »Rokovnjačev« ter nenapovedano Ganglovo izvirno dramo »Sin« in ponovitev Linhartove komedije »Matiček se ženi« v Govekarjevi priredbi.

Še za prihodnjo sezono 1899/1900 je bila v repertoarnem načrtu napovedana vrsta novih izvirnih iger, ki v značilni meri obeležujejo to tvorno obdobje izvirnih dramatičnih poizkusov. Napovedali so Stritarjevo petdejanko »Logarjevi«, Medvedovo glumo »Sestanek«²¹, Cankarjevo dramo »Jakob Ruda«, Silvinove »Sosedje«, Zbašnikovo petdejanko »Zatirani in zatiralci«, Ganglovo štiridejanko »Brez ljubezni«, dramatizacijo Jurčičevega »Desetega brata« in naposled Etbina Kristana dramo »Resnica«, ki jo je bil ponudil intendanci²². Od tega obširnega načrta²³ so uprizorili le »Logarjeve«, »Jakoba Rudo« in nenapovedanega »Izmajlova«.

Če izpopolnimo to podobo tvorne delavnosti še z repertoarnim načrtom za sezono 1900/01²⁴, ki je napovedoval Aškercjevi enodejanki »Tujka« in »Red sv. Jurija« ter zlasti Cankarjevo komedijo »Za narodov blagor«, smo s tem

¹⁴ SN 11. in 18. septembra 1897.

¹⁵ Funtkovo enodejanko so uprizorili v Pragi in Zagrebu (Koblar: Novejša slovenska drama — Klasje 33/34, str. 312/313), v Ljubljani so jo uprizorili šele v sezoni 1918/19.

¹⁶ Bistran = Medved. Bržčas njegova veseloigra, izšla v DS 1906.

¹⁷ V slovstveni zupušćini Josipa Knaflića, poznejšega intendanta Slovenskega gledališća v Trstu, te drame ni.

¹⁸ Morda za Borštnikom nova dramatizacija Tavčarjeve novele »Otok in Struga«, ki je danes v literarno-historičnem arhivu Dramatičnega društva.

¹⁹ Govekar se je za prvo predstavo »Rokovnjačev« skril za to oznako, ker je imel nekega sodelavca.

²⁰ SN 10. septembra 1898.

²¹ Glej opombo ¹⁶.

²² Pisatelj Etbin Kristan mi je nekaj pred svojo smrtjo, ko sva govorila o njegovi drami »Zvestoba« (prepis v Slovenskem gledališkem muzeju v Ljubljani), zatrjeval, da je imel v Ameriki rokopis svoje drame »Resnica«, da pa ga je onod nekomu posodil. O drami »Resnica« gl. SN 21. septembra 1899.

²³ SN 11. septembra 1899.

²⁴ SN 7. septembra 1900.

dovolj označili okolje in čas, v katerem se je netilo Aškerčevo delo k sodelovanju s Slovenskim gledališčem in ga sililo k tvornemu dramskemu oblikovanju.

V tem prvem prostovoljnem tekmovanju slovenske izvirne dramatike brez administrativnih posegov in formalnih razpisov, v tekmovanju, ki je zavzemalo časovno obdobje od sezone 1896/97 do sezone 1900/01, je predložilo dokajšnje število slovenskih pisateljev svoje dramske poizkuse intendantci Slovenskega gledališča v Ljubljani. Če k dozdej navedenim prištejemo še dramo Etbina Kristana »Zvestoba«, ki je pisatelj sicer ni formalno predložil intendantci zaradi uprizoritve, njeno besedilo pa je bilo v dosegljivi bližini²⁵, in če tej vrsti prištejemo še poizkus dramatizacije Jurčičevega romana »Deseti brat«, ki jo je igralka Nachtigallova-Slavčeva predložila intendantci²⁶, pa se je besedilo nekam založilo in predložitve rokopisa niso niti javno objavili, četudi so ga prejeli pred Govekarjevo dramatizacijo, je v tekmovanju sodelovalo štiri-najst pisateljev. Vsekakor moramo od tega števila odbiti Stritarja, ker je predstavljal starejše slovenske dramske pisatelje, od katerih je prav njega po svoji volji odbrala za uprizoritev intendantca.

Potemtakem je trinajst domačih, mladih pisateljev v kratkem petletnem obdobju ponujalo slovenskemu gledališču svoja dramska dela. Skupno je šlo za devetindvajset, odnosno, če odštejemo Stritarjeve, za šestindvajset iger, številka, ki je govorila o izrednem zagonu slovenske dramske tvornosti in je predstavljala delo pisateljev za oživitve doslej dokaj mrtvega izvirnega dramskega slovstva. To pa ne glede na kvalitetni uspeh navedenih del. Intendantca je namreč od njih v navedenem času uprizorila samo osem dram (brez Stritarja, z njim vred deset), od katerih so tri propadle, tri so se morale zadovoljiti le z delnim uspehom, ena se je morala zadovoljiti z literarnim uspehom, medtem ko je ena doživela nepričakovan uspeh. Pri zadnji je šlo za dramatizacijo in narodno igro v smislu pojmovanj intendantce in bo kot taka še posebej predmet obravnave.

Ta izvid o slovenski izvirni dramski produkciji je povzročil prenekatero razmotrivanje o položaju slovenske izvirne dramatike, potem ko je gledališka intendantca na tako uočljiv način mogla dokazati, da je vrata slovenski dramatik odprla na stežaj, da pa je kvalitetni uspeh te produkcije presenetljiv v negativnem smislu. Preprostost sestave repertoarja — preprosta se je res zdela rešitev vprašanja ob prvih grajah na račun intendantce — se je na mah pokazala v drugačni luči in je hkrati povzročila razpravljanja o kvalitetnih možnostih in dosežkih izvirne slovenske dramatike v novih pogojih.

Dr. Fran Zbašnik se je lotil globljega razmišljanja o problematiki slovenske izvirne dramatike že zelo zgodaj, potem ko je prevzel revialni gledališki referat. Kljub temu, da je ponovno opozarjal gledališko vodstvo na njegove dolžnosti glede uprizarjanja izvirnih domačih dram (kar smo že za beležili), je bil prisiljen ugotoviti, da imamo »dosedaj res ubogo malo dramatičnih proizvodov, na katere bi mogli biti ponosni, in o katerih bi se res moglo trditi, da so sposobni za oder...« Slaba kvaliteta izvirnih dram je hkrati vzrok, da sprejema gledališko občinstvo vsako izvirno dramo z nezaupanjem. Taka razočaranja so nas Slovence pripeljala do misli, da pri nas

²⁵ Etbina Kristana drama je prvotno izšla v listu »Delavec« 1897. Najprej so jo uprizorili v Idriji 6. februarja 1898 (GL Mestnega gledališča v Lj. 1952/53, str. 103).

²⁶ O tem pričevanje F. Gradišnika v celjskem GL 1946/47 in izjava Nachtigallove-Slavčeve ustno meni.

dramatični talenti niti možni niso, kar pa je nevarna in pogubna misel. Vendar so dostikrat tudi pisatelji sami krivi svojih neuspehov. »... Pri nas hoče vsakdo pisati le tragedije! Naj bi vsaki pisatelj skrbno preценil svoje moči in si naložil tolikšno nalogo, kolikršno pač vzmore. Take igrice n. pr., kakor so »Ugrabljene Sabinke« ali »Maškarada« in še mnogo taci, ki so se s prav lepim uspehom igrale letos na našem odru²⁷, se brez dvojbe spišejo lahko tudi pri nas, in uverjeni smo, da imamo talentov za to. Pisatelji naj bi torej rajši začeli počasi od zdolaj gori, nego da se hočejo povzpeti takoj na skrajnji višek. Kdor visoko leta, nizko pade!«²⁸

Četudi je Zbašnik po vsej verjetnosti svojo opazko o pisateljih »tragedij« naperil na Medvedove zgodovinske igre iz prvega obdobja njegove dramske ustvarjalnosti in so kritikove pripombe bile dobronamerne, je bil njegov poziv našim pisateljem, naj se lotijo lahkih veseloigric, nedvomno preuranjen. Še za take skromne poizkuse ta mah pri Slovencih tla niso bila ugodna. Obe veseloigri, ki jih je Zbašnik postavil za vzor, sta ne glede na njih snovno plat kazali tako rafinirano uporabo tehničnih in dramaturških sredstev, kakršnih ni poznal in se zato ni mogel ta čas z njimi postavljati nihče med našimi domačimi dramskimi poizkusniki. Morda je Zbašnikovo napotilo vplivalo na Murnikovo odločitev, da se je lotil svojih poizkusov enodejanskih humoresk, mogoče je temu napotilu sledil v drugem obdobju svojega dramskega ustvarjanja tudi Medved, za katerega vemo, da je kmalu zatem ponudil v uprizoritev svojo glumo »Rendezvous«, toda vsi ti poizkusi niso pripeljali razvoja naše dramatike nikamor naprej. Zbašnik s takimi navodili ni uspel, kakor ni uspel s svojimi večkrat ponavljanimi predlogi za razpis denarnih nagrad za izvirno slovensko dramatiko, pravilno izvajajoč, da utegnejo taki realistični posegi v razvoj slovenske dramatike doprinesti svoj delež za njen razvoj. Še leta 1899 je ponovno načel vprašanje in ugotavljal, »da se je za našo dramo še vedno premalo storilo, kajti ako vprašamo, koliko je šlo onih osemnajst-tisoč goldinarjev, ki jih je porabilo minolo sezono naše gledališče, za nagrade izvirnim delom, zvemo za tako minimalen znesek, da nam najbrže sramote šine kri v lica...«²⁹

Gledališka intendantca in Dramatično društvo, ki sta bila predmet zadnjih napadov, sta leta 1896 razglašala, da sama v zadevi uprizoritev izvirnih slovenskih dram ne storita ničesar, ne da bi se posvetovala s slovenskimi literati o tem, ali predlagano delo kvalitetno ustreza za uprizoritev³⁰. Vse kaže, da se je intendantca še zdaj posvetovala v tem pogledu med drugim tudi s Stritarjem in je bilo njegovo mnenje o neki drami, ki je morda bila Funtkova, negativno. Po tem letu ni znano, s kom se je intendantca posvetovala, verjetno pa je skoraj vsako ponudeno igro postavila v repertoarni načrt, nato pa uprizoritev kratkomalo zadrževala. Tudi to je vzbujalo hudo kri, ker javnost

²⁷ »Ugrabljene Sabinke« sta napisala nemška dramatika — fabrikanta svoje stroke — Fran in Pavel pl. Schönthan. Igrali so jih prvič v prevodu Eng. Gangla v Lj. 17. dec. 1895. To veseloigro o potujočem gledališču so igrali tudi še pozneje med obema vojnama. — »Maškarado« sta napisala francoska dramatika Aleksander Bisson in Albert Carre. Igrali so jo prvič v Lj. v prevodu Miroslava Malovrha dne 23. novembra 1895. Veseloigra izžareva francoski esprit in ima mnogo komičnih prizorov. Zbašnik je poročal o uprizoritvah v LZ 1896, str. 123 in 61.

²⁸ LZ 1896, str. 391.

²⁹ LZ 1899, str. 647.

³⁰ Poročilo člana intendantce dr. Fr. Tekavčiča na občnem zboru Dramatičnega društva 1896. — SN 28. maja 1896.

skoraj nikoli ni izvedela za pomanjkljivosti iger, ki so bile objavljene v repertoarnih načrtih, nato pa jih niso uprizorili.

Minula so bila leta, da v javnosti ni bila obravnavana nobena slovenska igra, ker tudi nobena ni izšla v knjigi. Dramatično društvo si je v tem času naprtilo še drugo krivdo, ker je prenehalo z izdajanjem zbirke »Slovenska Talija«, ki je bila vsa leta od obstoja ponos društva. Po letu 1893 so v skladu z društvenim ravnanjem, ki je v gledališču podpiralo predvsem razvoj opernih predstav, v tej zbirki izhajali le prevodi opernih libretov. Res je, da društvo že v prejšnjih zvezkih ni skrbelo za natise izvirnih del (v šestdesetih zvezkih zbirke je med stoosemnajstimi izdanimi igrami izšlo le osem izvirnih in še med temi sta bila dva operna izvirna libreta), toda možnost izkoriščanja založbe bi bila dana, tako pa je ob prelomu v novo stoletje pritegnila izdajo izvirnih dram zlasti privatna Goriška tiskarna v Gorici. »Slovenski Taliji«, ki se ni nikoli več prebudila v življenje nakljub živahnemu opozorilu Antona Aškerc³¹, je ostala žalostna slava njenih gospodarjev, da n. pr. ni v tej zbirki nikoli izšlo nobeno Vošnjakovo dramsko delo in da je celo Borštnikova »narodna« igra »Stari Ilija« morala iziti v samozaložbi.

Leta so medtem minevala in mlajša generacija slovenskih razumnikov je prostovoljno prevzela nase nalogo, da s hladnimi razumskimi ugotovitvami skuša predreti za zastrto skrivnost neuspehov, ki ves čas po vrsti spremljajo težavni porod slovenske izvirne dramatike, in razvozlati uganko, ki je zakrivala duševne pomanjkljivosti in vzroke dramatične neplodnosti. Eden prvih, ki se je vprašanja lotil, je bil mladi profesor Fran Ilešič. Zastavil si je nalogo, da najde odgovor na zastavljeno si vprašanje, zakaj se slovenska dramatika ne more razvijati³²?

V svoji tiskani razpravi je skušal pregledati slovenski slovstveni razvoj in — četudi ga je motril z vidika nekega imaginarnega panonskega slovenstva — prišel do sklepa, da ovira razcvet drame romantika: ker se je slovensko slovstvo razvilo iz romantike in vztrajalo v njej skoraj do današnjega dne (to je do konca prejšnjega stoletja), zato tako dolgo nismo imeli drame. K temu je prinesla svoje tudi politična razkosanost slovenskega naroda, ki je bil brez političnega in kulturnega središča, kjer bi mogel v večji meri razvijati svojo lastno nacionalno dramatik in svoje gledališče. Ne glede na zamude zgodovinskega pomena, ki jih mora naš narod dohitevati, potem ko je prišel pod vpliv Zahoda, je pisateljeva perspektiva ugodna: navzlic vsemu se utegne le še razviti izvirna dramatika. Razčlenjujoč Aškercovo epiko ugotavlja v skladu s svojo teorijo o pomenu romantike v našem slovstvu, da si naša poezija razširja obzorje, postaja izraz pesniške osebnosti brez tendence in tako oplaja tla za večjo slovstveno panogo — dramatik ...

Ta Ilešičeva razmišljanja — četudi so bila dokaj samosvoja — so vzbudila razmišljanja drugih pisateljev. Neznanec si je zagotovil prostor v podlistku »Slovenskega Naroda« — še vedno uradnem glasilu Dramatičnega društva v Ljubljani — in poizkusil zbrati svoje misli k problemu izvirne slovenske dramatike in ji izprašati vest, kje tičijo vzroki, da zastaja njen razvoj v primeri z razvojem ostalih umetnostnih panog pri Slovencih³³.

³¹ Theatrophilos (= Aškerc): »Slovenska Talija«. LZ 1900, str. 389.

³² Fran Ilešič: Dramatika in slovensko slovstvo. Jahresbericht des k. k. Staats-Obergymnasiums zu Laibach 1896/97.. Prim. Bežkovo oceno LZ 1897, str. 521.

³³ X.: Pred sezono. SN 7. septembra 1899. Nekateri razlogi govorijo za to, da je listek morda napisal Miroslav Malovrh.

Pisatelj opozarja bralca v prvi vrsti na to, da je v lanski sezoni intendantca uprizorila šest slovenskih dramatičnih spisov — še nobeno sezono dotlej niso igrali toliko domačih del. Morda jo bo nadkrilila bodoča sezona, ker nam je treba na tem polju sistematičnega oranja, če naj pridemo naprej. Dramatična književnost je pri nas še doslej docela nerazvita. Razen nekaterih preprostih poskusov in neokretnih »knjižnih dram« ne premorejo Slovenci ničesar, s čimer bi mogli stopiti pred svet.

Vzrok za to tiči zlasti v tem, da Slovenci — v nasprotju s Hrvati in Srbi — nimajo nikakih zgodovinskih narodnih junakov, za katere bi se mogli dramatik ogreti. Slovenci igrajo le pasivno vlogo, vedno le vlogo nakla, nikdar ne vloge kladiiva. Vzlic temu bi se tudi pri nas našle osebnosti z imeni, »ki bi mogla postati sreda prav znamenitim narodnim dramam, ako bi jim bil oče dramatičen talent...« Toda tega ni. Od zgodovinskih osebnosti, primernih za snov, našteva pisatelj naslednje: Metod-Vihing, Rastislav-Svetopolk, Primož Trubar, Jurij Kobila, Kacijanar, Herbert Turjaški, grof Urh, Veronika Deseniška, Vodnik, Cojz, kmetski punti raznih dob. Nato nadaljuje: »Toda — poreče kdo — če Slovenci že ne morejo imeti zgodovinskih dram, zakaj jim ne napišejo njihovih mnogoštevilni in nemalo nadarjeni pisatelji socialnih, društvenih, iz sočasja zajetih dram? Saj se vendar v Slovincih prav tako ljubi, sovraži in greši, kakor drugod; saj poznajo i Slovenci svoje politične, družbinske in družinske žaloigre in slovenski proletariat ima prav tiste bolezni, kakor n. pr. dunajski. In slovensko filistrstvo izziva prav tako k satiri in ironiji, kakor rusko! Skratka: slovensko društveno življenje ponuja prav toliko hvaležnih snovij dramatičnemu pisatelju, kakor katerokoli drugo, in vendar, zakaj nimajo Slovenci še prav nobene drame?«

Pisatelj skuša nato navesti nekaj vzrokov. Ti bi bili: 1. pasivnost narodnega značaja; 2. nedostatek gledališča: »slovenski pisatelji niso dobivali od nikoder navdušenja, a nikjer se niso tudi mogli ničesar naučiti; v velemestih dobiva pisatelj vsak čas novih idej, novih spodbudil, novih sredstev, tam vedno napreduje, se lika, bistri, uči, vsak dan si pridobi kaj umetniških pripomočkov — slovenski pisatelj, ki ne vidi skoraj nikdar izvrstno vprizorjene drame, resničnega igralca-umetnika, pa je navezan le nase in na knjige; posledica temu so tehnično okorno skrpane »knjižne drame«, ki se morda lepo beró, a na odru ne uspevajo...« 3. nobenih svojih slovenskih igralcev-umetnikov; 4. edino slovensko gledališče v Ljubljani, ljubljanska intendantca in občinstvo sta edina kritika... »Takisto pa se zatre še tisto malo dramatičnih začetnikov, ki bi se sicer razvijali in izpopolnjevali, že v kali ter so po jednom, dveh izjalovljenih poskusih popustili vsak nadaljnji napor...«

Po mnenju pisatelja je največ pričakovati od mladih slovenskih literatov na Dunaju. Želi, naj bi obračali svojo pozornost na neizorano polje slovenske dramatike, kjer se jim ponujajo največje zasluge. Intendantca pa bi morala njih težnje podpreti in uprizoriti čim največ domačih dram!

Listek po vsem, kar prinaša, najbrž ni sad dolgega premišljevanja, temveč navaja nekaj misli, ad hoc improviziranih ob dogodkih v slovenskem gledališču in ob splošnem položaju slovenskega slovstva tega časa. Nedvomno pa je pisatelj zadel z nekaterimi svojimi trditvami v črno. Zanimivo je, s kakšno predornostjo razgrne problem slovenskega glavnega mesta zlasti v kulturnem pogledu: nakljub Hribarjevim prizadevanjem po potresu, da dvigne Ljubljano, je mesto ostalo dolga vas, kar je ustrezalo tistim kulturnim reakcionarjem, ki so si prav prizadevali, da ga obdrže na ravni majhnega in nedolžnega mesta.

V pogojih kulturne provincialnosti je v prvi vrsti trpela slovenska kultura, ki se ni mogla razvijati vzporedno s kulturami drugih slovanskih narodov v habsburški monarhiji, ker jo je vedno tlačilo k tlom kulturno siromaštvo, povzročeno po neutajljivi bedi brezupnega provincializma v mišljenju in ponašanju maloštevilnega ljubljanskega prebivalstva in splošnega pritlikavega duhovnega okolja... Zares, treba je bilo najprej razširiti obzorje, nato pa seveda omogočiti boljše materialne osnovne pogoje, ki jih mora imeti pisatelj in tudi gledališče, za katero naj piše.

Toda zdi se, da temu ali onemu v tistem času še ni bilo dano, da bi ugotavljal osnovne pogoje napredka, ki vežejo na razvoj i narod i vsakega posameznika med njim, zlasti pa narodove glasnike, če množica ne pripusti, da jih prevpijejo širokoustneži. V pogojih, kakršni so bili ob koncu stoletja v Ljubljani, se zdi, da so bili razumniki s pisatelji vred mnogo bolj prepuščeni lastni izpodbudi in lastni delavnosti, kadarkoli so bili postavljeni pred važne odločitve, zadevajoče njih gmotni ali pa duševni položaj. Tudi sedaj, ko je šlo za to, da se vzpodbudi čim več nadarjenih pisateljev, da se lotijo pisanja dram, je bilo treba poskrbeti za to, da se jim omogočijo boljši pogoji za sprejem njihovih del, ki bi bila napisana z izrečnim namenom, da pridejo na oder. Pri tem prizadevanju je Aškercu pripadla posebna naloga.

O problematiki slovenske izvirne dramatike se je ta čas v Ljubljani mnogo govorilo in ne samo pisalo. Ta problem je bil na dnevnem redu skoraj vseh družabnih razgovorov. Navzlic temu in navzlic pripravljenosti intendance, da do neke mere uprizarja slovenske izvirne igre, se je pokazalo, da je kvaliteta ponujanih iger v mnogih primerih pod normalo, ki bi še dovoljevala uprizoritev. Aškerc je imel glede tega svoj predlog in ga je objavil³⁴.

Po njegovem predlogu naj bi se vsaka slovenska izvirna drama katerekoli vrste v Ljubljani najprej predstavljala v ožjem krogu, pred povabljenimi gosti v kaki dvorani. Izbrano občinstvo bi pri taki posebni predstavi presodilo, dali je drama godna, da se pokaže na odru Slovenskega gledališča. Če bi drama ne ugajala, bi njen neuspeh ostal tako rekoč med znanci, pisatelj bi se še vedno zopet preizkusil z novim delom in bi ne izgubil poguma. Lahko bi igrali vsak večer samo po eno dejanje, vsekakor pa bi po predstavi navzoči debatirali o uprizorjeni igri. K takim predstavam bi lahko povabili tudi razne slovenske pisatelje in izobražene rojake iz vseh slovenskih krajev, za nastope pa bi mogli uporabiti tudi diletante in morda bi se kdo med njimi posvetil igralskemu poklicu. Take predstave bi bile tudi »nekaka praktična dramatiška šola, nekaj nadaljevalni tečaj teoretiške šole dramatiške...«

Predlog je bil za svoj čas neka posebnost, toda ne čudimo se, če se ni dal uresničiti. Na prvi pogled bi se zdelo, da je bilo Aškercu pred očmi nekakšno »komorno« ali »intimno« gledališče, toda po besedah, da bi se v takih nastopih učili diletanti, bi bilo skoraj treba sklepati, da bi glede na nastopajoče igralce šlo bolj za interne predstave po vzoru današnjih igralskih akademij. Vendar je bil v prvi vrsti namenjen preizkuševalnici za mlade, upajoče dramatike, ki bi bili pogumni dovolj, da bi svoje delo prepustili v debato ustne kritike navzočega občinstva, katerega prisostvovanje ne glede na številčno jakost in njegovo sestavo prav gotovo ne bi vsakomur ugajalo.

Do uresničitve Aškerčeve zamisli ni nikoli prišlo, četudi se je nekaj literatov izjavilo za poizkus. Pridobili so za Aškerčev predlog celo Narodno či-

³⁴ LZ 1899, str. 300/301.

talnico v Ljubljani, ki jim je priskočila na pomoč, prilagodivši se brž svoji vlogi, kakršno je igrala še dve, tri desetletja po ustanovitvi Dramatičnega društva. Teda je bila čitalnica po naših današnjih pojmi nekaka depandansa gledališča: v tem obdobju so slovenski igralci pri njenih prireditvah nastopali z različnimi igrami repertoarja Dramatičnega društva ali pa z enodejankami, izbranimi nalašč za take priložnosti. Na 43. občnem zboru Narodne čitalnice v Ljubljani, dne 18. decembra 1898 so sprejeli predlog ravnatelja Šubica, s katerim se pooblašča odbor v zvezi s pisateljskim odborom, prirediti po končani sezoni gledališke predstave v čitalnici, pri katerih se imajo predstavljati samo izvirni proizvodi. Društvu, ki bi se za to osnovalo, dá Čitalnica brezplačno potrebne prostore in mu posodi svoj gledališki oder in svoje dekoracije, kolikor jih je še ostalo iz tiste dobe, ko so še igrali v Čitalnici³⁵.

Ali je intendantca Slovenskega gledališča vzela ustanovitev takega poizkusnega odra za konkurenčno podjetje? Ne vemo. Ali pa je vzela tak poizkus kot dobrodošel pripomoček, da se otrese sitnih napadalcev, terjajočih uprizoritev vsakršnega problematičnega poizkusa ne glede na kvaliteto? Ne vemo.

Vsekakor je iskala tudi intendantca rešilne poti iz nastalega položaja, v katerega so jo spravili predlagalci — kakor smo videli — skoraj vedno številnejših izvirnih iger. S svojimi poizkusi lokalizacij raznih tujih iger je vzbudila nevoljo celo tako pohlevnega kritika kot je bil dr. Fran Zbašnik. V svojih razgovorih pri popoldanski kavi pa so se člani intendantce morali izpovedovati raznih domislic. Nekajkrat je takim domislicam prisluhnil mladi tajnik intendantce Fran Govekar, ki je na to mesto prišel na prigovarjanje člana intendantce dr. Frana Tekavčiča na podlagi posebnega razpisa Dramatičnega društva 1898. Tiste besede, ki jim je Govekar prisluhnil, so bile: »... prav noben slovenski literat ni sposoben napisati dramo, ki bi jo bilo možno uprizoriti vsaj štirikrat pred polno hišo...« Sam je zatrjeval, da je napisal dramatizacijo romana Rokovnjači zato, da bi to trditev ubil³⁶.

Vse kaže, da je preostalo potem, ko se je gledališče pri uprizoritvah te dramatizacije res več kot štirikrat napolnilo, intendantci le še to, da ta podvig utemelji. Toda te naloge se je morala lotiti intendantca v svoji novi sestavi za sezono 1899/1900.

II.

RAZBOR AŠKERČEVE DRAMATURGIJE

Aškerc je oblikoval svoje dramaturške nazore ob teoretičnih študijah o gledališču, pa tudi pod dojmom, ki so ga povzročali dogodki v Slovenskem gledališču v Ljubljani. Za razbor Aškercove dramaturgije je treba pretresti predvsem njegovo načelno razmišljanje v razpravi »Dve tri o našem gledališču in naši drami«, in repliko v polemiki, ki jo bomo kratko imenovali »Polemika o naši Taliji«, in oceno Govekarjeve dramatizacije romana Rokovnjači poleg ostalih njegovih kritik.

Polemika o naši Taliji obsega obdobje dveh let: 1899 in 1900, ki sta pomembni zlasti zato, ker so se v njih do neke mere izoblikovale osnove za delo Drame Slovenskega gledališča v Ljubljani skoraj za ves čas do prve svetovne

³⁵ LZ 1899, str. 301 in SN 19. decembra 1898.

³⁶ LZ 1934, str. 523.

vojne. Do zdaj je bila ta polemika že najmanj šestkrat obravnavana ali omenjena ob raznih priložnostih³⁷.

Nosilec slovenskega gledališkega življenja v Ljubljani ob koncu stoletja je bilo Dramatično društvo kot gledališki podjetnik in najemnik gledališča. Na čelu društva je bil odvetnik in pisatelj dr. Ivan Tavčar, ki ga je od časa do časa nadomeščal podpredsednik dr. Karel Bleiweis-Trsteniški. Gledališko intendantco, ki so ji pripadali kot člani notar Ivan Plantan³⁸, odvetnik dr. Fran Tekavčič in ravnatelj Gustav Pirc, so na občnem zboru Dramatičnega društva zamenjali s kolektivom: dr. Karel Bleiweis-Trsteniški, dr. Fran Tekavčič in ravnatelj Josip Prosenc. To je bila intendantca, ki je na občnem zboru Dramatičnega društva 15. aprila 1899, na katerem je že podal dokaj brezbarvno poslovno poročilo tajnik intendantce Fran Govekar, v polni tišini odstopila, puščajoč za seboj hrušč nanjo naperjenih očitkov in napadov. Zamenjala jo je po tem občnem zboru intendantca, katere člani so bili Matej Hubad, Fran Milčinski in dr. Karel Bleiweis-Trsteniški, ki je izvedla v gledališkem poslovanju in splošnem umetniškem konceptu gledališča določene reforme.

Splošno velja Milčinski s svojim poročilom na občnem zboru Dramatičnega društva, dne 18. aprila 1900 kot začetnik velike polemike o naši Taliji. To drži le do neke mere. Začetnik in povzročitelj polemik in poglobljenega razpravljanja o problematiki našega gledališkega dogajanja pa je bil neznani in še ne ugotovljeni člankar, ki se je pod članke v tržaški Edinosti³⁹ podpisal z imenom Ivan Križ. To je bil v okolici Trsta znan priimek in bi pred nepoučenimi bralci morda mogel zakriti resničnega pisatelja člankov. Vendar nam vsebinske posebnosti člankov, podrobnosti iz zakulisnega življenja Slovenskega gledališča v Ljubljani, ki jih prinaša, slogovne posebnosti teh, z veliko večščino in časnikarsko gibčnostjo napisanih člankov, kažejo na nekoga, ki bi rad ostal skrit. Morda jih je napisal Fran Govekar in bi pri tem nič ne izpremenilo, da se je v nadaljevanju polemike še sam oglasil s člankom in ga podpisal z znanimi nam začetnicami; morda pa je bil članek kolektivno delo, izzvan po osebah, ki so tudi v Ljubljani z vso nevoljo izražale svoje nezadovoljstvo s tedanjimi delovnimi učinki iz gledaliških razlogov osovraženih jim članov intendantce.

Članki so objavljeni kot Dopis, v katerem pisatelj takoj ugotavlja položaj slovenskega gledališča v Ljubljani, ki mora biti naše osrednje gledališče torej »Narodno gledališče«, kakor so osrednja gledališča Hrvatom v Zagrebu, Čehom v Pragi ali dvorno gledališče na Dunaju. V slovenskem gledališču naj bi ne smelo biti mesta neslanostim in skrupulom ter igram, ki sodijo v cirkus, pa ne na oder. Tak neslan šport si lahko privoščijo v mestih, kjer imajo več gledališč, kjer lahko brijejo norca iz gledališča, pri nas pa tega ne sme biti. Gospodje, ki so prezirali plemenito zvanje slovenskega odra v Ljubljani, so grešili proti občinstvu, ki — kolikor ga je — hodi v gledališče iz veselja, pre-

³⁷ CZS III. zvezek, 1926, uredil Izidor Cankar, opombe k drami Jakob Ruda, str. 346 do 353. — Boršnikova; Aškerc, 1939, str. 263 in 264. — CP II, uredil Iz. Cankar, 1948, str. 290. — Milčinski: Cvetje in trnje izpod peresa Fridolina Zolne, 1948, uredil Anton Slodnjak, opombe k avtobiografiji Življenjepis mojega peresa, str. 367—369. — Etbir Kristan: Izbrano delo (Klasje 23), 1950, uredil Dušan Moravec, opombe, str. 219/220. — France Koblar: Novejša slovenska drama I. (Klasje 33/34), 1954, str. 246 in 314/315.

³⁸ Signiral kot načelnik intendantce, SN 16. aprila 1896.

³⁹ Ivan Križ: Slovensko gledališče v Ljubljani. (Dopis). E 18., 20. in 21. marca 1899. Po beležki v SL 22. aprila 1899 naj bi to bil — Gangl.

pričanja in požrtvovalnosti in zato sme zahtevati, »da se mu ponuja tečne in zdrave hrane, a ne napol surova jed v umazani skledi...« Prej je bilo občinstva več nego letos, vzrok te hladnosti in malobrižnosti so gospodje, »ki so vladali slovensko gledališče, ki so ga vladali brez okusa, brez ozira, absolutno, a jako nesrečno — na škodo napredovanja in razvijanja slovenske dramske umetnosti...« Po naziranju pisatelja prevladuje v dramskih predstavah gledališča »šund«, ker se intendantom zdé take predstave višek umetnosti, tako, »da govore javno, da so jim Trije pari čevljev⁴⁰ ljubši nego najboljša moderna drama...« Voditelji slovenskega gledališča so brez estetiškega okusa in nimajo potrebne estetiške naobrazenosti. »Ne zadošča, da si hodi kdo vsake počitnice ogledovat par baletov in dvoje orfejev na Dunaj — za vodstvo slovenskega gledališča je treba vse druge izobrazbe, je treba temeljitega poznavanja dramske literature, je treba finega okusa, in diletantje v polnem pomenu te besede ne sodijo na čelo našemu gledališču...«

Nadaljnji očitki se tičejo ravnanja intendantce, da bolj podpira delo opere in da pripušča, da drama hira. Zanemarjanje dramskih predstav se kaže tudi v opremljenosti. Toda tudi pri tem skrbijo zlasti za opremo tujih, nemških oper (Wagner), zanemarjajo pa opremo uprizoritev domačih oper (Parma). Poleg vse vneme gospodov pa vlada tudi pri operi — samo polovičarstvo. Še vse huje ravna z dramo. Uprizorili so v sezoni 1898/99 le tri izvirne drame, drugo je šlo menda vse v koš, ker je domače! Kdo naj še piše za slovensko gledališče, »ako uprizarjajo domača dela samo takrat, če polnijo blagajno?« Počasni razvoj in malenkostni napredek izvirne dramatike je zakrivila intendantca in tega naj ne pozabi literarni zgodovinar.

Zaključek temperamentno pisanih člankov prinaša zanimiv predlog, naj imenuje deželni odbor za vodstvo slovenskega gledališča (kakor je to povsod pri deželnih gledališčih in bódi tako tudi pri nas) zmožnega stalnega ravnatelja in tajnika s plačo deželnih uradnikov ter hkrati predlaga za ravnatelja dr. Frana Zbašnika, za tajnika pa Frana Govekarja.

Pisatelj je v svojih izvajanjih strnil nekaj že splošno znanih in večkrat že grajanih pomanjkljivosti in v zvezi z zametavanjem odgovornosti članov intendantce, ki niso bili plačani, povzema misel o strokovnjaku za vodstvo gledališča, natančno določi svoj predlog in imenoma navaja osebi, ki ju ima za primerni, da bi prevzeli vodstveno odgovornost. S tem je misel o tako imenovanem intendantu-strokovnjaku, o katerem so že razpravljali, dobila konkretnjšo obliko kot doslej⁴¹ in je vedno oživila, kadarkoli so v naslednjih sezonah govorili o potrebnih organizacijskih izpremembah v vodstvu gledališča: prvi tak primer je bil 1900, ko sta se Hubad in Milčinski spočetka branila vnovič prevzeti posle članov intendantce⁴², nato pa vse do leta 1908, ko je Mestna občina ljubljanska zamisel izvedla, četudi v drugačni obliki. To nas tem bolj potrjuje v misli, da je bil pisatelj člankov vsaj nekdo iz neposredne bližine Hribarjeve, morda prav Govekar, ki je dobival iz leta v leto odločilnejši vpliv v vodstvu Slovenskega gledališča.

Članki Ivana Križa so bili sicer deležni velike pozornosti občinstva, prav malo pa so vzbudili polemike. Slovenski Narod se je Križa in njegovih izvajanj dotaknil le s slabo stilizirano notico⁴³, dr. Zbašnik se je te kratke

⁴⁰ Natančneje o tej igri pozneje; gl. opombo 58.

⁴¹ Intendančno poročilo za sezono 1895/96, SN 27. maja 1896.

⁴² SN 9. maja 1900.

⁴³ Novi reformator slovenskega gledališča. SN 22. marca 1899.

polemike dotaknil le površno v svojem mesečnem referatu⁴⁴, medtem ko je v istem tržaškem slovenskem dnevniku Govekar podprl Križeva izvajanja s kratkim člankom, v katerem podčrtuje nesposobnost sedanjih članov intendance in se javno obrača na župana Hribarja s pozivom, da poseže v gledališke razmere ter zvito poziva člane intendance, naj odstopijo...⁴⁵

Prejkone je objava teh člankov izzvala tudi Aškerc, da je napisal svoj načelni članek Dve, tri o našem gledališču in naši drami⁴⁶. Potreba razmišljanja o problematiki slovenskega gledališča je po različnih izpadih ležala na dlani, šlo je za to, da se razmišljanjem o tem dá neka višja raven in kdo naj bi bil k temu bolj poklican kot urednik najstarejše slovenske slovstvene revije?

Aškerc ugotavlja v svojem članku najprej razliko med starim klasičnim gledališčem pri Grkih in modernim, ki je po sedanjem pojmovanju in sestavi svojega repertoarja dandanes postalo mednarodno nakljub osrednjim narodnim gledališčem vseh narodov, ki uprizarjajo predvsem izvirne, domače drame.

Ob ugotavljanju, da se Slovenci tudi glede gledališča in dramatične književnosti ne moremo primerjati z večjimi narodi zaradi svojega »zamudništva« (po terminologiji moderne slovstvene zgodovine), da pa za nas ni sramota, če nismo imeli »dovolj spretnih dramatikov«, naveže pisatelj nekaj misli o kategorizaciji leposlovja v liriko, epiko in dramatiko. Pobija misel o vzvišenosti dramatika nad lirikom in epikom, ker imajo globoko občuteni proizvodi le-teh enako estetično ceno kakor kaka drama. Dramatik torej zato, ker piše dramo, ni večji umetnik nego lirik in epik, temveč le umetnik svoje posebne vrste in se po načinu, kako izraža svojo umetnost, razlikuje od njiju. Je pa s svojim proizvodom vezan na prostor in čas, medtem ko ima epik največjo svobodo v svojem ustvarjanju in je zase gospod, zase umetnik. Dramatik pa je s tem, da je napisal dramo, opravil šele polovico dela: drugo polovico morajo opraviti šele igralci, da ožive dramatikove osebe.

Navezujoč delno na citirana Ilešičeva izvajanja, delno pa na sodobna izvajanja ruskega pisatelja Skljara z naslonom na Bjelinskega ugotavlja Aškerc, da se pri zaostalejših narodih lirika in epika navadno boljše razvijeta kakor dramatika. V skladu z modernim pojmovanjem razvija misel, da je dramatik predvsem plod socialnega stanja naroda in se more razviti v kakem večjem narodu z veliko politično in socialno svobodo, če ima seveda notranje pogoje za ta svoj razvoj. Drame torej ne prihajajo zato na zadnjem mestu izpod peresa, ker bi jih bilo najtežje napisati, temveč ker je treba za dramo vnanjih, družbenih pogojev.

V takem položaju, da nimamo vnanjih pogojev za razvoj drame, smo tudi Slovenci, kolikor ne upoštevamo pri razmotrivanju o manjkajočem razvoju dramatike pri nas tudi to, da vsakemu narodu niso dani vsi talenti... Med vnanje pogoje je treba prišteti hkrati dejstvo, da imamo Slovenci zdaj samo eno gledališče, ugotovitev, ki so jo ta čas že splošno poudarjali in navajali kot vzrok zaostalosti slovenskega gledališča in dramatike. Toda novo možnost

⁴⁴ LZ 1899, str. 646/647.

⁴⁵ M. M. (= Govekar): Slovensko gledališče v Ljubljani. (Dopis drugega dopisnika). E 24. marca 1899. Ur. izjavlja: Ta dopis nam je došel od odličnega slov. literata, ki nas prosi nujno, naj mu ne odrečemo prostora, ker vprašanje slovenskega gledališča v Ljubljani da je postalo akutno in zahteva razsodne in temeljite besede na vse strani. Ponatis Govekarjevega članka je objavila Soča 28. marca 1899.

⁴⁶ LZ 1899, str. 290 sl. Prim. Boršnikova: Aškerc, str. 323.

v takem položaju nam nudi po Aškerčevem konkretnem predlogu naslonitev na naše slovanske brate. Če so gledališča domala vseh narodov sprejela glede dramatike načelo kozmopolitizma, zakaj ne bi smeli verjeti mi v nekaj »gledališki panslavizem«. »Vsak slovanski, tako tudi slovenski dramatik bode imel ponosno zavest, da piše za vse Slovane in ne samo za svojo ožjo domovino...«

Naposled ponavlja Aškerc medtem v naši publicistiki stalno postavljano zahtevo, da mora slovensko gledališče pred vsemi drugimi tujimi pospeševati slovensko dramatično književnost, kar je prva naloga, najvišja misija našega gledališča. Pri občinstvu kakor pri intendanci ginejo predsodki proti domačim dramam, takisto gine tudi nezaupanje v svojo lastno sposobnost, pisati za oder. Za pospešitev domače dramatične književnosti postavlja Aškerc predlog, »ki se je bil sprožil letos v narodni družbi« in ki smo ga zabeležili na koncu prejšnjega poglavja.

Izrekel sem mnenje, da so na zasnovanje tega Aškerčevega članka morda izpodbudno vplivali članki, priobčeni v tržaški Edinosti. Tega nam ne izpričuje samo časovna zapovrstnost, temveč marsikaka misel, izražena v Aškerčevem članku, zlasti kolikor se tiče konkretnega položaja v našem gledališču. Polemičnih ostrin se je Aškerc vsekakor izognil in je domala vseskozi obdržal nekoliko privzdignjeni način pisanja, primeren reviji. Da je samo enkrat zdrknil s te ravni, ko je pozval »slavno« intendanco, naj bi se v bodoče vsaj nekoliko bolj zanimala za izvirne slovenske drame, »saj vse še vendar niso — ,pleve'...«, nam zgoraj izrečeno mnenje le še potrjuje. S tem je namreč v vzvišeni ton svojega članka vpletel besedišče zaničevane intendantice, katere člani so menda omalovažujoče odklanjali nekatera slovenska izvirna dela z besedo ,pleve'.

V ostalem Aškerc razčlenjuje splošne nazore o dramatiki in gledališču v skladu s tedanjimi ugotovitvami, četudi kaže, da za obravnavo tega predmeta ni pritegnil miselnih ugotovitev zahodnjakov, komaj da je imel vpogled v razvoj nemške dramaturgije. Vzvišeni format njegovega članka ustreza tudi vzvišenim mislim o nekaki nadmoči lirike in epike nad dramatiko, ki v marsičem odkrivajo Aškerčeva osebna mnenja o lastni pesniški premoči in ga izpodbudijo, da se — četudi v petitu⁴⁷ — obregne celo ob operna libreta kot nevredno delovno poprišče za »pravega pesnika« in se na to svojo obsodbo ob drugi priložnosti vnovič povrne⁴⁸.

Vzvišeni obliki svojega članka navkljub povezuje Aškerc svoja načelna razmotrivanja s konkretnimi predlogi. Njegov najbolj aktualni predlog o preizkusnem odru za naše dramatike sicer ni dočakal uresničitve, ker ga je medtem prehitel čas in nove — kakor bi se zdelo na prvi pogled — mnogo predornejše možnosti za uveljavitev slovenske dramatike. Njegov širši predlog, ki hoče razširiti slovenska ozka obzorja in pripomoči slovenski dramatiki, kadar bi se razvila, da se uveljavi ne samo doma, pa z naslonitvijo na slovanska gledališča ustreza Aškerčevim idejnim osnovam. Ta Aškerčeva »slovanska dramaturgija«, kakor jo lahko oznamujemo⁴⁹, bi mogla do neke mere pospešiti razvoj slovenske izvirne dramatike, če bi bilo v dosegu možnosti ostale družabnike ,slovanske dramaturgije' v resnici po bratsko zavezati, da se bodo zavzeli za dramatiko številčno tako zelo majhnega slovanskega narodiča, kakor je bil in ostal slovenski narod. Za dosegu takšnih odnosov bi bilo treba odlično

⁴⁷ LZ 1899, str. 296.

⁴⁸ LZ 1900, str. 390.

⁴⁹ Fr. Koblar: Novejša slovenska drama I. (Klasje 33/34), str. 246.

izvedene organizacije med slovanske gledališke agenture, organizacije, za kakršno so vsaj na naši strani manjkali vsi pogoji materialnega značaja in trdnih osebnih zvez. Naj opozorim na primer Ivana Cankarja, katerega drame v času do prve svetovne vojne niso prišle niti na hrvaški ali srbski oder — z izjemo drame Jakob Ruda, ki jo je uprizorilo 1900 enkrat samkrat hrvaško gledališče v Zagrebu na Borštnikovo izpodbudo — in so svoje zanimanje za njegovo in s tem slovensko dramatiko v istem obdobju izpričali le Čehi, ponevedoma ta čas uprizarjajoč tudi Aškerčevo enodejanko, misleč da gre za ruskega pisatelja. Za to obdobje kakor hkrati za vsa poznejša zakrijmo s plaščem tihega molka, kaj in kako so se pobrigali za slovensko dramatiko Rusi z vsem svojim tako močno razvitim gledališkim življenjem... Če pomislimo samo na to, je bila Aškerčeva 'slovanska dramaturgija' tedaj in v današnji perspektivi slovenska utopija...

Aškerčeva razprava je za dogodke, ki so bili na dnevnem redu v Dramatičnem društvu, izšla nekoliko pozno. Ob času njenega izida je gledališče že nastopilo svoje počitnice, tudi publicistika se nanjo ni ozrla. Izjema je bila samo tržaška Edinost, katere uredništvo je Aškerčevo delo pazno spremljalo, zlasti še ta čas, ko je s priobčitvijo člankov o razmerah v slovenskem gledališču vznemirljivo poseglo v slovensko gledališko dogajanje. Zato je zdaj opozorilo na Aškerčevo razpravo⁹⁰ in zabeležilo njeno vsebino, češ da so jo brali s posebnim zanimanjem, ker jih je vprav silila na primerjanje: »V jedru prav za prav ni nobene razlike med tem, kar piše Aškerc, in onim, kar je bilo v onih glasovitih treh člankih. Razlika je le dvojna: da je v 'Edinosti' govoril bolj oster sodnik, v 'Zvonu' pa bolj dobrohoten svetovalec, in da, kar piše Aškerc, je v 'Zvonu'; ono drugo pa je bilo v 'Edinosti'...«

Ne glede na to pa so imeli občni zbor Dramatičnega društva ob določenem času, potem ko je Slovenski Narod prinesel le še izjavo za slovensko opero in proti njeni odpravi⁹¹. Občni zbor je bil miren in prav ta mirnost obrača pozornost na vse okolje. Malo prej sta oba vodilna dnevnika slovenskih strank polemizirala glede podpore nemškemu gledališču in prinašala obširna poročila o gledališki debati v deželnem zboru. Zdaj je bilo treba za vsako ceno prikriti trenja v Dramatičnem društvu, ki ga je liberalna stranka slejkoprej imela za svoje gospostvo in zdaj ni dopuščala, da bi se v javnosti ponovno pralo umazano perilo njenega varovanja. Toda hkrati s tem je bila za kulisami izprememba v intendanci že sklenjena stvar in njene agende sta prevzela v svoje roke mladi Matej Hubad in mladi Fran Milčinski. Sicer sta zrasla v ljubljanski ožini, bila pa sta odločna in imela sta svoj pogled na gledališče. Z odslovljeno intendantco je bil boj dobojevan, z novo pa se še začel ni, ali razporeditev sil je kmalu pokazala, da se bo moral izbojevati.

Do neke mere je moralo biti prijateljem in obiskovalcem Slovenskega gledališča v Ljubljani jasno, na koga letijo puščice, ko je izšlo v Slovenskem Narodu poročilo o delu Dramatičnega društva na občnem zboru⁹². In tajnik Dramatičnega društva, hkrati član intendance Fran Milčinski že v poročilu ni prav nič skrival, s kom polemizira, saj je takoj izjavil, da ga mika ziniti dve, tri, in ko je obravnaval opero, je povzel Aškerčevo obsodbo libret, če ni »znabiti slednja zaradi slabotnih tekstov celo neopravičena...« V svoji repliki

⁹⁰ Aškerc o našem gledališču. E 5. maja 1899.

⁹¹ SN 14. aprila 1899.

⁹² SN 21. aprila 1900.

pa je nato pač ponavljal, ko je izjavljal Etbinu Kristanu, da je bilo njegovo poročilo »naperjeno naravnost zoper ozkosrčnost naše dnevne kritike in za njo stoječe peščice naših literatov...« Ugotovil je namreč v pretekli sezoni, da so prav tiste igre občinstvu ugajale, ki jih je kritika obsodila, in da občinstvo po drugi plati ni obiskovalo iger, ki so bile po volji kritike. Gledališko vodstvo se je zato moralo odločiti, ali se naj ukloni nazorom kritike in se zadovolji s prazno gledališko hišo, ali pa naj prezre kritiko in dá občinstvu, kar je občinstva. To nesoglasje bi pa izginilo, če bi se kritika ponašala drugače in upoštevala razmere ter bi skušala razlikovati literarno kritiko od gledališke kritike.

Kljub mladosti slovenskega gledališča je v dobi njegovega obstoja kot stalne in organizirane ustanove od leta 1867 mnogokrat prišlo do sporov med kritiko in izvajalci, menda pa nikoli prej še ne med kritiko in občinstvom. V času dozorevanja gledališča se je to zgodilo zdaj očitno prvič, potem ko je vodstvo Dramatičnega društva še malo prej uporabilo vsa dovoljena sredstva, da je n. pr. kritika, ki po mnenju vodstva gledališča ni pisal objektivnih kritik, odstranilo z njegovega mesta ali še rajši doseglo njegov prostovoljni odstop; včasih je uporabilo svoj vpliv, da je kar sam prenehal s pisanjem ali vsaj objavljanjem kritik. Tak način postopka je tedaj opravičevalo vodstvo gledališča s skrbjo gledališča, da bi mu kritika odganjala občinstvo, s čimer pa je povzročala neodkritosrčno razmerje kritike kot zastopnika občinstva do gledališča in zavirala njen razvoj⁵³. Milčinski je razširjal to metodo in skušal izkonstruirati prikriti dvoboj med kritiko in občinstvom in ga odločiti s svojim posegom v korist tistega občinstva, ki ga mora po svojem mnenju vodstvo gledališča vzeti v zaščito. Hkrati je skušal idejno oslabiti kritiko s svojo zahtevo o razlikovanju literarne in gledališke kritike, zahtevo, ki je nelogična in nesprijemljiva, če se hoče varovati pravilno izvajanje nalog kritike in ne samo obvarovati njeno avtonomnost. Logični nonsens je bil že takrat, zahtevati od kritike, da bi smela ocenjevati samo odrsko predvajanje neke igre, pa bi se pri tem ne smela dotikati literarne vrednosti igre in ne smela izrekati svoje sodbe o tem, dali je uprizoritev dela dopustna tudi iz literarnih vidikov. Že s tega stališča je Milčinski takoj v začetku svojega izvajanja zagovarjal miselno zalomljen koncept, ki mu je v nadaljnjem povzročal nove nelogičnosti.

Razvijajoč v nadaljnjem svoje misli o gledališču, mu Milčinski pripiše namen, naj nam nudi duševne užitke in naj nas razveseljuje. Pri tem uporablja novejša dušeslovna dognanja o duševnih razpoloženjih delovnega človeka, ki ga zaposluje del enostransko in mu je zato treba ravnotežja, da v delovnih odmorih zaposli z razvedrilom drugi del svoje duševne sile, čez dan zanemarjane. Zaključujoč svoja razmišljanja, povzema Milčinski, da je igra, ki na ta način vpliva na občinstvo, čez dan zaposleno, že dosegla svoj namen, čeprav ni imela literarne vrednosti.

Prezirajoč poglede nemških klasikov Goetheja in Lessinga na gledališče kot moralno ustanovo, ki bi smela zabavo in razvedrilo uporabljati le kot sred-

⁵³ Primerjaj, kaj poroča o slovenski gledališki kritiki v svojem kramljanju »Beseda o kritiki« (SN 12. decembra 1904), pisatelj, ki je bil bržčas Miroslav Malo-vrh, glavni urednik SN in njegov večkratni gledališki poročevalec. Metodo gledališkega vodstva, kakor smo jo zgoraj opisali in ki jo je Fran Kobal skušal v celoti naprtiti Franu Govekarju (NZ 1906, str. 192), je v nekoliko izpremenjeni obliki pozneje obdržal še Matej Hubad, ko je bil upravnik Nar. gledališča v Lj. 1922–1925.

stvo ne pa kot namen, si je Milčinski osvojil novejšje poglede modernih dramaturgov o namenu gledališča. O tem so nekajkrat govorili že pri nas, toda glede na naloge, ki jih ima osrednje in hkrati edino gledališče majhnega naroda, so spremljevalci našega gledališkega dogajanja prihajali do sklepa, da je gledališče bilo svoje dni človeštvu nekako odgajališče, kar v sedanjih časih izključno ne more biti, toda »tudi izključno zabavišče ne bodi.«⁵⁴ Zbašnik je poizkusil v časovno le malo poznejši definiciji združiti obe pojmovanji, da ima naše gledališče, edino slovensko, »po eni strani izvrševati svoj kulturni poklic, po drugi strani pa mora, kakor vsako provincialno gledališče, seznanjati občinstvo z dramatičnimi proizvodi vseh vrst ter ga ob enem — zabavati.«⁵⁵ Podobna polemika bi se mogla vleči v nedogled, ker so se ne glede na moderne variacije namena gledališča posamezna stališča bližala in oddaljevala. Nedvomno pa je bilo treba iskati pravih nalog gledališča, primernih našim razmeram s perspektivo v bližnjo bodočnost. S tem smo že označili kritiko stališča Milčinskega, ki je — misleč da v slogu časa zagovarja duševne potrebe povprečnega občinstva — skušal v jezivem polemičnem tonu poraziti mnenje že precej dolgo se s problemi gledališča ukvarjajočega dramatika in kritika Etbina Kristana.

Za naše razmotrivanje je odločilnejše Milčinskega sklicevanje na izvajanja Alfreda barona Bergerja. Berger⁵⁶ je prav tedaj zapustil mesto akademskega predavatelja na dunajskem vseučilišču in postal ravnatelj novega gledališča »Das deutsche Schauspielhaus« v Hamburgu. V nekaj predavanjih je pred otvoritvijo gledališča podal svoje poglede na važna sodobna gledališka in dramaturška vprašanja. O tem, da je zelo dobro poznal gledališče in njegove naloge, kakor tudi dramatiko in slovstvo sploh, ne more biti nobenega dvoma. Ob tem pa je bil Berger velik gledališki navdušenec s smislom za praktični idealizem, ki kljub svojemu akademskemu poklicu ne izgublja iz oči realnih, najbližjih motrišč⁵⁷. Naj opozorim takoj na Bergerjevo stališče glede kritike. To stališče ga kot izkušenega gledališčnika docela loči od stališča, ki ga je kot našim razmeram ustrezajoče podedoval in vzdrževal Milčinski. Berger se zlasti ob razpravljanju o stikih gledališkega vodje z občinstvom zavaruje, da je to treba izpeljati z obzirnostjo in vzdržnostjo, še

⁵⁴ LZ 1896, str. 324.

⁵⁵ LZ 1897, str. 692.

⁵⁶ Alfred Freiherr von Berger (1853—1912), vseučiliški prof. na Dunaju, nato deset let gledališki ravnatelj v Hamburgu in naposled dve leti ravnatelj Burgtheatra na Dunaju. Osnovo za njegovo dramaturško delo mu je dala stara dunajska gledališka tradicija, naturalistični drami ni bil poseben pobornik, četudi jih je uprizarjal. Repertoar njegovega gledališča v Hamburgu je veljal kot vzoren, na Burgtheatru pa ni pokazal posebno srečne roke. Dne 1. februarja 1900 je javno predaval v Hamburgu in je njegova izvajanja hitro povzel Milčinski. Nisem mogel dognati, v katerem dnevniku je bilo predavanje natisnjeno, uporabljal sem ponatis predavanja »Die Bedeutung des Theaters für die moderne Gesellschaft« v knjigi njegovih petih predavanj »Ueber Drama und Theater« (Ed. Avenarius, Leipzig 1901). Berger je izdal že pred koncem stoletja več dramaturških knjig po svojih predavanjih: knjigo »Dramaturgische Vorträge« 1890 je uporabljal član intendance slovenskega gledališča dr. Valentin Krisper, knjiga »Studien und Kritiken« 1896 pa je bila v priročni dramaturgovl knjižnici v gledališču. Pozneje je Milan Skrbinšek s pisateljevim dovoljenjem prevedel iz Bergerjeve knjige »Meine Hamburgische Dramaturgie« njegovo kramljanje »Povest o malem Janezu in njegovem velikem življenjskem načrtu« in prevod trdkrat objavil (GL Lj. dramska izd. 1950/51, str. 366).

⁵⁷ H. Stümcke: Das deutsche Schauspielhaus in Hamburg. (V nemški gledališki reviji »Bühne und Welt« 1900/01, str. 2.)

posebej tako, da ne bi posegal v pravico kritike, ocenjevati delo gledališča. Berger ne taji, da položaj sodobnega gledališkega vodje ni zavirljiv, zlasti v razmerah, kakršne povzroča življenje in delo naraščajočega prebivalstva v vlemestu, v kakršno se je razvijal Hamburg. Če pridejo ljudje iz naporenega modernega kupčijskega in poslovnega vrenja v gledališče, si zaželiyo igre, za katero domnevajo, da ne bo prizadela njihovemu umu nobenih naporov in živcem nobenega vnetja, da pa bo pokazala muke, za katere so sprejemljivi kljub oslabelosti in razdraženju. Potrebam teh ljudi ustreza konkurenca varietejev in tingltanglov, prav zato pa se gledališča v vlemestih razvijajo vedno bolj v to smer ter tudi ona uprizarjajo nasilne senzacije, poltene komedije in zabavne burke. Če oštevajo vlemestno občinstvo, da mu manjka idealizma in višjega smisla za umetnost, je to napačno, ker je za idealizem treba časa, miru in duševne zbranosti, česar pa ni mogoče kupiti hkrati z nabavo vstopnice. Te razmere v vlemestih mora upoštevati gledališki vodja in občinstvu mora celó dovoliti popuste. Toda s takim »upoštevanjem« in »popusti« ne sme dopustiti, da bi ga občinstvo potegnilo za seboj in mu vzelo njegovo voljo, kar bi imelo za posledico podivjanost in poplitvenje. Kakor vse, kar je veliko, temelji tudi gledališče na posvetnih potrebah, na potrebah po oddihu in razvedritvi po hudem dnevnem delu, in vršiči v najvišem, kar je blizu nebu.

Razmotrivanja profesorja Bergerja so se potemtakem tikala razmer v nemških vlemestih po gospodarskem razvoju, ki se je pokazal po pruski zmagi nad Francozi 1871, in v perspektivi, ki ga je ta razvoj onod nakazoval. Po analogiji prenašati te ugotovitve in zapažanja na razmere v Ljubljani je bilo nespametno že zaradi samih razmer v mestu, ki ta mah po številu prebivalcev še daleč ni doseglo prve polovice prvega sto tisoča in njih življenje še daleč ni bilo razbohoteno v vrvež takega medkontinentalnega pristanišča, kakršen je bil Hamburg, pa tudi iz razlogov, ki so jih nakazovale kulturne potrebe v glavnem mestu majhnega in zaostalega narodiča. Ne glede na resničnost ugotovitve, da vsaka primera v neki meri šepa, primera med Hamburgom in Ljubljano ni bila vzdržljiva že po samem številu razumnikov, ki so prihajali v poštev, da vzdržujejo gledališče na doseženi umetniški ravni onod in v našem mestu. Ne da bi primerjali številčno aglomeracijo v Ljubljani in Hamburgu, lahko takoj ugotovimo, da je šlo v našem primeru za omejeni krog gledaliških obiskovalcev, ki jim obisk gledališča kajpak ni bil še duševna potreba in ki so imeli še vedno mnogo bolj preproste potrebe, primerne svoji ravni. To občinstvo je torej bilo treba upoštevati in mu popuščati v sestavi repertoarja, to občinstvo je bilo tisto, ki je povleklo intendantco našega gledališča za seboj. Lahko si mislimo, da je baron Berger, če je pisal o zabavi kot namenu gledališča, prav dobro znal razčleniti vso lestvico duševnih vzkipov, ki jih vsebuje beseda »zabava«, od občutkov preprostega človeka pa do prefinjenega čustvovanja razumnikov. Njega občinstvo v Hamburgu ni moglo potegniti za seboj, temveč ga je vodil on z repertoarjem, ki so ga — kot sem omenil — imeli za zglednega.

Repertoar pa, ki ga je zagovarjal Milčinski, naj bi razkrival kot največje uspehe v našem gledališču narodno igro s petjem in tem sorodne igre. Od iger, ki so dosegle v tem obdobju več kot tri uprizoritve, razen »Rokovnjačev« nobena ne nosi oznamenovanja »narodne« igre, temveč gre za take igre, ki so bile pisane v lahkotnem tonu najnižje gledališke kategorije in za gledališko občinstvo brez vsakršnih zahtevkov in za najbolj povprečni okus

nezahtevnih iskalcev razvedrila⁵⁸. Prav večina teh iger, ki jih našteva Milčinski kot odločilne za nadaljnji pravec repertoarja osrednjega slovenskega gledališča, je bila že prej deležna napadov na intendantco in obsodb nepremišljene sestave repertoarja⁵⁹. In te igre — razen nastopov »Sester Barrison«, ki jih Milčinski iz previdnosti ne omenja — so prinesle prejšnji intendantci očitke, da je brez estetskega okusa in da ne zadošča za vodstvo slovenskega gledališča, če »si hodi kdo vsake počitnice ogledavat par baletov in dvoje orfejev⁶⁰ na Dunaj«...⁶¹ In vzroke za to, da so take in podobne igre najbolj prikupne širokemu občinstvu, ni bilo treba iskati s pomočjo posebnih metod, marveč so ležali na dlani, kolikor so se tikali nagonov široke množice. Ti nagoni so vodili množico ne le k »narodnim« in sorodnim igram, marveč tudi k igram, ki so že odnekad veljale kot prototip cmeravosti in sentimentalne jokavosti (»Mlinar in njegova hči«), takisto pa k tistim, ki so prikazovale — četudi klasični — vzorec roparske romantike (Schillerjevi »Razbojniki«). Medtem ko je poudarjanje Shakespearea imelo pomen zaščite, ne glede na to, da je prav v tem obdobju prišel prvič v slovenščini na oder njegov »Hamlet«, je bila ta čas ugodna prognoza o njem na slovenskem odru

⁵⁸ »Ali je to dekle!« (Ein Blitzmädel) so v prevodu V. Benkoviča prvič igrali v Slovenskem gledališču v Lj. 2. januarja 1897. Kot burko s petjem (glasbo ji je zložil Millöcker, skladatelj operete »Dijak prosjak«) so jo v isti sezoni igrali še trikrat in jo v naslednjih sezonah ponavljali. Spisal jo je Karel Costa (1882—1907), pisatelj številnega podobnega blaga, ki je imelo namen, da donaša denar v blagajno. Pri nas so igrali še njegovi burki »Brat Martin« in »Njen korporal«. — »Trije pari čevljev«, sliko iz dunajskega življenja v treh delih s predigro, ki jo je prevedel dr. Konrad Vodušek (pri prevajanju kupletov mu je pomagal nekdo drug), so prvič igrali v Slov. gled. v Lj. dne 10. februarja 1899 in jo ponavljali več sezon. To igro so prvič igrali nemški igralci v Lj. že 30. novembra 1871 in se je zaradi slabe kvalitete že tedaj nemška kritika odpovedala vsaki oceni. Spisal jo je Karel Görlitz (1830—1890), ki je živel v Berlinu in se je posvetil pisanju izključno takih dvomljivih burk. To burko so mu na Dunaju lokalizirali, v Ljubljani pa »ljubljanizirali«, priredili so prevod v ljubljanskem »narečju« in tako uvedli »prvikrat oficialno dovoljeno govorico ljubljanske« (SN 11. febr. 1899). — »Od stopinje do stopinje«, ki naj bi veljala kot »ljudska igra«, so uprizorili prvič v Slov. gled. v Lj. 2. decembra 1899 in jo še mnogokrat ponavljali. Prevedel jo je K. Jesenko iz češčine, ker jo je spisal češki pisatelj veseleiger in opernih libretov Jožef Jurič Stankovsky (1841 do 1879). Kljub njenemu češkemu izviru je sodil o njej dr. Zbašnik takole: »...spada k dramatičnim proizvodom tiste vrste, glede katerih si nismo prav na jasnem, se li poslužuje pisatelj v njih pikantnosti v dosego moralnih smotrov ali pa mu je morala le pretveza za to, da čim brezbržneje razklada pikantnosti...« (LZ 1900, str. 59).

⁵⁹ Govekar je v svojem dopisu (E 24. marca 1899) takole označil te igre: »Bendarije à la »Trije pari čevlji« v (zadnjem dejanju vidimo etablissement, kjer se shajajo blazirani pohotneži s podlimi ženskami!), »Ali je to dekle!« (kjer se pleše nesramno kankan ter nastopa subreta »najlažje« oblečena), »Sestre Barrison« (kjer je videti le 12 ženskih nog) i. dr. »zabavajo« res galerijo in nekatere gospodiče tudi po ložah, — toda za naš narod so take predstave strup in za naš oder največa sramota...« (V sezoni 1896/97 so uprizorili ameriški kvintet s plesom v varietetskem slogu »The five sisters Barrison«, posnetek teh sester, ki so gostovale po velikih mestih Evrope. Uprizoritev so ostro napadli kot gnojnico šantanov in so o njej tudi govorili v deželnem zboru. (Prim. GL Lj operna izdaja 1951/52, str. 140). — O igri »Trije pari čevljev« sta zasmehljivo pisala v listu »Delavec-Rdeči prapor« Kristan (10. okt. 1899) in Abditus-Prepeluh (21. okt. 1899).

⁶⁰ Orfej = velemestno zabavišče, ki so mu navadno priključeni varietetski nastopi, zabavišče, ki je včasih na dvomljivi tingl-tanglski ravni. Slovenski orfej v Ljubljani je poizkušal ustanoviti v prvih letih našega stoletja igralec in režiser Anton Cerar-Danilo.

⁶¹ E 18. marca 1899.

še zelo optimistična, četudi se je ugotovitev nanašala samo na njegovo »častno mesto« v našem gledališču: nobena skrivnost ni bila, da predstave Shakespearovih iger niso bile najbolj zasedene, vsekakor pa ne toliko, kolikor so obiska izkazovale »narodne« in njim sorodne igre.

Dokumentacija, kakor jo je prinašal Milčinski, je stala na dokaj majavih nogah in morda je tajnik Dramatičnega društva to najbolj občutil, ko je moral odgovarjati na listek Etbina Kristana, ki je povzel polemiko na poročilo o delu Dramatičnega društva. Kristan je sicer tedaj bival v Trstu, prihajal pa je večkrat v Ljubljano in napisal od časa do časa gledališka poročila v delavski list⁶². Na Prepeluhovo opozorilo je intendant gledališča dovolila za organizirane delavce znižanje cene vstopnic za 30%, o čemer je list delavce obvestil in jim priporočil, naj se tega poslužujejo s Prepeluhovim napotkom: »...obisk gledališča, zlasti kadar se uprizarjajo klasične drame, dela prave literarne vrednosti, je izborno sredstvo za povzdigo splošne omike, ki je prvi pogoj boljšega življenja⁶³.«

Stvarnemu Kristanovemu listku⁶⁴ je sledil Milčinskega odgovor⁶⁵, v katerem je skoraj domala vztrajal pri svojih izvajanjih. Razširil pa jih je, kolikor se to tiče »narodne« igre in navodil pisateljem, češ da so izgubili dotiko z domačimi tlemi, pogoj »narodni« igri pa je domači »milje«. Potem ko je skušal podkrepiti svoja prva izvajanja nasproti novim očitkom, da bi bil stavil svoje zahteve za »narodno« igro v interesu blagajne, češ »blagajna nam nič mar«, je hkrati nekako skrito priznal svoj umik glede »narodne« igre v obsegu svojih prvih izvajanj. Zdaj izrečno navaja, da se »ogromno število občinstva posebno zanima za dramo v umetniški obliki narodne igre...«

Nič manj pozornosti ni mogel vzbuditi njegov umik zaradi opazke in napada na igre v Katoliškem domu⁶⁶. V logiki njegovih prvih izvajanj ta napad ne bi mogel imeti upravičenosti in tako se je Milčinski zdaj moral umakniti z izjavo, »da se tajniku 'Dramatičnega društva' igre, ki se igrajo v 'Kat. domu' za ondotno občinstvo popolnoma primerne zdé...«

Polemika, kakor smo jo v ekscerptu podali dozdej, je v glavnem zajela zastopnike liberalne in delavske stranke, medtem ko je »Slovenec« kot zastopnik najnevarnejše nasprotné stranke v glavnem ironiziral polemiko zlasti glede na izjave člana prejšnje intendantce Pirca, ki je poudarjal na občnem zboru svoje mnenje, da je gledališče namenjeno zabavi. Toda nekje so se našle stične točke tudi med mnenjem Milčinskega in mnenjem »Slovenca«. V svojih komentarjih, s katerimi je spremljal dogajanje v Dramatičnem društvu, se je sicer zavaroval proti delovanju prejšnjih intendantov, priznal uspešno delo sedanje in naposled povzel misel Milčinskega o »narodnih« igrah z naslednjo izjavo: »...tako bi ne imeli nič proti temu, da se narodni igri določi obširnejši delokrog. Če pa se bode stalo na stališču, da so najboljše narodne igre 'šlagerji', 'Od stopinje do stopinje', 'Trije pari čevljev', se pač ne varamo, ako trdimo, da gledališča namen ni tak. Tudi občinstvo bi gotovo rajše gledalo

⁶² Poleg Etbina Kristana sta napisala nekaj poročil tudi Abditus-Prepeluh in Abditus II. (Karel Linhart). Zadnji zlasti o uprizoritvi drame »Jakob Ruda« (»Delavec-Rdeči prapor« 20. oktobra 1900).

⁶³ -us (= Abditus-Prepeluh). »Delavec-Rdeči prapor« 10. januarja 1900.

⁶⁴ »Naša Talija« SN 8. in 9. maja 1900.

⁶⁵ »Naša Talija« SN 19. maja 1900.

⁶⁶ V »Kat. domu« na Turiaškem trgu so začeli uprizarjati različne igre delno iz repertoarja »Dramatičnega društva«, delno iz splošnega slovenskega repertoarja, delno pa z igrami, ki so začele izhajati v prevodih v »Zbirki ljudskih iger«.

in se plemenitilo ob igrâh à la 'Revček Andrejček' ali Anzengruberjevih, nego se smejalo tja v dan razposajenim subretam. Upamo, da bo intendantca hodila pravo srednjo pot...⁶⁷

Zdelo se je že, da je Milčinski kljub nekaterim popustom obvladoval polemiko s svojim načelnim gledanjem in naslonitvijo na stran še ne izoblikovanega gledališkega občinstva. Zadeti okus občinstva in mu streči se pravi podleči nevarni množici, katere radoglednosti ni lahko ukrotiti. Z dosedanjimi poizkusi različnih lokalizacij tujih iger se je zdelo, da so prevajalci pogodili okus gledalcev, ki jim je prijalo videti na odru domače okolje, domače ljudi in slišati domačo govorico ne glede na to, v kakšni dramatični sovršnosti se pomika dejanje na odru pred očmi sprejemljivega občinstva. »Umetniška« oblika »narodne« igre naj ta užitek občinstva v sprejemanju odrskega razvedrila še bolj izpopolni in naj hkrati ponudi slovenskim pisateljem široko polje udejstvovanja. S svojimi, do neke mere utilitarnimi nazori, ki jih je Milčinski razvijal v svojem poročilu in repliki na Kristana in ki so po Slodnjakovem mnenju »ključ v njegovo dramatiko in vse njegovo leposlovno delo⁶⁸«, četudi je ob njih objavi zbujal vtisk, da gre za močno resno zadevo oblikovanja gledališkega občinstva iz brezlične množice gledalcev v gledališko dogajanje na odru zavedno sprejemajoče spremljevalce dramsko izoblikovanega slovenskega življenja. Potemtakem je sprožil Milčinski z objavo svojih pogledov na bodočo usmeritev naše dramatike kot usmerjevalec tropo dramatizatorjev slovenskih izvirnih leposlovnih besedil, ne glede na to, da se je kmalu nato pripravil, da v svojih »Ciganih« osmeši i dramatizatorje i uprizarjalce tedanjih »narodnih« iger na podeželskih odrih, ki so v znamenju ljudskoprosvetnega prizadevanja tudi skušali oblikovati svoje občinstvo. Tako se je rodila tista oblika slovenske starejše »narodne« ali »ljudske« igre, ki jo je pikro oznamoval Ivan Pregelj kot zlitino naslednjih sestavin: pet dekagramov pesimističnega sentimentalizma, pol kile anzengruberske komike, devet gramov Mosenthalove tehnike, tri miligrame poezije, pet centov alpskega in nemškega miljeja, tri narodne pesmi, deset krepkih »pri moji duši« in en naroden »živio« — v štirih aktih⁶⁹.

Naj bi se ne zdelo, da so bila ta razmotrivanja dolg uvod v kratko glavnino misli. Četudi razodeva Aškerčev odgovor na Milčinskega izvajanja svojo polemično ostrino, je vendar kot celota ne le dolg, marveč celo dolgovezen. Aškerč ponavlja v njem glavne misli, ki jih je delno že izoblikoval v svojem članku o gledališču, objavljenem v Ljubljanskem Zvonu. Kljub ponavljanju in raztegnjenosti pa je ta Aškerčeva polemična replika pomembna za razbor njegovih pogledov na dramatiko in na gledališče, saj je v njem svoje misli nepričakovano izostril v tistih glavnih odlomkih, za katere je mislil, da se tičejo njegovega osebnega bistva⁷⁰.

Uprla se mu je najprej definicija gledališča z izrazom »zabave«, ki jo odklanja že iz razloga, ker vsebuje celo lestvico stopenj »zabave«. Naše gledališče je evropsko gledališče in naj se drži sporeda drugih evropskih gledališč kot izobraževališče in svetišče dramske muze. Gledališče nima drugega namena, da nam v njem morejo igralci-umetniki oživiti življenjske prizore dramatikov, tudi dramatika nima svrhe zunaj sebe, marveč v sebi. Na podlagi

⁶⁷ S 19. aprila 1900.

⁶⁸ Milčinski: Cvetje in trnje izpod peresa Fridolina Žolne, str. 369.

⁶⁹ Misli, št. 21. DS 1918, str. 56.

⁷⁰ Naša Talija in naše trinoštvo. SN 25., 26., 28. in 29. maja 1900.

take brezpogojne definicije v vsej neodvisnosti umetnostnega namena kajpak Aškerc ne more biti za igre, pisane za »zabavo«, brez iskre prave umetnosti. Za tako imenovane »narodne« igre s petjem se ne more navdušiti. Petje pripada operi, za dramatiko je treba dramatičnega dejanja, misli in ideje. Slovenci smo že itak preveč lirični, kar dokazuje slab uspeh, s katerim se ustavljamo navalu naših nasprotnikov. »Pevanje« bi utegnilo, če bi ga bilo preveč, naše ljudi še bolj omehkužiti. Ker je gledališče vzgajališče, podajaj drama krepke hrane, navajaj k razmišljanju in dejanju!

Te misli podaja Aškerc scela in v logičnem miselnem razvitku zahteva svobodo kot neobhoden pogoj vsakemu napredku. Zato zavrača vsakršno utesnjevanje kritike, ki je bila zlasti v Ljubljanskem Zvonu že tako blagohotna. Ali — kakorkoli je Aškerc v te svoje vrstice zlil svojo notranjost, ki se je zdelo, da stoji kot granit, je le bila premakljiva. Ni preteklo mnogo časa, ko si je dovolil kot gledališki poročevalec v reviji, ki jo je urejeval, priznanje dualizma v namenu gledališča, ko je zapisal, da je gledališče v prvi vrsti umetniško svetišče in socialno vzgojevališče, v drugi vrsti pa zabavišče. Dovoljuje, da za zabavo poslušamo lahkotne stvari spretnih rutinerjev in kulisarjev ter se smejemo njih dovtipni »umetnosti«; za širjenje duševnega obzorja pa nas napotuje k prizorom resnih dramatikov, da si pri njih hkrati blažimo srce, dramatikov, ki mislijo globoko in vidijo daleč ter nam imajo vselej kaj velikega povedati⁷¹...

To protislovje nas ne sme zavesti k sklepu, da je bil tak samo nadaljnji razvoj Aškerčevih kulturnopolitičnih pogledov, ko je miselno prispel do kompromisne rešitve problema o namenu gledališča, kateremu je hotel razširiti obzorje vsaj v evropskem smislu. Aškerc si je iskal izhoda iz kočljivega položaja, ko je kot tajnik Dramatičnega društva moral sam za nekaj časa prevzeti odgovornost za repertoarno smer in je tudi sicer brezuspešno iskal konkretnih oblik za svoje praktično sodelovanje s slovenskim gledališčem? Morda se je pri tem svojem praktičnem gledališko-organizacijskem delu zavedel nenačelnosti te dolge polemike, ki je po svojih rezultatih omejevala naše gledališko obzorje, namesto da bi ga širila. Neuspeli poskus, da bi se uveljavil kot dramatik, mu je spet omejil perspektive in obrnil njegovo pesniško pozornost nazaj na epiki, v pogledu na dramatiko in gledališče pa je resignirano odnehal od svojih načelnih stališč.

Pa ne samo to. Vse kaže, da si ves čas ni bil do dna na jasnem o osnovnih problemih slovenske dramatike in gledališča, da je ves čas nihal med načelnim in praktičnim stališčem. Še preden je podal svojo odločno izjavo, da se ne strinja z Milčinskim, »ki polaga toliko važnost na tako zvano 'narodno' igro s petjem«, je Aškerc takoj po prvi predstavi Rokovnjačev, ki so nakazovali pot 'narodnim' igram s petjem, napisal izredno pohvalno kritiko o dramati-zaciji⁷². Pero mu prekipeva navdušenja, tako da mu uide celo zaničevalni posmeh za Schillerjeve Razbojnike ob primerjavi z našimi, izvirnimi Rokovnjači. Ta nepremišljeni domislek je izzval pozneje javno grajo Aškercu, ki jo je napisal Gangl, sobojevnik Aškerčev in Govekarjev⁷³. V tej kritiki Aškerca nič ne moti petje, češ da povišuje dramatičnost ter v tej razbojniški igri ublažuje burni, surovi in robati ton razbojniškega življenja. Tedaj še ni dozorela

⁷¹ LZ 1901, str. 790.

⁷² SN 9. februarja 1899.

⁷³ SN 12. decembra 1899.

v njem misel, da utegne tako petje mehkužiti naše ljudi... Pač pa je prepričan, da bi bilo po takem uspehu Govekarjeve dramatizacije hvaležno delo n. pr. če bi kdo dramatiziral nekatere Tavčarjeve povesti. »Saj, če dramatiзуjejo svoje povesti Francozi in drugi narodi — zakaj ne bi smeli mi svojih?!«

Pretres polemike o naši Taliji v letih 1899 in 1900 je pokazal, da so imeli tedanji slovenski literarni in gledališki kritiki vse prej kot jasne nazore o teh problemih. Tudi Aškerc v tem pogledu ni bil izjema, zato nas nasprotujoče si misli in sodbe iz njegovih člankov in recenzij ne presenečajo. Tedanja kulturnopolitična situacija v slovenskem narodnem razvoju še ni nudila možnosti, da bi se že tedaj izkristalizirali jasni pogledi. Pot iz te provincialne primitivne utilitarnosti je lahko nakazala šele naslednja generacija z Ivanom Cankarjem. Toda preden je prišlo do tega, je moralo slovensko gledališče doživeti še trde preizkušnje s svojim vodstvom in občinstvom.

Ivan Cankar je prisluhnil polemiki o slovenski Taliji le od daleč, z Dunaja. Celo on si ni bil takoj na jasnem. V pismu je zagotavljal Milčinskemu, da je na njegovi strani in da bo o polemiki izrekel krepko besedo. Zato je prosil, naj mu pošlje vse članke omenjene polemike, da se pripravi za svojo besedo⁷⁴. Ne vemo, če je Cankar te članke prejel. Svojih misli o tem ni nikoli napisal. Vprašanje je, kaj ga je nagnilo, da se je sprva tako brezpogojno postavil na stran Milčinskega. Morda je bila to samo nenaklonjenost do Aškercu. Utilitarno stališče Milčinskega ni moglo biti po Cankarjevem okusu, še manj propagiranje »narodne« igre, zlasti ker se že sedaj in nikoli ni nameraval držati »Jurčiču za compate«..., še manj pa je mislil na kompromise z občinstvom, o katerem je imel svoje mnenje, ki ga je pozneje tudi napisal. Njegov molk k temu vprašanju je logičen, zlasti glede na poznejše dogodke ob veliki polemiki z Govekarjem. Ta Cankarjeva polemika je bila kajpak na višji ravni: kar je bil zdaj napadani Görlitz, to je pozneje v Cankarjevi jezi odnesel teatralik Sudermann..., »narodno« igro, ki jo je med tem izoblikoval Govekar do dokončnega formata, pa je Cankar v imenu prave umetnosti enkrat za vselej odklonil.

III.

IZMAJLOV

Prva Aškerčeva stvar, ki je našla pot na slovenski oder, je bil prizor »Prešeren v gostilni 'Pri zlatem grozdu'«. Prizor, ki pač ni bil namenjen za uprizoritev, ne razodeva nobene dramatične napetosti. Uprizorili so ga priložnostno na koncu sezone dne 20. marca 1899 v korist Prešernovega spomenika še s Stritarjevim prizorom »Prešernov god v Eliziju« in Ganglovo dramatizacijo »Krsta pri Savici«.⁷⁵

Uprizoritev je režiral Inemann, ki je hkrati igral Prešerna, ostale vloge so bile razdeljene takole: Strah — Verovšek, Črv — Danilo, Uličar — Orehek, Marija — Danilova, Metka — Vračkova, Anka — Slavčeva, Veba — Housa, natakarič — Bergantova. Po Ganglovem mnenju⁷⁶ je prvi prizor »šel šepavo, ker niso dovolj znali, a do polnega uspeha je uspel drugi prizor, kjer je bil

⁷⁴ 568. pismo v CP II, str. 291.

⁷⁵ AZD II, str. 82 in 469.

⁷⁶ SN 23. marca 1899.

Izmajlov.

Drama v štirih dejanjih
Spisal

Anton Aškerc.

Prav tej drami je zajeta iz neke novele
dija Ivana Tavčarja.

Hj. 6246/p. Predstava te drame v tukajšnjem kraljevem gledališču
odobljajo se dramatičnemu društvu v Ljubljani proti
temu da se izpusti na št. 32 volice prečitana beseda
Ljubljana, dne 11. decembra 1899.
po ukazi:
W. A. R.

izboren interpret Prešerna Inemann...⁷⁷ Po mnenju drugega poročevalca se je bil Aškerčev prizor »skoraj da naravnost ponesrečil...«⁷⁸

Uprizoritev ni bila srečna, ker igralci niso znali vlog pač zaradi utrujenosti, ob koncu sezone. Po Govekarjevem pričevanju je bil Aškerc po predstavi zelo nevoljen⁷⁹. Gledališče kljub kulturnemu namenu ni bilo polno zasledeno, zlasti inteligence na tej predstavi skoraj ni bilo.

Toda neuspeh njegovega prvega prizora na odru, napisanega brez častihlepnosti, da bi v dramaturški tehniki prinesel izbrano snov v zaključeni enodejanki, pesniku ni vzel veselja, da ne bi v času, ko je bila obravnava za povzdigo slovenske izvirne dramatike na dnevnem redu razgovorov, mislil na to, kako bi se tudi sam lotil pisanja izvirne drame. Ob svoji kritiki Govekarjeve dramatizacije romana Rokovnjači je potemtakem moral že misliti na lasten poizkus dramatizacije, ko je ugotavljal, da ima dramaturg pred seboj dve glavnitni poti: »ali vzame iz romana samo snov in tisto snov potem po svoje čisto samostojno obdela v dramo; ali pa se tesno drži romannopisca tako, da kopira kolikor mogoče doslovno vse dialoge in sprejema v dramo vse prizore iz romana, povesti, iz novele...«⁸⁰

Govekar priča⁸¹, da sta imela domenek z Aškercem, kako bosta dramaturgizirala Tavčarjevo novelo Tat. Dramaturgiral jo je Aškerc sam. Štefetoč očitek, da je poleg Tavčarja duševni oče Izmajlova — Govekar⁸², drži le toliko, kolikor je Govekarja vzeti kot pobudnika dramaturgiranja, potem ko izvirni dramatični poizkusi v letih 1895—1896 niso prinesli zaželenega uspeha ne pri občinstvu in tudi niso ustrezali slovstvenim in estetskim merilom. Dramaturg Izmajlova je torej sledil Govekarjevi zunanji pobudi in njegovemu zgledu, okolnost, ki so jo tedaj obravnavali vsi in jo jemali kot pomemben prispevek za osnovne pogoje razvoja naše dramatike.

V tem vzdušju je bil Aškerc očitno mnenja, da se more spustiti v tekmo, zaupajoč svojim silam, ki jih je po svoji svobodni odločitvi skušal preizkusiti tudi v dramatiki. To je moral biti njegov notranji vzgib. Izbira, ki je zadela Tavčarjevo novelo Tat, je bila pogojena v dejanju novele, ki se razvija jako dramatično in ga je v tem moral priznati domala vsak bralec. Takisto je Aškerc verjetno pritegovala realističnost zgodbe in jo je prav zato tem bolj mogel postaviti v časovni okvir sedanosti. Ko se je Aškerc lotil dramatizacije, je bila Tavčarjeva novela stara že skoraj dvajset let.

Prvo inačico svoje drame Izmajlov je Aškerc napisal prejkone v času med februarjem in oktobrom 1899. Repertoarni načrt gledališča za sezono 1899/1900 Aškerčeve drame še ne napoveduje⁸³, pač pa je Slovenski Narod javil poldrugi mesec pozneje, da je Aškerc napisal dramo Izmajlov⁸⁴. Ko je pisatelj bral svojo dramo v zaključeni družbi⁸⁵, je gledališko vodstvo že preskrbelo prepise igre.

⁷⁷ Inemann je ta večer igral Prešerna pri vseh treh uprizoritvah.

⁷⁸ S 21. marca 1899.

⁷⁹ Sn 1912, str. 345.

⁸⁰ SN 9. februarja 1899.

⁸¹ Sn 1912, str. 345.

⁸² S 20. januarja 1900.

⁸³ SN 11. septembra 1899.

⁸⁴ SN 27. oktobra 1899.

⁸⁵ Prim. Aškerčevo korespondenco z Milčinskim, objavljeno v tem zborniku na str. 158—160, zlasti 1. in 2. pismo.

Po sedanjih ugotovitvah je Aškerc v časovnem razponu od začetka leta 1899 do približno marca 1900 izdelal tri inačice svoje drame:

Prvo inačico je pisatelj bral dne 12. novembra 1899; branju so prisostvovali še Govekar, Zbašnik in Milčinski. To prvo inačico je gledališko vodstvo predložilo v odobritev cenzuri⁸⁰, dosedANJI poročevalci o Aškerčevi dramatikI je dozDAJ niso mogli upoštevati⁸⁷.

Drugo inačico je Aškerc začel pripravljati v začetku decembra 1899 in jo je bržčas v tem mesecu tudi izdelal, ker so se v prvi tretjini januarja 1900 že začele skušnje za uprizoritev⁸⁸.

Tretjo inačico je Aškerc izdelal po prvi predstavi do marca 1900 in je bila namenjena za knjižno izdajo, ki je izšla v sredini aprila 1900.

Povod za pripravljanje druge inačice je bila Inemannova izjava, da je drama prekratka⁸⁹. Primerjava prve in druge inačice namreč pokaže, da obsega rokopis prve inačice 45 strani, rokopis vlog druge inačice pa še enkrat toliko strani. Kot praktični režiser je Inemann lahko na prvi pogled presodil, da drama ne bo izpolnila navadno potrebnega časa v enem gledališkem večeru, če se hoče uprizoriti le ena igra. Hočeš nočeš se je Aškerc tej zahtevi vdal.

V seznamu nastopajočih oseb, kakor jih je navedel Aškerc v prvi inačici, so naslednji: *Izmajlov* šteje 55 let. *Aristokrat* od temena do pet. *Lasje* so mu že nekoliko osiveli. Videti mu je, da je veliko živel. *Vanda* šteje 24 let in je brez otrok. *Uvalov* šteje 45 let. *Pl. Kozakiewics* šteje 28 let. *Kvasov* in *Wislinski* štejeta vsak po cirka 24 let. *Suchy* šteje 40 let. *Aron Morgenrot* šteje okoli 40 let. *Izak Edelstein* šteje 60 let. *Romanovicz* šteje 30 let. *Kneginja Zagorska* šteje 35 let, knez *Zagorski* pa okoli 45 let.

V drugi inačici je Aškerc število nastopajočih oseb povečal za naslednje: *Sara*, *Estera*, *Judit*, ki naj obeležujejo družinsko življenje žida *Edelsteina* v tretjem dejanju in s tem razširjajo dejanje; nadalje je za obeležje *Edelsteina*-vega poslovanja Aškerc dodal prizore, v katerih nastopajo naslednje nove osebe: študent, starka, mlad človek. Sluga in hišna pri *Izmajlovu* sta dobila imena *Kuzma* in *Vera*, dodal je hišno pri *Zagorski*, medtem ko je osebo majorja *Uvalova* izpustil.

V tretji knjižni inačici je Aškerc seznam oseb toliko izpremenil, da je ob stotniku *Kvasovu* izpremenil poročnika *Wislinskega* v nadporočnika pl. *Borovskega* ter opustil *Romanowitza*, študenta in starko ter hišno *Ano* pri *Zagorski*.

⁸⁰ Odobritev cenzure se glasi: St. 6246/pr. Predstava te drame v tukajšnjem deželnem gledališču dovoljuje se dramatičnemu društvu v Ljubljani proti temu, da se izpusti na str. 32 rdeče prečrtana beseda. Ljubljana, dne 4. decembra 1899. Po ukazu: Wratschko s. r. Žig. (Prečrtana beseda je v sramotilnem vzkliku na žida: »duša obrezana«).

⁸⁷ V literarno-historičnem arhivu Dram. društva danes ni več tistega gradiva, ki sta ga imela na razpolago še *Robida* (Čas 1911, str. 187) in *Boršnikova* (Aškerčeva bibliografija, CZN 1935). Za drugo inačico so na razpolago le prepisi (tujih rok tedanjih prepisovalcev Dramatičnega društva), za posamezne vloge, pa še ti ne vsi. Besedilo druge inačice je bilo zato treba rekonstruirati iz razpoložljivega gradiva, kolikor se je dalo. Nekaj vlog je bilo pisanih z drugo roko in pokazalo se je, da besedilo teh vlog ne soglaša z besedilom ostalih. To je dalo prvo misel, da je najbrž bila napisana še prvotna prva inačica drame. Pisma Aškerca Milčinskemu so to dokazala in pokazalo se je, da kljub Aškerčevi želji niso uničili vseh vlog prve inačice. Po naključju sem našel tudi prepis prve inačice drame v knjigi s prepisom Bleiweisove redakcije Linhartove Zupanove Micke (štev. 64. Lit. hist. arhiva Dr. dr., nekdanja 356).

⁸⁸ SN 10. januarja 1900.

Vse tri inačice izkazujejo medsebojno večje in manjše izpremembe v besedilu. Te se tičejo med prvo in drugo inačico zlasti raztegnitve besedila. vrivanja novih prizorov, med drugo in tretjo inačico pa zopet krajšanja (opuščen je prizor pripovedovanja kneza Zagorskega o doživljanju z medvedom na lovu, opuščena je izprememba v drugem dejanju z neposrednim prikazom tatvine, izvršene po Izmajlovu), ponekod pa se dotikajo popravki tudi slogovno besedila, vendar ni takih popravkov, ki bi bistveno izpreminjali celotno zasnovo dramatizacije.

Nekatere izpremembe besedila so zanimive, ker izpričujejo Aškerčevo živo opazovanje družbenega življenja pri nas in v svetu. Tako govori n. pr. v prvi inačici prizora med krojačem in Izmajlovim v prvem dejanju Suchy (prim. str. 17. v knjigi): ... Časi so slabi. Zaslužiš toliko, da se preživiš... [Delavci in delavke zahtevajo velike plače. In če jim ne dam včasih kaj po vrhu, groze mi s štrajkom. Socialistični duh je okužil že tudi poljske delavce... Tako je vaše visoko-rodje!...] Uniforme, ki... itd.⁸⁹ Po drugi plati naj opozorim na naivnosti, ki jih je Aškerc črtal, ko je pripravljaval dramo za knjigo. V drugi inačici opisuje Vanda na Kozakiewiczzevo vprašanje: Ali ljubite tudi glasbo in petje, premilostiva? — takole: Oh, pa kako! [Če sedim v loži, pa se poje kak »Lohengrin«, »Čarostrelec«, »Halka«, »Aida«, »Faust« ali kaka »Afričanka«, o, takrat čutim, da me neki nevidni geniji vzdigujejo nad zemljo! Moja dušica plava po valovih čarobne glasbe in vsi akordi odmevajo v mojem srcu... Mojega srca strune zvene vzporedno s strunami godbenih instrumentov...] Veste, ljubim pa samo veselo, poskočno glasbo, [takšno glasbo,] ki izraža življenjsko radost, slast in sladko strast! [Zato tako ljubim brezskrbne laške in francoske komponiste. Slovanski skladatelji so mi že nekoliko premelanholični in preresni!]⁹⁰

Zlasti pa je Aškerc v drugi inačici zamašil vrzel zaradi kratkoče dramatizacije s povestjo kneza Zagorskega; Gangl jo je imenoval balado, ki jo je spisal epik krepkega peresa in močnega duha, pa bi jo lahko izpustil. Aškerc je sledil temu pozivu in končni prizor drugega dejanja preoblikoval⁹¹. Ker pa je sama »balada« priča nedramske zasnove v drami in zlasti še njene izvedbe v posameznostih, naj sledi na tem mestu ves prizor o povesti kneza Zagorskega.

Kozakiewicz: Presvetli knez! Čeprav ste izvrsten, menda prvi lovec na Poljskem, sedaj bi si pa menda vendar ne upali na lov!

Knez: Zakaj pa ne — a? O pred desetimi leti je bil še veliko večji sneg, pa sem bil šel na lov — na medveda. Gospoda moja, tega lova pa ne pozabim svoje žive dni! (To je bil lov)⁹² Pol tragedije, pol komedije. Tako sva se ruvala in valjala z medvedom, da je bilo kaj! (Boj na življenje in smrt.)

Poglejte, tukajle mi je zapustil kosmatinec majhen spomin.

Wisłinski: Kako pa je bilo to, vaša svetlost?

Kvasov: Pa res, povejte nam, povejte!

Kozakiewicz: Lepo vas prosimo, vaša svetlost, povejte nam, kako je to bilo!

Vanda: Pripovedujte nam, pripovedujte, knez!

Knez: Ali vas to res zanima, gospoda?

⁸⁹ [—] Oglati oklepaj označuje v knjigi izpuščene stavke.

⁹⁰ Tudi tu označuje oglati oklepaj [—] izpuščene stavke. Tu našete opere so bile ta čas na repertoarju Slovenskega gledališča v Lj.

⁹¹ Prim. str. 35—30 v knjižnem izdanju drame Izmajlov.

⁹² (—)Navadni oklepaj pomeni okrajšave režiserja.

Izmajlov: Jaz mislim, da govorim v imenu vseh navzočih, če njega svetlost lepo prosim, da bi nam pripovedovali svojo anekdoto o medvedu.

Kneginja: Kaj se že daš tako prositi? Kar začni?

Knez: Ni nič posebnega! Pa ker že hočete — no, dobro, pa vam povem! To je bilo torej pred desetimi leti. Bila je grozna zima. Sneg je bil tako visok, da je kmečkim hišam segal čisto do streh. Divjačina je takrat stradala, da se Bogu smili!

Nekdo: Celo divjačina!

Knez: Da! Zajci so nam skoro vsi poginili. Srne so prihajale kar na dvorišča krme iskat. Volkovi so voglarili okoli hiš in poraztrgali na stotine psov. Se ljudij so nekaj požrli. Tisto zimo torej smo bili šli na medvedji lov. Bilo nas je troje: jaz, grof Zaleski pa grof Potocki. Jutro je bilo megleno, da nismo videli ni koraka pred nosom. Sredi gozda se razvrstimo, kakor je že navada. Psi se razidejo kosmatincev iskat. Vsak lovec je že na svojem mestu. Jaz sem stal daleč od svojih tovarišev pod neko smreko na griču. Bilo je že blizu poldneva. Megla se je vzdignila in razkadila. Sonce se je prikazalo in zasijal je najlepši zimski dan. Stojim in čakam z napetim petelinom. Še dihati se nisem upal. Vse tiho okoli mene. Ne morete si misliti bolj čarobnega, slikovitega in poetičnega milieu-ja, kakor je gozd pozimi. To je naravnost čudovito! Človeku se dozdeva, da gleda prizor iz kake bajke... O, priroda, gospoda moja, je večno krasna, večno čarovita in vselej zanimiva, naj jo gledamo v katerikoli fazi letnega časa... Stojim torej in poslušam. Tedaj pa tedaj se zgane smrekova veja, šine kvišku, ker že ne more nositi težke butare. Sneg zdrkne na tla in dozdeva se mi, kakor bi drevo vsakikrat vzdihnulo od veselja, da se je nekoliko razbremenilo! Stojim in čakam. Psa ne slišim nobenega. Hop! Kaj je to? Nekaj se je zmeznilo za mojim hrbtom! Ozrem se — medved! Kakih trideset korakov je stal od mene in me flegmatično gledal s svojimi majhnimi očmi, kakor bi se čudil, da je človek tako neumen, da hodi v takem snegu v gozd! Pomerim, sprožim — in padel je! Grem k njemu pogledat, kam sem ga zadel, (ubogega) »Mihajla Mihajloviča«, (kakor imenujete vi Rusi medveda). Leži vam vznak, a še sope! Pomikastim ga nekoliko — tu pa me objame medved z obema šapama kakor star prijatelj, ki me že dolgo let ni videl. — Kar pritisnil me je na svoje kosmate prsi, mrcina, da sem skoraj zastokal. — Hoho, prijatelj, počakaj! Tako dobra si pa nisva, (mu pravim, da bi se takole goreče objemala)! In veste, gospoda moja, še poljubiti me je hotel! Odpiral je že svoj gobec in iskal mojega lica, ki je bilo zavito v kožuho kapuco. Oho! Preveč si ljubezniv! Tvoja ljubezen mi je že nadležna! Poljuba tvojega ne maram. Hvala lepa! Odrivam ga od sebe z vsemi močmi, da mi pot curkoma teče s čela in da sem že ves moker. Medved pa me je kot star kavalir na vsaki način hotel poljubiti. Ne boš! — si mislim. Toda spak me je vendar-le poljubil tukaj-le. Verjemite mi, da mi njegov poljub ni bil nič kaj všeč... Odrivam ga od sebe, kar ga morem, a medved me še ne izpusti! (Močno sem se mu moral prikupiti.) Ruvava se in boriva. Kmalu sem bil jaz od spodaj, on pa na meni! Ker pa je bil kraj strm, sva se oba zatrkljala po griču, oba objeta, kakor dva paglavca, (kadar se valjata) gredoč iz šole. Trkljala in valjala sva se po griču dobrih petdeset korakov. Zdaj sem bil jaz spodaj, zdaj medved itd. Ko bi bil utegnil, bi ne bil omagal. Ko jo tako privaliva do nekega štora, obstaneva.

Začnem klicati — nič! Na srečo sem čutil, da me medved ne objema več s tako strastjo, kakor iz početka. Aha! Njegova ljubezen se že ohlaja, si mislim. Kri mu je pa tudi lepo curljala iz rane na boku... Kje je moja puška? »Kraljestvo za puško!« — parodiram Šekspirjevega kralja Richarda... Pa do puške ne morem; ostala je tam gori, kjer sva se z medvedom prvokrat objela. Pa saj imam nož za pasom! Potipljem — in nož je res še tičal v usnjati nožnici! Čakaj mrha kosmata, zdaj bije tvoja zadnja ura! Potegnem močni lovski nož in ga porinem medvedu v srce, da je grozno zarenčal. Malko je še vstrepetal — pa se iztegnil! Zaklal sem ga, kakor kmet zakolje prašiča, gospoda moja! Ko sem mu klečal še na prsih, pritekó psi, kmalu nato pa moja dva tovariša... Glejte tam-le na steni visi lovska trofeja, spomin na tisti dan — medvedova koža!

Vsi: Živio, slava!

Kozakiewicz: Izvrstno!

Knez: Gospoda moja! Predno spet zaplešemo, dovolite mi, da vam podam še jeden, izvanreden užitek! — Prosim, naj vstopita! Gospoda moja tukaj vam imam čast predstaviti dve najboljši moči vaše varšavske opere! Gospodična Marija Litvinska, gospod Bronislav Zamejski!

Vsi: Živela!

Knez: Moji predniki so vsekdar visoko spoštovali umetnost in umetnike! Gospoda moja! Umetnost je nekaj svetega. Vsi civilizovani narodi so visoko cenili umetnost, poezijo, slikarstvo, kiparstvo in glasbo! Tudi poljski narod čišla svoje umetnike! Hvala vama toraj gospodična Litvinska in gospod Zamejski, da sta nas počastila nocoj! Obžalujem, da nista mogla priti poprej! Gospodična in gospod sta imela namreč nocoj pevsko poskušnjo!... In sedaj bi vaju prosil, da nam kaj zapojeta! Razveselita nas z nebeškim darom svojih divnih grl!

Ko odpojeta, vstane

Hvala vam lepa za krasni vžitek! Živela naša pevca!

Vsi: Živela!

Knez: Sedaj pa zopet malko zaplešemo — kaj ne da? Bodimo veseli po stari poljski, po stari slovanski navadi!... Hej, godci, mazurko!

Vse odide. Zastor

V izpremehi v drugem dejanju, ki sledi takoj za gornjim prizorom, odloži kneginja v svojem budoaru nakit in odide. Nastopi Izmajlov in po daljšem monologu ukrade nakit. V monologu govori tudi naslednje stavke: »... Kam sem zagazil?... In vse to zaradi te demonske ženske!... Vanda, Vanda! Zblaznel bi!... Biti, — ne biti, to se zdaj vpraša! O Hamlet, Hamlet! Ne vem, kateri izmed naju ima tehtnejši vzrok staviti tako težko vprašanje?... Pa tebe sem slišal tako modrovati na odru, tukaj pa ni oder, jaz nisem v gledališču sedaj... Kruta resničnost, dejstvenost je to!... Haha!...«

Citirani odlomki naj bodo za zgled, s kakšnim aparatom se je Aškerc prvič in zadnjič lotil dramatizacije. Zadržan s svojimi mislimi na primitivne oblike dramatizacije si ni prilastil niti osnovnih pravil naturalistične igre in je ohranil n. pr. monologe — na mnogih mestih z izredno naivno formulacijo — kot edino možno odskočno sredstvo za izpoved junaka. Kakor je iz gornjega odlomka razvidno si je zamislil Izmajlova kot modernega Hamleta, ki ne igra v odorskem oklepu šekspirske dramaturgije, temveč trpi v sodobni življenjski resničnosti, ki naj po svoji realnosti presega Hamletovo okolje. Vsekakor vse

tri inačice Aškercove dramatizacije niso samo zgled nedonošenca, marveč dokaz zato, da si Aškerc niti z najpreprostejšimi sredstvi ni znal pomagati in ne z njimi ravnati.

V zadregi, v kakršni je bil, ko je Inemann ugotovil, da je drama v prvi inačici prekratka, je Aškerc v drugi inačici posegel po tem sredstvu, da je v prizorišče zabave pri knezu vpletel nastop dveh povabljenih pevcev, ki zapojeta pred občinstvom na odru in v avditoriju. Sredstvo, ki mu je ob prvi predstavi Rokovnjačev blažilo rokovnjaško okolje v igri, neposredno po prvi predstavi Izmajlova pa mu je bilo tako petje neljubo, češ da »mehkuži« naše ljudstvo kot gledališko občinstvo. Naj ostane ta prizor, ki ga pisatelj v knjižno izdajo drame ni prevzel, zabeležen kot prilika velikih zadreg, ki si jih je Aškerc nakopal z dramatizacijo, in še večjih zadreg, v katerih so se ta mah nahajali skoraj vsi, ki so poskušali pisati drame.

Prva predstava Aškercove drame Izmajlov je bila v Slovenskem gledališču v Ljubljani, dne 19. januarja 1900. Obvestila gledališkega vodstva v listih so govorila o uprizoritvi nove izvirne drame, za katero se vse zanima. Dejanje Aškercove drame je sicer zajeto iz neke Tavčarjeve novelete, a dejanje in njegov razvoj sta vzlic temu docela samostojna in sad Aškercove muze⁹³.

Uprizoritev je režiral Inemann. Razdelitev vlog pa je bila takšna:

Izmajlov	Inemann	Sara	Ogrinčeva
Vanda	Polakova	Ester	Housova
Zagorski	Verovšek	Judit	Vračkova
Zagorska	Gusti Danilova	Romanowicz	Polašek
Kozakiewicz	Anton Danilo	Ana	Bednařikova
Kvasov	Orehok	Kuzma	Povhe
Wislinski	Deyl	Vera	Bitenčeva
Suchy	Šturm	Mlad človek	Puš
Morgenrot	Veble	Študent	Herman
Edelstein	Housa	Starka	Puhkova

Kaže, da so se igralci z vsem gledališčem izredno potrudili, da bi dali za uspeh te igre vse iz sebe. In res kaže, da so igralci v veliki meri uspeli s svojimi kreacijami, kolikor jim je besedilo igre to dopuščalo. Najtežavnejše besedilo je vsekakor imel Verovšek s svojo lovsko zgodbo; prizor je moral biti mučen, če je celo Gangl priporočal pisatelju, naj ga izpusti. Med moškimi vlogami so se zlasti odlikovali Inemann, Danilo in Housa, medtem ko je med ženskami z vlogo Vande, ki je hkrati največja v drami, podala najboljšo kreacijo Irma Polakova. Ta igralka in pevka še ni nastopala celih deset let v našem gledališču, pa se je preborila od neznatnih vlog v ospredje in postala prva slovenska operetna subreta, ki je nastopala v vseh glavnih ženskih vlogah tudi v najbolj razvpitih burkah in spevoigrah tega obdobja. Prvotno jo je želel Borštnik izobraziti za dramsko igralko, pa se je začela učiti pri Gerbiču petja ter se s svojim prirojenim darom kmalu odlikovala tudi v igralskih nastopih. Nekaj časa se je mudila na Dunaju, kjer je s svojimi nastopi v operetah pridobila tudi tamošnje občinstvo. Pri gostovanju v Beogradu je dosegla velik uspeh. S tako živahnostjo se je vrnila v Ljubljano in tu je bila vloga Vande ena izmed prvih večjih resnih vlog, s katero je dokazala nadarjenost tudi za

⁹³ SN 18. in 19. januarja 1900.

St. 52.

Dež. gledališče v Ljubljani. Dr. pr. 990.

V petek, dne 19. januarja 1900. leta.

Noviteta!

Noviteta!

Prvičkrat v sezoni!

Izmajlov

Drama v štirih dejanjih, napisal A. Aškerc. Režiser g. Rudolf Inemann.

Glavni liki: Andrej Izmajlov, vojak, deseterik

Glavni liki: Andrej Izmajlov, vojak, deseterik
prijatelj — — — — — g. ml. Inemann.
Gledalec Vasil, njegov brat — — — — — g. Polak.
Eva Zaprta — — — — — g. A. Varnick.
Kazimir Zaprta — — — — — g. O. Desch.
Kazimir Zaprta, prijatelj — — — — — g. A. Desch.
Kazimir Zaprta, prijatelj — — — — — g. F. Desch.
Vasil, prijatelj — — — — — g. D. Desch.
Vasil, prijatelj — — — — — g. D. Desch.
Vasil, prijatelj — — — — — g. D. Desch.
Vasil, prijatelj — — — — — g. D. Desch.

OSOBNE:

Des. Zaprta — — — — — g. O. Desch.
Vasil — — — — — g. D. Desch.
Kazimir Zaprta — — — — — g. A. Varnick.
Kazimir Zaprta — — — — — g. O. Desch.
Kazimir Zaprta — — — — — g. A. Desch.
Kazimir Zaprta — — — — — g. F. Desch.
Vasil, prijatelj — — — — — g. D. Desch.
Vasil, prijatelj — — — — — g. D. Desch.
Vasil, prijatelj — — — — — g. D. Desch.
Vasil, prijatelj — — — — — g. D. Desch.

Častniki, mednarodni in gosti.

Gledalec se v Vasilu. Čas poljenja.

Blagajnica se odpre ob 7. uri. Začetek točno ob pol 8. uri. Konec ob 10. uri.

Vstopnina:

Parter:		Balkon:		Sedeži in lože se dobivajo v stari čitalniški trafiki v Selenburgovih ulicah in na večer predstave pri blagajnici.
Sedeži I. do III. vrste	1.- kr.	Sedeži I. vrste	60 kr.	
" IV. VIII.	90 "	" II. "	50 "	
" IX. XI.	80 "	" III. "	40 "	
Stojišča	40 "	Galerija:		V abonement na sedenje se lahko vstopi vsak dan.
Dijake in vojske vstopnice	20 "	Sedeži I. in II. vrste	30 kr.	
Vstopnina v lože	60 kr.	" III. do V.	20 "	
		Stojišča	10 "	

Pri predstavi sodeluje orkester sl. c. in kr. pobočnega polka Leopold II., kralja Belgijcev št. 27.

Prihodnja predstava v nedeljo, 21. januarja 1900:

Na korist režiserju Rud. Inemannu

„Od stopnje do stopnje“.

„Javna Tiskarna“

Gledališki lepak za prvo uprizoritev Aškercove drame Izmajlov v Slovenskem deželnem gledališču v Ljubljani 1900

*Irma Polakova kot grofica Vanda
v Aškerčevi drami Izmajlov*

resno dramsko igralko. Že v naslednji sezoni pa so jo zaradi nekega incidenta odpustili, v Ljubljano se ni nikdar več vrnila v stalni angažma, takisto pa tudi k resnim dramskim vlogam nikoli več.

Med kritiki je ugotavljal Gangl časten prirastek za izvirno slovensko dramatiko, čestital Aškercu za lepo delo⁹⁴, našel pa je v delu nekaj logičnih napak, četudi je hvalil spretnost v dialogu, po drugi plati pa sodil, da je dejanje preraztegnjeno, in dajal nasvete, katera dejanja bi bilo treba združiti itd. Karakterizacija Edelsteina mu je bila mojstrska in je videl jasnost v vseh značajih⁹⁵. Štefe je v dolgem poročilu ugotovil, da Aškerčevo »izvirno« delo ni imelo uspeha, četudi so igralci dobro igrali. Drama da je bila menda napisana zato, da bi se Polakova pokazala v resni, večji vlogi. Po njegovem mnenju se poizkus, preleviti subreto v dramsko junakinjo, ni posebno posrečil⁹⁶. Tržaška Edinost pa si je dala sporočiti iz Ljubljane, da je bila uprizoritev sijajen uspeh. Občinstvo je bilo navzoče v obilnem številu ter je z neko nestrpnostjo pričakovalo Aškerčevega dramskega prvenca. V prvih dveh dejanjih se je ljudstvo razživljalo ter je po izbornem tretjem dejanju viharno ploskalo in klicalo pisatelja na oder — zaman. Četrto dejanje pa da je bilo vprav klasično mojstrsko⁹⁷. V resnici pa uprizoritev — kakor tudi je bila igralsko pripravljena — ni bila uspeh za pisatelja, ki se je takoj po prvi in edini predstavi odločil, da za knjižno izdanje dramo predela. Vendar ne vemo za nobeno nadaljnjo uprizoritev knjižne predelave, celo vodstvo gledališča, ki je dramo prvič uprizorilo, se ni odločilo, da bi jo vnovič ponudilo občinstvu.

Ko je drama v sredini aprila 1900 izšla v knjigi, so kritiki⁹⁸ sodili o njej z bolj razvezanimi jeziki. Ugotavljali so zlasti, da nam je tuje okolje, v katero je postavil Aškerc svoje dramsko dogajanje, posamezni dogodki brez logične povezanosti, karakterizacija oseb slaba, nobene nove ideje, nobene nove misli, dramatične prvine zgodbe bi bilo treba bolj skrbno izbrati in izdelati, pisatelj ne pozna ženske duše, pa tudi duševnih dogajanj v glavni moški osebi ne zna dramatsko prikazati itd.

Etbin Kristan, ki je kmalu potem napisal pohvalno oceno o Cankarjevi drami Jakob Ruda, je svojo obširno oceno drame Izmajlov sklenil takole: »Vsekakor pa je hvalevredno, da je poizkusil Aškerc svoje pero tudi na tem, doslej tako še malo rodovitnem polju. S tistimi, ki menijo, da mora pesnik v

⁹⁴ SN 20. januarja 1900.

⁹⁵ SN 22. januarja 1900.

⁹⁶ S 20. januarja 1900.

⁹⁷ E 22. januarja 1900.

⁹⁸ SL 5. maja 1900 (Kosec-?); LZg 18. maja 1900 (Funtek); Soča 10. maja 1900. — SN 7. in 8. junija 1900 (Goestl); Ska 1900, str. 117 (Anžič-Klemenčič); Kat. Obzornik 1900, str. 284 (Opeka); E 25. januarja 1900; Jug 1901, str. 23.

prvi vrsti svojo pridobljeno slavo čuvati in se paziti vsekakor koraka, ki bi utegnil razkriti tudi kakšno njegovo slabost, se nikakor ne strinjam, ker se mi zdi veliko bolj človeško, ako velikan kdaj stopi tudi v nižave, kjer je več sence nego sonca. In če bi napisal Aškerc še pet »ponesrečenih« dram, mu vendar vse skupaj ne bi mogle vzeti zaslug za naše pesništvo, ki je bode gotovo tem bolj intenzivno negoval, ako izpozna, da je tam v prvi vrsti, ne le poklican, temveč — tudi izvoljen!⁹⁹

IV.

OSTALI DRAMSKI POIZKUSI

Morda je na Aškerca učinkoval Stritarjev zgled, da je napisal še dve enodejanki, manj verjetno je na to vplivala praksa tedanjih nordijskih dramatikov, najbolj verjetno pa je Aškerca k temu nagnila izbrana snov. Tako sta nastali enodejanki Red sv. Jurija in Tujka, ki ju je pisatelj priključil knjižni izdaji svoje ponovno popravljene drame Izmajlov. Vsekakor so to bili trije dramatični poizkusi, s katerimi je Aškerc želel prodreti med slovenske dramatike, poizkusi, ki jih je pozneje slovensko knjigotrštvo oglašalo kot »tri dramatične študije«¹⁰⁰. Obvestila o obeh Aškerčevih enodejankah so izšla hkrati z naznanilom o temeljiti predelavi Izmajlova¹⁰¹, kritike pa so izšle hkrati s kritikami Izmajlova⁹⁸.

Kritika je tudi pri enodejankah ponovno grajala postavitev zgodbe v neslovansko okolje, našla pa je pri enodejanki Red sv. Jurija neke podrobnosti, ki delajo igro boljšo od Izmajlova, zlasti ker Aškerc dobro zasleduje v oblikovanju svojo glavno zamisel. Tujka pa ji je dramatizirana novelistična skica brez dramatičnosti.

Dobrohotno Funtkovo mnenje, da bi Aškerčevi enodejanki uprizarjali manjši odri, se nikakor ni hotelo uresničiti. Slovensko gledališče v Ljubljani je obe enodejanki sicer postavilo v repertoarni načrt za sezono 1900/01¹⁰², predložilo je že Red sv. Jurija deželni cenzuri¹⁰³ in Govekar je že razdelil vloge. Igrali naj bi bili posamezne vloge naslednji igralci:

Sarafanov	Verovšek ¹⁰⁴	Saharov	Deyl
Tatjana	G. Danilova	Griška	Boleška
Nataša	Rückova ¹⁰⁵	Krojač	Danilo
Rubinov	Dobrovolny ¹⁰⁶	Hišna ¹⁰⁷	Puhkova

⁹⁹ »Delavec-Rdeči prapor«, 21. aprila 1900.

¹⁰⁰ Koblar. Novejša slovenska drama I. (Klasje 33/34), str. 314-315.

¹⁰¹ SN 12. marca 1900.

¹⁰² SN 7. septembra 1900.

¹⁰³ Odobritev cenzure se glasi: Z. 4245/pr. Predstavljanje te igre v tukajšnjem deželnem gledališču dovoljuje se dramatičnemu društvu v Ljubljani. Ljubljana, dne 18. septembra 1900. Žig. Po ukazu Wratschko s. r.

¹⁰⁴ Osnovna razdelitev je zabeležena z Govekarjevo roko. Ime Verovšek pa je prečrtano s tinto, namesto tega je zabeleženo Dob (najbrž Dobrovolny).

¹⁰⁵ Krista Rückova je govorila tudi Aškerčev Prolog na proslavi ob stoletnici Prešernovega rojstva na prireditvah 2. dec. 1900 (popoldne in zvečer) ter 4. dec. 1900 v Ljubljani.

¹⁰⁶ Prvotni zapis, najbrž Dobrovolny, je prečrtan in napisan Lier.

¹⁰⁷ V oklepaju je tu s tinto pripisano (učna oseba). Vsi naštetni igralci so bili člani dramskega ansambla v Slovenskem gledališču v Lj. Zabeležba se nahaja v tiskanem izvodu enodejanke v Lit. hist. arhivu Dram. društva pod števil. 458, 692.

Toda po pričevanju Frana Govekarja se je Aškerc uprl temu, da bi enodejanki igrali, in ga je pregovoril, »da se igri ne igrata¹⁰⁸. Vloge sem torej zopet pobral in igri spravil v gledališko knjižnico¹⁰⁹.«

Slovensko gledališče ni imelo nikoli več Aškerčeve dramatike v svojem repertoarju, niti ni Aškerca proslavilo po njegovi smrti. Enodejanko Red sv. Jurija pa je imelo v svojem repertoarnem načrtu Slovensko gledališče v Trstu za sezono 1907/08¹¹⁰, vendar je ni nikoli uprizorilo. Prav tako je isto gledališče kmalu po Aškerčevi smrti postavilo v svoj repertoarni načrt za sezono 1912/13 Aškerčevo dramo Izmajlov, igralo pa je ni ne v tej sezoni, pa tudi pozneje ne.

Kakor vse kaže, je bila prva uprizoritev obeh enodejank Red sv. Jurija in Tujka v Novem mestu, kjer ju je uprizorila Narodna čitalnica 19. januarja 1901¹¹¹. Prireditelji so se zavedali, da so prvi uprizoritelji Aškerčevih enodejank. Pri številnem občinstvu sta vzbudili veliko pozornost, zlasti Tujka je po sporočilih¹¹² spričo ganljivega prizora po spravi matere-tujke (igrala Vašičeva) in sina (dr. Pajnič) globoko pretresla gledalce, ker so se igralci zelo potrudili.

Po Aškerčevi smrti so priredili v Trstu »Aškerčevo proslavo«, ki jo je organiziral posebni odbor s tamošnjim Ljudskim odrom¹¹³. Dne 5. okt. 1912 je predaval o Aškercu Ivan Cankar¹¹⁴, v nedeljo 6. okt. 1912 pa so na »Aškerčevem večeru« poleg deklamacij njegovih pesmi in petja uprizorili obe njegovi enodejanki Red sv. Jurija in Tujka. Diletantje Ljudskega odra v Trstu so se zavedali, da so ob obeh »ponesrečenih delih Aškerca na polju dramatike« (kakor se glasi poročilo) prevzeli težko nalogo, vendar so jo rešili precej povoljno¹¹⁵. S to prireditvijo se je oddolžil slovenski proletarijat Aškerčevemu spominu.

Nekoliko za tem je dne 8. decembra 1912 priredilo v Šmarju pri Jelšah odotno Politično in gospodarsko društvo za šmarsko-rogaški-kozjanski okraj proslavo v spomin Aškerčeve smrti. To je bila razen prireditve v Trstu edina taka proslava na Slovenskem. Slavnostni govornik je bil dr. Fran Plešič, šmarski diletantje pa so uprizorili Aškerčevo enodejanko Tujka¹¹⁶.

Četudi sta torej obe enodejanki ostali zvečine zunaj repertoarja slovenskih gledališč, pa je vendar zabeležiti nekaj prevodov. Tako je propagator slovenskega slovstva med Hrvati Franjo Seljak prevedel zadnjo sceno enodejanke Red sv. Jurija v nemščino in prevod objavil pod naslovom Der St. Georgsorden¹¹⁷. Učitelj Fr. Lad. Jelinek je prevedel isto enodejanko v češčino, misleč, da jo je prevedel Aškerc iz ruskega izvirnika v slovenščino. Naslov tega češkega prevoda je Rad sv. Jiří. Naposled je Roman Zawilinski prevedel obe enodejanki v poljščino, ne da bi ju bili dozdej igrali¹¹⁸.

¹⁰⁸ Govekar: Iz spominov na Antona Aškerca. Sn 1912, str. 345.

¹⁰⁹ Vlog danes ni več v Lit. hist. arhivu Dramatičnega društva.

¹¹⁰ E 29. septembra 1907.

¹¹¹ SN 25. januarja 1901.

¹¹² Dol. Novice 15. januarja in 1. februarja 1901.

¹¹³ Zarja 4. oktobra 1912.

¹¹⁴ Predavanje je bilo objavljeno v Zarji 9. in 10. oktobra 1912.

¹¹⁵ Zarja 10. oktobra 1912.

¹¹⁶ SN 18. novembra in 11. decembra 1912. Celjski »Narodni list« 5. in 12. decembra 1912.

¹¹⁷ Agramer Tagblatt, Zagreb, 30. julija 1904.

¹¹⁸ Plestenjak: Aškerc kot urednik Lj. Zvona. Odmevi. Leto II., knjiga 2., 1932, str. 77.

Od vseh teh prevodov so uprizorili le češki prevod enodejanke Red sv. Jurija v gledališču Uranie v Pragi spomladi 1904¹¹⁹.

Aškerčev donos slovenski izvirni dramatiki bi bil s tem zaključen, četudi je zunanja oblika nekaterih Aškerčevih pesmi še taka, da se približuje igralski obliki (Ribniška čarovnica, Kongres na Araratu, Zlatorog, Veselo kopališče), vendar niso bile napisane z namenom, da bi Aškerc približale dramatiki, niti niso oblikovane po načelih dramaturgije. Edina izjema bi morda bil zgodovinski prizor iz osmega stoletja Knez Volkun, ki ga je Aškerc najprej objavil v Ljubljanskem Zvonu, nato pa v svoji zbirki Junaki. Toda tudi v tem primeru gre za pesnitev v zunanji igralski obliki brez namena, da bi pisatelj zgodovinsko snov izoblikoval v dramski izpeljavi. Že pri razboru Aškerčeve dramaturgije sem omenil, da se je Aškerc izjavil ob razmišljanju o »liričnem« značaju Slovencev, da bi bilo potrebno, naj slovenska dramatika podaja Slovincem krepke hrane in naj navaja k razmišljanju in dejanju. Ob iskanju temu ustrezajoče motivike je Aškerc izoblikoval svojo knjigo o Junakih in dal prizoru o ustoličenju zunanjo igrsko obliko. Naključje je hotelo, da je prav ta Aškerčev prizor do neke mere odigral vlogo, ki mu jo je bil Aškerc namenil.

Tik pred prvo svetovno vojno je vsa Slovenija slavila petstoletnico ustoličenja, proslava, ki je pripeljala do nekaterih revolucionarnih manifestacij mladine zlasti v Ljubljani. Nič manj pa ni slavilo obletnico prebivalstvo po vseh slovenskih pokrajinah, četudi ne toliko bučno. V Mariboru je ondotno Dramatično društvo proslavilo obletnico dne 19. aprila in 10. maja 1914 v Narodnem domu s svečanostjo, med katero so med drugim uprizorili Aškerčev prizor Knez Volkun in peto dejanje Jurčičeve tragedije¹²⁰. Igri je zrežiral igralec Molek, v vlogah Volkuna in Vitomira pa sta nastopila Steinberger in Majer. Uprizoritev je s svojim prizorom ustoličenja na številno občinstvo napravila velik vtisk prav v tistem smislu, kot si je bil Aškerc želel, da je izzivala k dejanju...

V.

GLEDALIŠKA KRITIKA

Imeli smo že priložnost dotakniti se Aškerčeve delavnosti kot gledališkega kritika. To delavnost je prvič sprožilo nenadno navdušenje pri prvi predstavi Govekarjeve dramatizacije Rokovnjači, nato pa se je je lotil kot urednik Ljubljanskega Zvona.

Slovenska gledališka kritika je šele počasi in sočasno z razvojem našega gledališča začela stopati iz otroških povelj svojega razvoja. Levstik jo je od vsega početka le zmerno gojil, prepričan, da je treba za razvoj slovenskega gledališča bolj spodbudilnih in pospeševalnih besed, kakor pa takoj spočetka stroge obsodbe. Take obsodbe bi do neke mere preveč omajale in oslabile ljubiteljsko navdušenost prvih slovenskih diletantov, ki so se prav počasi izpreminjali v nepoklicne slovenske igralce. V tem pogledu je Levstik vplival tudi na Stritarja. Pozneje so v mladem Slovenskem Narodu šli po istih stopinjah Jurčič, Kersnik in Tavčar, medtem ko je Levec i v dnevniku i reviji kazal

¹¹⁹ LZ 1904, str. 255; Sn 1903/04, str. 190. »Uranie« je bilo ljudsko gledališče v Holesovcih v Pragi, od leta 1903 stalno.

¹²⁰ Strmšek: Dramatično društvo v Mariboru, str. 13. — SN 21. aprila 1914; Straža 20. aprila 1914; Nar. list 9. in 23. aprila 1914 itd.

že za spoznanje ostrejšje poteze peresa, da pa protimladoslvensko pobarvane izbruhe Jakoba Alešovca komaj omenimo.

Sčasoma, zlasti pa po vrnitvi Nollija, je gledališka kritika v Slovenskem Narodu dobila bolj strokovno obeležje, medtem ko je hkrati v predalih Slovenca začela dobivati izrazito idejno bojno lice (Ignacij Žitnik). Pozneje je gledališko poročanje prehajalo iz rok v roke, zdaj od pisateljev (Funtek, Gangl) med ljubitelje (Bleiweis, Bežek, Domicelj) in celo med nekdanje neposredne gledališke sodelavce (Fran Kristan) pa tudi še sodobne (Govekar), ki so dozorovali v gledališke praktike. Manjkalo je povečini kontinuitete, ki do neke mere vzpodbuja perspektivo in odreja določeno stopnjo izkušenosti pri motritvi večkrat ponavljajočih se odprtih gledaliških in igralskih vprašanj. Morda je Malovrhu bivanje v Parizu in opazovanje tamošnjega gledališkega življenja in izoblikovana trdovratnost njegovega časnikarskega poklica še najbolj koristilo pri njegovem kritičnem poslu o gledališču, ki ga je ponovno odlagal pa se ga vedno vnovič loteval.

Revialno gledališko kritiko v Ljubljanskem Zvonu je po Funtku prevzel dr. Fran Zbašnik in jo zlasti v prvih letih od časa do časa poglobljaj in izpopolnjeval, ne glede na to, da je bil glede revialne kritike docela pesimističnih misli. To pa načelno in tudi glede na svoje osebno udejstvovanje v tej smeri. Čuditi se je zatorej, da je ta dvomljivec v vrednost svoje delovne spremljave slovenskega gledališkega dogajanja ohranjal zvestobo kontinuiteti svojega poročanja in zlasti v prvem obdobju zadevnega sodelovanja, ko so ga še izpodbadale misli na lastno sodelovanje v izvirni slovenski dramatiki, kljub svoji že prisilovni hladnokrvni in mirni presoji znal marsikaj povedati med vrsticami. To ga je sicer obvarovalo pred napadi in psovanci gledališke ožje in širše družine, pačilo pa je v strogem smislu njegovo vrednotenje in mu je jemalo zaželeno in potrebno skrajno verodostojnost.

Aškerc je s svojo prvo kritiko, s katero je pozdravil prihod Govekarjevih Rokovnjačev in ki smo jo že omenili, pokazal vso preproščino in prostodušnost, s katero je pričel spremljati slovensko gledališko dogajanje. Res se je iz obzirov do stalnega gledališkega poročevalca Gangla zavaroval, da piše le literarno ne pa gledališko kritiko, toda s svojo primerjavo Rokovnjačev s Schillerjevimi Razbojniki zopet enkrat dokazoval, da navdušenstvo nima pisati ne ene ne drugačne kritike in da ga ni zamenjati vsaj s tistim znanjem, ki zna dooločno oceniti perspektivo dogajanja v času in ne iz trenutka.

Tudi je kot potem lahkomišelnost pretrgal kontinuiteto Zbašnikovega gledališkega revialnega poročanja in ga v Ljubljanskem Zvonu sam prevzel. To je že bilo v času, ko je Aškerc sodeloval kot tajnik Dramatičnega društva vsaj v administrativnem vodstvu gledališkega dogajanja in zato nosi njegovo revialno gledališko poročanje sledove nekaterih njegovih praktičnih izkustev. Po pravici rečeno so to bili sledovi njegove kompromisne črte v tem sodelovanju, ki ga je potiskala pod njegove vrhunske izjave v prosti publicistiki in polemiki eno leto prej, in mu narekovala tu in tam izpremembo njegovega — kakor se je prej zdelo — nekompromisnega stališča. Zato je rajši zabeleževal svojo misel o tem, da je besedilo Schillerjeve Device Orleanske godno za operni libreto, rajši beležil svoja filozofska razglabljanja o Detelovem Učenjaku namesto da bi dramaturško razčlenjeval osnove izvirne komedije v Slovencih in rajši iskal dramaturških pogrškov v Finžgarjevem Divjem lovcu, namesto da bi se perspektivno raznežil ob tej prvinski montaži naše alpsko-lovsko-planšarske romantike v prvi izvirni slovenski ljudski igri v pravem smislu besede.

Skratka: Aškerčevo sodelovanje v gledališki kritiki je priložnostni poizkus brez globljih korenin. Minil je, kakor bi odrezal, ko je Aškerc odložil uredništvo revije. To pa je bil bolj zunanji razlog: že davno se je ob Izmajlovu prelomilo v Aškercu vse, kar bi ga še moglo idejno in srčno vezati tudi na našo gledališko kritiko.

VI.

ORGANIZATORIČNA DEJAVNOST V DRAMATIČNEM DRUŠTVU

Ob koncu sezone 1900/01 se je iztekla tudi obljuba, s katero sta prejšnje leto prevzela še enkratno intendantco Matej Hubad in Fran Milčinski. Ko je podpredsednik društva dr. Karel Bleiweis v odsotnosti predsednika dr. Ivana Tavčarja na občnem zboru 30. marca 1901 poročal o položaju društva pred začetkom novega poslovnega leta, se je z mehkim glasom obrnil na dotedanja intendanta, da bi ne odtegnila društvu svojih izkušenih moči in da bi vsaj čez poletje pomagala novemu odboru¹²¹. Kaže, da mehke besede niso imele zelenega učinka, ker se je Hubad takoj zahvalil za prijazne besede in vsem, ki so podpirali intendantco.

Tajniško poročilo Milčinskega na tem občnem zboru je bilo jako kratko, kar pa ne pomeni, da je polemika iz lanskega leta odnosno da so njeni rezultati prešli v sestav programa društva. Ker so pregnili vso zadevo s plaščem molka, ni bilo na občnem zboru nič podrobnega poročati. Pač pa je občni zbor službo gledališkega tajnika podelil Franu Govekarju. Mimo poizkusa prenosa določenih poslov na odsek za repertoar in odsek za upravo, je občni zbor namesto po redu izstopivših odbornikov dr. Tavčarja, dr. Stareta in Prosenca ter Hubada in Milčinskega, ki sta se odborništvu odpovedala, izvolil ponovno dr. Tavčarja in dr. Stareta, nanovo pa Aškerc, dr. Janka Bleiweisa-Trsteniškega in dr. Gojmira Kreka. Pri konstituiranju odbora je postal Aškerc tajnik društva. Dramatično društvo je imelo namreč to koristno navado, da se starejši odborniki društva niso nikoli oklepali svojih mest, da bi nalikovali na strujo starinov, temveč so dobrohotno nalagali nelahka društvena in gledališka bremena mladim nadebudnežem. Boja med starimi in mladimi v društvu zato nikoli ni bilo, temveč so se na najbolj občutljivih odborniških in intendantskih mestih nenehoma menjavali mladi sodelavci, dokler jih ni njih posel sam po sebi izločil kot izžgano surovino. Tako je prišel zdaj kot dobrodošel sodelavec v odbor Aškerc, da zavzame isto mesto kakor prej Milčinski in da se preizkusi ob tem, ko bo svoje teoretične domislice izpreminjal v gledališko prakso. Intendantco naj bi bila prevzela tržni nadzornik dr. Janko Bleiweis-Trsteniški in upokojeni kaplan Aškerc¹²², kar ni moglo Ivana Cankarja niti najmanj razveseliti¹²³.

Prihodnje leto je imelo društvo zapovrstjo tri občne zборе odnosno njih nadaljevanja 14., 26. aprila in 1. maja, da je moglo rešiti najbolj pereča vprašanja gledališča, ki mu je zaradi denarnih razmer grozila huda stiska¹²⁴. Na teh občnih zborih so ugotovili, da sta med sezono odstopila najmlajša društvena odbornika (Aškerc in dr. Gojmir Krek), da ponovno izvoljeni Milčinski

¹²¹ SN 1. in 2. aprila 1901.

¹²² S 1. aprila 1901.

¹²³ Cankar Klemenčičevi, CP II., 612. pismo; str. 353.

¹²⁴ SN 15. in 28. aprila ter 2. maja 1902.

Zapisnik

III. seja v sezoni 1901.

odбора „Dramatičnega društva“

v Ljubljani, 7. 8. 1901.

Navoči:

D. viter Oblevni, Trubnik, dr. Kari, dr. Jeli,
mit Roman, reat. Linc, viter Oblevni
fank, dr. Kari, Jockar, Aškerc

Dredlogi in navoči:

Ukrepi:

Deputacija tres čla,
nor Dremel. Društvo
abstojajo i. pogovori,
dr. Kari vit. Oblevni.
Trubnik, Roman,
dr. Kari, Jockar
i. fank. 9. junija
v. 12. j. junija,
dr. Kari, Jockar, finan.
v. 12. j. junija, slov.
glavine.

D. v. Kari, Trubnik.
podpisnik

Kapetanik. Podpisnik
v. 12. j. junija
sept. 12. j. junija
v. 12. j. junija

pod nobenim pogojem ne prevzame nove izvolitve. Nato sta bila med drugimi izmed mladih izvoljena v odbor dr. Fran Novak in dr. Vladimir Ravnihar. Ker je v tem letu dr. Ivan Tavčar definitivno odložil predsedstvo društva, je novi predsednik postal dr. Karel Bleiweis-Trsteniški.

V teh, za društvo in gledališče nedvomno dokaj razburljivih dneh, je odšel Aškerc iz društvenega odbora, da se nikoli več ne sreča z njim. Ali so bili za njegov odstop merodajni važni razlogi, ki bi bili vršičili v hudih sporih med Aškercem in odborovo večino in zaradi katerih bi se bil Aškerc, braneč svoje nekompromisno stališče, uveljavljeno v letu polemike 1900, umaknil kot nepokorjen lev in branilec umetnosti? Kaže, da se je Aškerc v glavnem sprijaznil z ureditvijo gledališkega programa, kakor ga je na podlagi obrazložitve Milčinskega zdaj izoblikoval Govekar, v katerega roke je počasi prehajalo celotno vodstvo gledališča. Aškerc je spočetka marljivo opravljal svoje delo kot tajnik društva, se briga za repertoar¹²⁵, ter tako bil društvu po Govekarjevem mnenju¹²⁶ agilen tajnik, ki je napisal nekaj zapisnikov in pisal »par pisem«.¹²⁷

Ne da bi uporabljal to Govekarjevo opazko kot zasmehovanje Aškerčevega sodelovanja v Dramatičnem društvu, se iz objavljenih virov komaj dá izluščiti razlog in povod za Aškerčev odstop iz odbora. Po Govekarjevem mnenju¹²⁷ naj bi v Aškercu prevladovala nekakšna čudna antipatija do sodelovanja v vsakršnem odboru. Milčinskega pripomba k Aškerčevemu odstopu se nanaša na stvarnejše razloge, ne glede na to, da jih je Milčinski zabeležil v šaljivem tonu: »Zdi se mi, par let pozneje so Aškerca izvolili v gledališki odbor in mu poverili sestavo repertoarja. Kadar hočeš kritiku zavezati usta, postavi ga na mesto, kjer naj dela, mesto da govori. In je potem Aškerc kmalu izstopil iz odbora¹²⁸.« Vendar menim, da je bil razlog za Aškerčev izstop to, da mu je postalo vse delo za gledališče nesmiselno, potem ko je pregoltal v sebi poraz ob Izmajlovu, povod zato pa najbrž spor z dr. Tavčarjem zaradi celjske slovenske gimnazije, dr. Tavčar pa je ta čas še bil hkrati predsednik Dramatičnega društva. Tako ni Aškerčev poseg v organizacijsko delo slovenskega gledališkega dogajanja prinesel nobenih posebnosti.

SKLEP

Anton Aškerc se je srečal s slovenskim gledališčem v času, ko ga je v dobršni meri začela zapuščati njegova početna mogočna stvariteljska sila, medtem ko je duševno in telesno še bil pripravljen za vsakovrstne naloge, ki jih je pričakoval ob izpremambi svojega življenjskega položaja s preselitvijo v Ljubljano. Ne kaže, da bi ga bilo gledališče posebno privlačevalo, dokler ni stopil v tesnejše zveze z njim, ko se je znašel v kulturni sredini slovenskega glavnega mesta. Za svoj čas je imel presenetljiv posluš za organske pomanjkljivosti nedržavnega in zamudniškega naroda in je želel z vso svojo silo sodelovati pri oblikovanju nove duševnosti slovenskega naroda, zlasti ko je na lastne oči videl, s kakšno prvobitno silo se je pod vodstvom njegovega pokrovitelja Ivana Hribarja na novo oblikovala po potresni katastrofi poškodovana

¹²⁵ Odmevi II., knjiga 2., 1932, str. 78.

¹²⁶ Sn 1912, str. 345.

¹²⁷ Sn 1912, str. 310.

¹²⁸ Milčinski: Življenjepis mojega peresa. (Cvetje in trnje, str. 11.)

slovenska prestolnica Ljubljana. S pravilno slutnjo, podprto z opazovanjem razvojnih silnic drugih narodov, je premeril naše slovenske nedostatke, ki se jih je namenil s svojo lastno tvornostjo odkrivati, razčiščevati in bližati možnostim slovenske rešitve. Ko ga je zajel vrtnec problematike slovenske izvirne dramatike, se je prostodušno predal tej novi možnosti udejstvovanja in — ne da bi docela izmeril svoje moči — želel aktivno sodelovati pri uravnavi vseh duševnih in zunanjih osnovnih pogojev za to. Pri tem ga je vabila navidezna lahkota pri oblikovanju dramskih besedil s pomočjo dramatizacijskih posegov, poizkus, iz katerega se je rodila njegova drama *Izmajlov*. Vse tri inačice preoblikovanja te drame dokazujejo njegov veliki napor, da bi predrl v neodkrito mu skrivnost dramskega ustvarjanja, za katero si je moral sam v svoji samoti naposled priznati, da mu je v zadnji popolnosti ostala navek zakrita. Toda še pred tem spoznanjem, ko je slogovno skušal predreti z naturalističnim oblikovanjem človeških usod kot doseženo stopnjo svojega slovstvenega razvoja, je imel priložnost doživeti izdajo te vrste slovstvene izpovedi po tistih, ki so jo započeli in so se zdaj predali nekakšnemu »narodnjakarstvu« v dramski obliki, da bi stregli povprečnemu okusu širokega gledališkega občinstva.

Danes je domala jasno, kdo se je v svoji mladostni navihanosti domislil fikcije o »literarnem kartelu« med slovensko slovstveno sredino v slovenski prestolnici, duhovito uporabljajoč prispodobo iz živahnega gospodarskega življenja, ki se je ta mah v širokih zamahih kazalo pri drugih, razvitejših narodih. Zares pri tem ni mogel priti v poštev kakšen miselni trust, marveč kartel kot prvinska oblika združitve brez izgube individualnosti za dosego določenih namenov. Tako je moral biti ustrojen ta naš, nazovi »Literarni kartel«, ki pa je od vsega početka nosil s seboj kal smrti: ni bilo treba izdajstva več, kot da je Govekar s pozicij novostrujarskega naturalizma pod krinko »hude zmote« prešel na pozicije narodne igre in »narodne modernosti«, pa je »kartel« razpadel v svoje sestavne dele.

Ko je polagal svoje osnovne temelje slovenski »narodni igri s petjem«, je imel Milčinski lahko delo, četudi ta velika gledališka polemika, po številu vsekakor prva zlasti glede na obsežnost in gledališki pomen, ni imela ne poražencev in ne zmagovalcev. Milčinski je prostovoljno zapustil svoje vodstveno mesto brez obžalovanja, Aškerc mu je sledil približno leto pozneje z istim občutkom, toda zato s preresnim življenjskim zaključkom, da se je s praktičnim uresničenjem svojega programa podajal na krhke robove izmikajoče se mu notranjosti. To, kar je bilo za Milčinskega praktična dvoletna stažistovska preizkušnja, je bilo za Aškerca grenka življenjska zmeta, polna samoobtožbe in priznanj v bolni samoti. Dejstvo pa, da se je Aškerc za svoj dokončni prelom z gledališčem in vsakim sodelovanjem z njim odločil moško in brez pridržka, mu daje priznanje za dejanje, ki se ga je s tako muko izogibal pri svojih odločitvah, ko je šlo za epsko snovanje. Vsekakor mu je bila odločitev za izločitev dramske ustvarjalnosti lažja: šlo je pač za tujo prvino v njegovi duševnosti, za prvino, ki jo epik še vedno lahko pogreša...

Zato se bodo naše misli, kadar se bodo srečavale z Aškerčevim sodelovanjem v slovenskem gledališču, laglje dotikale razbora njegove dramaturgije iz dveh razlogov. Prvič se je Aškerc dosihmal — razen prvih začetnikov slovenskega gledališča — prvi pripravil do razmišljanja o vprašanju dramaturgije s slovenskega stališča, s stališča majhnega naroda, in da je drugič iskal določeno rešitev z namenom, pomagati svojemu narodu. Četudi je bila njegova

teoretična rešitev tega vprašanja povezana z idealno miselno osnovo njegovega vseslovanstva, je krila v sebi možnosti za priznanje duševnih plodov tudi slovenskega naroda v zboru tistih slovanskih narodov, ki bi znali take idealistične možnosti z realnimi posegi povzeti.

V praksi se take možnosti še niso uresničile in ob zlomljenih dveh borbah v veliki gledališki polemiki je ostal zdrav le še smehljajoči se tretji. Na temeljih te polemike temelji razvoj slovenskega gledališča skoraj domala do prve svetovne vojne. Ta razvoj je bil izkaz kompromisarstva v Govekarjevem smislu in okviru slovenskega drobnega meščanstva tistega časa. V izvirni slovenski dramski produkciji mu je znamenje vzdajala narodna igra s petjem, ki se je počasi presnavljala v ljudsko igro, dokler ni gledališču vsilil svoje poglede, svojo misel in svoje igre — Ivan Cankar.

To pa je bilo v perspektivi prihodnjih dni. Dosihmal ni bilo mogoče mimo Aškerčevih razglabljanj, četudi se niso uveljavljala s posebno miselno ostrino. Toda napisana so bila iz vročega srca, ki je želelo Sloveniji po njenih izbranih glasnikih omogočiti predor v veliki svet. Svojo osebno nemoč za dramsko ustvarjanje je goltaje skril s svojim umikom iz gledališča, s katerim se ni nikdar več prijateljsko srečal. Ni pa njegova krivda, če se slovenski predor v svet ni mogel uresničiti prej, kakor se je.

ZAPISKI IN GRADIVO

MOJI SPOMINI NA ANTONA AŠKERCA

V zadnjem desetletju preteklega stoletja je bilo narodno življenje v Celju izredno živahno in razgibano. Bila je to doba dr. Josipa Serneca, zlasti pa dr. Ivana Dečka.

Celje je dobilo svojo slovensko tiskarno — Dragotina Hribarja — zgrajen je bil Narodni dom, kjer so dobila streho in zatočišče vsa slovenska društva in organizacije. V tiskarni je jel izhajati slovenski tednik »Domovina« in dijaški list »Vesna«, ki so ga pisali in izdajali dunajski slovenski akademiki, Anton Bezenšek, profesor v Bolgariji, pa je tu prvi udarjal s svojim »Jugoslovanskim stenografom«, ki ga je tu tiskal, na jugoslovansko struno. V polnem jeku je bila takrat borba za celjsko slovensko gimnazijo. V prej mrtvem mestu je zavladalo novo življenje na gospodarskem, kulturnem in tudi političnem polju. Dramske predstave, koncerti, pevski nastopi, predavanja, vse te prireditve, ki so se zdaj vrstile druga za drugo v Čitalnici, so pritegnile široke množice v Narodni dom, zlasti pa še mladino, ki je hlepela po izobrazbi v svojem materinem jeziku. Valovi tega preporoda so kajpak zajeli tudi nas, učečo se mladino na gimnaziji. Zdaj smo se jeli — tudi po zaslugi novega profesorja slovenščine Mihaela Zavatlala — še bolj zavedati svoje narodnosti in se zbirati v krožke, kjer smo prebirali slovenske pisatelje in pesnike. Kulturna hrana nam je bil »Ljubljanski Zvon«, v njem pa smo predvsem iskali in oboževali Gorazda. Nismo vedeli, kdo se skriva pod tem psevdonimom, šepetalo pa se je, da je to — štajerski duhovnik, kaplan nekje na kmetih. To nam je bilo odkritje in vzrok več, da smo se zanj še bolj navduševali, saj je bil on prvi, ki je kot štajerski pesnik zbujal splošno pozornost in priznanje.

In ko je izšla zbirka prej v »Ljubljanskem Zvonu« objavljenih Gorazdovih pesnitev pod naslovom »Balade in romance, napisal Anton Aškerc«, smo hlastno segli po tej knjigi. Svoje skromne prihranke sem porabil za nakup »Balad in romanc«, ki smo jih nato prebirali in se jih učili na pamet v našem krožku, v katerem so bili moji sošolci Ksaver Meško, Josip Goričar, J. Antloga in drugi. Ta krožek je bil za takratne razmere dokaj mnogostranski. Prebirali smo tudi Lampetov »Dom in svet«, hrvatski »Vienac« in srbsko »Brankovo kolo«, ter poleg »Zvona« seveda tudi dr. Mahničevega »Rimskega katolika«. Kritike tega lista na račun Gregorčiča — ki je bil tudi naš idol — in Aškerc so nas seveda silno ogorčile. Ko pa je dr. Mahnič postal po svojem zaupniku v vsak višji razred kup svojega glasila s temi kritikami, je naše ogorčenje prekípelo. Sklenili smo kup pošiljko vrniti s spremnim pismom. Rečeno — storjeno!

Neprijetno pa nas je »Rimski katolik« presenetil v svoji prihodnji številki. Na rdečih svojih platnicah je ponatisnil naše pismo, ki se je glasilo takole:

Celje, 23. III. 1893

»Rimski katolik« je nenadoma kot povodenj preplaval celjsko gimnazijo. Tega si ne znamo razlagati: so li, velemožni g. doktor, izvolili velikodušno presenetiti nas z listom kot postnim darilom? Prebrali smo stran na stran, a za nas nismo nič koristnega, nič zanimivega zapazili. In kakí nazori, kake zahteve?! Da bi mi postali verski fanatiki, kakor je Vaša učenost? Sploh se med dijaki nihče ne ujema z nazori »Rimskega katolika« razen kopice onih, ki so za Judeževe groše prodali lastno prepričanje. Mi jih smatramo za izdajice narodne stvari! Prosimo Vas, gospod doktor, ne nadlegujte nas več! Ako udrihate po nas in po dijaškem glasilu »Vesni«, nič nas ne vznemirja, prosimo pa, da opustite »dijaške priloge« v Vašem listu, ni pač značajno, ako nam veje od ene in iste strani laskanje in graja. Toliko da se ne bo mislilo, da je vse štajersko dijaštvo v Vašem ostrogu. (Slede izmišljeni podpisi.)

Prepričani smo bili, da bodo na zavodu takoj uvedli zaradi tega pisma strogo preiskavo in skušali dognati, kdo so podpisniki tega pisma. Profesor verouka na gimnaziji je bil takrat Ivan Krušič, star gospod, zelo širokogruden, ki mu Mahničev in njegovih pristašev zelotizem ni bil prav nič po godu. (Žena pokojnega univerzitetnega profesorja Frana Kidriča in mati Borisa Kidriča je bila nečakinja profesorja Krušiča. Stari profesor je imel pri sebi dve nečakinji, znani z nami dijaki, ki sta imeli velik vpliv na svojega strica.) Dasi je celjska opatija tako preiskavo zahtevala, jo je Krušič odklonil in je tako tudi izostala, ker je ni zahteval kompetentni veroučitelj.

Nam se torej ne samo ni nič zgodilo, nasprotno, med celjskim izobraženstvom so nas jeli upoštevati kot neustrašno, napredno mislečo mladino. Z inteligenco smo imeli vedno bolj tesne stike. Tako smo zvedeli, bilo je to spomladi 1893. leta, da je pesnik Anton Aškerc kaplan v Mozirju. Zame je bila ta vest posebno razveseljiva novica. Nudila se mi je kot Gornjesavinčanu — in kot prvemu slovenskemu dijaku priložnost, da spoznam od nas vsch oboževanega pesnika in se mu poklonim. Na pragu so bile prav takrat štiridnevne binkošne počitnice. Na binkoštno soboto zjutraj smo imeli še dijaško mašo, takoj po tej pa sem se odpravil peš iz Celja v Mozirje. S sabo sem vzel seveda tudi ominozni zvezek »Rimskega katolika«. Našel sem Aškercu sprehajajočega se med kaplanijo in cerkvijo ob znamenju, obraščenem z bujnim tisinim grmičevjem. Predstavljal sem si ga vitkega, bledega, kodrastega, idealno lepega moža, pred sabo pa sem zrl čokato osebo, v kratkem in lahkem listrskem suknjiču, širokih, zagorelih lic, z bujnimi nazaj zavihanimi lasmi. Priznam, bil sem malo razočaran. Pa zaslišim sonoren glas: »Studiosus, kar sem!« Predstavil sem se mu. Podal mi je roko rekoč: »Dolgo, ali pristno slovensko ime!« Zanimal se je za pouk slovenščine na gimnaziji, poudarjajoč da stari profesorji slovenščine niso znali v dijakih zbuditi dovolj zanimanja in ljubezni za slovenski jezik in književnost. »Naš sedanjí profesor slovenščine Zavادل, Goričan«, sem pripomnil, »nam vedno priporoča, naj pridno beremo slovenske pisatelje, zlasti Stritarja, Levstika, Kersnika, Gregorčiča, za vzor, kako je treba pisati pa nam stavlja ‚Martina Krpana‘. Radi poslušamo njegove besede, radi pa posegamo tudi po ‚Ljubljanskem Zvonu‘ ter ‚Domu in svetu‘, brali pa smo tudi ‚Rimskega katolika‘. Zdaj pa nič več. Vrnili smo ga.« Ob teh besedah sem vzel iz žepa zadnjo številko »Rimskega katolika« in jo ponudil Aškercu, da jo pregleda. Siroko in glasno se je zasmejal Aškerc rekoč, da je našo »nezaupnico« že bral, me prijel za rame z besedami: »Prav ste storili, fantje, prav je, da se zanimate za pojave v naši književnosti, toda za sedaj je glavno, fantje, da se učite!«

Poslovil sem se proseč ga, če ga smem še obiskati. Odšel sem od njega dokaj razočaran. Mislil sem, da nas bo pohvalil in nam izrekel svoje priznanje, pa se je samo hladno izrazil, da smo prav storili, sicer pa nam je priporočal, naj se predvsem pridno učimo.

V torek sem se vračal s počitnic v Celje. Bil sem spet na obisku pri Aškercu. Našel sem ga prav tam, kakor prejšnjo soboto, pred kaplanijo ob znamenju s tisinim grmičevjem. Aškerc je bil izredno dobro razpoložen. Šalil se je z menoj, me ošteval, ker sem si prižgal cigareto, češ da sem za tobak še premlad in prešibak, nato pa je pokazal na odlomljeno tisino grmičevje rekoč: »Včeraj je bil tu cerkveni shod in danes zjutraj je bilo prej tako krasno grmičevje vse obrezano in oblomljeno.« Debelo sem ga pogledal, ker ga nisem razumel. »Sancta simplicitas,« je vzkliknil, »vi tega ne veste? Včeraj smo imeli cerkveni shod in dekleta so si ponoči narezale tisinih mladik in nalomile tisinih vršičev za odpravo — svojega plodu.«

Prvič sem to slišal in to iz Aškercovih ust. Kot zrel mož sem govoril o stvari s prijatelji zdravniki, ki so vsi potrdili, da je bila tisa svoje dni in morda še danes pri nas na kmetih dobro znano in mnogo rabljeno, toda zelo nevarno sredstvo proti spočetju.

Ko sem se poslavljaj, je hotel vedeti, če je res Robanov kot izredno lepa, divje romantična planinska dolinica. Ko sem mu pritrdil, mi je rekel, da si vsekakor hoče poleti ogledati to znamenitost. Seveda sem se mu ponudil za spremljevalca. Podal mi je roko in smeje rekel: »Dobro, dobro, toda jaz nisem turist! Veste, raje uporabljaj tujo besedo, kakor našo strašno skovanko ‚hrbolazec‘!«

Poleti ob velikih počitnicah sva z bratrancem Vladimirjem Herletom vsak dan pričakovala Aškercu. Pa ga ni bilo in ni bilo pa ni bilo od njega tudi nobene vesti. Nekega popoldneva, koncem julija ali začetkom avgusta sva srečala na vasi v Lučah župnika Ermenca, ki je bil na glasu konciliantnega duhovnika in so ga

prav zato osumili nemškutarstva. Ustavil je naju rekoč: »Vaju bo tudi zanimalo: danes pridejo gospod Aškerc iz Mozirja v Luče. Naročil sem cerkovniku, naj vse pripravi, če bi gospod hoteli tu jutri maševati. Pa dvomim. Aškerc so 'Freidenker'. V nedeljo so imeli litanije vseh svetnikov, pa niso brali Sv. Peter, Sv. Pavel itd., ampak kar kratko: Peter, Pavel...« Smeje je še dostavil: »V Mariboru jih nič radi ne vidijo.« Našla sva Aškerca v gostilni »Pri Majdetu« (zdaj hotel »Raduha«), kjer smo nato skupaj večerjali postrvi, ki sem jih v ta namen naložil. Aškerc je bil izredno dobro razpoložen in ko so mu prinesli v podpis gostilniško knjigo za tujce, je smeje se v njo zapisal:

*»Naj se svet še tako suče,
nemške pa nikdar ne bodo Luče!«*

(Ta knjiga je, kakor so mi sporočili iz Luč, na žalost propadla v času nemške okupacije.) Seveda sem ga tudi jaz prosil za avtogram. Predložil sem mu svojo, takrat, ko je izšla, pri Kleinmayerju kupljeno izdajo »Balad in romanc«. Pogledal me je in vprašal: »Je to vaša knjiga?« Ko sem pritrdil, je s krepko potezo napisal na prvi strani:

*Cist značaj in umna glava,
največja rodoljuba slava!*

Ant. Aškerc

Te »Balade in romance« sem čuval kot najdražjo svetinjo: kot študent, urednik, v internaciji 1915 in 1916, kot mobiliziranec leta 1917 in 1918, na ruskem Poljskem, v Galiciji, na Madžarskem in Češkem pa sem knjigo vendar srečno prinesel s seboj novembra 1918 v Ljubljano. Imel sem jo stalno v redakciji na svoji pisalni mizi. Eden izmed mojih prijateljev me je nekoč prosil, naj mu jo posodim. Nisem si ga zapisal. Tako sem pozabil na njegovo ime, on pa na vrnitev. Gotovo je knjiga v kaki zasebni knjižnici — zdi se mi, da sem jo posodil prijatelju, pokojnemu profesorju Majcnu. Kdor bi jo odkril, ali jo ima, ga prosim, naj vrne te »Balade in romance« (prva, elegantno, rdeče vezana izdaja) ali meni, ali še bolje odboru za Aškerčev spomenik v Celju, ki jih bo gotovo rad prevzel v svojo last.

Drugi dan zgodaj zjutraj smo se odpravili v Robanov kot. Takrat ceste iz Luč v Solčavo še ni bilo. Edina, rekel bi, kozja steza, je bila skozi kakšna dva metra široko uho Igle. Tu sem Aškercu pokazal v ušesu Igle na dveh nasprotnih stenah odtiske človeške dlani s posebno izrazitimi vtisi prstov in pripomnil, da kmetstvo ljudstvo trdno veruje, da je uho v Igli razmaknila Marija, mati božja — odtiski v skali so baje dlani njenih rok — in s tem odprla Solčavanom pot v svet. »Legenda!« se je smeje oglasil Aškerc, pozorno ogledoval odtise: »Kako pa to razlagajo geologi?« Nisem mu vedel odgovora.

Iz Igle smo se spuščali po strmi stezi, polni grušča, ostrega kamenja in peska strmo navzdol proti Savinji k presihajočemu studencu. Aškerc ni bil »hribolazec«, kakor je sam rekel, in sem se tudi o tem prepričal, ker sva mu morala z bratrančcem pri spuščanju po stezi ponovno pomagati. Prišli smo k studencu prav takrat, ko je voda privrela iz tal. Polagoma je jela usihati, dokler ni po desetih minutah popolnoma usahnila. »Čuden pojav!« je rekel Aškerc. »Ali je tu tudi kaka legenda?« »Nisem je še slišal,« sem mu odgovoril.

Od tu je bila pot proti Solčavi bolj zlozna, mestoma celo kolovozna. Aškerc se je med potjo večkrat ustavil in užival v pogledu na nebotične, v sončnih žarkih kopajoče se stene Raduhe in na globoko pod nami šumečo, smaragdno zeleno Savinjo. Mimoidoče Solčavane, večinom drvarje in plavce je ustavljal in se z njimi razgovarjal. Zanimala ga je predvsem njih zares edinstvena govorica, ki ni ne štajersko, ne koroško, ne kranjsko narečje. Zlasti je zbudilo njegov interes to, da so mimoidoči domačini imenovali Savinjo dosledno »Savno«. To mu je nemara dalo povod, da je propagiral kasneje pisavo »Savina« in ne »Savinja«. S tem svojim stališčem se je, če se ne motim, zapletel v oster časopisni spor z dr. Josipom Tominkom. Prodril s svojo pisavo ni.

Na Beli (kmetija Bevšek) smo krenili s solčavskega pota na levo navkreber v dolinico Robanovega kota. Skupina Ojstrice, lesketajoče se v žarkih opoldanskega sonca, se je pojavila pred nami v vsej svoji veličastnosti. Aškerc je hotel vedeti imena vseh vrhov, ki obkrožajo dolinico. Zlasti ga je zanimalo, od kod imena kakor: Poljske device in Grofička. Sicer pa čudovita gorska panorama očividno nanj ni

napravila posebnega vtisa, njega so bolj zanimali ljudje in njih govorica. Pot v Kot se le polagoma dviga, da se človeku zdi, kot bi hodil po ravnem. Aškerc, prej utrujen in molčeč, je zdaj oživel in postal živahen in zgovoren. Govoril je o lepoti ruskega jezika in ruske književnosti, poudarjajoč, da se slovenska mladina premalo zanima za ruski jezik in da zaradi tega skoraj nič ne pozna ruske literature, ki je ena prvih na svetu.

Ustavili smo se pri kmetu Robanu, po katerem ima dolinica svoje ime. Zgledna čistoča v hiši in izredna gostoljubnost — gospodinja nam je postregla z rezinami solčavskega želodca, presnim maslom, svežim rženim kruhom in ruskim čajem — za Aškerca je bilo vse to nekaj čisto novega, še ne doživetega. Okrog poldneva smo prišli iz gozda na jaso pri pastirski koči, od koder se navpično dvigajo, kakor bi rasle iz tal, strme stene Robanovega kota, Ojstrice in Grofičke. Jasa je rdeče žarela v polnem razcvetu »ravša« (rododendrona). Aškerc je kakor onemel obstal in se zagledal v cvetočo jaso, kjer se je med rdečim grmičevjem paslo na stotine snežno-belih ovac sloveče solčavske pasme. Zanj je bil to poseben užitek, saj prej še nikdar ni videl cvetočega »ravša« v toliki množini in ovac v tolikem številu.

Obedovali smo pred pastirsko kočo v senci košatega planinskega gabra, kjer nam je zgovorna planšarica postregla s skromnim kosilom. Pripovedovala nam je, da gradimo Slovenci onkraj Kota na Molički planini svojo planinsko kočo in da zaradi tega zdaj hodi v stene mnogo naših ljudi. Aškerc jo je smeje prekinil z besedami: »Naj le hodijo, jaz pa ne pojdem v stene!«

Res, on ni šel v stene Robanovega kota in on ni nikdar postal navdušen planinec, vendar pa je bil član SPD in se je udeležil ustanovnega zbora savinjske podružnice SPD leta 1893 in prav on je na prvem občnem zboru te podružnice leta 1894 v Mozirju predlagal, naj se koča na Molički planini imenuje Kocbekova koča.

Na povratku iz Kota je Vladimir Herle omenil, da so imeli svoječasno tu v Robanovem kotu svoja lovišča celjski grofje. To je dalo Aškercu povod, da je jel obširno govoriti o zgodovini tega vladarskega rodu, poudarjajoč, da ni dvoma, da so bili gospodje Žovneški, kasneje Celjski grofje čisto slovenskega pokolenja. Posebno izčrpno je naslikal življenje in delovanje zadnjega Celjana Ulrika II., ki da je bil na skoku, da pod svojim žezlom združi Slovence, Hrvate in Srbe. Ulrik, ki so ga Srbi imenovali »Orlik«, se je poročil s Srbkinjo, hčerko despota Brankovića-Smederevca, ki je bila pravoslavne vere. In zgodil se je *edinstven primer* v zgodovini — tako je razlagal Aškerc — da je takratni papež ne le dal dovoljenje za ta zakon, marveč je celo pristal na to, da dobe otroci iz tega zakona pravoslavno vzgojo, za katero bo skrbel na dvoru nastavljeni pravoslavni pop. Na celjski gimnaziji smo se kot prost predmet učili tudi štajersko zgodovino in v tej mimogrede tudi zgodovino celjskih grofov. Nihče izmed naših nemških profesorjev pa nam ni črnil o tem, za tiste čase gotovo izjemnem in izrednem dogodku. Aškerc je očitno že takrat temeljito preštudiral vse, kar je zadevalo zgodovino celjskih grofov. Jaz sem morda kakšnih trideset let pozneje dobil v roke zgodovinsko delo o despotu Djordju Brankoviću-Smederevcu, ki ga je izdala Srbska akademija, in se prepričal o točnosti Aškercovih trditve iz leta 1893. V tej knjigi sem tudi našel, da je bil papež, ki je širokogrudno dovolil Ulriku II. Celjskemu zakon s pravoslavno srbsko princesinjo Celestin, menda v tem oziru edina izjema med njegovimi predhodniki in nasledniki na Petrovi stolici.

Pri Rogovilcu sem se poslovil. Aškerc je šel v Solčavo in Logarsko dolino. Spremljal ga je Vladimir Herle. Šel je obiskat svojega prijatelja župnika Miloša Šmida, ki je po vsej Savinjski dolini slovel zaradi svoje izredne konciliantnosti in velike gostoljubnosti. Podal mi je roko rekoč: »Saj se bova v kratkem spet videla!« Pa se nisva.

Videla sva se šele, ko smo graški slovenski visokošolci na povabilo napravili izlet začetkom junija 1898 v Celje in Šoštanj. Pozdravnega banketa v celjskem Narodnem domu se je udeležil tudi Aškerc. Bil je že v pokoju kot kaplan in v civilni obleki brez duhovniškega kolarja. Med govorniki je bil tudi Aškerc. Priredili smo mu seveda — saj je bil častni član našega društva — navdušene ovacije in se mu šli posamezno predstaviti. Ko sva si segla v roke, je vzkliknil: »Midva pa se že pozna iz Robanovega kota! Veseli me, da ste šli na univerzo.« — Koncem istega meseca je že nastopil službo arhivarja pri mestni občini v Ljubljani.

Po raznih peripetijah sem prišel julija 1903 tudi jaz v Ljubljano. Stopil sem v redakcijo »Slovenskega Naroda« kot naslednik Frana Govekarja. V uredništvo

Aškerc v tistem času ni hodil. Svoje prispevke za list je pošiljal po Govekarju, ki je ostal tudi kot magistratni uradni stalen listov sodelavec. Srečala sva se z Aškercem šele poleti 1904 na tako imenovani Večni poti (gozdna pot od Tivolija do sedanjega restavriranega »Bellevue«). Nisem ga spoznal, ker ga še nisem videl zaraščenega s polno brado. Šele ko je s svojim značilnim smehom vzdihnil: »Jaz sem jaz, ta pravi!« in mi podal roko, sem spoznal, da je pred mano pesnik »Balad in roman«. Povedal sem mu, da sem postal žurnalist. Prav grobo me je oštel, češ da slovenski časnikar nima prav nobene bodočnosti. Ves potrpet sem se poslovil. Pozneje sva se večkrat srečavala na isti poti. Ko je leta 1905 padla na Daljnem vzhodu trdnjava Port Arthur, sva se tu srečala. Ustavil me je in vprašal: »Kdo pa je napisal članek o branilcu Port Arthurja, generalu Stesslu?« Priznal sem, da sem ga napisal jaz. Zarentatil je nad mano: »Ali ne veste, da je general Stessl Nemec, baltiški Nemec?!«

Pozimi nisem zahajal v Tivoli na sprehod, pa sva se z Aškercem redkeje srečavala. V redakciji sem opazil, da moj takratni šef Malovrh ni bil posebno naklonjen Aškercu. Njegove prispevke, ki so bili sicer tudi bolj redki, je prinašal v uredništvo vedno le Govekar. Pri neki priložnosti sem vprašal Malovrha, zakaj se z Aškercem ne marata. Ni mi odgovoril. Zamahnil je z roko in zagodrnjal: »Je sitnež in pedant!« Ugotoviti pa moram: karkoli je Aškerc poslal prispevkov, vsi so v listu izšli. —

Koncem meseca februarja, ali prve dni marca 1906, sneg se je po ulicah topil in, kakor pravimo v Ljubljani, je bila velika »plundra«, je prišlo zgodaj popoldne pet zelo skromno oblečenih možakarjev v redakcijo s pismom, naslovljenim na glavnega urednika. Malovrh ni rad sprejemal tujih obiskovalcev in jih je večinoma prepuščal meni v »poslovanje«. Prebral je pismo, pa ga izročil meni z navodilom, naj glede ureditve stvari prvenstveno stopim v zvezo z županom Ivanom Hribarjem. V pismu je stalo, da so prišleci begunci — mornarji, ki se jim je posrečilo pobegniti z uporne oklopnice »Potemkin« v Črnem morju, da prihajajo iz Bukarešte, da so brez vsakih sredstev in da bi radi prišli v Trst, kjer bi kot mornarji gotovo lahko našli kakšno zaposlitev. Tekel sem takoj k županu in ga k sreči našel v pisarni na magistratu. Pokazal sem mu pismo. Prebral ga je in opazil sem, da mu je stvar malo nerodna. Telefoniral je v pisarno po Aškerca in mu prav tako dal prebrati pismo. Župan je bil mnenja, da je vsekakor treba Rusom pomagati in preskrbeti hrano in prenočišče, da pa previdnost velevala, da se čimprej odpravijo v Trst. Povedal sem, da jih nameravam takorekoč skriti v gostilni v Narodnem domu, kjer je bil gostilničar Kržišnik, vseskozi zanesljiv mož. Župan je s tem soglašal in mi dal na razpolago sto ali več kron — natanko se ne spominjam več — za hrano, prenočišče in vlak v Trst. Rusi so bili za Aškerca velika zanimivost. Šel je naravnost v Narodni dom, kamor sem privedel ruske begunce. Med njimi in Aškercem se je takoj razpletel živahen razgovor. Jaz sem medtem šel na železniško postajo, da jim kupim vozovnice v Trst. Ko sem se vrnil, je bil Aškerc še vedno v krogu svojih novih znancev. Ko je odhajal, je rekel, da so neverjetno inteligentni, da so mu mnogo pripovedovali o dogodkih na oklopnici in da so govorici sodeč Malorusi. Drugi dan zgodaj zjutraj so se Rusi odpeljali v Trst z našim pismom na glavnega urednika Maksa Cottiča. Cez teden, dva nam je le-ta sporočil, da je vsa petorica dobila namestitve na raznih ladjah v pristanišču. V Ljubljani smo na to epizodo z begunci s »Potemkina« pozabili. Pa je dobila koncem 1906. leta redakcija iz Bostona pismo, v katerem je petorica beguncev sporočila svojo zahvalo in javila, da so srečno prispeli v Ameriko. To pismo sem pokazal Aškercu, ki je zadovoljno dejal: »No, tako so srečno utekli knuti!«

Meseca junija 1906 je prišel v Ljubljano dr. Stevan Bobčev, univerzitetni profesor iz Sofije, da povabi Slovence na prvi kongres jugoslovanskih književnikov in časnikarjev meseca avgusta v Sofiji. Obrnil se je seve na takratno Društvo slovenskih književnikov in časnikarjev, katerega tajnik sem bil. Po kratkem razgovoru sem ga spremil k županu Hribarju in nato takoj k Aškercu, da ga ta veleugledni gospod osebno povabi na kongres. Z izredno prisrčnostjo je pesnik sprejel bolgarskega gosta in ko sta ugotovila, da oba govorita rusko, sta bila kmalu v živahnem razgovoru. Kolikor se spominjam, sta največ govorila o Kijevu, o katerem sta se končno zedinila, da je najzanimivejše mesto v Rusiji.

Vabilo za udeležbo na kongresu pa je Aškerc gladko odklonil, ker v prvi vrsti »ni prijatelj množičnih kongresov,« v drugi vrsti pa ker mu tega »ne dovoljujejo gmotna sredstva.« Ne morem pa se točno spomniti, ali se je pri tem skliceval na to, da se je pravkar vrnil iz Egipta, ali da se pripravlja na potovanje tja. Ko sem se

vrnil s kongresa in mu pri nekem srečanju pripovedoval, da sem bil pri tej priložnosti tudi v Carigradu, kaj sem tam videl in doživel, ter pripomnil, da je name najmočnejši vtis napravil v Otomanskem muzeju v Istanbulu sarkofag Aleksandra Velikega, je Aškerc živahno pritrdjeval, nato pa pripomnil: »Pa veste, da je sarkofag baje potvorba?« —

Leta 1908 je poteklo 400 let od rojstva Primoža Trubarja. Društvo slovenskih književnikov in časnikarjev je sklenilo praznovati ta jubilej na posebno slovesen način. 8. septembra 1908 je bilo v načrtu odkritje Trubarjevega spomenika. Da bi Trubarjevo delo postalo čimbolj znano v slovanskem svetu, smo sklenili izposlovati da bi »Svaz slovanskih novinarjev« priredil svoj kongres isti dan v Ljubljani, kar je društvo seveda z lahkoto tudi doseglo. Na eni izmed odborovih sej sem kot tajnik poročal, da je bila pred nedavnim v izložbenem oknu knjigarne Schwentner razstavljena oljnata slika Primoža Trubarja, delo Ivana Groharja, last arhivarja Antona Aškerc. Predlagal sem, da bi dali to sliko reproducirati. Predlog je zlasti toplo priporočal društveni predsednik dr. Ivan Tavčar, nakar so me pooblastili, da uredim stvar z Aškercem, vsi pa so hkrati izražali dvom, da bi nam Aškerc sprič svoje živčnosti prepustil sliko, četudi samo za reprodukcijo. Zato sem se nemalo začudil, ko me je pesnik sprejel na domu z izredno prisrčnostjo in mi takoj izročil Trubarjevo sliko v reprodukcijo. Izdelati smo dali sliko na Dunaju v nekaj tisoč izvodih in jo na dan proslave in kasneje prodajali za bagatelno vsoto. Tako je prišel Groharjev portret očeta slovenske književnosti v sto in sto slovenskih hiš! (Kakšnih sto teh reprodukcij je bilo še leta 1945 shranjenih v skladišču takratne Narodne tiskarne, kje pa so zdaj, ne vem*. Originalni Trubarjev portret je na javni dražbi Aškercove zapuščine kupil industrijalec France Dolenc v Škofji Loki in se gotovo še danes nahaja v lasti njegovih potomcev.)

Zaradi raznih nepremostljivih zaprek ni mogel kipar Berneker izgotoviti spomenika do določenega roka in društvo je bilo prisiljeno, ker je bilo že vse pripravljeno za svečanost, prirediti mesto odkritja samo slovesno polaganje temeljnega kamna za spomenik. V temelj je bilo treba vložiti posebno listino, ki bi jo naj po odobrovanju sklepu sestavil Anton Aškerc. Stopil sem k njemu na dom. Ni me sprejel posebno prijazno. O prošnji, da bi on sestavil tekst one listine, pa sploh ni hotel nič slišati. Iz zadrege nas je nato rešil profesor dr. Pavel Grošelj in je napisal besedilo listine, ki smo jo nato 8. septembra 1908 svečano vložili v temelj spomenika v prisotnosti zastopnikov prav vseh slovanskih narodov. Spomenik je bil nato postavljen leta 1909 na mestu, kjer še danes stoji, ob vходу v Tivolski park. Zaradi takrat vladajočih političnih razmer se je moralo to zgoditi na tihem in brez vseh slovesnosti. Spomenik je plačala Kreditna banka, ker prispevkov zanj zaradi prej omenjenih razmer nismo mogli zbirati. Aškerc se prireditve kljub osebnim in pismenim vabilom in prošnjam ni hotel udeležiti.

Dan prej, 7. septembra je bil v Ljubljani kongres »Svobodne misli«. Prepričan sem bil, da se je Aškerc tega kongresa gotovo udeležil. Dr. Lotrič in dr. Kisovec, ki sta bila glavna organizatorja tega shoda, pa sta mi povedala, da je tudi tu izostal. No, zameril mu tega ni nihče, ker je bil dejansko živčno že takrat resno bolan. Sicer se mu je kasneje zdravstveno stanje nekoliko zboljšalo, vendar njegova nervoznost in razdražljivost ni prenehala. Le malokdo se je upal z njim spustiti v daljši razgovor. Tako je bil vedno bolj osamljen, sam pa je postal mizantrop in Zrl je v vsakomur, tudi v najboljšem prijatelju, svojega sovražnika. Predvsem pa se ni smelo z njim govoriti o slovenski književnosti in o književniških strujah. To ga je spravilo popolnoma iz ravnotežja.

Tako nekako koncem novembra ali začetkom decembra 1908. je prišel v redakcijo prezidialni tajnik na ljubljanskem magistratu Janko Bleiweis. Bil je sicer pri nas zelo redek obiskovalec. Z besedami »nekaj posebnega vam prinašam« je izročil šefu Miroslavu Malovrhu v objavo v listu članek Leva Nikolajeviča Tolstoja s spremnim pismom pisateljevega osebnega sekretarja dr. Dušana Makovičega.

Makovič, rodom Slovak, je bil Bleiweisov intimen prijatelj iz časa univerzitetnih študij na Dunaju. Zato se je poslužil Bleiweisovega posredovanja in ni Tolstojevega članka poslal naravnost uredništvu.

* Na pobudo oddela za ljudsko prosveto pri Ministrstvu za prosveto LRS je v zimi 1945/46 prevzel te reprodukcije SKZ, jih dopolnil s natisom Trubarjevega avtograma, ki ga je za ta namen v primerno povečani obliki narisal s tušem prof. Ljubo Ravnikar, in jih v dobrem letu popolnoma razprodal šolam ter drugim ustanovam, uradom in zasebnikom. (Sporočilo B. Gerlanca uredništvu zbornika.)

Peter Žmitek: Anton Aškerc na mrtvaškem odru (olje; 1912)

Spremnno pismo je vsebinsko zanimivo in zdi se mi umestno, da ga v celoti objavim, zlasti ker je tudi v zvezi z mojimi spomini na Aškerca.

Prvi del pisma je pisan v nemščini in sem ga tu takoj poslovenil, drugi del pa je slovaški.

Evo pisma:

»Dragi Janko! — Pošiljam Ti kopijo najnovejšega članka Leva Nikolajeviča Tolstoja 'O aneksiji Bosne in Hercegovine po Avstriji', da bi vam Slovencem omogočil, ga prevesti pravočasno in točno iz originala in objaviti istočasno z drugojezičnimi prevodi.

Kot termin za objavo je določen 19. december (6. dek.). Pred tem dnem ga ne smete obelodaniti v nobenem slučaju.

Prosim, da zaupaš ta članek samo takemu človeku (prevajalcu, uredniku), ki bo uvaževal te pogoje in ne bo kopij prepustil nobenemu drugojezičnemu časopisu. Neslovanski (nemški, ital., angl., itd.) časopisi smejo dne 19. dec. članek priobčiti samo, ako so si pridobili pravico za objavo pri »International Publishing Bureau« v Londonu.

Prosim poslati slovenske liste s tem člankom ali glasove o tem Levu Tolstoju. Obvesti me o sprejemu tega pisma in, prosim, pridaš zraven nekaj vrst o sebi. Dobro se maj!

Dušan Makovický

22./XI. 1908.

Jasnaja Poliana

J a s e n k i

Tulsk. gub., Rossia

Lev Nikolajevič je zdravý. Piše teraz »Pismo Indusu« o tom istom themate čo v tejto state. — — —

(To pismo sem shranil jaz, ker bi sicer nemara šlo v makulaturo, in ga — post tot discrimina rerum — tudi očeval. Leta 1953 sem pismo podaril Univerzitetni knjižnici v Ljubljani, kjer se nahaja še danes kot »dragoceno pismo, ki je obogatilo

rokopisni oddelek z zanimivim in pomembnim dokumentom», kakor poudarja uprava knjižnice v potrdilu sprejema dne 23. 10. 1953 pod št. 861/53.)

V redakciji smo bili v nemali zadregi: Kdo naj prevede zelo obsežni Tolstojev članek? Šef je bil mnenja: samo trije prihajajo v poštev — dr. Ljudevit Jenko in njegova žena Terezina, ki obvladata ruski jezik in sta v Ljubljani znana kot »Rusa«, pa Aškerc; s prvima dvema, je naglašal, ni računati, preostaja torej samo še Aškerc.

Pa sem dobil nalog, naprositi Aškerca, da prevzame ta delikatni posel prevoda. Izpolnjujoč to naročilo, sem stopil k Aškercu v stanovanje na takratni Bleiweisovi (sedaj Prešernovi) cesti št. 9. Ni me sprejel posebno prijazno. Držeč v roki Tolstojev članek, sem mu dal najprej prečitati spremno pismo dr. Makovickega. Pozorno ga je prebral in mi ga vrnil z osorno pripombo: »Pa mi Bleiweis ni pokazal ne tega pisma, ne članka! Zakaj ni Makovický članka poslal naravnost uredništvu!«

Pojasnil sem mu, da sta bila Bleiweis in Makovický prijatelja v času vseučiliških študij na Dunaju, in ga prosil v imenu šefa, da bi prevzel — seveda proti honorarju — prevod Tolstojevga članka, poudarjajoč, da smo vsi prepričani, da je on edina za to sposobna osebnost.

Posegel je po članku in ga jel čitati. Ni vsega prebral. Z rezolutno gesto mi ga je, skoraj kričaje, vrnil: »Politična stvar! S politiko se ne bavim, ne morem vam ustreči!«

Razočaran sem odšel, ker sem bil prej prepričan, da bo pesnik rad in z veseljem ugodil naši prošnji, saj je v razgovorih toliko in tolikokrat naglašal, da smatra Tolstoja za enega največjih pisateljev vseh narodov.

V redakciji smo seveda povedali dr. Ivanu Tavčarju, da je Aškerc odklonil prevod Tolstojevga članka. Nič se ni začudil, samo lakonično je pripomnil: »Aškerc ima pač svoje muhe!«

Prijatelj Fran Govekar, ki je bil pri nas urednik podlistka in kot uradnik na magistratu Aškerčev kolega, je nato tudi posredoval glede prevoda. No, tudi on ni imel več sreče, menil pa je, da je Aškerc nemara zameril, da je Bleiweis Tolstojev članek nesel naravnost v uredništvo, ne da bi se prej obrnil nanj. Mogoče!

Članek sem nato moral prevesti jaz, dasi sem bil takrat zelo malo podkovan v ruščini in sem se pri prevajanju mnogo posluževal slovarja. Bil pa sem na ta svoj prevod takrat kar ponosen.

Več tednov kasneje sva se z Aškercem srečala na Večni poti. Ustavil me je in me odrezavo vprašal, kakor je imel on navado: »Povejte mi, kdo je vam prevedel Tolstega članek?«

Zavedajoč se, da je prevod pač časnikarski, sem skrušeno priznal, da je moj prevod. Aškerc me je začudeno pogledal, rekoč: »Tako, tudi vi se ukvarjate z ruščino?! Pametno! No, prevod ni najslabši!« — — —

Leta 1911 sem se vrnil iz Makedonije, za katero se je Aškerc prej živo zanimal. Bilo je to takrat, ko so uporni Arnavti zavzeli Skopje. Poiskal sem ga na Večni poti, kamor pa je v zadnjem času že zelo redko zahajal. Hotel sem mu poročati o svojih vtisih s pota, pa me je osorno ustavil skoraj kričaje: »Me nič več ne zanima!«

Takrat sem ga zadnjič videl živega, mrtvega pa na mrtvaškem odru v Narodnem domu, dne 10. junija 1912.

Rasto Pustoslemšek

ARHIVAR ANTON AŠKERC IN ZGODOVINAR FRANC KOMATAR

Politični nasprotniki Antona Aškerca — posebno tisti iz klerikalnih krogov — so pesniku ob mnogih prilikah očitali »sinekuro«, ki da jo ima na ljubljanskem magistratu kot mestni arhivar, in namigavali na njegovo lagodno brezdelje, ki da mu ga je oskrbel naklonjeni liberalni somišljenik, ljubljanski župan Ivan Hribar. Ti krivični očitki so Aškerca vselej močno boleli in je nanje ostro reagiral, kadar koli se mu je za to ponudila priložnost. Saj se je zavedal, da je kot mestni uradnik vedno v redu izvrševal svoje dolžnosti in da so vse zlonamerne govorice o njegovi sinekuri v Mestnem arhivu neosnovane. Dasi v resnici ni imel kvalifikacij za arhivarja, se je vendar na vso moč potrudil, da bi bil čim bolj kos svojim službenim nalogam in tako dokazal, da resno jemlje svoj novi poklic. Še pred nastopom arhivarske službe si je ogledal arhive tudi izven Ljubljane in Slovenije, se posvečeval o notranji ureditvi institucije z raznimi možmi, ki so takrat pri nas sloveli kot izvedenci v arhivskih problemih (n. pr. s Petrom pl. Radicsem), in se nato z

vso pridnostjo in vestnostjo lotil organizacije ljubljanskega Mestnega arhiva, ki je do takrat večinoma predstavljal le kup neurejenega arhivskega gradiva¹. Pregledal je stare akte in knjige, začel pisati o njih regeste in razne zaznamke ter nato iz njih sestavil iz več tisoč listkov vestno sestavljeno kartoteko, ki jo je dajal na razpolago interesantom. Vrh tega je objavljaval v naših zgodovinskih periodičnih časopisih razne članke — posebno iz dobe francoske Ilirije —, ki so sloneli na virih iz ljubljanskega arhiva. Res da je danes njegova ureditev arhivalij zastarela, kar je po 55 letih povsem razumljivo, vendar je gradivo uredil po principih, ki v glavnem še danes veljajo v arhivski stroki². Zgodovinar, ki je³ in ki še bo ugotavljal in ocenjeval njegovo delo pri ohranitvi starih ljubljanskih zapiskov in arhivalij, bo moral poudariti mnoge njegove plodne iniciative, od katerih je ena najvažnejših ta, da je 1904 in kasneje še 1906 dal vzpodbudo za ustanovitev vseslovenske knjižnice na ljubljanskem magistratu, ki naj bi v sklopu Mestne knjižnice, takrat združene z Mestnim arhivom, nudila zlasti tujcu na vpogled kolikor toliko celotni slovenski periodični tisk, zbran na tem mestu, kajti takratna licejska knjižnica, prednica današnje NUK, je zbiralala le izključno kranjski tisk. In tako je velika Aškercova zasluga, da ima danes Slovanska knjižnica v Ljubljani kot neposredna naslednica bivše Mestne knjižnice mnogo dragocenih izvenkranjskih tiskov, ki jih ni moči dobiti na razpolago nikjer drugje v Sloveniji. Tu gre za tiske iz let od 1904 do 1914, kakor so n. pr. »Gorica«, »Goriški list«, »Primorski list«, »Primorec«, »Domovina« (Celje 1906-08), »Korošec« itd. poleg skoraj cele serije slovenskih ameriških časnikov iz te dobe, ki so na Aškercovo prošnjo brezplačno dohajali v Mestni arhiv v Ljubljani, n. pr. Glas svobode, Chicago; Slovenski Narod, Pueblo; Cleveland-ska Amerika, Cleveland; Narodni vestnik, Duluth; Nova domovina, Cleveland; Amerikanski Slovenec, Joliet; Glasilo Slovenske narodne podporne jednote, Chicago.

Ko je 1904 sicer zaslužni slovenski zgodovinar Franc Komatar v izvestjih ljubljanske realke objavil načrt, kako bi bilo treba po njegovi sodbi urediti ljubljanski Mestni arhiv, so njegova izvajanja močno prizadela arhivarja Antona Aškerc, ker mu je Komatarjev sestavek indirektno očital, da je njegovo delo v arhivu površno in neznanstveno, naravnost škodljivo — kar vse je bilo voda na mlin tistim, ki so Aškercu očitali sinekuro — in da bi bilo treba arhivsko gradivo v resnici vse na novo preurediti — kakor je predlagal prof. Komatar — po snoveh, kot je v začetku našega stoletja veljalo za edino pravilno in moderno v arhivski stroki, a se je kasneje izkazalo za pogrešno in neuporabno⁴. Vrh tega je profesor Komatar v Laibacher Zeitung (1904, št. 110 — 18) objavil članek »Ueber die Ziele der archivalischen Tätigkeit in Krain und die Bedeutung der Archive für die heimische Geschichte«, v katerem je posebno v št. 117 podal ostro negativno kritiko o stanju občinskih arhivov pri nas, s čimer je zopet v živo zadel arhivarja Aškerc kot varuha ljubljanskega Mestnega arhiva.

Verjetno so ravno ta izvajanja prof. Komatarja v Laibacher Zeitung povzročila, da je Aškerc tako razljučeno in žolčno odgovoril v internem »Uradnem poročilu« ljubljanskemu občinskemu svetu dne 26. julija 1904, ki se je ohranilo v arhivu Slovanske knjižnice. Dokument sam predstavlja štiri in pol strani teksta, napisanega na konceptnem papirju z značilno in krepko Aškercovo pisavo, vendar ni original, temveč le šapirografrana kopija arhivarjevega izvirnega uradnega dopisa, ki ga je dal župan Ivan Hribar razmnožiti in razdeliti med občinske svetnike ljubljanskega magistrata pod št. 170/ž z dne 27. julija 1904. Predlog za razmnožitev je najbrž dal Aškerc sam, ker so tudi vse klavzule, namenjene občinskim svetnikom, pisane z njegovo roko. V svoji znani razburljivosti, kadar se je čutil krivično prizadetega, je Aškerc tako pretiraval, da je hote spremenil celo ime prof. Komatarja v »Komotarja«, t. j. komodnega človeka, ki se okorišča z delom drugih ljudi. Naš izvod »Uradnega poročila« je bil namenjen dr. Gregorju Kreku in se glasi takole:

Uradno poročilo

V letošnjem »Jahresberichtu« ljubljanske višje realke je objavil suplent Komotar članek: »Das stätische Archiv in Laibach«.

V tem članku kritikuje pisatelj sedanjo uredbo arhiva, češ, da je škoda, da sedanji arhivar ni uredil arhiva po strogo znanstvenih načelih. Tej kritiki nasproti izjavljam, da sem se, predno sem se lotil dela, posvetoval z rajnim profesorjem

¹ Zgodovinski časopis I (1947), 178.

² Ibid. str. 179.

³ in ⁴ Ibid. str. 190.

Vrhovcem, ki je poznal naš arhiv vseskozi, dalje z gospodom Radičem in Koblarjem. Arhiv je urejen praktično. Vsak fascikelj ima svoj indeks in vsi akti so zabeleženi v registrah. Iz vseh teh regist, za katere sem bil dal po nasvetu gg. Vrhovca in pl. Radiča tiskati posebne blankete, sem sestavil še stvarno kazalo in imenik. Moje delo sta večkrat videla omenjena gg. Vrhovec in Radič in odobravala ta praktični način uredovanja. V resnici je sedaj arhiv poraben, tako da se vsako materijo na podlagi mojih na tisoče broječih regist lahko najde. Ravno te dni študira v arhivu neki ljubljanski velikošolec šolstvo francoske dobe na Kranjskem (1809—1814) in to s pomočjo mojega indeksa. Vse dotične akte je lahko našel v vseh 27 fascikeljnih francoske dobe. Ta akademik — po imenu Wagner — lahko priča o uporabnosti mestnega arhiva.

Suplent (sedaj gimnazijski učitelj) Fr. Komotar je sestavil v svojem članku od str. 2—15 katalog mestnega arhiva po znanstvenih načelih. To je hvalevredno delo in priča, da se je na Dunaju svoj čas učil teorije v arhivskih stvareh. Gradivo, ki ga je Komotar porazvrstil na 14 straneh je ogromno in dotične rubrike kažejo, kako raznovrstno je. Čitatelj, ki pregleduje teh 14 strani Komotarjevega kataloga, pač misli, da si je Komotar sam izpisal iz stotine fascikeljnov našega arhiva to sila obsežno gradivo iz raznih stoletij; strmel bi človek, kje in kdaj je našel Komotar toliko časa, da je sam prečital na tisoče aktov — toda čitatelj bi se motil.

Komotar si je bil izposodil pri mestnem arhivarju več škatel, polnih regist in katalogov, obsegajočih arhivski inventar in na podlagi tega inventarja, ki ga je sestavljal mestni arhivar z velikim trudom več let, je spisal učeni in strašno izobraženi profesor Komotar svoj katalog mestnega arhiva. Mestni arhivar je zgodovinarju Komotarju rad posodil dotične svoje kataloge, ker je pač mislil, da bode Komotar — kar se samo ob sebi razume — v svoji razpravi povedal, kako je prišel do arhivskega inventarja.

Ker pa Komotar ni bil toliko pošten, da bi bil to v svojem spisu omenil, sem primoran reklamirati svoje duševno delo. V literarnih krogih se tako zamolčavanje porabljenih virov imenuje naravnost plagijat in tatvina! Če se hoče profesor »Komotar« pred svojimi šolskimi oblastmi šopiriti in dičiti, naj se diči s svojim perjem! In če hoče kvišku plezati, naj si naredi lestvo sam; jaz mu ne maram držati svojih pleč, da bi se po njih popenjal!

Ves ta Komotarjev znanstveni katalog mora na čitatelja napraviti vtisk, kakor da bi Komotar bolje poznal mestni arhiv, nego mestni arhivar! Kaj si morajo misliti gg. občinski svetniki, ko jim pride pred oči Komotarjev katalog!

Zato si usojam svojemu uradnemu poročilu priklopiti še prošnjo:

Slavno predsedništvo mestnega magistrata blagovoli predvsem samo vzeti na znanje to moje uradno poročilo in potem ukreniti, da tako magistratni krogi kakor gospodje občinski svetniki izvedo, od kod ima profesor Komotar izvirni arhivski inventar ljubljanskega mesta.

V Ljubljani, dne 26. julija 1904.

Ant. Aškerc, l. r.
mag. arhivar

France Dobrovolje

JANEZ TRDINA IN ANTON AŠKERC

Kdaj sta se Janez Trdina in Anton Aškerc, dva izmed najpomembnejših sodelavcev Levčevega Ljubljanskega Zvona, osebno spoznala, ne moremo točno ugotoviti. Gotovo je, da sta se leta 1885 oba udeležila znamenitega slovenskega romanja na Velehrad in v Prago in da torej datira njuno osebno poznanstvo vsaj iz tega časa. Pozneje je zvezal oba književnika še tesneje nov skupni prijatelj — dr. Pavel Turner, bivši Trdinov učenec na Reki.

Prvič omenja Aškerca Trdina v pismu Turnerju z dne 28. aprila 1890: »Naše klerikalce delim jaz na tri kupe. V prvem se nahajajo naši prijatelji in resnični duhovniki: S. Gregorčič, Gorazd in morda še kakih petdeset drugih. Tem možem bratovski poljub in poklon do zemlje! Veselimo se, da se je že tako pomnožilo to dično krdelo. Za moje mladosti takovih ni bilo ni toliko, kolikor imamo prstov na

roki...¹ Prav mogoče je, da je šele to opozorilo na Aškerca nagnilo Turnerja, da je po izidu Balad in romanc navezal dopisovanje s pesnikom². V odgovoru na navedeno Trdinovo pismo izraža Turner svojo ogorčenost zaradi »vražjega goriškega Herostrata Mahniča«, ki »se je kaj grozno spravil na poštenega Aškerca, da bi ga ugonobil...«³

Ob izidu druge Aškerčeve pesniške zbirke izraža Turner Trdini skrb za njeno usodo: »Radoveden sem, kaj porečejo sedaj naši bonci Aškercu, — ali ga bodo na novo preklinjali ali molčali, — res pa, da tako možatih pesni⁴ še ni pisal noben slovenski pesnik, kakor jih piše pravi mož Aškerc! Bog ga živi!«⁴

Ko je v naslednjih letih Turner pripravil Trdino, da je začel misliti na knjižno izdajo svojih bajk in povesti, je Trdina prosil prijatelja, naj mu svetuje, kaj mu je ukreniti, da se tiskanje prej ko mogoče začne in dovrši; pričakoval je od njega predvsem nasveta glede založnika in korektorja, ki bi skrbel za vesten tisk že objavljenih del⁵. Čeprav je Turner skrajša mislil naj bi Trdina založil bajke sam z njegovo podporo, pozneje pa se nagibal k misli, da bi jih izročil Kleinmayru & Bambergu, ki je tudi Aškerčev založnik⁶, se je končno vendarle uredila stvar drugače: založništvo je prevzel Schwentner, korekturo pa Aškerc. Dne 19. julija 1900 so obiskali Trdino v Novem mestu Turner, Schwentner in Aškerc in stari pisatelj je podpisal pogodbo, s katero je prodal Schwentnerju za 500 gold. vse svoje spise⁷. Vse kaže, da so se tedaj domenili tudi, naj bi jezikovno korekturo spisov prevzel Aškerc. O tej pogodbi je dne 21. julija istega leta poročal v Slovenskem narodu nepodpisan dopisnik (verjetno Aškerc):

»Zbrani spisi Ivana Trdine. Po posredovanju gosp. drja. P. Turnerja in gosp. A. Aškerca je kupil naš vzorno podjetni in požrtvovalni knjigotržec gosp. Lavoslav Schwentner zbrane spise gosp. prof. Iv. Trdine v Novem mestu. Gotovo vradosti ta vest slovensko občinstvo prav posebno, saj se odlikujejo zlasti Trdinove »bajke in povesti o Gorjancih« s pristno narodnim duhom, originalnimi tipi in klasičnim jezikom, ki more biti vzor našim pisateljem. Gosp. Schwentner izda — razen nekaterih malenkostij — vse Trdinove spise, spomine, pisma, životopise i. dr. dela, ki so izšla že v različnih listih in ki so še v rokopisu. I. zvezek Trdinovih zbranih spisov izide z neobjavljenim gradivom — če možno — še za letošnji Božič. G. prof. Trdina bo svoje spise uredil sam.«

Ker si je Trdina v pogodbi zagotovil popolno svobodo in neomejen čas za pripravljanje svojih del za tisk in ker je hotel v prvem zvezku izdati novo delo, »Bachove huzarje in Ilire«, Aškerčeva pomoč še dolgo ni bila potrebna, zlasti ker je ostarelega pisatelja ovirala tudi bolezen⁸. Pač pa se je Aškerc že štirinajst dni po obisku v Novem mestu obrnil na Trdino po nasvet, kako naj bi dobro prevedel neko poljsko besedo. Tedaj je namreč kot urednik Ljubljanskega Zvona popravljal slab Miklavčev prevod članka Najmlajši poljski novelisti, ki ga je v poljščini napisal Anton Mazanowski. Aškerčevo pismo se je izgubilo, ohranil pa se je Trdinov odgovor, naslovljen »slavnemu pesniku«⁹.

Spomladi leta 1903 pa je Aškerc dobil v roke tudi Trdinov s svinčnikom pisani rokopis »Bachovih huzarjev in Ilirov«, ki so bili namenjeni za prvo knjigo Zbranih spisov. Ker je Trdinovo pripovedovanje teklo od začetka do kraja brez prekinitev in brez poglavij, je sredi marca prosil avtorja, naj obširno snov razdeli na poglavja in naj mu pošlje njihove naslove. (Pismo zgubljeno.) Trdina mu je 17. marca istega leta ustregel, poslal naslove za sedem poglavij in pristavil: »Če se Vam zdi potrebno, jih pa še pomnožite. Delajte sploh vse po svoji volji! V takih rečeh sem jaz neizkušnen novinec — Vi pa imate že obilno prakso.«¹⁰

Knjigo so nato v marcu in aprilu stavili, v maju pa že tiskali. Dne 13. V. 1905 se je Aškerc spet oglašil s temle pismom¹¹:

¹ LZ 1913, 409.

² Prim. F. Baš, Dr. Pavel Turner, ČZN 1935, 54.

³ Odmevi III, pomlad 1930, 72.

⁴ Ibid. str. 79.

⁵ LZ 1913, 581.

⁶ Odmevi, III, pomlad 1930, str. 79.

⁷ Prim. Trdina, Zbrano delo IV, 331–352.

⁸ Prim. Trdina, Zbrano delo III, 594.

⁹ NUK, Ms 972, št. 1.

¹⁰ NUK, Ms 972, št. 2.

¹¹ NUK, Ms 577, št. 1.

Ljubljana, 13. V. 03.

Čislani gospod profesor!

Ta mesec bo Vaša lepa knjiga dovršena.

Z velikim zanimanjem čitam korekturo, ker opisujete tako plastično in drastično počenjanje famoznih Bahovih huzarjev.

Z ozirom na najnovejše dogodke na Hrvatskem bo Vaša knjiga aktualna.

Hrvati pa jo bodo morali smatrati za to, kar je: za važen in bistven prinos k zgodovini jugoslovan. (hrv.) preporeda, s katerim smo tudi mi v najtesnejši zvezi...

Dovolite, da Vam pri tej priliki, ko bo knjiga kmalu dotiskana, spet nekaj predlagam!

Da bo vsak čitatelj tudi nezgodovinar vedel, da Bahovi huzarji* niso morda kak — roman, bi morebiti ne škodilo, ko bi se dostavilo pod tem nadpisom še drugi pojasnjujoči. Na pr. Spomini iz dobe hrvaškega — ali jugoslovanskega — preporeda (od l. 1853 — ?).

Ali: Spomini — spominske črtice — iz moje državne službe — iz mojega profesorskega službovanja — na Hrvaškem od l. 1853 do l. ?...

Ali tako nekako... Ta podnaslov bi bil jako praktičen tudi iz bibliografskih ozirov. Čitatelj bo iz oznanila v časnikih takoj vedel, kakšno vsebino ima knjiga. Prosim lepo Vaših naročil in napotkov!

Z vsem spoštovanjem in lepim pozdravom

Vaš

Aškerc

PS. Ali naj bo na naslovnem listu: Janez ali Ivan Trdina? ali Trdina?

Trdina je z obratno pošto sporočil podnaslov: »Spomini iz moje učiteljske službe na Hrvatskem.« Aškerc je kar na njegovi dopisnici prečrtal besedo »učiteljske« in nad njo krepko zapisal »profesorske« — s tem popravkom je bil podnaslov tudi natisnjen v knjigi. V nadaljnjem je sporočil Trdina na Aškerčev vprašanje, da hoče biti Janez in ne Ivan ter da bo knjigi napisal tudi predgovor. Sporoča mu dalje, da knjige že nestrpno pričakuje in da se bo takoj lotil drugega zvezka, če bo občinstvo s prvim zadovoljno. Tudi za drugi zvezek, ki bo še obširnejši mimo prvega, ima vse gradivo že zbrano¹².

Na to pismo je odgovoril Aškerc še isti dan, ko ga je prejel:

Ljubljana, 16. V. 03.

Čislani gospod profesor!

Hvala za karto in za dostavek!

Da napišete tudi predgovor nisem vedel.

Prav pa je, če ga napišete. Ta predgovor se lahko postavi in natisne nazadnje, ko je drugi tekst že dokončan, in predgovor se paginira — če je več strani — seveda z latinskimi (rimskimi) številkami, a prosil bi Vas vendar, da bi mi ga napisali vsaj v enem tednu, do kakega 22. maja. Tiskar dela namreč zdaj nagleje, zato moram imeti Vaš predgovor pripravljen, da ga takoj pošljem tiskarju, ko dotiska ozira (!) dostavi ostalo vsebino.

Priporočam se torej, da me čimprej razveselite s predgovorom!

Vaša knjiga bo jako lepa! Poglavja postavljam tista, ki ste mi jih naznanili.

Z vsem spoštovanjem in z lepim pozdravom

Vaš udani

Aškerc

P. S.: Se eno prošnjo: Če Vam je količjak mogoče, prosim Vas, pišite s črnilom.

Vaš

sitnež¹³

Trdina je po vsej priliki res že do 22. maja poslal kratek predgovor. Aškerc je v naslednjem (neohranjenem) dopisu Trdini med drugim podal v zvezi s Trdinovo

* O načinu označevanja Aškerčevih podčrtavanj v tisku gl. opombo na str. 55.

¹² NUK, Ms 972, št. 3. Prim. tudi Trdina, Zbrano delo III. 575; Odmevi III, pomlad 1930, 118.

¹³ NUK, Ms 577, št. 2.

knjigo tudi svoje oceno sodobnega političnega položaja na Hrvaškem in pač poudaril nevarnost, ki grozi hrvatski narodnosti in hrvatskemu jeziku od Mađžarov. Trdina ga je že 24. maja 1903 odločno in robato zavrnil, češ: »To pot se pa mnenja najina ne ujemajo. Jaz nikakor nisem uverjen, da mislijo Mađjarji ugrabiti Hrvatom jezik in narodnost. Kaj takega se more sanjati le kakemu pricvrknjenemu šovinistu ali pa nezrelemu politikastru, ne pa resnim možem in razumnim rodoljubom.« V nadaljnjem mu zatrjuje, da je krivic in nezakonitosti na Hrvaškem kriva mađžarsko-hrvatska birokracija, ne pa mađžarski narod, katerega prav tako kot hrvatskega ogroža skupni sovražnik — pangermanizem¹⁴.

Aškercov odgovor na ta dopis ni znan, gotovo pa je, da se je vsaj sredi junija korektor še enkrat obrnil do avtorja s prošnjo, naj za podnaslov zaradi jasnosti vendarle poda tudi časovno omejitev svoje profesorske službe na Hrvaškem, čeprav se je Trdina tega dodatka iz razumljivih razlogov branil, saj se doba Bachovega absolutizma in čas Trdinovega službovanja na Hrvaškem ne krijeta¹⁵. Na ponovno prošnjo pa mu je dne 17. junija sporočil k začetni letnici svojega službovanja, ki jo je Aškerc posnel iz knjige sam, še zaključno: 1867. Poleg tega mu sporoča, da so ga to spomlad napadle že štirikrat hude bolezni; zato se mu ni spolnilo upanje, »da se bodeva v Ljubljani sešla že meseca maja in preresetala naše politične in knjižne reve in nadloge.« V zaključnih besedah te dopisnice pa prihaja do izraza še Trdinovo razpoloženje, ki so ga povzročile omenjene bolezni: »Zdi se mi, da bela baba s koso že preži name pred vrati in za vsakim oglom in grmom. Ne bojim se je baš ne — kažem ji figo, ali svoji usodi ne uteče nihče.«¹⁶

S tem pismom je bilo dopisovanje med Trdino in »slavnim pesnikom Antonom Aškercem, arhivarjem pri mestnem arhivu v Ljubljani«, kakor ga je tituliral v naslovih Trdina, zaključeno.

Ko pa je v juliju 1903 izšla knjiga »Bachovi huzarji in Iliri«, je bilo konec tudi Trdinovega prijateljstva do Antona Aškercja. Kajti obilica tiskarskih pogreškov in predvsem neke Aškercove korekture Trdinovega besedila so ga spravile v hudo jezo. O njej poroča sam v »Mojem življenju«: »Strašno sem se jezil na tiskarske in korektorske grehe v »Bachovih huzarjih«. Na 24. strani se bere: znanje se je naredilo navadno na svatbi, ko bi morala biti na gostbi — take zmote so škandalozne. Kjer pripovedam, katere slavne pisatelje je čitala ilirska inteligencija, bi moralo biti »Savojskega vikarja« in sploh Rousseauja, kajti ni bil ta vikar noben pisatelj, nego samo epizoda v slavnem delu Rousseaujevem »Emilu«. Večkrat mi je korektor zamenil dobre slovenske besede z germanizmi, n. pr. »zdelovati« z izhajati, n. pr. s svojimi dohodki ne morem zdelovati; izhajati je v tem pomenu eden najgrjih germanizmov. Takih grehov je zakrivil še več moj korektor¹⁷.

Pogledati nam je še, koliko so Trdinovi očitki Aškercu kot korektorju »Bachovih huzarjev in Ilirov« upravičeni.

Najprej je treba ugotoviti, da je Aškerc v načelu skušal biti do starega pisatelja čimbolj obziren. Njegovega rokopisa se ni niti dotaknil, marveč je dal v tiskarno takega, kot ga je Trdina poslal. Razumljivo je, da se tako ni dotikal niti izrazitih posebnosti njegovega pravopisa, ki si jih je Trdina pridržal v posebnem sporočilu korektorju, priloženem rokopisu — čeprav se niso skladale s tedaj veljavnim pravopisom. Da bi opravičil te pravopisne anahronizme, je na Trdinovem sporočilu, ki je bilo namenjeno njemu, prečrtal besede: »G. korektorju! Prosim, da mi se puste na miru tele posebnosti moje pisave«, ter vse drugo besedilo Trdinovega lista natisnil ob začetku knjige v podčrtani opombi.

Svoje popravke pa je vnašal Aškerc kar v korektorne odtise in ti popravki — to je treba priznati — le niso zadevali samo stavčevih napak, marveč so res posegali globlje, a reči treba, da bolj v pisateljev jezik in slog kot v pravopis v ožjem pomenu besede. Aškerc ni zakrivil zgoraj omenjene nejasnosti v stavku, v katerem navaja, katere dela in katere pisatelje je čitala ilirska inteligencija, saj je tu brez popravka natisnil Trdinovo formulacijo. Nadomeščal pa je izraze, ki mu niso bili jasni ali se mu niso zdeli slovenski, s slovenskimi, a pri tem včasih ni zadel pravega pomena: uverljivo je spremenil v umljivo (!); rodovina v rodbina; bukve v: knjiga; koje v: katere, ki (a ne dosledno); gostba v: svatba (!); so sedeli neoženjeni poleg neomoženih v: neoženjeni poleg neoženjenih (!); Amurija v Amur (!); je gospo-

¹⁴ NUK, Ms 972, št. 4.

¹⁵ Prim. o tem njegovo zbrano delo III, 594, 597.

¹⁶ NUK, Ms 972, št. 5.

¹⁷ Janez Trdina, Zbrano delo III, 567.

dovala v: je vladala; borišče v: bojišče; lahko izdelovati v: lahko izhajati; himba v: hlimba (!); prvakovati v: prvačiti; veže božje v: hiše božje; pod milim nebom v: pod odprtim nebom; kmete vede trda za denar v: kmetom je trdo za denar; zvajati svoje misli v: izrekati svoje misli; bilo je kazno v: bilo je vidno; kravžica v: kupica; itd. Skoraj dosledno je spreminjal Trdinov prihodnji čas dovršnih glagolov z »bom« v sedanjik s prihodnjim pomenom. Popravljal je Trdinovo neslovensko stavno naslonico (mu se je v: se mu je), pogosto pa tudi brez potrebe spreminjal besedni red.

Pri tem pa je prezrl celo vrsto smiselnih in pravopisnih napak, ki jih je napravil stavec, in ni vnesel mnogo besed zlasti prislovov, pa tudi predlogov in drugih izrazov, ki jih je stavec pomotoma izpustil. Če se spomnimo na Trdinovo natančnost, s katero je pazil na tisk svojih spisov v Ljubljanskem Zvonu (glej opombe k VI. in VII. knjigi njegovega Zbranega dela), potem bomo razumeli, da mu je vzklopela jeza na korektorja, ko je prebral »Bachove huzarje in Ilire« v Schwentnerjevi izdaji.

Vse kaže, da je pri založniku sam zahteval drugega korektorja za naslednje zvezke. Dobil ga je v osebi Etbina Kristana, a kakor kaže spredaj citirani odstavek iz »Moje življenja«, zadovoljen tudi z njim ni bil.

Janez Logar

TRI AŠKERČEVA PISMA FRANU MILČINSKEMU

Pri iskanju gradiva za obravnavo razmerja med Aškercem in slovenskim gledališčem v času, ko se je Aškerc v gledaliških vprašanjih močno angažiral¹, sta mi dr. Anton Slodnjak in njegova soproga roj. Milčinski dala na razpolago tri Aškercova pisma, ki jih je prav v tem času pisal Franu Milčinskemu, članu Intendence Slovenskega gledališča v Ljubljani.

Pisma so prav zanimiv dokument za tedanje gledališko dogajanje v Ljubljani, še bolj pa za Aškercovo razmerje do tedanjih gledaliških dogodkov, pri katerih je sam dokaj aktivno sodeloval. Zato jih objavljam na tem mestu posebej kot gradivo za slovensko gledališko zgodovino tistega časa. Za dovoljenje, da jih smem objaviti, se dr. A. Slodnjaku in njegovi soprogi iskreno zahvaljujem.

1

Blagorodni gospod!

Ljubljana, 11. XI. 1899

Gospoda, dr. Zbašnik in Govekar sta me pregovorila, da bi jima čital svoj dramski poskus »Izmajlov«. Dal sem se pregovoriti ter bom čital jutri, v nedeljo, dopoldne v »Narodnem domu« (v neki dramatični (?) sobi ob 10 ih.

Ker ste dramaturg našega gledališča, Vas vabim, ako Vam drago in ako utegnete, da pridete ob določeni uri.

Kakor sem rekel, bom čital samo v najozžjem krogu, »entre nous«.

Rad bi slišal pri tej priliki tudi Vašo sodbo o mojem poskusu.

Z vsem spoštovanjem

udani

P. S.

Aškerc

Gospoda prof. Hubada jaz nisem obvestil, ker mislim, da se on kot intendant in glasbenik pečá samo z operoj. Ne poznam dovolj razmer. Ali ga hočete povabiti Vi?

Kuverta k temu pismu ni ohranjena. Ker pa je papir docela tak kot pri drugem pismu (velikost pisma: 11,2 × 17,6 cm), je bila verjetno tudi ta kuverta iste velikosti.

Bržčas po dogovoru z dr. Franom Zbašnikom, gledališkim poročevalcem Ljubljanskega Zvona in od občnega zbora Dramatičnega društva 16. aprila 1898 odbornikom društva, in Franom Govekarjem, od leta 1898 dalje tajnikom intendance (to je gledališča in Dramatičnega društva), vabi Aškerc tudi Milčinskega, da prisostvuje branju drame Izmajlov. Ker je Aškerc pričakoval, da bo gledališče uprizorilo njegov dramski poizkus, je moral povabiti še odgovornega vodjo. Milčinski je bil namreč na občnem zboru Dramatičnega društva dne 15. aprila 1899 izvoljen skupaj z Matejem Hubadam v društveni odbor. Društveni odbor pa je oba izvolil

¹ Prim. razpravo Slovensko gledališče in Anton Aškerc v tem zborniku na str. 98–142

Častiljopod!
 Jakob Ruda je avtor prvega
 slovenskega slo. besedila
 inchi, da se ne potrudili, vpr.,
 vti, je ne odes. Meni oves
 da je tvoj Ruda 'propomogel'
 ues, lito 'reprosih' preprobi,
 ki primajo se ues, lito 'reprosih'

proti svojim slo. pravam. Leta
 imo Ruda 'so' prece, se ues, lito
 tih, ki se tvoj slo. pravam.
 Rada Cankar 'so' prece, se ues, lito
 H. Aškerc
 tvoj se ues, lito prece, se ues, lito
 nim Cankar 'so' prece, se ues, lito
 prece, se ues, lito prece, se ues, lito
 tvoj se ues, lito prece, se ues, lito
 17. 3. 1900.

v intendantco, po društvenih pravilih iz leta 1891 kolektivno telo, ki »oskrbuje celo tekočo upravo ter ima v rokah vodstvo predstav, v obče gledališča«. Milčinski in Hubad sta si razdelila med seboj svoje posle, tako da je Milčinskemu pripadlo vodstvo dramskih predstav, Hubadu pa opernih. Od sezone do sezone bolj pa so vsi ti ravnateljski in dramaturški posli prehajali v roke nameščenega tajnika intendantce Frana Govekarja.

Hubad in Milčinski sta se prihodnje leto branila, da bi zopet prevzela posle intendantce in mesto odbornikov v društvu. Prav težko so ju pregovorili, potem ko se je občni zbor Dramatičnega društva, začel dne 18. aprila 1900, prav zaradi njiju nadaljeval dne 8. maja 1900. Matej Hubad je ob zopetni izvolitvi, potem ko se je Dramatično društvo glede njega posebej dogovorilo z Glasbeno Matico, izjavil, »da sprejme vodstvo gledališča samo jedno leto. Obžaloval je, da je pri nas toliko ljudi, ki samo razdirajo, a kadar treba zidati, se odtegujejo, in izjavil, da takoj odstopi, če se bo zopet ščuvalo z neutemeljenim zabavljanjem«. Očividno se je Milčinski docela solidaliziral s Hubadom. V letu 1901 nista bila več izvoljena, pač pa je bil tega leta izvoljen v odbor društva — Aškerc. Vsekakor je imel Milčinski dolžnost voditi dramske predstave v dveh sezonah slovenskega gledališča, ko se je za dolgo vrsto let določila črta razvoju gledališča². Opozarjam zlasti, da je v Milčinskijevih dveh sezonah prišel v gledališču do besede Ivan Cankar z dramo Jakob Ruda, da pa je bila že v tej dobi odložena uprizoritev komedije Za narodov blagor, po drugi plati pa je prišel do besede Govekar s svojo prvo dramatizacijo.

Aškerc naj bi bral svoj dramski poizkus v neki dramatični sobi v Narodnem domu. Občni zbori in sestanki Dramatičnega društva so se v tem obdobju po navadi vršili v čitalnični kavarni v Narodnem domu. Tu so se shajali tudi odborniki društva, ki je od njih prejemal tajnik intendantce Govekar navodila³. Verjetno je v tem prostoru, ki v nedeljo pač ni bil frekventiran, bral Aškerc svoj poizkus.

Aškerc se sklicuje v svojem pismu na to, da se je dal pregovoriti Zbašniku in Govekarju. Branje njegovega dramskega poizkusa tedaj ni bilo sad njegovih predlogov za pospeševanje izvirne slovenske dramske tvornosti, ki jih je bil javno razglašal dobro leto pred tem⁴, temveč njegovega prijateljskega razpoloženja nasproti Zbašniku in Govekarju.

2

Velecenjeni gospod!

Ljubljana, 1. XII. 1899

Predvčerajšnjim mi je režiser, g. Inemann rekel, da je »Izmajlov« prekratek. Zato sem rekel, da ga umaknem. Danes sem poslal ponj.

Čudno je in škoda je, da ga je dal režiser prepisati! Čemu? Saj je lahko že iz mojega rokopisa razvidel, da je prekratek, če je prekratek.

Ce bom utegnil, ga o priliki predelam in raztegnem.

Z vsem spoštovanjem in s pozdravom

udani

Aškerc

P. S. Prepisane vloge so zdaj brez pomena in vrednosti. Zato bi prosil, da mi pošljete tudi té, da jih sežgem, ali pa jih sežgejte sami.

A. [parafa].

Naslov na kuverti: Blagorodni gospod dr. J. Milčinski c. kr. adjunkt pri okr. sodišču Ljubljana. Pp.: Laibach 1 Ljubljana 1, 1. 12. 1899.

Rudolf Inemann je bil v tistih letih igralec, režiser in umetniški vodja dramskih predstav v Slovenskem gledališču v Ljubljani. Za njegovega vodstva je dramski ansambel iz polpoklicnega postal poklicen.

V času med 12. novembrom 1899, ko je Aškerc bral svoj dramski poizkus, in 1. decembrom 1899, datumom gornjega pisma, se je moral Milčinski odločiti in je pristal na uprizoritev Izmajlova; očitno ga je izročil v branje tudi Inemannu, ki bi predstavo moral režirati. Inemann je izrazil pomisleke, da je drama prekratka. Prvi osnutek, kakor se je ohranil, te Inemannove pomisleke docela potrjuje. Kaže pa, da je Inemann v tem času že mislil na razdelitev vlog, ker je dal dramo prepisati.

² Prim. SN 9. maja 1900.

³ Prim. ugotovitve razprave Slovensko gledališče in Anton Aškerc.

⁴ Prim. Govekarjeve opombe k priobčenim Cankarjevim pismom v LZ 1934, str. 321.

⁵ Prim. LZ 1899, str. 301.

Kljub Aškerčevi prošnji, naj bi prepisane vloge prvega osnutka drame sežgali, se to popolnoma ni zgodilo. V literarno-historičnem arhivu Dramatičnega društva v Ljubljani so ostale tri vloge, pisane z drugačnim rokopisom kakor pa ostale; pri podrobnem pregledu se je pokazalo, da se besedilo ne ujema s poznejšimi ohranjenimi rokopisi vlog. To dejstvo je sprožilo domnevo, da je morda prvotno bil še en osnutek Aškerčevega dramskega poizkusa poleg tiste inačice, na podlagi katere so dramo uprizorili, in tretje inačice, na podlagi katere so tiskali knjižno izdajo drame.

Gornje Aškerčevo pismo je to domnevo potrjevalo. Po iskanju je bilo mogoče najti prvo inačico drame, ki jo je Aškerc bral svojim prijateljem in na podlagi katere je bilo lahko ugotoviti, da so bili Inemannovi pomisleki upravičeni.

3

Castiti gospod!

»Jakob Ruda« je vendar res fino, duhovito delo. Prav ste imeli, da ste se potrudili, spraviti ga na oder. Mene veseli, da je tudi »Ruda« pripomogel nekoliko razpršiti predsodke, ki jih imajo še nekateri ljudje proti izvirnim slov. dramam. Seveda ima »Ruda« še precej sceniških hib, ki se bodo dale odstraniti. Kadar Cankar svojo stvar popravi, bode se morala prištevati resnim dramskim delom. Popravljeni »Ruda« se mora dati tiskat.

17. 3. 1900.

Z vsem spoštovanjem

A. [parafa].

Pisano na vizitki z imenom A. Aškerc (7/12 cm). Naslov na kuverti: Blagorodni gospod J. Milčinski c. kr. adjunkt pri okr. sodišču Ljubljana. Pp.: Laibach 1 Ljubljana 1, 17. 3. 1900.

Tretje, tu priobčeno pismo Aškerčevo Milčinskemu, je očitno napisano pod neposrednim dojemom prve predstave Cankarjeve drame Jakob Ruda, ki je bila 16. marca 1900, nekoliko manj kot dva meseca po prvi predstavi Izmajlova. Zato je dragocen prispevek za razumevanje razmerja med Cankarjem in Aškercem, zlasti ker se nam Aškerčevo pismo, na katero je odgovoril Cankar s svojim dopisom z dne 30. marca 1900⁶ in s katerim je Aškerc mlademu dramatikcu k uspehu uprizoritve drame Jakob Ruda čestital, ni ohranilo. Hkrati je Aškerčevo pisemce dokaz živahnih debat, ki so jih morali imeti v ospredju tedanjega gledališkega in slovstvenega dogajanja v Ljubljani stoječi pisatelji, med njimi vsekakor tudi Aškerc, Gangl in Govekar. Na te tri namerjeni tenor znanega listka iz Slovenskega lista: Kartel mej našimi modernimi »literati«, ki je izšel pozneje 31. marca 1900, zdaj še ni mogel imeti svojega učinka, ki ga izkazuje sodobna korespondenca med Aškercem, Govekarjem in Cankarjem ter Cankarjevimi prijatelji.

Ne glede na to ne moremo dvomiti, da bi Aškerc v tem svojem pisemcu ne bil iskren: Cankarjeva drama ga je morala poraziti na najbolj občutljivi točki. Ni zapisal tjavdan, da je Ruda »vendar res fino, duhovito delo«... Napisal je to svojo oceno na osnovi svoje praktične preizkušnje, ki jo je imel s svojim dramskim poizkusom Izmajlov. Ob primerjavi s Cankarjevo dramo, samostojno zamišljeno in v primeri s sodobnimi dramskimi poizkusi vešče napisano, so se šele morale pokazati pomanjkljivosti Izmajlova in pravi luči, ki je osvetljevala Aškercu tudi ves njegov veliki trud ob treh inačicah dramskega poizkusa. Morda je Aškerc prav ta hip že zanesljivo vedel, da ne bo nikoli več pisal dram, za katere mu je manjkalo resničnega daru.

Janko Traven

DROBCI IZ AŠKERČEVE NEZNANE KORESPONDENCE

V Aškerčevi bibliografiji (M. Boršnik, ČZN, XXX, sn. 4, Maribor 1935), je delež Aškerčeve korespondence z založniki njegovih del zelo pičel; zabeležena so samo tri pisma založniškemu podjetju Kleinmayer in Bamberg in sicer dve iz leta 1890, torej ob izdaji prve Aškerčeve zbirke »Balade in romance« in eno iz leta 1897. S tem pismom je Aškerc na prošnjo Iv. Cankarja posredoval za izdajo »Erotike«. (CP I. 241.) Ker je Aškerc izdal vsega skupaj 26 knjig (izvirna dela in kot urednik) od tega 7 pri

⁶ Prim. 134. pismo v CP I, str. 253 in 8. pismo v objavi J. Westra Cankarjeva pisma Aškercu, CZ, str. 91.

Kleinmayerju in Bambergu (Balade in romance l. 1890, Lirske in epske poezije l. 1896, Nove poezije l. 1900, Izmajlov in Red sv. Jurija l. 1900, Balade in romance, drugi, predelani natisk l. 1903, Četrti zbornik poezij l. 1904 in Primož Trubar l. 1905), nekaj ponatisov člankov v Narodni tiskarni, vsa ostala dela, skupaj 14, pa so izšla pri Lavoslavu Schwentnerju (Dva izleta na Rusko l. 1903, Zlatorog l. 1904, Mučelniki l. 1906, Junaki l. 1907, Jadranski biseri l. 1908, Akropolis in piramide l. 1909, Pesnitve l. 1910, Poslednji Celjan in Atila v Emoni l. 1912 ter dve izdaji Prešernovih Poezij l. 1902 in 1914 in tri izdaje Kettejevih Poezij l. 1901 in 1907), se moramo čuditi, da ni o vsem tem več korespondence. Pregled v ČZN kaže, da je Aškerc veliko dopisoval z različnimi osebami in bi bilo torej nerazumljivo, da ni med njimi založnikov njegovih del. Zato je upravičena domneva, da je ta korespondenca ostala doslej še neodkrita. Drobci še nezabeležene korespondence med njim in L. Schwentnerjem, ki jo tu objavljamo, nam to domnevo tudi potrjujejo.

Poleg treh razglednic s sliko in napisom:

1. Pozdrav iz Trente (črno-belo) in žig: D. u. Ö. A. V. Section Küstenland (Triest) Baumbach-Hütte. Tekst: Pozdrav iz Trente [tisk], iz Zlatorogovih planin, 30. V. 03 Aškerc. Naslov: Gospod L. Schwentner, knjigar in založnik, Ljubljana. P. p.: Soča 1/6/03.

2. Praha. Hradčany (v barvah). Tekst: Lep pozdrav iz svobodomiselnice Prage! Aškerc. Naslov: Gospod L. Schwentner, knjigar Ljubljana — P. p.: Praha—Frag I, 11. IX. 07-6.

3. Panorama istrske obale — Opatija, Volovsko in Lovran (v barvah). Tekst: Lep pozdrav od morja! Opatija 30/6/11, Aškerc. Naslov: Gospod L. Schwentner, knjigar Ljubljana — P. p.: Abbazia 30 VI. 1...

je ohranjeno še naslednje pismo na štirih listih običajne pisemske oblike tiste dobe (13 × 17):

Slavna knjigarna,
čislani gospod Schwentner!

Ljubljana
9. X. 03

Ker v založniških zadevah tudi Bamberg vselej zahteva pismeno občevanje, zato pišem tudi Vam danes tole pisemce.

Kakor se še spominjate, sem bil prevzel težavno korekturo Bahovih huzarjev brezplačno, nekaj iz spoštovanja do autorja, nekaj iz prijateljstva do Vas in nekaj zato, da mi Vi zagotovo še letos daste natisnit in mi založite moje najnovejše delce, o katerem sem Vam že opetovano pravil. Vrhutega sem korigiral tudi še takisto sitne Ernestinine Spomine — tudi brezplačno.

Mislim torej, da zaslužim nekaj ozirov. Kot »prosilec« ne bi rad stal pred Vami. Rajši ne izdam ničesar.

Ali ravno te stvari, za katere se gre, ne bi rad ponudil nemškemu založniku! Preveč slovenska je.

Pišem Vam pa o tej založniški zadevi posebno zato, ker se mi je zdelo, da Vam sedaj, ko bi bilo treba misliti na priprave za tisk in prevzetje založbe mojega rokopisa, vsa ta stvar ni »simpatična« in da Vam ni nič za mojo ponudbo.

Tako sem moral vsaj sklepati iz nekaterih momentov...

Bilo bi mi prav, da bi se bil motil. Zelim, da moja stvar izdate Vi, in to vsaj do prve polovice decembra t. l., ker bi se potem rad lotil novega dela. A če ima človek takšen-le rokopis pripravljen že skoro pol leta za tiskarno, se mu ne ljubi začeti drugega dela, dokler se ne iznebi prvih skrbi. —

Obseg rokopisa sem Vam povedal. Ako ga želite Sami videti, pridete lahko k meni.

Torej: Clara pacta — boni amici. Moji predlogi so sledeči:

1. Papir mora biti »holzfrcis«, brez lesne primesi. Ne slabši nego pri Aleksandrovu ali Ketteju.

2. Knjiga mora biti gotova in se mora izdati sredi decembra t. l.

3. Honorar znaša 125 gld (dvestopetdeset kron), ki mi ga izplačate, ko je knjiga dotiskana.

4. Število natisnjenih eksemplarjev ima znašati 1200 eksemplarjev.

5. Ta pogodba velja samo za I. izdajo.

6. Korekture bom zahteval od vsake póle po tri.

7. Tiska naj se v Ljubljani — najrajše v Narodni tiskarni, če mogoče seveda.

8. Gratis eksemplarjev mi boste dali: broširanih troje in vezanega enega. Najljubše mi je, da veže Breskvar. —

To so moji predlogi. Ali jih sprejmete? Morebiti želite pri kaki točki kako spremembo s Svojega stališča.

Prosim, da mi spišete Svojo pogodbo v dveh eksemplarjih, katero potem vzajemno podpiševa.

S spoštovanjem in z lepim pozdravom

udani

Aškerc

[V levem robu pisma]: Strogo diskretno!

[Kuverta:] Blagorodni gospod

Lavoslav Schwentner

knjigar in založnik

Ljubljana

Dvorski trg

Priporočeno. P. p.: Laibach — Ljubljana 9/10/03.

K objavljeni korespondenci naj dodamo nekaj kratkih pojasnil.

Dopisnica iz Trente nam je dokaz za pesnikove priprave na novo delo, ki je izšlo še isto leto. (Zlatorog.) Za opis prizorišč v novi pesnitvi, o kateri bomo nekoliko več povedali pri pojasnilih k pismu, je moral pesnik obiskati dolino Trente in Julijske Alpe. Koliko časa je bil Aškerc v planinah in v Trenti, ni mogoče ugotoviti. Tudi nam niso znane podrobnosti o modelih oseb v pesnitvi, kakor je to znano za osebe Baumbachovega »Zlatoroga« (Literarna pratika za 1914. leto: Anton Funtek, Nekaj o Zlatorogu, str. 33.).

Razglednica iz Prage je bila poslana ob I. svetovnem kongresu svobodomislecev, ki je bil v Pragi od 8. do 12. septembra 1907 ob proslavi petstoletnice smrti Jana Husa. Aškerc je kot častni predsednik odprl kongres z govorom v slovenščini.

Tretja dopisnica je kakor ostali dve v vrsti številnih spominkov, s katerimi se je pesnik na svojih potovanjih spomnil prijateljev in znancev.

Poleg teh treh drobcev pa je seveda najbolj zanimivo pismo, ker nam je edini primer dogovora med pesnikom in založnikom L. Schwentnerjem za izdajo njegovih del. Založnik Schwentner je izdal dotlej sicer že tri knjige s sodelovanjem Antona Aškerca (Kettejeve in Prešernove Poezije ter ponatis »črtic iz popotnega dnevnika — Dva izleta na Rusko«), vendar so sedaj tekli razgovori za izdajo prvega izvirnega dela. V pismu poudarja pesnik da »te stvari ne bi rad ponudil nemškemu založniku. Preveč slovenska je.« Do »Zlatoroga« so namreč vsa Aškerčeva izvirna dela izšla pri Kleinmayerju in Bambergu in je pesnik v tem času oddal tej založbi že tudi svojo peto knjigo (Četrti zbornik poezij), ki je izšla spomladi 1904. Na izdajo pesmi pri svojem prvem založniku je bil vezan zato, ker je ta »nemški založnik« izdajal Aškerčeve pesniške zbirke kljub temu, da ni imel z njimi posebnih poslovnih uspehov. (Marja Boršnik: Zbrano delo Antona Aškerca, Prva knjiga, str. 336 in 366.) Z izdajo pesnitve, ki obsega celo knjigo, pa je smatral, da ga ta obljuba ne veže več in je hotel zamenjati nemškega založnika s slovenskim. To pa je bilo sedaj najbolj primerno tudi zato, ker je Kleinmayer in Bamberg izdal že Baumbachovega »Zlatoroga« v Funtkovem prevodu (1886).

Aškerc se v pismu pritožuje, ker založnik ne kaže za to njegovo delo »simpatije«. Kakšni so bili vzroki, ne vemo. Domnevati pa moremo, da je bil Schwentner spričo ostre kritike izdaje Kettejevih pesmi (CZS III, str. 294 in 314) in vedno bolj odklonilnega stališča, ki ga je zavzemala javnost proti Aškerčevim novim pesnitvam in zbirkam, previden. Vendar pa je prišlo do pogodbe in tako je Aškerc za vsa svoja nadaljnja dela zamenjal založnika. Le zgodovinska epska pesnitev »Primož Trubar« je še izšla naslednje leto pri »nemškem založniku«, čeprav ni bila nič manj »slovenska« od »Zlatoroga«.

Kakšna je bila pogodba, ki jo je predlagal Aškerc, nam ni znano, ker ta in vse ostale številne Schwentnerjeve pogodbe s slovenskimi književniki niso ohranjene. Menda so bile uničene leta 1948 ob prevzemu knjižarne. Izdaja knjige kaže, da je založnik upošteval pesnikove pogoje. »Zlatorog. Narodna pravljica izpod Triglava« je izšel decembra 1903 z letnico 1904.

Mimo zanimivih pripomb v pismu, kjer se pesnik sklicuje na to, da je opravil »težavno korekturo Bahovih huzarjev brezplačno« (o tem Janez Logar: Zbrano delo Janeza Trdine. Tretja knjiga, str. 593) in da je »vrhutega korigiral še takisto Ernestine Spomine — tudi brezplačno« (Spomini na Prešerna. Napisala Ernestina Jelovšek. V Ljubljani 1. 1903. Založil L. Schwentner. Str. IX.) je to pismo dokaz, da je bil Anton Aškerc tudi pri izdajanju svojih del poslovno točen in natančen.

Sklepati moremo torej, da bi morali obstojati podobni dogovori tudi za vse ostale Aškerčeve knjige. Žal so pisma o tem kakor tudi pogodbe z izjemo pogodbe za prvo izdajo »Balad in romanc« neznane in verjetno izgubljene. Bogomil Gerlanec

OSTANKI AŠKERČEVE KORESPONDENCE S SLIKARJEM JOSIPOM GERMOM

V Aškerčevi bibliografiji Marje Boršnikove je treba med prejemniki Aškerčevih dopisov na str. 60 dodati ime slikarja Josipa Germa. Med ostanki njegove korespondence, ki jo je po njegovi smrti leta 1950 prevzela Študijska knjižnica Mirana Jarca v Novem mestu in je zdaj shranjena v njenem rokopisnem oddelku, sta tudi dva Aškerčeva dopisa: razglednica s pozdravi iz Rima, datirana z 2. 9. 1899, in pismo z datumom: Ljubljana 7. 2. 1900. Iz tona in vsebine obeh dopisov lahko sklepamo, da je bila korespondenca med njima obilnejša, žal se je ni ohranilo več.

Razglednica je res samo avtogram, a vseeno lahko služi kot skromen dokaz o prijateljskih vezeh med piscem in naslovljencem. Pismo pa je iz dobe, ko je bil Aškerc urednik Ljubljanskega Zvona in je v prizadevanju, da bi iz njega napravil živo revijo s prispevki z vseh področij kulturnega dela, s pismi iskal sodelavce med slovenskimi izobraženci in književniki slovanskih narodov. Josip Germ je živel tedaj v Pragi, kjer se je po temeljitih slikarskih študijah na dunajski in praški slikarski akademiji ter v specialkah raznih mojstrov uveljavil v tedanjih umetniških krogih in navezal mnogo sfikov s celo vrsto čeških in slovenskih kulturnih delavcev. Dokument teh stikov, ki jih je vzdrževal tudi še po letu 1905, ko je postal profesor risanja v Novem mestu, je obsežna zbirka njihovih pisem v njegovi zapuščini, od katere pa se je žal ohranil le del, vmes tudi oba Aškerčeva dopisa.

1.

Razglednica z datumom poštnega pečata: Roma, 2. 9. 99 in Laibach — Ljubljana, 4. 9. 99.

Signore J. Germ, akad. slikar
»Narodni dom«

Ljubljana
Austria Carniolia

Druga stran razglednice predstavlja kip Apoxymenosa iz Vatikanske zbirke in tiskano: Saluti da Roma. Aškerc je pripisal datum 2. sept. 99 in svoj podpis

Aškerc ter Eviva l'arte

2.

Ohranjeno pismo je brez pisemskega ovoja in je pisano na vseh štirih straneh.

Cislani prijatelj!
Ljubljana,
7. 2. 1900

Tvoj odgovor sem prejel — škoda, da ne tudi kakega spisa za Zvon, kakršnega sem želel.

Pričakujem pa in Te prosim, da mi res pošlješ v kratkem kaj o češki umetnosti, kakor obetaš. To bo jako zanimivo!

Kar se tiče Tvoje slike² na magistratu, bodi brez skrbi! Slika dela posebno sedaj na steni dober vtisk. Nisem čul, da bi jo bil kdo obsodil. Samo to so nekateri

¹ Niti v Ljubljanskem zvonu niti v Germovi zapuščini ni zaslediti članka o Češki umetnosti. Pač pa je objavil Anton Aškerc v LZ 1901, str. 70, članek Češka upodablajoča umetnost, ki ga je verjetno sestavil s pomočjo Germovih kasnejših informacij.

² Ljubljanski občinski svet je naročil pri prof. Josipu Germu sliko »Ljubljanski občinski odbor pozdravlja cesarja 7. maja 1895«. Naročilo je bilo izvršeno na pobudo V. Holza. 25. oktobra 1898 je pisal Holz Germu: »Velemenjeni gospod Germ! Čestitajoč Vam o naročilu zgodovinske slike za dvorano mestne zbornice ljubljanske veseli me, da je ipak koristila moja opomina v prenovljeni mestni hiši na koncu III. feljtona o Vaši razstavi. Torej: pogumi! Živio! V Reki 25. oktobra 1898. V. Holz.« Holz je pisal kritiko o Germovi razstavi v Slovenskem narodu 1898, št. 212, 219 in 220. Slika naj bi bila v spomin na ljubljanski potres. Germ je naročilo res izvršil in prejel 1000 gld. Germ je na sliki naslikal tudi sebe in pevko Devovo, ki gledata, po kasnejši Germovi izjavi »vsoto komedij«. Slika je doživela slab sprejem. 5. januarja 1900 je pisal župan Ivan Hribar Josipu Germu: »Ker se slika, katero si izgotovil za mestno dvorano, splošno jako neugodno kritikuje, ni mogel občinski svet iz ozira do javnosti dovoliti Ti še kako posebno nagrado...« Zamera je bila tudi zato, ker je Germ Devovo in sebe upodobil v večjem razmerju kot takratne ljubljanske veličine. Sedaj je slika v depojih Narodne galerije v Ljubljani. Takratna strokovna ocena je veljavna še danes.

že rekli, da je škoda, da se ves prizor ne vrši samo pred magistratnim vhodom, tako da bi se videla arhitektonska fasada rotovža — kolikor je je. In drugič bi bilo baje dobro, ko bi sijalo sonce na prizor.

Tako sem slišal govoriti. Relata refero.

To so pa gotovo malenkosti. Naprosil sem Holza, da mi napiše kako študijo o Tvoji sliki za Zvon! Ali si zadovoljen, da jo napiše Holz?

Torej zaradi slike spavaj mirno v Pragi, nadaljuj in glej, da ustvariš spet kaj lepega — n. pr. za bodočo I. slov. umet. razstavo, ki se bode vršila menda v kakih — 50 letih! —.

Priporočam se Ti za spis ter Te prav lepo pozdravljam

Tvoj

Aškerc

P. S. Če srečaš kje drja Zmavca³, ga lepo pozdravi pa mu povej, da sem jezen nanj, ker mi ničesar ne pošlje za „Zvon“. —

Bogo Komelj

ANTON AŠKERC IN KAREL SLANC

Znano je, da je bil Anton Aškerc v korespondenčnih stikih z dr. Karlom Slancem iz Novega mesta. Zal vemo o tem samo iz pripovedovanja Vatroslava Holza, o pismih samih pa vsaj za zdaj ni nikakega sledu¹. Med pripravami za razstavo ob stoletnici pesnikovega rojstva, ki jo je pripravila novomeška študijska knjižnica, je bilo storjeno vse, da bi se našla korespondenca med Aškercem in Slancem. Po večdnevnem iskanju je višji tehnik Plus Žužek, vnuk dr. Karla Slanca, našel v zapuščini svojega starega očeta le zganjen list z Aškerčevim avtogramom:

Novo mesto, 17. X. 91.

A. Aškerc

To dokazuje, da je bil Aškerc v stikih s Slancem. Aškerc je baje napisal tudi nekaj verzov v spominsko knjigo Slančeve hčere. Tudi ta spominska knjiga se do danes še ni našla.

Bogo Komelj

KLEMENČIČEV PORTRET PESNIKA AŠKERCA

V januarju 1956 je Študijska knjižnica Mirana Jarca v Novem mestu po opozorilu akademika Božidarja Jakca kupila v poslovalnici Antika, Ljubljana, Mestni trg 19, Aškerčev portret. Ker ta slika še ni evidentirana v Aškerčevi bibliografiji Marje Boršnikove, jo bom na kratko opisal:

Fran Klemenčič: Anton Aškerc, portret 50 × 39, olje, platno, pozlačen, ozek, rebrast okvir. Levo spodaj je portret signiran z avtorjevim podpisom in delno čitljivim datumom.

Slikar je upodobil pesnika pred zeleno travnato pokrajino, ki jo na desni zapirajo drevesce in modrikasti hribi v ozadju; na levi pa je viden gozd v jesenskih živih barvah in do vrha slike stoječa breza z redkimi vejami. Pesnik je postavljen v pol profil s pogledom uprtim proti desni, s svetlimi, kratko pristrizženimi lasmi in košato, na prsi padajočo brado, ki mu deloma zakriva ozke zavihke temnega suknjiča in ovratnik svetle srajce z brčkone široko zavezano ovratnico. Avtor Aškerčevega portreta, akademski slikar Fran Klemenčič, rojen leta 1880 v Ljubljani, ki je prvokrat javno nastopil leta 1908, je naslikal Aškerca leta 1909. V pesnikovi podobi kaže slikar značilne poteze impresionistične tehnike, ki se izraža v slikoviti modelaciji in v skoraj pointilističnem nanašanju barv, te pa v polnem plein airu tudi zažive v barvni pestrosti jenskega razpoloženja. Pesnikov izraz pa je tog in nekam preveč resen, fotografsko veren.

O nastanku in historiatu slike sporoča slikar Fr. Klemenčič: »Aškerčevo sliko sem slikal leta 1909. Osebo sem se poznal z njim, toda za model ni hotel sedeti.

¹ Holz Vatroslav, umetnostni kritik, r. 1844, u. 1914. Posebne ocene o imenovani sliki ni najti.

² Prva slovenska umetnostna razstava je bila 15. septembra 1900 v Mestnem domu v Ljubljani. Na njej je razstavljal tudi Germ.

³ Dr. Ivan Zmavec, bibliotekar v Pragi.

⁴ Prim. M. Boršnik: Aškerc str. 150.

Tudi kipar Zajc bi bil rad portretiral Aškerca, a ni hotel sedeti. To je bolezen naših pesnikov in pisateljev. Za slikanje mi je izročil Aškerčevo fotografijo umrli veletrgovca Volk. Slikal sem po Volkovem naročilu. Sliko je nato prevzel naročnik Volk. (Iz pisma z dne 9. nov. 1956 B. Komelju.) Tov. Cenka Volkova iz Ljubljane, Resljeva cesta 22, pa piše: »Sliko je naročil moj pokojni mož Volk Avgust, trgovec, pri Fr. Klemenčiču. Portret je bil naročen za našo privatno knjižnico, ki je štela preko 7000 knjig in revij. Moj pokojni mož je rad podpiral razne kulturnike. Sliko sem dala 'Komisiji — antikvarijatu'. Od tam ste jo najbrž tudi Vi kupili. To bi bilo vse, kar vem o imenovani sliki in ni potovala pač nikjer in ni iskati kakih podatkov.« (Iz pisma Cenke Volkove B. Komelju z dne 3. nov. 1956.)

Slika visi sedaj v čitalnici Študijske knjižnice Mirana Jarca v Novem mestu. Žal se ni našla fotografija, po kateri je Klemenčič slikal. Bogo Komelj

RAZGLEDNICA Z AŠKERČEVIM PORTRATOM

Študijska knjižnica Mirana Jarca v Novem mestu hrani v svoji grafični zbirki razglednico s portretom Antona Aškerca.

Razglednica meri $14,5 \times 9,5$ cm ter ima na sprednji strani Aškerčevo sliko v črtastem okviru $8,2 \times 6$ cm. Pod spodnjim desnim robom je natisnato Anton Aškerc, spodaj levo pa »V delih svojih živel sam boš večno«. Na naslovni strani razglednice: Založil Jakob Vrečko, trg. in gost. Sv. Miklavž — Slovenjgradec. Označeno je še število 1591-26, kar pomeni, da je to naročilo št. 1591 leta 1926. Razglednica bi bila torej izdana ob sedemdesetletnici pesnikovega rojstva. Predloga za kliše ni bila fotografija, ampak risba, morda izdelana za kliše po fotografiji A. Bertholda iz leta 1906 (gl. M. Boršnik AB, 103).^{*} Aškerčeva drža na tej razglednici je ista kot na Klemenčičevem portretu. Bogo Komelj

JAKHLOV PORTRAT ANTONA AŠKERCA

Kakor sem omenil v članku »Aškerčeva zapuščina...« (str. 65), je v Mestnem muzeju v Ljubljani shranjen Aškerčev portret v olju (gl. M. Boršnik: Aškerčeva bibliografija, str. 104; avtorica ga stavlja v leto 1910, a pristavlja k temu podatku vprašaj, kar se opira le na pričevanje po spominu). Pesnika je po naročilu gostilničarja Leopolda Tratnika, h kateremu je hodil nekaj let na hrano, naslikal profesor Rudolf Jakhel, učitelj risanja na gimnaziji v Ptuj.

Jakhel mi je bil na moje vprašanje, ali je pesnika slikal po naravi, po dopisnicah z dne 31. marca 1927 tole odgovoril: »Aškerca sem slikal po fotografiji in spominu, ker sem ga osebno poznal in imel priliko, ga večkrat dobro opazovati, kar se morda v sliki dobro izraža. Fotografija mi je služila za nekako spodbudo spomina, da sem si ga mogel čim živahneje predstavljati. Hotel sem ga takrat naprositi, da mi sedi, toda njegova bolezen in smrt sta mi izpolnitev želje onemogočila.«

Zares, ta podoba prav živo predočuje Aškerčev obraz: navdaja ga malce hudomušen smehljaj in mežikav pogled, ki sta bila pesniku značilen izraz, kadar je bil dobre volje. Josip Wester

AŠKERČEV AFORIZEM

Aškerc je imel v svoji knjižnici poleg Dalmatinove Biblije (v nepopolnem izvodu) tudi Novi testament, ki ga je izdala Britanska in inozemska svetopisemska družba in je bil natisnjen na Dunaju leta 1882. Slovensko besedilo te izdaje je oskrbel tisti čas na Dunaju živeči prof. Jos. Stritar. Slovenske katoliške izdaje sv. pisma v Aškerčevi knjižnici ni bilo, pač pa Novum testamentum graece et latine.

Omenjeni Novi testament je vezan v črno platno. Na knjigoveškem predlistu spredaj je s črnilom podpisan Aškerc, s svinčnikom pa je napisanih šest stavkov

^{*} Zdi se, da je risba po tej Bertholdovi fotografiji, ki je bila pogosto objavljena (gl. M. Boršnik, AB, 103-104), leta 1926 pa uporabljena tudi za tu opisano razglednico, identična z risbo Saše Šantla (doprsni portret, profil na desno, grafit) iz leta 1915 (gl. M. Boršnik, o. c., 105). Tudi Fr. Klemenčič je verjetno izdelal svoj portret po enaki Bertholdovi fotografiji. Tak sklep se naravnost ponuja, če pri-
merjamo vse tri omenjene slike. (Opomba urednika.)

Rudolf Jakhel: Anton Aškerc
(olje; ok. 1910)

iz evangelijev oziroma psalmov v istem besedilu, kakor je v tiskanem delu. Na zadnji strani knjigoveškega vložka pa je Aškerc s svinčnikom zapisal tole sentenco: *Da na tem svetu nihče ni popol. (= popolnoma) zadovoljen s svojo usodoj, priča najbolj, da vsaki človek — u pa (podčrtal Aškerc) do smrti. 22.VII/98.*

Ta datum kaže, da je bil Aškerc takrat že v Ljubljani na svojem novem službenem mestu, ki ga je bil kot mestni arhivar nastopil dne 30. junija 1898.

Josip Wester

AŠKERČEV »BOJ PRI PIROTU« — POLITIČNA PESEM!

Spomin iz gimnazijskih let

Jeseni leta 1886 sem bil prestopil v II. b razred tedanje edine ljubljanske gimnazije. Dobili smo novega razrednika, suplenta Mateja Suhača, ki mu je bila to prva učiteljska služba. Poučeval je slovenščino, latinščino in nemščino. Bil je zelo strog učitelj, ki je zahteval od nas točnega reda, vztrajne pazljivosti v šoli in mnogo učenja doma. Kdor ni znal ali iz neznanja ali zaradi nepazljivosti takoj odgovoriti na zastavljeno vprašanje ali ni znal gladko povedati latinskih glagolskih oblik, je moral doma pisati »odgovor« po deset — in še večkrat ter ga naslednji dan prinesiti, kaligrafično napisanega v šolo in ga izročiti »poverjeniku«, ki je vodil točen seznam vseh kaznjencev in kazni. Le-ta je v pričetku ure predal kazenske spise razredniku — včasih jih je bilo kar debel šop — ki jih je nato rezko raztrgal.

Ce je komu zdrknil svinčnik na tla, je moral po stokrat pisati: Olovke ne smem metati na tla, da ne motim pouka. Beseda olovka nam je bila povsem nova. Nekateri učenci so jo spočetka — po izreki profesorja — pisali »olofka«, kar je zopet povzročilo novo pravopisno kazen. Slično »kazen« je moral pisati učenec, če se je preglasno useknil ali če je s sosedom šepetal ali če je oči buljil proti oknu. Da,

zares pedanten učitelj je bil Suhač, povsem drugačen od naših prvošolskih razrednikov prof. Frana Wiethalerja in njegovega naslednika suplenta Martina Petelina.

V onih letih je bilo običajno, da smo v začetku vsake slovenske ure recitirali ali, kakor smo rekli, deklamirali prosto izbrane pesmi. Vsak učenec je moral vsaj enkrat v semestru tako predavati. Kdor pa si je hotel zaslužiti boljšo oceno, je to celo večkrat storil. Spominjam se, da sem o taki priliki prvikrat slišal Uvod h Krstu pri Savici, ki me je tako prevzel, da sem kar strmel v predavatelja. Črtomirov vzklík »Največ sveta otrokom sliši Slave« mi je ostal globoko v spominu kot neka vzvišena resnica. Zlasti priljubljen je bil Gregorčič, najrajši smo izbirali in najpozorneje poslušali pripovedne, epične pesmi; omledna lirika živahnim dečkom ni prijala.

Jaz sem se bil naučil na pamet ali, kakor je Suhač dejal, na izust Gorazdovo pesem »Boj pri Pirotu«. Ne vem več, po kakem naključju sem dobil v roke mesečni zvezek Ljubljanskega Zvona, v katerem je bila na prvem mestu objavljena ta Aškerčeva pesnitev. Le to vem, da je zvezek imel siv ovojni list z vtisnjenim črnim okrasnim robom. Z deskim zanosom in v zavesti, da še noben součenec ni slišal ne bral te pesmi, sem jo na odru pred tablo slovesno deklamiral, profesor pa je stal za katedrom z Zvonom v roki. Pesnik ubrano pripoveduje, kako stopa srbski kralj po izgubljeni bitki od ranjenca do ranjenca, da naj bi mu vsak povedal svojo poslednjo željo. Prvi vojak prosi kralja, da naj sporoči zadnji pozdrav očetu tam ob Moravi; drugi, doma od Drine, želi, da naj skrbi poslej za ženo in sirote otroke. A tretji junak, ki nima doma nikogar, da bi nanj čakal, de kralju, da ga huje ko smrtna rana boli sramota, da Srbu, ki je z vojsko navalil na svojega brata Bolgara, »zdaj Kajn je ime«. — Gladko so mi tekale besede in s posebnim poudarkom sem govoril vodilno misel, izraženo v zadnji kitici:

*»Kdor brata mi ščuje na brata
ta bodi — ta bodi proklet!«*

Uverjen sem bil, da sem svojo stvar dobro opravil in da me bo profesor tudi pohvalil. Saj so me učenci ves čas pozorno poslušali in kar strmeli vame. Toda kaj je storil osorni profesor? Z jezno kretnjo mi je vrnil snopič in me nahrulil: »To je politična pesem! Take bi se učenec ne smel naučiti! V klop!«

Ves skrušen sem odtaval v klop in tisto uro sem se čutil kakor ponižan grešnik, ki si je naprtil težek greh, ne da bi se bil tega prej zavedal. Garjeva ovca v čredi kostrunov, ki so mrdali, me na tihem morda pomilovali ali pa celo zasmehovali. Tako razočaranje!

Svete jeze profesorjeve nisem mogel doumeti. Pač pa mi je v zavesti vzniknil nov pojem: politika. Dvanajstletni deček se je zavedel, da je pesem političnega značaja nekaj neprimernegega, celo grdega, torej mora biti tudi politika sama na sebi nekaj odurnega. Vendar nam učitelj tega pojma ni pojasnil, vsaj v spominu mi ni, da bi bil to storil in nam obrazložil vzrok svoje ogorčenosti. Prej bi bil pričakoval, da nam bo pojasnil še neznane izraze v pesmi sami. »Mat naša poteza Piroto« — to mi je bilo docela neumevno, saj drugošolci še nismo imeli pojma o šahovskih potezah. Ali »pobedni mejáš« — gotovo mi je bil pomen »bedni« bliže kakor »zmagoviti«. Ali »Glad jih umori in pečál«. Menda sem šele v višji gimnaziji doznal, da je to staroslovenska ali srbsko-hrvatska beseda za našo žalost, tugo. Namesto da bi nam bil učitelj za boljše razumevanje besedila in dejanja kaj tega pojasnil, me je pa osorno napodil v klop.

Lahko rečem, da tak postopek ni bil pedagoški. Kot sicer vesten učitelj bi bil moral mož obzirneje in razsodnejše ravnati. Mislim si pač, da je bila v tisti dobi slovenska javnost po svojem občutju deležna srbsko-bolgarskega spora in da se je podnetljivi učitelj znesel nad naivnim učencem, posredno pa nad pesnikom samim, dasi veje iz pesmi visoka etična ideja. Aškerc je nešahovcem težko umevno vrstico že v I. izdaji Balad in romanc preobrazil v »Udal se je, pal je Piroto«. Po zasnovi, zgradbi in dikciji je to gotovo ena izmed najboljših Aškerčevih pesnitev.

Neprijetni šolski dožitek mi je ostal trajno v spominu, ni pa imel zame hujših posledic. V semestralnem in letnem izpričevalu II. razreda sem dobil v slovenščini oceno »lobenswert«. A tudi poslej sem pri profesorju Suhaču dobro izhajal vseskozi do V. razreda, kjer mi je bil zadnje leto samo učitelj slovenščine. Nato je bil premeščen na gimnazijo v Novem mestu. Hvalo sem mu dolžan za stroge zahteve tudi iz latinščine in nemščine. V latinski slovnici nas je temeljito izvežbal, tako da

smo njegovi učenci v naslednjem V. razredu pri strumnem latincu prof. Valentinu Kermavnerju kljub nemškemu učnemu jeziku zlahka uspevali. In kako spretno nas je uril v nemščini! Brez posebne težave sem mogel brati Jules Vernove fantastične povesti v nemškem prevodu in še danes bi utegnil recitirati Schillerjevo dolgovezno romanco »Der Kampf mit dem Drachen«, ki smo se je, menda v IV. razredu, morali na pamet naučiti, če bi le malo v besedilo požmeril. Sploh bom dal profesorju Suhaču vedno hvalo za to, da je od učencev neizprosno in dosledno zahteval natančnost in točnost ter gojil v njih smisel za delo in red. Zakaj tudi to je važna stran šolske vzgoje, kar se žal čisto v nemar pušča.

Kočljivo zadevo z »Bojem pri Pirotu« sem bil nemara kmalu prebolel, vendar je pustila v meni, se mi zdi, trajno sled: da sem v dnevni, strankarski politiki slutil nekaj nelepega, odurnega in zoprnega in da sem se ji zato tudi vedno odtegoval.

Ta šolski doživetje mi je bil v spominu že davno obledel, dasi me je globlje prizadel kakor marsikaj, kar sem prej ali pozneje kot učenec doživel. Leta 1937 pa, ko sem se kot udeleženec izleta Jugoslovansko-bolgarske lige vozil iz Niša proti Sofiji in sem v sončnem majniškem jutru iz vlaka zrl na lepo ležečo mesto Piroto, mi je oni mladostni dogodek zopet vzniknil iz pozabljenja. Tam na teh brdih nad mestom so bili Srbi doživeli oni poraz v borbi z zmagovito bolgarsko vojsko, ki jih je bila nekaj dni prej v boju pri Slivnici prisilila k umiku. Avstrijska diplomacija, ki je bila to bratomorno vojno podnetila, je tam sama doživela svoj poraz. Sedaj pa smo kot dobro misleči Jugoslovani potovali k zavezniškim bratom. Kakor upamo, nam nov »boj pri Pirotu« posihmal ne bo več usojen.

Josip Wester

ANTON AŠKERC IN CELJSKO PEVSKO DRUŠTVO

Celjsko gledališče hrani častitljiv ostanek naše kulturne preteklosti — prapor Celjskega pevskega društva. Na njem je vtkan poziv: KDOR NAŠ SI, Z NAMI POJ! Te besede so Aškerčeve.

Od kod vemo, da so Aškerčeve?

CPD je razvilo svoj prapor avgusta 1898, ko mu je predsedoval dr. Josip Karlovšek (1867—1950), tedaj odvetniški koncipient. Ta imenitnik v vrstah nekdanjih celjskih narodnjakov in kulturnih delavcev je leta 1937 na proslavi svoje 70-letnice, ki mu jo je pripravilo CPD, poklonil le-temu »krasno vezan« Aškerčev rokopis gesel, sestavljenih za prapor CPD, od katerih je bilo svoj čas izbrano že omenjeno — *Kdor naš si, z nami poj!* Rokopis je v imenu društva prevzel takratni njegov predsednik Konrad Fink. Razen navedenega posnemam iz še nenatisnjene zgodovine CPD prof. Ivana Milnarja tudi, da je dragoceni rokopis vsa leta — okroglo 40 let — skrbno čuvala jubilarntova soproga, rokopis pa, da je jubilarnt osebno prejel od pesnika. Zgodovinar navaja celo kraj prevzema, namreč pesnikovo stanovanje v hiši »Milistan«, v današnji Miklošičevi ulici št. 6.

Kako so prišli nekdanji voditelji CPD v stik z Aškercem?

Da je bilo Aškerčevo življenje od šolarskih pa tja do zrelih let zvezano s Celjem, je dovolj znano dejstvo in ni, da bi ga na tem mestu ponavljal. V času, ko so se v CPD pripravljali na razvitje društvene zastave, t. j. po Aškerčevi upokojitvi (aprila 1898), pa se je Aškerc preselil s svoje zadnje kaplanije, iz Skal pri Velenju, v Celje, kjer si je najel skromno stanovanje, čakajoč na odločitev v Ljubljani. Tja se je preselil 15. julija 1898¹. Potemtakem je tega leta bival v Celju vsaj dva meseca in pol, pač dovolj, da se je sem in tja oglasil tudi v Narodnem domu, ki je bil tedaj »zbirališče celjskih in tudi drugih štajerskih Slovencev«². Še bolj gotovo pa je bil stik za naročilo gesel med vodstvom CPD in pesnikom Aškercem storjen na drugem mestu in na drug način. Namreč: dr. Josip Karlovšek, predsednik CPD leta 1898, se je po prihodu v Celje (1897) — 30 let star — zaposlil najprej kot koncipient pri odvetniku dr. Ludviku Filipiču³. Ta je imel pisarno na današnjem Trgu V. kongresa v hiši št. 2 (danes odvetniška pisarna dr. Milka Hrašovca). Pri istem odvetniku je služboval kot sollicitator in stenograf tedaj tudi tridesetletni Žiga Laykauf, pesnik in publicist, kasneje občinski tajnik v Mozirju⁴.

¹ Marja Boršnik, Aškerc, življenje in dela, str. 162.

² Dr. Josip Karlovšek v Dr. Ivan Dečko in njegova doba, str. 36.

³ Dr. Ivan Dečko in njegova doba, str. 88.

⁴ Boršnikova, o. cit., opombe str. 435 in SBL I, str. 628.

Ta je Aškerca poznal prvič kot Mozirčan, ker je bilo Mozirje Aškerčeva predzadnja postaja v njegovem duhovniškem poklicu (1892—1894), drugič pa kot tajnik socialno-demokratske stranke, s katero je bil Aškerc v najtesnejših stikih, saj je »v zvezi s stranko večkrat prišel iz Skal⁵, a da mu je Aškerc bil drag, sledi iz literarno-zgodovinske ugotovitve, da se je v svojem pesnikovanju naslanjal na Aškerca⁶. Iz teh zgodovinsko nespornih dejstev sledi, da se je naročilo Aškerčevih gesel moralo spočeti v odvetniški pisarni dr. Filipiča med koncipientom Karlovškom in solici-tatorjem Laykaufom, oziroma da se je z Laykaufovim posredovanjem prav tam tudi realiziralo.

Ni pa verjetno, da je dr. Karlovšek »prejel rokopis osebno od pesnika Antona Aškerca v takratnem pesnikovem stanovanju v hiši Milistan v današnji Miklošičevi ulici št. 6«. Tu gre očitno za pomoč ali vsaj netočno reprodukcijo Karlovškove izjave. Ta hiša je bila takrat namreč last in hkrati tudi stanovanjska hiša Karlovškovega in Laykaufovega delodajalca odvetnika dr. Filipiča⁷. V tej meščanski hiši se Aškerc že spričo svoje skromnosti ne bi nastanil. »Po upokojitvi se je Aškerc preselil v Celje, kjer si je najel skromno stanovanje«, piše Aškerčev biograf dr. Marja Boršnikova. In res: čakajoč na rešitev v Ljubljani, je stanoval v današnji Razlagovi ulici v hišici št. 9⁸. Ta visokoprtilična hišica stoji še danes. Po tuk. zemljiško knjižnih podatkih je bila last lesnega trgovca in industrijalca Stefana Borlaka in je že od nekdaj nudila skromno stanovanje le prebivalcem iz preprostih družbenih plasti. Če Karlovšek ni prevzel rokopisa v tem Aškerčevem stanovanju, ga je v pi-sarni dr. Filipiča, danes Trg V. kongresa št. 2/I., v hiši, ki je bila v lasti rodbine dr. Filipiča in je imel dr. Filipič na njej najemne pravice⁹, seveda če se je tam v ta namen zglašil sam Aškerc. Ni brez pomena pripomniti, da je bila tiste čase v pritličju te hiše gostilna. Karlovškova soproga Mira (umrla 10. februarja 1957 v 82. letu starosti) se po 58 letih ni več spominjala »tega gospoda« — namreč Aškerca¹⁰.

Se o samem rokopisu. — Ne drži, da je dr. Karlovšek poklonil društvu »krasno vezan rokopis pesnika Aškerca«, ker je ob tem društvenem dogodku rokopis pred-stavljal le cel, po eni strani popisan list z vsaj desetimi gesli, ki so bila vsa ubrana na vabilo k slovenskemu petju. V posebne platnice in pod steklo ga je dalo uvezati šele CPD. Rokopis ni bil podpisan. Aškerčevo avtorstvo je bilo izpričano z izjavo dr. Karlovška in s kasnejšo primerjavo pisave z drugimi Aškerčevimi rokopisi¹¹. Po drugi verziji pa je bilo s posredovanjem posebne delegacije pod vodstvom dr. Karlovška odboru CPD predloženih pet gesel, za katera ni mogoče reči, da so bila vsa Aškerčeva; toda tisto, ki ga je odbor izbral in dal vštiti v prapor, je za gotovo Aškerčevo¹². Bržkone pa je v tem primeru šlo le za dokončno izbiro med petimi v pošte v prihajajočimi gesli.

CPD je torej prišlo v posest izvirnega Aškerčevega rokopisa leta 1937. Hranilo ga je z drugimi priznanji in s praporom v vitrini v društveni sobi v I. nadstropju Narodnega doma. Kakor večji del ostale naše kulturne ostaline, je okupatorjev ogenj pobral tudi ta dragoceni in pomembni rokopis.

Do takega zaključka sem prišel v prvi objavi tega zapiska ob šestdesetletnici CPD¹³, kajti z gradivom, ki sem ga takrat imel na razpolago, nisem mogel točneje dokumentirati Aškerčevega avtorstva. Zdaj lahko ta zapisek dopolnim z objavo vseh predloženih variant za geslo CPD, čeprav je Aškerčev originalni rokopis izgubljen. K sreči se je namreč ohranil tekst vseh osnutkov v znanstveno zanesljivem prepisu dr. Marje Boršnikove. Prepisala si jih je iz originala v času, ko je zbiralala gradivo za Aškerčevo bibliografijo in za monografijo o pesniku¹⁴. Original ji je dala na razpolago Karlovškova soproga Mira Karlovšek in dodala tudi nemško izjavo o Aškerčevem avtorstvu, ki si jo je dr. Boršnikova pripisala. Ta svoj prepis je letos ljubeznivo odstopila celjski študijski knjižnici in dovolila objavo v Aškerčevem zborniku. V naslednjem objavljam celoten tekst tega dokumenta, da se enkrat za vselej rešijo pozabe tudi ti Aškerčevi verzi, obenem pa dokončno potrdi, da je on avtor gesla na častiljivi zastavi CPD.

⁵ Boršnikova o. cit., opombe str. 435.

⁶ SBL I, str. 628.

⁷ Po tukajšnjih zemljiško knjižnih podatkih iz leta 1894.

⁸ 2. II. 1956 izj. dr. Juro Hrašovec.

⁹ Po tuk. zemljiško knjižnih podatkih iz leta 1891.

¹⁰ 29. I. 1956 izj. Mira Karlovškova.

¹¹ 6. II. 1956 izj. bivši predsednik CPD in prof. v p. Konrad Fink.

¹² 6. II. 1956 izj. Karel Perc, dolgoletni odbornik in aktivni član CPD.

¹³ Celjski gledališki list 1955-56, str. 266-268.

¹⁴ glej navedbo v AB 1956, str. 18.

*Slovenska pesem sladka ti,
Oznanjaj, da naš rod živi!*

*Kdor z nami čutiš, z nami poj!
Za narod stopaj z nami v boj!*

*Kdor z nami čutiš, z nami poj!
V duševni z nami pojdi boj!*

Kdor naš si, z nami poj!

*Dokler slovenska pesem se glasi,
Na svojih tleh Slovenec še živi.*

*Slovenska pesem — naša slast
In naš ponos in naša čast.*

*Ti pesem src si naših slast,
Uteha naša, naša čast.*

*Slovenska pesem — naš ponos
In prapor naš. Kdo nam je kos?*

*Slovenske pesmi krepki glas,
Ti bodri nas, ti dvigaj nas!
Ti navdušuj, ti dvigaj nas!*

*Slovenski brate, z nami poj!
Iz srca v srce, s svojim svoj.*

*Pod prapor pevski stopi svoj!
Slovensko pesem z nami poj!*

*Vihraj veselo, pevska ti zastava!
Slovenska pesem — naša strast in slava!*

Eigenhändige Aufsätze von Aškerc. Geschrieben im Juli 1898. Auf Ansuchen des »Celjsko pevsko društvo« stellte Aškerc diese Verse zur Auswahl zusammen um einen derselben auf die Vereinsfahne zu geben.

»Kdor naš si z nami poj!« wurde gewählt.

Mira dr. Karlovšekova

Iz tega dokumenta je tedaj razvidno, da je avtor gesla celjskih pevcev Kdor naš si, z nami poj! resnično pesnik Anton Aškerc, da je v celoti predložil dvanajst gesel in jih napisal julija 1898, torej med svojim začasnim bivanjem v Celju, ko je čakal »na odločitev v Ljubljani.«

Iz gesel je lahko razbrati, da jih je skoval narodno zavedni pesnik, v katerem ni gorela le ljubezen do rodne grude, temveč tudi do rodne pesmi in da je kot tak — sodeč tudi po številu osnutkov — z lahkoto predložil gesla, ki so ustrezala narodnonaprednim tendencam takratnega CPD.

Gustav Grobelnik

AŠKERC IN SLOVAKI

»Svetopolkova oporoka«

»Svetopolkova oporoka« je Aškerčeva prva pesem s slovanskim motivom. Spočela se mu je iz slovenskega branja, mogoče že v bogoslovju, a podoba je dobila do jeseni 1882, ko je bil že kaplan. Iz pisma Levcu 10. 11. 1882 (NUK, Ms 973, VIII/B, štev. 5) vidimo, da se Aškerc zahvaljuje uredniku za nekatera opozorila na pomanjkljivosti v »Svetopolkovi oporoki«: »Prav iz srca sem Vam hvaležen, da ste mi poslali nazaj »Svetop. oporoko«. Iz Vaše preprijazne razlage sem spoznal, da so bile

hibe res zelo moteče blagoglasje in v prvej vrsti proti zakonu, ki se nahaja v srbskih narodnih pesnih. Tiste hibe vrinile so se mi pač največ zategadelj, ker sem bolj pazil na asonance, katere tudi zdaj po prenareditvi nisem hotel razdreti. Levčevi ugovori so se torej nanašali na metrično podobo pesmi in se niso dotikali ne vsebine in ne njene ideje. Zelo taktno je tudi Levec molčal ob motivu samem, čeprav bi mogel mladega pesnika opozoriti, kako je pred leti prav on, urednik, kot mlad pesnik opeval isto snov.

Parabolo o svežnju butaric kot simbolu sloge in moči je mogel poznati Aškerc iz slovenske publicistike in našega političnega življenja. V tistem času Aškerc razen slovenščine ni znal drugih slovanskih jezikov niti pasivno; zato mu je pripovedovanje o Svetopolku ter njegovi Nitri in Veliki Moravi v slovanskih knjigah bilo nedostopno.

Ne da bi hotel biti v svojih navajanjih popoln, naj opozorim z nekaj citati, kako živa, naravnost vsakdanja je bila parabola o svežnju butaric v slovenski publicistiki in politiki v času, ko je Aškerc rastel, se šolal in dozoreval.

Metelko navaja v svoji slovnici (1825) iz Ezopa »basen« pod naslovom »Kmet in sinovi«, ki ni nič drugega kakor parabola, ki jo zdaj najbolj poznamo iz »Svetopolkove oporoke«. Zgodbica je postavljena v kmečko okolje in nauk ob butari šib daje umirajoči oče-kmet vedno sprtim sinovom. Ezop je bil en vir za razširjenje tega motiva v svetovnem slovstvu, pri čemer se kažejo le drobne razlike: zdaj gre za »kmeta«, ki s »palicami« vzgaja »nesložne sinove«, zdaj za »starca« ali »bogatina«, ki ima »mnogo« sinov in jim umirajoč pripoveduje isto zgodbo. Vzporedno s to se je razvijala druga varianta istega motiva, ki ima še močnejše odmeve v slovenski književnosti. Na zunaj hoče biti zgodovinska in se skuša vezati na določene, resnične vladarje. Prvi vir je tej varianti Plutarh, ki pripoveduje o scitskem kralju in njegovih štirindvajsetih sinovih. Na smrtni postelji jih s svežnjem palic opominja k slogi. Ko svežnja palic ne morejo prelomiti, kralj snop razveže in zlomi vsako šibo posebej. S tem pokaže moč sloge in slabost nesloge. To varianto parabole o butari je navezal na Svetopolka bizantinski cesar Konstantin Porfirogenet v svojem znamenitem spisu, citiranjem večinoma pod latinskimi naslovom *De administrando imperio*. Kako vladati državo (§ 41). Spis je bil namenjen prestolonasledniku in je zato tudi parabola o povezanih palicah, tu navezana na Svetopolka, imela vzgojni namen. Nobenega dokaza ni, da bi bil Svetopolk svojim trem sinovom to parabolo ob umiranju res pripovedoval ali zapisal mogoče v testament. Konstantin Porfirogenet velikomoravskega Svetopolka ni poznal, poznal pa ga je njegov oče, toda noben vir tedanjega časa Svetopolku ne pripisuje te parabole. Vse češke in slovaške kronike do 18. stol. ne vedo ničesar, kar bi bilo podobno tej Svetopolkovi priliki. Konstantin je verjetno vedel, da je imel Svetopolk tri sinove (tu se je resnično število tri ujelo s priljubljeno trojko v ljudskem slovstvu), da je bil mogočen kralj velike države in da je Velika Morava po njegovi smrti kljub njegovim trem sinovom ali prav zaradi njih propadla. Tako se mu je prilika v pouk naslednikom ob Svetopolku kar sama ponujala. Kronisti in zgodovinarji 18. stol. so to priliko našli v Konstantinu in jo, sprejemajoč jo kot avtentično, vnesli v slovaško, moravsko in češko zgodovino. Romantikom pa je ta vzpodbudna zgodba o slogi, vezana na »slavno zgodovino« Velike Morave in »velikega kralja« Svetopolka, bila že kar zgodovinska resnica. Bila je preveč urezana po njihovi potrebi in meri, da je ne bi bili v celoti uporabili. »Sam Palacký je brez omahovanja okrasil svoje razpravljanje v »Dějinnach« s pripovedovanjem Konstantina Porfirogeneta in od tistega časa se srečamo z njim menda v vsaki bodi znanstveni bodi popularni zgodovinski knjigi, ne upoštevajoč pri tem, kako je ta Konstantinova zgodba bila tudi stalno... berilo v šolskih čitankah.« (Tako Václav Novotný: K tradici o smrti Svatoplukové, Časopis pro moderní filologii, I, 1911, 10—14; navedeno mesto 11. K temu gl. še V. Tille: Svatopluk et la parabole du vieillard et de ses enfants, *Révue des études slaves*, V, 1925, 82—94.)

Tudi pri Slovencih se je ustvarila naravnost Svetopolkova tradicija, seveda v 19. stol., a sega prav do naših dni. Naj navedem samo nekaj pričevanj, posebno iz let okoli 1863, ko se je tudi pri nas proslavljala tisočletnica prihoda solunskih blagovestnikov Cirila in Metoda na Veliko Moravo.

Pri nas so se zelo širile podobe, ki so ta prihod prikazovale. Tako Anton Domicelj (gl. o njem SBL) v posebnem članku v Novicah opisuje tako sliko. Slike so prihajale k nam s Češkega ali vsaj izpod čeških rok. Naslov slike, ki jo Domicelj opisuje, se glasi: »Příchod ss. Cyrilla a Methoda do Velehradu na Morave za časův Rastislava, krale Velkomoravy 863«. Med drugim pa omenja tudi podobo, ki

predstavlja Svetopolkovo oporoko: »Hvaležni smo že g. Precechtelu [češki: Přechtel], ker je izdal, še ni dolgo od tega, podoba kralja Svatopluka in sinov njegovih, ki je tudi prav lepa« (N 1861, 168). Podobe so morale prihajati k nam v velikem številu, ker delajo zanje reklamo časniki in v njih dopisniki z različnih koncev slovenske dežele. Jasno da so prišle predvsem v stanovanja slovenskih rodoljubov ter v javne prostore, ki so bili slovenski, to je v čitalnice in mimo njih v gostilne. Iz obližja Aškerčeve domačije, iz celjske okolice, imamo dokaz o tem v VII. Popotnem listu Andrejčkovega Jožeta (SG 1867, 155), kjer pisatelj popisuje L[epodovo] gostilno v Mozirju in pravi, da je bila »olepšana z raznimi podobami. Vse je kazalo, da stanujejo tu Slovenci, pravi Slovenci; kajti po stenah so visele podobe sv. Cirila in Metoda, Svatopluka, Premysla Otokarja in drugih.«

Kakor leta 1861 za podobo o prihodu solunskih bratov na Moravsko, tako delajo Novice 1862 (43) reklamo za naročbo slik, ki kažejo skupine slovanskih odličnikov. Kmalu, pravijo, bo imela mariborska knjigarna v zalogi podobi, ki ju je naredil prof. Precechtel iz Pešte in ki kažeta solunska brata oziroma Svetopolka s sinovi. Iz Gorice pa isto leto poročajo, kako imajo bogoslovci zveze naravnost z Moravsko: »Prekrasni podobi „Prichod ss. Methoda a Cyrilla do Velehradu“ in „Svatopluk a synove jeho“ tudi na Slovenskem marsikako rodoljubno sobico že zaljšate. Vse slike, ki so k nam v semenišče naše iz Moravskega dospele, so se kmali razprodavale« (N 1862, 43).

Zgodba o Svetopolkovih palicah je bila, kakor vidimo, toliko znana, da je dopisniki niti nadrobneje ne pripovedujejo, dovolj je, da samo spomnijo na kralja in »njegove sinove«. Kakor ob povzdigovanju teh slovansko vzpodbudnih podob ni nič pripovedovanja o vsebini Svetopolkove prilike, tako jo imajo za vsakomur poznano tudi drugi člankarji v Novicah ali govorniki na taborih. Zopet naj navedem za to samo po sebi dokaz! Fr. Jaroslav (Štrukelj) v politični pridigi v Novicah l. 1872 (62) poziva na slogo in nadaljuje: »Močni, nepremagljivi bodete — dejal je starček Svatopluk svojima sinovoma — ako bodete edini; nihče vas ne bode mogel politično pogubiti; ako pa ne bodete poslušali mojega nauka in svarjenja mojega, prišle bodo vse nadloge in nesreče nad Slovane: zasmehovanje, zaničevanje, zatiranje, preganjanje, ječa, pa politična in narodna smrt! Tujcem bodete robovali, njihovej deci pa bodete za svarilo, kajti reklo se bode: „Gledite, tako se je godilo s Slovani, ker so bili nesložni!“ Zlata resnica, ki si jo povedal v preroškem duhu, čestiti starček Svatopluk! Oj, da bi nikdar ne zabili tvoje butarice palic!“ In ko je Josip Noll z Ljubljane govoril na taboru na notranjskem Kalcu 9. 5. 1869 in poudarjal enotnost in slovensko slogo, se je na Svetopolkovo priliko samo skliceval in ni bilo potrebno, da bi jo bil v celoti povedal: »V edinosti je moč; to nam kaže lepa prilika kralja Svatopluka. Edinosti nam je treba in zedinjenja, da se ohranimo sebi in cesarju« (N 1869, 155).

Se ena priča o naši Svetopolkovi tradiciji je vredna omembe. Gre za razpis nagrade na Svetopolkovo temo. Ko je uspel Božidar Raiču razpis slovstvene nagrade za igro »Samo, prvi slovenski kralj« (nagrado je dobil France Remec), je na duhovskem zborovanju pri Sv. Barbari v Halozah 8. 8. 1867 bil sprejet »soglasno predlog: naj se mahoma razpiše darilo 50 gold. za najboljšo gledališčno igro zgodovinskega zadržaja, in sicer „Svetopolkova oporoka“ (sloga; posamezne paličke, breme zvezanih paličk, ... Krasnoslovni pisatelj ima lepo priložnost ugodno se sprehajati v slavni dobi Cirilovi in Metodovi, ter polagoma prestopiti k Svetopolkovi smrtni postelji, kjer naročuje slogo svojim trem sinovom. Po vsem delu mora veti iskreni národni duh, tako, da tudi segreva bralca ali poslušalca. Rok skladanju in pisanju seže do novega leta 1868«. Rokopis naj se pošlje B. Raiču (N 1867, 273: dva dopisa iz Haloz).

Nekaj let pred tem razpisom pa je Svetopolkovo priliko že leposlovno upodobil Franc Levec v pesmi Svetolk in sinovi (SG 1866, 353). Mislim, da je tu iskati eno izmed neposrednih literarnih pobud za nastanek Aškerčeve »Oporoke«. Levčeva pesem je spesnena v nibelunskih kriticah in ima vsebinsko isti razpored kakor Aškerčeva: Svetolk čuti, da se mu bliža smrt, in pokliče k sebi svoje sinove, da jim razodene svojo oporoko. »...njemu, ki slovanstvu krepko dal je spet veljavo... je na tem ležeče, da Slovan na vek ohranil bi si bil ime sloveče.« »Palic drobnih butarico« poskušata zlomiti najmlajši in srednji sin, pa ne opraviča ničesar. Tedaj butaro najstarejši, »hrabri Mojmir« razveže in tako palice zlomi. Iz tega sledi potem očetov nauk: Bodite složni in »moč nobena vas ne zmaga, ali nejedini kmalu tujcu bodete podlaga«. In kako ste, sinovi, izpolnili očetovo oporoko? »Nejedini sami tujca

Velehrad v Svetopolkovih časih (po litografiji v knjigi J. E. Bilega o slovanskih apostolih Cirilu in Metodu; 1863)

ste v deželo povabili, / Ki nesrečni domovini vzel svobodo je in slavo, / In Slovan po lastni krivdi moral je vkloniti glavo!« Oblikovno je Levec jasen in vsakdanje realističen. Od sinov, ki so trije, imenuje po imenu samo najstarejšega, Mojmira.

Druga direktna in še močnejša pobuda Aškercu za »Svetopolkovo oporoko« je bila knjiga »Zgodovina svetih apostolov slovanskih Cirila in Metoda«, ki jo je spisal v češčini dr. Jan Ev. Bělý, v slovenščino pa jo prevedel in založil tedanji mariborski profesor Janez Majciger (o njem gl. SBL). Knjiga v slovenskem prevodu je izšla v Pragi 1863, torej za tisočletnico prihoda bratov na Veliko Moravo. Knjiga je za tedanji čas lepotna, reprezentativna izdaja. Na ovojni načelni strani sta prikazana Ciril in Metod v rjavem kamenotisku, za notranjo naslovno stranjo pa je kartonast papir z naslovom dela, avtorja in prevajalca v modrem in rdečem tisku, medtem ko so ornamenti srebrni; vse troje torej sestavlja narodne barve. Knjiga ima obliko folio, tekst je stavljen v dveh stolpcih, vsaka stran ima okvir iz tankih črt, vsako poglavje ornamentirano inicialko. Med tekstom so številne litografirane podobe. Med temi nas zanima predvsem podoba na str. 68, ki kaže Svetopolka v krogu treh sinov na smrtni postelji. V kraljevski sobani se je na postelji, nekakšnem divanu, vzel na komolec ležeči stari Svetopolk (Aškerc: »vzpne se jim kraljevski oče«), z dolgo brado, v ozadju je nekakšna draperija, nad vzglavjem so porazobešeni ščit, meči, sekira in čelada. Pogledi starca in dveh sinov so osredotočeni na najstarejšega, ki drži v roki povezke palic in jih skuša prelomiti, pa mu ne gre. Leta so temu sinu videti na celotni postavi, ločuje pa se od ostalih dveh tudi še po svoji odličnejši obleki in opremi. Opravljen je po vojaško, a ob boku mu na verigi visi dolg in širok meč (Aškerc: »zapustili boje so krvave«). Ima dolge lase in brke in na glavi nekakšno čepico. Podoba torej ilustrira Svetopolkovo parabolo. Dalje nas

Svetopolkova oporoka (po litografiji v knjigi J. E. Bilega o slovanskih apostolih Cirilu in Metodu; 1863)

v citirani knjigi zanimata še sliki na str. 90 in 91, ki kažeta Velehrad nekdanj in sedaj. Kajpada je nekdanji, pa tudi sedanji Velehrad izkonstruiran. Podan je v nekakšnem klasicističnem, rahlo romantičnem slogu, kar je slog vseh podob v knjigi. Nekdanji Velehrad kaže za mogočnim obzidjem in trdnjavskimi stolpi košata visoka poslopja dvora in samostanov, nad njimi pa se boči kupolasta cerkev z dvema zvonikoma, vse tako, da je moglo pobuditi verze: »Glej, ponosna stolica se dviga« itd. Kakor je nerealen nekdanji Velehrad, tako neoprijemljivo, splošno je prikazan tudi Velehrad sedanjosti. Naivnemu »Slovanu« in v upodablajoči umetnosti nerazgledanemu in nezahtevnemu mlademu bogoslovcu oziroma kaplanu so omenjene tri podobe mogle vzbuditi pesniško vizijo kraljeve smrti v zgodovinsko nedoločnem prostoru in času, v katera je dogajanje postavil. (Glej posnetke dveh od teh podob tudi v tem zborniku na str. 174 in 175!)

Da je Bilega Aškerc imel v rokah, potrjuje tudi Bilega tekst. Tudi Bílý navaja Svetopolkovo priliko: »Leta 894 je trpel boj na obeh straneh [med Moravani in Nemci] brez določnosti. V tem letu je zamrl Svetopolk, najmočnejši vladar veka svojega, strašen celemu nemškemu sosestvu. Umiraje je razdelil svoje kraljevstvo med tri svoje sinove. Z zvezkom treh palic, ktere je vsakteremu posebej izmed njih, pa zvezane, podajal, jih je učil bratovske složnosti in z živo podobo je jim hotel v spomin vtisniti, kako neobhodno je jim složnosti treba, ako hočejo prihodnič vsi obvarovati očetovo dedšino — kraljevstvo moravsko. Ali zvezda kraljevstva velikomoravskega je s Svetopolkom zašla na veke!« (66—67). Med tremi vzroki za propad Velike Morave je bila po Bílem na prvem mestu »nesloga sinov Svetopolkovih« (67), za tem odpad čeških vojvod in nazadnje vdor Madžarov, ki jim je bil zaveznik Nemec Arnulf. »Arnulf glavni sovražnik, načelnik tega zla, je podpiral in pripo-

magal vsemu, kar bi le pad moravskega kraljevstva pohitriti moglo» (67). Ko so se Svetopolkovi sinovi-bratje sprli, je postala Morava pozorišče njihovih bojov. »V ti žalostni vojski je podpiral Arnulf mlajšega Svetopolka proti Mojmiru in Zoboru« (67). Ta Arnulf je tudi 892 »poklical Madjare proti Svetopolku [mlajšemu]« (66). Da ustvari iz Svetopolka [star.] idealnega slovanskega vladarja, ga mora seveda Bílý cpravičevati zaradi njegovih zvez z Nemci in zaradi delovanja proti Metodu. Vse to, pravi, je delal pod vplivom nemških duhovnikov. Potem pa se je njihovega vpliva osvobodil in se pokesal napačne poti; zato je potem mogel postati mogočen vladar, sovražnik Nemcev in branilec svoje slovanske vladavine. Kot tak idealen slovanski vladar je kajpada mogel govoriti tudi svojo slovito parabolo o slogi.

Citati iz knjige Bílega jasno kažejo, kako se je ob njih inspiriral Aškerc za svoje pesem. Poudarjena je zveza Arnulfovih Nemcev z Arpadovimi Madžari proti Slovanom. (Poimenovanje »Arpad« za »Madžar« je bilo v tistem času vsakdanja politična fraza.) Svetopolkovi sinovi so trije, in sicer Mojmir, Svetopolk in Zobor, prav imena, ki jim jih je dal Aškerc v svoji pesmi. Prestolnica Velike Morave je po Bílem bil Velehrad na sedanjem Moravskem.

Se pripombo o Veliki Moravi! Svetopolk je stoloval, preden se je polastil velikomoravskega prestola, v slovaški Nitri. Nitranska kneževina je bila nekaka prestolonaslednikova pokrajina, bistveni sestavni del Velike Morave. Del sedanje (upravno češke) Morave še sedaj govori narečje, ki jezikoslovno spada v slovaško in ne češko področje. Med gradišči, v katerih se je po onodobnem običaju izmenoma mudil kralj, sta bila med prvimi slovaška Nitra in slovaški Devin. Dalje se je Svetopolkovo ime vključilo v slovaško ljudsko tradicijo, v češko pa ne; v češko je bilo privzeto iz slovaške, oziroma latinske in nemške pisane besede. Zato je prav, če smo razpravljanje o »Svetopolkovi oporoki« vključili v poglavje o slovaško-slovenskih stikih.

»Brat Slovak«

V podnaslovu popotne pesmi »Brat Slovak« je zapisano »Rutka«, kjer naj bi bila pesem nastala. Tako ima tudi ZD, v opombah pa ni pojasnila, kaj beseda pomeni. Ko je Podjavorinska prevajala to pesem v slovaščino, je namesto Rutka pod pesem zapisala Vrútky, kar je slovaško krajevno poimenovanje namesto madžarskega, kot ga ima Aškerc.

»Brat Slovak« je bil najprej objavljen v LZ 1891. V pismu iz Juršinec 24. 3. 1890 (NUK, Ms 973, VIII/B, št. 79) poroča Aškerc Levcu, da je 1889 potoval »via Budimpešta na gorenje Ogersko, Slovaško — čez Jablunsko sotesko — Osviecim v Krakov«. Proga, po kateri se je Aškerc vozil, je bila zgrajena 1872 in je spadala med najpomembnejše magistrale nekdanje Ogrske: šla je po sredi Slovaške od juga na sever, kjer je na skrajnem severozahodnem robu dežele prešla preko Ostravske kotline na Poljsko. Strogo centralistična Ogrska je z vsemi močmi podčrtavala in podpirala veljavnost in moč Budimpešte; zato so tudi železnice kakor žarki izhajale iz tega središča na vse strani. Aškerc se je peljal po taki progi z najboljšimi in najhitrejšimi zvezami iz Budimpešte proti severovzhodu čez Hatvan, prišel na slovaško ozemlje blizu železnikega vozla Fil'akovo, nato pa v rahlo zahodno nagnjeni smeri jug-sever potoval skozi srednjo Slovaško čez Zvolen na Vrútky, ki so železniška postaja na magistrali od zahoda (Praga) proti vzhodu (Košice v ČSR ozir. Užhorod v sovjet. Ukrajini). Srednjeslovaška magistrala ima preko Ziline in Jablunkovskega prelaza (Aškerčeva Jablunska soteska) zvezo na Ostravsko in nato v vzhodni smeri na Poljsko (Krakov). Vrútky so bile tedaj in so še danes eno najpomembnejših notranjih železniških vozlišč v pokrajinah sedanje ČSR.

Ne vemo, ali se je Aškerc na svojih potih kje ustavljal. Na slovaškem ozemlju ni videl ničesar, kar bi bil zapisal v svoj pesniški popotni dnevnik. Zdi se, da je tudi na potovanjih tako bežal pred ljudmi kakor doma (gl. zlasti prvi poglavji v monografiji M. Boršnik o Aškercu). Dalje ni znal ne slovaškega ne madžarskega jezika in si je pač pomagal z nemščino. Pozabiti tudi ne smemo, da si je sredstva za potovanje pravzaprav kot kaplan pristradal in mu tako ni kazalo, da bi se preveč ogledoval. Vsekakor bi na tej, okoli 250 km dolgi progi po sredi Slovaške mogel videti premnogo njenih narodopisnih in zgodovinskih znamenitosti in zanimivosti, n. pr. svojsko pokrajino Detvo, Zvolen z renesančnim gradom Kralja Matjaža, Kremnico s srebrnimi in zlatimi rudniki ter šeststoletno kovnico denarja, ljubko mesteco s čudovito lego in pomembnimi umetniškimi spomeniki, Mošovce, rojstni kraj Jána Kollára, Turčiansky Sv. Martin, »slovaške Atenes«, in vas Košúty, od

koder izhajajo Košuti, tudi sam Lajoš Košut, pomadžarjeni plemič in vodja madžarske revolucije 1848/49, zadnje troje komaj nekaj kilometrov od Vrútk. (Vrútky je sam. ž. sp. mn.) V dobi Ogrske so bile Vrútky eno najbolj podpiranih in negovanih gnezd madžarizacijskih prizadevanj. Budimpešta je to železniško vozlišče zaplavljal z madžarskim elementom, slovaški živeli pa strahovala in moralno raznarodovala. Zato je še posebej izrabljala velike železniške delavnice in kurilnice, ki jih je tu dala postaviti. Dalje je madžarski šovinizem podpiral v kraju meščansko naseljevanje, seveda Madžarov (uradništvo, trgovstvo, obrtništvo). Proti bližnjemu najbolj slovaškemu mestecu, slovaškemu kulturnemu in nacionalnemu središču pred prvo vojno, Turčianskemu Sv. Martinu, je hotel zgraditi oporno točko madžarstva na severnem Slovaškem. Mislim, da Aškerc vsega tega ni videl in ne vedel, ko je svojega »brata Slovaka« srečal na tej postaji, oziroma vsaj v popotni pesmi srečanje z njim in njegovo družino navezal na to veliko železniško križišče, ki je imelo tedaj popolnoma madžarsko lice, kakor ga je gotovo kazal na zunaj vlak in neposredna bližina proge. O nacionalnem preganjanju Slovakov so naši časniki pisali marsikaj, toda gledali so na to vprašanje skozi zgolj nacionalne, skoraj rodoljubne naočnike. Tudi Aškerc je v pesmi o bratu Slovaku brez posluha za družbene vzroke izselništva dvignil samo glas ogorčenega rodoljuba. Družbeni razvoj je resda na Ogrskem najprej in najbolj tepel nemadžarske narode, toda v letih, ko Aškerc govori s slovaškim izselnikom, je začelo izredno naraščati tudi število izselnikov Madžarov. Slovaki so se konec sedemdesetih let in v osemdesetih letih začeli izseljevati v Ameriko, »prva izseljeniška mrzlica pa je zajela Slovaško v letih 1890—1900« (II. knj. slovaške Vlastivede, izdala Slovaška akademija znanosti in umetnosti, Bratislava, 1945, 241 sled. Iz te knjige so tudi podatki niže.) V letih 1886—1910 se je izselilo z Ogrskega, brez ozira na nacionalno pripadnost, nad milijon in pol ljudi, to pa so bili enako Slovaki kakor Ukrajinci (Rusini), Romuni, Madžari in drugi ogrski narodi. Veleposestniško-fevdalska politika je enako tepla kmečke ljudi vseh ogrskih narodov. Ta politika je izganjala z doma pač lahko spočetka Slovaše v znamenju gesla »Zakaj si panslavist!«, kar je pozneje še moglo veljati tanki plasti njih meščanske inteligence, dejansko pa je za vse narode ustvarjala take gospodarske razmere, da so prizadevale kmečke sloje vseh ogrskih narodov, ne izvemši madžarskega.

Ko je potoval Aškerc po Slovaškem, ni videl ne pokrajine ne ljudi in seveda ne spoznal bistva slovaškega nacionalnega položaja. Brez dvoma pa je realno lahko srečal prav tak prizor, kot ga je upodobil v pesmi. Toda nanj je reagiral s slovansko-rodoljubno kretnjo. Vendar se je pesniku socialni problem izselništva pokazal vsaj na zunaj; če ne bo ostal na površini, se mu bodo lahko pokazale tudi njegove korenine.

Prevodi Ljdmile Podjavorinske

Po Aškerčevi bibliografiji (AB) je nekaj Aškerčevih pesmi prevedla v slovaščino Ljdmila Podjavorinska (pesniško ime za Ljdmilo Riznerovo), in sicer: Spolucestovatel' (Sopotnik), Brat Slovák (Brat Slovak), Závet' (Luterana Kremenjaka testament), Ballada o sv. Martine (Balada o sv. Martinu) ter Kováč (Kovač), vse v mesečniku Slovenské Pohl'ady 1907 (271, 271—272, 272—273, 273—274, 274—276). Pesmi Kováč in Balada o sv. Martine je pesnica-prevajalka ponatisnila tudi v izboru svojih pripovednih pesmi, ki jih je izdala pod naslovom Balady leta 1930. Tu pa je avtorstvo za prvo pesem, za Kováča, pripisala celo Branku Radičeviću! Ob objavi prevodov v Pohl'adyh ni nikjer zapisano, da je Aškerc slovenski pesnik, enako ni kje drugje v listu kakšne opombe o prevedenih pesmih.

Podjavorinska slovenščine ni znala in je prevajala ob pomoči vojvodinskega Slovaka Vladimira Mičátka. Mičátek jo je tudi na Aškerca opozoril. Sicer pesnica v pismu 10. 2. 1907 Mičátku pravi: »Meno Aškerca mi je jaksi vel'mi známe«, toda iz tega ne moremo sklepati, da ga je v resnici poznala, ker se ji je, kakor tudi sama pravi, ime samo *zdelo* znano, prav lahko pa je Aškerčev priimek zamenjala s katerim drugim. Poznati ga je mogla edino iz čeških prevodov (gl. AB).

Mičátek ji je sam ponudil pomoč pri prevajanju, tako kakor ji je pomagal pri pesniškem prevajanju iz Laze Kostića in Branka Radičevića v istih letih. Ko se mu pesnica (v istem pismu 10. 2. 1907) priporoča za prevode iz Aškerca, ki jih bo ona preljila v verze, mu obljublja, da se bo tega prevajanja z veseljem lotila. Postavlja mu en sam pogoj: »Len žiadne ružičky — hviezdičky — komórečky« — prosim Vás! Aspoň v preklač[och] nech som nie malichernou.« Žal bo imela, pravi, pri prevajanju vso slavo ona, polovico dela pa bo opravil Mičátek.

Na moje vprašanje, kako je prevajala Aškerca, je pesnica po posredovanju Slovaške Matice odgovorila (pismo piscu 22. 4. 1947, Turč. Sv. Martin): »Aškerca som osobne nepoznala. Jeho básne som prekládala pomocou Vladimíra Mičátka, ev. uč. v Kysáci. On mi vyhláďával veci, ktoré sa mu páčili, i tlumočil slová, ktoré som nepoznala. Viacej Vám neviem povedať.«

Iz te izjave kakor iz sodobne korespondence med njo in Mičátkom (iz arhíva Slovaške Matice objavil Ján V. Ormís v článku: Z prekladateľskej činnosti Ľudmily Podjavorinskej, Sborník Matice Slovenskej, XV, 1937, 546—549) je razvidno, da je Mičátek pesmi izbral, ji večino besed razložil ter nakazal izvirnika ritem in obliko. Mogoče tudi, da ji je celotne prevedel v prozi. Podjavorinská je to potem prepesnila v verze.

Pred Aškercem in po njem se je ukvarjala Podjavorinská s prevajanjem iz Kostiča in Radičeviča, ki ju je prepesnjevala na enak način kakor Aškerca: 1904 je prevedla del Djačkega rastanka, še nekaj Brankovih in Kostičevih pesmi pa v istih letih kakor Aškerca. A izmed vseh pesmi, s katerimi se je ukvarjala, in to z velikim poudarkom, omenja v korespondenci s svojim pomočnikom Mičátkom samo Aškerčeve. Svoje mnenje in prizadetost izraža samo ob njih, medtem ko druge komaj omenja. Ze takoj v prvem pismu 10. 2. 1907, kjer je omenjen Aškerc in ki je odgovor na Mičátkovo pošiljko, odklanja »ružičky — hviezdičky — komórečky«, kar se more nanašati samo na Radičeviča. In ko že 2. 3. pošilja svoje prve izdelane prevode Mičátku in z vsem priznanjem govori o tej poeziji, ki jo je spoznala v pičlem izboru, pošilja prevode svojemu prvemu bralcu — Mičátku »s poznamenanim, že sa mi vybrané básne veľmi [podčrtala P.] páčia. Menovite Zpoved' [poznejša Závet'] dačo úchvatného! Ja sice doteraz nedržala som sa (Bože odpust' hriechy!) toho starozákonného 'Zub za zub', ale odteraz je ono i mojim heslom.« V istem pismu se spušča obsérneje v razpravljanje o Aškerčevi poeziji. Tako pravi, da se ljudje čez sto let ne bodo čudili, da je znala toliko slovanských jazykov, saj imajo žene današnjega časa vso učenosť v mezincu, skrajno čudna in nenavadna pa se jim bo zdela sprememba njených literárných názorov, ki se kaže v izboru Aškerčevých prevedených pesní: »Divnou im bude len náhla premena jej [pesničinega] vkusu. Ako sa jej sentimentálna bojzlivá Múza zmenila odrazu v Harpiu, čo zrovna oči by vyskriabala...? Po dlhom bádaní určia, že nebudaj srdcová katastrofa alebo pokročilosť veku — a nik nezatuší, či [podčrtala pesnica] vkus to zkonfundoval smer mojej Múzy.« Iz citata je videti, da je imela P. v rokach tudi Aškerčovo Mojo Muzo, katere vsebina je vplivala na gornjo formulacijo.

Prevode je Podjavorinská naredila zelo hitro: 10. 2. se Mičátku priporoča za izbor in tolmačenje pesmi, 2. 3. mu jih prevedene pošilja na vpogled, a 27. 4. mu že sporoča, da je prevedeni izbor poslala urednístvu Pohl'adov.

Prevodi Podjavorinske so v celoti uspeli: ohranjajo vse posebnosti izvirnika in so delo pesnice. Prevajalka je ohranila miselno vsebino in oblikovno podobo izvirnika. Včasih so se ji verzi kar prelili v slovačino. Realistična dikcija ter njej odgovarjajoča ritmika in kitičnosť Aškerčevých pesní je z odličným čutom prenesena v tuji jazyk. Pri Bratu Slovaku je avtorica (ali urednístvo?) poudarila politično osť, ko je dala v 3. verzu v predpredzadnjí kitici kurzívno tiskati misel, da mu izsleníku otrók v Ameriki nihče ne bo učil maďarsčiny, s čimer je še bolj poudarila in aktualizovala nacionalno motivirani odhod Slovákov v tujino. Edino Ballada o sv. Martine je v prevodu trša: slovačina se nekako noče povsod ubrati na živahni ritem izvirnika, motíjo pogosti enjambementi. V vseh pesmih je smiselna vsebina napaka samo v enem verzu Balade, drugod je v celoti zajeta, tudi v nadrobnostih, Aškerčeva misel in beseda. Pesem Spolucestovateľ, ki je iz cikla popotných, nima v slovačini zaznamovanega kraja nastanka ali »dejania«, to je Maglaj, medtem ko ima Brat Slovák za Aškerčovo Rutka zapísan slovački kraj Vrútky (o tem gl. više posebej). Smiselno je pesnica skrajšala tudi naslov pesmi Luterana Kremenjaka testament (sama je bila luteranka).

Razen objavljených pa je Podjavorinská imela od Mičátka, kakor vemo iz že omenjene korespondence z njím, še nekaj Aškerčevých pesní. Tako v pismu 2. 3. 1907 pravi: »Múza [Moja Muzá] stojí nevypracovaná — ved' vlastne po Vás nemám čo prekládat'. Škoda, že nenie v rýmoch: rada mám t'ážkosť.« Ta prevod ni bil dokončan in seveda ni bil objavljen. Enako ni prepesnila pesmi Mea Kulpa, zakaj ne, ni jasno iz njene formulacije v pismu 24. 4. 1907, torej tedaj, ko sporoča, da je svoj izbor že poslala redakciji SP: »To mi je d'aleké.« Zakaj »d'aleké«, je mogoče zgolj ugibati: zaradi besedne igre z reko Kolpo, ki je slovaškom bralcu mrtev pojem?

zaradi Hasanovega benediktinstva in latinstva, ki je njej, luteranki, tuje, oddaljeno? V istem pismu omenja 27. 4. 1907 tudi pesem Mi vstajamo, s katero da ima formalne težave pri prevajanju: »Tá jedna je vel'mi t'ážká pre zvláštne výrazy, které sa ustavične strídajú a pre mnoho jednoslabičných slov, čo je zvláštnost'ou slovinčiny ako badám. Tak potom vel'mi t'ážko je vyslovit' to isté našou rečou.«

Negotovo je, kam se nanaša pesničina opomba o junakinji Katki iz neke prevedene, pa neobjavljene pesmi. V pismu 27. 4. 1907 pravi: Aškerčevi »preklady sú šťastne odoslané« redakciji Pohl'adov. Nadalje piše v istem pismu: »Som zvedavá, čo poviete na preklad o heroine »Katke«? Nechže je Katka, keď Ste ju tak nazvali. Zdá sa mi, že sa dost' zdaril, lebo je to chutné a tešilo ma.« Zdi se, da je to »Katko« poslala obenem z ostalimi Aškerčevimi pesmimi uredništvu SP, vendar med izborom v SP ni objavljen. Enako se to žensko ime ne pojavi v verzih, ki jih je prevedla iz Kostića in Radičevića ter objavila naslednje leto, tudi v SP. Mikavna in verjetna je misel, da gre za Aškerčevo »Anko«. Ime Katka je glasovno in ritmično blizu slovenski Anki in je splošno ljudsko, zelo pogosto poimenovanje, priljubljeno tudi v ljudski poeziji.

Oblikovnih ali miselnih težav prevajanje Aškerca Podjavorinski ni predstavljalo. Izvirnik je jasen, oblikovno ne kaže nobenih izrednih prizadevanj. Prevajalka se težav, ki so izvirale zlasti iz značaja slovenskega ritma, ni bala, kakor sama pravi v že citiranem stavku: »rada mám t'ážkosti«, vendar seveda brez nekega truda tudi ni šlo. Sama pravi v pismu 27. 4.: »No vlastne všetky [pesmi] byly t'ážšie, ako by Ste mysleli.«

Kakor je bil ta prevedeni izbor iz Aškerca majhen, je vendar odkril Slovákomek nekaj pesnikovih vsebinsko in miselno tako značilnih pesmi, da so mogli spoznati posebnosti njegove poezije. Kak zgodovinski motiv — na primer iz slovenske preteklosti Mea Kulpa, ki jo je poznala iz Mičátkovega proznega prevoda, ali Svetopolkova oporoka ali Muteč obojski z motivom, ki se vežeta v slovaški ljudski tradiciji na kralja Svetopolka — bi njegov pesniški obraz še dopolnil. (Luteranca Kremenjaka testament namreč ne pesnica ne bralci Slovaki niso mogli občutiti kot zgodovinski motiv, ker se je mogel vezati na njihovo sodobnost, na nacionalne razmere v 20. stol. pod Budimpešto, čeprav ima zgodovinsko obeležje.)

Odkod je Mičátek dobil pesmi za slovaški prevod? Prvotiskov ni imel v rokah, kakor je to videti iz naslovov in iz opustitve nekaterih podnaslovov. Tri prevedene in tri neprevedene pesmi so vzete iz zbirke Lirske in epske poezije. Eventualna Anka bi bila iz prve ali druge izdaje Balad in romanc. Od prevedenih sta potem še po ena iz Mučenikov oziroma iz Četrtega zbornika poezij. Med slovenskimi prevodi so mogli opozoriti Mičátka na Aškerca in njegovo poezijo češki prevodi (iz 1897 in 1899), v hrvaškem prevodu pa samo Moja Muza (1896 v Bosanski Vili). Ali je mogoče tu iskati zvez s socialno demokracijo, morda zvez s Slovenci, ki jih je srečal na novinarskem kongresu 1903, 1905 ali 1906? To bi bilo morda mogoče ugotoviti v njegovi zapuščini v Kysáču v Vojvodini, ki pa je za zdaj nedostopna.

Treba je dostaviti nekaj besed o pomočniku L'udmile Podjavorinske. Vladimír Mičátek (1871 Kysáček v Vojvodini — 1922 prav tam) je bil učitelj, po rodu vojvodinski Slovák. Kot učitelj in kantor se je posvetil delu za nacionalni in gospodarski dvig slovaške manjšine na vojvodinskem podeželju. Bil je zelo plodovit publicist in prevajalec za različne slovaške časnike in časopise v Vojvodini in na Slovaškem. Prevajal je največ Srbe, manj Hrvate. Sestra pravi v nekrologu, da je prevajal več ko sto različnih srbohrvaških pisateljev, kar bo pač pretirano. Večinoma gre samo za kratke odlomke. Edino na Slovaškem mu je uspelo, da je objavil tudi nekaj knjižnih prevodov (iz srbsčine). Ali je prevajal tudi iz slovenščine, iz razpoložljivih virov ni mogoče ugotoviti. Sestra pravi, da se je začel učiti slovenščine šele v zadnjih letih, kar ne bo popolnoma ustrezalo, saj je za Podjavorinsko prevajal Aškerca že v letih 1907, umrl pa je 1922. Sestra pravi tudi, da ga je »od slovenskih pesnikov mikal Prešeren«, medtem ko Aškerca ne omenja. Na slovensko področje se nanaša prevod članka Franja Bučarja Primož Trubar, SPohl'ady 1910, 713—726, ki ga je prevedel iz hrvaščine. Sestra trdi v nekrologu, da se je udeležil slovanskega novinarskega kongresa in po njem prepotoval »ves Balkan«, vendar iz tega ni mogoče določiti, na katerem kongresu je bil. Politično je bil blizu socialni demokraciji ali celo njen pristaš, saj ga Podjavorinská imenuje v pismu »známy social-demokrat« (2. 3. 1907). Po sestrinem pričevanju ga je 1922 v bolezní obiskal Miroslav Krleža, kar kaže na njegovo levičarsko politično orientacijo.

Vredno je omeniti, da je njegova eno leto mlajša sestra (umrla 1951, tudi v Kysáču) Eržika Mičátek prevajala iz jugoslovanskih slovstev, med njimi tudi Ivana Cankarja O, domovina, ty si ako zdravie (SP 1927, 229—301). Ta prevod doslej še ni v evidenci naših bibliografov.

(Poleg citirane objave pisem med Mičátkom in Podjavorinsko gl. Mičátkovo osmrtnico, SP, 1923, 118—121; Ján V. Ormis: Súpis slovenských pseudonymov, 1944, s. v. Mičátková Eržika, Mičátek Vladimír, Riznerova L'udmila; J. Vučerić: Srpsko-slovačke veze, Letopis Matice Srbske, 1922/23, knj. 301, 67—75; Ludovit Rizner: Bibliografía písomníctva slovenského [samo do 1900], I.—IV.)

Podjavorinska in Aškerc

Res je Podjavorinská prevedla in objavila v slovaščini samo pet Aškerčevih pesmi in poleg njih poznala le še tri ali verjetno štiri pesmi, vendar je odmev, ki ga je zbudila v njej Aškerčeva poezija, precej večji, kot bi smeli soditi po številu poznanih ji pesmi.

Kakor smo videli iz navedb korespondence, so napravile pesmi slovenskega pesnika nanjo zelo močen vtis. Naveličala se je že »rožic, zvezdic in kamric«; zato ji Aškerčeve pesmi »zelo ugajajo«, »Testament« pa se ji zdi naravnost »nekaj silnega«. Aškerčeve pesmi so »zmedle« dotedanjo njeno pesniško pot, iz »Testamenta« pa si jemlje naravnost novo življenjsko geslo »zob za zob«.

Podjavorinská je izhajala iz evangeličanske učiteljske rodbine (r. 1872 na zahodnem Slovaškem pod Javorino, po kateri si je vzela pesniško ime). Razen osnovne ni obiskovala nobene druge šole in se je izobraževala doma in v družbi svojih sorodnikov in drugih kulturnih delavcev, s katerimi je prišla v dotiko. Živela je neporočena v krogu domače družine, ker ji je ogrska vlada zaradi njenega slovstvenega delovanja odbila prošnjo za državno službo. Pesniti je začela že s petnajstimi leti in si s svojo nezahtevno, preprosto, a iskreno poezijo odprla vrata v vse slovaške liste doma in v izselniški Ameriki. Njena knjiga pesmi Z vesny života (1895) je prva slovaška ženska pesniška zbirka. To je začetniška poezija o naravi, o ženskem srcu in domoljubju. Pozneje se je njena lirika osebno poglobila in oblikovno zrasla ob vzgledih moderne. V pismu Vladimíru Mičátku 10. 2. 1907, ko mu obljublja, da bo prepesnila Slovenca Aškerca, če le v njegovi poeziji ne bodo same »rožice, zvezdice in kamrice«, podaja takle svoj pesniški kredo: ...mňa (práve) t'ahá čiste umelecká forma, analytika a v istom určenom smysle modernost'. Ani mne sa nečie (ako našej mládeži peštianskej) za vzormi á la „Čnostný Fridolín a bezbožný Ditrich"... Za druhé, priznám sa, nevším sa oduševnit' za missiu špec(álne) ev(anjelickú). Som kresťankou tolerantnou v najširšom smysle slova... Moja prvá požiadavka je smysel národný, a kde ten nachádzam, na rozdiel nábo(ženský) sa neobzerám. Ja sa držím toho, čo apoštol riekol o rozdiely v cirkvi: „Nenie ani muž ani žena, ale všetci jedno sme v Kristu.“ To svoje pot v realizem, oplojen z moderno, potvrdzuje Mičátku po dveh letih (14. 6. 1909): V Narodnych Novinach pogrša njegovih prevodov, ki jih ne more nadomestiti nobena z mesečno in hudičom prešpikana elegična proza. „...mne sa vždy zdá, ako keby som sa prejedla vaniliovou čokoládou... a vždy potom zachce sa mi zajest' čohosi „zdravého“ ku pr(íkladu) klobáši s cesnakom a paprikou.“ Ko je iskala poti iz svojega začetništva, ji je srečanje z Aškerčevo besedo odkrilo drugačen pogled na ljudi in pokazalo drugačen odnos do sveta, kakor je bil njen dotlej. Mislim, da je ni šele spoznanje Aškerčeve poezije preokrenilo na njeni poti, saj je spoznala premalo njegovih pesmi, gotovo pa jo je potrdilo v njenem iskanju, ki je bilo tedaj v njej že živo. Trda, odločna beseda Moje Muze, Testamenta in Mi vstajamo je podprla dozorevanje njenega življenjskega in pesniškega pogleda, ki se je od sentimentalnosti tridesetletne samotarke zdaj okrenil k samozavesti dozorevajoče pesnice.

Poleg lirike pa je po letu, ko je spoznala nekaj Aškerčeve epike, začela gojiti tudi pripovedno pesem. Od 1909. leta dalje je objavljala vedno številnejše epske pesmi, ki jih moremo imenovati salonske novele v verzih in balade z motiviko iz ljudskega verovanja, pripovedovanja in zgodovine. Slovaška literarna zgodovina ugotavlja tu vpliv slovaškega pesnika - poetičnega realista Hviezdoslava in delno Vajanskega, vendar moramo spočetka pritegniti tudi pobudo, ki so jo Podjavorinski dale Aškerčeve Balada o sv. Martinu, Kovač, Mea Kulpa in verjetno Anka. Te pesmi so jo mogle opozoriti na podobno snov vaškega okolja, v katerem je vsa leta živila najtesneje z ljudstvom. V njenih baladah res srečamo motive iz ljudskega

verovanja o hudiču, motive o preganjanih sirotah, motive o smrti v snežnem metežu in podobno. Da je pri tem res iskati tudi Aškerčevo pobudo, nam potrjuje dejstvo, ki ne more biti slučajno, da je še po štiriindvajsetih letih pesnica štela dve izmed Aškerčevih pripovednih pesmi za vredni, da ju prevedeni ponatisne ob svojih izbranih baladah v zbirki *Balady* (1930). Nič ne spremeni dejstva, da je (po čigavi krivdi?) ena izmed dveh pesmi tu pripisana Branku Radičeviću, pomembno je to, da je razen dveh Aškerčevih pripovednih pesmi edino Puškinova *Rusalka* še našla svoje mesto poleg njenih izvirnih v imenovanju knjigi.

Podjavorinske poezija nam je v slovenskem prevodu neznana, pač pa je nekaj njene proze objavila Slovenska Slovaška knjižnica (gl. Berkopčevo češko-slovaško-jugoslovansko bibliografijo).

Votrubov prevod *Moje Muze*

Osamljen je ostal prevod ali vsaj poskus prevoda Aškerčeve *Moje Muze* v dnevniku agrarne stranke na Slovaškem Slovenský Denník. Podatke, ki jih o tem navaja AB, dopolnjujem.

Prevod je izšel 15. 1. 1928 (št. 12) v nedeljski prilogi navedenega časnika. Pod njim je zapisano, da je to prevod iz slovenščine, kot avtor pa je podpisan V., kratica, ki pomeni tedaj pri Slovenskem Denníku zaposlenega časnikarja Františka Votruba.

František Votruba je bil po rodu Čeh (r. 1880). V mladosti je rasel iz razvijenega slovaškega čustvovanja konec stoletja na Češkem. Zaradi gmotnih razmer je moral študij pustiti. Bil je zaposlen kot prodajalec v praški knjigarni in za tem v odvetniški pisarni, od 1902 do smrti 1953 pa v Bratislavi (z izjemo let med prvo in drugo vojno) na Slovaškem pri tiskarskih in založniških podjetjih in časnikih. Razen ideje slovanstva je odločilno vplivala na njegov miselni razvoj Masarykova realistična struja. V češke in posebno slovaške liste je pisal polemike, kritike in zgodovinske članke ter se kot literarni zgodovinar in literarni kritik izkazal z ostrim čutom za razvojno pomembnost dela, pisatelja in struj. »Odkrili« so ga tako rekoč šele po drugi vojni, ko je bil tudi imenovan za člana Slovaške akademije znanosti. Miselno je prešel pot od buržoaznega demokrata (smer hlasistov in prúdistov, t. j. slovaških masarykovcev) do marksizma. (O njem gl. uvod dr. Ivana Kusega v I. knjigi: *Výbrané spisy*, 1954, 7—54.)

Zaposlen kot časnikar je v Denníku priloževal v dobi prve republike tudi prevode iz različnih literatur, med njimi tudi ta drobci iz Aškerčeve poezije. Slovenský Denník je bil sicer glasilo agrarne (Hodževe) stranke, toda, namenjen malim kmetom (za veleposestnike-agrarce je bila Slovenská Politika), je smel včasih demagoško udariti tudi po veleposestnikih in ubirati avtonomistične strune, medtem ko je stranka priznavala češkoslovaški unitarizem. Miselno je Aškerč, čeprav je seveda razvoj do 1928 šel že dolgo svojo pot, ustrezal Votrubi in časniku. Prevod je ostal kajpada brez odmeva, pozabljen na nedeljski strani enega izmed številnih tedanjih slovaških političnih glasil.

Votrubova objava ima štiri kitice; torej je napravljen po ponatisih in ne po prvi objavi. Votruba je ohranil metrum izvirnika in njegovo kitico podobo, pa tudi nekaj asonanc, čeprav manj, kot jih ima izvirnik. Zanimivo pa je, da je v četrti kitici ohranil neprevedeni dve slovenski besedi. Prvi vrstici se namreč glasita:

V l'avěj baklo, v pravej handžár
kvišku zdvihá moja Múza.

To kaže, da je imel Votruba pred seboj slovenski izvirnik in da je njegov prevod nedodelan, nedokončan. Imel pa je pred seboj gotovo tudi prevod te pesmi v češčini, ki ga je objavil Jaromír Borecký v znanem praškem Slovanskem přehledu že leta 1899, 412. Tako je Votruba v prvi kitici zapisal češko obliko ohne, kot jo ima Borecký, pa tudi zadnja kitica vsebuje dva bohemizma, ki moreta biti iz istega vira. Krijejo pa se — v poslovačeni obliki — tudi druge posamezne besede in celo verzji (prim. I. 4: děva zdravá, plná ohně; II. 3: ona jasné dni má ráda; IV. 3: rozsvětluje temno kleté; ali posamezne besede: bledolící, v polosnění, volá k práci i. pod. — citiram češko verzijo).

Kako da je prevajalec prevod objavil, čeprav ni bil dokončan, ne vemo. Ali je bila pesem primerna za mašilo, časniško delo pa ne dovoljuje vedno dokončati začeto delo? Ali je bil Votruba tedaj slučajno odsoten in so tovariši v uredništvu

neizdelani prevod objavili brez njegovega pristanka? Prevod je koncept, napravljen ob slovenskem izvirniku in češkem prevodu, ki je prišel iz časnikarskega predala, preden je dobil svojo končno jezikovno in oblikovno podobo.

Bibliografska dopolnila

Poleg izpopolnitev ali dopolnil, ki sem jih mimogrede navedel v teh pri-spevkih, naj vpišem v Aškerčevo bibliografijo še naslednje zapiske.

Ob iskanju v arhivu Slovaške Matice v Martinu meseca junija 1957 nisem našel nikake korespondence med pesnico Podjavorinsko in Jozefom Škultétyjem, ki je bil urednik Slov. Pohl'adov in je objavil njene prevode iz Aškerca. Tako ni mogoče ugotoviti, ali je pesem Katka iz njene korespondence identična z Aškerčevo Anko. Enako v zapuščini L'udmile Podjavorinske doslej ni bilo mogoče najti even-tualnih poskusnih prevodov pesmi Mi vstajamo, Mea Kulpa in Moja Muza.

V glasilu masarykovsko orientirane realistične generacije Prúdy (po pred-hodnem časopisu Hlas so se imenovali hlasisti) dve beležki omenjata Aškerca: v II. let., 1911, 205—207, je prispevek Zo slovinského života, kjer sta kot zastopnika starejšega pisateljskega rodu omenjena Šimon Gregorčič, »v epiki pa Anton Aškerc (1856)«. Prav tam je naslednje leto, 363, osmrtnica Aškercu skupno še z dvema slovanskima književnikoma pod naslovom: Boleslav Prus, Antun Aškerc a Penčo Slavejkov. Napisal je člančič -s-, dr. Juraj Slávik (gl. Ormisov Súpis slovenských psevdonymov). Aškerc mu je »vel'ký slovinský básník«, posebno velik v epiki, a med to epiko šteje poleg Balad in romane ter Lirskih in epskih poezij tudi Posled-njega Celjana. V njem vidi predvsem pesnika tistih in takih idej, ki se ujemajo s hlasističnimi. Aškerc je nacionalni pesnik, po načinu pisanja realist. Realno misleč, se je vedno spuščal v boj za velike ideale. Člankar citira v izvirniku eno kitico iz Mirze v Lirskih in epskih poezijah: nikdar biti ponižen, »zahtevaj, nič ne prôsi!« Aškerc je v svojih pesmih aktualen, to je, živi iz časa in se ne boji sodobnih vpra-sanj. Njegovi udarci pa padajo tudi po ljudstvu oziroma njegovem suženjskem duhu.

Za desetletnico Aškerčeve smrti je napisal Ivan Zorec v Slovenské Pohl'ady 1923, 46—48, pod zaglavjem Slovanstvo, članek: Anton Aškerc. (Prevajalec ni nave-den, a gotovo je bil Štefan Krčmery, tedanji urednik, ki je tisto leto objavil v istem časopisu prevod Zupančičeve Dume). Članek ne daje ne pravilne Aškerčeve ocene ne opisa njegovega dela. Razlaga njegovega umetniškega razvoja je dvomljiva ali ponesrečena. Skoraj popolnoma je spregledan pomen njegove epike, pretirano pa poudarjen njegov vpliv na mlade generacije.

V poljudno poučnem mesečniku Slovaške Matice, Slovensko 1947, 24—25 je dr. Ján Frýdecký pisal o Aškercu po Grafenauerjevi Kratki zgodovini slovenskega slovstva, 1920. Zaradi pomanjkljivega znanja slovenščine je napačno razumel nekaj pasusov in nekaj naslovov pesmi.

Viktor Smolej

ODMEVI STOLETNICE AŠKERČEVEGA ROJSTVA PRI RUSIH IN BOLGARIH

Malokateri naš pesnik je v tako izdatni meri razširil pesniško geografijo v slovenski poeziji, kakor je to storil Anton Aškerc. Lahko trdimo, da je med vsemi slovenskimi pesniki razsežnost njegovih motivov najširša in najbolj pestra, saj je za svoje pesmi zajemal snovi iz življenja mnogih dežel in ljudstev, najrajši seveda iz življenja slovanskih narodov. Posebno so mu bili pri srcu Rusi, pa tudi Bolgari, pri katerih je — značilno zanj kot borbenega pesnika — izbral zlasti motive iz obdobja bojev za narodno osvoboditev izpod tujege političnega in duševnega rob-stva. Prav zato se je zanimanje za Aškerčevo poezijo med temi narodi vzbudilo že zelo zgodaj in so ga v obilni meri prevajali zlasti Rusi. Ob pesnikovih jubilejih so se ga vedno spominjali in ga proslavljali kot svojega prijatelja in soborca za lastne cilje in ideale.

Tako tudi stoletnica pesnikovega rojstva ni šla mimo njih brez odmeva. Naj-bolj pietetno so se je spominjali v Sovjetski zvezi, kjer so v Moskvi 6. januarja 1956 priredili svečano proslavo, ki so jo skupaj organizirali Slovanski komite ZSSR, Zveza pisateljev ZSSR in Vsevezni odbor za kulturne zveze z inozemstvom. Svečanost, ki sta se je med drugimi zastopniki jugoslovanskega poslanštva v Moskvi udeležila tudi svetnika B. Osolnik in F. Babić, je v prisotnosti velikega števila gostov začel z uvodnimi besedami predsednik Slovanskega komiteta, A. Gundorov, nato pa je imel v slavnostni dvorani, okrašeni z velikansko slavljencevo sliko, glavni govor

S proslave v počastitev stoletnice Aškerčevega rojstva v Moskvi 5. januarja 1956

sovjetski pisatelj V. Koževnikov. Podal je strnjeno podobo pesnikovega življenja in dela ter zlasti poudaril, kako veliko zanimanje kaže ruski narod še vedno za Aškerčevo pesniško tvorbo. O tem pričajo mnoge objave pesnikovih del po periodičnem ruskem časopisu, prav tako pa tudi antologije, ki so jih Rusi izdali po ponovnem zbližanju z Jugoslavijo in v katerih je Aškerc vselej častno zastopan. Spominski večer se je zaključil s koncertom, ki je obsegal ruske in jugoslovanske narodne pesmi, kakor tudi izbrane skladbe raznih slovanskih komponistov. Igralka V. Popova, ki nosi častni naslov zaslužne artistke RSFSR, pa je recitirala Aškerčevi pesmi »Ruski jezik« in »Moja muza«. Poročilo o tej slavnosti je prinesla moskovska revija »Slavjane« (1956, No. 2, 59), glasilo Slovanskega komiteja ZSSR, ki je priobčila tudi fotografijo slavnostne dvorane z gosti.

Ista revija je že prej v svoji 1. številki (1956 No. 1, 50—51) pod zaglavjem »Vidni sinovi slovanskih narodov«, pod katerim se stalno objavljajo jubilejni članki o imenitnih slovanskih možeh, prinesla Aškerčev portret in daljši članek o njem, ki ga je napisala M. Ryžova. Precej natančen posnetek tega članka je izšel v lanskem Slovenskem poročevalcu (17. marca 1956). V njem pisateljica na kratko očrtuje življenjsko pot Antona Aškerca, nato pa zelo izčrpno in strnjeno riše umetniško podobo našega pesnika; posebej poudarja predvsem tisto, kar je od njegove literarne tvorbe ostalo za današnji čas še živo in pomembno, literarnozgodovinsko in kulturno dragoceno: konstatacija, da je uvedel delavca v slovensko poezijo, njegova neuklonljiva borba za resnico, pravico in svobodo prepričanja, njegova socialna motivnost in sočutje z delovnim človekom, posebej pa še široki interes za slovanske narode, njegove iskrene simpatije za ruski narod in njegov jezik, ki ga je proslavljal kot glasnika pravice in svobode. V članku se poudarja dalje, da Aškerc na svojih potovanjih po Rusiji ni hodil kot navaden turist, željan novih doživetij v neznani mu deželi, temveč kot človek z vročim slovanskim čustvom, ki pa je vendar potoval z odprtimi očmi. Ni zamolčal v svojih potopisih pogubnosti in nasilja carskega režima, ni zapiral oči pred rezkimi socialnimi razlikami, ki jih je zapazil v Rusiji, in tudi ne pred socialno in kulturno zaostalostjo precejšnjega dela ruskega prebivalstva. Obsodil je carsko samodržavje, o katerem je dejal, da je prava pravcata strašna mora, ki tlači k tlom svobodo misli v Rusiji. V zaključnem poglavju svojega članka, ki govori o popularnosti Aškerčevih pesmi v ZSSR, Ryžova navaja, kako

so razni ruski časopisi v dobi domovinske vojne ponatiskovali zlasti njegovo pesem o ruskem jeziku, ki je dobila še prav poseben obrambno-političen pomen, ko je izšla v tem času vojne stiške v zborniku »Udarec po sovražniku«, ki so ga Rusi izdali v Sverdlovsku. Prav na kraju članka pisateljica poudarja veliko humano vrednost Aškerčeve poezije, ki daje znaten prispevek za širjenje bratstva in prijateljstva med narodi. Da je ta pesem o »Ruskem jeziku« v ZSSR splošno znana, priča tudi odlomek iz nje, ki se citira v uvodnem pozdravnem članku z naslovom »V znamenju bratstva in prijateljstva« ob priliki obiska maršala Tita v Moskvi (»Literaturna gazeta«, No. 65, 2. jun. 1956).

Pesnikov jubilej ni potekel neopažen tudi v Bolgariji, kjer je Antona Aškerca že leta 1905 »Slavjansko blagotvornitelno društvo« v Sofiji imenovalo za svojega častnega člana kot vseslovanskega poeta in avtorja rapsodij bolgarskega guslarja in kjer so tudi v novih razmerah po drugi svetovni vojni uvrstili njegove pesmi z bolgarskimi motivi v srednješolske čitanke (pr. Hristomatija po bulgarski ezik i literatura za VI klas na gimnazite, Sofija 1948, 138—139), v literarni zgodovini za isti razred pa mu posvetili lepo poglavje (Bulgarski ezik i literatura za VI klas, Sofija 1948, 188—191).

Malo pred smrtnim dnem Antona Aškerca je glasilo bolgarske Domovinske fronte, »Otečestven front«, 6. junija 1956* objavilo spominski članek, ki ga je napisal S. Markov pod naslovom »Veliki slovenski pesnik in prijatelj bolgarskega naroda«. Po kratkih življenjepisnih podatkih o našem pesniku navaja člankar kot vir njegovega pesniškega navdihla ljudsko snovanje in narodno tradicijo o legendarni borbi slovenskega naroda v preteklosti. Nato konstatira materialistično podstavo v idejnem razvoju pesnikovega svetovnega nazora, ki ga je približala socializmu. Ko se je v bližini Velenja seznanil z delavci in rudarji, je v veliki meri uporabil motive iz njihovega življenja in tako ustvaril prvo slovensko proletarsko poezijo. Kot nemiren duh je Aškerc mnogo potoval in na teh potovanjih je prišel tudi v Bolgarijo, ki ga je tako navdušila, da ji je želel vso srečo in napredek. Bil je goreč borec za tesno sodelovanje med bratskimi slovanskimi narodi. V posebni odi je proslavljal prekrasni ruski jezik, ki da je pravi oznanjevalec pravice in svobode, kažipot iz noči v svetlo sonce. Zlasti tople simpatije pa je pesnik posvetil junaškim bojem Bolgarov zoper turško nasilje in nadvlado. Spesnil je vrsto pesmi, ki jim je mnogim za geslo postavil na čelo stihe iz pesnitev revolucionarnega bolgarskega pesnika Hrista Boteva. Nato podaja pisec vsebinski pregled tistih Aškerčevih pesmi, v katerih je slavil junake iz bolgarskih osvobodilnih bojev, kakor sta bila Hristo Botev sam in pa Vasil Levski. In ne samo to. Proslavlja tudi tiste preproste bolgarske domoljube, ki so si s svojim pravičnim bojem pridobili simpatije vsega človeštva. V pesmih Aškerc popisuje tudi tiste grozote, ki so se dogajale o priliki aprilske vstaje bolgarskega naroda, hkrati pa izraža trdno prepričanje, da si bodo Bolgari s pomočjo svojih ruskih bratov izbojevali in zagotovili popolno narodno svobodo.

Na kraju članka S. Markov izreka v imenu bolgarske javnosti priznanje in zahvalo velikemu slovenskemu pesniku, ki je v svojih pesmih tako pretresljivo popisal in poveličal boje in trpljenje bolgarskih ljudi.

Tudi »Slavjani«, revija in glasilo Slovanskega komiteja v Bolgariji, je lani v svoji dvojni majsko-junjski številki (Sofija, 1956, No. 3, 33) objavila spominski članek S. Vasileva, posvečen stoletnici pesnikovega rojstva, pod naslovom »Veliki poet in goreči Slovan«. Pisec na kratko označuje Aškerca kot enega velikih pesniških predstavnikov realizma v slovenski poeziji. Za svoja epična dela, ki prevladujejo v njegovem pesnenju, je črpal motive iz občečloveškega nehanja, narodne tradicije, zgodovine, pa tudi iz lastnih doživljanj. Pisal je vzorne balade in romance, je pa tudi začetnik prave slovenske proletarske poezije. Celotno njegovo pesniško delo je služilo borbi slovenskega naroda za nacionalno in socialno svobodo.

Osebo znan s številnimi predstavniki drugih slovanskih narodov, naravnih zaveznikov Slovencev v njihovem stremljenju po svobodi, je bil Aškerc goreč slovanofil in neumoren propovednik slovanske solidarnosti. Svoji veliki ljubezni do celotnega slovanstva je dal izraza v številnih svojih pesmih, kakor so: »Pred spomenikom Mickiewiczevim«, »Spomenik mladega Puškina«, »Ruski jezik«, »Ukrajinska step«, »Poslednji Obrenovič«, »Makedonski vstaš«, itd.

* Primerek navedene številke bolgarskega dnevnika s spominskim člankom o Aškercu je poslal uredništvu g. Rasto Postoslemsček (op. uredništva).

Goreče slovansko srce Antona Aškercja ni moglo iti neprizadeto mimo nacionalne osvoboditvene borbe bolgarskega naroda, posebno ne mimo njene kulminacijske točke — aprilske vstaje, kakor tudi ne prezreti grozovitosti, ki jih je počel odvrtni tlačitelj pri dušenju vsenarodnega upora. Z globokim sočustvovanjem spremlja pesnik borbo bolgarskega naroda za svobodo v vrsti pretresljivih pesmi pod skupnim naslovom: »Rapsodija bolgarskega guslarja«, »Vasil Levski«, »Tabor v Oborišču«, »Bracigovski topovi«, »Batak«, »Hrista Boteva smrt«, itd. Te pesmi so naletele o svojem času na širok odmev pri slovenskem narodu. Prav zato se bolgarska narodna skupnost pridružuje počastitvi spomina Antona Aškercja, ko daje izraz svojemu čustvovanju in globoko priznanje temu odličnemu sinu slovenskega naroda in značilnemu predstavniku slovenstva na sploh.

France Dobrovoljc

AŠKERCIANA V ITALIJI

Aškerc je bil malo prevajan v italijanščino, ker so mnogi pogrešno mislili, da so njegove pesmi brez vsebine in zato nemogoče za prevajanje. To mi je nedavno trdil celo profesor Maver, nestor italijanskih slavistov in brez dvoma največja slavistična avtoriteta v Italiji. Seveda mi ni bilo težko dokazati, da tako zgoščene vsebine, kakor jo imajo n. pr. Aškercjeve balade, romance in parabole, ni mogoče najti niti pri najboljših italijanskih pesnikih. Zanimivo je, da Italijani silno veliko govorijo in premlatijo mnogo prazne slame, predno izrazijo kakšno misel, a se tega ne zavedajo in zato očitajo drugim narodom, ki se izražajo mnogo bolj kratko in jedrnato, da so — brez vsebine... Prvi, ki je resneje gledal na Aškercja, je profesor Luigi Salvini. On je prevedel že več njegovih pesmi za svojo zbirko slovenske lirike »Sempreverde e rosmarino« (Zimzelen in rožmarin), od koder so bile sprejete celo v nekatere italijanske šolske čitanke.

K temu bi bilo mogoče samo še dodati, da sva s pokojnim profesorjem Enricom Damianijem že proti koncu leta 1951 začela pripravljati knjigo o Aškercu za Italijane. Jaz naj bi napisal obširno razpravo o Aškercu in njegovem delu, on bi pa bil prevedel onih osem Aškercjevih pesmi iz njegovega »Popotnega dnevnika«, ki opeva razne italijanske motive, oziroma so inspirirani od vtisov njegovega potovanja po Italiji. Za knjigo sva že zbirala gradivo in ga tudi precej zbrala. Prezgodnja in nepričakovana Damianijeva smrt pa je izvedbo najinega načrta preprečila. Zbrano gradivo za to knjigo se menda nahaja v univerzitetnem orientalnem inštitutu v Neaplju, ker ga med Damianijevo literarno zapuščino v Rimu niso našli.

Tekom letošnjega leta bo izšel veliki »Dizionario della letteratura contemporanea« v založbi znane tvrdke A. Mondadori v Milanu. Za ta slovstveni slovar sem prispeval precej izčrpen članek o Aškercu, ter tako po svojih skromnih močeh — rekel bi nehoté — prispeval k proslavi njegove stoletnice.

Vekoslav Bučar

Rim, januarja 1956.

O AŠKERČEVI NATANČNOSTI

Aškerc je odšel v začetku septembra 1906 na dopust in je pred odhodom napisal tole:

»Uradno poročilo. Ko sem bil šel lani m. avgusta na dopust, so v moji nenavzočnosti Mateličevi hlapci napravili s svojim takozvanim snaženjem velik nered v arhivu. Fascikeljne in knjige so premetavali po policah kakor klade, da sem imel potem nepotrebno delo in jezo z urejevanjem.

Zato prosim, da naj se letos, ko pojdem prihodnji teden na dopust, vse pri miru pusti v mojih lokalih, dokler se ne povrnem, ker sem se prepričal, da so taki snažilci čisto brezvestni ljudje.

V Ljubljani, 31. 8. 906.

Aškerc,
arhivar.«

Zupan Hribar je rešil stvar takole: »Želji se je ustreglo; zato je ad acta! 11/9 Hrb m. p.«

(Vložna št. 31.659 z dne 31. VIII. 1906, Fasc. XIX/8, Ž).

Mestni arhiv je bil v Aškercjevih časih v poslopju mestnega magistrata na Mestnem trgu št. 27 med I. in II. nadstropjem. Vhod v arhiv je bil s hodnika v

drugem nadstropju v poslopju na Mestnem trgu št. 1. Arhiv je obsegal dve sobi, ki sta imeli okna na dvorišče, in del temačne sobe z oknom proti grajskemu pobočju. Ves prostor je bil temačen, vlažen in zlasti ob meglenih, deževnih dnevih, popolnoma neprimeren za dragoceni aktin material. Ni čudno, da se Aškerc ni počutil dobro v teh prostorih.

Matelič je bila ta čas firma, ki se je pečala z raznimi posli, tako tudi s snajenjem raznih uradnih prostorov.

Rudolf Molč

OBNOVA AŠKERČEVE DOMAČIJE NA SENOŽETIH

V skrbi za očuvanje zgodovinskih in kulturnih spomenikov je Svet za prosveto in kulturo celjskega okraja na svoji seji 9. septembra 1954 sklenil obnoviti in urediti Aškerčev dom na Senožetih nad Rimskimi Toplicami. Teden dni po tem sklepu je bil s posebno odločbo (III-10363 i — 54 z dne 17. IX. 1954) imenovan obnovitveni odbor (Gustav Grobelnik, Janko Orožen, Anton Aškerc ml., Alojz Kozelj, ing. Živomir Milovanović, Anton Stupica) z nalogo, da se takoj loti dela. Obnovitveni načrt je moral odbor obravnavati skupno z Zavodom za spomeniško varstvo LRS.

29. septembra 1954 se je obnovitveni odbor prvič sestel. Tedaj se je tudi izjavil pripravljenega, da v počastitev stoletnice pesnikovega rojstva postavi v Celju primerni likovni spomenik¹. Zgodovinski točnosti na ljubo pa je treba zapisati, da s tem ni bil storjen prvi korak za obnovo Aškerčeve domačije, marveč je bil le-ta storjen že pred leti. Ravnatelj Etnografskega muzeja v Ljubljani Boris Orel in ing. arh. Marijan Mušič sta si v družbi z Antonom Aškercem ml. »že pred leti ogledala Aškerčevo domačijo in tedaj dala neka navodila za obnovo«. Vendar o tem ogledu ni bil napravljen zapisnik in stvar je malodane utonila v pozabo².

4. novembra 1954 se je obnovitveni odbor zastran komisijskega ogleda in določitve obnovitvenih del sestel pri sami Aškerčevi domačiji na Senožetih. Kot zastopnika Zavoda za spomeniško varstvo LRS, oziroma Etnografskega muzeja v Ljubljani sta se ogleda udeležili ing. arh. Milica Detoni in Marija Jagodic. Obnovitveni načrt (avtor ing. Živomir Milovanović) je bil nato izdelan do konca decembra 1954 in po razpravi na posebni seji obnovitvenega odbora 4. januarja 1955 predložen v odobritev SPK OLO Celje ter Zavodu za spomeniško varstvo LRS. Slednji je načrte odobril in jih po svojem predstavniku ravnatelju Edu Turnherju vrnil obnovitvenemu odboru 19. februarja 1955³.

Naš obnovitveni načrt ni obsegal le obnove Aškerčeve stanovanjske hiše, temveč obnovo celotne Aškerčeve domačije, torej tudi vseh pripadajočih gospodarskih poslopij. V poštev so prihajali predvsem nasproti stanovanjske hiše stoječa kašča, ki je po podla ena preteklih zim, razpadajoča sušilnica in kozolec, event. tudi listnjak s hlevom in posebno, proti severozahodu stoječe gospodarsko poslopje (pri sedanjem gospodarju imenovano »kašča«), preurejeno v stanovanje. K temu sklepu je obnovitveni odbor dovedlo dejstvo, da je Aškerčeva domačija na Senožetih tudi narodopisno značilen, nad sto let star slovenski kmečki dom in bi jo tudi kot tako kazalo ohraniti kasnejšim rodovom v spomin.

Proračun obnovitvenih del je znašal okrog 1.400.000 din, upošteva, da bi odbor obnavljal v lastni režiji. Od tega zneska je odpadlo na obnovo stanovanjske hiše okroglo 500.000 din. Okrajni ljudski odbor Celje je v začetku aprila 1955 odobril obnovitvenemu odboru 600.000 din dotacije⁴, medtem ko Zavodu za spomeniško varstvo LRS proračunska sredstva niso dovoljevala nikakršnega prispevka⁵. Dodeljena denarna sredstva tedaj niso dopustila obnove celotne domačije, temveč le pesnikove stanovanjske hiše in njene neposredne okolice. Tudi kasnejša odborova prošnja za dodatna denarna sredstva, naslovljena na SPK OLO Celje, je bila zaradi splošnega varčevanja odklonjena⁶.

Meseca maja 1955 so bili iz vrst domačinov izbrani zidarji, tesarji in mizarji, sprejeti je bil dokončni vrstni red obnovitvenih del, član obnovitvenega odbora in šolski upravitelj v Rimskih Toplicah Alojz Kozelj pa izbran za njih izvajalca⁷.

¹ Prim. pismo obnovitvenega odbora SPK OLO Celje z dne 29. IX. 1954.

² Prim. pismo Etnografskega muzeja v Ljubljani obnovitvenemu odboru z dne 1. X. 1954.

³ Prim. pismo obnovitvenega odbora SPK OLO Celje z dne 27. II. 1955.

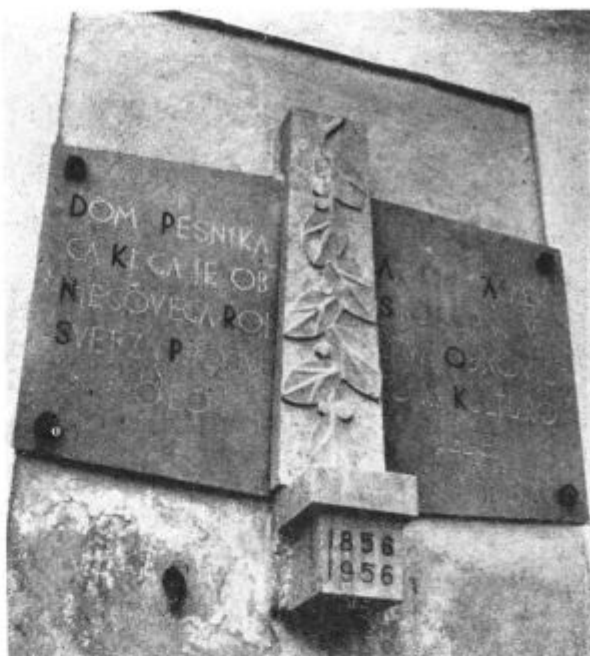
⁴ Prim. poročilo tajništva SPK OLO Celje z dne 4. IV. 1955.

⁵ Prim. zapisnik o I. seji republiškega pripravljalnega odbora za proslavo 100-letnice Aškerčevega rojstva z dne 20. IV. 1955.

⁶ Prim. odgovor SPK OLO Celje I-85/2-55 z dne 22. XI. 1955.

⁷ Prim. zapisnik o sestanku obnovitvenega odbora z dne 8. V. 1955.

*Spominska plošča
o obnovi Aškerčeve domačije
v letih 1955—1956
na Senožetih*

Medtem je bila obnova Aškerčeve domačije vključena v niz proslav, posvečenih stoletnici Aškerčevega rojstva s tem, da je bila ureditev hiše prepuščena celjskemu obnovitvenemu odboru, skrb za ureditev pesnikove spominske sobe pa je prevzel sam republiški pripravljalni odbor za proslavo stoletnice*.

Z obnovo je bil odbor pri kraju meseca decembra 1955. V okviru razpoložljivih sredstev je bila popolnoma obnovljena stanovanjska hiša, v kateri je bilo treba v zameno za odvezto pesnikovo izbo zgraditi gospodarju novo, podstrešno izbo, dalje pred stanovanjsko hišo stoječa kašča, rekonstruirana je bila bližnja sušilnica, vzdana spominska plošča ter urejeno neposredno okolje.

Republiški pripravljalni odbor za proslavo stoletnice Aškerčevega rojstva je izpolnil svojo obljubo v aprilu in maju leta 1956. Predvsem se je zavzel za to, da je dobila obnovljena Aškerčeva domačija tudi pristno in po slogu ustrežajočo notranjo opremo. To delo je opravila po nalogu republiškega odbora in Zavoda za spomeniško varstvo LRS Marija Jagodic, kustos Etnografskega muzeja v Ljubljani. V bližnji okolici je zbrala etnografsko značilno in stilno ustrežajoče pohištvo in ostale domače predmete ter z njimi uredila tako imenovano »hišo« in »črno kuhinjo«. Stroške za to delo in za opremo je plačal Zavod za spomeniško varstvo LRS.

Razen tega je republiški pripravljalni odbor oskrbel razstavno gradivo za spominsko sobo. Gradivo je zbral in razvrstil prof. Alfonz Gspan, darovali pa so ga: Narodna in univerzitetna knjižnica (fotografske posnetke dokumentov, rokopisov in redkih natisov), Moderna galerija (fotografije likovnih upodobitev), akademik profesor Božidar Jakac (original pesnikovega portreta, izdelan v rdeči kredi nalašč za Aškerčevo domačijo), prosvetni inšpektor Josip Wester (več originalnih pesnikovih dokumentov), Antikvariat Cankarjeve založbe (zbirko prvih natisov Aškerčevih del). Nekaj dokumentov, slik in predmetov se je ohranilo tudi pri pesnikovih sorodnikih, ki so jih prav tako dali na razpolago za pesnikovo spominsko sobo.

Odborovo gradbeno skupino so sestavljali domačini: Srečko Draksler, Franc Dremšak, Jože Izanc, Maks Hren, Ivan Knez, Alojz Križnik, Jože Lipovšek, Vinko Podpečan, Anton Robič, Ivan Senica, Alojzij Starc st., Alojzij Starc ml., Maks, Starc, Martin Stopar, Stanko Šergan, Ivan Tomažič. Delovodja je bil Jože Lipovšek. Dobavitelji materiala in uslug so bila podjetja: Elektro-radio center, Celje; Industrija gradbenega materiala, Zidani most — Radeče; Kamnoseško podjetje »Cementnines«, Celje; Kmetijsko gospodarstvo, Rimske Toplice; Ljudska tehnika Laško;

* Glej opombo pod 5.

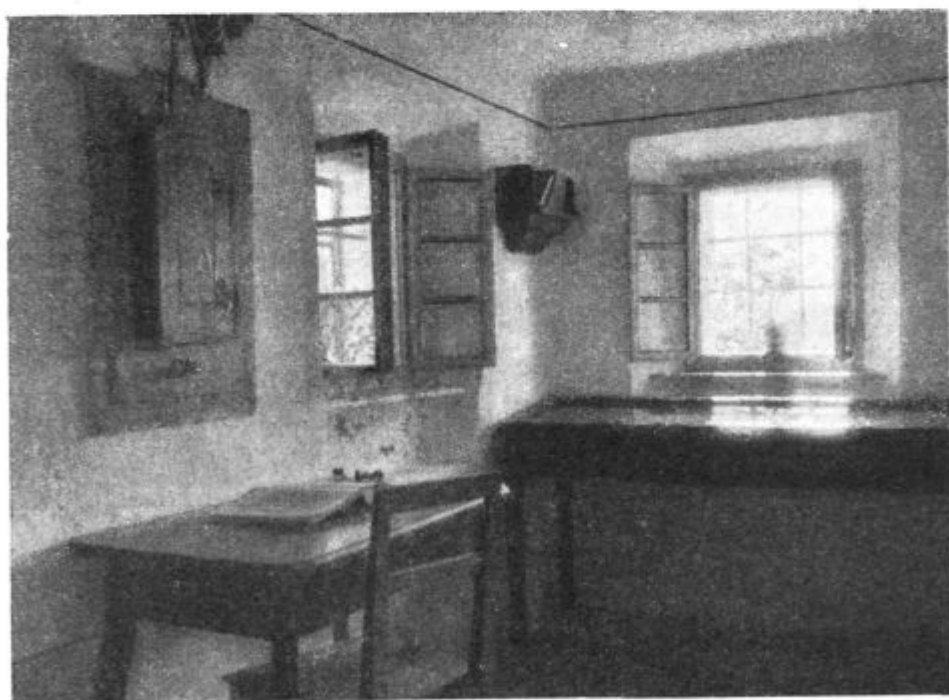
Aškercova domačija na Senožetih

Spominska plošča, ki jo je Zgodovinsko društvo v Mariboru 10. junija 1932 vzidalo na Aškercovo domačijo na Senožetih

Družinska soba (hiša) v Aškerčevi domačiji na Senožetih

Pesnikova spominska soba v Aškerčevi domačiji na Senožetih

»Merkur«, trgovina z mešanim blagom, Celje; Metalurška industrijska šola, Store; Okrajna obrtna zbornica, Celje; Opekarna Ljubečna — Bukovžlak; »Oprema«, mizar-sko podjetje, Celje; Projektiivni atelje, Celje; Splošno trgovsko podjetje Radeče; Stanovanjska uprava LOMO Celje; Tovarna lesene galanterije, Rimske Toplice; Trgovsko podjetje »Dvor«, Rimske Toplice; Trgovsko podjetje »Izbira«, Laško; Trgovsko podjetje »Kristalija«, Celje; Uprava za gozdarstvo OLO Celje ter posa-mezniki: Franc Felicijan, lončar in pečar, Vojnik; Miloš Klinar, ključavničar, Celje; arhitekt Bojan Kovač, Celje; Plahuta Rajko, ključavničar, Veliko Širje; Karl Selič žagar, Rimske Toplice; Franc Strupl, steklar, Celje.

Brezplačno so dobavili material ali nudili usluge: Okrajna obrtna zbornica Celje, Stanovanjska uprava LOMO Celje; Tovarna lesene galanterije, Rimske Toplice; Trgovsko podjetje »Kristalija«, Celje; Trgovsko podjetje »Merkur«, Celje in Uprava za gozdarstvo OLO Celje.

Nekaj kurirskih poslov so opravili domači dijaki ekonomske srednje šole v Celju.

Obnova je potekala v smislu sklepov petih odborovih sej, oziroma komisijskih ogledov obnovitvenih del, deloma pa tudi sej republiškega pripravljalnega odbora za proslavo stoletnice Aškerčevega rojstva.

Gustav Grobelnik

JUBILEJNE PRIREDITVE OB STOLETNICI AŠKERČEVEGA ROJSTVA

Zaradi bližajoče se stoletnice Aškerčevega rojstva je Svet za prosveto in kulturo OLO Celje sklenil obnoviti *Aškerčevo domačijo na Senožetih nad Rimskimi Toplicami*. Zato je že 17. septembra 1954 imenoval poseben obnovitveni odbor. (O delu in uspehih tega odbora glej posebno poročilo odbora predsednika Gustava Grobelnika na str. 186—190.)

V aprilu leta 1955 pa je bil od SPK LRS imenovan tudi *republiški odbor za proslavo stoletnice rojstva pesnika Antona Aškerca*. Predsednik je bil dr. Mirko Rupel, upravnik NUK, tajnik Edo Turnher, ravnatelj Zavoda za spomeniško varstvo LRS, člani pa so bili: prof. dr. Marja Boršnik, prof. Alfonz Gspan, prof. dr. Anton Slodnjak (zastopnik Slavističnega društva, pozneje ga je zamenjal prof. Ivan Kolar), prosvetni inšpektor Josip Wester, Boris Orel, ravnatelj Etnografskega muzeja, Helena Menaše (zastopnica SPK LRS), prof. Tine Orel, predsednik SPK OLO Celje, prof. Gustav Grobelnik, predsednik celjskega pripravljalnega odbora, prof. Anton Aškerc (zastopnik pesnikovih sorodnikov), Ivan Potrč, predsednik Društva slovenskih književnikov, prof. Zvone Miklavčič (zastopnik OLO Ljubljana).

Tudi v Celju je okrajni SPK že 15. decembra imenoval poseben odbor za *proslavo stoletnice Aškerčevega rojstva*, ki mu je predsedoval enako kakor že odboru za obnovo Aškerčeve domačije prof. Gustav Grobelnik, ostali člani so bili: književnik Fran Roš kot podpredsednik, kustos Mestnega muzeja Alojz Bolta, učitelj Anton Zorko, upravnik Študijske knjižnice Vlado Novak in časnikan Celjskega tednika Jurček Krašovec.

Celjski odbor je opozoril pesnikove bližnje rojake na Aškerčevo jubilejno leto najprej z nekaterimi skromnejšimi prireditvami. Tu velja omeniti slavnostno Aškerčevo stran v Celjskem tedniku dne 6. januarja 1956 in literarno oddajo v lokalnem programu celjske radijske postaje dne 9. januarja 1956 zvečer z recitacijami najizrazitejših pesmi iz cikla Stara pravda. Razen tega je celjska študijska knjižnica na odborovo pobudo uredila skromno razstavo Aškerčevih del v izloženem oknu knjigarne Naša knjiga v Celju. Glavne slavnosti pa naj bi se vršile proti koncu maja ali v začetku junija, ko bo končana obnova Aškerčeve domačije na Senožetih in dovršen spomenik v Celju.

S tem predlogom se je strinjal tudi osrednji republiški odbor za proslavo, ki je začel Aškerčevo jubilejno leto prav na stoto obletnico pesnikovega rojstva 9. januarja 1956 dopoldne z odkritjem spominske plošče v Ljubljani na Prešernovi cesti št. 11, kjer je Aškerc preživel zadnjo dobo svojega življenja. Plošča je izdelana po načrtu inž. arh. Borisa Kobeta. Prireditve so se udeležili številni zastopniki kulturnih in političnih ustanov ter društev: člani proforskega zbora slovenske univerze ter mnogi slušatelji raznih fakultet, člani Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Društva slovenskih književnikov, novinarji, slavisti, zastopniki političnih oblasti in organizacij, med katerimi velja posebej omeniti zastopnike celjskega okraja, še nekaj živečih ožjih pesnikovih prijateljev in znancev ter mnogo drugih pesnikovih častilcev.

Spominska plošča
Antonu Aškercu v Ljubljani
na Prešernovi cesti 11,
kjer je pesnik pred smrtjo
stanoval (odkrita
9. januarja 1956)

V imenu pripravljalnega odbora je imel zastopnik Slavističnega društva profesor Ivan Kolar spominski nagovor:

Spoštovani zbor!

Danes obhajamo stoletnico rojstva pesnika Antona Aškerc, enega največjih vrhov slovenske kulture. Zibel mu je stekla v revni kmetski bajti pod slamnato streho v hriboviti vasi Globoko pri Rimskih Toplicah. A kaj nas je privabilo v ta zimski dan pred to meščansko hišo v beli Ljubljani.

Stojimo pred zadnjim pesnikovim bivališčem v njegovem življenju. Tu so utihnili zadnji njegovi koraki, tu v sobi za temi okni se je začel njegov smrtni boj na večer 6. junija 1912, ko se je njegovo krepko telo zrušilo pod možgansko kapjo in je pesnik četrto noč nato v ljubljanski bolnišnici izdihnil ter odšel med nesmrtnike našega naroda. Zato je ta kraj svet, in to ne le nam tu zbranim, temveč vsemu našemu narodu. Zato naj nosi ta hiša znamenje v spomin nanj in nam v opomin, naj ne bo ta kamnita plošča le zunanji odkup za hvaležnost, marveč naj spominja popotnika tod mimo na dolžnost žrtvovanja za ljudstvo in narod po svetlem pesnikovem vzoru.

Komu Aškerčevo ime in delo, ki mar mu je slovenstvo, nista znani! Kdo ne pozna največjega slovenskega epika, pesnika balad in romanc, prvega našega realista v socialni pesmi, doslednega bojavnika za pravico in resnico ter pesnika, ki nas v družbi največjih poleg Prešerna dostojno predstavlja v tekmi narodov za napredek človeštva.

Dobrih 30 let za Prešernom se je leta 1880 prvikrat oglasil v javnosti v Stritarjevem Zvonu s pesmijo Trije popotniki. Prvi popotnik slavi prekrasno našo

domovino, drugi vzklika, da mu je še bolj ko zemlja ljub ta narod, ki biva tod; tretji pa — molči. Od boli ali od veselja? Ta, tretji, je bil pesnik sam, tedaj še nepoznani Gorazd. Dolgo je molčal, a ko je razmislil, je spregovoril temu ubogemu svojemu narodu preprosto lepo in zato tembolj prepričljivo besedo, kam naj krene, da najde pot v svobodo.

Mračnjaštvo političnega in verskega dogmatizma je prav tedaj v osemdesetih letih prejšnjega stoletja vnovič in silneje zahrumelo proti klicu za sprostitev in svobodo duha v našem narodu, ki je tedaj že zorel v narodni zavesti in si skušal priboriti politično združitev in gospodarsko osamosvojitve. Bilo je prav malo pred 12. uro usode, ko nam je germanizatorični škorenj pretel, da nas kljub naši zavesti in kljub našemu pismu in pečatu politično in gospodarsko stre. Mračnjaštvo dr. Antona Mahniča pa je oznanjalo, da je narodnost kazen za babilonski greh.

Drugi naš sovražnik je bil evropski kapitalizem, ki je zaslužil tudi že vse ostale štiri kontinente sveta. Kaj bi ne strl našega ubogega kmetskega in delavskega ljudstva! Najboljši, najkrepkejši so morali v tujino za kruhom v rudnike in plavže, da so reševali zemljo svojih domov in bajte pod slamnato streho. Veliki svet je tedaj že zavaloval v novi ideji socializma, ki ga pa naše ljudstvo v obupnem boju za vsakdanji kruh takrat še ni moglo prav doumeti. Reševali so si golo življenje. Narod je stal kakor brodolomec med valovi dogmatizma in kapitalizma.

Lepota naše zemlje je oplajala romantična čustva naše pesmi z vero v pravičnega kralja Matjaža. Lepa in bogata je bila ta naša beseda, a njeno sentimentalno čustvo bi nas uspavalo, ko bi ne imeli ljudi-mislecev, ki so še pred usodno uro spoznali in spregovorili. Med temi je stal v prednji vrsti Anton Aškerc. Kot bajtarski sin je stopil v življenje, v svet spoznanja, in začutil v sebi vzvišeni poklic pesnika. Sprva kot skromen podeželski kaplan je zapel nežno, a v zdravem kmetskem fantu je kmalu zazvenela njegova pesem uporno, kakor pred njim Levstikova in Prešernova, in se zljila v lep akord z otožno Gregorčičevo liriko. Zapel je preprosto in naravno, kakor je vse v življenju preprosto, kdor zna iz življenja čitati. Znati je treba misliti, pa spoznaš in občutiš. Zapel je o njivi in sejalcu in o mislecu, ki seje misli v človeške duše. Pel je o junaškem brodniku, o ljudski vraži in etiki o »Mejniku«, o slovanski neslogi v »Svetopolkovi oporoki«, o mračnjaštvu, ki prosvetljenemu Trubarju odreka njegov pravi pomen, ni se ustavil pred trpkro resnico v »Listu iz kronike Zajčke«, osmešil je krutost in domišljavost Hasana-paše v bitki pri Sisku. Nepozabni in takrat še neporavnani krvavi punt našega ljudstva je prikazal v epsko dramatski podobi »Stare pravde«, da nas prebudi iz omahovanja k zavesti naših pravic. Koga ne pretrese prav do dna prizor Gubčeve smrti ob »Kronanju v Zagrebu!« Poveljal je poglavja naše zgodovine v »Mučenikih« in »Junakih«, razgrnil pred nami zgodbe iz davnine o Atilu in Emoni. Tudi iz zgodovinskih likov povsod odmeva klic njegove ljubezni do trpečega človeka.

Naravno je, da zdrav realist ni mogel iti mimo neposrednega svojega okolja in časa. Z ulice in iz sodne dvorane je zajel prizore, ki pričajo socialno zlo in obtožujejo pravega krivca — družbo, njen »red«. Prizori so tako plastični in dramatični, da jim ni treba razlage. Sami budiijo vest in izzivajo rešitev iz zla. Ali je mogoče najti bolj pretresljiv odgovor, kakor ga je dal siroti Anki potok, ki sprejema vase padajoče njene solze? Koga bi ne mogla ganiti »Zimska romanca«! Toda resnico govoriti smejo samo norci. Zato polaga pesnik pravo besedo na jezik dvorskemu norcu Aliju: kaj so čisti biseri princeze Aide — solze milijonov stradajočih, a sultanovi diamanti — znojne kaplje delavcev. A od kod naj pride rešitev? »Ljubezen rodila svobodo bo zlato!«

Kaj ni to klic po vesoljnem miru današnjega sveta, ki je tik po Aškercjevi smrti moral v kratkem četrtsotletju že dvakrat v krvavi preizkušnji spoznati vnovič zmoto in zlo vojne, tega najstrašnejšega sadu sovraštva in pohlepa med ljudmi.

In vendar, kako strašna slepota je človeka! Na vse to najplemenitejše stremljenje pesnikovo je Mahnič vzkliknil v Rimskem katoliku (1889): »Slednjič prosimo še enkrat gospoda Gorazda, naj se vendar usmili slovenskega naroda, predvsem pa slovenske duhovščine (ako je res tudi sam duhoven) ter naj mu nikar ne pride v glavo kdaj svoje cunje iz »Zvonovih« letnikov pobrati in jih v lični zbirki povite slovenskemu občinstvu ponujati.«

Aškerc je na to omejenost odgovoril samozavestno s filozofsko mirnostjo v paraboli »Prva mučenica« — svobodna misel vstane vselej in iz vsake grmade še krasnejša in močnejša. Grmade bodo zgorele, svobodna misel pa si bo osvojila ves svet. In izdal je prvo svojo pesniško zbirko »Balade in romance«, ki so in osta-

nejo med najlepšimi biseri slovenskega pesništva. Mračnjakom in amuzičnim ušesom pa je odgovoril, da derviš Mahmud pesnika pač ne more doumeti in ne žaliti. V tej borbi je postal še bolj uporen in je v tej sveti strasti preglasil svojo zvonečo Muzo. V parabolah se je izpovedal grešnik Ambattha-Aškerc samemu božanstvu Buddhi svojega največjega greha: »Sam mislil sem s svojo glavjo! ... Resnici pogledati v lice sem s svojimi železimi očmi.« Tako je delal in mislil, da si mu je bilo ukazovano, da sme misliti le to, kar je v Vedah (dogmatičnih knjigah) zapisano. Zasejal je rodovitno seme, ki je vzklilo v slovensko Moderno in iz nje neizprosni Cankarjev udar.

Tretji boj je izvojeval pesnik sam s prirodno silo. Njegov jaz se je zoperstavil jazu veselstva prirodne moči, dobro vedoč, da stre prav kmalu tudi njega-človeka, ki je nasproti njej le ubogi atom. Pogumno je zrl v oči tej surovi sili, ki zna le presnavljati, a ne ustvarjati, ki ne ve, kaj je življenje in kaj smrt, in ki ne pozna ne ljubezni ne zlobe ter ne greha in ne svetosti, marveč le zakon svoj železni — večnega presnavljanja. Tej sili v protest je zapel svoj mogočni psalm neizmerne ognja — življenja: »Luč iz neskončnosti«. Čeprav se mu je kazala uganka, jo je spoznal:

»Ti uganka si meni,
jaz uganka sem tebi!
Toda midva oba sva le — eno!
In obadva le majhni sva iskri
neizmerne ognja — življenja ...«

Dragi nam pesnik, to življenje ti je bilo tvoja čaša, čaša nesmrtnosti. Napolnil si jo čisto do roba. Zdaj narod tvoj pije iz te čaše, s pitjem njenim se napaja, ti pa v delih svojih sam boš živel večno.

Stoletnice pesnikovega rojstva so se v tistih dneh spomnili tudi malodane vsi slovenski časniki s priložnostnimi članki in nekatere revije s tehtnejšimi esejmi o pesniku.

Dne 12. marca 1956 je Akademski pevski zbor »Tone Tomšič« izvajal v počastitev stoletnice Aškercovega rojstva kantato Stara pravda, ki jo je komponiral za zbor in soliste s klavirsko spremljavo skladatelj Matija Tomc. Slavnostni koncert so ponovili v Ljubljani še 15. maja, nato pa še nekajkrat v raznih krajih Slovenije, čeprav so bili v časniških poročilih o koncertu izraženi nekateri pomisleki zoper kompozicijo.

Tudi Radio Ljubljana je posvetil Aškercovi stoletnici več oddaj. 12. januarja sta člana Drame SNG Stane Sever in Duša Počkajeva recitirala v literarnem večeru odlomke iz Stare pravde. 4. marca popoldne je prenašal reportažo Dušana Kralja pod naslovom Aškercovi rodovi, ki je naslikala poslušalcem pesnikovo rodno pokrajino in obudila spomine domačinov na svojega rojaka. 31. maja se je znova spomnil Aškercova pesnika in literarnega organizatorja s predavanjem prof. dr. Marje Boršnikove o Aškercovem odnosu do Slovanov. V radijskih dnevnikih pa je vselej sproti poročal o vseh jubilejnih prireditvah in večkrat oddajal magnetofonske posnetke koncertnih kompozicij na Aškercov tekst (Stara pravda Matije Tomca in Tlaka Marijana Kozine).

Glavne jubilejne prireditve so se po soglasju med obema odboroma vršile v dneh od 7. do 10. junija. Začele so se s slavnostno akademijo v Ljubljani dne 7. junija zvečer v dvorani Slovenske filharmonije. Slavnostna govornica prof. dr. Marja Boršnikova je orisala Aškercov človeški in pesniški lik med drugim z naslednjimi besedami:

Leta 1908 je zapel Aškerc pretresljivo pesem Slovenski pesnik, kjer izpoveduje nekako naslednje: Tudi v mojem srcu zazvenijo srebrne strune, če igra nanje življenje svojo večno melodijo o bolečini in radosti sveta. Pa kaj! Naj moja ubrana lira še tako zanosno poje, njen sveti zvok ne odmeva v milijonih duš. Oh, ozek je krog mojih poslušalcev! Moj jezik ne kraljuje na prestolih, se ne govori v veliki svet. Nikjer ne vlada, ne gospoduje, od nekadaj le skromno živi. Moja lira poje vroče, svobode žejne pesmi ponižnim sužnjem! Potlačenega ljudstva sem poet!

Ne pojem narodu, ki se pogumno bori in brezobzirno brani svojo čast — slabičem pojem, ki se nesložni brez boja umikajo in samo molijo v ponižni sužnosti. Oh, narod moj poetu kril ne dviga, s svinčeno težo jih le vleče k tlom! Moja ognjevita pesem ne bo zvenela iz veka v vek, skrita ostane širokemu svetu. Pride čas, ko bo samevala v hladni knjižnici in ne bo ogrevala nikogar več. Moj jezik pa bo pozabljen. To pesem bi lahko imenovali Aškerčovo labodnico. Tolikšen obup mu dotlej še nikoli ni privrel v verze. Nabiral se je v njem skozi tri, skozi štiri desetletja po kapljicah.

Bridka mladost kmečkega fanta, ki vse prezgodaj spozna kričečo razliko med razkošno kopališko gospodo v Rimskih Toplicah in revščino propadajočega doma na Senožetih nad njihovim parkom; grenkoba osamljenca, prezgodaj oropanega materine toplote in prikrite neznosti; duševni in telesni stradež dijaka, ki mora prodajati glavo in roke za skromno preživetje, stisniti srce globoko vase, se z umom skrivaj pretihotapljati preko ozkega obzorja cesarsko-kraljeve šolske učenosti; prisiljen zator prikritih mladostnih strasti, vklep v lemenat, poglobitev svetovnonazorskih bojev, boleča odpoved prvi ljubezni ob rastoči zavesti družbene in nacionalne zapostavljenosti — vse to so grenke kaplje prvih izkušenj, ki v štiriindvajsetletnem pesniku ob njegovem prvem javnem nastopu leta 1880 niso mogle vzbuditi razkošja radostne mladostne zanesenosti. Njegova srčna bolečina se je v nenehnem odrekanju osebni sreči plaho skrivala v psevdonimnih verzih, dokler je ni preglušila bolečina krivično zapostavljenega človeka v krivično zapostavljenem narodu. V stritarjanski mol ubrani ritem prvih verzov se je umaknil v levstikovski dur ubranemu ritmu takšne pesmi, ki jo poznamo kot tipično Aškerčevo. Bojevita, epska, optimistična, moška pesem je to, ki je zgrabila kopje tam, kjer ga je Levstik izpustil iz rok, pripravljena, da pribori zmago svojim vzorom za ceno vsakršne žrtve.

Te vzore, vzore mlade slovenske buržoazne demokracije: svoboda, enakost, narodnost, napredek, si je mogel ta mladi podeželski kaplan ohraniti še v osemdesetih, še v devetdesetih letih tako čiste samo zato, ker je bil prikovan na takó samotno in zakonito životarjenje. To bedno vnanje životarjenje mu je omogočalo intenzivnejšo notranjo poglobitev, dopuščalo miren študij in potrpežljivo klesanje verzov, ki muzično okornim prstom često ni šlo preveč gladko od rok.

Ze takrat se je Aškerc zavedal, da je sreča brzonoga, plaha zver, ki jo je treba loviti. Da mu pomeni srečo pogum, vztrajnost, delo, napor, da mu pomenijo srečo »napeti možgani«, skrbi za vsakdanji kruh, hkrati pa neprestan boj in nemir. (Prim. kasnejšo pesem *Sreča*, *Pesnitve*... 1910.) Ta zavest označuje nov, dinamičen pogled na življenje in svet, ki se pričinja v Evropi z renesanso, pri nas pa šele s Prešernom.

Ze Prešeren poje: »Ko brez miru okrog divjam«, toda v nemir ga nese obup, obup nad izgubljeno osebno srečo, obup nad težko usodo našega naroda in človeštva, predvsem pa obup nad izgubljeno »vero staršev«. Prepričan je, »da srečen je le tá, kdor z Bogomilo up sreče onstran groba v prsih hrani«. On sam med tiste srečne ne spada, on sam nikoli več ne bo mogel nazaj v tradicionalno idilično Vrbo, ker ga je »naključje zdanzijh dni« gnalo v spoznanje: da se mu je odprlo zagrinjalo prihodnosti in mu zazijalo nasproti »globoko brezno brez vse rešne poti«. Takšno globoko brezno se odpira tudi pred Jenkom, pred Stritarjem, pred Cankarjem ob »tuji učenosti«, pred Gradnikom, pred vsemi, ki jih »spoznanje« trga od tradicionalnega statičnega verovanja, takšno brezno grozi vsem, če se jim ne posreči najti nove »rešne poti«.

Aškerc pa je med našimi inteligenti prvi, med našimi pesniki daleč prvi, ki je takšno »rešno pot« zaslučil. Saj njemu ta »vera staršev«, ki jo že v prvih romancih izgublja, z izgubo ne povzroča obupa, marveč radoželjno, pogumno, dosledno vrtanje v nove izsledke znanstvenih dognanj. Zato ni Stritar s svojimi pesimističnimi svetovnonazorskimi izpovedmi in prvi zbirki pesmi leta 1869, niti v kasnejših Dunajskih sonetih leta 1872, kjer se trka na svoje liberalne prsi, tisti, ki bi ga mogli imenovati našega prvega doslednega, borbenega svobodomisleca — Stritarjeva svobodomiselnost kaj hitro uplahne v krščanski mesianizem — naš prvi dosledni, borbeni svobodomislec je šele Aškerc, ki ima pogum in vztrajnost, da tudi čustveno premaga tradicionalizem z vero v progres. Svež je in nesposoben, da bi se grizel navznoter, pregluševa se, rešuje se v dejanja, v boj, v žrtve za skupnost.

Ce na primer Aškerčev brodnik, ki bi moral prepeljati tri turške ogleduhe na drugo stran Save v slavonsko taborišče, sredi valov poleg sovražnika pristo-

voljno pogubi tudi sebe, njegova junaška žrtev pomeni tolikšno etično sprostitev, da pretrse in očisti preko krajevnih in časovnih mej. Enako je na primer z zadnjo pesmijo iz Stare pravde: Kronanje v Zagrebu, ki ga zaključuje memento: »In pomnite današnji dan!« — opomin, da heroična Gubčeva žrtev ne bo brezuspešna, ker je trpljenje le sredstvo za kasnejšo osvoboditev in družbeni razvoj.

S takšnega stališča gleda Aškerc v tem času tudi na lastno življenje, zato ga še tako težka kazenska premostitev ne more notranje streti. Leta 1893 pa se njegova doslednost nalomi. Tedaj se je dolžan zagovarjati pred očitki škofa Napotnika z dne 18. julija istega leta, da v pesmi Grešnik smeši katoliško dogmo. S tem je postavljena na kocko njegova duhovniška služba, saj se omenjeni škof sklicuje na Aškercovo moško čast in dostojnost, ki mu ne dopuščata služiti v obrambo vere, kakršno je v srcu zavrzel. (NUK, Ms. 972, št. 35) Aškercov zagovor z dne 26. julija (NUK, Ms. 972, št. 36) je eden njegovih redkih znanih dokumentov, ki dokazuje rahel oportunizem, rahel umik, sam ga prijatelju Turnerju 24. jul. 1894 imenuje igro diplomata. Istotam izjavlja o tej pesmi, da brani v njej »absolutno svobodo mišljenja človeškega, katerega ne smejo utesnjevati nikake dogme«. Ni sicer dolgo tega, kar je mislil, »da kršč. vera sama menda ne ovira svobodnega mišljenja«, pri zagovoru pred škofom pa se je prepričal, da je »dogmatika... svobodni misli sovražna«. »Grešnik« je slovesen protest proti vsakršnemu duševnemu jerobstvu, kaj prihaja tako jerobstvo od koder koli. Tako sem mislil že pri koncepciji tiste legende.

Tako se je torej že ob tej pesmi notranje odpovedal duhovništvu, čeprav je prestopil v civilno službo ljubljanskega mestnega arhivarja šele pet let kasneje. Čeprav svoje rastoče družbene in svobodomiselnosti naprednosti tudi v javnosti nikjer ni tajil, ga je to nesoglasje s poklicem odslej nprstveno toliko utesnjevalo, da je omejevalo tudi njegov ustvarjalni razmah. Idejno pa je Aškerc vsa devetdeseta leta še rasel v žgočega družbenega in moralnega borca zoper tiranski samodrški monarhizem, zaslužnjevalni militarizem, klečeplazni korupcionizem, dvojno moralo birokracije in visokega klera in zoper vse vrste umazanega izkoriščanja sestradanega ljudstva s strani posvetne in cerkvene oblasti. Te ostre kritične obtožbe tedanje družbene in politične resničnosti pa je prekrajal v satire in presajal povečini v orient, pri čemer je ideja tonila v vse ohlapnejšo abstraktnost. Z drastičnim zasmehom avstrijskega državnega zbora, kjer se gosposki poslanci, ki naj bi bili zastopniki ljudstva, v trušču in hrumu krvavo spopadajo, medtem ko razcapano, bosonogo ljudstvo izteza v dvorano sestradane dlani (Moteno zborovanje, Pavliha na Jutrovem XIV, LZ 1898, prim. AZD II. 484 s.), pa je ta Aškercova satira zadela tudi ob tedanjo socialno demokracijo, ki je pesnik vanjo dotlej vse globlje veroval. Aškerc, ki se je vseskozi boril za pravico in resnico, tedanjega proletarskega razrednega boja ni zajel dovolj globoko, da bi mu težko ne zameril trenutne politične taktike in se mu s tem ne odmaknil. Tu pa se je tudi Aškercov družbenopolitični razvoj ustavil. Bilo je to leta 1898, ko se je preselil v Ljubljano.

Dve leti poprej je bil v Ljubljanskem Zvonu pribil svoj estetski program: »Moderni pesnik zajemaj iz globočine svoje čuteče duše, iz svoje očistične individualnosti, iz svojega 'jaz-a' in iz realnega življenja. Moderni poet poj in piši s stališča svojega časa in izobrazbe svoje ter z višine svojega sočasnega duševnega obzorja brez ozira na desno in na levo! Nad svojo pisalno mizo pa imej z zlatimi črkami zapisan ta-le program: V imenu naroda, pravice, resnice, lepote in svobodne misli! V imenu vseh zatirancev, preganjančev in trpinov! V imenu vseobčega napredka človeškega!« Sklicujoč se na Lermontova, postavlja sèm dve bistveni zahtevi: etično resnobo in brezobzirnost, pa naj poeta čaka za to še taka »inkvizicija«. (LZ 1896, 182.)

Etično resnobo si je ohranil Aškerc do konca, brezobzirnost pa je začela odtlej hitro popuščati. Bridke izkušnje Levstika, Cankarja in drugih pač dokazujejo, da na pozicijah kritičnega realizma v tako ozkosrčnem narodu, kot je naš, le redkokdo dalj časa vzdrži.

»Če moje stihotvorjenje že druge koristi ne bo imelo,« piše 3. dec. 1895 Turnerju, »vendar sem prepričan, da bodo za nami drugi lože pisali, ker se je najhujša mahničersko-farizejska ploha razlila že po meni. Smatrajte me torej za nekakega pionirja na poti k svobodomiselnemu Parnasu.« Na to je bil lahko upravičeno ponosen. Bridka pa je bila zanj zavest, da je vse to njegovo pionirstvo zarezalo navidez tako kratkotrajne brazde v mlado generacijo. Prelom z »moderno« mu je pomenil najbolešnejši udarec v življenju, od katerega si ni nikoli več povsem opomogel. Po svoji naturi je bil tako usmerjen navzven, v družbeno skupnost, in

tako prepričan, da je tajna uganka napredka, da se človek brusi s človekom (Spinoza in brusac demantov), da mu pomenja njegova rastoča osamljenost vse večjo osebno in ustvarjalno tragedijo.

To so torej tiste najbridkejške kaplje, ki se mu od leta do leta vse bolj nabirajo v obup.

Da ta obup izbruhne prav leta 1908, ni gol slučaj, saj je prav v tem letu postajal Aškerčev smrtni sovražnik — klerikalizem — s svojimi političnimi zmagami absolutni gospodar slovenske dežele. Ko pesnik v omenjenih verzih doživlja bolečino osamljenega borca med resigniranimi zaslužnjenci, je podoben Jermanu v Cankarjevih Hlapcih, le da se je Jerman sredi te reakcionarne nasilnosti v sebi zrušil, Aškerc pa se zrušiti ni dal. Ko gleda v duhu pred seboj črno bodočnost, ko bo njegov narod, njegov jezik usahnil in njegova pesem nikogar več ne bo ogrevala, skoraj preroško sluti, kaj bi se zgodilo z njim in z njegovim narodom, če bi do kraja zmagala miselnost, ki se je sam vse življenje boril proti njej, nikoli klonil, a ga je proti koncu življenja stisnila v brezstračen prostor in ga s svinčeno težo zadušila.

Poraz te miselnosti v drugi svetovni vojni pa nam odpira poglede, ki nam omogočajo Aškerčevo optimistično vero v razvoj, če bomo sposobni za tako pošten in čist boj, kot je Aškerčev. Kakor ga je bojeval Aškerc vse življenje, zlasti pa v prvih dveh desetletjih, ko mu svinčena teža razočaranj nad razmerami še ni mogla kril njegove vere v življenje zveličati k tlom. Sli pa bomo v duhu Aškerčevega optimizma naprej le, če bomo dovolj za aškerčevo realistično kritiko.

Mi, ki skušamo biti v Aškerčevem smislu tudi do njega samega kritični, da ga niti ne precenjujemo niti ne podcenjujemo, kar se še dandanes tako rado dogaja, se danes pridružujemo Cankarjevim besedam, ki vsekakor še zmerom drže: »Le toliko vem, da je v nas, ki praznujemo nocoj spomin velikega pesnika, veliko več spoštovanja in ljubezni do njega, kakor pa je bilo spoštovanja in ljubezni v tistih, ki so mu še za živih dni zlagano hvalo prepevali. Slovenskemu delavstvu in sploh vsakemu Slovencu, ki občuti in uživa pravo poezijo, ostane slava Aškerčevega imena kljub vsem in vsemu za zmirom nedotaknjena, živa in čista!« (CZS XVI. 111.)

Ostali spored so izpolnile recitacije Aškerčevih del (člana Drame SNG Duša Počkajeva in Boris Kralj), samospevi in zborovske kompozicije na Aškerčev tekst, ki so jih izvajali baritonist Opere SNG Samo Smerkolj ter zbor in orkester Slovenske filharmonije pod taktirko dirigenta Rada Simonitija. Na tej akademiji je bila prvič izvajana tudi Tlaka, kantata za moški zbor in orkester skladatelja Marijana Kozine.

Naslednji večer, to je v petek 8. junija je bila slavnostna akademija tudi v Celju. Predsednik SPK OLO Celje prof. Tine Orel je imel naslednji slavnostni govor o Aškercu:

Ruski revolucionarni publicist in kritik Belinski je ob Puškinu napisal, da velik umetnik s smrtjo ne obstoji na istem mestu, marveč se nepretrgoma razvija dalje. Vsaka doba izreče o njem svojo oceno. Naj ga razume še tako pravilno in zvesto, zmerom pusti še naslednji dobi, da izreče kaj in še pravilnejšega o njem, in nobena doba ne bo nikoli povedala vsega.

Aškerc po mnenju najboljših poznavalcev ni tak pesniški pojav. Sam je povedal v »Čaši nesmrtnosti«, kako si človek utegne podaljšati svoje ozko, omejeno bivanje na svetu v sfero večnosti:

Čaša Tvoja je — življenje Tvoje!
Sam napolni z večnosti jo lekom!
Vlivaj vanje vsak dan dela dobra,
dela slavna za rojake svoje
za rojake in za domovino.

Truplo Tvoje pač strohni v gomili,
ali čaša Tvojih del ostane!
Narod Tvoj bo pil iz čaše Tvoje,
s pitjem njenim bode se napajal —
v delih svojih živel sam boš večno.

Ceprav Aškerc ni vrhunski umetniški pojav, je napisal vrsto pesmi, ki bodo ohranile svojo ceno in vzdržale strujo časa, ki drvi mimo njih in nas. Če se danes spominjamo stoletnice, odkar se je tu blizu v savinjski deželi rodil, tega ne delamo samo zaradi njegovih balad in romanc, marveč zaradi vsega, kar nam predstavlja Aškerc kot pesnik in človek, kot umetnik in občan, vse tisto, po čemer bo ostal v zgodovini malega slovenskega naroda za vselej, vse tisto, zaradi česar bi z antičnim pesnikom po pravici vzkliknil: *Exegi monumentum aere perennius*. — Spomenik sem si zgradil, trdnější od brona. In to je tisto, kar smo dolžni na takem spominskem večeru ponovno očrtati in podčrtati.

Denimo na prvo mesto njegovo domoljubje, ki mu je narekovalo njegovo delo in vodilo njegove korake. Jedrnato in dovršeno je to izrazil v Treh popotnikih z verzi, v katerih je zgostil vso tragiko malega naroda in poštene osebnosti v njem:

»Dežela prekrasna«, jo prvi slavi,
kje tebi enaka na svetu leži.
De drugi: »Preljub mi domači si kraj,
ti dom naš slovenski, naš zemeljski raj!
Se dražji kot zemlja pa Tvoj mi je rod,
moj narod, moj narod, ki biva tod.«
A tretji — molči. A zakaj se solzi?
Bol ali veselje te solze rodi?

Vsem ljudem ugaja moč, moč pa se ne da posneti. Iz malega naroda ni mogoče narediti velikega, posebno ne v nekaj desetletjih. Če pa vstanejo v malem narodu sinovi, ki »ne ubogajo na vsak ukaz«, potem tudi majhen narod lahko postane pomemben in po svoje velik, kajti število vendarle ne odloča o vsem. Slovenski narod ima v takih osebnostih stanovit ven vir moralnih sil, s katerimi se v času in prostoru razvija in utrjuje. In Aškerc je ena takih osebnosti.

Druga neminljiva vrednost je Aškercova pesem. Ta ni taka, kakor pravi njegova najgloblja poznavalka Marja Boršnikova, da bi zmogla človeku ob različnem času zmerom nekaj novega povedati, češ da je preveč jasna in nazorna, brez dvomov in ugibanj, brez pesniškega nemira, preveč razumska in moška. Njegovo pesniško rojstvo bi morda uganil antični pesnik z verzom: *Si natura negat, facit indignatio versus*. Če narava odpove, se iz nejevolje verzi rode. A prav ta nejevolja to sveto ogorčenje, ki vre v Aškercvih najboljših pesmih, daje njegovemu pesniškemu delu nadčasovno vrednost. Aškerc je bil do kraja pošten in odkrit, zato je bil njegov spopad z življenjem zanj hud in težak, bil je dejan na preizkušnjo kakor malokateri naš človek. Ogorčen je bil nad socialno krivico, ki jo je poznal na vasi med gruntarji in bajtarji, ki jo je poznal v trškem in mestnem okolju v socialni neenakopravnosti med delodajalci in delavci; sam je okušal grenki podarjeni kruh, ki mu je storil silo pri izbiri poklica; okušal je duhovno nasilje cerkve in njen materialni pritisk, ki mu je kratil osebno srečo in ogrožal službo pesniškemu poklicu, ki ga je cenil kot svečeniško službo narodu; končno je v svojem svetem navdušenju za liberalne ideje spoznal bridki razkol med teorijo in prakso in v boju zoper dogmatizem sam postal suženj svoje liberalne dogme in svojih osebnih težav.

Kar je doživel v tem tragičnem spopadu z življenjem, s pritlikavo slovensko sredino v dobi škofa Mahničja in njegovih opričnikov, z bridkimi duhovniškimi izkušnjami in kasneje v Ljubljani, vse to je z muko prekoval in pretopil v verze. Čim bolj je raslo njegovo osamljeno junaštvo, čim bolj se je izčrpal v boju z nasprotniki, tem bolj mu je usihala pesniška žila. Toda pustimo to, mislimo raje na tiste pesmi, na balade in romane, ki predstavljajo za vselej snovno in večkrat oblikovno novost za slovensko slovstvo, bogato, ki ga doslej v tej poetični zvrsti še nikdo za Aškercem našemu narodu ni dal enakega. Bil je strašno osamljen, sam, prav kakor pravi v pesmi *Solus*:

»Vsemu svetu pač ušel lahko si —
sebe nesel s seboj si!«

To je bil on, ki je v pesmi napovedal boj proti tiraniji cerkve, se s tem postavil po robu takrat najmočnejši sili v Avstriji in pri nas, ne da bi vprašal po somišljenikih in zaveznikih. To je bil Aškerc heretik, krivoverec takrat, ko je v Avstriji

katolicizem pomenil večjo politično silo kot katerakoli druga organizacija. To je bil Aškerc Slovenec in Slovan takrat, ko so vsi slovenski politiki računali z večnim obstojem Avstrije.

»Gladu in pesjanov se jaz ne bojim,
nikdar se Vam mi ne vdamo,«

pravi s slovensko kraljico v imenu svobode. Svobodna misel, ki premaga smrt, ta je bila napisana na bojnem ščitu Aškerčevem, tej je služil z besedo in dejanjem in se ni ustrašil niti razkola z voditeljem liberalne stranke Ivanom Tavčarjem, ko je šlo za narodno stvar. Vse je vrednotil sub specie nationis, z narodnega stališča, kar je nesmrtno izrazil v svoji znameniti Slovenski legendi.

S tem je že tudi nakazana tretja vrednota, zaradi katere nam bo Aškerc vedno služil kot vzgled. To je njegova osebnost, njegova poštenost in premočrnost, kvaliteta, ki je neuničljiva. Rad se je poglobljal v preteklost in iskal tam zglede za slovensko junaštvo in borbenost, iskal slavno preteklost, s tem pa se je pošteno trudil za slavno sedanost. Ni se držal samo besed in gesel, ampak stvari, ki jih je skušal popraviti in urejati. Bil je zares »večji kot občan, kot socialni činitelj kakor pa kot pesnik«. Sicer pa teh dveh pojmov nikdar ni ločeval. Kot pesnik in občan je mnogo storil in žrtvoval za tisto osvoboditev človeka, za tisto humanizacijo, za tisto počlovečenje, o katerem so razmišljali in za katerega so trpeli največji duhovi človeške zgodovine in ki ga lahko uresniči samo socializem, ki je osvobodil neposrednega proizvajalca in začel razvijati povsem nove odnose med ljudmi.

Prav ta spojitev socialnega in umetniškega dela, ki jo vidimo pri Aškercu, dokler je ustvarjal, naj bo vodilo današnjemu duhovnemu ustvarjanju in duhovni aktivnosti slovenske inteligence. Če se ta vključuje v veliko družbeno preobrazbo, postane močan oblikovalec nove družbe, novih odnosov, novih pojmovanj. Rešitev inteligence ni beg v avtonomnost, v eldorado zaključenega osebnega sveta, marveč spopad s starimi, preživelimi nazori, povezovanje človeških duhovnih dejavnosti s politiko in ekonomiko.

Aškerca pa se Celjani spominjamo tudi kot rojaka, kot Savinjščana, ki mu je Celje, mesto belo in veselo, vselej pomenilo mično in mikavno, zgodovinsko bujno in bogato metropolo. Po naših ulicah je hodil v gimnazijo, tu je preživel svojo grenko mladost, prav tako ožarjeno z upi in načrti, kakor je bila naša. To mesto, za katero so avstrijski geografi rekli, da je najlepše mesto v državi, je ljubil in se tudi v pesmi vedno znova povračal k njemu. Njegov dom tam v senci divnega Kopitnika, dvignjen nad razgibano korito nekoč bistre Savinje, je tak, kakor ga je opisal njegov pesniški in duhovski tovariš Simon Gregorčič:

Mogočna nisi, ne prostorna
in stavl te umetnik ni,
bolj ko bogata si uborna
preprosta selska hiša ti.

Ob njem nam bo drama Aškerčevega življenja še bolj jasna, še bolj blizu, človeško še bolj neposredna in prepričevalna. Iz tesnih razmer slovenskega kmetiča s krpo zemlje okoli hiše je zrasel Aškerc v častit pomnik slovenstva, v neugasen svet resnične, tvorne ljubezni do lastnega rodu. Čim bolj ga bomo posnemali v njegovi požrtvovalnosti, srčnosti, značajnosti, poštenosti in usak po svojih sposobnostih v katerikoli ustvarjalnosti, tem več bomo storili za to, da si priborimo jasnejše dni.

Ostali program so izpolnile recitacije Aškerčevih pesmi (Bogdana Grobelnikova in Marijan Dolinar) in vokalni koncert pevskega zbora »France Prešeren« iz Celja.

V soboto, 9. junija popoldne so v Celju ob Vodnikovi ulici odkrili pesnikov spomenik, delo akademskega kiparja Cirila Cesarja. Slavnost, ki so se je udeležili predstavniki oblasti in družbenih organizacij v Celju, kot gostje pa zastopniki SPK LRS, Univerze v Ljubljani, Društva slovenskih književnikov in Republiškega odbora za proslavo stoletnice Aškerčevega rojstva ter veliko število Celjanov, zlasti mladine in prosvetnih delavcev vsega celjskega okraja, ki so se ta dan v znamenju pesnikove stoletnice zbrali v Celju, je začel predsednik celjskega odbora prof. Gustav Grobelnik z naslednjim nagovorom:

Aškerčev spomenik v Celju,
odkrit 8. junija 1956
(delo akad. kiparja
Cirila Cesarja)

Med nalogami, ki jih je imel celjski odbor za proslavo stoletnice Aškerčevega rojstva, je bila poleg drugega tudi postavitve javnega likovnega spomenika prvemu slovenskemu epiku Antonu Aškercu — naloga, katere rešitev naj bi pomenila na eni strani obogatitev našega lepega, toda na javnih spomenikih ne prebogatega, da ne rečem revnega mesta, na drugi strani pa odraz naše pietete do ožjega rojaka — rapsoda napredka in upora zoper nazadnjaštvo in teptanje socialnih pravic.

S to častno nalogo zadolženi odbor, ki ga je okrajni Svet za kulturo formiral iz domačih prosvetnih delavcev, je moral najprej izbrati prostor, primeren za pesnikov spomenik, ter kiparja in arhitekta. Pri tej izbiri se je odbor naslonil na že nekaj časa pred tem živeče javno mnenje, ali da se izrazim stvarneje, — na idejo in predlog iz vrst domačih kulturnih krogov in skrbnikov za kulturno in privlačno podobo mestne zunanjsčine — Kluba celjskih kulturnih delavcev ter Turističnega in olepševalnega društva. Po tem predlogu je prišla za lokacijo spomenika kot prva v poštev tale zelena površina, kot avtor spomenika pa domačin, akad. kipar tovariš Ciril Cesar, ki si je za svojega arhitektonskega sodelavca izbral mestnega arhitekta tovariša ing. Janka Hartmana. Ko je osvojil ta predlog, je odboru preostala dolžnost, da izposluje ustrezno gradbeno dovoljenje in spomenik postavi.

Med tem se je z največjim veseljem lotil svojega dela tudi kipar. V njegovi delavnici, v verandi bivše Gozdne restavracije v mestnem parku je zrastle pesnikova statua, izražajoča — po kiparjevih besedah — sporno napetost osamljenega revo-

lucionarja: glava uporno zamišljena, roki diametralno prekrizani, ena dvignjena proti nebu, druga energično iztegnjena proti zemlji. Dinamika celotne kompozicije izraža po kiparjevi zamisli konflikt med bogom in človekom in s tem torej pesnikovo psihično in fizično resnico. Na kiparjev predlog je bronasti odlitek oskrbela livarna zagrebške Umetniške zadruge »Likum«, kamnoseško delo je opravilo kamnoseško podjetje »Cementnine«, uresničitelja arhitektonsko-hortikulturene spremembe okolja pa sta naša vrtnarska šola in Uprava za ceste in kanalizacijo. Po našem programu bi spomenik odkrili že pod konec preteklega meseca, pa smo odkritje zaradi osredotočenja vseh proslav na predlog republiškega odbora preložili na danes.

Gotovo je, da bo marsikdo v kipu zaman iskal vsakdanji naturalistični, Aškerčev portret. Ne, kip bo v prvi vrsti v bron odlit Aškerčev program, Aškerčevo pesniško načelo:

»Moja muza se ne joče
nad svetovnim gorjem bridkim,
resno kliče le na delo,
ki naj spasi nas edino ...
... razsvetljuje teme klete
in s tirani se bojuje —«

Dovolite, da izkoriščam priložnost, da se vsem, zlasti pa neposrednim ustvarjalcem tega spomenika javno in najiskreneje zahvalim, zahvalim tako za razumevanje, s katerim so se dela lotili, kakor za delo samo.

S to kratko informacijo predajam besedo častnemu meščanu našega mesta, književniku tov. Franju Rošu s prošnjo, da spomenik odkrije.

Književnik Fran Roš je imel naslednji spominski govor:

Ob stoletnici rojstva A. Aškerc se Celje še posebej zaveda neke pravice do svojega še posebnega dolga možu, ki mu danes odkriva spomenik. Aškerčevo življenje in delo, ki je obogatilo slovensko književnost in kulturo in nam pokazalo tedaj redek primer napredne borbenosti in svobodomiselnosti, je presegalo ožje okvire po svoji širini in pomenu. In vendar je bilo s Celjem, z vsem južnejšim delom Stajerske, v nekih pogledih še posebej povezano.

Tri ure hoda iz Celja, nad Savinjo pri Rimskih Toplicah, se je Aškerc rodil v skromni kmečki hiši — v okolju, živčem še v sponah starih, utrjenih tradicij, ki pa so do njega že kmalu pričeli pljuskati valovi razgibanjega sveta ob vse ostrejših družbenih, socialnih nasprotjih v pogojih kapitalizma. Blizina rudarskih središč Hrastnika in Trbovelj, gosposkega letovišča v Toplicah, mladi rod, ki ga skopa, razdeljena zemlja ni mogla več preživljati in je odhajal v svet in se proletariziral, vse to so bila močna, vznemirjajoča dejstva Aškerčeve dobe.

Iz klenega, samosvojega, vase zaprtega, a nóttranje bogatega rodu je izšel A. Aškerc, rojen pred 100 leti. Dvanajstleten je 1868 stopil v 4. razred nemške ljudske šole v Celju in je nato še 8 let bil dijak gimnazije v majhnem nemškutarskem Celju. Tu je zadeval tudi ob posmeh, ki so z njim gosposki nemški sinčki gledali na neuglajene fante, prihajajoče s slovenske kmečke grude v platnenih in cajgastih hlačah. Cesar Aškercu šola in mesto s čitalnico in maloštevilnimi slovenskimi inteligenti nista mogla nuditi, to si je neumorno iskál sam v knjigah, ki ga je k njim tudi v dneh stradanja gnala žeja po znanju, po odgovorih na vprašanja, ki si jih je zastavljal, ko se je že zgodaj razgledoval v sebi in v svetu. Tako je prav tu v Celju 9 let rasla Aškerčeva mladost. Predvsem ljube so mu bile tu razvaline Starega gradu, ki se je ob njih samotarsko predajal knjigam in mislim. V družbo je zahajal skoraj le še ob »slovenskih večerih«, ki so si jih prirejali dijaki pod vodstvom A. Bezenška. Izpričano je, da je Aškerčeva osebnost že v tej dobi kazala različne poteze tuhtajočega iskalca, dvomljivca, ki tudi proti izročilom in avtoritetam uporno išče svojo pot, ki naj bo pot same resnice. — Materialna stran njegovega obstoja in oziri na hvaležnost »dobrotnikom« so ga 1877 tirali v mariborsko bogoslovnico, kamor je šel iz Celja sam v sebi skeptičen in mireč se z željo, da se v novem spopadu dokoplje do dokončnejših spoznanj in odločitev. Stiri leta nato se prične njegovo kaplansko službovanje, ki ga v 15 letih privede na 7 postaj, od teh jih je 6 v krajih sedanjega celjskega okraja: Podsreda, Šmarje, Vitanje, Šmarjeta pri Rimskih Toplicah, Mozirje, Skale pri Velenju.

Povsod tu ostaja Aškerc zvest svoji ravni poti. V borbi za narodnostne pravice Slovencev proti pritisku germanizatorskih sil je nepopustljivo buden. Ne izneverja

se službi resnici, da ne bi nastopal proti praznoverju in celo oficialnim verskim dogmam. Prihaja v spore s cerkveno oblastjo in se mora ponovno zagovarjati. Toda ne klone, ne preklicuje, ostaja pošten in zato mora tudi po kazni menjavati kraje. V najtežjem pregnanstvu, ki bi tudi moza fizično in moralno strlo, se ne vda. Nasprotno: vse doslednejši in upornejši svobodomislec zori v njem.

Stiriindvajsetleten je pričel pisati in kot Gorazd objavljati pesmi. V njem prebujena sila mu oblikuje misli in podobe. Samo v pesniškem ustvarjanju se sprošča in izpoveduje. Njegove pesmi so vse bolj tudi protest narodnostnemu, političnemu, religioznemu in socialnemu zaslužnjenanju človeka in njegovega duha. In ne le protest, tudi poziv v boj proti temnim zaslužnjevalnim silam! Aškerc je tudi kot pesnik-borec, narodni klicar, Slovan in človek.

Tu, v teh krajih, nanizanih okoli Celja, so se mu rodile — nekatere tudi navdihnjene po tod živih motivih — njegove vrhunske pesniške stvaritve, biseri: Anka, Brodnik, Svetopolkova oporoka, Svatba v Logeh, Mejnik, ciklus Stara pravda, Godčeva balada, Ponočna potnica in še druge. Ta Aškerčeva epska pesem črpa svojo snov iz življenja našega preprostega človeka, iz slovenske in slovanske zgodovine, išče pa tudi filozofsko in socialno motiviko. Kot prva pri nas se njegova pesem bori za socialno pravičnost in v Škalah po pesnikovem srečanju z velenjskimi rudarji postaja iz socialne socialistična. Njegova misel in beseda je premnogokje krepka in bojevita, v svojih slikah je realistična in polna učinkovitih kontrastov. Njegov verz je enostaven, jezik trd, neizumetničen, bogat s štajerskimi lokalizmi. Po mehkobnem, odpovedujočem se Gregorčiču je pesem Aškerca realista klicala k borbi za uresničenje vsega, kar je obetalo Slovincem svobodo, lepše življenje. V slovenski književnosti se je z Aškercem odprlo novo poglavje. Slovenci smo dobili mojstra balad in romanc, tudi danes nepreseženega. Med klasike slovenske literature je stopil prvi Stajerec.

Pesnik Aškerc je velik tudi kot borec proti mračnjaštvu in vsake vrste zaslužnjenanju, za svobodo duha in misli. V borbo se meče vsega s strastjo in silo volje in prepričanja, tako proti škofu dogmatiku Mahničju, in ni pred nobeno oblastjo nikdar pripravljen na kapitulacijo. Končno se prebije iz dušecnega obroča razmer, nasprotij in tedaj vladajočih pojmovanj in sleče duhovniško suknjo, da bi mogel prosto dihati, dosledno živeti in delati. Ljubljanska liberalna buržoazija ga rada sprejme, ker ji je potreben kot mučenik za v njenem smislu napredno stvar. Lasti si ga kot novo osrednjo slovensko literarno osebnost in v propagando, kajti odtujeni od ljudstva, ki ga je tudi sama izkoriščala in prepustila organizatorjem klerikalizma, ji je potrebno Aškerčevo ime in on sam. Ta pa si pred novo ožino išče razgledov in pesniških pobud v svetu, kamor še in še potuje.

Trideset let dobe rasti svetovnega imperializma, nasprotno pa tudi marksističnega delavskega gibanja, zaostrovanja nacionalnega vprašanja v Avstro-Ogrski in na Balkanu, obuboževanja našega kmečkega ljudstva, pa tudi revno breznačelnih nasprotstev med klerikalci in liberalci na Slovenskem, kjer se pričena organizirati razredno zavedno delavstvo — to je čas Aškerčevega pesniškega ustvarjanja. Njegov vrh je bil dosežen že v njegovi prvi tretjini. Mladi iz slovenske moderne so ga cenili kot pesnika balad, naprednega človeka in borca, a so šli mimo njega dalje, kajti bili so mladi, neizčrpani in neodvisni v dobi, že svetlejši pri nas tudi po zaslugi Aškerčevega trpljenja in boja, ob rasti naprednih sil delavskega razreda v svetu in doma, ob svitu vedrejšje bodočnosti.

Danes je sodba o Aškerčevem pomenu lahko že močno jasna: klasik je naše pripovedne pesmi, z njo je prešel v last našega ljudstva in je v njem živel. Njegove umetnine ne nosijo le pečata dobe in zgodovine in ne le pesnikove osebnosti, ampak tudi neminljive človečnosti. Njegova borba, polna visoke etične sile, ni bila le osebna borba z nazadnjaštvom in zatiralstvom, ampak del spopada naprednih sil pri nas z reakcionarnostjo in po tem ena izmed stopnic, ki so vodile in še vodijo dalje in više — tako tudi do južnoslovanske duhovne in politične skupnosti in skozi našo NOB v socializem. Aškerčevo delo je odjeknilo tudi v daljni svet in ni čudno, da je moskovska akademija v januarju letos svečano proslavila 100 letnico njegovega rojstva.

Po vsem tem danes, 44 let po njegovi smrti, vemo, da Aškerčevo delo ni bilo bogato in pomembno le v merilu njegovega, že preteklega časa, in tudi ne le v ozkem obsegu meja slovenske zemlje, ampak je preraslo oba ta okvira.

Letošnje svečanosti ob odkritju spominske plošče in spomenika pesniku v Ljubljani so predvsem republiškega — vseslovenskega značaja, kakršnega bo tudi

jutrišnja na obnovljeni pesnikovi domačiji na Senožetih. Spominsko ploščo mu odkrije tudi Šmarje pri Jelšah. In tako si tudi naše slovensko socialistično Celje šteje v veliko čast in pravico, da more svoj dolg hvaležnosti pesniku in borcu dokazati z izdajo Aškercovega zbornika in s postavitvijo spomenika. Ta je delo akad. kiparja Cirila Cesarja, partizanskega borca, rojaka iz Mozirja, kjer je Aškerc močno ugleden in priljubljen prebil 2 leti svojega življenja. Ta kip bo po umetnikovi zamisli izražal neuklonljivost upornika in borca, globino misleca, trdost realista. Obogatil bo kulturno lice Celja in bo nov dokaz njegovih častnih tradicij. Postavljen je tik koščka srednjeveškega mestnega obzidja, prav tistega, ki so ga slovenski kmetje uporniki 1515 naskakovali. Tedaj je prav ta zemlja tu pila kri 800 kmetov, ki jih je pobil Jurij Herberstein. Na teh tleh stoji zdaj spomenik pesniku »Stare pravde«.

Zahvala velja vsem činiteljem, ki so omogočili izvedbo zamisli in ji pomagali do uresničitve: naši LO, akad. kiparju C. Cesarju, inž. arh. Janku Hartmanu in vsem ostalim in vsemu Celju!

Poverjena mi je bila naduse častna naloga, da kot eden izmed Celjanov in Aškercovih spoštovalcev v imenu Aškercovega Celja odkrijem spomenik ob 100-letnici pesnikovega rojstva.

Naj bi ta spomenik pričal, da so ideje, za katerih zmago se je boril A. Aškerc kot človek in umetnik, danes zmagovite. Naj bi ta spomenik stal tu trdno in trajno, kakor tudi naša hvaležnost velikemu možu ne bo minila. Naj bi se ob tem spomeniku še novi rodovi našega ljudstva vnemali za vzore, ki je Aškerc v njih videl lepoto, veličino, vrednost in srečo slovenskega in človeškega življenja.

Slava in čast spominu in delu A. Aškercu!

Nato pa je odkril spomenik. Za njim je pozdravil slavnostno odkritje predsednik republiškega odbora za proslavo stoletnice Aškercovega rojstva dr. Mirko Rupel z naslednjimi besedami:

V imenu republiškega odbora za proslavo Aškercove stoletnice si štejem v čast, pozdraviti plemenito prizadevanje Celjanov, da bi se oddolžili spominu velikega pesnika balad in romanc ter pogumnega borca za svobodo in napredek.

Kakor ste pred nekaj leti počastili našega prvega pisatelja Primoža Trubarja, ker je prav v vaših krajih začel boj zoper staro in trhlo ter si začrtal pot, vodečo k velikemu dejanju, pomembnemu za vse Slovence, tako ste se spomnili Aškercu, ker je v tem delu slovenske zemlje zorel za glasnika naprednih idej, ki so imele postati svetla kašipot v usodnih letih vsega slovenskega naroda.

Z Aškercovo podobo ste svojo starodavno in bogato kulturno zakladnico na novo obogatili. V tej podobi naj spoznavajo mladi in novi rodovi našega največjega epskega pesnika, a hkrati tudi človeka, ki se je oprt na Levstikov zgled, a kakor oni osamljen, pogumno iztrgal iz hlapčevske tradicije in šel v boj, kakor je sam povedal: »V imenu naroda, pravice, resnice, lepote in svobodne misli! V imenu vseh zatirancev, preganjancev in trpinov! V imenu vseobčega napredka človeškega!«

Po končanih pozdravih je podpredsednik ObLO v Celju dr. Janez Lovšin sprejel odkriti spomenik v varstvo in položil prvi venec. Za njim pa so isto storili tudi ostali predstavniki ustanov in društev. Slavnost je zaključil Komorni moški zbor iz Celja pod vodstvom prof. Egon Kuneja.

Tudi Šmarje pri Jelšah*, kamor je bil Anton Aškerc prestavljen iz Podsrede za kaplana in kjer je preživel leta, v katerih je ustvaril svoje najlepše pesmi, med njimi tudi ciklus »Stara pravda«, se je pesnika ob stoletnici njegovega rojstva hvaležno spomnilo. Na hiši sredi trga, kjer je imela prostore šmarska Čitalnica, ustanovljena z Aškercovim sodelovanjem, so dne 10. junija 1956 predpoldne odkrili lepo spominsko ploščo s pesnikovim reliefom in napisom:

V ŠMARJU JE ŽIVEL
OD 1883—1889 IN TU
USTVARJAL SVOJA
NAJLEPŠA DELA PE
SNIK ANTON AŠKERC

* Poročilo o proslavi v Šmarju pri Jelšah je napisal Bogomil Gerlanc.

Spominska plošča Antonu Aškercu, odkrita 9. junija na hiši nekdanje Čitalnice v Šmarju pri Jelšah

Pod reliefom je citat iz »Čaše nesmrtnosti«:

V DELIH SVOJIH
ŽIVEL SAM BOŠ
VEČNO

Na tržane in okoličane, med katerimi je še vedno živ spomin na pesnika, je zapustil globok vtis spominski govor univerzitetnega profesorja dr. Antona Slodnjaka. (Ker ni bil napisan, ga podajamo v povzetku po spominu).

Profi. Slodnjak je najprej pozdravil občinstvo v imenu Univerze, katero je zastopal, in potem še kot predstojnik Inštituta za slovansko filologijo. Ko je na kratko prikazal naloge Inštituta, ki mu je na skrbi tudi vse, kar je v zvezi z našim jezikom in njegovim razvojem od pradavnine do današnjih dni, je objasn timer naloge, ki jih ima Inštitut do naše poezije in njenih ustvarjalcev. Toda vse to delo ne sme ostati zaprto med zidovi Univerze ali Inštituta, marveč mora med ljudstvo, mora pomagati ljudstvu pri spoznavanju tistih mož, ki so s svojo pesmijo, povestjo, skratka s svojimi umetniškimi slovstvenimi stvaritvami sodelovali pri ustvarjanju naše zgodovine, naše podobe in našega duha.

Med njimi je zavzemal tudi Anton Aškerc, ki je bival v Šmarju od oktobra 1883 do avgusta 1889, pomembno mesto. Ko je označil Aškerca kot bojevnik za pravice ljudstva in za njegov napredek, je poudaril, da je Aškerc prav v Šmarju, kjer so štajerski rodoljubi ustanovili za naš politični razvoj tako pomemben list »Slovenski narod«, tudi z javnim delom stopil v vrste tistih, ki so se morali tedaj boriti za pravice Slovencev na Spodnjem Štajerskem. O tem hrani ta kraj še danes vidne dokaze in ena posledica tega zmagovitega boja je tudi današnja slovesnost, ko odkriva Šmarje Aškercu prav na hiši, kjer je ustanovil Čitalnico, trajen spomenik.

Govornik je nato z razlago glavn timer ustvaritev pesnikove šmarske dobe poudaril misel, ki jo je uvodoma nakazal, da je bila za Aškerca poezija resnica o življenju. Nato je pokazal v kratkih besedah še na pesništvo pred Aškercem, ko so vladali Stritarjevi zgledi in nauki nebojevitiga svetožalja. Toda Aškerc je bil prevelik realist, da bi se vdajal pesimizmu. Zato je stopil na pot, ki jo je pri-

pravljaj Fran Levstik. Prav iz teh naših nacionalno ogroženih krajev so prihajale prve Gorazdove in Nenadove pesmi v Ljubljano še v roke Levstiku, ki je tako v zadnjih letih svojega življenja videl, da njegovo delo ni bilo zaman. Kolikšno zadoščenje je bil zanj prav ta prodor in zmaga realizma v naši literaturi!

Ko je govornik nato ocenil še nadaljnje pesnikovo delo po znamenitih »Baladah in romancah«, katerih večina je nastala v Šmarju in šmarskem okraju, je ponovno ugotovil, da še nismo dodobra in kritično pregledali Aškerčevega dela in da smo mu bili zato v sodbi večkrat krivični. To delo bodo morali opraviti sodelavci in učenci naše Univerze. In to, kar bodo ugotovili, bodo morali sporočiti ljudstvu, da bo dobilo čisto podobo o pesniku, ljudstvu, ki mu je Anton Aškerc posvetil um in srce.

Ker je prof. Slodnjak govoril prosto in poljudno, je njegov govor našel pri poslušalcih topel odmev.

Po govoru je Andrej Svetek, predsednik okrajne zveze Svobod in prosvetnih društev, odkril ploščo in jo izročil predstavniku šmarske občine v varstvo. Pred ploščo sta položila venec prosvetno društvo »Anton Aškerc« v Šmarju in »Klub celjskih kulturnih delavcev«.

Pri proslavi so sodelovali mladinski zbor nižje gimnazije v Šmarju ter komorni pevski zbor in godba železničarjev iz Celja. Na sporedu je bilo tudi nekaj deklamacij.

Pri proslavi, ki je morala biti v dopoldanskih urah, da so mogli zunanji udeleženci še na proslavo v Senožetih, je bila šolska mladina in nad pet sto prebivalcev iz trga in okolice. Med zunanjimi gosti so bili: dr. Mirko Rupel, predsednik republiškega odbora za Aškerčevo proslavo, univ. prof. dr. Anton Slodnjak kot zastopnik Univerze, Andrej Svetek, predsednik okrajne zveze »Svoboda« in prosvetnih društev, književnik Anton Ingolič, zastopnik društva slovenskih pisateljev, Fran Roš, ki je zastopal celjske kulturne delavce, prof. Anton Aškerc, pesnikov nečak, prof. Ivan Kolar, zastopnik Slavističnega društva, akademski kipar Vladimir Stoviček, predstavnik krajevnih oblasti in združenj ter številni drugi prosvetni delavci šmarskega okoliša in drugod.

Načrt za ploščo, ki ima v levem polju bronast pesnikov relief, delo akademskega kiparja Vladimira Stovička, je napravil domačin ing. arh. Marjan Lešnik.

Lepo kulturno slovesnost je pripravilo prosvetno društvo »Anton Aškerc« v Šmarju.

Se isti dan, 10. junija okrog dvanajste ure so se okoli obnovljene Aškerčeve domačije na Senožetih nad Rimskimi Toplicami zgrnili številni domačini in gostje, predstavniki slovenskih kulturnih ustanov, združenj in društev, ki so se udeležili tudi slavnosti v Celju in Šmarju, ter številni pesnikovi sorodniki. Kljub nenadnemu dežju, ki je nekoliko zmotil slavnostno razpokoženje, so navzoči pozorno poslušali naslednji spominski govor prof. Ivana Kolarja:

Spoštovani zbor Aškerčevih častilcev,
dragi njegovi rojaki!

Praznujemo stoto rojstno obletnico našega največjega pesnika-epika Antona Aškerca. V plošče smo vklesali njegovo ime v Ljubljani, v Celju in v Šmarju pri Jelšah, spomenik mu postavljata Celje in Ljubljana in danes smo zbrani pred domačijo njegovega rodu, da odpremo muzej v oni sobi, kjer je preživel svoja otroška in dijaška leta.

Pa čemu vse te slovesnosti v današnjem nadvse resnem času, ko se ves svet preobrača, ko imajo ljudstva, narodi in države vse drugačne in vse težje stvari pred seboj? Od dveh svetovnih vojn smo se komaj za silo oddahnili in je važnejša skrb za vsakdanji kruh in za obnovo razdejanih domov ter nam po vsej domovini posejani grobovi vojnih žrtev vsak dan svežijo rane. Tu pa slavimo pesnika! Saj človek ne živi od pesmi, ne moreš jih jesti, ne se z njimi obleči in ne z njimi pokriti razdrtih hiš. Ne polje in ne tovarna, ne srp in ne kladivo nimata kaj početi z verzi in z mehko ali trdo zvenečimi rimami. Kruh je vprašanje vseh vprašanj! Kaj bi torej s pesnikom? Skladati vrstice v ritem, jih rimati in povezati v kitice, to zna marsikdo. In še za vsakdanjo rabo je kar prijetna taka beseda v trenutku oddiha. Da — toda to ni pravi pesnik.

Pesnik je buditelj ljudstva in naroda k svetlobi spoznanja, mu kaže pot k napredku proti vsem konvencionalnim nazorom filistrske družbe, pot upora in pot

žrtve za boljšo bodočnost in sam se prvi žrtvuje. Pesmi ustvarja, da z njimi seje med ljudi misli, ki budijo čustva, da pretresaajo, vzpodbujajo in navdušujejo ves narod, cele rodove in prodirajo do drugih narodov, v vse človeštvo. Pesnik je delavec-pionir. Tak pesnik je bil Anton Aškerc in tak je ostal v svojih delih še danes. V pesmi »Kadi se njiva« je zavestno izpovedal svoje pesniško poslanstvo:

»Kadi se njiva razorana,
po brazdah seme seje kmet...
A mislec seje misli svoje,
po dušah živih seje jih.«

A kljub vsemu sili v te slovesnosti še eno vprašanje: Pa kaj je tega treba njemu, pesniku? Opravil je svoje delo, končal življenje — prav na današnji dan pred štiriinštiridesetimi leti je umrl — in kosti so mu shranjene častno v pisateljski grobnici tam na Navju v Ljubljani.

Mar zato, da tudi na njegovem grobu zraste tista roža, ki cvete samo na grobovih — hvaležnost? Da, tudi zato. Poglavitno pa je, da s tem vnovič in vnovič priznamo njegovo delo za nas, ga sprejemamo poglobljeno kot naš svetli vzor v delu in žrtvovanju za napredek. Zato so nam dragocene ne le njegove stvaritve, temveč tudi spomin nanj kot človeka.

Tu, med temi zelenimi griči, med tem žilavim in dobrim ljudstvom se je začela njegova življenjska pot. Zdrava upornost je v tem ljudstvu, kakor je uporna ta zemlja, ki se z njo bore in jo ljubijo in ki po sredi nje planinska Savinja nosi njihovo hrepenenje daleč v svet.

Pesnikove matere rod izhaja iz vasi Globoko onkraj Savinje. Tja se je priženil oče našega pesnika in tamkaj je bil pesnik rojen v mrzli zimski dan 9. januarja pred sto leti. Rojstne hiše ni več, sredi težkega boja za življenjski obstanek ljudi jo je razrušil zob časa.

Očetov rod pa izhaja iz te hiše tu v Senožetih »pri Hrušovarju«. Tu je preživel Aškerc otroško dobo od svojega tretjega leta dalje, tu je pasel krave, tu sta mu gozd in hrib budila prvo domišljijo in prvo hrepenenje v svet. Od tod je hodil v vaško osnovno šolo v Smarjeti in semkaj se je vračal na počitnice kot študent stare celjske gimnazije, potem kot »črnošolec« iz Maribora in kasneje s svoje zrele življenjske poti. Tu je bil njegov pravi dom.

V šole ga je pošiljala teta Ajtka (Agata), očetova sestra, ki si je kot uslužbenka v bližnjem kopališču v Rimskih Toplicah mogla prislužiti nekaj več krajcarjev, kakor jih je mogel zaslužiti revni kmetski dom zlasti v oni dobi, ko ga je tiščal kapitalizem ob tla. Njej se moramo zahvaliti za šolanega Antona. Gotovo največ po njeni želji in bolj iz hvaležnosti njej kakor pa iz nagiba lastnega srca je vstopil po maturi leta 1877 v mariborsko bogoslovje. Bil je takrat že enaindvajset let star, ker je šel pozno v šole. Sveta dotlej še ni videl skoraj nič. Šele dvaindvajset let star je prvič videl Ljubljano, naslednje leto Zagreb in šele štiriindvajset let star je kot bogoslovec tretjega letnika po svoji novi maši prvič videl Trst in — morje. Zanimivo je, da je morje občutil kot največje veličanstvo prirode, dasi je bil pravzaprav sin planin, in tudi še potem, ko je kot dozorel mož videl tretje njemu največje čudo prirode, puščavo. Opeval je sicer tudi planine, a to le priložnostno ob srečanju s Solčavskimi planinami, in še to najrajši v planinske albume. Občudoval je tudi puščavskega beduina pod palmami, a morju je posvetil cel pesniški niz »Jadranskih biserov«.

Ze v bogoslovju ga je mikalo filozofsko razumsko prodreti v skrivnostno versko čustvovanje različnih religij in konfesi, a je obvisel »meji dvomi« kakor njegov pesniški drug in prijatelj Gregorčič. Držala ga je tradicija vzgoje in dalje ni imel opore. O, da bi imel mentorja, vsaj podobnega Prešernovemu Copu! Tako pa se mu je med željami, v daljo hitečim, začelo nežno in plaho kakor jutranja zarja buditi otožna lirsko pesem. Bilo mu je štiriindvajset let, to je starost, v kakršni so se mladi Kette, Murn, Kosovel, Kajuh in drugi izpeli že v smrt, ko je on stopil pred javnost s svojo pesmijo šele prvič. Pod psevdonimom »Gorazd« je objavil v dunajskem »Zvonu« (1880) lirsko pesmico »Trije popotniki«. Tare ga žalost nad zasluženo domovino.

Naslednje leto se je skromno pridružil novemu leposlovnemu listu Ljubljanskemu Zvonu in tega glavni urednik Fran Levec ga je opogumil, da je kljub mnogo pretežkim življenjskim, političnim in socialnim okoliščinam vztrajal. Bolj pra-

vična pa je ta sodba, da je vztrajal prav zaradi teh okoliščin, ki so bile pač drugim pretežke, a njemu niso smele biti, ker je čutil, hrepenel in živel ves za svoj »drugi« poklic. Tedaj je petindvajsetletni Aškerc dobil svojo prvo službo kot podeželski kaplan v Podšredi, blizu južne Sotle. Prijatelju V. Holcu je pisal o puščobi te svoje prve postaje (10. 2. 83): »Nobene omikane družbe (to veste, da z g. župnikom more biti samo 'oficielna'), nobenega družega duševnega užitka, umetelnega petja, slovenskega gledališča itd. Težavni poklic, zraven osamelost ne more biti posebno ugodna za oni 'drugi' poklic, kojemu sem se vdal, in poklic umetelnosti mi je sveta stvar... O, da bi jaz mogel razprostrti svoja krila svobodno in široko, kakor ptica pod brezmejnimi nebeškim svodom!« Kaj ni to natančno ista misel kakor v Gregorčičevi »Ujetega ptica tožbi«?

Z Gregorčičem sta se našla v pesmi in v enaki usodi. Zato je naravno stopil na njegovo stran, ko je politični list katoliške stranke »Slovenec« mračnjaško obsodil Gregorčičeve »Poezije« kot nemoralne, zlasti njih ravno najlepše pesmi: Pastir, Človeka nikar!, Izgubljeni cvet, V celici, Lastovkam i. dr. S člankom »Slovenčevim 'kritikom'« je v brošuri »Gregorčičevim kritikom odgovor in pouk« dostojno pa odločno zavrnil nasilne očitke.

Prav kmalu je zadela enaka usoda tudi njegove prve pesmi in Ljubljanski Zvon, kjer jih je objavljala. — V Podšredi so mu bile rojene te-le pomembnejše pesmi: Slikarjeva slika (Madonna), Vaška lipa, Pri Sotli, Brodnik, Svetopolkova oporoka, Ledene rože, Poslednje pismo, Najlepši dan, Mutec Osojski, Anka, ta prelepa in morda še do danes najlepša umetna pripovedna pesem, zložena v duhu, jeziku in slogu žive ljudske pesmi. — Po dveh letih puščavniškega življenja v Podšredi je prišel za kaplana v Šmarje pri Jelšah in prebil tam šest let. To je doba njegovih najlepših pesmi; med temi so: Oblaku, Tri ptice, Judit, Javor in lipa, Mi vstajamo!, Celjska romanca, Časa nesmrtnosti, Zimska romanca, Jek z Balkana, Slovenska legenda, Napoleonov večer, Svata o Logeh, Mejnik, Dvorski norec, zgodovinsko in umetniško še posebno pomembni venec desetih pesmi Stara pravda List iz kronike Zajčke i. dr. Pestra snov, zanimiva vsebina, preprost ljudski jezik brez umetnega lepoticenja, krepak dramatski slog, iznad vsega pa udarna ideja, to so odlike njegovih pesmi.

Prirodno je povezal narodnostno idejo s socialistično, kakor je bilo to našemu narodu prav v oni dobi nujno potrebno. Ni zgolj slučajno, da se je oglasil tak klicar ravno iz štajerske dežele, kajti prav naše štajerske rojake je najbolj težil oni trojni in celo četverni jarem, ki je dušil naše obmejno slovenstvo. Stiskal jih je državni dunajski nemški ter v Panoniji madžarski jarem; kot narodnostna manjšina v prostrani ponemčeni štajerski deželi so občutili tudi jarem graške deželne nemške vlade, zraven pa še jarem vladajočega nemškega fevdalstva, ki nam je v zadnjih pet sto letih pogoltnilo slovensko zemljo prav od Donave pa že blizu do Drave. Socialno šibkemu narodu je grozila usoda Polabskih Slovanov. In utonil bi v nemškem morju, ko bi mu barke ne vodili krmarji, kakršen je bil med najboljšimi ravno pesnik Aškerc, ki se je kot pesnik in duhovnik boril še proti četrtemu jarmu, jarmu cerkvene hierarhije.

Važna, možata, poštena in lepa je bila njegova beseda. Zato je na mah prodrla med ljudstvo izzvala pa zaskrbljenost in odpor pri vladajočih. In čeprav je objavljala pesmi ves ta čas psevdonimno, se je zaradi njih popularnosti kmalu razvedelo, kdo je ta silni »Gorazd«. Zarohnel je nad njim sam goriški bogoslovni profesor dr. Anton Mahnič, ki je takrat vihtel nad slovenskim narodom svoj v Rimu nabrušeni meč, kakor je označil to početje dr. Ivan Prijatelj. Očital je pesniku brezbožnost in v tisti dobi enega največjih grehov — socializem. Spotikal se je celo ob pretresljivi zgodbi »Anke«, gluhi je bil za humor in satiro v »Celjski romanca«, v »Listu iz kronike Zajčke« je prezrl pesnikovo sveto vdanost resnici in poštenju, in kakor da bi resničnega življenja sploh ne poznal, je pesniku v »Stari pravdi« zaupanje v lastno pest tako hudo zameril, da mu je privrel pod pero že obup sarkazma: »Mislim, da ne najdemo še tako rdečega socialista, ki bi veselo ne podpisal nauka, ki ga tu izraža — katoliški duhoven«. Do takega vzklika so ga razburili verzi:

»Kmet Pasanec pravi, veli:
Čar daleč, a Bog je visoko!
V pest svojo odslej le verujem,
zaveznik moj — puška je ta.«

Tolikšna amuzičnost za pesem in za življenje je morala vzbuditi pač le ironičen odgovor pri pesniku in pri kritikih. Janko Kersnik je zavrnil v obširnejši oceni Aškerčevih »Balad in romanc« goriškega filozofa takole: »Kmetje so morali biti taki. In kdor jih opisuje, vendar ne more trditi, da je Pasanec dejal: 'Možje, pojdemo na božjo pot na Svete Višarje!'«

Ob taki miselnosti se tudi ne moremo čuditi Mahničevi cinični prošnji pesniku: »Slednjič prosimo še enkrat gospoda Gorazda, naj se vendar usmili slovenskega naroda, predvsem pa slovenske duhovščine (ako je res tudi sam duhoven) ter naj mu nikar ne pride v glavo kdaj svoje cunje iz Zvonovih letnikov pobrati in jih v lični zbirki povite slovenskemu občinstvu ponujati.«

Medtem je bil Aškerc (v avgustu 1889) prestavljen iz Šmarja v Juršince k Sv. Lovrencu v Slovenskih goricah (v domači kraj našega literarnega zgodovinarja dr. A. Slodnjaka). Tu je povil svoje pesmi res v 'lično zbirko' »Balad in romanc« (1890), a mu jih ni bilo treba slovenskemu ljudstvu ponujati, marveč so kasneje morale doživeti še novo izdajo. Nekaj odgovora bojevitemu kritiku je dal pesnik tudi s tem, da se je k pesmim zdaj prvokrat podpisal s svojim pravim imenom, češ, pa se pomerimo iz oči v oči! Glavni pesnikov odgovor pa je načelna izpoved vere v svobodno misel s parabolično pesmijo »Prva mučenica«, ki jo je dodal tej svoji prvi pesniški zbirki. Zaman se trudi vsakdo, kdor bi hotel svobodno misel sežgati na grmadi, kajti iz vsake grmade vstane še silnejša ko prej. Na nove napade je odgovoril 'dervišu' Mahmudu — Mahniču z ostrejšo ironično parabolo »Firduzi in derviš« ter s skoraj mahničevsko ostro satiro »Pegaz in osel«.

Nič manjše žalitve so letele nanj iz narodnostno nasprotnega tabora prodirajočega nemštva oz. nemčurjev. Celjski časopis »Deutsche Wacht« ga je napadal s sramotilnimi spisi ter s podlo nemško psovko smešil celo tudi njegovo ime. Pesnik je zavračal to početje s samozavestnim prezirom, rekoč: »S tem kažejo samo svoj 'ingenium suile' (umazano dušo).« Prav tako je nekoč zavrnil Prešeren Kopitarja. Nemčurjem je Aškerc odgovarjal na vse drugače uspešnejši način: s svojim delom. Se v Šmarju je zložil vžigajočo budnico »Mi vstajamo!« Kakšno navdušenje je vzbujal ta kulturni bojni klic proti raznarodovalcem, priča tudi to, da je bila pesem uglasbena kar šestkrat; uglasbili so jo dr. B. Ipavic, Davorin Jenko i. dr. Le Cankarju se je zdelo zaključno geslo »Prosveta, to naša bo osveta!« neudarno. Toda brez prosvete ni vstajenja! — Proti ponemčevalnemu društvu »Schulverein« je Aškerc ustanovil v Šmarju podružnico narodnoobrambne »Civil-Metodove družbe«. Bil je tajnik in potem častni član Narodne čitalnice v Šmarju. Kolikšno priljubljenost je užival pri domačem ljudstvu, je pokazala tudi nadvrse slovesna odhodnica iz Šmarja, ko je odhajal na novo službeno mesto v Juršince; enako tudi kasneje v drugih krajih.

Nasprotno pa ni imel opore niti tam, kjer bi jo moral imeti, to je pri političnih prvakih slovenskega tabora. Današnjemu mlademu rodu gotovo zveni neverjetno, da so takrat imeli štajerski slovenski politični prvaki kot svoje glavno glasilo nemški list: »Südsteirische Post«, kakor tri desetletja poprej kranjski bleiweisovci svoj nemški »Triglav«. Tako pomembne knjige Aškerčevih »Balad in romanc« ta »slovenski« nemški list niti omenil ni! Ko so Aškercu njegovi prijatelji to potožili, je grenko odvrnil: »Čemu tudi! Saj knjižica ne nese — obresti, kakor posojilnice in hranilnice; kar pa ne nese denarnih obresti, nepotrebno je! Umetnost? To ni za nas — zanjo smo še prebarbarski.«

Iz takih obupnih razmer v kulturno gluhi puščavi je begal v daljni svet, da bi zajel obzorje široko in ga razprostrl svojemu ljudstvu. Prepotoval je do malega vsako leto večji kos sveta zunaj domačih meja. Videl je Češko, Ogrsko, Bosno, Italijo, Slovaško, Rusijo, Poljsko, Francijo, azijski orient v Carigradu, kasneje celo afriške piramide in njene puščave ter zajemal iz njih vedno novih in novih motivov.

Posledica kulturnega boja ob izidu »Balad in romanc« je bila, da je bil Aškerc prestavljen s prijazne fare v Juršincih, kjer so ga ljudje imeli v časteh in je on imel za župnika ljubeznivega Jakoba Meška, ter je moral oditi v Vitanje (1891) na najtežavnejšo faro, o kateri je pesnik rekel, da je primerna za kraljeviče Marke, ne pa za njegovo šibko zdravje. Zato se je po enem letu odpovedal službi, potem pa je bil postavljen za upravitelja fare v domačem kraju tu pri Šmarjeti (spomladi 1892), a že čez pet mesecev zopet prestavljen v Mozirje. Vedno bolj je čutil, da ne bo mogel več dolgo vzdržati v duhovskem poklicu, čeprav ga je imelo ljudstvo povsod rado. Ni se mogel sprijazniti z višjo cerkveno oblastjo, ki je terjala od njega, naj se odpove sodelovanju v svobodomiselnem časopisju, in ga je krivila

z disciplinskimi preiskavami, ker ni maral v spovednici poslušati nesanih čenč terciak in ker je javno nastopal proti vražarstvu, zlasti proti prikazovanju božjih oseb in proti „zamačnjem“, kakor nekoč Trubar. Pojmaval je vero, kakor mu jo je narekovala vest, vero v pravico in resnico, vero ljubezni, ne pa vere suženjske pokorščine pod »Valjhuna meči«.

Poleti 1894 je bil klican v Maribor na zaslišanje k škofu. Imela sta hud spor. Aškerc je zagovarjal pravico do svobodnega mišljenja in je zavrnil škofa, češ, Vi ste vladni mož, ker ste morali podpisati posebno obvezo (reverz), da ste lahko škof. Čez mesec dni nato je objavil v dnevniku »Slovenskem Narodu« satiričen članek o tem srečanju s škofom: »Spominska knjiga v Solčavi, hribolazno-politična študija« in se podpisal »Hribolazec«. Prizadeto cerkveno oblastvo je moralo v satiri spoznati sebe in uganiti tudi avtorja članka. Na jesen je bil ta »Hribolazec« že zopet predstavljen, in sicer v »hribolazno« vas Skale pri Velenju. To je rudarski kraj, Velenje pa je bilo nemškutarsko gnezdo. Župnik je bil nasproti Aškercu zapet. Ves pogovor med njima je bil: Dober den! Bog žegnaj! Sréčno! ali pa Léhko nóč! Aškerc je rekel: »Menda ima nalog, da me na tak način duševno izstradajo. To molčanje me prežene iz — službe!« In res je komaj dvainštirideset let star stopil že po sedemnajstih letih kaplanske službe v pokoj (sredi l. 1898) s trintridesetimi goldinarji mesečne pokojnine.

Ljubljanski občinski svet pod županovanjem Ivana Hribarja mu je dal službo v novo ustanovljenem mestnem arhivu, ki ga je moral mladi arhivar šele organizirati in ga je potem vestno vodil celih štirinajst let prav do svoje smrti.

Se v Skalah je priredil in izdal svojo pesniško zbirko, »Lirske in epske poezije« (1896). V njih so posebej pomembni novi socialni motivi iz življenja velenjskih rudarjev. V Ljubljani si je naložil še nova literarna bremena kot organizator, urednik, kritik in publicist. Od umirajočega pesnika Dragotina Ketteja je prevzel njegovo raztreseno literarno zapuščino ter jo zbral in izdal v zbirki Kettejevih Poezij (1900 in 1907). Kot urednik Ljubljanskega Zvona je pripravil ob Prešernovi stoletnici Prešernov album, priredil nov natis njegovih Poezij s pesniško občutenim uvodom in življenjepisom. Z Ivanom Veselom-Vesninom je priredil antologijo ruskih pesnikov v slovenskem prevodu. In potem je kar usipal svoje pesmi na svetlo in skoraj zaporedoma vsako leto izdal kak nov svoj pesniški zbornik: »Nove poezije«; »Četrtri« in »Peti zbornik poezij«; »Zlatorog«; za 400-letnico Trubarjevega rojstva pesniški zbornik »Primož Trubar«, ki je izzval nov kulturni boj, pomešan s političnim in verskim bojem; »Mučeniki«; »Junaki«; »Jadranski biseri«; »Akropolis in piramide«; »Poslednji Celjan«; to je bil tudi njegov poslednji zbornik, ki ga je še sam izdal malo pred svojo naglo in prezgodnjo smrtjo. Zadnje njegove pesmi so izšle v zborniku »Atila v Emoni« že postumno v knjižni izdaji, ki jo je priredil Josip Wester.

Njegovo literarno delo zavzema ogromen obseg: blizu pet sto pesmi v osmih pesniških zbirkah in še pet velikih pesnitev v knjižni izdaji, vsega trinajst pesniških zbirk, zraven še brošure s potopisi, dramami, eseji in polemikami ter množico člankov, kritik, uvodov ter arhivarskega in zgodovinskega gradiva. Utrujen od vsestranskega književniškega dela, še bolj pa od strastnega načelnega boja za svobodno misel, ker se je v svojem dosledno brezkompromisnem prizadevanju čutil bolešno osamljenega, ni mogel dosegati vselej one pesniške višine, ki jo je dosegel v svojih najboljših stvaritvah, zaradi katerih ostane klasik slovenskega pesništva ter zgodovinsko pomemben tudi kot idejni in pesniški predhodnik slovenske moderne. A ves tak ostane naš z vso svojo strastjo in ljubeznijo v delu za kulturni in politični napredek našega naroda. Včasih je obžaloval, zakaj ni postal slikar. Mi tega ne obžalujemo, saj je v resnici postal slikar, mogočen slikar v besedi! In beseda je najmočnejši izraz človekove misli in čustva. Njegova beseda je še vedno živa v lepoti in ideji ter bo živa, dokler se bo človek boril za svobodo pravici in resnici.

Zato je ves naš ter z njim vse, kar nas spominja njegovega dela in življenja. In zato danes slovesno izročamo njegovo domačijo tu »pri Hrušovarju« na Senožetih kot dragocen spomenik ljudstvu v varstvo, naj listine, knjige, slike in vse, kar spominja nanj, varuje v tej sobici hišnega muzeja, kjer je nekdanj živel in delal on, veliki človek in pesnik Anton Aškerc.

Slavnostno vzdušje tega zborovanja so izpolnili s sporedom: PD »Anton Aškerc« iz Rimskih Toplic ter pevski zbor in godba DPD Svobode iz Rečice pri Laškem. Nato so si navzoči gostje in številno občinstvo ogledali preurejeno Aškerčevo

Aškerčev spomenik v Ljubljani,
odkrit 15. julija 1956 (delo
akad. kiparja Nika Pirnata)

domačijo, zlasti spominsko sobo z originalnimi in kopiranimi dokumenti pesnikovega življenja in dela ter se vpisali v spominsko knjigo.

Aškerčev spomenik v Ljubljani so odkrili šele dober mesec dni kasneje v nedeljo, 15. julija zvečer. V navzočnosti številnega občinstva, predstavnikov oblasti in kulturnih delavcev sta republiški odbor za proslavo Aškerčeve stoletnice in Društvo slovenskih književnikov s podporo OLO Ljubljana postavila pesnikov spomenik na vogalu Zoisove in Emonske ceste. Pesnikov kip je delo akademskega kiparja Nika Pirnata, izdelava spomenika in ureditev okolja ob vhodu v letno gledališče v Križankah pa je izvršena po zamisli akademika arh. Jožeta Plečnika. Ob tej priliki je imel književnik Mile Klopčič naslednji spominski govor:

Tovarišice, tovariši!

Zbrali smo se, da v počastitev 100-letnice rojstva Antona Aškercia odkrijemo spomenik pesniku, ki je z dobrim delom svoje poezije odprl in izpolnil novo poglavje v zgodovini slovenskega pesništva. Z njim je stopil v našo poezijo in kulturno življenje nov človek, povsem različen od prednikov, odprl slovenskemu pesništvu nove oblike in vsebinsko zavzel za našo lepo besedo nove pokrajine. Življenje človeka Aškercia pa je potekalo prav tako v večnem boju in preganjanju, kakor življenje njegovih predhodnikov, le pogosto v še hujših oblikah. In v tem boju, ki je trajal vso drugo polovico njegovih let, je slabel kot človek in pesnik, — v strastnosti in nizkotnosti ozkih strankarskih bojev se je meglila podoba celo tistega pesnika, ki je mlad s svojimi baladami in romanci postal nesmrten tako, kakor so postali nesmrtni napadalci prav teh mojstrskih balad in romanc, nesmrtni kot zgled mo-

rečih, zaviralnih sil ob vsakokratnem novem pojavu in naprednem gibanju, kot zgled slabih kulturnih vrtnarjev, ki bi — udarjeni s slepoto za lepoto — radi zatrli vsakokratno najzlahknejšo rast.

Da je mladi Aškerc, bogoslovec brez prave ljubezni do duhovniškega poklica in potem kaplan na štajerskem podeželju, pisal svoje prve pesmi, lirične pesmi, pod Stritarjevim in Gregorčičevim vplivom, je razumljivo. Mimo Stritarja vzgojitelj in Gregorčiča pesnika ne bi bil mogel noben takratni začetnik, ki pa tudi ne bi bil napravil posebnega razvoja, če ne bi bil premagal teh vplivov ter se osamosvojil s tem, da odkrije nove snovi, nova vprašanja in novo obliko, nov pesniški jezik. Aškerc je bil preveč moška in bojevit, preveč trezna in tuzemska natura, da ne bi kaj kmalu dal slovo tistemu visoko nad zemljo letečemu lirizmu in stritarjevskemu formalizmu ter šel ustvarjat v sredo vsakdanjega dogajanja, v preprostem jeziku brez umetničenja. In bil je preveč poštena in v tem trmasta natura, da ne bi bil videl perečih problemov časa, da ne bi bil dvignil svojega glasu zoper vsako oviro, ki duši človeka, in da bi se bil bal skaliti idilo, ki je po sili, umetno živela med Slovenci, kjer so duhovi vsa nasprotja prekrivali s spravljivostjo in obzirnostjo. Bila je doba, ko so si Slovenci znali pridobiti prve skromne politične uspehe in ko se je pripravljali in tudi izvedel politični razcep slovenskega meščanstva. Vse to vrvenje se je izražalo tudi v literarnem življenju in kdor se je na tem področju pojavil z novimi idejami, pogumno odkritostjo in pošteno naravnost besedo, se je hočeš nočeš znašel v političnem oziroma vulgarnem strankarskem boju, postal je tarča reakcionarnih ideologov in po večini podlegel.

Ta čas, Aškercova natura in nadarjenost in nasvet Zvonovega urednika Levca so nam dali tistega pesnika Aškerca, ki nam velja za klasika in prvega našega izrazitega epika, pripovednika v verzih, in tistega bojevnika, ki je bil eni strani za tarčo, drugi za ščit, a je bil od obeh izrabljan in izčrpan.

Realizem, ki je v pripovedništvu tedaj že zmagal, je v pesništvu utemeljil Aškerc. Z njegovim nastopom je sveže zavelo po livadah slovenske poezije: nova snov, novi junaki, nov slog. Namesto solzno tožečih milih žalostink, rodoljubnih in osebnih, so se v verzih oglašala poglavja iz naše in tuje zgodovine, pogled se je odprl na življenje in trpljenje našega kmečkega in delavskega človeka. Po Stritarjevi opisni socialni poeziji se je oglasila Aškercova socialna pesem, ki ne vsebuje le tožbe in obtožbe, ampak pozna tudi protest in boj. Namesto cvetličnega, milega sloga, strogega ritma in negovanih rim se je z Aškercem pojavil trezen, pripovedovalen slog brez okraskov, pogosto z majavim, precej svobodnim ritmom, trdimi rimami in narečnimi naglasi in oblikami, skratka prirodnost brez umetničenja, s poudarkom na dramatičnosti pripovedovanja in največji skoposti izražanja. Ze v prvih baladah in romancah je dosegel Aškerc mojstrstvo, ki ga kasneje ni presegel in ga le redkokdaj dosegel. Višek je dosegel v vencu pesmi o slovenskem kmečkem puntu, v »Stari pravdi«, ki ima po svojih pesniških odlikah malo ravnih v svetovni poeziji. Razen tega je bil Aškerc človek misli, človek boja. Tega tudi v pesmih ni tajil, a znal je v prvi dobi držati čudovito ravnovesje med idejo, ki jo je izpovedal, in pesniško silo, ki jo je premogel. Tako je imela njegova pesem svojo lepoto in svojo težo.

In tako je razumljivo, da je Aškerc že s prvimi svojimi pesmimi, ki jih je objavljala v Zvonu pod imenom Gorazd, našel navdušene bralce in da je že s prvimi koraki zavzel mesto prvega tedanjega slovenskega pesnika. Ker je bil napreden in borden duh, je s svojo pesmijo potegnil za sabo tudi vso mladino, tedaj dozorevajočo generacijo naše moderne. Ta ga je sicer čez nekaj let zapustila in šla svoja pota, ki so se križala z Aškercovo, a ni nikdar nehala opozarjati na vse, kar je ustvaril Aškerc lepega in dobrega, in s tem storila, da je pesnikova podoba prišla tako kmalu do prave osvetlitve in končne ocene.

A zgodilo se je Aškercu in njegovi pesmi, kar se je zgodilo malo poprej Gregorčiču in kar se je dogajalo vsem pesnikom-prednikom, dogajalo s iste mračne strani: Aškerc in njegova pesem sta bila napadena. Oglašil se je profesor goriškega bogoslovja dr. Mahnič. Kakor je nekaj let poprej trdo pograbil Gregorčiča zaradi njegovih najlepših pesmi, tako je najlepše Aškercove pesmi v imenu vere in morale javno razglasil za cunje. Dr. Mahnič, ki mu je bila narodna zavest pregreha, boj za narodnostno osvoboditev pa zločin, literatura samo sredstvo, ki ga ni nikdar ocenjeval z umetnostnega stališča, ampak s stališča vere in morale, s stališča cerkve in protinarnodne monarhije, ta dr. Mahnič je razglasil Aškercove najlepše pesmi za pregrešne, pohujšljive, protiverske in protidržavne, nevarne tem bolj, ker jim do-

vršene oblike ni mogel popolnoma odreči. »Umor, samomor, tatvina, prešestvo itd. glej, to so ideje Gorazdove muze! Sploh daje Gorazd svojim muzam skoraj same umazane cunje v perilo!« Tako je zapisal Mahnič o Aškerčevih pesmih, še preden jih je pesnik izbral in izdal v svoji prvi knjigi, in dodal na drugem mestu, da pri Aškercu »marsikaj diši že po socializmu in komunizmu«.

Vnel se je boj, ki bi bil lahko razbistril pojme o umetnosti in nalogah poezije in ki bi bil koristno vplival na razvoj našega slovstva, predvsem pa na razvoj naše kritike in publicistike, če bi nasproti spretnemu in v svojem nazoru podkovanemu in drznemu Mahničju stal njemu enakovreden načelni zagovornik pravega vrednotenja umetnosti in vsega družbenega dogajanja. A v boju, ki ga je Aškerc sprejel, medtem ko so se drugi ali potuhneli ali postavili le na ozko strankarsko obrambo, je ostal pesnik precéj osamljen. Odgovarjal je s pesmimi, s prisposodobami iz zgodovine in tujih krajev, in to nekaj časa spretno in tako, kakor je vredno pesnika. A boj se ni razvil v načelno razpravljanje, sprevrgel se je v strankarsko svažo kar prostaške vrste. Mahničev napad je sicer Aškerčev svetovnonazorski razvoj pospešil — nazadnje je celo pustil duhovniško službo in postal mestni arhivar v Ljubljani —, pesnika Aškerc pa je ta boj in kasneje odtujevanje mladih pognalo v osamelost in odljudnost in pesniško izčrpanje.

Ta strankarski boj in neuspehi kasnejše pesniške poti našega Aškercja so grozili zamegliti pravo, dragoceno vrednost pesnika balad in romanc. A kmalu je postalo očito in priznано z vseh strani, da ne pred njim ne za njim do danes nimamo takega poeta-epika, kakršen je bil Aškerc v svojih najsrečnejših urah, ko je ustvaril vrsto pesmi, kakršnih je tudi v svetovni poeziji malo. Temu občudovanju pesnika se pridružuje zmeraj večje spoštovanje do bojvnika Aškercja.

Temu možu, bojvniku Aškercu in pesniku Gorazdu, pesniku balad in romanc, odkrivamo ob 100-letnici njegovega rojstva spomenik.

Slava pesniku balad in romanc!

Tik pred koncem jubilejnega leta je Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani priredila v svojih prostorih spominsko razstavo dokumentov, rokopisov, pisem in tiskov, ki se nanašajo na življenje in delo Antona Aškercja. Razstava je bila slovesno odprta dne 8. decembra 1956 opoldne. Prireditelj so s svojo navzočnostjo počastili predstavniki naših največjih znanstvenih in kulturnih ustanov ter oblastev, zastopniki književnikov in drugih kulturnih delavcev, gostje iz Celja in mnogi Aškerčevi častilci. V uvodnih besedah je upravnik knjižnice dr. Mirko Rupel kot predsednik republiškega odbora za proslavo Aškerčeve stoletnice naglasil, da je ta razstava zaključni akt v vrsti jubilejnih proslav. Pomen pesnika balad in romanc je pri tej priložnosti očrtal prof. Stane Suhadolnik z naslednjim nagovorom:

Med knjigami smo. Med našimi zvestimi tihimi znankami. S polic in omar so priromale semle, nove in stare, domače in tuje. Z njimi so rokopisi, pisma, fotografije. Vse je pregledno razporejeno, da bi vsak obiskovalec razstave začutil duševno pa tudi telesno bližino človeka, umetnika, čigar stoletnica rojstva se svečano praznuje pri nas in na tujem.

Zazrimo se v pisano zbirko Aškerčeve ostaline! Najbrž se bomo takoj nehote domislili vsega, kar smo v pozabljenih dneh slišali ali brali o pesniku, a jasna podoba se nam vendarle ne bi izluščila, ker nam priučena mnenja o njegovi okostenosti in odmaknjenosti poplavlja vtis, ki ga je dalo prvo srečanje z njegovimi umetninami. Res, kljub otroško odkriti pesniški govorici, kljub skrbnim literarno-zgodovinskim pretresom Aškerčevega dela in življenja je njegova slika še vedno meglena, zakaj težko je prenikniti v posameznikovo duševnost, težko spoznati človeka, ki o njem menimo, da je brez skrivnosti, dvakrat težko razumeti takega ustvarjalca.

Zatorej mi bodi dovoljen za uvod kratek premik v sedemdeseta leta.

Gospodujoči vsezaverodomcesarjevci so barantali za hrbtom neukih deželanov, mahničevci zbirali sile za odločilni nastop; slovenski Spartakus pa je ždel v licejki in sanjaril z Zvonovim urednikom in Simonom vred o slovanskem mesijanstvu, odpovedujoč se boju, ki ga je bil do kraja izmučil. Komaj rojeni slovenski liberalizem so dušile strupene sape pomarčne kratkovidnosti in strahopetnosti. Bil bi obsojen na smrt, da se ni pognal zanj v ogenj najmlajši — Gorazd.

Kdo je bil to?

Brepzomemben podeželski kaplan, s hribovsko hojo in opletajočimi, nerodnimi rokami. Lase ima ostrižene na krtčko, preko ognjevitih oči srše obrvi, ustnice so nekam profano izrezane, kaj neprikladne za nasmeš in pozdrav. V napeti obraz je vsekana prerana zagrenelost, spoznanje, da so ga ogoljufali in da je zašel v slepo ulico. Pod težo obtožb in sumničenj se je odpovedal ženski, ugodju družine in slasti znanja; sam sebi se ni smel odpovedati, če je hotel s čim napolniti to, čemur se pravi življenje. In je našel: živeti za idejo, ki je bil z njo že pred desetletji okužen zrak na Kranjskem. Sprejel je gesli: vse za narodnost in resnico in jima dodal tretje: vse za svobodno mišljenje — ter se vzravnal kakor vojščak.

Nič ga ni gnalo na Prešernov grob, da bi se bil ko gimnazijec Levstik zaklinjal biti trši od učitelja. Okolje samo mu je kmalu ponudilo priložnost, da pokaže voljo in moč. Začel je z bojem za slovenstvo na Stajerskem in ostal zagrizen narodnjak do smrti. Koj nato je napadel tudi Cerkev — čeprav je bil tedaj še veren — češ da podpira germanizacijo, in odrekel škofijskemu ordinariatu pokorščino v političnih zadevah. A kmalu se mu je zrušila vsa idealistična zgradba in študij jutrovskih verstev je pospešil njegov prestop med liberalce. Mržnja je postala njegovo najmočnejše, a obenem usodno orožje. Bil je ta čas edini poleg mladega Bernika, ki se je upal v kačurskih razmerah očitno izpovedati najprej svobodno-miselnost, potem pa še materialistično prepričanje. Ta pogumni nastop nima para v naši zgodovini, saj se je pesnik-kmet spoprijel z organizirano mestno skupino čisto sam.

A poglavitno je, da so razočaranje nad osebno usodo, trpljenje zavoljo zavoženega poklica, neutешena ljubezenska sla in pa ogorčenje nad domačimi mešetarji in hlapci rodile tudi umetnika. Ni mogoče, da bi samo Levec izoblikoval pripovednega pesnika. Razvodeneli akordi zapoznelih romantikov so se Aškercu priskutili prav tako kot jeranovstvo, zato je udaril z divjo roko na struno. Ali ne teče v Godčevi baladi beseda prav o taki nebrzdani melodiji? To je bila pesem, ki ji je Slovenec lahko prisluhnil. Pravila je o trdem, vsakdanjem življenju malega človeka, o kmetiču, siroti in o rudarju; nič ni skrivala, nič napihovala. Segla je tudi v preteklost in iskala primerov za sodobnost. Nastale so Aškercve balade in romance in s njimi bleščeča epopeja o kmetskih uporih.

Tedaj je bil Aškerc na vrhu življenjske krivulje, priznan kakor poet, obdan z gloriolo mučenca, vzor vsem, ki so negodovali zaradi političnega položaja na Slovenskem. Ali križev pot se je šele začel, zakaj slutnja, da se bije za preživel, se je spremenila v trpko zavest brž, ko je prišel v prestolnico. O liberalizmu, kot ga je pojmoval sam, ni bilo tam ne duha ne sluha. Le Napotnikov jarem je zamenjal s Hribarjevim, zavržene dogme pa ni mogel z ničemer nadomestiti: elastičarska mrzlica je zajela ves liberalni tabor, razkrojila svobodoljubje in ga pregnetla nazadnje v izkoriščevalsko sebičnost. Do nove, žive vere zunaj tega kolobarja se ni dokopal. Ali trmast, kakor je bil, ni odnehal. Do konca je bil zvest mrtvim nazorom. Narobe Katon ni hotel biti. V tem je njegova veličina in tragika.

Bojda bi ga bila rešila ženska, ko bi jo bil našel in obdržal. Pa je ni. Svet okrog sebe je le opazoval, prežal nanj, ker ga je sovražil in se ga obenem bal, hlatal za življenjem, željan skritega in prepovedanega, pa mu je sproti teklo skozi prste. Zakopal se je v arhiv in pretrgal zadnjo vez z ljudstvom. V samoti je pisal, pisal. Prekričati je hotel svojo bolečino, skriti razočaranje, prisiliti se k plodovitosti. A kakor je bil občudovanja vreden na začetku poti, ko mu je dajal spopad literarnih navdihov, tako je bil zdaj, na koncu, smešen, pomilovanja vreden v donkihotski drži nezmotljivega.

Véčna usoda očetov in sinov! Prav ista mladina, za katero je živel in ji odprl zakladnico umetnosti in znanosti, ga je morala spodnesti, ko je spoznala, da ji nima kljub vsem prizadevanjem več kaj povedati in da postaja z Govekarjevim kartelom vred cokla svobodnega razvoja. »Knjigo za knjigo je metal Aškerc na cesto; in nas, ki smo ga ljubili, je bilo sram,« je dejal Cankar in na prelomu stoletja podrł vse mostove. Tako je Aškerc doigral svojo vlogo, obdobje realizma in naturalizma se je zaključilo, liberalizem in kapitalizem sta si zredila grobarja. Novi čas je že trkal na dver.

Kakšen je tedaj naš odnos do slavljenca? Da, bližji nam je kakor človek, ker daje zgled. Toda tudi kakor umetnik — epik in satirik — je tako velik, da zasluži v naši literarni zgodovini ne predalček, marveč zajetno, posebno poglavje. Obogatil je slovensko pesništvo snovno in idejno ter napravil v njem nepozaben — četudi prepozen in preveč raztegnjen intermezzo. Izkrčil je pot, ki sta jo začela Prešeren

in Levstik. Za zmeraj je priboril svobodo kulturnim delavcem. Tudi zablude in napake ne morejo priškrniti vrednosti njegovega dela, saj so nam lahko tudi te — spodbuden memento.

Zelim, da bi o vsem tem spregovorila Aškerčeva razstava nam — pa tudi zadnjemu obiskovalcu.

Nato pa je prof. Alfonz Gspan, ki je s sodelavci iz oddelka za rokopise in redkosti v NUK razstavo pripravil, razložil udeležencem njeno ureditev. Čeprav je bilo treba gradivo prilagoditi razpoložljivemu prostoru, je razstava s svojo znanstveno sistematičnostjo in smotno sorazmernostjo zelo živo in tehtno predstavila Aškerčevo življenje in njegovo delo. Zato objavljamo tudi katalog njenih eksponatov.

K A T A L O G

RAZSTAVE DEL ANTONA AŠKERCA V NARODNI IN UNIVERZITETNI KNJIŽNICI V LJUBLJANI OD 8. DO 21. DECEMBRA 1956

Osebni dokumenti, biografsko gradivo

Vitrina I

Rojstni in krstni list 9. I. 1856, izstavljen dne 16. XI. 1871. — NUK, Ms 972, A 1. Aškerčeva rojstna hiša v Globokem pri Rimskih Toplicah. Fotografiral Fr. Vesel 15. VIII. 1923. — NUK, Veselova zbirka.

Solsko spričevalo 1. razreda gimnazije v Celju, 27. VII. 1870. — NUK, Ms 972, A 3.

Maturitetno spričevalo, Celje 23. VII. 1877. — NUK, Ms 972, A 18.

Spričevalo ob koncu prvega letnika teološkega študija, Maribor 27. VII. 1878. — NUK, Ms 972, A 19.

Slavnost na Senočetih ob odkritju spominske plošče na Aškerčevi domačiji dne 12. VI. 1932. Fotografija. — Dr. Marja Boršnik, Ljubljana.

Diploma o presbiteratu, Maribor 22. VII. 1880. — NUK, Ms 972, A 25.

Anton Aškerc kot klerik. Fotografija. — Dr. Marja Boršnik, Ljubljana.

Dekret lavantinskega škofijskega ordinariata o Aškerčevi nastavitvi za kaplana v Podsredi, Maribor, 6. VII. 1881. — NUK, Ms 972, A 26.

Podsreda. Razglednica. — Dr. Marja Boršnik, Ljubljana.

Dopis okrajnega glavarstva v Celju z dne 26. II. 1889 (ugodna rešitev Aškerčeve vloge zaradi slovenskega uradovanja). — NUK, Ms 972, A 33.

Smarje pri Jelšah. Razglednica. — Dr. Marja Boršnik, Ljubljana.

Gradivo o Aškerčevem sporu z lavantinskim škofijskim ordinariatom zaradi pesmi Grešnik: a) dopis škofa dr. M. Napotnika Aškercu, Maribor 18. VII. 1893; b) Aškerčev »Zagovor«, Mozirje, 26. VII. 1893; c) Napotnikov odgovor, Maribor, 14. VIII. 1893. — NUK, Ms 972, A 35—37.

Mozirje. Razglednica. — Dr. Marja Boršnik, Ljubljana.

Gradivo o sporu z lavantinskim škofijskim konzistorijem za Aškerčevega službovanja v Škalah: a) dopis konzistorija, Maribor, 19. I. 1896; b) Napotnikov dopis, Maribor, 30. III. 1896; c) dopis konzistorija, Maribor, 25. I. 1898. — NUK, Ms 972, A 44, 45, 48.

Skale pri Velenju. Pogled na cerkev in župnišče. Fotografija. — Dr. Marja Boršnik, Ljubljana.

Upokojitveni dekret, Maribor, 20. IV. 1898. — NUK, Ms 972, A 49.

Nastavitveni dekret za začasnega arhivarja Mestnega magistrata ljubljanskega, Ljubljana, 10. VI. 1898. — NUK, Ms 972, A 51.

Dopis ljubljanskega škofa dr. A. B. Jegliča zaradi Aškerčevega sodelovanja pri Ljubljanskem Zvonu, Ljubljana, 9. V. 1899. — NUK, Ms 972, A 53.

Koncept Aškerčevega odgovora na Jegličev dopis, Ljubljana, 4. VI. 1899. — NUK, Ms 972, A 54.

Aškerčev portret. Fotografija. — Prof. Jos. Wester, Ljubljana.

Potni list za vse evropske države, Egipt in Grčijo, izstavljen 3. VIII. 1904, podaljšan 3. IX. 1907 in 4. V. 1912, z vizami za Turčijo in Grčijo. — NUK, Ms 972, A 57.

Osmrtnica. Izrezek iz Slovenskega Naroda, 11. VI. 1912. — NUK, Grafična zbirka.

Rokopisi (Izbor.)

Vitrine II—IV

Ponočna potnica. Balada po narodnem motivu. Z Levčevo beležko: »Prejel na Sv. Rešnjega telesa, dan 5. VI. 1890. To je balada! L.« Obj.: LZ 1890, 385. — NUK, Ms 730, 1.

Firduzi in derviš. Romanca. Podpis: A. Aškerc. Opomba: »Ta Aškercov rokopis iz leta 1890 je moja lastnina. V[ladimir] Levec.« Obj.: LZ 1890, 449. — NUK, MS 730, Ms 973, 2

Jezdečeva nevesta. Balada po narodnem motivu. Podpis: A. Aškerc. Opomba: »Ta Aškercov rokopis iz l. 1890 je moja lastnina. V[ladimir] L[evce].« Obj.: LZ 1890, 641. — NUK, Ms 730, 3.

Se nikoli...! Podpis: A. Aškerc. Obj.: LZ 1902, 33. — NUK, Ms 994.

Knjige Družbe sv. Mohorja za leto 1903. Listi 2—7. Obj.: LZ 1902, 782. — NUK, Ms 992.

Na krovu parobroda »Semiramis«. Datirano 3., 4. III. 1906. 16 listov. — NUK, Ms 972, C 40.

20. september 1908! Podpis: Vid Grom. 3 listi. — NUK, Ms 972, C 23.

Kritik Pikoslav Puhloglavac. Datirano 19. II. 1909. 1 list. — NUK, Ms 972, C 3.

Trde se vam zdijo moje pesmi? Datirano 5. III. 1909. 1 list. — NUK, Ms 972, C 5.

Pesnitve za zbornik (nove!) 1910. Zvezek 8 listov. — NUK, Ms 972, C 32.

Pesnitve (1910). 69 listov. — NUK, Ms 972, C 33.

Zivimo od duševnih zakladov... Datirano: 8. IV. 1910. 1 list. — NUK, Ms 972, C 39.

Pesem slovenskih delavcev v Ameriki. Podpis: A. Aškerc. Obj.: Glas svobode, 27. X. 1911. 4 listi. — NUK, Ms 972, C 9, 10.

Natalija. Podpis: A. Aškerc. — 2 lista. — NUK, Ms 972, C 12.

Studeniške nune. (Narodna pravljica). Datirano 28. IX. 11. 5 listov. — NUK, Ms 972, C 13.

Vipavska balada. Datirano 10. IX. 11. — Balada o Nataliji. Datirano 1. IX, 17. IX. 11. 2 lista. — NUK, Ms 972, C 11.

Ahasver. (Legenda). Datirano 5. I. 1912. 2 lista. — NUK, Ms 972, C 36.

Poslednji Celjan. Datirano 6. III. 07. 24. X. 10. 12 listov. — NUK, Ms 972, C 34.

Emona (Attila v Emoni) (načrt!). 2 lista. — NUK, Ms 972, C 35.

Atila v Emoni (L. 452). Romanca. Napisal Ant. Aškerc. Datirano 15. II. — 2. IV. — 21. IV. 12. 2 + 78 listov. — NUK, Ms 991, 1.

Slovenke Gregorčiču. 2 lista. — NUK, Ms 972, C 26.

Slovenska pesnika Simon Gregorčič in Anton Aškerc kot prijatelja. Razglednica. Izd. in zal. Slovenski ilustrovani tednik. — NUK, Ms 628, 9.

Firduzi pa Husein Rešid 4 listi. — NUK, Ms 972, C 24.

Ben-Abdallah in Hafis. 4 listi. — NUK, Ms 972, C 25.

Pisma

Vitrina V—VII

Teti Agati in (očetu) Antonu Aškercu. 16. VII. 1877 — 9. II. 1911. 28 dopisov. — NUK, Ms 972, C a.

Agata Aškerc. Fotografija. — NUK, Grafična zbirka.

Anton Aškerc — pesnikov oče. Fotografija. — NUK, Grafična zbirka.

Lovru Požarju. 29. VIII. 1877 — 20. VI. 1878. 4 dopisi. — NUK, Ms 973, VIII A 43.

Jakobu Sketu. 4. III. — 17. VIII. 1882. 3 dopisi. — NUK, Ms 1049 B.

Frančišku Levcu. 11. I. 1881 — 12. IV. 1901. 93 dopisov. — NUK, Levčeva korespondenca; last Slovanske knjižnice v Ljubljani.

Josipu Cimpermanu. 17. V. 1883 — 17. III. 1891. 19 dopisov. — NUK, Ms 484.

Josip Cimperman. Fotografija. — NUK, Ms 1047, F 57.

Vatroslavu Holzu. 10. II. 1883 — 23. VI. 1911. 22 dopisov. — NUK, Ms 596.

Vatroslav Holz. Fotografija. — NUK, Grafična zbirka.

Dragotinu Hribarju. 28. XII. 1893 — 18. I. 1898. 11 dopisov. — NUK, Ms 788.

Andriji Gavriloviču. 8. X. 1895 — 26. IV. 1902. 10 dopisov. — NUK, Ms 973, VIII A.

Marici Bartol-Nadliškovi. 9. XI. 1896 — 24. IX. 1901. 18 dopisov. — NUK, Ms 703.

- Marica Bartol-Nadliškova. Fotografija. — NUK, Grafična zbirka.
 Akademskemu društvu »Triglav« v Gradcu. 6. XII. 1896 — 4. II. 1906. 6 dopisov. — NUK, Ms 893.
 Franu Govekarju. 14. I. 1897 — 14. X. 1899. 14 dopisov. — NUK, Ms 1011.
 Ivanu Cankarju. 17. IV., 6. V. 1897. 2 dopisa. — NUK, Ms 819.
 Ivan Cankar. Fotografija. — NUK, Grafična zbirka.
 Ivanu Trinku-Zamejskemu. 26. XII. [1898?] — 1. III. 1901. 9 dopisov. — NUK, Ms 888.
 Romanu Zawilijskemu. 29. XII. 1898 — 21. VI. 1901. 14 dopisov. — NUK, Ms 1011, VI 23.
 Vekoslavi Freuensfeld. 23. X. 1898, 12. X. 1901. 2 dopisa. — NUK, Ms 942.
 Jožefu Smodeju. 29. VIII. 1897. 1 dopis. — NUK, Ms 805.
 Janu Magieru. 31. I. [prav XII.] 1900 — 31. V. 1902. 3 dopisi. — NUK, Ms 805.
 Ivanu Prijatelju. 6. I. 1900 — 8. XII. 1904. 22 dopisov. — NUK, Ms 895, 24.
 Ivan Prijatelj. Portret. — NUK, Grafična zbirka.
 Franu Zbašniku. 7. VIII. 1900 — 18. IV. 1908. 4 razglednice. — NUK, Ms 966, 1a-č.
 Petru Zmitku. 2. IV. 1902 — 17. IV. 1908. 5 razglednic. — NUK, Ms 805.
 Mihlu Aškercu (bratu). 29. XI. 1906 — 31. III. 1908. 5 dopisov. — NUK, Ms 972, C.
 Anton Aškerc, pesnikov oče, s sinovoma Mihom in Janezom, hčerjo Lizo ter snaho (Janezovo ženo) Rozalijo. Fotografija. — NUK, Inv. št. 2/57.
 Janezu Trdini. 13. V., 16. V. 1903. 2 dopisa. — NUK, Ms 577.
 Vinku Rožanskemu. 29. II. 1912. 1 dopis. — NUK, Ms 1054.

Objave (Izbor)

Vitrina VIII.

- Gorazd: Trije potniki. Z VI (1880), 193.
 Gorazd: Na ladiji. LZ I (1881), 549.
 Založniška pogodba s Kleinmayr—Bambergom glede izdaje Balad in romanc. Ljubljana, 31. I. 1890. — NUK, Ms 657.
 Balade in romance. Ljubljana, Ignac Kleinmayr in Fedor Bamberg, 1890.
 Izlet v Carigrad. Popotne črtice. Ponatis iz Slovenskega Naroda. Ljubljana, Narodna tiskarna, 1893.
 Lirsko in epske poezije. Ljubljana, Ignac Kleinmayr in Fedor Bamberg, 1896.
 Nove poezije. Ljubljana, Ignac Kleinmayr in Fedor Bamberg, 1900.
 Prešernu ob stoletnici njegovega rojstva, dne 3. decembra 1900. Prolog. Eno-
 listni tisk. Ljubljana, Narodna tiskarna, [1900].
 Izmajlov. Red sv. Jurija. Tujka. Ljubljana, Ignac Kleinmayr in Fedor Bamberg, 1900.
 Balade in romance. Drugi, pregledani natisk. Ljubljana, Ignac Kleinmayr in Fedor Bamberg, 1903.
 Dva izleta na Rusko. Črtice iz popotnega dnevnika. Ljubljana, Lavoslav Schwentner, 1903.
 Zlatorog. Narodna pravljica izpod Triglava. Ljubljana, Lavoslav Schwentner, 1904.
 Četrty zbornik poezij. Ljubljana, Ignac Kleinmayr in Fedor Bamberg, 1904.
 Primož Trubar. Zgodovinska epska pesnitev. Ljubljana, Ignac Kleinmayr in Fedor Bamberg, 1905.
 Ali je Primož Trubar upesnitve vreden junak ali ne? Ljubljana, komisijska založba Lavoslava Schwentnerja, 1905.
 Mučeniki. Slike iz naše protireformacije. Ljubljana, Lavoslav Schwentner, 1906.
 Junaki. Epske pesnitve. Ljubljana, Lavoslav Schwentner, 1907.
 Jadranski biseri. Balade in romance slovenskih morskih ribičev. Ljubljana, Lavoslav Schwentner, 1908.
 Akropolis in piramide. Poetični sprehodi po orientu. Ljubljana, Lavoslav Schwentner, 1909.
 Pesnitve. Peti zbornik. Ljubljana, Lavoslav Schwentner, 1910.
 Poslednji Celjan. Epska pesnitev. Ljubljana, Ignac Kleinmayr in Fedor Bamberg, 1912.
 Atila v Emoni. Romanca. Ljubljana, Narodna tiskarna, 1912.

Vitrina IX

Ljubljanski Zvon, XIX (1899) — XXII (1902).

Dragotin Kette, Poezije. Ljubljana, Lavoslav Schwentner 1900.

Prešernov album. Ob stoletnici pesnikovega rojstva (1800 — 3. XII. — 1900).

Izdal Ljubljanski Zvon.

Ruska antologija v slovenskih prevodih. Zbral Ivan Vesel. [Dopolnil Anton Aškerc.] Gorica, Andrej Gabršček, 1901.

Prešernove Poezije. Uredil A. Aškerc. Ljubljana, Lavoslav Schwentner, 1902.

Spomenica Miroslavu Vilharju. Venec izbranih Vilharjevih pesmij. Izbral in uredil Anton Aškerc. Ljubljana, Odbor za Vilharjev spomenik, 1906.

Dragotin Kette, Poezije. Druga, pomnožena in pregledana izdaja. Uredil Anton Aškerc. Ljubljana, Lavoslav Schwentner, 1907.

Dragotin Kette, Poezije. Ljudska izdaja. Uredil Anton Aškerc. Ljubljana, Lavoslav Schwentner, 1907.

Prešernove Poezije. Uredil Anton Aškerc. Drugi natis. Ljubljana, Lavoslav Schwentner, 1913.

Posmrtno izdaje

Vitrina IX

Aškerčeva čitanka. Izbrane pesmi Antona Aškerca. Uredil in uvod napisal dr. Ivan Prijatelj. Praga, Svobodna misel, 1913.

Izabrane pjesme. Priredio dr. A. Bazala, Zagreb. Matica Hrvatska 1913.

Aškerčeva čitanka. Izbrane pesmi Antona Aškerca. Uredil in uvod napisal dr. Ivan Prijatelj. II. pomnožena izdaja. Ljubljana, Omladina, 1920.

Izbrane pesmi Antona Aškerca. Izbral in skrb za besedilo imel Avgust Pirjevec. Ljubljana, Akademsko založba, 1940.

Anton Aškerc, Pripovedne pesmi. Uredil Ivan Potrč. Ljubljana, Mladinska knjiga, 1949.

Anton Aškerc, Zbrano delo. Uredila in z opombami opremila Marja Boršnik. Ljubljana, Državna založba Slovenije.

I. Balade in romance. Lirske in epske poezije, 1946.

II. Nove poezije, Četrti zbornik poezij, 1951.

Znanstvena dela o Aškercu (Izbor)

Vitrina IX

Anton Aškerc. Studie mit Übersetzungsproben von Dr. Gojmir Krek. Ljubljana, Lavoslav Schwentner, 1899.

Aškerčeva bibliografija. Sestavila Marja Boršnik. Maribor, Zgodovinsko društvo, 1936.

Marja Boršnik-Škerlak, Aškerc. Življenje in delo. Ljubljana, Modra ptica, 1939.

Prevodi Aškerčevih del v tuje jezike (Izbor)

Vitrina X.

Anton Aškerc, Sloveniska ballader. Öfversatta af Alfred Jensen. Stockholm, Albert Bonnier, 1901.

Výbor básní Ant. Aškerce. Přeložil Jaroslav Vrchlický. S uvodem dr. Jaromera Boreckého. Praha, J. Otto, 1923.

Anton Aškerc, Odabrane pesme. Izbor, redakcija i predgovor Djuze Radovića. Prevodi Desanke Maksimović, Jovanke Hrvaćanin i Trifuna Djukića. (Cir.) Beograd, Novo pokolenje, 1952.

Ant. Aškerc, Odabrane pjesme. Priredio Dragutin Bajo. Sarajevo, Narodna prosvjeta, 1954.

Anton Aškerc, Odabrane pjesme. Uredio Dragutin Bajo. (Cir.) Sarajevo, Narodna prosvjeta, 1955.

Pisma o književnosti u Slovenaca. Napisao prof. Andra Gavrilović (cir.). Beograd, Učiteljska zadruga, 1895.

Pesme domovini. Odabrane strane jugoslovenskih pisaca. Obradio i uredio Trifun Djukić. (Cir.) Beograd, Državna štamparija, 1938.

S. Čilingirov, Slavjanska antologija, Sofija, S. M. Staikov, 1910.

Ruskij jazik. [Prevel D. Vergun. Tiskano vzporedno z izvirnikom. Enolistni tisk. Ljubljana, Narodna tiskarna.] 1904.

Ivan Zorman, Slovene (Jugoslav) Poetry. Selected Texts with Translations and an Introduction. Cleveland, 1928.

Hristomatija po blgarski ezik i literatura za VI klas na gimnaziite. Sofija, Državno izdatelstvo, 1947.

Miodrag i Savka Ibrovac, Anthologie de la Poésie Yougoslave des XIXe et XXe siècles. Paris, Delagrave, 1935.

Branimir Zganjer. Izbor iz slovenske lirike. Uvod napisao dr. Fran Petre. Zagreb, Solska knjiga, 1953.

Slavische Anthologie. In deutschen Uebersetzungen. Mit Einleitung von Gregor Krek. Stuttgart, J. G. Cotta, [1895].

Katharina Jovanovits, Jugoslavische Anthologie. Dichter und Erzähler. Eingeleitet von Dr. Pavle Popović, Schlusswort von Hermann Hiltbrunner, Zürich, Leipzig und Stuttgart, Rascher et Cie, 1932.

Rudolf Andrejka, Aus slovenischen Dichtungen. Deutsche Übersetzung. Ljubljana, Samozaložba, 1932.

Umberto Urbani, Piccolo mondo sloveno. Mali slovenski svet. Ljubljana, Ljudska knjigarna, 1941.

Luigi Salvini, Sempreverde e rosmarino. Versioni, studio introduttivo e notizie bio-bibliografiche a cura di —. Roma, Carlo Combo, 1951.

Crnković-Tomič: Scrittori jugoslavi. Rijeka, Edit, 1956.

Upodobitve (Izbor)

Lojze Dolinar, Anton Aškerc. Poprsje. Mavec. — Mestni arhiv v Ljubljani.

Rudolf Jakhel, Anton Aškerc. Portret. Olje. — Mestni muzej v Ljubljani.

Božidar Jakac, Anton Aškerc. Kreda. Ljubljana, Državna založba Slovenije, 1956. Original v Aškerčevi domačiji na Senožetih.

Maksim Gaspari, Anton Aškerc na mrtvaškem odru 10. VI. 1912. Kreda. — Mestni muzej v Ljubljani.

Hinko Smrekar, Slovenski pisatelji I. (Aškerc nebeški popotnik.) Karikatura. Barvna risba. — Narodni muzej v Ljubljani.

Hinko Smrekar, Slovenski pisatelji II. (Maškerada slovenskih pisateljev.) Karikatura. Barvna risba. — Narodna galerija v Ljubljani.

Maksim Gaspari, Anton Aškerc. Perorisba. — NUK, Grafična zbirka.

Hinko Smrekar, Anton Aškerc na grmadi. Karikatura. Risba. — Mestni muzej v Ljubljani.

Hinko Smrekar, Anton Aškerc — predikant. Karikatura. Risba. — Mestni muzej v Ljubljani.

Sestavil Alfonz Gspan

ALI JE AŠKERČEVA SPOMINSKA PLOŠČA V LJUBLJANI VZIDANA NA NAPAČNI HIŠI?

Na dan stoletnice Aškerčevega rojstva, 9. januarja 1956, so na Prešernovi cesti 11 v Ljubljani odkrili spominsko ploščo z napisom: »V tej hiši je zaključil leta 1912 svoje delo Anton Aškerc, slovenski pesnik.« Slovesnost je dala povod za glasove, da plošča, ki opozarja, da je bilo tamkaj pesnikovo poslednje stanovanje, ni vzidana na pravi hiši, ampak da je imel Aškerc v zadnjih letih pred smrtjo svoj dom v sosedni hiši, t. j. na Prešernovi (prejšnji Bleiweisovi) cesti 9. V zvezi s temi glasovi se je rodila »Kulturna«, objavljena v Pavlihi z dne 25. 2. 1956 na str. 5: »Aškerc: Za stoletnico samo to tablo in še to na napačno hišo? Ali ne vedo, da sem kot slovenski kulturnik stanoval bliže »Lovca?« (Gostilna »Pri lovcu« na vogalu Rimske in Prešernove ceste je od hiše št. 11 bolj oddaljena nego od hiše št. 9.)

Domneva, da stoji plošča na napačnem kraju, ni čisto brez osnove; zato je vsekakor primerno, da stvar pojasnimo.

Izjave še živečih pesnikovih znancev soglašajo v tem, da je bilo njegovo stanovanje sredi strnjene skupine stanovanjskih poslopij s številkami 5—15 (liha števila), ki stoji nasproti vladne palače in Ekonomske srednje šole. Toda nekateri trdijo, da gre za št. 9, drugi pa, da gre za št. 11. Obe hiši sta si namreč zelo podobni, ker sta bili sezidani po enotnem načrtu kot tako imenovana dvojčka.

Poglejmo, kaj nam odkrijejo nekatera tiskana in pisana pričevanja iz let 1910—1912. Fran Govekar je v članku »Iz spominov na Antona Aškerc« navedel kot zadnje Aškercovo stanovanje »Bleiweisovo cesto št. 9 v pritličju na levi. Imel je ondi lepo sobo, predsobje, kuhinjo in pritlikline.« (Slovan 1912, str. 314.) — Kot stanovalec hiše št. 9 je Aškerc Anton, mestni arhivar, naveden tudi v volilnih imenikih (gl. n. pr. tiskani »Imenik volilcev za novo volitev udov in namestnikov občinskega sveta stolnega mesta Ljubljane 1911. leta, volilski razred II.«) ter v naslovniku »Adresar. I. splošna naslovna knjiga za Kranjsko. 1912«). — V zbirki starih zglasilnih pol, ki jo ima ljubljanski Matični urad, so ohranjeni o Aškercu vpisi za dobo od 8. 8. 1902 dalje; iz njih je razvidno, da je od 5. 2. 1910 do smrti bival na Bleiweisovi cesti 9 v pritličju (pred tem je stanoval na Bleiweisovi cesti 7 v II. nadstropju, kamor se je bil preselil 13. 9. 1905 z Resljeve ceste 24). — S temi podatki se ujemajo tudi obvestila o prodaji Aškercove zapuščine, objavljena v ljubljanskih časnikih, n. pr. uradni oglas »Naznanilo prodaje« (Laibacher Zeitung 22. 7. 1912, str. 1606), ki pravi, da bo »prostovoljna javna dražba premoženja... v torek, 23. julija 1912, ob 9. uri dopoldne v zapustnikovem stanovanju, Bleiweisova cesta št. 9, v parterju na levo«.

Ob petindvajsetletnici pesnikove smrti je Marja Boršnik priobčila članek »Aškerc pred smrtjo«; v tem spisu, sestavljenem po beležkah Ivana Vrhovnika o pogovorih z Aškercovo postrežnico Fani Zajc, je povedano, da je stanoval pesnik nazadnje na Bleiweisovi cesti 9, in sicer »prej v prvem nadstropju, pozneje se je preselil v pritličje«. (Življenje in svet 1937, knj. 21, št. 23 = Aškercova številka, str. 354.) — V najnovejšem času je izšel prispevek Rudolfa Moleta »Aškercova stanovanja v Ljubljani« (Kronika 1956, str. 107), povzet iz osebnih listov, ki jih je o ljubljanskih prebivalcih vodil domovinski urad na mestnem magistratu; glede zadnjih dveh Aškercovih stanovališč beremo tam naslednje: »13. sept. 1905 je dobil stanovanje pri gospe Leskowitz na Bleiweisovi cesti 7/II. Lastnik, sin gospe Leskowitz, se je preselil v Linz. — Hiša je bila pozneje last dr. Valentina Krisperja in je dobila št. 9. — 5. februarja 1910 se je preselil Aškerc iz II. nadstropja v parter v lastno stanovanje. Tu ga je zadela kap in je umrl 10. VI. 1912 v deželni bolnišnici.«

Iz prikazanega gradiva bi torej mogli zaključiti, da je imel Aškerc v času od 5. februarja 1910 do konca svojega življenja stanovanje, obsegajoče eno sobo s pritliklinami, na Bleiweisovi cesti 9 v pritličju na levi. Potemtakem bi bili morali spominsko ploščo vzdati na hiši št. 9! Pripravljalni odbor za proslavo stoletnice Aškercovega rojstva pa je gotovo imel utemeljene razloge, da ni ravnal tako.

Iz Govekarjevega članka in iz objave o dražbi Aškercove zapuščine vemo, da je bilo stanovanje na levi strani hiše. Ogled na kraju samem nam pokaže, da je eno od dveh stanovanj v pritličju hiše na Prešernovi cesti 9, namreč desno, res tolikšno, kakor ga je opisal Govekar; stanovanje na levi ne ustreza Govekarjevemu opisu, ker je večje. Da se Govekar ni motil, se lahko prepričamo iz gradiva o ljudskem štetju, ki je bilo konec leta 1910. »Naznanilnica za popisovanje (štetje) prebivalstva... po stanju dne 31. dec. 1910 leta«, ki jo je Aškerc izpolnil z datumom 2. januarja 1911, navaja, da ima stanovanje eno izbo, eno predizbo in eno kuhinjo; od oken ima stanovanje dve na cesto. Prav gradivo o ljudskem štetju pa nam nudi ključ za rešitev našega vprašanja.

Na omenjeni popisni poli je v predelku za hišno številko nekdo, ki je pač imel opraviti pri popisu prebivalstva, z Aškercovo roko napisano številko 9 po pravil tako, da je devetico prečrtal in pristavil 11 (prej 9). Težav pri določanju prave hiše je torej kriva sprememba hišne numeracije. Po zakonu o ljudskem štetju so morali za numeriranje rabiti zgolj cela števila brez dodatnih označb. Zaradi sprememb, ki so nastale izza prejšnjega ljudskega štetja (1900), je bilo treba pred novim popisom prebivalstva numeracijo deloma predrugačiti. Na začetku Bleiweisove ceste si je leta 1903 postavil ljubljanski trgovski vrtnar Alojz Korsika dve

Lojze Dolinar: Anton Aškerc (mavec; 1912)

hiši. Druga od teh hiš, ki je do novega ljudskega štetja imela številko 1 a, je ob spremembi numeracije dobila številko 3; zato se je morala spremeniti numeracija vseh drugih hiš na Bleiweisovi cesti, katerih številke so bila liha števila, počenshi z dotedanjo številko 3. Tako je hiša št. 9, v kateri je stanoval Aškerc, dobila novo številko 11. Preurejena numeracija je služila za evidenco pri popisovanju prebivalstva, splošno pa takrat ni bila uveljavljena, ker je še ni potrdila deželna vlada kot nadrejeno oblastvo. Zato so bile stare hišne številke še nadalje v rabi; to je razvidno tudi iz sodobnih podatkov o Aškercu. Deželna vlada je odobrila preureditev ljubljanske hišne numeracije, kakor jo je bil predložil mestni magistrat z vlogo z dne 20. 12. 1910, šele 28. 10. 1912. Potem šele je dal magistrat pritrditi na poslopje tablice z novimi hišnimi številkami. (Podatki o ljudskem štetju in z njim povezani hišni numeraciji so vzeti iz magistratnih spisov v ljubljanskem Mestnem arhivu.)

Stanovanje na levi strani v pritličju hiše št. 11 na današnji Prešernovi cesti ustreza po legi in velikosti vsem podatkom, ki jih imamo o Aškerčevem poslednjem stanovanju, pa je zato spominska plošča postavljena nedvornno na pravem mestu.

Pavle Kalan

*Lojze Dolinar:
Skica za Aškerčev portret (mavec; 1912)*

BIBLIOGRAFIJA

K R A T I C E

Razen ustaljenih kratic, ki so v rabi v SBL, SBibl 1945—1953 ter v ostalih literarnozgodovinskih in bibliografskih publikacijah, predvsem v AB 1936, so v priložbi AB 1957 uporabljene naslednje kratice:

- AB 1936: Marja Boršnik, Aškerčeva bibliografija 1936.
- AB 1957: Vlado Novak i. dr., Aškerčeva bibliografija 1957.
- APZ: Akademski pevski zbor.
- AZ 1957: Aškerčev zbornik 1957.
- BLZ: Bibliografija Leksikografskog zavoda (Zagreb 1956-).
- Dej: Dejanje (Lj. 1938—1941).
- EJ: Enciklopedija Jugoslavije (Zagreb 1956-).
- ELZ: Enciklopedija Leksikografskog zavoda (Zagreb 1956-).
- HE: Hrvatska enciklopedija (Zagreb 1941—1945).
- JiS: Jezik in slovstvo.
- JKol: Jadranski koledar.
- KolCD: Koledar Cankarjeve družbe.
- KolKK: Koledar Kmečke knjige.
- KolPD: Koledar Prešernove družbe.
- KolPK: Koledar Prešernove knjižnice.
- KolSlovKor: Koledar Slovenske Koroške.
- LjKol: Ljudski koledar.
- PIC: Podoba Ivana Cankarja (Lj. 1945).
- Sber: Slovensko berilo (Kjer ni druge oznake, gre za srednješolsko berilo).
- SD: Slovenski dom.
- ŠK: Študijska knjižnica.
- ZD (ob imenu avtorja): Zbrano delo

AŠKERČEVA BIBLIOGRAFIJA

Sestavil Vlado Novak
s sodelovanjem Marje Boršnikove in Franceta Dobrovoljca

UVODNO POJASNILO

Ker prof. dr. Marja Boršnikova iz istih razlogov, zaradi katerih ni mogla sprejeti uredništva AŠKERČEVEGA ZBORNIKA, to je zaradi prevelike zaposlenosti z drugim neodložljivim delom, tudi svoje AŠKERČEVE BIBLIOGRAFIJE, ki jo je bila izdala leta 1936, ni mogla sama nadaljevati, je izrazila željo, naj bi to delo prevzel jaz.

Lotil sem se ga le obotavlja se, kajti zavedal sem se, da v Celju ni na razpolago vseh tiskov, ki jih bo treba v ta namen pregledati, in da mi vsakdanje poklicno delo ne bo dovoljevalo delati v boljše založenih ljubljanskih in drugih knjižnicah toliko časa, kolikor bi bilo potrebno za doseg zaželenih bibliografske zaokroženosti gradiva o Aškercu. Treba pa bi bilo doseči še več: raven že izdelane bibliografije do leta 1936 ter se popolnoma vživeti v njen sistem in metodo. Vrh tega je bil prvotni rok za tako obsežno in zamudno delo zelo kratek, prekratek. Gradivo za zbornik bi bilo namreč moralo biti po prvem dogovoru v tiskarni že 1. marca 1956.

Ker pa tudi ostali avtorji niso mogli napisati svojih prispevkov v tako kratko odmerjenem času, se je izid zbornika nekoliko odmaknil. Zato je bilo tudi za zbiranje bibliografskega gradiva več časa, tako da je lahko doseglo vsaj sedanji obseg. Ko bi mi čas dopuščal, da bi lahko sam pregledal in preveril vse v poštevh prihajajoče gradivo, ki ga nudijo naše biblioteke v Ljubljani, Zagrebu in drugih mestih, bi odpadla večina vrzeli in tudi sama obdelava bi bila še preciznejša. Tolaži me zavest, da tudi druga bibliografska dela niso brez podobnih pomanjkljivosti, celo taka ne, ki so nastala v mnogo ugodnejših delovnih razmerah.

Delo so mi močno olajšali: dr. Marja Boršnikova sama, ki je dala na razpolago vse svoje gradivo, nabrano po letu 1936, tako dopolnila za že obdelano razdobje kakor tudi nadaljevanje za naslednja leta (1937 — 1957), kolega France Dobrovoljc, upravnik Slovanske knjižnice v Ljubljani, ki je sam sestavil oddelek Aškerc v prevodih ter prispeval iz svojega bibliografskega gradiva tudi za ostale oddelke mnogo podatkov, ki bi sicer ostali v tej bibliografiji nezabeleženi. Razen tega mi je dal na razpolago bogato zbirko slovenskih pokrajinskih in slovenskih periodik, s katerimi se lahko ponaša Slovanska knjižnica. Delež obeh je tolikšen, da sem smatral za dolžnost, navesti ju kot soavtorja. — Bibliografski oddelek NUK mi je z dovoljenjem znanstvenega sodelavca Janeza Logarja nudil aškerciana iz svojega gradiva, zbranega za Slovensko bibliografijo člankov in leposlovnih

prispevkov 1945—1956 ter za retrospektivno Bibliografijo člankov, razprav in književnih del do leta 1945, ki jo izdaja Leksikografski zavod v Zagrebu. S tem mi je bilo prihranjenega mnogo zamudnega dela, zlasti prelistavanja časnikov. — Prav tako mi je bilo na razpolago vse gradivo o Aškercu v oddelku za rokopise in redkosti NUK, kjer sta mi znanstveni sodelavca Alfonz Gspan in bibliotekar Branko Berčič dala tudi nekaj dragocenih opozoril. — Tudi ravnatelj Študijske knjižnice v Mariboru tovariš Janko Glazer mi je pomagal zbirati in preverjati razne bibliografske podatke, prebral pred tiskom tipkopis ter mi svetoval iz svoje bogate bibliografske prakse, kakor že pred leti avtorici AB 1936. Prof. Viktor Smolej, lektor za slovaški jezik in literaturo na ljubljanski univerzi, je prispeval podatke o aškercianah med Slovaki in Čehi, kolikor jih ni zabeležil že France Dobrovoljc. Na nekatere podatke me je opozoril tudi kolega Bogo Komelj, upravnik Študijske knjižnice v Novem mestu, bibliotekarja v Muzeju NOB Slovenije v Ljubljani Darja Ravniharjeva in Jože Krall pa sta mi pomagala poiskati ponatise Aškerčevih del v slovenskem partizanskem tisku. Vsem naštetim, predvsem pa obema soavtorjema, sem dolžan posebno zahvalo za uvidevnost in tovariško pomoč.

Pri zapisovanju in razvrščanju gradiva sem se trudil, ostati kar najbolj zvest načinu in načelom, ki jih je uporabljala dr. Marja Boršnikova v AB 1937 in jih formulirala v uvodnih Pripombah k izdaji (o. c., 3 — 7). Ne bi bilo prav, brez tehtnega razloga v nadaljevanju bistveno spreminjati sistem in metodo prvotnega dela. Iz praktičnih razlogov in zaradi večje preglednosti pa sem ločil dopolnila za leta 1880 — 1936 (A) od nadaljevanja bibliografije za leta 1937 — 1957 (B).

V prvem delu sem dodal oddelek **IV a. Osebni dokumenti**, v katerega sem uvrstil tisto rokopisno gradivo, ohranjeno v NUK, MAL in v domači hiši na Senožetih, ki daje temeljno biografsko dokumentacijo o pesniku, a ga ni mogoče uvrstiti med korespondenco. To bi bila gotovo storila že dr. Marja Boršnikova leta 1936, ko bi bilo navedeno dokumentarno gradivo že takrat dostopno v javnih znanstvenih zbirkah, kakor je danes.

V drugem delu se mi je zdelo primerno upoštevati v oddelku **V. Literatura o Aškercu** tudi vse zabeležbe aškercian v bibliografskih delih. Dostavkov in popravkov iz AB 1936, str. 106 in na nepaginirani prilogi na koncu knjige nisem ponovno upošteval.

Zavedam se, da bi katerikoli starejši ali mlajši slovenski bibliograf, ki se temu delu lahko posveča intenzivneje kakor jaz, verjetno naloženo nalogo opravil popolneje in precizneje. Vendar se mi zdi, da je zbrano gradivo kljub vrzelim, ki so gotovo še ostale, dovolj obsežno in zaokroženo, tako da ga lahko objavim. Hvaležen pa bom za vsako dopolnilo in opozorilo, bodi v javni objavi, bodi v zasebnem sporočilu.

Celje, 15. junija 1957.

Vlado Novak.

A. DOPOLNILA ZA LETA

1880 — 1936

I. Aškerčevo delo

Str. 10:

1883

- a [v 6. vrsti dodaj med podatke o pesmi **Mutec Osojski** za cit. LZ 1903, 731; še:] A. Vrchlickemu 7. febr. 1906;

1884

- a [v 19. vrsti popravi datum 17. dec. 1883 v:] 7. jan. 1884;

1885

- a [v 41. vrsti dodaj podatkom o **Celjski romanci** za: Levec A.-u 18. jan. 1885 še:] A. Levcu 27. febr. 1890;
[v 47. in 48. vrsti črtaj:] Nikdo[?], **Dva biserja**, 673, (LZ 1923, 175); [pesem namreč ni Aškerčeva; gl. SR 1951, 133 — 135].

Str. 11:

1886

- a [v 13. vrsti dopolni oz. popravi opozorila o pesmi **Napoleonov večer**:] (A. Levcu 30. sept. 1886; Levec A.-u 11. nov. 1886).
č Sber V — VI. Sestavil in izdal dr. Jakob Sket: **Mutec Osojski**, 122; **Svetopolkova oporoka**, 123.

1888

- a [v 42. vrsti dodaj omembam **Stare pravde** v Levčevih pismih še datum:] 6. maja 1888.

Str. 13:

1890

- [za 8. vrsto dodaj:]
c SV: Puškin, **Ribar i riba** (= RA 64, LZ 1901, 722).

1891

- [za 20. vrsto dodaj:]
b LZ: A. A. **Slovarski paberki**, 298—301.

1892

- d A. A., **Za praznik Sv. Cirila in Metoda**, 2. jul. (* ŠK Celje).

Str. 16.

1896

- [v 24. vrsti dodaj:]
b SN: A. A. »**Kjer se je kvas postavil, tam naj se tudi pogača peče!**« (**Anek-dota iz življenja Slomšekovega**), 29. febr. (BLZ I/2, št. 9005);

1897

- a [v 44 vrsti dodaj navedbam o pesmi **Pavliha na Jutrovem**:] (A. Levcu 7. okt. 1890; ...)

Str. 17:

- [v 3. vrsti dodaj pred LZ 1936, 26 še sledečo navedbo:] **Jocov, Bŭlgarski stradanija** (Sofija 1935), 101;

Str. 20:

1900

- b [dodaj literaturi o knjigi **IZMAJLOV** ... v 13. vrsti:]
[RP 1900, št. 12 (BLZ I/2, 26415);
[v 24. vrsti:]
Vienac 1900, 240.

Str. 21:

- e [v 24. vrsti dodaj literaturi h knjigi **DRAGOTIN KETTE, POEZIJE:**]
Der Süden, 5. maja 1900 (gl. JIS 1956/57, 22—23); Koblar, Kettejevo ZD I
268—273, 275, 276—288.

Str. 27:

1902

- e [v 11. vrsti dodaj med literaturo o A.-čevi izdaji **PREŠERNOVIH POEZIJ:**]
Vienac 1902, 35, 558—559;

1903

- č [k naštetim ocenam **BR²** dodaj v 41. vrsti:]
Vienac 1903, 163.
[v 47. vrsti dodaj ocenam knjige **DVA IZLETA NA RUSKO:**]
E 1904, 177;

Str. 30:

1906

- a [dodaj v 16. vrsti med literaturo h knjigi **MUČENIKI** za
Vrchlický A.-u 25. dec. 1905;
še naslednji podatek:]
A. Vrhlickemu 27. dec. 1905;

Str. 33:

1908

- b [za 37. vrsto dodaj:] Světový kongres Volné Myšlenky v Praze: **Slovinci**
a Volná Myšlenka, 218—228.
č [za 43. vrsto dodaj:] Soča: Atila in ribič (iz zbirke **Jadr. biseri** str. 151—153),
12. dec.

Str. 34:

1909

- a [v 14. vrsti dodaj literaturi o zbirki **AKROPOLIS IN PIRAMIDE:**]
D (Celje) 18. dec. 1908;

Str. 37:

1912

- č [za 24. vrsto dodaj:]
Hrvatski pokret: A.-čeva autobiografija (prevedeno iz Steinove knjige
Slavjanske poety, gl. 1908 b), 139, 4.
Str. 38:
[za 4. vrsto dodaj:]
Žepni koledar za slovenske delavce 1913: Poslednji akord, Svetnica, Kar-
nevalska balada, med 80/81.

1913

- č [v 40. vrsti dodaj literaturi o knjigi **A. A., IZABRANE PJESME:**]
Hrv. straža 1919, 131—178; Hrv. pokret 1914, 98; Luč 1913-14, 182—183;
Naša misao 1914, 43—44, 77—80, 108—117; Književne novosti 1914, 62, 206;

Str. 41:

1923

č [za 29. vrsto dodaj:]

Za vsak dan. Zbral dr. K. Ozvald; Zimska romanca, 13; Kristus in Peter, 46; Iškarijot, 59.

Str. 43:

1929

č Napoleon in Ilirija (Lj.): Napoleonov večer, 14.

II. Aškerc v prevodih

(Sestavil France Dobrovoljc)

Str. 44.

1. V angleščino.

1919

Anthology of Modern Slavonic Literature in prose and verse. Translated by P. Selver. (London-New York): **A Page from the Chronicle of Zajc**, 313; **The Ferryman**, 317 (PDk 11. febr. 1951).

Nd: P. Selver, Pevčev grob, rkp (Strani pregled [Bgd] 1927, 168).

1927

Mladinski list — Juvenile (Chicago): [P. Selver], **The Ferryman on Sava**, 16 (PDk 11. febr. 1951).

1928

Slovene [Jugoslav] Poetry. Selected texts with translations and an introduction by Ivan Zorman. (Cleveland, Ohio): **Hark to the Wind's Tempestuous Strains**, 75; **The Furrows in the Field are Steaming**, 77; **Our Day is Come**, 79 (J 17. jun. 1928; PDk 11. febr. 1951; Slovenski izseljenski koledar 1956, 49).

2. V bolgarščino.

1910

[dopolni podatke:]

Stilijan Čilingirov, Slavjanska antologija (Sfj): Iz »Rapsodiite na bulgarskija guslar«: Bracigovski topove, 35; Šumi zelenij Vit, šumi... 37; Prvata močenica, 38; Mojata muza, 41.

Slavjanski glas (Sofija): Kŭm Nemcite (Otkeslek), 141.

3. V češčino.

1906

Květy (Praha):... [dodaj dokumentaciji:] (...; A. Vrchlickemu 7. febr. 1906).

SPř:... [dodaj dokumentaciji:] (...; A. Vrchlickemu 15. febr. 1906).

Str. 45:

1912

Kalich (Praha): A. Frinta [3 pesmi iz zbirke Mučeniki, prim. SPř 1937, 267].

1924

Wendel Hermann, Z jihoslovanskega sveta (V Praze). Přeložil Josef Pe-
lišek: Moje musa, 271; Turek nás přepadá od dávných let [del.], 274;
Ty chud jsi byl po celý život svůj [del.], 276; A dál se ryji, krtci pod zemi
[del.], 277.

1935

Archa (Olomouc): Antoš Horsak, Haviřova písem o uhli, 251—254.
Nd: Vojtěch Měrka, Izmajlov, rkp (J 2. febr. 1928).

3a. V esperanto.

1931

Balkana Konkordo (Sfj): Franjo Modrijan, Pokalo del Senmorteco,
No 5—6, 3 (67).

4. V francoščino.

1925

La Yougoslavie avec illustrations (Bgd): Ma muse (5 verzov), 180 (Le
Monde slave [Paris] 1931, 358).

Str. 46:

4a. V hrvaščino.

1904

Iz slavenske rodbine. Pjesme. Preveo ih Ivan Trnski (Zgb. Zabavna
knjižnica Matice Hrvatske, sv. 280-81): Medjnik, 12—13.

5. V italijanščino.

1935

Umberto Urbani, Scrittori jugoslavi. Vol. II. (Zara [1936] Collezione
di studi slavi, ser. I, vol. II): Ahasver pod križem (4 verzi), 63; Moja muza
(prev. v prozi), 68.

5a. V latinščino.

1928

Mentor (Lj.): Anton Sovre, Portitor, 139.

Str. 48:

7. V poljščino.

1935

Stanislav Rospond, Jugosławja. Z teki podroznika i obserwatora. (Miejsce
Piastrów 1935): Bronisław Grabowski, Trzej podróżni, 68.

Str. 49:

8. V ruščino.

1892

SS: Lavrentij Matvejevič Leskovec, Firdusij i dervyš, 207.

1902

Niva (Pbg): N. Novič, Moja muza, No 26 (Slovinskie poety, Pbg 1904,
110).

Peterburgskaja žizn' (Pbg): N. Novič, Pervaja mučenica, No 691 (Slo-
vinskie poety, Pgb 1904, 111).

1904

D. Vergun, Russkij jazyk (Ljubljana, Narodna tiskarna. 2 str. V 8°.
Bibliofilska redkost, ki jo ima samo NUK v Lj., sign. 52256).

Slovinskie poety. Malenkaja antologija No 25. Izdany pod redakciej N. Noviča (Pbg): N. Novič, Moja muza, 67; Pervaja mučenica (Drevneegipetskaja skazka), 74; — Fj. Korš, Javor i lipa, 68; — A. Sirotinin, Iz »Rapsodij bolgarskago gusljara«, 69; — S. Štejn, Polet, 70; Vezuvu 72; Budda i Ananda, 77.

1907

Dmitrič Vergun, Stihotvorenija (Červonnorusskie Otvuki). 2. izd. (L'vov): Russkij jazyk, 7 (Sn 1910, 354).

Str: 50:

1912

SI: Andrej Sirotinin, Gajduk, No 6, 23. dec., 83.

9. V slovaščino.

1928

Slovenski Dennik (Bratislava): V. [= Votruba František], [Moja muza], 15. jan. (J. 18. jan. 1928; AZ 1957, 181).

Slovenský Východ (Košice): Vojtěch Měrka, Biskup Hren vo Vinnom Dole, 8. apr. (č. 84, str. 7).

1930

Podjavorinská L'udmila, Balady (Praha): Balada o sv. Martine, 127; Kovač, 131; (priobčeno kot prevod iz Branka Radičevića [!]; AZ 1957, 177).

Str. 51:

10. V srbščino.

1932

Jugoslovenče (Bgd): V. Stanimirović, Najlepši dan, br. 7—8, 5.

11. V švedščino.

1898

[popravi podatek:]

Handels-och Sjöfarts-Tidning (Göteborg): Alfred Jensen, Sangarens graf, 26. sept., No 222 (A).

IV. Korespondenca

1. Prejemniki Aškerčevih dopisov

Str. 59:

Aškerc Agata. ... — (ŽiS 1937, knj. 21, 356—366. — * NUK.)

Aškerc Agata in Anton. ... — (ŽiS 1937, knj. 21, 356—366. — * NUK.)

Aškerc Anton in Janez. ... — (* NUK.)

Aškerc Miha. ... — (AZ 1957, ... — ... — * NUK.)

Cankar Ivan. 1897: 17. apr., 6. maja (CP I, 243, 245. — * NUK.)

Blaž Ana. ... — (Med zadnjo vojno izgubljeno; ustna izjava Vere Levstik jeseni 1956.)

Blaž Ana, Jožefa in Marica. ... (Kakor zgoraj.)

Str. 60:

- Čech Svatopluk.** (?; gl. v pismu Janu Legu 15. febr. 1906, da bo pisal Sv. Čechu.)
Delak Marija, por. Est. 1911: 3. nov.
Freuensfeld Vekoslava, por. Cvetko. 1898: 23. okt.; 1901: 12. okt. (* NUK.)
Ferline Franc. ... (... — Izgubljeno; ustna izjava Zofije Debelak jan. 1956.)
Germ Josip. 1899: 2. sept. (razgl.); 1900: 7. febr. (AZ 1957, 164. — * ŠK Novo mesto.)
Govekar Fran. ... (— * NUK.)
Gregorčič Simon. ... (... Gregorčič ZD IV, 205. — * NUK.)
Gregorec Lavoslav. ... 1895: 4. apr. (* ŠK Celje).
Grošelj Pavel. 1908: 9. jan. (Pavel Grošelj, Vesolje - zemlja - človek, Lj. 1957, 350—351. — * dr. Vid Grošelj).
Hribar Ivan. (Črtaj pismo z dne 17. jun. 1898, ker je naslovljeno na Ivana Resmana.)

Str. 61:

- Kovačič Vinko-Rožanski.** 1912: 29. febr. (NO-ja 1952, 396—397. — * NUK.)
Kveder-Jelovšek Zofka. 1902: 1. okt. (* NUK.)
Lavantinski škofijski ordinariat (konzistorij). 1892: 29. febr., 9. apr.; 1893: 26. jul. (prepis * NUK); 1899: 4. jul.

Str. 62:

- Ljubljanski mestni magistrat (občinski svet).** 1898: 3. jan., 17. marca (prošnje za službo koncipista, oz. arhivarja, * MAL); 1910: 8. jun. (prošnja za upokojitev, orig. * MAL, koncept iz A.-čeve zapušč. * NUK), 3. sept. (preklic prošnje za upokojitev, * MAL).
Majaron Danilo. 1891: 7. dec. (* NUK); 1894: 6. dec. (* Majaronovi dediči).
Masaryk Tomaž Garrigue. (A. Žmavcu 12. jan. 1900; LZ 1936, 143.)
Milčinski Fran. 1899: 11. nov., 1. dec.; 1900: 17. marca (AZ 1957, 158—161. — * Breda Slodnjak).
Narodna čitalnica v Novem mestu. 1900: 23. dec. (NOja 1950, 607. — * ŠK Novo mesto).
Pagliaruzzi Marija. 1887: 6. maja (* Pagliaruzzijevi dediči).
Poljanec Ljudmila. [Dodaj na ustrezna mesta po kronologiji naslednja pisma:] 1900: 3. jan.; 1902: 1. febr.; 1903: 20. avg. (razgl.), 30. dec. (razgl.); 1904: 23. avg. (razgl.); 1905: 3. jan. (razgl.), 15. febr. (razgl.); 1906: 14. jan. (razgl.), 9. marca (razgl.), ...; 1912: 7. jan. (razgl.); (AZ 1957, 70—83. — * ŠK Maribor).

Str. 63:

- Radič Peter.** 1906: 25. sept.; 1910: 11. marca (* Nar. muz. Lj.)
Resman Ivan. 1891: 17. jun. (* MAL).
Rotner Jožef. 1890: 16. marca (zalepka). (* ŠKM).
Schwentner Lavoslav. 1903: 30. maja (razgl.), 9. okt.; 1907: 11. sept. (razgl.); 1911: 30. jun. (razgl.). — (AZ 1957, 161—164. — * ŠK Celje).
Splošno slovensko žensko društvo. 1906: 17. jan. (* Zapušč. Janka Šlebingerja).

Sirca Friderik. 1901: 10. avg. (D. Cvetko, Risto Savin, Lj. 1949, 30. — * Olga Sirca).

Tavčar Franja gl. Splošno slovensko žensko društvo.

Trdina Ivan. 1900: 3. jun.; 1901: 19. sept.; 1906: 10. marca (* dr. Silva Trdina).

Str. 64:

Uskoković M. 1906: pred 6. jan. (Politika, 6. jan. 1906).

Vidic Fran. [Dodaj na ustrezno mesto po kronologiji še naslednje pismo:] 1900: 16. okt. ... [in podatke:] (SR 1948, 105—107. — * SAZU v Lj.).

Vrchlický Jaroslav. 1905: 27. dec.; 1906: 7. febr., 16. febr.

Str. 65:

Župančič Oton. 1899: 23. febr., 28. apr.; 1900: 13. marca, 2. apr., 24. apr., 7. maja, 22. okt.; 1901: 10. jan., 26. okt., 18. dec. (AZ 1957, 84—97. — * Ana Župančič).

Župnek Franc. 1891: 11. jan. (* Karlo Sancin).

2. Aškerčevi dopisniki

Cankar Ivan. [Popravi napačni datum 4. maja 1897 v pravičnega:] 1897: 6. maja, ... [na koncu dodaj:] (...; CP I, 241—265. * NUK).

Str. 66:

Finančno ravnateljstvo (Finanz-Prokuratur) v Ljubljani. 1907: 8. nov. (koncept * NUK).

Funtek Anton. 1889: 16. jul.; 1891: 27. febr., 28. okt., 26. nov. (* NUK).

Gladdenbeck H. & Söhne, Aktiengesellschaft (Berlin). 1911: 30. marca.

Govekar Fran. 1897: [12. jan.], 11. febr., 6. apr., 11. maja (odl. obj. v CP I, 176—177), 16. maja; [1899: 15. okt.] (* NUK).

Gregorčič Simon. ... (Gregorčič ZD III, 401, 414.; IV, 41, 112, 120, 126, 139, 200, 205, 364.)

Hauser Otto. [Dodaj na ustrezno mesto po kronologiji:] 1908: [10. jun.], ...

Holz Vatroslav. 1 nedat. razgl. (žig: Firenze 17. okt. 1905).

Hribar Ivan. 1885: 17. jan.; 1898: 20. m. marca; 1899: 6. avg. (* NUK). — Gl. tudi Ljubljanski mestni magistrat (občinski svet, županstvo).

Jeglič Anton Bonaventura. 1899: 9. maja (* NUK). — Gl. tudi Ljubljanski škofijski ordinariat.

Kette Dragotin. [Dodaj podatek o objavi:] (... Kette, ZD 1949 II, 136).

Kleinmayr Ignac & Bamberg Fedor. [Popravi in dodaj:] ... 1904: 9. sept.; 1912: 25. jan. (* NUK).

Str. 67:

Kobal Franc. 1905: 5. dec. (* NUK).

Korš Fedor Evgenjevič. ... (LZ 1940, 295—296).

Kranjska deželna vlada (Landesregierung). 1903: 16. jan. (koncept * NUK).

Lange A. und Söhne (Glashütte). 1911: 4. jan., 9. jan., 16. jan., 23. jan., 16. jun., 3. jul., 12. jul., 23. avg., 30. avg., 15. sept. (* NUK).

Lavantinski škofijski konzistorij (ordinariat). 1889: 15. maja; 1893: 18. jul., 4. avg.; 1894: 26. jun., 17. avg., 29. avg., 26. sept., 5. okt., 5. okt. (dve pismi!); 1896: 19. jan., 30. marca; 1897: 5. febr., 15. okt.; 1898: 25. jan., 20. apr., 27. apr., 31. avg.; 1899: 9. maja (* NUK).

Lešničar Janko. 1910: 9. jul. (* NUK).

Ljubljanski mestni magistrat (občinski svet, županstvo). 1906: 16. nov. (* NUK).

Masaryk Tomaz Garrigue. (A. Žmavcu 12. jan. 1900; LZ 1936, 143).

Meško Franc Ksaver. 1900: 19. jun.; 1912: 8. jun. — (* NUK).

Str. 68:

Pisateljsko podporno društvo (Ljubljana). 1891: 23. jan. (* NUK).

Poljanec Ljudmila. ... (AZ 1957, 70—83 * NUK).

Ribnikar Adolf. 1912: 26. maja (* NUK).

Smrekar Hinko. 1908: 11. marca (* NUK).

Stejn Sergej. 1904: 12.—25. jan., 20. febr.; 1 nedat. vizitka (* NUK).

Svab Adolf in Marija. [1902: 1. jan.]

Tavčar Franja. 1902: 22. dec. (* NUK).

Tavčar Ivan. 1900: 13. febr.; 1901: 29. dec.; 1902: 2. apr. (* NUK).

Trdina Janez. ... (AZ 1957, 154—158. — * NUK).

Str. 69:

Vidic Fran. 1900: 7. maja (* NUK).

Volynskij Akil L. ... (LZ 1940, 296—297. — * NUK).

Zabolotskij Peter. [1903: 22. okt. (?), 28. dec.]; [1904: 24. nov.]; [1905: 31. dec.]; [1906: 12. febr.]; [2 nedat. razgl.] (* NUK).

Župančič Oton. 1897: 25. sept.; 1900: 4. apr.; 1901: 14. jan. (NOja 1949, 394, 396—400. — * NUK).

Josip Wester je vse dopise, ki jih je hranil, izročil NUK (gl. AZ 1957, 69). Pri pismih Aškerčevih dopisnikov, kjer niso bili potrebni kaki drugi dodatki, ne navajamo posebej te spremembe v lastništvu.

IV a. Aškerčevi osebni dokumenti

1856

Geburts- und Taufschein, 9. jan. (dat. 29. sept. 1869; primerek iz pesnikove zapuščine * A.-čeva domačija na Senožetih v spominski sobi, drugi primerek, dat. 16. nov. 1875 * NUK).

1857

Schutzpocken — Impfungs-Zeugnis, 18. jun. (dat. 13. dec. 1869.)

1869

Prüfungs—Extracte von der k. k. Unter-real-Hauptschule zu Cilli vom Sommercourse 1869. IV. Classe (* ŠK v Celju).

1870

Gymnasial-Zeugnis (I. r. 2. sem.), 27. jul.

1871

Gymnasial-Zeugnis (II. r. 2. sem.), 31. jul.

- 1872
Gymnasial-Zeugniss (III. r. 1. sem.), 10. febr.; Gymnasial-Zeugniss (III. r. 2. sem.), 29. jul.
- 1873
Gymnasial-Zeugniss (IV. r. 1. sem.), 22. febr.; Gymnasial-Zeugniss (IV. r. 2. sem.), 31. jul.
- 1874
Gymnasial-Zeugniss (V. r. 1. sem.), 14. febr.; Gymnasial-Zeugniss (V. r. 2. sem.), 31. jul.
- 1875
Gymnasial-Zeugniss (VI. r. 1. sem.), 6. febr.; Gymnasial-Zeugniss (VI. r. 2. sem.), 15. jul.; Gymnasial-Zeugniss (VI. r. 2. sem., dupl.), 26. nov.
- 1876
Gymnasial-Zeugniss (VII. r. 1. sem.), 13. febr.; Frequentations-Zeugniss, 16. jan.; Gymnasial-Zeugniss (VII. r. 2. sem.), 15. jul.
- 1877
Gymnasial-Zeugniss (VIII. r. 1. sem.), 10. febr.; Maturitäts-Zeugniss, 23. jul.
- 1878
Spričevalo prvega letnika semenišča, 27. jul.
- 1879
Diploma o tonzuri in štirih nižjih redovih, 20. jul.; Spričevalo drugega letnika semenišča, 27. jul.
- 1880
Spričevalo tretjega letnika semenišča, 13. jul.; Diploma o subdiakonatu, 22. jul.; Diploma o diakonatu, 22. jul.; Diploma o presbyteratu, 22. jul.
- 1881
Dekret o postavitvi za kaplana v Podsredi, 6. jul.; Spričevalo četrtega letnika semenišča, 12. jul.
- 1883
Dekret o postavitvi za provizorja v Podsredi, 4. jul.; Dekret o izročitvi provizorskih funkcij v Podsredi, 3. okt.; Dekret o postavitvi za kaplana v Šmarju, 3. okt.
- 1888
Razsodek o odmeri vojaške takse, 14. apr.; Pobotnica o vplačilu vojaške takse, 28. dec.
- 1889
Dopis okr. sodišča glede vojaške takse, 16. febr.
- 1890
Razsodek o odmeri vojaške takse, 7. avg.
- 1898
Dekret Ljubljanskega magistrata o nastavitvi za začasnega arhivarja, 10. jun. (orig. primerek iz A.-čeve zapuščine * NUK, uradno kopijo * MAL).

1899

Dekret Ljubljanskega magistrata o imenovanju za definitivnega mestnega arhivarja, 31. dec. (orig. primerek iz A.-čeve zapuščine *NUK, uradno kopijo *MAL).

1904

Reise-Pass — Potni list, 3. avg.

1908

Dekret Ljubljanskega mestnega magistrata o priznanju službenih let, 9. maja; Dekret Ljubljanskega mestnega magistrata o napredovanju, 7. avg.; Dekret Ljubljanskega mestnega magistrata o pravici do pokojnine, 1. dec. (orig. primerke iz A.-čeve zapuščine *NUK, uradne kopije *MAL).

1912

Zapuščinski akt, 10. jun. — 15. jul. (gl. AZ 1957, 63—69; Kronika 1956, 107. — *NUK in MAL); Zapisnik zapuščinske dražbe, 23.—24. jul. (gl. AZ 1957, 68; Kronika 1956, 107. — *MAL).

Vse dokumente, pri katerih lastnik ni posebej naveden, *NUK.

V. Literatura o Aškercu

1884

Deutsche Wacht (Celje): Kanzelmissbrauch eines slovenischen Dichters, 2. marca; Nationale Wahlagitation, 3. avg.; Ein fanatischer slovenischer Dichter, 7. dec.

1885

Deutsche Wacht (Celje): Čitalnicageschichten, 1. jan.; Offene Anfrage an den slovenischen Hofpoeten Herrn Aškerc derzeit auch Caplan in St. Marrein bei Erlachstein, 1. jan.; Ein Vaterunser für die Slovenen, 4. jan.; Nationaler Fanatismus als Taufhinderniss, 15. jan.; Ein abgebrauchter Pervakenkniff, 12. febr.; Zum Capitel der Beamtendenunziation, 19. marca; Skizzen zur letzten Methodi-Feier, 9. avg.

SN: Pesnik Gorazd [na potovanju], 21. jul.

1887

Sn: [Notica o predavanju Ivana Fona v Mariborski čitalnici: O zaslugah duhovščine za slovensko književnost], 110.

Str. 70:

1890

LZ: [Dodaj navedbo o ponatisu Kersnikove kritike BR¹:] ... = Janko Kersnik, ZD V (1952), 299—322.

Str. 71:

1892

SN: Osobne vesti [Gregorčič in A. v Ljubljani], 12. sept.; [A. premeščen v Mozirje], 17. sept.

1893

LZ: Mencinger Janez, Abadon, 468 (prim. Jos. Tominšek, Mencinger Izbr. spisi III. zv., str. XII).

S: Politični estetiki, 16. sept.

Str. 72:

1896

Delavec [Popravi podatek o avtorju:] Kr[ist]an Etbin], Buržoazija in leposlovje, 10. avg.

E: [Dodaj podatek o ponatisu:] [Fr. Govekar in dr.], Portretne karikature, 12. sept. (=PIC 1945, 210); ...

LZ: [Dopolni z navedbo avtorja in dodaj podatek o ponatisu:] [Cankar Ivan?], Lirske in epske poezije, 506—507, 584 (=CZS XXI, 185—186).

Str. 74:

1898

Akademie (Praha): Etbin Kristan, Antonín Aškerc, 37—39.

Handels-och Sjöfarts-Tidning (Göteborg): A-d J. [=Alfred Jensen], Askerc (Ett litteraturbref till H. T.), 26. sept. (Fotokopijo * Slovanska knjižnica v Ljubljani).

Str. 77:

1900

KO: [Dodaj podatek o ponatisu:] ... A. Ušeničnik, Nove poezije, 172—181 (=A. Ušeničnik, IS VI 242—244; gl. pod 1940).

Str. 78:

SN: [Na koncu 26. vrste za imenom Ivan Cankar črtaj: Tri drame.]

Der Süden (Dnj): Ivan Cankar [o Kettejevih Poezijah, v rubriki Literatura], 5. maja (JiS 1956-57, 22—23).

Vienac (Zgb): -l- [=Jovan Hranilović], A. A. Studie mit Übersetzungsproben von G. Krek [recenzija], 79—80; -r- [=Jovan Hranilović], A.-ovi dramski pjesmotvori..., 240 (BLZ I/2, 20816, 20819).

Str. 79:

1901

Zora (Mostar): Poezije Dragotina Kettea [notica], 83.

Str. 80:

1902

Magiera Jan Fr., Słowianie (:Narody i ich pismienictwo:) (Krakow): A. A., 43.

Nada (Srj): ...; N-n. [=Žnidaršič Jakob], Prešernove poezije. Uredil A. A. [recenz.], 266 (BLZ I/2, 50718).

Vienac (Zgb): Janko Barle, Prešernove poezije. Uredil A. A. [ocena], 558—559.

Str. 81:

1903

Murn, Pesmi in romance: Ivan Prijatelj, uvod, XXIII, XXIX.

Nada (Srj): N-n. [=Žnidaršič Jakob] ...

Ostaszewski-Baranski K.; Z nad Drawy, Sawy i Soczy (Lwow): Antoni Aškerc, 59—60.

Vienac (Zgb): G., A. A.: Balade i romance, 2. izdaja... [ocena], 163 (BLZ I/2, 18192).

1904

- E:** K., A. A. Dva izleta na Rusko... [ocena], 177 (BLZ I/2, 23898).
Gorenjec (Kranj): Ž., Iz spominske knjige v Vintgarju, 21/224-225 (BLZ I/2, 50985).
KO: ... Slovenski Mefisto, 223—226 (= A. Ušeničnik, IS VI, 244—248; gl. pod 1940); ...
LZ: -k [Zbašnik?], A. A.: Dva izleta...
Novič N., Slovinskie poety (Pbg): A. A., 109—111 (gl. tudi odd. II. A. v prevodih; Boršnik, AB 1936, 49).
Obzor (Zgb): Fran Selak, A.-čeva najnovija djela, br. 193—194 (BLZ I/2, 42172).
SI: ... (Ilešič, LZ 1905, 186—187).
Slavjanskij vek (Dnj): Vera Vergun, A. A.: Dva izleta na Rusko [ocena], No 79, 219—221.

Str. 82:

1905

- LZ:** ...; Fran Ilešič, A. A. pred rusko kritiko, 186—187; ...
Novi list (Lošinj): A. W-s.: Arsen Wenzelides, Mučenici od A. A.-a, 359 (BLZ I/2, 49905).
SKG (Bgd): Iv [anić Momčilo], Jubilej A. A.-a, XVI, 236—237 (BLZ I/2, 22 061).

Str. 83:

1906

- E:** A. A. [Ob petdesetletnici], 9. jan.
 Str. 84:
Politika (Bgd): Pismo A. A.-a, 6. jan. [A.-čeva zahvala uredništvu in M. Uskokoviću, avtorju članka ob njegovi petdesetletnici] (BLZ I/2, 9844). [Uskokovićev članek v BLZ I/2, 47448 — 47453 ni naveden!]
RP: [Etbin Kristan, Mučeniki, 19. jan.] (BLZ I/2, 26424).
 Str. 85:
S: ...; Ivančič Josip, O pesniku Simonu Gregorčiču, 24. dec. (BLZ I/2, 22019).

Str. 86:

1907

- Meyers Grosses Konversations-Lexikon**⁶ (Leipzig-Wien): Slowenische Literatur, XVIII, 546.
Savremenik (Zgb): ddd [Dragutin Domjanić?]: A. — Gregorčiču, 126 (BLZ I/2, 14848).

Str. 87:

1908

- Meyers Kleines Konversations-Lexikon**⁷ (Leipzig-Wien): A. A., I, 400; Slowenen, VI, 180.
SN: ...; -y- [= Josip Wester], A. A.: Akropolis in piramide, 31. dec. (BLZ I/2, 50009).

Str. 88:

1909

Gorica: Radovan, Akropolis in piramide. A. A. [ocena], 6. apr.

Str. 89:

1910

Kušar Giovanni, Canti jugoslavi. Vol. I. (Rocca S. Casciano): str. CIII, CIV.
Slavjanska antologija (Sfja): S. Čilingirov, A. A. [beležka], 161.

1911

Grafenauer, Zgodovina sloven. slovstva: II, 247.

Prúdy (Bratislava): Zo slovinského života, 205—207 (AZ 1957, 182).

Str. 90:

1912

Čas: A. U[šeničnik], A. A., 312—317 (=A. Ušeničnik, IS VI, 235—242; gl. pod 1940).

Delo (Bgd): A. A. [nekrolog], 479.

Str. 91:

LZ: ...; [Janko Šlebinger], A. A. [nekrolog], 390—391 (BLZ I/2, 45431).

Naš dom (Mb): [Josip Zidanšek(?)], A. A. [nekrolog], 200.

Pobratim (Zgb): B. B. Gomilski [Božidar Borko], Antun A. [nekrolog], XII/1912-13, 3—4.

Str. 92:

Prúdy (Bratislava): -s- [Juraj Slávik], Boleslav Prus, Antun Aškerc a Penčo Slavejkov, 363 (AZ 1957, 182).

SD (Lj): A. A., pesnik »Stare pravde«, mrtev, 15. jun.; Po mrtvih pljujejo. Kulturno-historičnega pomena je totedenska številka Slovenskega ilustrovanega tednika ..., 29. jun.

SI: Andrej Sirotinin, Iz nedavnjago prošlago, No 6, 83.

Slovenski jug: U[roš] Dž[onič], A. A., slovenački pesnik [nekrolog], 198 do 199 (BLZ I/2, 16646).

Str. 93:

Swiat Słowiański (Krakow): † Antun Aškerc [nekrolog], Nr 91, 552—553.

UT: ...; Fr. Praprotnik, Poslano [dodatek h Pojasnilu v št. 34 dne 23. avg.], 15. nov.

Venac (Bgd): Saradnik [Uroš Džonič], A. A., IV., 56—60 (prim. Sn 1913, 31; BLZ I/2, 41734).

Zarja: ...; [Ethin Kristan], A. A. [nekrolog], 11., 12. jun. (BLZ I/2, 26433, 26434).

Zvezda (Bgd): [Vladimir Stanimirovič], A. A., 702—704 (BLZ I/2, 43286).

Zvon (Praha): -n-, † Anton Aškerc, básnik slovinský, 623—624.

Str. 94:

1913

SI: Izbrannyja stihotvorenija Aškerca [ocena AČ 1913¹], No 44, 615.

Soča (Gorica): A.-čeva čitanka [poročilo], 9. avg.

Zarja (Lj): [Etbin Kristan], A.-čeva čitanka, 4. avg. (BLZ I/2, 26435);

LZ: R. Z. [Janko Šlebinge], A.-čeva čitanka, 445 (BLZ I/2, 45436);...

1914

Hrvatska straža (Zgb): Ante Alfirević, A. u Hrvatskoj, 131—178 (BLZ I/2, 9404).

Hrvatski pokret (Zgb): Ivo Andrić, Stari pjesnici, 98, 2 (BLZ I/2, 9490).

Književno novosti (Zgb.-Rijeka): P[etar] [Grabič], A. A.-a izabrane pjesme u izdanju Matice Hrvatske, 62; P[ugelj?], Pismo iz Ljubljane, 206.

Luč (Zgb): Josip Andrić, Knjige Matice Hrvatske, 1913-14, 182—183.

Naša misao (Zgb): Petar Grabič, Novi oblik misli i vjere, 43—46, 77 do 80, 108—117.

Str. 95:

1916

Milčinović Andreas und Krek Johann, Kroaten und Slowenen (Jena): Janez Krek, A. A., 97.

1917

Krek Ivan, Les Slovènes. Traduit par A. U. [Augustin Ujević] (Paris): A. A., 70.

1918

Mjesečný przegląd słowiański: 28. febr. (SN 18. 3. 1918).

Popović Pavle, Jugoslovenska književnost (Cambridge): A. A., 136.

1919

Krek Janez, Slovenci. Prev. Ante Simčik (Zgb): A. A., 36—37.

Popović Pavle, Jugoslovenska književnost² (Cambridge): A. A., 140.

Str. 96:

1922

Jadranka (Trst): A. A., 93—94.

M: F[rance] B[e v k], A. A., 189—190 (BLZ I/2, 11418).

Mencinger Janez, IS III: Josip Tominšek, Opombe, 210.

Seifert Josef Leo, Literaturgeschichte der Čechoslowaken, Südslawen u. Bulgaren (München): A. A., 164.

1923

Jadranski almanah (Gorica): Joža Glonar, Simon Gregorčič, [A. A.], 166, 172.

Strekelj Karel, SNP: Joža Glonar, Predgovor, IV * 61.

Zk: Ivan Lah, Matija Gubec, 62—68, 87—92.

1924

Meyers Lexikon⁷ (Leipzig): A. A., I 982.

Wendel Hermann, Z jihoslovanského světa (Praha): A. A. Přeložil Josef Pelíšek, 266—278.

1925

Wendel Hermann, Der Kampf der Südslawen um Freiheit und Einheit (Frankfurt a. M.): A. A., 537, 566.

1926

Cankar Ivan, La bella Vida. Traduzione dallo sloveno di Giovanni Lorenzoni (Udine-Trieste): Notizia, 9 [A. A.].

Čas (Cleveland): Kratka zgodovina Slovencev, A. A., 209—210.

Kušar Giovanni, Poeti jugoslavi del rinascimento (Trst): II—III, 102.

Wendel Hermann, Borba Jugoslovena za slobodu i jedinstvo (Bgd): A. A., 493, 520.

Str. 98:

1927

J: F[r]an[ck] A[l]brecht, Iz A.-čeve literarne ostaline [napoved objave v LZ], 19. marca.

Mencinger Janez, IS IV: Josip Tominšek, Predgovor, XII; Mencinger Janez, Abaddon, 167.

Murko Matija, Die Bedeutung der Reformation und der Gegenreformation für das geistige Leben der Südslawen (Prag u. Heidelberg): A. A., 153.

Obzor (Zgb): Radetič Ernest, Jedno predavanje o Gregorčiču i A.-u u Trstu [o predavanju Umberta Urbanija 7. marca 1927], br. 73 (BLZ I/2, 39948).

SN: Iz A.-čevega življenja, 16. jun.

ZiS: I. [Božidar Borko], Politični nazori A. A.-a, I. 636 [Podatek o avtorju po izjavi urednika I. Podržaja bibliogr. odd. NUK].

1928

J: A. A. v slovaščini [Slovensky Dennik, Bratislava, 15. jan. 1928: Moja muza], 18. jan.

Mladinski list — Juvenile (Chicago): The Leading Slovene Authors. A. A. (v angl.), 148—149 [S portretom].

Slovenský Východ (Košice): Vojtěch Měrka, A. A., 25. marca (č. 72, str. 7).

Zorman Ivan, Slovene [Jugoslav] Poetry (Cleveland): Introduction, A. A., XIV.—XV.

Str. 99:

1929

Meyers Lexikon⁷ (Leipzig): Slowenische Literatur, XI. 391.

Spomenica ob 70-letnici lavantinskega bogoslovnega učilišča v Mariboru: Fr. Kovačič, Literarno in znanstveno delovanje v mariborskem bogoslovju, 33—34.

1930

DS: Anton Breznik, Jezik v kmečki povesti, 30 (= Breznik, Jezik naših časnikarjev in pripovednikov, 71; gl. pod 1944).

Nouvelles littéraires (Paris): Un poète le plus original et le moins connu dans l'Europe centrale, 11. okt. (J. 15. okt. 1930).

Popović Pavle, Jugoslovenska književnost⁵ (Bgd): A. A., 140.

Rivista di letterature slave (Roma): Umberto Urbanaz-Urbani, A. A., 101—112 (J. 15. okt. 1930).

Wollman Frank, Dramatika slovanského jihu (Praha): 105, 109, 123, 125, 154, 205—206.

Str. 100:

1931

Evolucija (Zgb): Kamilo Križanić, Slovenski pjesnik »Stare pravde«, 1931—32, 319—320 (BLZ I/2, 26451).

Jsln (Lj): Valentin Rožič, Slovenski pesniki in Jadransko morje, št. 65.

Le Monde Slave (Paris): Pavle Popović et Miodrag Ibrovac, Essai de bibliographie française de la littérature yougoslave, 307 (t. II, No 2).

SN: -ag [Ante Gaber], Demantna poroka A.-čevega »Godca«, 19. febr. (BLZ I/2, 18258).

1932

Istra (Zgb): Emigracija se klanja spominu A.-a A.-a, 26. avg.

Prosveta (Chicago): V spomin pesnika A.-a, 2. jul.

SN: Počastitev spomina A.-a A.-a, 13. jun.

Sokolič (Lj): Lj[udevit] Mlakar, Ob dvajsetletnici A.-čeve smrti, 186—188.

1933

J: -o [Božidar Borko], Osebnost A.-a A.-a [povzetek razprave Jana Plestenjaka v Času], 24. febr.

Str. 101:

1934

Der grosse Brockhaus¹⁵ (Leipzig): Slowenische Literatur, XVII 486.

J: Marica [Bartolova], Kristini Schullerjevi ob 70-letnici, 24. jul.

Meyers Kleines Lexikon⁹ (Leipzig): Slowenen, III 2094.

1935

Jocov Boris, Bŭlgarski stradaniya i borbi za svoboda v slavjanskata poezija (Sofija): A. A., 120—166, 185.

Prijatelj Ivan, Duševni profili slovenskih preporoditeljev: [Anton Slodnjak], Življenje in delo Ivana Prijatelja, XIII; [Rudolf Kolarič], Bibliografija spisov Iv. Prijatelja do konca leta 1935, 166, 167, 168, 170.

Str. 102:

SBL: Trd [Trdina Silva], Murn, 176; Kr [Koblar France], Murnik Rado, 178; W[ester Josip], Oblak Josip Ciril, 212.

1936

ČsJslRevue (Praha): Slavica Volfova, Slovinská poesie v české literatuře (Bibliografický přehled), 144—145 (S 4. apr. 1937).

Grand memento encyclopédique Larousse (Paris): Raymond Warnier, Littérature yougoslave, I 833.

Kmetški list (Lj): 80-letnica A.-a A.-a, 11. marca.

LZ: Anton Ocvirk, Dr. Ivan Prijatelj, 17.

Mariborski koledar: J[anko] G[lazer], Nekaj spominov na A.-a A.-a, 110—111; O. R. [Janko Glazer], Igra (A.-u A.-u), 112.

Mariborski večernik J: ...; A. A., 13. febr.

Meyers Lexikon⁸ (Leipzig): A., I 623.

ND (Celje) ...; Ivan Kosi, Moji spomini na A.-a A.-a, 20. marca.

Pregelj Ivan, Osnovne črte iz književne teorije: 23, 26, 49, 60, 95.

Savković Miloš, La littérature Yougoslave moderne (Bgd): 165—167.

S: ...; Krstna predstava slovenske drame v Ljutomeru [Antona Brumna dramtizacija Mutca Osojskega], 22. marca; »Osojski mutec« v Ljutomeru [poročilo o uprizoritvi Brumnove ljudske igre], 18. aprila; ...

Šentjakovski gledališki oder 1921—1936 (Lj.): Pregled vseh odigranih gledaliških komadov v 15 sezonah, (II. sez. 1922-23: A., Red sv. Jurija. Rež. Viktor Markič. Premiera 16. sept. 1922, 1 repriza), 18 [isti podatki tudi v Jubilejnem zborniku Šentjakovskega gledališča 1920—1950, 28].

Urbani Umberto, Scrittori Jugoslavi (Zadar): A. A., II 63—72.

Vinković Hinko, Jugoslawische Literatur im »Morgenblatt« (: 2. I. 1886 — 31. XII. 1935 :) (Zgb): 6, 46.

Zk: A. A. XXXVII. 1935-36, št. 7, ovitek.

ŽS: Silva Trdina, Vida Jerajeva: Izbrano delo [ocena], 69.

VI. Aškerc v podobi

Str. 103:

1879-80

A. kot bogoslovec, stoji, en face. Fot. Heinrich Krappek, Maribor. (* NUK). — Obj.: AZ 1957, 47.

Str. 104:

1907

Smrekar Hinko, A. na grmadi. Karikatura, $\frac{3}{4}$ profila na levo. Kolorirana risba z ogljem $48,2 \times 33,2$. (*MOL) — Obj.: IS 7. marca 1926; Boršnik, AB (1936), pril., sl. 7; K. Dobida, Hinko Smrekar (1957), repr. 67, prim. tudi opis o. c., 52—53.

Smrekar Hinko, A. predikant. Karikatura $\frac{3}{4}$ profila na levo. Kolorirana risba s svinčnikom $32,4 \times 26,4$ (*MOL) — Obj.: K. Dobida, Hinko Smrekar (1957), repr. 61, prim. tudi opis o. c., 52.

1909

Klemenčič Fran, A. A. Doprsna slika, profil na desno. Olje, platno. 50×39 . (AZ 1957, 165—166. — * ŠK Novo mesto) — Obj.: AZ 1957, 2.

1910?

Jakheł Rudolf, A. s klobukom. Doprsna slika en face. Olje, platno. 49×65 (AZ 1957, 166. — * Mestni muzej Lj.) — Obj.: AZ 1957, 167;

Str. 105:

1912

Dolinar Lojze, A. Kiparska študija. Mavec. — * M. Tillerjeva, Celje. — Obj.: AZ 1957, 220.

Gaspari Maksim, A. s klobukom, en face ... (* Slovan. knjižn. Lj.)

1913

Smrekar Hinko, Maškarada slovenskih literatov. Karikatura. A. protestant, en face. Akvarelirana risba. $63,7 \times 44,2$ (* Mod. gal. Lj.) — **Obj.:** K. Dobida, Hinko Smrekar (1957), repr. 71, prim. tudi opis o. c., 53.
Smrekar Hinko, Slovenski literati. Karikatura. A. nebeški popotnik, $\frac{3}{4}$ profila na levo. Akvarelirana risba. $55,5 \times 38,7$. (* Narodni muzej Lj.) — **Obj.:** Boršnik, AB (1936), pril. sl. 8; K. Dobida, Hinko Smrekar (1957), repr. 77, prim. tudi opis o. c. 54.

1920

Gaspari Maksim, A. A. Perorisba s tušem. 36×25 . (Maksim Gaspari, Katalog kolektivne razstave, Lj. NG 1953, str. 32, pod št. 116. — * NUK).

Str. 106:

1925

Maleš Miha, A.-čeva glava v profilu na desno. Lesorez. $8,2 \times 12,1$ — **Obj.:** Pirjevec, Slovenski možje (1925), 209; Maleš, Slavni Slovenci (1938), 78.

Stoviček Vladimir, A. A. Doprsni portret, profil na desno. Bronasta reliefna plaketa. 26×31 . (* ŠK v Celju; drugi odlitek na spominski plošči v Šmarju pri Jelšah). — **Obj.:** AZ 1957, 203.

1932

Pirnat Niko, A. Doprsni kip. Mavec $1\frac{1}{2}$ nar. vel. (Nikolaj Pirnat, Spominska razstava, Lj., MG 1954, 13, 18, 31 pod šte. 263 — * MOL). — **Obj.:** KČKD za 1933, 51; J 3. maja 1936; Koncertni program APZ »Tone Tomšič« (Lj. 1956), 35. — Odlit v bron za A.-čev spomenik v Lj., izdelan po načrtih arh. Jožeta Plečnika in odkrit 15. jul. 1956 (N Razgl. 1956, 356; LjDk 26. jul. 1956; AZ 1957, 209).

B. NADALJEVANJE ZA LETA

1937 — 1957

I. Aškerčevo delo

1939

č SČka I^o. Sestavili dr. Anton Bajec i. dr.: Atila in slovenska kraljica, 75; Brodnik, 118 (z razčlenbo); Muteč Osojski, 194 (s pojasnili).

SČka II°. Sestavili dr. Anton Bajec i. dr.: Mi vstajamo, 3; Prvikrat ob morju, 4; Ponočna potnica, 12 (z razčlenitvijo); Mejnik, 44 (s pojasnili in razčlenitvijo); Godčeva balada, 98; Kadi se njiva, 146; Ilirska tragedija, 174 (s pojasnili). [Isti izbor v 3. izd. 1945.]

SČka III°. Sestavili dr. Anton Bajec i. dr.: Svetopolkova oporoka, 19 (s pojasnili); Čaša nesmrtnosti, 161 (s pojasnili); Tlaka, 182 (s pojasnili); Krovanje v Zagrebu, 190 (s pojasnili); Kosa 221. [Isti izbor v 3. izd. 1945.]

SČka IV°. Sestavili dr. Anton Bajec i. dr.: Slovenska legenda, 24 (s pojasnili); Napoleonov večer, 46 (s pojasnili); Anka, 150 (s pojasnili). [Isti izbor v 3. izd. 1945.]

1940

č Glonar Jože, Slovenska pesmarica: Oblaku (Pod nebom gre oblak...), 201.

IZBRANE PESMI Antona Aškerca. (Izbral in skrb za besedilo je imel Avgust Pirjevec. Risbe je izvršil Miroslav Oražem.) V Ljubljani pri Akademski založbi 1940. (Tiskala tiskarna Veit in drug na Viru pri Domžalah.) 16° (103 × 73 mm) 191 str. [70 pesmi; Sveti ogenj [zadnja kitica, kot motto]; Moja muza; — Javor in lipa; Oblaku; Poslednji žarki; Obiski; Zarja; Nad srcem tvojim vzhaja sonce; Sneg pada; Ciganka; Sivi lasje; — Večna luč; Kosa; Kadi se njiva; — Trije popotniki; Mi vstajamo; Tujega goslarja poslednja pesem; Čuj veter piše razdivjan; Vinska bajka; — Vaška lipa; Tri ptice; Brodnik; Na sedmini; Svatba v Logeh; Mejnik; Godčeva balada; Ponočna potnica; Balada o potresu; Kristus in Peter; Iškarijot; — Celjska romanca; Slovenska legenda; Napoleonov večer; List iz kronike Zajčke; Mea kulp; Svetopolkova oporoka; Mutec osojski; — Stara pravda: I. Znamenje na nebu; II. Kralj Matijaž; III. Zmaj; IV. Pred cesarjem; V. Tlaka; VI. Boj pri Brežicah; VII. Knežji kamen; VIII. Tabor; IX. Stava; X. Kronanje v Zagrebu; — Pokaj...?; Anka; Zimska romanca; Božična pesem siromakova; Večerna molitev siromakova; Poslednja straža; Balada o sv. Martinu; Delavčeva pesem o premogu; — Dvorski norec; Najlepši dan; Ahasver pod križem; — Pevčev grob; Časa nesmrtnosti; Jaz; Bazarska parabola; Krišna; Buddhova čudesa; Luč iz neskončnosti; List iz kronike Jurjevega kloštra; Ahasverjeva himna noči; Ahasverjev tempelj; — Firduzi in derviš; Pegaz in osel; Dva vodnjaka.

J 6. apr. 1940; S 13. apr. 1940; SKG 1940, LX. 545—546; Dej 404—405.

1942

č Slovensko berilo [Uredila Janko Moder in Anton Vodnik.] Izd. Moh. družba: Mutec osojski, 30; Anka, 37.

1943

č Naši pesniki novemu rodu. Izd. POOF za Primor. Slovenijo (ciklost.): Mi vstajamo, I 9—10; Kronanje v Zagrebu, I 10—13; Tlaka, II 11—13.

1944

č Naša beseda. Izd. Prop. ods. IX. korpusa NOB in POJ. I (ciklost.): Mi vstajamo, 44—45; Kronanje v Zagrebu, 45—48.

Taboriščna čitanka. (Gravina; ciklost.): Mi vstajamo, 1; Kronanje v Zagrebu, 22—24.

Tiran Jože, Od Prešerna do danes. Izd. gledal. sekc. prop. odd. GŠ NOV in POS (ciklost.): Zimska romanca, 14.

1945

č Izbor pesmi in proze za naše prireditve I. Izd. prop. odd. GŠ za Slovenijo. (ciklost.): Zimska romanca, 1—2; Ruski jezik, 3—4. (isto v obeh tiskanih ponatisih v Celju in Mariboru takoj po osvoboditvi).

SČka za I. in II. r. gimn. Izd. ods. za prosv. SNOS (ciklost.): Ponočna potnica, 16—17; Brodnik, 17—18.

SČka za III. in IV. r. gimn. Izd. ods. za prosv. SNOS (ciklost.): Svetopolkova oporoka 9—10; Kronanje v Zagrebu, 15—16; Slovenska legenda, 17—19.

SČka I³. Sestavili dr. Anton Bajec i. dr.: Atila in slovenska kraljica, 75; Brodnik, 118 (z razčlenbo).

1946

č Četrta čitanka. Sestavili Oskar Hudales, Vilko Kunst in Venceslav Winkler: Trije sodi, 168; Boj pri Brežicah, 170.

Sber za nižje razrede gimnazije: Tlaka, I 14; Mejnik, II. 16.

Sber za niž. razr. sred. šol I: Ponočna potnica, 186.

Sber za niž. razr. sred. šol III: Svetopolkova oporoka, 15; Slovenska legenda, 50; Čaša nesmrtnosti, 126.

Sber za viš. razr. sred. šol. Uredili Marja Boršnik i. dr.: Stara pravda, 120; Primož Trubar, 159; List iz kronike Zajčke, 172.

Slovenski cvetnik. Sestavil dr. Andrej Budal. II. pomnož. izd. (Gorica): Morje [odlomek]; Mejnik; Ponočna potnica; Brodnik; Godčeva balada; Čaša nesmrtnosti; Vaška lipa; Zlatorog [odlomek iz I. prizora]; Po železni cesti; Jaz; 138—154.

ANTON AŠKERC. ZBRANO DELO. Prva knjiga. Balade in romance. Lirske in epske poezije. (Uredila in z opombami opremila Marja Boršnik.) Ljubljana. DZS 1946. 8°. 400 str. [Pesmi iz BR² in LE.]

LdP 28. jan. 1947; Naš tisk 1947, 11, 46; NS 1951, 1039, 1041—1046, 1128, 1131; Obz 1947, 91—92; SPor 16. dec. 1946; SR 1949, 155—160.

1947

č Korak v življenje. Berilo za V. razr. sloven. osn. šol (Trst): Anka, 9; Mejnik, 19; Balada o božični noči, 21; Prvikrat ob morju, 169.

Sber za niž. razr. sred. šol II: Brodnik, 62; Kronanje v Zagrebu, 73; Mi vstajamo, 149.

Tretja čitanka za osn. šole. Druga poprav. izd. Sestavili Oskar Hudales, Vilko Kunst in Venceslav Winkler: Popotnika [šolniška predelava pesmi Trije popotniki], 15; Brodnik, 87; Boj pri Brežicah, 96.

1948

č Četrta čitanka. Sestavili Oskar Hudales i. dr.: Mi vstajamo, 4; Tlaka, 47.

Sber za niž. razr. sred. šol I². Sestavili Marja Boršnik i. dr.: Ponočna potnica, 243.

Sber za niž. razr. sred. šol III². Uredili Marja Boršnik i. dr.: Svetopolkova oporoka, 48; Čaša nesmrtnosti, 182; Anka, 192. [Isti izbor v 3. izd. 1950.]

SČka za I. razr. nižjih sred. in strok. šol. Sestavili Mara Blažina i. dr. (Trst): Atila in slovenska kraljica, 42; Ilirska tragedija, 85; Brodnik, 99; Muteč osojski, 111.

SČka za II. razr. sred. in strok. šol. Sestavili Mara Blažina i. dr. (Trst): Ponočna potnica, 17; Svetopolkova oporoka, 45; Godčeva balada, 135.

Zorenje. Berilo za III. razr. sloven. osnov. šol. Druga popr. izd. (Trst): Ribičeva jutranja pesem, 61.

1949

č Berilo za izobraževalne tečaje. Uredila Erna Muser: Tlaka, 26.

Četrta čitanka. Uredili Bogomil Gerlanc i. dr.: Na Kalemegdanu, 51; Mi vstajamo, 109; Atila in slovenska kraljica, 130; Tlaka, 182. [Isto v 2. izd. 1950.]

ANTON AŠKERC, PRIPOVEDNE PESMI. Uredil Ivan Potrč. (Ljubljana.) Mladinska knjiga. 1949. (Ilustriral Anton Koželj. Opremil arh. Marijan

Rupar. Natisnila Blasnikova tiskarna v nakladi 4000 izvodov). 8°. 162 str. [40 pesmi:] (I) Brodnik; Svetopolkova oporoka; Judit; Ilirska tragedija; Janičar; Boj pri Pirotu; Markos Bozzaris; Pesnik Jose Rizal; Birska balada; Giordano Bruno; Najlepši dan; Čaša nesmrtnosti; — Tabor; Tlaka; Legenda o Novem Kloštru; Stava; Boj pri Brežicah; Kronanje v Zagrebu; (II) Atila in slovenska kraljica; Celjska romanca; Metliška balada; Trije sodi; Ropoša in Kruci; Kako je kmet Francoza zibal; Balada o potresu; List iz kronike Zajčke; Ponočna potnica; Firduzi in derviš; Delfin in morski polž; Fata morgana; Godčeva balada; (III) Anka; Tri ptice; Svatba v Logeh; Botra; Kilijan Najdenič; Zimska romanca; Balada o sv. Martinu; Na sedmini; Mejnik. — Aškerčev življenjepis. Opombe.

MbV 18. jan. 1950; MIR 1949/50, 279—281; NOja 1950, 431—432; NS 1950, 257—260.

Jugoslovenska poezija (Bgd): Brodnik, 125; Mejnik, 126; Tlaka, 128; Kronanje v Zagrebu, 130.

Sber za niž. razr. sred. šol II². Sestavili Marja Boršnik i. dr.: Kronanje v Zagrebu, 86; Brodnik, 95.

Sber za viš. razr. sred. šol VI. Sestavili Marja Boršnik i. dr.: Stari grad, 86; Oblaku, 87; Tri ptice, 88; Judit, 90; Pevčev grob, 92; Mi vstajamo, 94; Zimska romanca, 95; Napoleonov večer, 96; Svatba v Logeh, 98; Mejnik, 100; Stara pravda, V. Tlaka, 102; List iz kronike Zajčke, 104; Firduzi in derviš, 107; Moja muza, 109; Ahasverjev tempelj, 110. [Isti izbor v 2. izd. 1951.]

ŠČka za III. razr. niž. sred. šol. Sestavili Mara Blažina i. dr. (Trst): Anka, 97; Boj pri Brežicah, 98; Napoleonov večer, 100; Čaša nesmrtnosti, 103; Kosa, 106; Prvič ob morju, 107.

Tretja čitanka. Sestavili Bogomil Gerlanc i. dr.: Brodnik, 218; Boj pri Brežicah, 225. [Isti izbor v 2. izd. 1950.]

1950

č Antologija slovenačke poezije. Sastavio Lino Legiša. (Novi Sad): Zarja, 134; Mejnik, 135; Brodnik, 136; Tlaka, 138; Kronanje v Zagrebu, 141; Anka, 144; Svatba v Logeh, 146; Čaša nesmrtnosti, 149; Mi vstajamo, 153.

Berilo za niž. strok. šole. Uredili Bogomil Gerlanc i. dr.: Kronanje v Zagrebu, 31; Brodnik, 46; Ponočna potnica, 48; Mi vstajamo, 121; Zimska romanca, 152; Mejnik, 211. [Isti izbor v 2. izd. 1955.]

Novo berilo za izobraževalne tečaje. Uredila Erna Muser: Mi vstajamo, 103; Svetopolkova oporoka, 104; Anka, 106; Svatba v Logeh, 107; Kronanje v Zagrebu, 109.

Sber I³. Sestavili Marja Boršnik i. dr.: Ponočna potnica, 61.

Sber II³. Sestavili Marja Boršnik i. dr.: Kronanje v Zagrebu, 69; Brodnik, 80.

1951

č **ANTON AŠKERC, ZBRANO DELO.** Druga knjiga. Nove poezije. Četrty zbornik poezij. (Uredila in z opombami opremila Marja Boršnik). Ljubljana. DZS. 8°. 524 + (I) str. [Pesmi iz NP in ČZ.]

NS 1951, 1039, 1041—1046, 1128, 1131; SPor 12. jun. 1951.

Cvetnik naše reformacijske misli. (Izbral in uredil Bogomil Gerlanc.): Slovenska legenda, 108; Beg iz Šent Jerneja [odlomek iz pesnitve Primož Trubar], 115; Slovenski protestanti se poslavljajo od knjig, 120.

1952

a NOja: [Nagrobni napis dr. Gustavu Ipavcu], 397.

č Jaz in ti. Izbral in uredil Janko Glazer. (Mb): Kaj bi te vprašal, 26; Oblaku, 162.

Lino Legiša — Lili Novy, Lirika v času moderne (Klasje 32): Pomladna oda siromakova, 14; Neznanka, 15; Kaj bi te vprašal, 16; Zarja, 17.

Mladi rod (Celovec): Mutec Osojski, 94.

Sber I^a. Izdajo so pripravile Marija Jamar i. dr.: Ponočna potnica, 50; Godčeva balada, 64; Trije popotniki, 135. [Isti izbor v ponatisu 4. izd. 1935, v 5. izd. 1954 in v 6. izd. 1955.]

Sber II^a. Izdajo so pripravile Marija Jamar i. dr.: Svetopolkova oporoka, 45; Brodnik, 78; Janičar, 81; »Stara pravda«, Kronanje v Zagrebu, 87. [Isti izbor v 5. izd. 1954 in v 6. izd. 1956.]

Sber III^a. Pripravila Erna Muser i. dr.: Čaša nesmrtnosti, 13; Hrista Boteva smrt, 74; Na Kale-mejdanu, 80; Mejnik, 90; Velika noč med Beneškimi Slovenci, 139.

1953

č Tretja čitanka. Sestavili Vlado Rape i. dr.: Janičar, 223; Brodnik, 229. [Isti izbor v ponatisih 1955 in 1957.]

1954

č Četrta čitanka. Uredili Vlado Rape i. dr.: Mejnik, 95; Ropoša in Kruci, 247; Kronanje v Zagrebu, 294; Mi vstajamo, 307.

Koblar France, Novejša slovenska drama I (Klasje 33—34): Tujka, 25—36.

Sber III^b. Pripravila Erna Muser i. dr.: Čaša nesmrtnosti, 13; Na Kale-mejdanu, 62; Mejnik, 72; Velika noč med Beneškimi Slovenci, 112. [Isti izbor v 6. izd. 1956.]

1955

č Četrta čitanka². Uredili Vlado Rape i. dr.: Ropoša in Kruci, 227; Kronanje v Zagrebu, 270.

Pesmi o morju. Izbral, uredil in uvod napisal Stane Suhadolnik. (Koper): Na črnem morju; Spak; Dve sestri, 58—64. [Urednikova oznaka pesmi v uvodu, 9.]

KMD 1956: Anka, 129.

KolPD 1956: Ponočna potnica [z ilustracijo M. Gasparija], 83; Godčeva balada [z ilustracijama G. Birolle], 84.

Slovenske balade in romance. Uredil France Novšak: Stari grad; Brodnik; Svetopolkova oporoka; Poslednje pismo; Anka; Judit; Mejnik; Atila in slovenska kraljica; Ilirska tragedija; Godčeva balada; Tlaka; Kronanje v Zagrebu; Mutec osojski; Ponočna potnica; Janičar, 151—186.

1956

č APZ »Tone Tomšič«. Koncert ob desetletnici zbora...: Stara Prauda, 44—66 (z izvirnimi ilustracijami Iveta Šubica).

KolSlovKor 1957: Svetinja, 31; Zimska idila, 130.

Mladi rod (Celovec): Mutec osojski, 1955-56, 76 (s sliko in beležko o A.-u); Ponočna potnica, 1955-56, 89; Godčeva balada, 1956-57, 85.

Peta čitanka. Uredili Stane Mihelič i. dr.: Brodnik, 115; Tlaka, 122.

Sber IV. Pripravila Erna Muser i. dr.: Anka, 125; Mi vstajamo, 126; Slovenska legenda, 127; Dva pogreba, 129; Ob grobu Adamiča in Lundra, 130.

II. Aškerc v prevodih

(Sestavil France Dobrovoljce)

2. V bolgarščino.

1948

Hristomatija po bŭlgarski ezik i literatura za VI. klas. (Sofija): Stilijan Čilingirov, Bracigovski topove, 338; Baj Stančo, 339.

3. V češčino.

1956

Jednota (Daruvar): Franta Burian, **Zajímavá udalost**; Bratr Slovák, 7. jan.; Čestmir Němec, **Velkomyslný čin**, 21. jan.

5. V francoščino.

Nd. Veno Pilon, Brodnik, rkp (SPor 22. sept. 1951).

6. V hrvaščino.

1953

Izbor iz slovenske lirike. Priredio Branimir Žganjer. Zagreb, Školska knjiga — (Moja biblioteka — Jugoslavenski pisci, 3): **Moja muza**, 88; **Radnikova pjesma o ugljenu** (odl.), 88; **Pjesma prognanika**, 89; **Mi ustajemo!**, 90; **Čaša besmrtnosti**, 91; **Svetoplukova oporuka**, 92; **Ahasver objavljuje novu veru**, 95; **Tabor**, 98; **Krunjenje u Zagrebu**, 100; **Prva mučenica**, 103; **Medjaš**, 105; **Slovenski pjesnik** (odl.), 107.

1954

ANTON AŠKERC. ODABRANE PJESME. Priredio Dragutin Bajo. Sarajevo, Narodna prosvjeta 1954. 51 + (I) str. M. 8°. (Moja lektira, 22): D. Maksimović, **Moja muza**, 3; **Brodar**, 4; **Stari grad**, 6; **Na Kalemegdanu**, 10; **Svadba u Lugovima**, 22; **Poslednja straža**, 25; **Slovenačka legenda**, 28; **Zimska romansa**, 35; **Bajramska legenda**, 38; — J. Hrvančanin, **Celjska romansa**, 8; **Medjaš**, 20; **Anka**, 32; **Dva pogreba**, 37; — T. Djukić, **Kuluk**, 11; **Krunisanje u Zagrebu**, 14. — Dragutin Bajo, **Antun Aškerc**, 41—51.

1956

Vjesnik (Zgb): Branimir Žganjer, **Moja muza**, 20. jan.

Zbornik recitacija. Uredio Grigor Vitez. Zagreb, Školska knjiga: Branimir Žganjer, **Tabor** (Iz ciklusa »Stara pravda«), 90—91; — Grigor Vitez, **Krunisanje u Zagrebu** (1573), 92—95.

Prosvjeta (Zgb): Branimir Žganjer, **Radnikova pjesma o ugljenu** (Odlomak), 425, str. 9.

7. V italijanščino.

1941

Umberto Urbani, *Piccolo mondo sloveno* — Mali slovenski svet (Lj): Crisnù, 244; *La pietra divisoria*, 246 (DS 1942, 315).

1943

Meridiano di Roma (Roma): Umberto Urbani, *Un foglio di cronaca dal chiostro di San Giorgio*. Leggenda slovena, 12. sept. (SR 1950, 459).

1949

Orfeo. Il tesoro della lirica universale interpretata in versi italiani. Firenze: Umberto Urbani, *La pietra divisoria* (SR 1950, 460).

1951

Sempreverde e rosmarino. Versioni, studio introduttivo e notizie bibliografiche a cura di Luigi Salvini. (Roma): *La mia musa*, 145; *Tre viandanti*, 145; *Il traghettatore*, 146; *Annetta*, 147; *La coppa dell'immortalità*, 149; *Il termine*, 152; *I segni in cielo* (10 febbraio 1515), 156; *La battaglia di Brežice*, 158; *L'incoronazione a Zagabria*, 159.

1953

Orfeo. Il tesoro della lirica universale interpretata in versi italiani. Firenze (III. izd.): Umberto Urbani, *Mejnik*, 1257; *Balada o kraljeviču Marku*, 1258 (PDK 11. sept. 1953).

1956

Crnković-Tomić, *Scrittori jugoslavi* (Rijeka, EDIT): Luigi Salvini, *La mia musa*, 279; *L'incoronazione a Zagabria*, 279—282.

8. V latinščino.

1952

Ziva antika (Skopje): Anton Sovre, *Portitor*, 224.

9. V madžarščino.

1942

Kalangya: Avgust Pavel, *Erdekes eset* (Zanimiv slučaj); (Gl. Svet ob Muri 1956, 160).

1948

Hid (Subotica): Dudas Kalman, *Koronazas Zagrabbán*, 127.

10. V makedonščino.

1956

Slovenečki poeti. — Stihotvoren zbornik (Skopje, »Kočo Racin«): Srbo Ivanovski, *Zora*, 41; *Zošto da te prašam*, 42; *Neznanka*, 43.

Razgledi (Skopje): Gane Todorovski, *Trojca patuvači*, 25. apr. (59).

12. V ruščino.

1955

Poezija zapadnyh i južnyh Slavjan (Leningrad): M. Zamahovskaja, *Velikij jazyk*, 458; V. Zajcev, *Moja muza*, 459; *Kralevič Marko*, 459; *Korol' Matiaš*, 461 (SPor 25. jan. 1956).

13. V slovaščino.

Nd. Antoš Horsak, *Delavčeva pesem o premogu*, rkp (S 12. avg. 1937).

14. V srbščino.

1938

Pesme domovini. Odabrao i uredio Trifun Djukić. Beograd. Drž. štamparija kralj. Jugoslavije. (Odabrane strane jugoslovenskih pisaca): T. Djukić, Kraljević Marko, 98; Janičar, 104.

1949

Uputnik za kulturno-prosvetne radnike br. 2 (Budimpešta): Krunanje u Zagrebu, 36—38 (gl. Svet ob Muri 1957, 240).

1952

Deklamator. Sastavio Sava Ristanović. (Bgd): Brodar, 71; Prešernu, 128.

ANTON AŠKERC. ODABRANE PESME. Izbor, redakcija i predgovor Djuza Radović. Beograd, Novo pokolenje 1952. 231 + (I) str. 8°. (Jugoslovenski pisci): Djuza Radović, Predgovor, 7; — D. Maksimović, Moja muza, 33; Tri putnika, 37; Brodar, 38; Proleću, 40; Mi ustajemo, 41; Vinska bajka, 42; Slovenačka legenda, 49; Atila i slovenačka kraljica, 53; Na Kalemegdanu, 65; Poslednja straža, 117; Stari grad, 119; Bajramska legenda, 121; Svetica, 123; Svadba u Lugovima, 125; »Bogu za ledjima«, 128; Radnikova pesma o uglju, 132; Zimska romansa, 139; Grešnik, 146; Ja, 149; Čaša besmrtnosti, 152; Breme, 156; Slikareva smrt, 160; Mirza (Persiska priča), 170; Buda u bramanskoj knjižnici, 174; Herkulov kip, 189; Pegaz i magarac, 191; Rusko selo, 199; Ukrajinska stepa, 200; U kupeu, 202; U gondoli, 204; U krčmi predgradja, 207; Noć na moru, 209; Jutro na lagunama, 210; Svuda me sreta, 212; Oblaku, 216; Zora, 217; — J. Hrvacánin, Perunov žrec, 44; Luteranski kres, 46; Celjska romansa, 55; Našli su rukopise, 58; Prešernu o stogodišnjici njegova rođenja dne 3. decembra 1900, 60; Pozdrav Slovenaca braći slovenskoj ..., 63; Muhamedanki, 70; Saputnik, 71; U Husrev-begovoj džamiji, 72; Medjaš, 115; Anka, 136; Prolećna oda siromahova, 138; Dva pogreba, 141; Zašto, 142; Puši se njiva, 145; Sviraveva balada, 158; Prva mučenica, 162; Krišna, 165; Budina čudesa, 167; Zanimljiv slučaj, 176; Ahasver pod krstom, 178; Ahasverova himna noći, 181; Bazarska parabola, 183; Sveta vatra, 185; Dvorska budala, 187; Pesnik Hose Rizal, 195; Pred spomenikom Mickjevičevim, 198; U bazilici sv. Marka, 206; Na galatskom mostu, 214; Sneg pada, 215; Prešern u gostionici »Kod zlatnog grozda«, 221; — T. Djukić, Janičar, 66; Kraljević Marko, 68; Stara pravda: Znamenja na nebu, 78; Kralj Matija, 81; Zmaj, 84; Pred carem, 86; Kuluk, 89; Boj na Brežicama, 92; Knežev kamen, 94; Tabor, 98; Opklada, 100; Krunisanje u Zagrebu, 108.

1953

Veliki narodni deklamator. (Bgd): Na Kalemegdanu, 29; Janičar, 40; — T. Djukić, Kraljević Marko, 76; Stara pravda, 128; Krunisanje u Zagrebu, 130.

1955

ANTON AŠKERC. ODABRANE PJESME. Priredio Dragutin Bajo. Sarajevo, Narodna prosvjeta 1955. 44 + (II) str. M. 8°. (Moja lektira, 22). [cir.]: D. Maksimović, Moja muza, 3; Brodar, 3; Stari grad, 5; Na Kalemegdanu, 15; Poslednja straža, 20; Slovenačka legenda, 22; Anka, 26; Bajramska legenda, 30; — J. Hrvacánin, Celjska romansa, 6; Medjaš, 16; Svadba u Lugovima, 18; Zimska romansa, 28; Dva pogreba, 29; — T. Djukić,

kič, Kuluk, 9; Krunisanje u Zagrebu, 12; — Dragutin Bajo, Anton Aškerc, 33—44.

15. V španščino.

1954

Recuerdos de Eslovenia (Buenos Aires). Prev. Vanda Čehovin: tri balade [katere?] (Meddobje 1955, 153).

III. Aškerc v glasbi

1. Skladbe na osnovi Aškerčevih besedil.

1947

Tomc Matija, **Mi vstajamo**. Za moški zbor. Beograd. »Rad«. (IV) str. 4°. (Naša pjesma 15).

1949

Risto Savin [Širca Friderik], Samospevi I: **Tri balade in Zimska idila Antona Aškerc**a. Za srednji glas. Ljubljana. (Sz. Olga Širca-Savin Žalec): Poslednje pismo, 5—9; Javor in lipa, 10—13; Poroka, 14—18; Zimska idila, 19—22.

1951

Risto Savin [Širca Friderik], Samospevi II. Ljubljana. (Sz. Olga Širca-Savin, Žalec): Skala v Savinji (za glas in klavir), 15—22.

1955

Marjan Kozina, **Tlaka**. Kantata na Aškerčevo besedilo. Za moški zbor in orkester. Komponirana za film Mirka Groblerja »Plat zvona«. [Izvajala Slovenska filharmonija 7. jun. in 26. okt. 1956] (Tribuna 5. marca 1955; LdP 25. okt. 1956; 30. okt. 1956; TT 24. okt. 1956; AZ 1957, 193, 196.)

1956

Matija Tomc, **Stara pravda**. Kantata za zbor in dva solista s klavijsko spremljavo. Prvič izvajal APZ »Tone Tomšič« 12. marca 1956. (APZ »Tone Tomšič«. Koncert ob desetletnici zbora 12. marca 1956; SPor 14. marca 1956, 8. apr. 1956; AZ 1957, 193).

V. Literatura o Aškercu

1937

Aškerčeva bibliografija. Sestavila Marja Boršnik. Izdalo Zgodovinsko društvo v Mariboru (z letnico 1936 kot 4. sn. ČZN XXX/1935). 120 str. + 10 slik + 2 str. popravkov.

Cs.-jzl. Revue 1937, 69; J 24. febr. 1937; LZ 1937, 590—592; Narodni listy (Brno), 25. avg. 1937 [gl. J 27. avg. 1937]; Piramida 1936/37, 302; Pohod 3. apr. 1937; Prager Presse 29. dec. 1935, 19. marca 1937; S 3. marca 1937; SKG LII/1937, 73; SPf 1937, 267; Straža v viharju 25. marca 1937; ZS 1937, 125—126.

Československo-jihoslovanska Revue (Prg:) O[ton] B[erkop]ec]. Marja Boršnik, A.-čeva bibliografija, 69, Josef Procházka, Z mych vzpomínek na A.-a A.-a. K 25 letému výročí smrti, 85—86. (Prim. J. 20. avg. 1937).

DS: F. S. Finžgar, Ob petdesetletnici Doma in sveta, 7; Jož. Debevec, Vez med nekda in sedaj pri Domu in svetu, 13; A[nton] Bajec,

Anthologie de la Poésie Yougoslave des XIXe et XXe siècles par Miodrag Ibrovac ... Paris 1935 [ocena], 109, 112.

J: -o [Božidar Borko], A.-čeva bibliografija [ocena], 24. febr.; -o [Božidar Borko], U. Urbani o slovenskih pisateljih, 12. maja; Stanko J[anež], Poslednji dnevi dr. Ivana Prijatelja, 25. maja; France Starovaški [Žnideršič], Spomini na pesnika A.-a v Škalah, 3. jun.; [B. Borko], Češki prijatelj A.-a A.-a [Josef Procházka, gl. Českoslov.-jihoslov. Revue 1937, 85—86], 20. avg.; [B. Borko], Odmev A.-čeve bibliografije v češkem tisku, [J. K. Strakaty, Narodní listy 25. avg. 1937], 27. avg.

LZ: Stanko J[anež], A.-čeva bibliografija. Sestavila Marja Boršnik ... [ocena], 590—592.

M: [Leopold Stanek], Narodni pesnik popravlja A.-a [Blaža Mavrela prepesnitev Mejnika], ovitek št. 12, str. 3.

Neodvisnost (Mb): Vlad[imir] Travner, Nekaj doneskov k življenjepisu A.-a A.-a, št. 22 (BLZ I/2, 46753).

Obzor (Zgb): ie [Ivan Esih], Aškerc i Hrvati, št. 51 (BLZ I/2, 17362).

Piramida (Mb): V[ladimir] R[upnik], A.-čeva bibliografija. Sestavila Marja Boršnikova ... [poročilo], 302.

Podbevšek Anton, Ivan Grohar: 70, 73, 75, 76, 77, 78, 79, 103, 141—142, 170—171, 173, 240, 261.

Pohod (Lj): I[van] L[ah], Naš knjižni trg [glosa o A.-cu ob izidu A.-čeve bibliografije M. Boršnikove], 3. apr.

Razstava slovenskega novinarstva v Ljubljani: Rasto Pustoslemšek, Začetki stanovske organizacije slovenskih novinarjev, 244, 254.

S: td [Tine Debeljak], Slovenska poezija v češki literaturi (po rkp razpravi Slavice Volfove], 4. apr.; [Tine Debeljak (?)], Jugoslovanski pisatelji, 10. apr.; -an [Stanko Janež], Predavanje [Marje Boršnikove] o A.-čevem socializmu, 22. dec.

SKG (Bgd): Tone Potokar, Simon Gregorčič kao čovek i pesnik, knj. 50, str. 21, 24, 25; T[one] P[otokar], A.-čeva bibliografija [poročilo], knj. 52, 73.

SPř: A. Frinta, Marja Boršnik: A.-čeva bibliografija [ocena], 267.

Straža v viharju: A.-čeva bibliografija (Marje Boršnikove) [poročilo], 25. marca.

ŽiS: A.-čeva številka (XXI/23, 5. jun. = str. 353—368): Marja Boršnik, A. pred smrtjo, 354—356; Josip Wester, A.-čeva pisma teti Ajtki, 356—366; Anton Debeljak, Eno uro z A.-cem, 367; Marja Boršnik, A.-čev rodovnik, 367. [V številki so objavljene tudi naslednje slike: A. A. (po oljnati sliki prof. Jaklja), 355; A.-čeva teta Ajtki, 356; A.-čeva rojstna hiša [v Globokem, pred zrušenjem], 358; Ostanki A.-čeve rojstne hiše, 359; Hiša v Rimskih Toplicah [na Senožetih], v kateri je preživel A. deška leta, 360; Faksimile A.-čevega pisma [teti Ajtki 4. febr. 1881], 361; A. Repič: A.-čev kip, 362; H. Smrekar, A. predikant, 364; A.-čev oče, 366.] — Ivan Podržaj, Srečanja z doktorjem Prijateljem, XXI. 370, 372; I[van] Koštial, Predloga A.-čevi »Ponočni potniki?«, XXI. 406; Stanko Bunc, Janko Kersnik, XXII. 54; Iv[an] Podržaj, Italijanski stiki s slovenskim slovstvom, XXII. 388, 404.

ZS: Trdina Silva, Marja Boršnik: A.-čeva bibliografija [ocena], 125 do 126; Minka Govekar, Spomenik Simona Gregorčiča v Ljubljani, 229; Pavla Hočevvar, Ob štiridesetletnici prvega našega ženskega lista, 293.

1938

Boršnik Marja, Razvoj in pomen A.-čeve socialne miselnosti in socialne pesmi. Inavguralna disertacija. Ljubljana. Samozal. (Tiskarna Slovenija). 8°. 47 str.

LZ 1939, 98—99; Oja 1938, 413—414; S 30. sept. 1938; SJ 1939, 121—126; Sod 1939, 251—252; ZS 1939, 37—38.

Cankarjev glasnik (Cleveland): [Etbin Kristan], Oton Župančič, 1937/38, št. 7 (febr.), 2.

ČZN: Janko Glazer, Prijatelj Ivan: Borba za individualnost slovenskega književnega jezika v letih 1848—1857 [ocena], 52.

Delin Hr. N., Evropejska i slavjanska literatura. Nasoki i temi (Sofija), b. l. [1938?]: A. A., 92—94.

Dokler Anton, Jubilejno kazalo ... DS-a (1888—1938): 29, 39, 45, 51, 52, 56, 63, 65, 66, 67, 68.

Edinost (Mb): A.-čev večer pri mariborski »Vzajemnosti« [notica o predavanju B. Teplyja], 26. marca.

J: A. A. in naše kolesarke, 28. maja.

M: Josip Wester, Anton Umek Okiški, 348.

Oja (Mb): Janko Glazer, Tiskovne pomote pri Župančiču in še kaj, 55; Lino Legiša, Marja Boršnikova: Razvoj in pomen A.-čeve socialne miselnosti in socialne pesmi [ocena], 413—414.

Poljanec Franjo, Repetitorij istorije jugoslovenske književnosti² (Zgb): A. A., 160—161.

Pregelj Ivan in Tomšič France, Slovstvena zgodovina Slovencev, Hrvatov in Srbov (Lj): A. A., 118—120.

S: td [Tine Debeljak], Razvoj in pomen A.-čeve socialne miselnosti in socialne pesmi. Disertacija dr. Marje Boršnik [ocena], 30. sept.

SJ: Marja Boršnik, Gradivo za A.-čev študij orientalskih verstev, 178—179; Marja Boršnik, Cankarjeva pisma urednici Slovenke, 131—132, 134, 136, 137—140.

SKG (Bgd): Niko Bartulović, Šestdesetogodišnjica Otona Župančiča, LIII. 277, 278.

Sod: Dušan Kermavner, K pravdi za Cankarja, 510, 515, 516, 520 do 521, 523; Branko Rudolf, Glose k memoarom maršala Marmonta, 91.

1939

Boršnik-Škerlak Marja, Aškerc. Življenje in delo. Založba Modra ptica v Ljubljani 1939. 8°. 462 + (II) str.

Cs.-jzl. Revue 1939, č. 9—10; Dej 1940, 34—36; DS 1939, 545—553; Franjevački vijesnik 1940, 177—179; J 13. sept. 1939; LZ 1940, 92—96; Moravsko-slezsky dennik, 13. febr. 1940 (prim. J 20. febr. 1940); MP 1938/39, 362—364; Oja 1940, 41—45; Pravda 1939, br. 12572; S 20. sept. 1939; Sod 1940, 467—471, 522—525; ZS 1940, 85—87.

Budal Andrej, Osemnajst velikih (Gorica): A. A. 109, 111—120, 130, 131, 139, 145.

Čs.-jsl. Revue (Praha): Vojtěch Měrka, Boršnikova: Aškerc [ocena], č. 9—10.

ČZN: Janko Glazer, Oton Župančič, Dela IV [ocena], 126.

DS: Vran [Vratuša Anton], Marja Boršnik-Škerlakova: Aškerc... [ocena], 545—553.

Dej: Vlado Novak, Zapiski o slovenskih klasikih, 284.

Enciclopedia italiana di scienze, lettere ed arti (Milano, Treccani): An[drej] B[udal], A. A., IV. 955—956.

Isačenko A. V., Slovenski verz (Lj): 48, 75, 77, 78—79, 80, 82.

J: -o [Božidar Borko], Marja Boršnik-Škerlak, Aškerc [ocena], 13. sept.

LZ: T[one] Šifrer, Marja Boršnik: Razvoj in pomen A.-čeve socialne miselnosti in socialne pesmi [ocena], 98—99; A[n[drej] B[udal], Umberto Urbani-Arturo Cronia: Letteratura e lingua serbocroata — Letteratura e lingua slovena. Torino 1938 [poročilo], 100.

Mladinski list — Juvenile (Chicago): Louis Beniger, A. A., št. 1 str. 2—3 (BLZ I/2, 11255).

MP: Milena Mohorič, Marja Boršnik-Škerlak: Aškerc [ocena], 1938/39, 362—364.

Oja: Janko Glazer, Silvin Sardenko, Izbrane pesmi [ocena], 268.

Pivec-Stele Melita, Kazalo k zgodovinskim publikacijam Muzejskega društva za Slovenijo (Lj): 17, 22, 26, 29, 30, 32, 33, 34, 47.

Posebna izdaja (Lj): Zemlja na A.-čevem grobu, 8. jul.

Pravda (Bgd): Milan Rakočević, Marja Boršnik-Škerlak, Aškerc [poročilo], br. 12572 (BLZ I/2, 40 343).

S: td [Tine Debeljak], Knjiga o A.-u, 20. sept.

SJ: Alojzij Merhar, Okoli Ketteja in Murna, 49, 71, 73; Boris Merhar, Marja Boršnik, Razvoj in pomen A.-čeve socialne miselnosti in socialne pesmi [ocena], 121—126; France Koblar, Delo Ivana Cankarja v Zadrugi I, 170, 174.

Sod: Karel Bačar, Marja Boršnik: Razvoj in pomen A.-čeve socialne miselnosti in socialne pesmi [ocena], 251—252.

ŽS: Erna Muser, Razvoj in pomen A.-čeve socialne miselnosti in socialne pesmi [ocena disertacije M. Boršnikove], 37—38.

1940

Berkopec Oton, Česka a slovenska literatura... v Jugoslavii (Praha): 48, 145, 147, 166, 172, 176, 178, 199, 200, 201, 204, 221, 225, 347, 351.

Dej: Vlado Novak, Marja Boršnik-Škerlak, Aškerc [ocena], 34—36; France Vodnik, K pravdi za Cankarjevo podobo, 48; Vlado Novak, Izbrane pesmi Antona Aškercarja [ocena Pirjevčeve izdaje], 404—405.

Domovina (Lj): Za odkup A.-čeve domačije, 4. apr.

DS: Dušan Ludvik, Dve antologiji slovenske moderne lirike: 1. v slovaškem prevodu, 2. v češkem prevodu, 299, 305.

Franjevački vijesnik (Visoko): [Rastislav Drljič], Marja Boršnik-Škerlak: Aškerc [ocena], 177—179; Oton Knezovič, Književni realizam, 417, 418.

J: Pokret za rešitev A.-čeve domačije, 7. febr.; Akcijski odbor za rešitev A.-čeve domačije, 21. febr.; Spominska knjiga s seznamom darovalcev za

odkup A.-čeve domačije, 13. marca; -o [Božidar Borko], Miniaturni Aškerc [ocena], 6. apr.; Za rešitev A.-čeve domačije, 10. apr., 23. apr.; Zbirka za odkup A.-čeve domačije v Kranju, 1. maja.

Kette Dragotin, Zbrano delo. (Lj. NZ): France Koblar, Uvod, XIV, XXIV, XXXV, XXXVI, XXXVII—XXXVIII, XLII, LVI; France Koblar, Opombe, 309—321, 324, 332, 333, 337, 339, 348.

KolCD: Tone Maček [Anton Tanc], Srečanje z A.-cem, 80—88.

Kron (Lj): Rudolf Mole, A.-čeva prošnja za ministrsko podporo, 178—180.

LZ: Juš Kozak, Naši urbarji, 5—6; Boris Merhar, Marja Boršnik-Škerlak: Aškerc [ocena], 92—96; Anton Vratuša, Korš—Volynski—Aškerc, 290—296.

Moravsko-slezský denník (Brno): Vojtěch Měrka [ocena monografije Marje Boršnikove o Aškercu], 13. febr. (J 20. febr. 1940).

ND (Celje): [Strmšek Pavel], Iz kulturne in politične zgodovine šmarskega okraja, 19. jan.; Akcijski odbor za rešitev A.-čeve domačije, poverjenišvo v Celju (zahvala), 21. jun.; Kronist [Rajko Vrečer], Glonarjeva »Slovenska pesmarica« [o Anki Pečovnikovi], 19. jul.

Oja (Mb): Anton Slodnjak, Marja Boršnik-Škerlak, Aškerc [ocena], 41—45.

Plesničar Pavel, Narod naš dokaze hrani (Lj): 41, 42, 63, 67, 74, 114, 122.

PV: Boris Zarnik in J[osip] T[o minšek], Pesnik A. v Lučah, 171.

S: [Tine Debeljak], Miniaturna izdaja Aškerca, 13. apr.

SD: K slavnosti na A.-čevem domu, 15. maja.

SJ: Marja Boršnik, Slovenka I, 170, 172; R[udolf] Mole, K A.-čevemu Primožu Trubarju, 190—192.

SKG (Bgd): Tone Potokar, A. A. u miniaturnom izdanju, 545—546.

Sod: Janko Liška, Marja Boršnik-Škerlak: Aškerc [ocena], 467—471, 522—525.

Strmšek Pavel, Šmarsko-rogaško-kozjanski okraj (Šmarje pri Jelšah): 2, 11, 15, 26.

Šorli Ivo, Moj roman; 60.

Trinko G., Storia politica, letteraria ed artistica della Jugoslavia (Udine): A. A. 131.

Ušeničnik Aleš, Izbrani spisi VI: 235—249, 250, 254, 256, 299.

Wester Josip, Splošno kazalo PV 1895—1940: 12, 67, 68.

ZS: Erna Muser, Marja Boršnik-Škerlak: Aškerc [ocena], 85—87.

1941

DS: Dušan Ludvik, Dragotin Kette: Zbrano delo. Uredil France Koblar [ocena], 156—161; Vratuša Anton, Doneski k poznavanju Slovencev med Rusi do leta 1900 s posebnim ozirom na Prešerna, 203, 205; Anton Vratuša, Korš in prešernoslovje, 331, 333, 419, 420, 421, 423 do 425; Joža Lovrenčič, Ana Wambrechtsamer: Danes grofje celjski in nikdar več [ocena], 347; France Jesenovec, Anton Vratuša: Levec in Ljubljanski Zvon [ocena], 351.

HE (Zgb): A. S.-k. [Slodnjak], A. A., I 692—693.

J: Umberto Urbani, A. A. 23. in 24. sept.

LZ: Alfonz Gspan, Dragotin Kette: Zbrano delo. Uredil France Koblar [ocena], 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91.

S: Umberto Urbani, A. A. 23. sept.

SJ: France Koblar, Delo Ivana Cankarja v Zadrugi II, 72, 77, 79, 85; Marja Boršnik, Slovenka II, 93, 100; Marja Boršnik, Dve A.-čevi pismi, 125—127.

Slovenski list (Buenos Aires): A. A., 25. jan.

Urbani Umberto, Piccolo mondo sloveno — Mali slovenski svet (Lj): 26—27, 28—45, 88—89, 104—105, 244—249.

Vratuša Anton, Levec in Ljubljanski Zvon: 6, 20, 28, 31, 35—36, 37, 39, 41, 42, 43, 45, 49, 51, 52, 53, 55, 62, 65, 69, 72, 73, 75, 77.

1942

DS: Tine Debeljak, Silvin Sardenko, 142, 205; V[inko] Beličič, Umberto Urbani: Piccolo mondo sloveno — Mali slovenski svet [ocena], 315.

SN: Pred 30 leti je umrl A. A., 10. jun.

Meyers Lexikon⁸ (Leipzig): Slowenen, Literatur, IX 1723.

Zadugar: D[amjan] V[a]hen], A. A., 129—130.

1943

J: P[avel] St[rmšek], Šestdesetletnica pesmi »Muteč Osojski«, 27. nov.

1944

Breznik Anton, Jezik naših časnikarjev in pripovednikov (Cvetje 19): 71.

Todorov Sn. P., Slavjanite i bŭlgarskata literatura. Literaturni statii (Sofija): A. A., 88.

1945

Ilustrirani vjesnik (Zgb): Vilko Ivanuša, A. A. pjesnik ugnjetenih i potlačenih, br. 10, str. 8.

Podoba Ivana Cankarja: Miha Maleš, Nedokončana »Knjiga« mladega Ivana Cankarja, 30; Anton Praprotnik, Razvoj Cankarjeve osebnosti, 43, 44; France Dobrovoljc, Literarni psevdonimi Ivana Cankarja, 81; Ivan Albreht, Kadar brskam po spominih za Ivanom Cankarjem, 175—176; France Dobrovoljc, Iz pozabljenega Cankarja, 193, 194 (»13. septembra zvečer« = CZS XXI, 59, 60); Fran Govekar, Portretne karikature, 210 [ponatis iz E. 12. sept. 1896].

Umetnost (Lj.): Fr. Dobrovoljc, Imensko kazalo za CZS I-XX, 183.

VMb: Milan Kajč, Neznani A., 11. avg.

1946

Anton Aškerc, Zbrano delo I: Marja Boršnik, Opombe, 333—394 [gl. AB I. oddelek pod 1946].

Bŭlgarska istorija za VII klas na gimnaziite (Sfj): 265 [o A.-čevih pesmih z bolg. motivi].

Gerlanc Bogomil, Ivan Cankar glasnik naših dni (Lj): Štefka Bulovec, Cankarjevo delo (Bibliografski pregled), 32.

Izbrane pesmi Simona Gregorčiča (Lj): Mirko Rupel, Simon Gregorčič v življenju in pesmi, 15, 23, 24, 40, 45, 53, 59, 62, 63, 67—71, 85; Mirko Rupel, opombe, 342.

LjKol 1947: [Ignac Koprivec], A. A., 9. jan. [Isto v LjKol 1948].

Razgledi (Trst): Andrej Budal, Gregorčičeve domoljubne pesmi, 321.

SPor: dm [Dušan Moravec], Zbrano delo A.-a, A.-a I [ocena], 15. dec.

VSPZ (Trst): Ivo Marinčič, A. A., št. 6, str. 5—7.

Zgodovina slovenskega slovstva za viš. razr. sred. šol (Gorica) [Napisali Vinko Beličič, Alojz Gerzinič in Martin Jevnikar]: 139, 156, 159, 161, 162—167, 168, 170, 171, 181, 188, 189, 192, 196.

1947

Glas mladih (Trst): i. č., Mesto A.-a v slovenski literaturi, 7. avg.

Gregorčič Simon, Zbrano delo I: France Koblar, Opombe, 382, 422.

Kersnik Janko, Zbrano delo I: Anton Ocvirk, Opombe, 286.

LdP: I[van] P[otrč], Ob izidu prve knjige A.-čevih zbranih del, 28. jan.

Ld Td (Trst): Marja Boršnik, A. A., 26. jun., 3. jul.

Naš tisk (Lj): A. A., Zbrano delo [knjižno oznanilo], 11, 46.

Obz: Stanko Javor [Janež], A. A. Zbrano delo I [poročilo], 91—92.

Org V (Lj): A. A. Zbrano delo I [ocena], 31.

Papierkowski Stanisław K., Tworczosć literacka narodów południowo-słowiańskich: Serbow, Chorwatów, Słowienców i Bułgarów (Lublin):... (prim. poročilo E. Fincija, Književnost 1947, 498).

Slovensko (Turč. Sv. Martin): Jan Frýdecký, A. A. 24—25 (AZ 1957, 182).

ZČ: Vladislav Fabjančič, Ljubljanski mestni arhiv, 178—180.

1948

ADK 1949: France Puncer, Spomini na A.-a, 121—123.

[**Andoljšek Janez**], Kratek pregled slovenske književnosti (Celje): 25.

Bulgarski ezik i literatura za VI klas na gimnaziite (Sofija): A. A. 188—191.

B[oršnik] M[arja], Pregled slovenskega slovstva: 64—66, 67, 75, 81, 82, 103, 111, 122, 126, 139.

Cankar Izidor, Pisma Ivana Cankarja: I 20, 24, 28, 31, 34, 41, 44, 45, 89, 90, 92, 94, 95, 98, 100, 101, 103, 104, 105, 107, 108, 110, 111, 125, 164, 173, 176, 180, 195, 201, 202, 203, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 241—263, 264, 265, 266, 267, 362, 369, 445, 464, 530; II 5, 47, 48, 51, 52, 56, 67, 91, 102, 104, 109, 177, 184, 194, 215, 216, 218, 219, 220, 268, 269, 290, 291, 311, 312, 339, 353, 354, 360, 361, 363, 364, 369, 441, 442, 443, 444, 454, 475, 507; III 150, 252, 359, 364.

Gregorčič Simon, Zbrano delo II: France Koblar, Opombe, 341, 342, 343, 347, 351, 352, 356, 359, 371, 393, 429, 439.

KMD: France Kotnik, Dr. Jože Rakež, 158.

Milčinski Fran, Cvetje in trnje (Lj): Fran Milčinski, Življenjepis mojega peresa, 11; Anton Slodnjak, Opombe, 368—369.

Razgledi: (Trst): Lino Legiša, Svet ob morju v leposlovju, 161—162; Miroslav Ravbar, Od Prešerna do Cankarja in Župančiča, 28.

SBibl 1945—1947; 67, 97.

Slavjani (Sofija): Stefan Karakostov, Aprilskoto v'stanje i slavjanski svjat, A. A., 106.

SR: Marja Boršnik, A.-čeva pisma Vidicu, 105—117.

Župančič Oton, Izbrane pesmi (Klasje 9—10): Janko Glazer, Opombe, 148—149, 175—178.

1949

Aškerc Anton, Pripovedne pesmi: Ivan Potrč, A.-čeva pripovedna pesem, 5—21; A. A., 153—154; Opombe, 154—159.

Cankar Ivan, Na klancu (Klasje 18—19): Boris Merhar, Opombe, 186, 193—194, 196.

Cvetko Dragotin, Risto Savin: 18, 30—35, 42—48, 51—53, 54, 59—61, 72, 190, 191, 193, 194.

DEn: Ob obletnici smrti pesnika A.-a A.-a, 10. jun.

Iskra (Celje): Rafko Dobovišek, Razvoj slovenske kritike (Ob splošnem razvoju slovenske književnosti), 94, 95.

Kette Dragotin, Zbrano delo: France Koblar, Opombe, I 268—273, 275, 276—290, 291, 292, 293, 302, 304, 310, 313, 314, 315, 336, 339, 343; Dragotin Kette, Pisma, II 122, 134, 136, 146, 196; France Koblar, Opombe, II 301, 305, 306, 307, 309, 310, 318.

Književnost (Bgd): Eli Finci, Jedna poljska istorija naše književnosti, I 498; Mladen Leskovac, Povodom zbornika Jugoslovenska poezija, II 308.

NOja: Marja Boršnik, Župančičeva pisma A.-u in Ketteju, 390—400; Alfonz Gspan, O prvih Cankarjevih pesniških poskusih, 568.

SBL: Šr [Šlebinger], Pintar Luka, II 347, 348, 349; Šr [Šlebinger], Pirjevec Avgust, II 360; Šr [Šlebinger], Požar Lovro, II 469; Kr [Koblar], Prijatelj Ivan, II 573, 575.

SKT: Anton Aškerc: Pripovedne pesmi. Uredil Ivan Potrč [poročilo], 239—240.

SR: Janko Glazer, Anton Aškerc, Zbrano delo I [ocena], 155—160.

Strakhovsky I. Leonid, A Handbook of Slavic Studies (Cambridge): A. A. 521.

Stritar Josip: Izbrane pesmi (Celje): France Koblar, Uvod, 33, 43.

1950

Bol'saja sovjetskaja enciklopedija (2. izd.): A. A., III 581.

Cankar Ivan, Odabrani kritički i polemički spisi. Izabrala Marija Boršnik (Bgd): Predavanje o slovenačkoj literaturi, 107, 113, 114—115; Književno pismo, 150—152; Pisma Jeremijina, 157—159; A. A. i njegovo doba, 160—167; Fr. Dobrovoljc, [komentar], 212, 216, 217, 218, 219.

KMD: -om- [Janko Moder], Otona Župančiča življenje in delo, 110.

Legiša Legino, Antologija slovenačke poezije (Novi Sad): Tone Potokar, [tolmač besed za Srbe], 134—153; Tone Potokar, Napomene i objašnjenja, 331; Lino Legiša, Slovenačka poezija, 347—348.

MbV: K[o vič Kajetan], A.-čeve pripovedne pesmi [ocena], 18. jan.

MIR: Herbert Grün, A. A. pripovedne pesmi [ocena], 1949/50, 279—281.

Nazor Vladimir, Veli Jože (Klasje 20): Viktor Smolej, Opombe, 102.

NOja: Vlado Novak, Antologija A.-čevih pripovednih pesmi, 431—432; Karel Bačer, A.-čevo pismo novomeški Narodni čitalnici, 607—608.

NS: F[rance] D[obrovoljc], A. A. Pripovedne pesmi [ocena], 257—260. **SBibl** 1948: 41.

Tavčar Ivan, Cvetje v jeseni (Klasje, 22): Marja Boršnik, Opombe, 96. **Žetev**. Berilo za IV. razr. osnov. šol. Sestavile Cegnar Ivanka i. dr. 2. popr. izd. (Trst): A. A., 49 [povzeto po Zgodovini slovenskega slovstva, Gorica 1946].

1951

Aškerc Anton, Zbrano delo II: Marja Boršnik, Opombe, 455—517 (gl. AB I. odd. pod 1951).

Beseda: France Bernik, Ob novi izdaji Cankarja, 85—86.

Boršnik Marja, Fran Celestin: 203, 237, 281—282, 287.

Cankar Ivan, Bela krizantema (Klasje 28): Dušan Pirjevec, Opombe, 88, 104.

Cankar Ivan, Izbrana dela: Boris Merhar in France Dobrovoljc, Opombe, I 488, 489, 491, 499, 503—504, 506, 508, 510, 514, 533, 548, 553, 554, 555, 560, 566; II 434, 435, 437, 441, 450, 452, 456, 466—467, 474, 478.

Cvetnik naše reformacijske misli: Bogomil Gerlanc, Opombe, 169 do 170, 170.

Gregorčič Simon, Zbrano delo: France Koblar, Opombe, III 450—451, 481, 483—484; IV 415, 434, 436, 455—456, 477, 490 (gl. tudi AB odd. IV/2 pod Gregorčič).

JKol 1952: L[ino] L[egiša], Naše morje v našem slovstvu, 116.

Književnost (Bgd): -i-i [Eli Fincci], Slovenska poezija na italijanskem, I 92.

Kristan Etbin, Izbrano delo (Klasje 23): Dušan Moravec, Opombe, 211.

MIR: Ivan Skušek, Najnovejša antologija slovenske poezije v italijanščini, 1950/51, 493, 494.

NOja: Božidar Borko, Italijanska antologija slovenske poezije, 185, 187, 188; Janko Glazer, V spomin dr. Janku Šlebingerju, 242, 244.

NS: Lino Legiša, Ob Zbranih delih slovenskih pesnikov in pisateljev, 1039, 1041, 1042—1044, 1045, 1046, 1128, 1131.

Obz: Ivan Regent, »Ljudski oder« v Trstu, prva slovenska ljudska univerza, 553.

PDK: France Dobrovoljc, Slovensko leposlovje v angleškem prevodu, 11. febr.; A. A., 10. maja.

Razgledi (Trst): Ivan Regent, Tržaški ljudski oder, prva slovenska ljudska univerza, 389.

Salvini Luigi, Sempreverde e rosmarino (Roma): 17, 36, 41, 43—45, 54, 55, 63, 75, 86, 87, 134, 142—144, 154—155, 162, 163, 175, 176, 179.

SBibl 1949: 39.

SKT: A. A. Zbrano delo. Druga knjiga. Uredila in z opombami opremila Marja Boršnik [poročilo], 120.

Soča: A. A. pesnik junakov, 27. jan.

SPor: Lino Legiša, Zimzelen in rožmarin. Antologija slovenske poezije v italijanščini, 20-21. febr. L[e]giša Lino, Nov glas o Salvinijevi antologiji, 25. apr.; Lino Legiša, Druga knjiga A.-čevega Zbranega dela, 12. jan.

SR: Karel Bačer, »Nikdo« — A.-čev psevdonim?, 133—135.

Trdina Janez, Zbrano delo III: Janez Logar, Opombe, 567, 594, 595—596.

Die Weltliteratur (Wien): A. A., I 102.

1952

Beseda: P[avle] Vozlič, Zbrano delo Simona Gregorčiča, IV. knjiga. Pisma. [ocena], 373.

Cankar Ivan, Izbrana dela: Boris Merhar in France Dobrovoljc, Opombe, III 565, 568; IV 492; V 509, 529.

Celjski zbornik 1951: Vlado Novak, Delež celjskega okoliša v razvoju slovenskega slovstva, 114—115, 119, 120, 122; Pavel Strmšek, Celjski literarni almanah, 240.

Istorija jugoslovenske književnosti za ekonomske srednje škole (Skripta). 2. izd. (Bgd): A. A. 303—306.

Kersnik Janko, Zbrano delo V: Janko Kersnik, Stricu v Ameriko III, 136; Janko Kersnik, Balade in romance, 299—322; Anton Ocvirk, Opombe, 541, 542, 617—623.

Legiša Lino — Novy Lili, Lirika v času moderne (Klasje 32): 267, 271, 272, 278.

LD: Joža Mahnič, Cankarjeva izbrana dela. Drugi zvezek. [ocena], 12. jan.

NOja: Božidar Borko, Italijanski glasovi o slovenski poeziji, 385, 386; Anton Kovačič, A.-čevo pismo slovenskemu recitatorju, 396—397; J[anko] G[lazer], Še neobjavljeni A.-čevi verzi, 397.

NRazgl: Božo Vodušek, Mile Klopčič: Divji grm. Prevodi in prepe-snitve. [ocena], št. 12, str. 22; Ivan Stopar, Slovenski klasiki, št. 17, str. 24.

NS: Stanko Škerlj, Salvinijeva italijanska antologija slovenskega pe-sništva Zimzelen in rožmarin, 167, 173, 174, 266, 267, 268, 270, 271, 272.

Pdk: St[ano] K[osovel], Pesnik »Jadranskih biserov«. Ob 40-letnici smrti A.-a A.-a, 1. jun.

Prijatelj Ivan, Izbrani eseji in razprave I: Anton Slodnjak, Ivan Pri-jatelj, XIX—XX, XLI; Ivan Prijatelj, Literarna zgodovina, 17, 29; A. A., 477—514, 624—626; Josip Murn Aleksandrov, 532, 538.

Radović Djuza, Antun Aškerc. Poseban otisak. Beograd. Novo pokolenje. 26. str. 8°. [Posebni odtis predgovora iz: A. A. Odabrane pesme; gl. tudi AB odd. II/14 pod 1952.]

Razgledi (Trst): Marja Boršnikova, Marica Bartol-Nadlišek in njena »Slovenka«, 31; Vladimir Bartol, H »Kritikam« Josipa Vidmarja, 223, 273, 275, 362; Lino Legiša, Dr. Ivan Prijatelj, 215, 216.

SBibl 1950: 60.

Soča: A. A. Pesnik balad »Stara pravda« in herojskih pesnitev, 14. jun.
Storia letteraria dei popoli slavi a cura di Enrico Damiani (Firenze): Matija

Murko, Letterature degli slavi meridionali, A. A., II 150 [Prevod iz: Die osteuropäischen Literaturen... Berlin 19(08); gl. AB 1936, str. 87].

1953

Gregorčič Simon, Izbrane pesmi (Koper): Marjan Urbančič, [spremni esej], 140.

Janež Stanko, Slovenska književnost (Mb): 279, 282, 303—309.

Književnost (Bgd): M[iodrag] S[tamatović], Slovenačka književnost u novim beogradskim izdanjima, I 384.

KolMD (Celovec): Martin Jevnikar, Imeli smo može..., A. A., 108—109

LD: B[ožidar] B[orko], Srbska izdaja A.-čevih pesmi, 14. marca.

NOja: Janko Glazer, Župančičeva pisma dr. Franu Zbašniku, 23, 33; Janko Glazer, Petdesetletnica Študijske knjižnice v Mariboru, 345; Marja Boršnik, Pogovori s pesnikom Gradnikom I, 504, 505, 507, 734; Tone Potokar, A. v srbščini, 611—614.

NSod: St[ano] K[osovel], Nobelove nagrade, Švedska akademija in kulturni stiki med Švedi in Slovenci, 280—283.

NRazgl: Filip Kalan, Zapiski o slovenski književnosti, št. 23 (21. sept.), str. 14.

Povijest književnosti naroda Jugoslavije (Pula): A. A. 399—402.

Prijatelj Ivan, Izbrani eseji in razprave II: Anton Slodnjak, Uvod, XXIV.

SBibl 1951: 19, 213, 233, 241.

Svane, O. Gunnar, Jugoslaviske noveller (Köbenhavn): A. A., 38.

Žganjer Branimir, Izbor iz slovenske lirike (Zgb): Fran Petre, Razvitak slovenske poezije, 23, 25, 26, 87.

1954

Anton Aškerc, Odabrane pjesme (Sarajevo): Dragutin Bajo, A. A., 41—51 [izd. v latinici; gl. tudi AB II/6 pod 1954].

Barac Antun, Jugoslavenska književnost (Zgb): 232, 234—236, 283—284, 285, 287.

Boršnik Marja, Pogovori s pesnikom Gradnikom [ponatis iz NOja 1953 in 1954]: 28, 30, 84, 101, 136, 149.

Bratko Ivan, Teleskop (Lj): 86.

CZS XXI: Ivan Cankar, Trinajstega septembra zvečer, 59, 60; Ivan Cankar, Odgovor na Dermotovo kritiko mojih pesmij, 170, 173; Ivan Cankar [?], Lirske in epske poezije [ocena], 185—186; France Dobrovoljc, Opombe, 230, 231.

Koblar France, Novejša slovenska drama I (Klasje 33—34): 246—249, 302, 304, 314—316, 323.

Kraigher Lojz, Ivan Cankar: 52, 157, 175, 177—180.

Murn Josip, Zbrano delo: Dušan Pirjevec, Opombe, I 325, 328, 332, 333, 334, 336, 339, 341, 343, 360, 370, 374, 388, 397, 402, 422, 426, 454, 458, 493; II 342, 344, 345, 346, 361, 368, 373, 378, 386, 391, 394, 396, 397, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 424, 427, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 440, 442, 443, 451, 512; Josip Murn.

Pisma, II 66, 70, 84, 97, 100, 110, 114, 115, 116, 117, 125, 132, 134, 135, 141, 142, 143, 145, 146, 148, 160, 166, 179, 180, 182, 184, 186, 187, 189, 197.

NOja: Marja Boršnik, Pogovori s pesnikom Gradnikom II, 279, 463, 521; Ivan Podržaj, Marginalije k petdesetletnici A.-čevega »Primoža Trubarja«, 563—567; Anton Slodnjak, Delež Štajerske v slovenski književnosti, 571, 572, 576; Marja Boršnik, Našli boste sebe, 617.

NRazgl: Filip Kalan, Zapiski o slovenski književnosti, št. 2 (23. jan.), str. 15—16; št. 6 (20. marca) str. 13; št. 7 (3. apr.) str. 11, št. 9 (8. maja) str. 11; Jože Pogačnik, Književnik izpod Storžiča, št. 10 (22. maja) str. 15.

NSod: Josip Vidmar, Literarni in drugi problemi, 355—356; Umberto Urbani, Jugoslovska slovstvena dela v italijanskih prevodih, 463, 466; Bratko Kreft, Zapisnik o Zmaju Jovanu Jovanoviću, 501, 505 [ponatis v knjigi Portreti 1956, 111, 115]; Franc Zdravec, O razvrstjenosti nekaterih vrednot, 708; Dragotin Cvetko, F. S. Vilharjevi stiki s Slovenci, 909; Dušan Pirjevec, Boj za Cankarjevo podobo, 1115.

Premužić Ljerka, Repetitorij jugoslavenske književnosti III. Romantika i realizam (Zgb): A. A., 66—67.

Republika (Zgb): Vladimir Bartol, Slovenska književnost i njena dialektika, 78.

SavV: [Gustav Grobelnik], Obnovimo domačijo pesnika balad in romanc, 1. okt.

Savković Miloš, Jugoslovska književnost (Bgd): II 75—79. [isto v 2. izd. 1956, 218—222].

SBibl 1952: 19, 25, 50, 56, 70, 292.

SR: Bogomil Gerlanc, Oprema slovenske knjige ob nastopu moderne, 342, 343.

Sveznadar (Zgb): A. A., 48.

Trdina Janez, Zbrano delo VI: Janez Logar, Opombe, 346, 349, 405.

Walder Wolfram, Ivan Cankar als Künstlerpersönlichkeit (Wien): 21, 22—23.

Die Weltliteratur (Wien): Hafner Stanislaus, Slowenische Literatur, III 1657.

Zmavc-Baranova Ivanka, Bibliografija del Janka Glazerja; 10, 13, 15, 17, 18.

1955

Anton Aškerc, Odabrane pesme (Sarajevo): Dragutin Bajo, A. A., 33—44 [izd. v cirilici; gl. tudi AB II/14 pod 1955].

Bori (Koper): France Dobrovoljc, A. A. in F. T. Marinetti, 391—392.

Boršnik Marja, Kratek bibliografski pregled slovenskega slovstva: 8, 20, 38, 47, 51, 81.

Cankar Ivan, Izbrano delo VIII: Boris Merhar in France Dobrovoljc, Opombe, 467.

CT: [Jurček Krašovec], Obnovimo domačijo pesnika Balad in romanc (intervju s predsednikom obnovitvenega odbora Gustavom Grobelnikom), 3. jun.

Dobrovoljc France in Verstovšek Zvone, Dve imenski kazali: 4—5, 42.

- EJ** (Zgb): A[nton] Sl[odnjak], Aškerc Anton (Gorazd), I 227—228.
- ELZ** (Zgb): Aškerc Anton, I 259—260.
- GSM**: Nikolaj Preobraženskij, Pelin in žolč, 59.
- JiS** Janko Jurančič, Antun Barac, Jugoslavenska književnost [ocena]. 1955/56, 27; Franc Zadravec, Pogovori o jeziku in slovstvu [ocena], 1955/56, 60.
- KolKK** 1956: Branko Berčič, Ob dveh A.-čevih jubilejih, 34—36.
- KMD** 1956: Dve obletnici, [1.] A. A., 130—131.
- KolPD** 1956: Dušan Pirjevec, Ob prazniku slovenske moderne, 86.
- Mahnič Joža**, Oton Župančič (Mb): 8, 10, 12, 19, 25—26, 55, 58, 74, 90, 96.
- NRazgl**: Jože Pogačnik, Marginalije (Ob knjigi dr. Stupan-Tominškove, Od Prešerna do Cankarja), 354.
- Novšak France**, Slovenske balade in romance: Beseda bralcu 3, 4, 5, 6, (Urednikov komentar k pesmim), 305—308; Podatki o pesniku, 313 [gl. tudi AB I pod 1955 č].
- NSod**: Marja Boršnik, Več Prežiha, 65; Anton Ocvirk, Slovenska moderna in evropski simbolizem, 195, 208, 209, 210, 213, 214; Dušan Pirjevec, O liriki slovenske moderne, 253, 254, 257; France Dobrovoljc, Marja Boršnik: Kratek bibliografski pregled slovenskega slovstva [ocena], 519, 520, 521; Dragotin Cvetko, Stiki Jana Lega s slovensko glasbo, 915, 916, 919, 923, 1083.
- Pogovori o jeziku in slovstvu** (Mb): Anton Slodnjak, Delež Štajerske v slovenski književnosti, 7, 11 [prvič natisnjeno v NOja 1954].
- Priročni leksikon** (Lj): (Stanko Janež), A. A., 42—43.
- Radović Djuza**, Ličnosti i dela (Cetinje): A. A., 158—192.
- Stupan-Tominšek Helena**, Od Prešerna do Cankarja (Mb): 19, 178, 181, 193—205, 206, 216, 220, 242, 243, 259.
- Suhadolnik Stane**, Pesmi o morju (Koper): Uvod, 9 [gl. tudi AB I pod 1955 č].
- Vjesnik** (Zgb): T[one] P[otokar]: Stogodišnjica rođenja A.-a A.-a, 24. dec.
- Zbornik filozofske fakultete II** (Lj): Preobraženskij Nikolaj, Osem-desetletnica Puškinove povesti v slovenščini (»Gospodična kmetica«, 1875 do 1955:), 325—326.

1956

- Akademski pevski zbor »Tone Tomšič«**. Koncert ob desetletnici zbora in v počastitev stoletnice rojstva Antona Aškerca. Matija Tomc, Stara pravda (Lj): Janko Liška, Stara pravda, 35—40; Anton Aškerc, Stara pravda 44—66 [ponatis z ilustracijami Iveta Šubica].
- BLZ** (Zgb): I a, 43, 99—100, 107, 133, 162, 236, 282, 285, 294, 295, 296, 301, 303, 310, 314, 322, 327, 333, 336, 350, 351, 354, 355, 356, 357, 367, 369, 372, 373, 375, 382, 387, 408, 414, 430, 432, 440, 446, 455, 456, 461, 463, 464, 465, 478, 479, 481, 483, 488, 495, 496, 499, 500, 501, 503, 504, 505, 506, 507, 519, 521, 531, 536, 539, 548, 549, 550, 561, 562, 570, 578, 602, 603, 616, 623, 631, 634, 635, 636, 658, 659, 660, 676, 683, 807, 809, 825, 833.
- Borba** (Zgb): K. M. [Proslave 100 godišnjice smrti (sic!)] A. A.-a u Ljubljani 11. jan; Proslava 100 godišnjice rođenja A.-a A.-a u Moskvi, 11. jan.

Cankar Ivan, Eseji, kritike i feljtoni. Za štampu priredila Milica Carcaračević Odabrana dela I. C., knj. 5; [cir.] (Bgd): Predavanje o slovenačkoj literaturi, 123, 124—125; Anton Aškerc, 233—244; Pisma Jeremijina, 246, 247—248; A. Aškerc: Pesme (Peta zbirka...), 250—252; Anton Aškerc i njegovo doba, 253—260; Dragotin Kete [!], 283—285; Književno pismo, 287—289; Oton Župančič: Preko ravni, 295; Fr. Dobrovoljc, [Napomene], 329, 330, 339—340, 341—343, 344, 345, 346, 347, 350.

Cankar Ivan — slovenski pisatelj (Lj): France Dobrovoljc, Življenje Ivana Cankarja, 35; Izidor Cankar, Obisk na Rožniku, 45, 48 [gl. Boršnik AB 1936, 89; pogl. V pod 1911 DS].

Celjski gledališki list: Gustav Grobelnik, A. A. in Celjsko pevsko društvo, 266—268.

CT: vln [Vlado Novak], A.-čevo jubilejno leto; Fran Roš, Ob stoletnici rojstva pesnika A.-a A.-a; -c. -k. [Krašovec Jurček], Pesnik A. si je pred sedemdesetimi leti postavil vprašanje: bog ali človek (Razgovor z akad. kiparjem Cirilom Cesarjem); Vlado Novak, Zapiski ob stoletnici A.-čevega rojstva, 6. jan.; Grobelnik Gustav, Obnova A.-čeve domačije gre h koncu; [Krašovec Jurček], Kulturne prireditve in publikacije ob 100 letnici rojstva pesnika A.-a; Stoletnico A.-čevega rojstva so proslavili tudi v Moskvi, 13. jan.; [Vlado Novak], Jubilejne prireditve ob stoletnici A.-čevega rojstva, 25. maja; Jubilejne svečanosti ob 100 letnici A.-čevega rojstva [program], 1. jun.; vln [Vlado Novak], V znamenju pesnika »Stare pravde«; J. [Jokoš Jož], Šmarje pri Jelšah ob A.-čevi 100 letnici; G[ustav] G[robelnik], Fr. Ks. Meško o A.-u, 8. jun.: V trajen spomin pesniku balad in romanc A.-u A.-u [poročilo o slavnostih v Celju, Šmarju pri Jelšah in Rimskih Toplicah], 15. jun.; Fr[an] B[olk]a] Mutec Osojski in njegov grob, 26. okt.; [Tine Ore], Zaključna prireditev za proslavo 100 letnice A.-čevega rojstva, 14. dec.

DEn: A. A. [kratek zapisek ob stoletnici, pod reprodukcijo Maleševega lezoreza A.-a A.-a], 13. jan.; Peter Dornik, A.-čeva domačija, 8. jun. [poleg članka ponovno isti lesorez kot 13. jan.].

Encyclopédie de la Pléiade (Paris). Histoire des Littératures II. Littératures occidentales: Cyril Wilczkowski, A. A., 1375.

Galeb (Trst): Mara Samsa, A. A. (Ob stoletnici rojstva), 72-73.

Glas Gorenjske: Ob stoletnici [A.-a A.-a], 13. jan.

Izvestje srednjih šol s slovenskim učnim jezikom na Tržaškem ozemlju za šolsko leto 1955/56 (Trst): Anton Kacin, A. A. in realizem. Obrobne misli ob stoletnici rojstva, 3—9.

Jednota (Daruvar): [Franta Burian], A. A. k stému výročí jeho narození, 7. jan.; Č[estmir] Němec, Velkomyslný čin. Poznámka překladatelova, 21. jan.

JiS: Franc Zadavec, Ob A.-čevi stoletnici, 1955/56, 108—114; Viktor Smolej, Marja Boršnik, Kratek bibliografski pregled slovenskega slovstva [ocena], 218; Slavko Fras, Cankarjevo delovanje pri časopisu »Der Süden«, 1956/57, 22, 23; Joža Mahnič, Slovstvena vzgoja v nižji, 1956/57, 69—70 (Čaša nesmrtnosti), 73.

Kmečki glas (Lj.): Pesnik kmečkih puntov, 14. jun.

Knjiga 56: Cv[etko] A[n-ton] K[ristan], Nekaj besed o slovenskem svobodnem tisku, 297, 299.

Književne novine (Bgd): Djuza Radović, A. Sto godina od rođenja slovenačkog pesnika, 8. jul.; M[ilan] Rakočević, Na poziv Bratka Krefta, 5.—12. avg.

LD: V ponedeljek bo v Ljubljani odkrita A.-čeva spominska plošča, 7. jan.; Lepa proslava stoletnice A.-čevega rojstva, 10 jan.; Proslava A.-čeve obletnice v Zagrebu, 26. apr.; Akademija ob stoletnici rojstva A.-a A.-a, 8. jun.; A.-čev spomenik v Celju, 9. jun.; hm [H a m Drago], A.-čeva proslava v Celju in okolici, 11. jun.

LdP: Pesnik »Stare pravde«. Ob stoletnici rojstva A.-a A.-a, 8. jan.; Proslava stoletnice rojstva A.-a A.-a (v Moskvi), 8. jan., 11. jan.; Odkritje spominske plošče A.-u A.-u, Hinko Smrekar; A. na Grmadi, 10. jan.; Proslave ob A.-čevi stoletnici, 7. jun.; Slavnosti v spomin A.-a A.-a, 5. jun.; F[ranc] K[rivec], A.-čeva domačija v [!] Senožetih — kulturni spomenik, 11. jun.; Pesniku balad in romanc v spomin. V Ljubljani so odkrili spomenik A.-u A.-u, 16. jul.; S[ergej] V[iľfan], Sodobni prijemi v urejanju arhivov [o A.-u arhivarju], 25. sept.; Zaključna prireditev ob 100 letnici A.-čevega rojstva, 10. dec.

LdP, priloga Radio: A. A.: Stara pravda [Uvod k radijskemu literarnemu večeru 12. jan.], 7. jan.; A.-čev odnos do Slovanov [napoved radijskega literarnega večera s predavanjem Marje Boršnikove 31. maja], 26. maja.

Matajur (Videm): A. A., pesnik slovenskih balad, romanc in epov, št. 2, 16.—31. jan.

NOja: Branko Rudolf, Ob stoletnici A.-čevega rojstva, 85—90; Janko Glazer, Spominu Frana Ellerja, 316.

Nova pot (Lj.): Jož Gregorič, Od Vodnika do danes, 249—250.

NRazgl: Breda Pogorelec, Nekaj misli ob jubileju Marje Boršnikove, 69; France Vodnik, Ob smrti Frana Ellerja, 89.

NSod: Viktor Smolej, Poezija zapadnih i južnih Slavjan [ocena], 165, 166; Marja Boršnik, Aškerč, 193—201.

NŽ: Meta Sèver, Dr. Marja Boršnikova, 49; Marja Boršnik, A.-čev odnos do žene 77—80; Erna Muser, Ob devetdesetletnici Kristine Šulerjeve, 171, 172.

Obz: Fran Roš, Zmagovita pravda A.-čevega rodu [intervju s pesnikovim nečakom Antonom Aškercem ml.], 26—29.

Otečestven front (Sofija): Sv. Markov, Velik slovenski poet i prijatelj na bŭlgarskija narod, 6. jun. (br. 3662 str. 3).

PDk: d. f. Delo in pomen A.-a A.-a, 10. jan.; Slovensko pesništvo v ruskih prevodih [posnetek po članku Fr. Dobrovoljca v SPor 25. jan 1956], 29. jan.; Zorko Jelinčič, A. A., pesnik naše obale po nabrežinskem bregu. Ob petdesetletnici »Jadranskih biserov«, 9. in 16. jun.; R. P. Barkovljanski pristan [fragment ribiških spominov na A.-a], 23. avg.

PrimN (Nova Gorica): Duša Ferjančič, Ob 100-letnici A.-čevega rojstva, 7. jan.

Prosvijeta (Zgb): B[ranimir] Ž[ganjer], Pjesnik jugoslovanskoga bratstva. Povodom stogodišnjice rođenja A.-a A.-a, št. 425 (mart) str. 9.

Radnik (Bgd): G a j i ć Voj. Z., A. A., 12. jul.

Republika (Zgb): Antologija slovenske lirike na engleskom, br. 4. str. 15.

SJadr (Koper): Stoletnica A.-čevega rojstva, 13. jan.

Slavia (Praga): Marja Boršnik, A.-čev odnos do Slovanov, 594—605.

Slavjane (Moskva): M. Ryžova, A. A., No 1, 50—51; Pamjati A.-a A.-a [fotogr. s proslave v Moskvi], No 2, 59 (prim. SPor 17. marca 1956 in AZ 1957,...).

Slavjani (Sofija): V a s i l e v S., Goljam poet i plemenen Slavjanin (A. A.), III 33.

Slovenečki poeti. Prigotvile Srbo Ivanovski i Gane Todorovski (Skopje): Janko Kos, A. A., 15.

Slovenski izseljenski koledar 1957: Stanko Janež, Pesnik A. A. Ob stoletnici rojstva, 38—41.

SPor: S[tanka] G[odnič], Ob stoletnici rojstva A. A.-a, 8. jan.; Odkritje spominske plošče pesniku A.-u A.-u, 10. jan.; Posnetek z A.-čeve proslave v Moskvi [slika], 15. jan.; France Dobrovoljc, Prešeren in Aškerc v novih ruskih prevodih, 25. jan.; bp [Bogdan Pogačnik], »Pojó, pojó, da še nikdar takó...«, 14. marca; F[rance] D[o brovoljc], Moskovska revija »Slavjane« o A.-u A.-u, 17. marca; R[uža] L[ucija] P[etelinova], V Zagrebu so proslavili 100-letnico A.-čevega rojstva, 4. maja; M[ilan] B[ožič], V Celju so odkrili spomenik A.-u A.-u, 10. jun.; M[ilan] B[ožič], Proslave ob 100-letnici A.-čevega rojstva, 11. jun.; Iz Sofije. Ob A.-čevi stoletnici, 17. jun.; Ljubljana je dobila A.-čev spomenik, 16. jul.

SlovV (Celovec): Ob stoletnici rojstva A.-a A.-a; Slovenija časti pesnika; Tudi v Moskvi so proslavili A.-čevo stoletnico, 13. jan.

Tov: Lojze Zupanc, Stari Mozirčani o pesniku A.-u, 428, 433.

Twórczość (Warszawa): B. Cirić, Czerwona muza poety — kaplana, 212-215.

Več (Mb): J[anko] V[olf], Ob 100-letnici rojstva A.-a A.-a. Celjani bodo postavili spomenik A.-u A.-u. Iz razgovora s predsednikom pripravljalnega odbora Gustavom Grobelnikom, 9. jan.; Gustav Grobelnik, A.-čev dom obnovljen, 10. jan.; Prosvijeta o A.-u, 21. marca; J[anko] V[olf], Odkritje spomenika pesniku A.-u A.-u v Celju. Jubilejne svečanosti ob 100-letnici rojstva, 8. jun.; M[ihael] B[oštela], V soboto in včeraj v Celju. Odkritje spomenika A.-u A.-u, 11. jun.

Vjesnik (Zgb): V. H. Osijek: Proslava 50 godišnjice smrti S. Gregorčiča i 100 godišnjice rođenja A. A.-a, 31. dec, 1. jan.; Branimir Zganjer, Borbeni pjesnik A. A., 10. jun.

La voce del popolo (Rijeka): Centenario della nascita di A. A. Paragonata la sua Musa ad una montenegrina armata, 15. jun. (No 139, XIII).

Župančič Oton, Zbrano delo I: Dušan Pirjevec, Opombe, 334, 340, 346—347, 354, 357, 359—361, 374, 379, 401, 419, 420, 428, 436, 452, 456, 460, 461.

1957

BLZ (Zgb): Ib, 5, 6, 8, 9, 10, 17, 18, 25, 39, 43, 61, 62, 90, 109, 110, 112, 136, 144, 145, 146, 151, 152, 177, 195, 200, 203, 205, 215, 226, 230, 231, 248,

249, 251, 252, 253, 274, 275, 278, 280, 283, 284, 293, 295, 298, 301, 311, 316, 325, 330, 333, 337, 345, 356, 369, 370, 375, 382, 404, 423, 424, 435, 436, 441, 450, 461, 462, 463, 464, 466, 470, 473, 483, 484, 485, 493, 495, 504, 505, 516, 524, 525, 528, 544, 546, 547, 550, 553, 554, 559, 561, 562, 569, 570, 589.

Bratko Ivan, Teleskop (Zgb): 107, 113.

Dobida Karel, Hinko Smrekar (Monogr.): 15, 52, 53, 54, 62; (reprodukcije [posebna paginacija!]:) 61, 67, 71, 77.

Janež Stanko, Zgodovina slovenske književnosti. II. izd.: 34, 318, 334, 348, 359, 361, 366—371, 372, 418, 432, 433, 435, 437, 449, 452, 454, 470, 471, 543, 618, 626, 631, 632, 686.

JiS: Ivan Grafenauer, A.-čev »Mejnik« in ljudsko izročilo, 1956/57, 241—247; Lino Legiša, Slomšek v A.-čevi Slovenski legendi, 1957/58, 37.

Kronika: S[ergij] Vilfan, A. A. — mestni arhivar ljubljanski, IV/1956, 99—107; R[udolf] Mole, A.-čeva stanovanja v Ljubljani, 107; R[udolf] Mole, A.-čeva borba za uradnega slugo, 107.

LdP: A.-čeva razstava v Kranju, 17. jan.

Moder Janko, Mohorska bibliografija: 147, 155, 188, 265, 268, 279, 313, 315, 317, 339, 424, 436, 455.

NOja: Marja Boršnik, A.-čev odnos do Slovanov, 1—12.

SPor: Aškerčev zbornik v tisku, 30. marca.

SlovV (Celovec): Aškerčev zbornik, 5. apr.

Tov: Alenka Župančič, Ali je imel A. hčer?, 523.

VI. Aškerc v podobi

1938

Jakac Božidar, A.-čeva glava, $\frac{1}{2}$ prof. na desno. Risba. — **Obj.**: SČke za srednje šole II² (1939), 12; II³ (1945), 12; IV² (1939), 150; IV³ (1945), 150.

1942

Pirnat Niko, Skica za A.-čev spomenik I (Gonars 1942). Risba s svinčnikom. (*Janez Pirnat) — **Obj.**: AZ 1957, 267; prim.: Nikolaj Pirnat. Spominska razstava. MG Lj. 1954, 16).

Pirnat Niko, Skica za A.-čev spomenik II (Gonars 1942). Risba s svinčnikom. (*Janez Pirnat) — **Obj.**: NRazgl 17. jul. 1954, 11. jan. 1956; AZ 1957, 268. (prim.: Nikolaj Pirnat, Spominska razstava. MG Lj. 1954, 16).

1946

Pengov Slavko, A. A. Glava en face. Risba. — **Obj.**: LjKol 1947, 9. jan.; JKol 1952, 81; KolKK 1956, 34. [dimenz. reprodukcij 4 × 6,5].

1956

Jakac Božidar, A. Doprna slika, $\frac{3}{4}$ profila na desno. Rjava kreda. 45 × 57. — Original visi v A.-čevi domačiji na Senožetih. Reprodukciyo v formatu originala in v obliki razglednice je izdala DZS v Lj.

Cesar Ciril, A. A. Kip en face (do pasu). Dvakratna narav. vel. Odlit v bron za spomenik v Celju. — **Obj.**: CT 25. maja, 1. in 8. junija 1956; AZ 1957, 199.

Niko Pirnat: Osnutek za Aškerčev spomenik I. (risba; 1942)

Niko Pirnat: Osnutek za Aškerčev spomenik II. (risba; 1942)

KAZALO ASKERČEVIH DEL*

- * Ahasver oznanja novo vero 247
(Ahasver objavljuje novu veru)
- Ahasver pod križem 214, 228, 243, 249
(Ahasver pod krstom)
- Ahasverjev tempelj 243, 245
- Ahasverjeva himna noči 243, 249
(Ahasverova himna noči)
- AKROPOLIS IN PIRAMIDE 208, 215, 226, 236, 237
- ALI JE PRIMOŽ TRUBAR UPESNITVE VREDEN JUNAK ALI NE? 215
- Anka 17, 179, 180, 182, 192, 201, 206, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248 (Annetta), 249
- ASKERČEVA ČITANKA 13, 238
- Atila in ribič 226
- Atila in slovenska kraljica 17, 198, 242, 243, 244, 245, 246, 249 (Atila i slovenačka kraljica)
- ATILA V EMONI 69, 162, 192, 208, 214, 215
- [Avtobiografija] 226
- Baj Stančo 227 (Šumi zelenij Vit šumi), 247
- Bajramska legenda 247, 249
- Balada o božični noči 244
- Balada o Kraljeviču Marku gl. Kraljevič Marko
- Balada o potresu 16, 18, 243, 245
- Balada o sv. Martinu 177 (Balada o sv. Martine), 178, 180, 229 (Balada o sv. Martine), 243, 245
- BALADE IN ROMANCE 8, 11, 13—19, (48), 145, 147, 155, 161, 162, 164, 168, 179, 182, 192, 204, 207, 215, 216, 244
- Batak 185
- Bazarska parabola 243, 249
- Ben-Abdallah in Hafis 214
- »Bogu za hrbtnom« 249 (»Bogu za ledjima«)
- Boj pri Brežicah 243, 244, 245, 248 (La battaglia di Brežice), 249 (Boj na Brežicama)
- Boj pri Pirotu 17, 167—169, 245
- Botra 17, 245
- Božična pesem siromakova 243
- Bracigovski topovi 185, 227 (Bracigovski topove), 247 (isto)
- Brat Slovak 176—177, 178, 247 (Bratr Slovák)
- Breme 249
- Brodnik 17, 192, 194—195, 201, 206, 227 (The Ferryman), 228 (Portitor), 242, 243, 244, 245, 246, 247 (frc. prev.), 247 (Brodar), 248 (Il traghettatore), 248 (Portitor), 249 (Brodar)
- Buddha in Ananda 229 (Budda i Ananda)
- Buddha v brahmanski knjižnici 249 (Buda u bramanskoj knjižnici)
- Buddhova čudesa 243, 249 (Budina čudesa)
- Burska balada 245
- Celjska romanca 17, 18, 206, 225, 243, 245, 247 (Celjska romansa), 249 (isto)
- Ciganka 243
- Čaša nesmrtnosti 16, 196, 206, 228 (Pokalo del Senmorteco), 242, 243, 244, 245, 246, 247 (Čaša besmrtnosti), 248 (La coppa dell'immortalità), 249 (Čaša besmrtnosti), 263
- Čeprav se svet suče... gl. Naj se svet še tako suče...
- ČETRTI ZBORNIK POEZIJ 81, 162, 163, 179, 208, 215, 216
- Čist značaj in umna glava... 147
- Črnošolec 17
- Čuj veter piše razdivjan 227 (Hark to the Wind's Tempestuous Strains), 243
- Delavčeva pesem o premogu 228 (Havirova pisem o uhlji), 243, 247 (Radnikova pjesma o ugljenu), 248, 249 (Radnikova pesma o uglju)
- Delfin in morski polž 245
- DVA IZLETA NA RUSKO 162, 163, 215, 226, 236
- Dva pogreba 247, 249
- Dva vodnjaka 243
- 20. september 1908 214
- Dve sestri 246

* Naslovi knjižnih izdaj so natisnjeni z verzalkami. Strani, na katerih se o delu govori brez navedbe naslova, so v kazalu natisnjene v oklepaju.

- Dve, tri o našem gledališču in naši dra-
mi 111, 114—116
Dvorski norec 17, 192, 206, 243, 249
(Dvorska budala)
- Fata morgana 245
Firduzi in derviš 192—193, 207, 214, 228
(Firdusi i dervyš), 243, 245
Firduzi pa Husein Rešid 214
- [Gesla za Celjsko pevsko društvo;
12 variant] 169—171
Giordanu Bruno 245
Godčeva balada 17, 18, 201, 212, 242, 243,
244, 245, 246, 247, 249 (Sviračeva ba-
lada)
Govekar: Rokovnjači [ocena] 111, 126,
136, 137
Grešnik 193, 195, 213, 249
- Hajduk 229 (Gajduk)
Herkulov kip 249
Hrista Boteva smrt 185, 246
- Ilirska tragedija 17, 242, 244, 245, 246
Iškarijot 227, 243
IZABRANE PJESME (Bazala) 216, 226,
238
IZBRANE PESMI (Pirjevec) 216, 243,
253, 254
Izlet 229 (Polet)
IZLET V CARIGRAD 215
Izmajlov 105, 124—134, 140, 141, 158 do
161, 215, 228
IZMAJLOV. RED SV. JURIJA. TUJKA
127, 162, 215, 226
- JADRANSKI BISERI 162, 205, 208, 215,
226, 259, 264
Janičar 245, 246, 249
Javor in lipa 16, 19, 206, 229 (Javor i
lipa), 243, 250
Jaz 243, 244, 249
Jek z Balkana 206
Jezdečeva nevesta 214
Judit 17, 206, 245, 246
JUNAKI 54, 136, 162, 192, 208, 215
Jutro v lagunah 249 (Jutro na laguna-
ma)
- Kadi se njiva... 192, 205, 227 (The Fur-
rows in the Field are Steaming), 242,
243, 249 (Puši se njiva)
Kaj bi te vprašal... 246, 248 (Zo što da
te prašam)
Kako je kmet Francoza zibal, 245
Karnevalska balada 226
KETTE DRAGOTIN, POEZIJE 162, 208,
216, 226, 235
Kilijan Najdenič 245
»Kjer se je kvas postavil, tam naj se
tudi pogača peče!« 225
Knez Volkun 136
Knežji kamen 243, 249 (Knežev kamen)
Knjige Družbe sv. Mohorja za leto 1903
[poročilo] 214
Kongres na Araratu 136
Kosa 242, 243, 245
Kovač 177 (Kováč), 180, 229
Kralj Matijaž 243, 248 (Korol' Matiaš),
249 (Kralj Matija)
Kraljevič Marko 248 (ital. prev.), 248
(Kralevič Marko), 249
Kristus in Peter 17, 227, 243
Krišna 243, 248 (Crisnu), 249
Kritik Pikoslav Puhloglavac 214
Kronanje v Zagrebu 192, 242, 243, 245,
246, 247 (Krunjenje u Zagrebu), 247
(Krunisanje v Zagrebu), 248 (L' Inco-
ronazione a Zagabria), 248 (Korona-
zas Zagrabban), 249 (Krunanje u Za-
grebu), 249 (Krunisanje u Zagrebu),
250 (isto)
- Ledene rože 206
Legenda o Novem Kloštru 245
Legenda o toplicah 17
LIRSKE IN EPSKE POEZIJE 14, 162,
182, 208, 215, 216, 235, 244, 260
List iz kronike Jurjevega kloštra 243,
248 (Un foglio di cronaca dal chiostro
di San Giorgio)
List iz kronike Zajčke 17, 192, 206, 227
(A Page from the Chronicle of Zajc)
243, 244, 245
Luč iz neskončnosti 193, 243
Luterana Kremenjaka testament 177
(Závet'), 178, 179, 180
Luteranski kres 249
- Madona gl. Slikarjeva slika
Makedonski vstaš 184
Markos Bozzaris 245
Mea Kulpa 178, 179, 180, 182, 192, 243
Mejnik 17, 192, 201, 206, 228 (Medjnik),
242, 243, 244, 245, 246, 247 (Medjaš),
248 (La pietra divisoria, Il termine),
249 (Medjaš), 251, 266
Metliška balada 245
Mi vstajamo 179, 180, 182, 206, 207, 227
(Our Day is Come), 227 (Kum Nem-
cite), 242, 243, 244, 245, 246, 247, 247
(Mi ustajemo), 249 (isto), 250
Mirza 249
Mohamedanki 249 (Muhamedanki)
Moja muza 178, 179, 180, 181—182, 183,
200, 227 (Mojata muza), 228 (Moje
musa), 228 (Ma muse), 228 (ital. prev.),
228 (rus. prev.), 229 (rus. prev., slovaš.
prev.), 239 (slovaš. prev.), 243, 245,
247, 248 (La mia musa), 249
- Morje 244
Moteno zborovanje 195
MUČENIKI 82, 83, 179, 192, 208, 215,
225, 227, 236

- Mutec Osojski 179, 206, 225, 241, 242, 243, 244, 246, 247, 255, 263
- Na Črnem morju 246
- Na domu 58
- Na galatskem mostu 249
- Na Kalemegdanu 244, 246, 247, 249
- Na krovu parobroda »Semiramis« 69, 214
- Na ladiji 215
- Na sedmini 17, 243, 245
- Nad srcem tvojim vzhaja sonce 243
- [Nagrobni napis dr. Gustavu Ipavcu] 246, 259
- Naj se svet še tako suče... 147
- Najlepši dan 206, 229, 243, 245
- Napoleonov večer 17, 206, 225, 227, 242, 243, 245
- Naša Talija in naše trinoštvo 122—123
- Našli so rokopise 249
- Natalija 214
- Neznanka 246, 248
- Noč na morju 249
- NOVE POEZIJE 91, 92, 93, 94, 162, 195, 208, 215, 216, 235
- Ob grobu Adamiča in Lundra 247
- Obiski 243
- Oblaku 206, 242, 245, 246, 249
- ODABRANE PESME (Radović) 216, 249, 260
- ODABRANE PJESME (Bajo) 216, 247, 249, 260, 261
- Pavliha na Jutrovem 195, 225
- Pegaz in osel 207, 243, 249 (Pegaz i magarac)
- Perunov žrec 249
- Pesem izgnancev 247 (Pjesma prognanika)
- Pesem slovenskih delavcev v Ameriki 214
- Pesnik Jose Rizal 245, 249
- PESNITVE, PETI ZBORNIK 69, 162, 194, 208, 214, 215, 263
- Pevčev grob 16, 19, 227, 229 (Sangarens graf), 243, 245
- Po železni cesti 244
- Pokaj... 243, 249 (Zašto)
- Pomladna oda siromakova 246, 249 (Prolečna oda siromahova)
- Ponočna potnica 201, 214, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 251
- Poroka 16, 250
- Poslednja straža 247, 249
- Poslednje pismo 17, 206, 246, 250
- Poslednji akord 226
- POSLEDNJI CELJAN 69, 162, 182, 208, 214, 215
- Poslednji Obrenović 184
- Poslednji žarki 243
- Povsod me srečava... 249 (Svuda me sreća...)
- Pozdrav Slovencev slovanskim bratom 249 (Pozdrav Slovenaca braći slovenskoj)
- Pred cesarjem 243, 249 (Pred carem)
- Pred spomenikom Mickiewiczevim 184, 249
- Prešeren v gostilni »Pri zlatem grozdu« 124, 249 (Prešeren u gostionici »Kod zlatnog grozda«)
- PREŠERNOV ALBUM 208, 216
- PREŠERNOVE POEZIJE 162, 208, 216, 226, 235
- Prešernu ob stoletnici njegovega rojstva 134, 215, 249 (Prešernu o stogodišnjici njegova rođenja)
- Pri Sotli 206
- PRIMOŽ TRUBAR 162, 163, 192, 208, 215, 244, 246, 254, 261
- PRIPOVEDNE PESMI (Potrč) 216, 244 do 245, 257, 258
- Prva mučenica 16, 192, 207, 227 (Prvata mučenica), 228 (Pervaja mučenica), 229, 247, 249
- Rapsodije bolgarskega goslarja 185, 227 (Rapsodiite na bulgarskija guslar), 229 (Iz Rapsodij bolgarskago gusljar)
- Red sv. Jurija 105, 134, 135, 136, 162, 215, 241
- Ribar i riba (Puškin) 225
- Ribičeva jutranja pesem 244
- Ribniška čarovnica 136
- Ropoša in Kruci 245, 246
- RUSKA ANTOLOGIJA 208, 216
- Ruska vas 249 (Rusko selo)
- Ruski jezik 183, 184, 228 (Russkij jazyk), 229 (isto) 243, 248 (Velikij jazyk)
- Sivi lasje 243
- Skala v Savinji 250
- Slikarjeva slika 16, 206, 249 (Slikareva smrt [!])
- Slovarski paberki 225
- Slovenčevim kritikom 206
- SLOVENISKA BALLADER 216
- Slovenke Gregorčiču 214
- Slovenska legenda 17, 206, 242, 243, 244, 246, 247, 247 (Slovenačka legenda), 248 (Leggenda slovena), 249 (Slovenačka legenda), 266
- Slovenski pesnik 193—194, 247 (Slovenski pjesnik)
- Slovenski protestanti se poslavljajo od knjig 246
- Slovinci a Volná Myšlenka 226
- Sneg pada 243, 249
- Solus 16, 18, 197
- Sopotnik 177 (Spolucestovatel'), 178, 249 (Saputnik)
- Spak 246
- Spinoza in brusač demantov 196
- SPOMENICA MIROSLAVU VILHARJU 216

- Spomenik mladega Puškina 184
 Spominska knjiga v Solčavi 208
 Sreča 194
 Stara pravda 17, 190, 192, 193, 195, 201,
 202, 206, 210, 225, 237, 240, 243, 244,
 245, 246, 247, 249, 250, 259, 262, 263,
 264, (265)
 Stari grad 17, 245, 246, 247, 249
 Stava 243, 245, 249 (Opklada)
 Studeniške nune 214
 Svatba v Logeh 17, 18, 201, 206, 243, 245,
 247 (Svatba u Lugovima), 249 (isto)
 Sveti ogenj 243, 249 (Sveta vatra)
 Svetinja 16, 19, 247
 Svetnica 226, 249 (Svetica)
 Svetopolkova oporoka 9, 17, 171—176,
 179, 192, 201, 206, 225, 242, 243, 244,
 245, 246, 247 (Svetoplukova oporuka)
 Še nikoli...! 214
 Škof Hren v Vinjem Dolu 229 (Biskup
 Hren vo Vinom Dole)
 Tabor 243, 245, 247
 Tabor v Oborišču 185, 249
 Tlaka 193, 196, 242, 243, 244, 245, 246,
 247, 247 (Kuluk), 249 (isto), 250 (isto),
 250
 Trde se vam zdijo moje pesmi 214
 Tri ptice 17, 206, 243, 245
 Trije popotniki 16, 19, 191, 197, 205, 215
 228 (Trzej podrožni), 243, 244, 246, 248
 (The viandanti), 248 (Trojca patuvači),
 249 (Tri putnika)
 Trije sodi 244, 245
 Tujega goslarja poslednja pesem 243
 Tujka 105, 134, 135, 215, 246
 Ukrajinska duma 17
 Ukrajinska step 184, 249 (Ukrajinska
 stepa)
 Uroki 17, 19
 V baziliki sv. Marka 249 (U bazilici
 sv. Marka)
 V gondoli 249 (U gondoli)
 V Husrev begovi džamiji 249 (U Husrev
 begovoj džamiji)
 V kupeju 249 (U kupeu)
 V predmestni krčmi 249 (U krčmi pred-
 gradja)
 Vasil Levski 185
 Vaška lipa 17, 206, 243, 244
 Večna molitev siromakova 243
 Večna luč 243
 Velika noč med Beneškimi Slovenci 246
 Velikij jazyk gl. Ruski jezik
 Velikodušni čin 247 (Velkomyslný čin),
 263 (isto)
 Velikoruskija narodnja pesni [ocena]
 195
 Veselo kopališče 136
 Vesni 249 (Proleču)
 Vezuvu 229
 Vinska bajka 17, 18, 243, 249
 Vipavska balada 214
 VYBOR BASNI (Vrchlický) 216
 Za praznik sv. Cirila in Metoda 225
 Zanimiv slučaj 247 (Zajímavá udalost),
 248 (Erdekes eset), 249 (Zanimljiv slu-
 čaj)
 Zarja 243, 245, 246, 248 (Zora), 249 (isto)
 ZBRANO DELO (Boršnik) I 216, 255,
 256; II 195, 216, 259
 Zimska idila 247, 250
 Zimska romanca 17, 192, 206, 227, 243,
 245, 247 (Zimska romansa), 249 (isto)
 ZLATOROG 81, 136, 162, 163, 208, 215,
 244
 Zmaj 243, 249
 Znamenja na nebu 243, 248 (I segni in
 cielo), 249
 Živimo od duševnih zakladov... 214

OSEBNO KAZALO*

- Albrecht Fran 239
 Albreht Ivan 255
 Alešovec Jakob 137
 Alfiredić Ante 238
 Andrić Ivo 238
 Andrić Josip 238
 Andoljšek Janez 256
 Andrejka Rudolf 217
 Antloga J. 145
 Anzengruber Ludvig 122
 Aristotel 14
 Arnulf 175—176
 Asboth Oskar 69
 Aškerc Adam 23, 24
 Aškerc Agata por. Kmet 32, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 43, 44, 45—46, 49—53, (54), 56, (57), 58, 69, 205, 214, 229, 251
 Aškerc Agata r. Knez 32, 36, 37, 38, 40 (46), (48), (49)
 Aškerc Alenka 32
 Aškerc Alojzija (r. 1864) 32, 38, 40
 Aškerc Alojzija (r. 1948) 30
 Aškerc Amalija (r. 1895) 24
 Aškerc Amalija r. Požlep 22, 25, 27
 Aškerc Ana (r. 1867) 32, 38, 39, 46
 Aškerc Ana (r. 1945) 32
 Aškerc Ana (r. 1956) 32
 Aškerc Ana r. Belej 32
 Aškerc Ana r. Hrastnik 29, 30
 Aškerc Ana r. Pelko 25, 26
 Aškerc Ana r. Rojnik 32
 Aškerc Andrej (r. 1760) 23, 25, 26
 Aškerc Andrej (r. 1803) 28, 29, 30, 36
 Aškerc Andrej (r. 1808) 25, 26
 Aškerc Andrej (r. 1839) 30
 Aškerc Andrej (r. 1955) 30
 Aškerc Angela 25, 27
 Aškerc Anton (Tevče) 24, 26
 Aškerc Anton (r. 1772) 23, 25, 26
 Aškerc Anton (r. 1824, pesnikov oče) 32, 35, 36, 38, 39, 40, 43—45, 49, (52), (53), (54), (55), 214, 215, 229
 Aškerc Anton (r. 1837) 25, 26
 Aškerc Anton (r. 1864) 22, 25, 27
 Aškerc Anton (r. 1883) 25, 27
 Aškerc Anton (r. 1910) 32, 40, 42, 59, 69, 186, 190, 204, 264
 Aškerc Anton (r. 1911) 30
 Aškerc Anton (r. 1918) 25, 27
 Aškerc Anton (r. 1946) 32
 Aškerc Anton (r. 1952) 32
 Aškerc Antonija 25, 27
 Aškerc Apolonija 32, 35, 36, 37, 38, 39, 40
 Aškerc Avgust (r. 1922) 32, 40
 Aškerc Avgustin (r. 1932) 25, 27
 Aškerc Blaž 24
 Aškerc Cecilija 32, 36, 38
 Aškerc Cecilija r. Belej 29, 30
 Aškerc Elizabeta (r. 1838) 29, 30
 Aškerc Elizabeta (r. 1867) 32, 37, 40, 43, 44, 59, 215
 Aškerc Elizabeta por. Škofca 32, 35, 36, 38, 39
 Aškerc Ferdinand (r. 1860) 30
 Aškerc Ferdinand (r. 1924) 24, 27
 Aškerc Franc (r. 1792) 32, 34, 35, 36, 37
 Aškerc Franc (r. 1814) 24, 26
 Aškerc Franc ml. 24, 26
 Aškerc Franc (r. 1826) 32, 35, 36, 37, 48
 Aškerc Franc (r. 1829) 32, 35
 Aškerc Franc (r. 1832) 29, 30
 Aškerc Franc (r. 1901) 24
 Aškerc Franc (r. 1929) 25, 27
 Aškerc Frančiška 24
 Aškerc Gabrijela r. Rajh 29, 30
 Aškerc Gašper (r. 1830) 32, 35
 Aškerc Gašper (r. 1831) 32, 35
 Aškerc Gregor 23, 25
 Aškerc Helena (r. 1765) 23, 25, 26
 Aškerc Helena (r. 1830) 30
 Aškerc Helena (r. 1837) 24, 26
 Aškerc Helena r. Zupan 25, 26, 28
 Aškerc Ignacij 32, 40, 41
 Aškerc Jakob (r. 1803) 32, 34, 35
 Aškerc Jakob (r. 1832) 32, 35
 Aškerc Janez (r. 1831) 29, 30
 Aškerc Janez (r. 1857) 36
 Aškerc Janez (r. 1860) 25, 27
 Aškerc Janez (r. 1864) 32, 37, 40, 43, 44, 46—47, 48, 63, 68, 215, 229
 Aškerc Janez (r. 1917) 32, 40
 Aškerc Jera (r. 1824) 24, 26
 Aškerc Jera (r. 1871) 32, 35
 Aškerc Jera r. Bobnič 23, 25
 Aškerc Jera r. Mačkovšek, vd. Sadušak 25, 26
 Aškerc Jera (Laško) 27

* Strani, na katerih se o osebi govori brez navedbe imena, so v kazalu natisnjene v oklepaju.

- Aškerc Jernej 32, 35
 Aškerc Jožef (r. 1835) 32, 35
 Aškerc Jožef (r. 1860) 22, 24, 26
 Aškerc Jožef (r. 1874) 32, 35
 Aškerc Jožef (r. 1877) 22, 25, 27
 Aškerc Jožef (r. 1887) 24, 27
 Aškerc Jožef (r. 1913) 32, 40
 Aškerc Jožef (r. 1916) 29, 30
 Aškerc Jožef (r. 1923) 24, 27
 Aškerc Jožef (r. 1927) 25, 27
 Aškerc Jožefa (r. 1885) 24
 Aškerc Jožefa (r. 1909) 32, 40, 58
 Aškerc Jožefa r. Jarh vd. Zupan 32, 36
 Aškerc Jožefa r. Lapornik 25, 27
 Aškerc Jurij (r. 1682) 23, 24
 Aškerc Jurij (r. 1737) 23, 25
 Aškerc Jurij (r. 1767) 23, 26, 27, 28, 29, 30
 Aškerc Jurij (r. 1790) 32, 34, 35
 Aškerc Jurij (r. 1796) 24
 Aškerc Jurij (r. 1843) 30
 Aškerc Jurij (r. 1868) 32, 35
 Aškerc Jurij (Modrič) 27
 Aškerc Katarina (r. 1719) 23, 24
 Aškerc Katarina (r. 1832) 22, 25, 26
 Aškerc Katarina (r. 1837) 30
 Aškerc Leopold 32, 40
 Aškerc Ljudmila r. Očepček 32, 41
 Aškerc Lovrenc 38, 39
 Aškerc Lucija (r. 1794) 32, 34
 Aškerc Lucija por. Ožek 32, 35, 36
 Aškerc Lucija r. Vidic 24, 26
 Aškerc Ludovik 24, 27
 Aškerc Luka 30
 Aškerc Marija (r. 1726) 23, 24
 Aškerc Marija (r. 1728) 23, 24
 Aškerc Marija (r. 1797) 32, 34, 35
 Aškerc Marija (r. 1804) 25
 Aškerc Marija (r. 1818) 24, 26
 Aškerc Marija (r. 1833) 30
 Aškerc Marija (r. 1836) 32, 35
 Aškerc Marija (r. 1850) 30
 Aškerc Marija (r. 1857) 24, 26
 Aškerc Marija (r. 1860) 32, 38
 Aškerc Marija (1860—1863) 32, 37, 39
 Aškerc Marija (r. 1864) 46
 Aškerc Marija (r. 1870, Tevče) 25, 27
 Aškerc Marija (r. 1870—1871) 38, 39
 Aškerc Marija (r. 1882) 24, 26
 Aškerc Marija (r. 1892) 25, 27
 Aškerc Marija (r. 1897) 24
 Aškerc Marija (r. 1912) 25, 27
 Aškerc Marija (r. 1954) 30
 Aškerc Marija por. Knez 28, 29, 30
 Aškerc Marija por. Pepevnak 32, 35, 36, 46
 Aškerc Marija r. Flis 25, 27
 Aškerc Marija r. Gorišek 32, 36
 Aškerc Marija r. Kos 30
 Aškerc Marija r. Lapornik 22, 24, 27
 Aškerc Marija r. Močnik 29, 30
 Aškerc Marija r. Ožek 30
 Aškerc Marija r. Stegenšek 24, 26
 Aškerc Marija r. Urgl 24
 Aškerc Marjeta (žena pradedu Jurija) 23, 24
 Aškerc Marjeta (r. 1732) 32, 25
 Aškerc Marjeta (r. 1858) 32, 37
 Aškerc Marjeta (r. 1864) 24, 26
 Aškerc Marjeta r. Deželak 23, 25
 Aškerc Marjeta r. Leskovicca 23, 25
 Aškerc Marjeta r. Zupan 24, 26
 Aškerc Martin (r. 1792) 23, 24, 26
 Aškerc Martin (r. 1826) 25, 26
 Aškerc Martin (r. 1834) 29, 30
 Aškerc Martin (r. 1841) 30
 Aškerc Martin (r. 1842) 32, 35, 36
 Aškerc Martin (r. 1860) 29, 30
 Aškerc Martin (r. 1888) 25, 27
 Aškerc Martin (r. 1921) 25, 27
 Aškerc Matevž (r. 1795) 28, 29, 30
 Aškerc Matevž (r. 1848) 32, 35
 Aškerc Matija (r. 1762) 23, 25, 26, 27, 31, 32, 34, 35
 Aškerc Matija (r. 1798) 24
 Aškerc Matija (r. 1858) 30
 Aškerc Mihael (r. 1724) 23, 24
 Aškerc Mihael (r. 1734) 23, 25, 26, 31
 Aškerc Mihael (r. 1798) 28, 29, 30
 Aškerc Mihael (r. 1820) 24, 26
 Aškerc Mihael (r. 1853) 24, 26
 Aškerc Mihael (r. 1862) 32, 37, 39, 40, 41, 43, 44, 45, 36, 47—48, 49, 52, 53—57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 68, 215, 229
 Aškerc Mihael (r. 1877) 32, 35
 Aškerc Mihael (r. 1914) 32
 Aškerc Mihael (r. 1956) 32
 Aškerc Mihael (Podhum) 27
 Aškerc Neža (r. 1836) 29, 30
 Aškerc Neža (r. 1876) 24, 26
 Aškerc Neža (r. 1895) 22, 25, 27
 Aškerc Neža (r. 1903) 24
 Aškerc Neža r. Podpečan 32, 39, 40, 47, 56, (57), 58, (59), 60, 62
 Aškerc Ožbalt 32, 35
 Aškerc Rozalija (r. 1888) 24, 26
 Aškerc Rozalija (r. 1926) 25, 27
 Aškerc Rozalija (r. 1953) 32
 Aškerc Rozalija r. Kurnik 32, 40, (43), 215
 Aškerc Stefan 29, 30
 Aškerc Terezija (r. 1835) 32, 35
 Aškerc Terezija (r. 1845) 30
 Aškerc Terezija (r. 1848) 30
 Aškerc Terezija (r. 1913) 30
 Aškerc Terezija r. Kandolf st. 32, 35
 Aškerc Terezija r. Teršek 25, 27
 Aškerc Tomaž (r. 1757) 23, 25
 Aškerc Tomaž (r. 1841) 29, 30
 Aškerc Uršula r. Derčun vd. Hrušovar 25, 26, 32, 33, 34
 Aškerc Uršula r. Klenovšek 32, 35, 36, 37, 39
 Aškerc Uršula (Podhum) 27

- Aškerc Viktor 32
 Aškerc Vincenc (r. 1886) 22, 25, 27
 Aškerc Vincenc (r. 1924) 25, 27
- Babić F. 182
 Bačer Karel 253, 258, 259
 Bajec Anton 242, 243, 250
 Bajo Dragutin 216, 247, 249, 250, 260, 261
 Bakun Martin 34
 Bamberg Otmar 76, 79, 86, 155, 161, 163, 215
 Barac Antun 260, 262
 Barle Janko 235
 Bartol Anton 63, 64
 Bartol Vladimir 259, 261
 Bartol-Nadlišek Marica 71, 78, 94, 214, 215, 240, 259
 Bartulović Niko 252
 Baš Franjo 155
 Baumbach Rudolf 163
 Bazala Albert 216
 Beličič Vinko 255, 256
 Belinski Visarion Gregorovič 114, 196
 Beniger Louis 253
 Benković Vekoslav 120
 Berger Alfred 118, 119
 Berčić Branko 224, 262
 Berkopec Oton 250, 253
 Bernik France 258
 Bernik Ivan 212
 Berthold Avgust 166
 Bevk France 238
 Bezenšek Anton 69, 145, 200
 Bežek Viktor 69, 86, 100, 108, 137
 Bílý Jan E. 174—176
 Bisson Aleksander 107
 Blaj Jera 39
 Blaž Ana 229
 Blaž Jožefa 229
 Blaž Marica 229
 Blažina Mara 244, 245
 Bleiweis Janez 44, 127
 Bleiweis Janko 138, 139, 150, 151, 152
 Bleiweis Karel 112, 137, 138, 139, 140
 Bobčev Stevan 149
 Böcklin Arnold 95
 Bohak Jakob 41
 Bolka Fran 263
 Bolta Alojzij 190
 Booch 67
 Borecký Jaromir 69, 181, 216
 Borina Martin 34
 Borko Božidar 237, 239, 240, 251, 253, 254, 258, 259, 260
 Boršnik Marja 7, 13, 42, 60, 62, 69, 71, 72, 73, 84, 112, 114, 127, 163, 164, 165, 166, 169, 170, 190, 193, 197, 213, 216, 218, 222, 223, 224, 236, 241, 242, 243, 245, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266
 Boršnik Ignacij 98, 99, 102, 103, 105, 108, 116, 131
 Boršnik-Zvonarjeva Zofija 98
 Boštele Mihael 265
 Botev Hristo 184, 185
 Božič Milan 265
 Brandes Georg 67, 69
 Branković Djordje 148
 Bratko Ivan 260, 266
 Brečko Janez 27
 Brečko Marija 27
 Breznik Anton 239, 255
 Brezovšek Jurij 44
 Broz Josip-Tito 184
 Brumen Anton 241
 Bučar Franjo 179
 Bučar Vekoslav 185
 Budal Andrej 244, 252, 253, 256
 Bulovec Stefka 255
 Bunc Stanko 251
 Burian Franta 247, 263
- Calwer 67
 Cankar Ivan 8, 11, 66, 69, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 104, 105, 112, 116, (121), 124, 133, 135, 138, 142, 159-160, 161, 180, 193, 194, 195, 196, 207, 212, 215, 222, 229, 231, 235, 239, 252, 253, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263
 Cankar Izidor 63, 112, 256, 263
 Carcaračević Milica 263
 Carneri Bartolomäus 67
 Carre Albert 107
 Cegnar Ivanka 258
 Celestin Franc 69, 258
 Celestin, papež 148
 Cerar Anton-Danilo 120, 124, 134
 Cesar Ciril 198—200, 202, 263, 266
 Chrobath Alojzija 66, 68
 Cigale Matej 66
 Cimperman Josip 69, 214
 Ciril s. 172, 173, 174, 225
 Cirlić B. 265
 Costa Karel 120
 Cotič Maks 149
 Crnković Milan 217
 Cronia Arturo 253
 Cvetko Dragotin 231, 257, 261, 262
- Čech Svatopluk 66, 69, 230
 Černe Marija 39
 Čehovin Vanda 250
 Čilingirov Stilijan 217, 227, 237, 247
 Čop Matija 205
 Črešnovar Valentin 28
- Dalmatin Jurij 66, 68, 166
 Damiani Enrico 185
 Danilova Avgusta 98, 124, 131, 134
 Debelak Zofija 230
 Debeljak Anton 251
 Debeljak Tine 251, 252, 253, 254, 255
 Debevec Jože 250
 Dečko Ivan 145, 169

- Dehmel Richard 86
 Delak Marija 230
 Delin Hr. N. 252
 Delitsch Franz 67
 Derčun Franc 33
 Derčun Uršula 33
 Detela Fran 137
 Detoni Milica 186
 Dimitz August 67
 Djukić Trifun 216, 217, 247, 249
 Dobida Karel 241, 242, 266
 Dobovišek Rafko 257
 Dobrovoljc France 154, 185, 223, 224,
 227, 247, 255, 257, 258, 260, 261, 262,
 264, 265
 Dolenc France 150
 Dokler Anton 252
 Dolinar Lojze 217, 219, 220, 241
 Dolinar Marijan 198
 Domicelj Anton 137, 172
 Domjanić Dragutin 236
 Dornik Peter 263
 Draksler Srečko 187
 Dremšak Franc 187
 Drljić Rastislav 253
 Drtina Fran 66
 Džonić Uroš 237
- Eller Fran 264
 Elze Theodor 67, 69
 Erben Karel Jaromir 66
 Ermenc Franc 146
 Esih Ivan 251
 Ezop 172
- Fabjančič Vladislav 256
 Felician Franc 190
 Ferjančič Duša 264
 Ferline Franc 230
 Filipič Ludvik 169, 170
 Filipović Ivan 67
 Finci Eli 256, 257, 258
 Fink Konrad 169, 170
 Finžgar Fran S. 99, 137, 250
 Fogazzaro Antonio 99
 Fon Ivan 234
 Francev Vladimir A. 69
 Franke Ivan 94
 Fras Slavko 263
 Freuensfeld Vekoslava 215, 230
 Frinta A. 227, 251
 Frydecký Jan 182, 256
 Funtek Anton 69, 76, 77, 78, 79, 100, 103,
 104, 105, 107, 133, 134, 137, 163, 231
- Gaber Ante 240
 Gabršček Andrej 92, 216
 Gajić Voj. Z. 265
 Gangl Engelbert 84, 88, 90, 91, 94, 105,
 107, 112, (113), 123, 124, 128, 131, 133,
 137, 161
 Gaspari Maksim 217, 241, 242, 246
 Gavrilović Andra 69, 214, 217
- Gerbič Fran 99, 131
 Gerlanc Bogomil 150, 164, 202, 244, 245,
 246, 255, 258, 261
 Germ Josip 164, 165, 230
 Gerzinič Alojz 256
 Gjalski Ksaver Sandor 69
 Gladenbeck H. 231
 Glaser Karel 69
 Glazer Janko 70, 84, 224, 240, 246, 252,
 253, 257, 258, 259, 260, 261, 264
 Glonar Jože 66, 238
 Godnič Stanka 265
 Goestl Fran 133
 Goethe Johann Wolfgang 117
 Golob Gregor 25, 26
 Gomperz Theodor 67
 Goričar Josip 145
 Gorišek Jožef 21
 Görlitz Karel 120, 124
 Gorup Josip 76
 Govekar Fran 69, 84, 86, 87, 88, 92, 94,
 103, 105, 106, 111, 112, 113, 114, 117,
 (119), 120, 123, 124, 126, 127, (131), 133,
 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141,
 142, 148, 149, 152, 158, 160, 161, 215,
 218, 230, 231, 235, 255
 Govekar Minka 252
 Grabić Petar 238
 Grabowski Bronislav 228
 Grabowski Tadeusz Stanislaw 67
 Gradišnik Fedor 106
 Gradnik Alojz 194, 260, 261
 Grafenauer Ivan 182, 237, 266
 Gregorčič Simon 8, 15, 19, 66, 69, 145,
 146, 154, 168, 182, 192, 201, 205, 206,
 210, 211, 214, 230, 231, 234, 236, 238,
 239, 251, 252, 256, 258, 259, 260, 265
 Gregorec Lavoslav 230
 Gregorič Jože 264
 Grobelnik Bogdana 198
 Grobelnik Gustav 171, 186, 190, 198, 261,
 263, 265
 Grobler Mirko 250
 Grohar Ivan 64, 68, 92, 94, 150, 251
 Grošelc Pavel 150, 230
 Grošelc Vid 230
 Gruden Josip 66
 Grün Herbert 257
 Gspan Alfonz 187, 190, 213, 217, 224, 255,
 257
 Gubec Matija 195
 Gundorov Aleksander 182
- Hafner Stanislav 261
 Ham Drago 264
 Hamerling Robert 67
 Hardy Edmund 67
 Hartman Janko 199, 202
 Hauser Otto 67, 69, 231
 Heine Heinrich 19
 Herberstein Jurij 202
 Herbert Turjaški 109
 Herle Vladimir 146, 148

- Hiltbrunner Hermann 217
 Hočevar Pavla 252
 Holz Arno 86
 Holz Vatroslav 164, 165, 206, 214, 231
 Homer 64, 65
 Hoppe 67
 Horsak Antoš 228, 248
 Hranilović Jovan 235
 Hrastnik Adam 22
 Hrašovec Juro 170
 Hrašovec Milko 169
 Hren Maks 187
 Hribar Dragotin 76, 81, 214
 Hribar Ivan 69, 109, 113, 114, 141, 149, 152, 153, 164, 185, 208, 212, 230, 231
 Hrušovar Helena najstarija 31
 Hrušovar Helena star. por. Verbič 31, 34
 Hrušovar Helena ml. 33
 Hrušovar Helena najml. 33
 Hrušovar Jera por. Pelko 33
 Hrušovar Jera por. Rupnik 33, 34
 Hrušovar Jurij 31
 Hrušovar Marija 33
 Hrušovar Marija r. Velej 33
 Hrušovar Marjeta 33, 34
 Hrušovar Matija 31
 Hrušovar Neža por. Brinovec 33, 34
 Hrušovar Pongrac 31, 33, 34
 Hrušovar Štefan 33
 Hrušovar Tomaž 33
 Hrvačanin Jovanka 216, 247, 249
 Hubad Matej 112, 113, 116, 117, 138, 158, 160
 Hudaes Oskar 244
 Hurban Vajanský Svetožar 180
 Hus Jan 163
 Hviezdoslav (Orszag Pavel) 180
 Ibrovac Miodrag 217, 240, 251
 Ibrovac Savka 217
 Ilesič Franc 108, 114, 135, 236
 Inemann Rudolf 105, 124, 126, 127, 131, 160
 Ingerslew G. 67
 Ingolič Anton 204
 Ipavic Gustav 246
 Ipavic Benjamin 207
 Isačenko Aleksander 253
 Ivančič Josip 236
 Ivanič Momčilo 236
 Ivanovski Srbo 248, 265
 Ivanuša Vilko 255
 Ižanc Jože 187
 Jagodic Marija 186, 187
 Jakac Božidar 165, 187, 217, 266
 Jakhel Rudolf 65, 166, 167, 217, 241, 251
 Jamar Marija 246
 Janež Stanko 251, 256, 260, 262, 265, 266
 Janežič Anton 67
 Janžek Edvard 46
 Javeršek Jurij 21
 Jeglič Anton Bonaventura 69, 213, 231
 Jelinčič Zorko 264
 Jelinek František Ladislav 135
 Jelovšek Ernestina 67, 68, 162, 163
 Jenko Davorin 207
 Jenko Ljudevit 152
 Jenko Simon 194
 Jenko Terezina 152
 Jensen Alfred 66, 68, 69, 216, 229, 235
 Jerajeva Vida 241
 Jesenko Dragotin 80, 81, 120
 Jesenovec France 254
 Jevnikar Martin 256, 260
 Jecov Boris 225, 240
 Jekoš Jože 263
 Jovanović Zmaj Jovan 261
 Jovanovits Katarina 217
 Jurančič Janko 262
 Jurčič Josip 17, 66, (98), 102, 103, 104, 105, 106, 124, 136
 Juričič Jurij 109
 Kacijanar Ivan 109
 Kacin Anton 263
 Kajč Milan 255
 Kajuh 205
 Kalan Filip 260, 261
 Kalan Pavle 63, 219
 Kalman Dudas 248
 Karakostov Stefan 257
 Karlovšek Josip 169, 170
 Karlovšek Mira 170, 171
 Karpellus Adolf 94
 Kermavner Dušan 252
 Kermavner Valentin 169
 Kersnik Janko 17, 66, 104, 105, 136, 146, 207, 234, 256, 259
 Kette Dragotin 69, 83, 84, 88, 89, 93, 94, 95, 162, 163, 205, 208, 216, 226, 235, 253, 254, 255, 257, 263
 Kidrič Boris 146
 Kidrič Franc 146
 Kisovec Vekoslav 150
 Klaič Vjekoslav 66
 Kleinmayr Ferdinand 161, 163
 Kleinmayr § Bamberg 147, 155, 161, 162, 215, 231
 Kleinpaul Ernst 19
 Klemenčič Fran 165—166, 241
 Klemenčič Ivanka 133, 138, (252)
 Klinar Miloš 190
 Klenovšek Lucija 35
 Klenovšek Valentin 35
 Klopčič Mile 209, 259
 Kmet Jera 39
 Kmet Matevž 32, 39, 40, 41, 46, 53, 56, 57
 Kmet Matija 39
 Knaflič Josip 105
 Knez Anton (Globoko) 28
 Knez Anton (Tevče) 21

- Knez Ferdinand 22
 Knez Gregor 29, 30
 Knez Ignacij 36
 Knez Jurij 28
 Knez Jurij ml. 36, 37
 Knez Karel 22
 Knez Marija 28, 36, 37, 39
 Knezović Oton 253
 Knoop Sonja 71, 79, 80
 Kobal Franc 177, 231
 Kobe Boris 190
 Koblar Anton 154
 Koblar France 98, 105, 112, 115, 226, 240,
 246, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 260
 Kokotec Andrej 40
 Kolar Ivan 190, 204
 Kolarič Rudolf 240
 Kollár Ján 176
 Komatar Franc 152—154
 Komelj Bogo 165, 166, 224
 Konstantin Porfirogenet 172
 Kopitar Jernej 207
 Koprivec Ignac 256
 Korsika Alojz 218
 Korš Fedor E. 69, 229, 231, 254
 Kos Janko 265
 Kosem Tomaž 29, 30
 Kosi Ivan 241
 Kosovel Srečko 205
 Kosovel Stanko 259, 260
 Kostić Laza 177, 178, 179
 Kostrenčič Ivan 67
 Kossuth Lajos 177
 Koštial Ivan 251
 Kotnik France 256
 Kovač Bojan 190
 Kovačič Anton 259
 Kovačič Fran 239
 Kovačič Vinko 215, 230, 259
 Kovič Kajetan 257
 Kozak Juš 254
 Kozelj Alojz 186
 Kozina Marijan 193, 196, 250
 Koželj Anton 244
 Koželj Jožef 94
 Koževnikov Vadim 183
 Kraigher Alojz 260
 Krajec Janez 92
 Kranjčević Silvije S. 69
 Kralj Boris 196
 Kralj Dušan 193
 Krall Jože 224
 Kramaršič J. 94
 Krapež Milko 64
 Krappek Heinrich 241
 Krásnohorská Eliška 66
 Krašovec Jurček 190, 261, 263
 Krašovec Martin 21, 22
 Kréméry Stefan 182
 Kreft Bratko 261, 264
 Krek Gojmir 138, 139, 153, 216
 Krek Gregor 60, 96, 217, 235
 Krek Janez Ev. 238
 Krempel Anton 66
 Kriegel Robert 64
 Krisper Valentin 118, 218
 Kristan Cvetko 264
 Kristan Etbin 69, 83, 101, 105, 106, 112,
 117, 118, 120, 121, 122, 133, 137, 158,
 234, 236, 237, 238, 252, 258
 Krivec Franc 264
 Križ Ivan gl. Gangl Engelbert
 Križanič Kamilo 240
 Križnik Alojz 187
 Krleža Miroslav 179
 Krones Franz 67
 Krušič Ivan 146
 Kunej Egon 202
 Kunej Janez 44
 Kunst Vilko 244
 Kusy Ivan 181
 Kušar Giovanni 66, 237, 239
 Kveder Zofka 66, 69, 71, 78, 230
 Lah Ivan 238, 251
 Lampe Evgen 83
 Lampe Frančiška 70
 Lange A. 231
 Langer Hugo 66, 67
 Langewiesche Wilhelm 19
 Lapornik Karel 21
 Lapornik Luka 21
 Lapornik Mihael 21
 Laykauf Žiga 169, 170
 Legiša Lino 245, 246, 252, 256, 257, 258,
 259, 266
 Lego Jan 69, 230, 262
 Lermontov Mihail J. 195
 Leskovac Mladen 257
 Leskovec Lavrentij Matvejevič 228
 Lessing Gotthold E. 14, 117
 Lešničar Janko 232
 Levec Fran 8, 14, 69, 88, 136, 154, 171,
 172, 173, 174, 176, 205, 210, 212, 214,
 225, 254
 Levec Vladimir 214
 Levski Vasil 184, 185
 Levstik Fran 8, 9, 13, 14, 15, 19, 66, 136,
 146, 192, 193, 195, 204, (211), 212, 213
 Levstik Vera 229
 Levstik Vladimir 83
 Lilencron Detlev 86
 Linhart Anton Tomaž 102, 127
 Linhart Karel 121
 Lipovšek Jože 187
 Liška Janko 254, 262
 Logar Janez 158, 163, 223, 259, 261
 Lorenzoni Giovanni 239
 Lovšin Janez 202
 Lotrič Lenart 150
 Lovrenčič Joža 254
 Ludvik Dušan 253, 254
 Machar J. S. 66
 Maček Helena 36
 Maček Tone gl. Tanc Anton

- Magiera Jan Fr. 215, 235
 Mahnič Anton 9, 13, 145, 155, 192, 197,
 201, 206, 207, 210—211
 Mahnič Jože 259, 262, 263
 Maister Rudolf 80, 81
 Majaron Danilo 69, 230
 Majcen Gabrijel 147
 Majciger Janez 174
 Majer F. 136
 Makovický Dušan 150, 151, 152
 Maksimović Desanka 216, 247, 249
 Maleš Miha 37, 242, 255, 263
 Malovrh Miroslav 107, 108, 117, 137, 149,
 150
 Marinčič Ivo 256
 Marinetti F. T. 261
 Marinko Mihael 22
 Marinko Stefan 22
 Markič Viktor 241
 Markov S. 184, 264
 Marmont Auguste Frédéric 252
 Martoloz 28
 Masaryk Tomáš G. 181, 230, 232
 Masquardt 67
 Mathian Ivan 64, 65
 Maver Giovanni 185
 Mavrel Blaž 251
 Mazanowski Anton 155
 Mažuranić Ivan 66
 Medved Anton (Tevče) 21
 Medved Anton 105, 107
 Medved Martin 21
 Menaše Helena 190
 Mencinger Janez 87, 234, 238, 239
 Merhar Alojzij 253, 255
 Merhar Boris 253, 254, 257, 258, 259, 261
 Měrka Vojtěch 228, 229, 239, 253, 254
 Meško Jakob 207
 Meško Ksaver 69, 76, 145, 232, 263
 Metelko Fran 172
 Metod s. 109, 172, 173, 174, 225
 Mickiewicz Adam 184
 Mičátek Eržika 180
 Mičátek Vladimír 177—180
 Mihelič Stane 247
 Miklaveč Peter 155
 Miklavčič Zvone 190
 Milčinovič Andrija 238
 Milčinski Fran 66, 112, 113, 116, 117, 118,
 119, 120, 121, 122, 123, 124, 126, 127,
 138, 140, 141, 158—161, 230, 256
 Millöcker Karel 120
 Milovanović Živomir 186
 Mlakar Ljudevit 240
 Mlinar Ivan 169
 Moder Janko 243, 257, 266
 Modričan Franjo 228
 Mojmir 173, 174, 176
 Mohorič Milena 253
 Mole Rudolf 186, 218, 254, 266
 Molek Josip 136
 Moravec Dušan 112, 256, 258
 Murko Matija 239, 259—260
 Murn Josip 66, 69, 162, 205, 235, 240,
 253, 259, 260
 Murnik Rado 69, 104, 105, 107, 240
 Muser Erna 244, 245, 246, 247, 253, 254,
 264
 Mušič Marijan 186
 Nachtigall Marija gl. Slavčeva Maša
 Napoleon 64, 68
 Napotnik Mihael 195, (208), 212, 213
 Neumann Karl Friedrich 67
 Nordau Max 67
 Novak Fran 140
 Novak Vlado 190, 222, 223, 224, 253, 258,
 259, 263
 Novšak France 246, 262
 Novič N. 228, 229, 236
 Novotný Václav 172
 Novy Lili 246, 259
 Nučič Hinko 99
 Oblak Andrej 21
 Oblak Josip Ciril 240
 Oblak Jožefa 21
 Oblak Lovrenc 21
 Oblak Martin 21
 Ocvirk Anton 240, 256, 259, 262
 Ogrinec Josip 102, 104
 Oldenberg Hermann 67
 Opeka Mihael 133
 Oražem Miroslav 243
 Orel Boris 186, 190
 Orel Tine 190, 196, 263
 Ormis Jan V. 178, 180, 182
 Orožen Franc 20
 Orožen Ignacij 20, 66, 69
 Orožen Janko 20, 186
 Osolnik Bogdan 182
 Ostaszewski-Baranski K. 235
 Ozvald Karel 227
 Ožek Jožef 32, 35, 36
 Pagliaruzzi Marija 230
 Pagliaruzzi Josip 66
 Pajk Andrej 21
 Pajk Jožef 21
 Palacký František 172
 Papierkowski Stanisław 256
 Parma Viktor 113
 Passarge Ludvig 67
 Pavel Avgust 248
 Peklar Valentin 62
 Pelíšek Josef 228, 238
 Pengov Slavko 266
 Pepevnak Martin 32, 36
 Perc Karel 170
 Perušek Rajko 93
 Petelin Martin 168
 Petelin Ruža Lucija 265
 Petre Fran 217, 260
 Pilon Veno 247
 Pintar Luka 66
 Pirc Gustav 112, 121, 139

- Pirjevec Avgust 216, 242, 243, 257
 Pirjevec Dušan 258, 260, 261, 262, 265
 Pirnat Niko 209, 242, 266
 Pivec-Stele Melita 253
 Plahuta Rajko 190
 Plantan Ivan 112
 Plänckner 67
 Plečnik Jože 209, 242
 Plesničar Pavel 254
 Plestenjak Jan 135, 240
 Pleteršnik Maks 67
 Plutarh 172
 Počkaj Duša 193, 196
 Podbevšek Anton 191
 Podjavorinska Ljudmila 176, 177—181, 229
 Podmilščak Jože 173
 Podpečan Helena 40
 Podpečan Jurij 40, 47
 Podpečan Vincenc 56
 Podpečan Vinko 187
 Podržaj Ivan 239, 251, 261
 Pogačnik Bogdan 265
 Pogačnik Jože 261, 262
 Pogorelec Breda 264
 Polak Irma 99, 131, 133
 Polanc Jožef 22
 Poljanec Franjo 252
 Poljanec Jožef 73
 Poljanec Ljudmila 69, 70—83, 230, 232
 Popova V. 183
 Popović Pavle 217, 238, 239, 240
 Potočin Marija 39
 Potočin Martin (Zore) 38, 45, 49
 Potokar Tone 251, 254, 257, 260, 262
 Potrč Ivan 190, 216, 244, 256, 257
 Požar Lovro 214, 257
 Požlep Andrej 22
 Požlep Uršula 22
 Praprotnik Anton 255
 Praprotnik Fran 237
 Přecechtěl 173
 Pregelj Ivan 122, 241, 252
 Premužić Ljerka 261
 Přemysl Otokar 173
 Preobraženski Nikolaj 262
 Prepeluh Albin 101, 120, 121
 Preradović Petar 66
 Prešeren France 11, 19, 66, 68, 76, 95, 124, 126, 134, 162, 163, (168), 191, 192, 194, 205, 207, 208, 212, 216, 226, 256, 262, 265
 Prijatelj Ivan 13, 42, 69, 92, 93, 94, 206, 216, 235, 240, 251, 252, 257, 259, 260
 Proházka Josef 250, 251
 Prosenc Josip 112, 138
 Prus Boleslav 182, 237
 Pugelj Gregor 64
 Pugelj Milan 66, 238
 Puncer France 256
 Puntchart Paul 67
 Pustoslemšek Rasto 67, 145—152, 184, 251
 Puškin Aleksander S. 67, 184, 225, 262
 Rabozu Stefan 21
 Racman Anton 21
 Radetić Ernest 239
 Radics Peter 152, 154, 230
 Radičević Branko 177, 178, 179, 181, 229
 Radišek Jakob 28, 36
 Radović Djuza 216, 249, 259, 262, 264
 Rajić Božidar 69, 173
 Rajh Jožef 22
 Rakež Josip 256
 Rakočević Milan 253, 264
 Ramšak Andrej 21
 Rank Josef 67
 Rape Vlado 246
 Rastislav 109, 172
 Raupach E. (120)
 Ravbar Miroslav 256
 Ravnihar Darja 224
 Ravnihar Vladimir 140
 Ravnikar Ljubo 150
 Razlag Radoslav 68
 Regali Josip 81
 Regent Ivan 258
 Remec France 173
 Renan Ernest 67
 Repič A. 251
 Resman Ivan 230
 Ribarić Josip 84, 90
 Ribnikar Adolf 232
 Riček Blaž 23
 Rischner Wilhelmina 73
 Ristanović Sava 249
 Riznerova Ljudmila gl. Podjavorinska Ljudmila
 Rizner Ludovit 180
 Robič Anton 187
 Robida Adolf 127
 Robida Ivan 83, 104
 Rogerij o. 66
 Rohlender 67
 Rospond Stanislav 228
 Roš Fran 48, 190, 200, 204, 263, 264
 Rotner Jožef 230
 Rousseau Jean Jacques 157
 Rožanski Vinko gl. Kovačič Vinko
 Rožić Valentin 240
 Rückova Krista 134
 Ručman Alojzij 40
 Rudolf Branko 252, 264
 Rupar Marijan 244—245
 Rupel Mirko 190, 202, 204, 211, 256
 Rupnik Valentin 251
 Rutar Simon 86
 Ryžova M. 183, 265
 Sajtl Ignacij 21, 26
 Sajtl Marija 26
 Salvini Luigi 185, 217, 248, 258
 Samo 173
 Sancin Karlo 231
 Sardenko Silvin gl. Merhar Alojzij
 Sauerland 67
 Savin Risto gl. Širca Friderik

- Savković Miloš 241, 261
 Scherr Johannes 67
 Schiller Friedrich 120, 123, 137, 169
 Schmidinger Karl 63, 64, 68
 Schmidt H. 67
 Schönthan Franz 107
 Schönthan Paul 107
 Schweiger Josip 87, 88, 93
 Schwentner Lavoslav 68, 76, 81, 82, 86,
 87, 88, 93, 94, 155, 161—163, 215, 216,
 230
 Seifert Josef Leo 238
 Selak Franjo 135, 236
 Selič Karl 190
 Selver P. 227
 Seme Anton 21
 Seme Mihael 21
 Seme Mihael ml. 21
 Seneković Andrej 88
 Senica Ivan 187
 Sernec Josip 145
 Sevar Hinko 68
 Sever Meta 264
 Sever Stane 193
 Shakespeare William 99, 103, 120, 130
 Simčik Ante 238
 Simoniti Rado 196
 Sirotinina Andrej 229, 237
 Sket Jakob 69, 214, 225
 Skrbineš Milan 118
 Skušek Ivan 258
 Slanc Karel 165
 Slavčeva Maša 98, 99, 106, 124
 Slavejkov Penčo 182, 237
 Slávik Juraj 182, 237
 Slodnjak Anton 13, 42, 112, 122, 158, 190,
 203, 204, 207, 240, 254, 256, 259, 260,
 261, 262
 Slodnjak Breda 158
 Slomšek Anton Martin 44, 225, 266
 Smerkolj Samo 196
 Smodej Jožef 215
 Smolej Viktor 182, 224, 257, 263, 264
 Smrekar Hinko 217, 232, 241, 242, 251,
 264, 266
 Snoilšek Janez 68
 Sovin Jera 23
 Sovin Maks 23
 Sovre Anton 228, 248
 Spiegel Friedrich 67
 Spindler Vekoslav 80, 81
 Srebot Franc 21
 Stamatović Miodrag 260
 Stanek Leopold 251
 Stanimirovič Vladimir 229, 237
 Stankovsky Jožef Jurij 120
 Starc Alojzij 187
 Starc Ferdinand 22
 Starc Maks 187
 Stare J. 138, 139
 Starovaški France gl. Žnidaršič France
 Stegenšek Ana 22
 Stegenšek Andrej 22, 26
 Stegenšek Avguštin 20
 Stegenšek Helena 22, 27
 Steinberger R. 136
 Sternen Matej 92, 94
 Stopar Ivan 259
 Stopar Martin 187
 Stoviček Vladimir 204, 242
 Strakatý J. K. 251
 Strakhovsky I. Leonid 257
 Stritar Josip 8, 13, 14, 15, 66, 69, 105,
 106, 107, 124, 134, 136, 146, 166, 191,
 193, 210, (211), 257
 Strmšek Pavel 136, 254, 255, 259
 Strnad-Cizerlj Marica 71, 78
 Strupi Franc 190
 Stücker H. 118
 Stupan-Tominšek Helena 262
 Stupica Anton 186
 Subhadra Bhikschu 67
 Sudermann Hermann 124
 Suhač Matej 167, 168, 169
 Suhadolnik Stane 211, 246, 262
 Sundečić Jovan 69
 Supan Alexander Georg 67
 Svane O. Gunnar 260
 Svetek Andrej 204
 Svetopolk 109, 171—176
 Senoa Avgust 66
 Santel Saša 166
 Segan Stanko 187
 Šifrer Tone 253
 Širca Friderik 231, 250, 251
 Širca Olga 250
 Škerlj Stanko 259
 Škofca Anton 36
 Škofca Jožef 32, 36
 Škoflič Fran 98
 Škultéty Josef 182
 Šlebinger Janko 230, 237, 238, 257, 258
 Šmid Miloš 148
 Šorli Ivo 66, 69, 254
 Štefe Franc 126
 Štejn Sergej 67, 226, 229, 232
 Štrekelj Karel 66, 238
 Štritof Niko 99
 Štrukelj Franc 173
 Šubič Ivan 111
 Šubič Ive 246, 262
 Šuklje Fran 69
 Šuler Kristina 240, 264
 Šušteršič Maks 36
 Švear Ivan 66
 Švab Adolf 232
 Švab Marija 232
 Tanc Anton 254
 Tavčar Franja 231, 232
 Tavčar Ivan 17, 66, 69, 92, 94, 98, 99,
 102, 112, 124, 125, 126, 136, 138, 140,
 150, 152, 198, 232, 258
 Tekavčič Fran 107, 111, 112
 Teply Bogo 252

- Teršek Jurij 35, 39
 Tetzner 67
 Tiller Marija 241
 Tiran Jože 243
 Todorov S. P. 255
 Todorovski Gane 248, 265
 Tolstoj Lev Nikolajevič 64, 67, 68, 92, 94, 150, 151, 152
 Tomažič Ivan 187
 Tomc Matija 193, 250, 262
 Tomić Vojislav 217
 Tominšek Josip 83, 147, 234, 238, 239, 254
 Tomšič France 252
 Topličar Adam 28
 Topličar Boštjan 28
 Trapp Konstantin 39
 Tratnik Leopold 65, 166
 Traven Janko 98, 161
 Travner Vladimir 251
 Trdina Ivan 231
 Trdina Janez 66, 69, 154—158, 215, 232, 261
 Trdina Silva 231, 240, 241, 252
 Trinko Ivan 69, 215, 254
 Trnski Ivan 228
 Trop Franc 40
 Trstenjak Anton 69, 99
 Trubar Primož 64, 65, 68, 109, 150, 162, 163, 179, 192, 208, 243, 254
 Turner Pavel 11, 69, 154, 155, 195
 Turnher Edo 186, 190

 Uhland Ludvig 19
 Ujević Tin 238
 Ulrik Celjski 109, 148
 Umek Anton Okiški 252
 Urbančič Marijan 260
 Urbani Umberto 217, 228, 239, 240, 241, 248, 253, 255, 261
 Uskoković M. 231, 236
 Ušeničnik Aleš 235, 236, 237, 254

 Vabič Katarina 73
 Vahen Damjan 255
 Vajanský gl. Hurban Vajanský
 Valjavec Matija 69
 Vamberger Mijo 69
 Vasilev S. 184, 265
 Vega Jurij 67
 Velej Jožef 33
 Veličko Vasilij 69
 Vergun Dmitrij 217, 228, 229
 Vergun Vera 236
 Verlaine Paul 86
 Verne Jules 169
 Veronika Deseniška 109
 Verovšek Anton 124, 131, 134
 Verstovšek Zvone 261
 Vesel Fran 213
 Vesel Ivan Vesnin 66, 69, 208, 216
 Vidic Fran 69, 231, 232, 257
 Vidmar Josip 259, 261

 Vilfan Sergij 264, 266
 Vilhar Fr. S. 261
 Vilhar Miroslav 216
 Vinković Hinko 241
 Vinković Jožef 37
 Vitez Grigor 247
 Vodišek Valentin 21
 Vodnik Anton 243
 Vodnik France 253, 264
 Vodnik Valentin 66, 68, 109, 264
 Vodušek Božo 259
 Vodušek Konrad 120
 Volavšek Jera 39
 Volf Janko 265
 Volk Avgust 166
 Volk Cenka 166
 Volynskij Akil L. 232, 254
 Vošnjak Bogomil 66
 Vošnjak Josip 69, 102, 103, 108
 Votruba František 181, 229, (239)
 Vozlič Pavle 259
 Vratuša Anton 69, 253, 254, 255
 Vraz Stanko 66, (212)
 Vrchlický Jaroslav 66, 69, 216, 225, 226, 227, 231
 Vrečer Rajko 254
 Vrečko Jakob 166
 Vrhovnik Ivan 68, 218
 Vučerić J. 180

 Wagner Richard 113
 Walder Wolfram 261
 Wambrechtsammer Anna 254
 Warnier Raymond 240
 Weber Karl Julius 67
 Wendel Hermann 228, 238, 239
 Wendzelides Arsen 236
 Wester Josip 42, 45, 49, 52, 53, 62, 63, 65, 73, 161, 166, 167—169, 187, 190, 208, 213, 232, 236, 240, 251, 252, 254
 Wiesthaler Fran 168
 Wildemeister (?) 67
 Wilczkowski Cyril 263
 Winckler Hugo 67
 Winkler Venceslav 243
 Withalm Otto 20, 22
 Wollman Frank 240

 Zabolotskij Peter 69, 232
 Zadravec Franc 261, 262, 263
 Zajc Fani 218
 Zajc Ivan 166
 Zajcev V. 248
 Zalar Viktor 66
 Zamahovskaja M. 248
 Zarnik Boris 254
 Zarnik Miljutin 63
 Zavadlal Mihael 145, 146
 Zawiliński Roman 69, 135, 215
 Zbašnik Fran 70, 72, 75, 76, 94, 100, 103, 104, 105, 106, 107, 111, 113, 120, 127, 137, 139, 158, 160, 215, 236, 260
 Zidanšek Josip 237

Zobor 176
Zois Žiga 109
Zorec Ivan 182
Zorko Anton 190
Zupan Jakob 28
Zupan Jurij 28
Zupanc Lojze 265
Zupanič Niko 69

Železnikar Ivan 69
Žganjer Branimir 217, 247, 260, 264, 265
Žitnik Ignacij 137

Žmave Ivan 165, 230, 232
Žmave-Baranova Ivanka 261
Žmitek Peter 151, 215
Žnidaršič Jakob 235
Žnidaršič France 251
Župančič Alenka 266
Župančič Ana 84, 231
Župančič Oton 11, 67, 69, 83, 84—97, 182,
231, 232, 252, 253, 256, 257, 260, 262,
263, 265
Župnek Franc 231
Žužek Pius 165

UREDNIKOVO POROČILO

Na prvi seji republiškega odbora za proslavo stoletnice Aškerčevega rojstva v aprilu 1955 sta se pri sestavljanju programa proslav srečali tudi dve zamisli o knjižnih izdajah. Nekateri člani celjskega odbora za obnovo Aškerčeve domačije so predlagali, naj bi ob proslavah, ko bo odprta tudi obnovljena domačija na Senožetih, izdali knjižico s poljudnim orisom pesnikovega življenja in dela, kratko zgodovino njegovega rodu in domačije, opisom njegove rodne pokrajine in karakterizacijo njenih ljudi. Ljubljanski slavistični krogi pa so bili mnenja, da bi bilo primerneje, dati jubileju trajnejši poudarek z izdajo zbornika, ki naj z razpravami, esei in kritično objavo gradiva prispeva k osvetlitvi Aškerčeve človeške in umetniške podobe. Zedinili so se za drugo zamisel, poverili skrb za izdajo celjskemu odboru za proslavo Aškerčeve stoletnice ter izbrali za urednika *univ. prof. dr. Marjo Boršnikovo*, avtorico monografije o pesniku in urednico kritične izdaje njegovih zbranih del, ter pesnikovega nečaka *prof. Antona Aškerca*.

Ker dr. Marja Boršnikova zaradi pre zaposlenosti z drugim znanstvenim delom ni mogla prevzeti uredništva in ker tudi nihče drug od osrednjih slavistov ni utegnil stopiti na njeno mesto, si je drugi urednik iskal pomoč med člani celjskega odbora. Vendar zamisel ni in ni mogla najti konkretne oblike; obljubljenih prispevkov ni bilo, čeprav se je jubilejno leto, ko bi moral zbornik iziti, naglo približevalo. Da bi delo steklo, je celjski odbor v novembru 1955 poveril uredništvo podpisane in postavil kot rok za izid junij 1956. Novi urednik je s pismi opozoril sodelavce na njihove ustne obljube in povabil še vrsto novih. Prosil jih je, naj mu pošljejo prispevke vsaj do konca februarja 1956. Izkazalo se je, da je avtorjem postavljeni rok prekratek. Le štirje sodelavci so poslali svoje prispevke do roka. Urednik je moral pristati na podaljšanje termina, če je hotel poverjeno mu nalogo izpolniti in izdati zbornik. Med tem so se namesto tistih, ki so sodelovanje odklonili, oglašali novi sodelavci. Vendar zaradi raznih novih zamud in neenakomernosti v poslanih prispevkih ni bilo mogoče zaključiti redakcije pred majem 1957.

Urednik je želel dobiti čim več razprav in esejev, ki bi pod novimi kritičnimi aspekti vrednotili Aškerčev delež v razvoju slovenske kulture. Zato mu je žal, da je zaman čakal na nekatere, sprva z navdušenjem obljubljene prispevke, ki jih avtorji iz raznih razlogov niso utegnili napisati. To velja zlasti za dva prispevka: za študijo o Aškerčevih estetskih in literarnokritičnih nazorih ter za karakterizacijo odsevov tedanjih svetovnih družbenih dogajanj v Aškerčevih delih. Ker omenjenih in

podobnih študij ni dobil, je urednik za obema literarnoanalitičnima esejema razvrstil literarnozgodovinske prispevke ter jim pridružil še zapiske in gradivo. Tako se je težišče premaknilo od analitičnih študij h kritičnim objavam novega literarnozgodovinskega gradiva o Aškercu in njegovi dobi.

Na željo dr. Marje Boršnikove je urednik s sodelovanjem Franceta Dobrovoljca nadaljeval tudi njeno Aškerčevo bibliografijo (gl. uvodno pojasnilo k bibliografiji na str. 223—224).

Da bi bila zunanja podoba zbornika čim bolj živahna, je vsebina dopolnjena tudi s slikovnim gradivom, ki so ga prispevali: dr. Marja Boršnik, fotografski laboratorij NUK, ŠK v Mariboru, ŠK v Novem mestu, Slovenski gledališki muzej v Ljubljani, Moderna galerija v Ljubljani, akad. slikar Miha Maleš ter celjski podjetji Fotolik in Foto Ideal.

Ker v Celju ni samostojne založbe, fungira kot založnik kar Odbor za proslavo stoletnice Aškerčevega rojstva v Celju. Izdajo zbornika pa so omogočili s subvencijami: OLO Celje, SPK LRS, Obč. LO Celje, SPK OLO Ljubljana in SPK OLO Maribor.

Ceprav se uredniku ni posrečilo v celoti uresničiti prvotno zamisel, upa, da bo Aškerčev zbornik tudi s svojo sedanjo obliko in vsebino dostojno zaključil proslave stoletnice Aškerčevega rojstva in se pridružil v jubilejnem letu odkritim spominskim ploščam in spomenikom, da bi skupno z njimi ohranjal spomin na pesnika balad in romanc.

Vlado Novak

VSEBINA

RAZPRAVE IN ČLANKI

Marja Boršnik: Aškerčeva podoba	7
Anton Slodnjak: Aškerčeve Balade in romance (1890)	13
Janko Orožen: Aškerčev dom in rod	20
Anton Aškerc: Aškerc in njegov svet pod Stražnikom in Borovkami	42
Josip Wester: Aškerčeva zapuščina, knjižnica in korespondenca	63
Janko Glazer: Korespondenca med Aškercem in Ljudmilo Poljančevo	70
Marja Boršnik: Aškerčeva pisma Župančiču	84
Janko Traven: Slovensko gledališče in Anton Aškerc	98

ZAPISKI IN GRADIVO

Rasto Pustoslemšek: Moji spomini na Antona Aškerca	145
France Dobrovoljc: Arhivar Anton Aškerc in zgodovinar Franc Komatar	152
Janez Logar: Janez Trdina in Anton Aškerc	154
Janko Traven: Tri Aškerčeva pisma Franu Milčinskemu	158
Bogomil Gerlanc: Drobtci iz Aškerčeve neznane korespondence	161
Bogo Komelj: Ostanke Aškerčeve korespondence s slikarjem Germom	164
Bogo Komelj: Anton Aškerc in Karel Slane	165
Bogo Komelj: Klemenčičev portret pesnika Aškerca	165
Bogo Komelj: Razglednica z Aškerčevim portretom	168
Josip Wester: Jakhlov portret Antona Aškerca	166
Josip Wester: Aškerčev aforizem	166
Josip Wester: Aškerčev Boj pri Pirotu — politična pesem	167
Gustav Grobelnik: Aškerc in Celjsko pevsko društvo	169
Viktor Smolej: Aškerc in Slovaki	171
France Dobrovoljc: Odmevi stoletnice Aškerčevega rojstva pri Rusih in Bolgarih	182
Vekoslav Bučar: Aškerciana v Italiji	185
Rudolf Mole: O Aškerčevi natančnosti	185
Gustav Grobelnik: Obnova Aškerčeve domačije na Senožetih	186
Jubilejne prireditve ob stoletnici Aškerčevega rojstva	190
Alfonz Gspan: Katalog razstave del Antona Aškerca v NUK od 8. do 21. decembra 1956	213
Pavle Kalan: Ali je Aškerčeva spominska plošča v Ljubljani vzdana na napačni hiši?	217

BIBLIOGRAFIJA

Vlado Novak, Marja Boršnik in France Dobrovoljc: Aškerčeva bibliografija	
A. Dopolnila za leta 1880—1936	225
B. Nadaljevanje za leta 1937—1957	242

KAZALA

Kazalo Aškerčevih del	269
Osebnostno kazalo	273

SLIKE

Fran Klemenčič: Anton Aškerc (olje, 1909)	2
Pogled z vrha Stražnika na Šmarjeto in Rimske Toplice	27
Pogled z vrha Stražnika na Senožeti in Globoko	29
Aškerčeva domačija na Senožetih (Hrušovarjevo)	33
Miha Maleš: Anton Aškerc in njegova rojstna hiša v Globokem (lesorez, 1922)	37
Aškerčevi ožji sorodniki (fotografija, ok. 1900)	43
Anton Aškerc kot bogoslovec (fotografija, 1879/80)	47
Aškerčevo pismo teti Ajtki 7. febr. 1881	50
Aškerčeva razglednica, poslana bratu Mihi iz Moskve 11. sept. 1901	61
Aškerčeva pisalna miza	64
Aškerčeva knjižna omara	65
Naslovna stran prepisa prve inačice Aškerčeve drame Izmajlov z odobritvijo avstrijske cenzure	125
Gledališki lepak za prvo uprizoritev Aškerčeve drame Izmajlov v Slovenskem deželnem gledališču v Ljubljani, 1900	132
Irma Polakova kot grofica Vanda v Aškerčevi drami Izmajlov	133
Zapisnik odbora seje Dramatičnega društva v Ljubljani dne 7. avg. 1901, ki ga je napisal Aškerc kot tajnik	139
Peter Zmitek: Anton Aškerc na mrtvaškem odru (olje, 1912)	151
Aškerčeva vizitka s sodbo o Cankarjevi drami Jakob Ruda (Franu Milčinskemu 17. marca 1900)	159
Rudolf Jakhel: Anton Aškerc (olje, ok. 1910)	167
Velehrad v Svetopolkovih časih (litografija, ok. 1863)	174
Svetopolkova oporoka (litografija, ok. 1863)	175
S proslave v počastitev stoletnice Aškerčevega rojstva v Moskvi 5. jan. 1956	183
Spominska plošča o obnovi Aškerčeve domačije na Senožetih v letih 1955—1956	187
Aškerčeva domačija na Senožetih	188
Spominska plošča, ki jo je Zgodovinsko društvo v Mariboru 10. jun. 1932 vzdalo na Aškerčevo domačijo na Senožetih	188
Družinska soba (hiša) v Aškerčevi domačiji na Senožetih	189
Pesnikova spominska soba v Aškerčevi domačiji na Senožetih	189
Spominska plošča Antonu Aškercu v Ljubljani na Prešernovi cesti 11, kjer je pesnik pred smrtjo stanoval	191
Aškerčev spomenik v Celju (kip je delo akad. kiparja Cirila Cesarja)	199
Spominska plošča Antonu Aškercu na hiši nekdanje Čitalnice v Šmarju pri Jelšah	203
Aškerčev spomenik v Ljubljani (kip je delo akad. kiparja Nika Pirnata)	209
Lojze Dolinar: Anton Aškerc (mavec, 1912)	219
Lojze Dolinar: Skica za Aškerčev portret (mavec, 1912)	220
Niko Pirnat: Osnutek za Aškerčev spomenik I (risba, 1942)	267
Niko Pirnat: Osnutek za Aškerčev spomenik II (risba, 1942)	268
Urednikovo poročilo	283

ASKERČEV ZBORNIK

Uredil
Vlado Novak

Ovitek in vinjete narisal
Bojan Kovač

Izdal
Odbor za proslavo stoletnice
Aškerčevega rojstva
v Celju
(Zanj odgovarja Gustav Grobelnik)

Dotiskano
meseca decembra 1957

Naklada
1 000 izvodov

Tiskala
Celjska tiskarna v Celju